

HÅGKOMSTER FRÅN
FOLKSKOLA OCH
FOLKUNDERVISNING

VI

SKILDNINGAR AV LEVI JOHANSSON,
BL. ANDERSSON, L. MALMBERG M. FL.

LEVI JOHANSSON M. FL.: HÅGKOMSTER FRÅN FOLKUNDERVISNINGEN VI

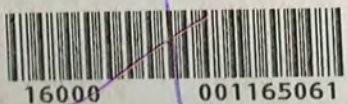
70

STOCKHOLM 1944

DISTRIBUTION: UTGIVAREN (INEDALSGATAN 7 A)

PRIS KRONOR 9:—

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

Em-c: k
(p)

UPPSALA UNIVERSITET
PEDAGOGISKA INSTITUTIONEN
BIBLIOTEKET

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[1944] BOKSERIE MED UNDERSTÖD AV [ARG. XXIV]
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[N:o 70 i serien] UTGIVEN AV B. RUD. HALL [Vol. II i årg.]

HÅGKOMSTER FRÅN FOLKSKOLA OCH FOLKUNDERVISNING

VI

Makuleras

SKILDNINGAR AV LEVI JOHANSSON,
BL. ANDERSSON, L. MALMBERG M. FL.

UPPSALA UNIVERSITET
Pedagogiska institutionen
Biblioteket
Signum *Em-cik(p?) Ex 1*

STOCKHOLM 1944
DISTRIBUTION: UTGIVAREN (INEDALSGATAN 7 A)

I hem-, folk- och konfirmandskola i Vislanda 1887—1896.

Av kulturhistorikern *Blenda Andersson*, Skörda, Vislanda (1938).

NÄSSJÖ 1944 - NÄSSJÖ-TRYCKERIET

Då jag var sex år gammal, fick jag en Abc-bok. På sista sidan däri var avbildad en tuppe, och man sade mig, att om jag läste flitigt i den boken, så värpte tuppen till mig. Under bilden stod en vers så lydande: »Var villig och flitig att sköta din bok, så blir du med tiden beskedlig och klok, du lär dig att känna och vörda din Gud, att göra hans vilja och älska hans bud, att söka i dygden ditt yppersta väl, den ädlaste prydnad för hjärta och själ, att älska din nästa, förlåta hans fel, bli öm mot den usla, och nöjd med din del, att aldrig förskräckas av motgång och nöd men trösta på Herren i liv och i död».

Alla dessa goda råd och lärdomar trodde jag tuppen hade tillägnat mig, när min mor gav mig boken och därvid läste upp den strofen för mig. Hon lärde mig sedan efter hand att känna bokstäverna; medan hon spann, fick jag sitta jämte henne på en pall och ha boken på en stol. Det gick ganska bra för mig att lära bokstäverna, men det var svårt att skilja på E och F; när jag inte kunde det, så grät jag. Då jag lärt mig alla bokstäverna, sade mor, att jag fick vila mig lite och gå ut och leka. Jag lade då undan abc-boken, och när jag kom in igen, hade det hänt något underligt. Vid sista sidan låg en kringla, som tuppen hade värpt. En så härlig kringla hade jag aldrig sett. Jag tittade på den och vände på den, och jag var så obeskrivligt glad, att jag måste visa den för mor och far och för allesamman där hemma, och jag nämdes knappast äta upp den, så högt värderade jag den. För tuppen i boken fick jag en djup vördnad, och nu visste jag, att jag måste läsa flitigt i min bok, för eljest blev tuppen ledsen på mig, och det ville jag inte han skulle bli. Så snart mor satte sig att spinna, satte jag mig därför bredvid henne och läste.

Snart hade jag lärt mig att »stava och lägga ihop», och sedan fick jag börja renläsa. Och så snart jag lärt mig det, fick jag börja läsa i Nya Testamentet och i psalmboken. När jag nu inte läste i Abc-boken värpte inte tuppen längre, för då visste han inte att jag läste. Och tuppen värpte endast tre gånger till mig. Andra gången värpte han en karamell av s. k. »maskinkonfekt» och tredje gången en femöring. Sedermera fick jag varje morgon och afton läsa ur psalmboken morgon- och aftonbönen samt morgon- och aftonpsalmer. Så långt jag mindes tillbaka, hade min bror och jag varje dag fått läsa morgon- och aftonbönen utantill för mor. På kvällarna fingo vi stå intill mor, medan hon spann, och läsa högt följande böner i nedannämnda följd. »I Guds Faderns, Sonens och den

Helige Andes namn. Amen». »Jag tackar dig Gud, min käre himmelske Fader . . .» »Vaka över oss, Herre . . .» »Gud som haver barnen kär . . .» »Vår konung och vårt fosterland, o fädrens Gud, beskydda . . .» »Tänk, o, Gud på sjuka alla . . .» »Hälsans gåva, dyra gåva, av den Gud som ger allt gott . . .» »Herre, dig i nåd förbarma över alla plågans rov . . .» »Jag kännes vid min svaghet all . . .» »Fader vår . . .» »Herren välsigne oss . . .» »Ett saligt avsked mig förlän, o, Gud av denna världen . . .» »När livet skall upphöra . . .» »När jag skall hädan vandra av denna jämmerdal . . .» »När jag slutar mina dagar, låt mig roligt somna in . . .» »Sist, min Gud, jag dig nu beder . . .» »Godnatt, godnatt var kristen själ! Nu vill jag sova sött och väl! Slätt ingenting skall störa mig, ty Jesus är min sköld och frid . . .» »Amen, amen. Till en god natt, en ängel vare oss tillsatt, som oss bevakar och vårt bo. I Jesu namn gå vi till ro!»

Om morgonen läste vi utantill samma böner, utom att vi uteslöto de båda sistnämnda stroferna samt utbytte: »Vaka över oss Herre, himmelske Fader . . .» mot: »Nåderike Gud och Fader, som skapat mig till ett barn . . .»

Jag värderar min moders minne, därför att hon alltid höll fast vid, att vi skulle läsa våra böner morgon och afton. Om vi försökte någon kväll gå till sängs, innan vi läst våra aftonböner, fingo vi stiga upp och med blygsel stå i blotta linnet intill mor, där hon satt och spann, medan vi läste vår aftonbön.

Så snart jag kunde renläsa, fick jag lära mig katekesen utantill. Jag fick börja med första huvudstycket i Luthers Lilla Katekes. Mor gav mig ett stycke i läxa om dagen; var det ett kort stycke fick jag två. Och jag fick inte frukost, förrän jag lärt mig det; det dugde ej att be om mat förrän man kunde stycket. Mina föräldrar talade om, att även mina far- och morföräldrar haft denna regel för sina barn.

Sedan jag börjat lära mig läsa, fick jag även begynna skriva och räkna. Mina äldre syskon, som gått i skolan, undervisade mig däri. Varken far eller mor kunde skriva eller räkna med penna, enär de ej hade gått i skola. Men de voro skickliga i att räkna i huvudet, och det gjorde de nästan lika fort som de, vilka räknade med penna. —

Då jag var 8 år gammal började jag gå i *småskolan*. Jag hade bort börja då jag var 7 år, men mina föräldrar tyckte nog, att de ville ha sitt yngsta barn »litet» så länge som möjligt, för hur det är, så när ett barn börjar sin skolgång, anses det ju vara stort.

Jag gick i skola i Hönstorps skolhus. Min lärarinna hette Elna Vellberg och var bördig från Grimslövs by i Skatelöfs socken. Hennes fader var kyrkovaktare och fjärdingsman i samma socken. På den tiden fanns det endast två lärarinnor i socknen, så hon »höll» under året en termin i Hönstorps skolhus, en i Lindås och en i Mörhults skolhus. Terminen i Hönstorp begynte i början på maj och fortgick cirka tolv veckor.

Då jag gick till skolan på inträdesdagen, följde min mor med mig; det var en solig vacker majmorgon. Vi gingo uppför stentrappan till det rödmålade skolhuset och stego in i skolsalen. Den var stor och ljus med tre fönster på vardera sidoväggen och två mitt fram på gaveln. Emellan de sistnämnda stod katedern, som var målad i svart och gul färg. Framme i högra hörnet stod den svarta tavlan, och i vänstra hörnet mitt emot hängde en stor karta över Sverige. På väggarna voro gulblommiga tapeter, och fönster, dörrar och tak voro målade i vit oljefärg. Mitt på väggen nära dörren var murad en stor, fyrkantig kakelugn. Från den sträckte sig ett grovt järnrör uppe vid taket fram till gaveln, där det löpte ned till en större järnkamin som stod vänster om katedern på en fot murad av tegelstenar.

Lärarynnet var vacker, fin och välklädd och gick ned till dörren oss till mötes. Hon frågade vad jag hette och hur gammal jag var, samt klapade mig på huvudet och sade: »Du och jag skall nog bli goda vänner». Det gladdde mig obeskrivligt. Man hade i stället inbillat mig, att hon hade en grov rotting, som olydiga barn fingo grundligt känna, eller fingo de lugg eller örfilar eller stå i skamvrån m. m.

Klockan 10 steg lärarinnan upp i katedern. Först gjorde hon bön; sedan sjöngs en psalmvers och skedde upprop. Därefter undersökte hon, om vi i första bänken kunde bokstäverna. Detta eller ock renläsning fordrades nämligen den tiden av alla inträdessökande. Lärarinnan lade en öppen bok framför varje gosse och sedan framför varje flicka. Sist kom hon till mig, pekade i boken och jag läste upp varje bokstav. »Kanske du kan renläsa?» frågade hon, vände om flera blad och pekade på ett stycke. Och jag läste: »Lille Hans sprang ned till stranden för att samla snäckor små. I den djupa, heta sanden, måste han barfota gå» o. s. v. Därpå undrade hon om jag lärt mig några bud i lilla katekesen? »Jag har lärt mig både Lilla Katekes och Stora Katekes», svarade jag.

»Det var duktigt gjort», fortsatte lärarinnan. »Du får flytta upp i andra klass», och så anvisade hon mig en tom plats i den tredje bänken.

Sedan fingo vi andraklassare i läxa till följande dag Första Budet i Lilla Katekes och den första berättelsen i Biblisk Historia, som handlar om skapelsen. Och så fingo vi befallning, att nästa dag hava med oss ett testamente, en psalmbok, en griffeltavla och en griffel.

Nästa morgon vaknade jag klockan sex och började läsa på min läxa i biblisk historia. Då jag kunde den, bad jag mor förhöra mig. Och fastän jag kunde den nästan ordagrant, var jag ej belåten med mig själv utan började gråta. Men mor tröstade mig med, att det skulle nog gå bra, då jag hade vilja till att lära mig.

Jag gick ifrån hemmet klockan halv 8 på morgonen, och klockan 9 började lektionen i skolan. Först höllo vi bön. Då sjöngo vi psalmversen: »Herre, signe du och råde», och en elev läste morgonbönen: »Jag tackar

dig Gud» samt »Fader vår» och välsignelsen. Därunder voro både lärarinnan och vi barn stående.

Schemat för en dag i småskolan var ungefär följande: Den första halvtimmen fingo vi läsa i Nya Testamentet eller i psalmboken. Därefter hade vi kristendomsundervisning, varvid vi förhördes på våra läxor i katekesen eller i biblisk historia. Sedan följde undervisning i bokstavering och ljudens beteckning. Så renläsning i Småskolans läsebok. Sist skrivning och räkning.

Då vi bokstaverade ett ord, t. ex. Gerda, fingo vi säga: »Tvåstavigt ord, för där är två vokaler, e lent och a hårt. Emellan vokalerna stå två konsonanter r och d; r lägges till den första stavelsen och d till den senare». Och när vi läst upp detta, började vi stava: »Ger säger Ger, da da, Gerda».

Vid bokstaveringen användes Småskolans läsebok. Sedan flickan ytterst i nedersta bänken stående stavat ett ord, fick sidokamraten bokstavera nästa ord, och så fortsattes alla bänkarna utefter. — I fråga om ljudens beteckning hade vi läxa på ett textblad, som ej var större än ett par sidor i folkskolans läsebok.

Då vi välskrev, skulle vi linjera upp våra griffeltavlor och på dem skriva efter små skrivtabeller, som skolan bestod oss med. Fullskrivna tavla visade vi upp för lärarinnan vid katedern. När vi sedan i bänken skulle stryka ut våra kråkfötter, spottade vi på tavlan och ströko ut det skrivna med en trasa, som vi medfört hemifrån. Den som var nog lycklig att ha en hartass att stryka med, var inte lite kavat däröver. — På motsvarande sätt gick det till vid räkning. Därvid förekommo endast de enklaste uppgifter i de fyra räknesätten. Varje tal skrev lärarinnan upp på svarta tavlan och vi därefter på våra tavlor. Och när vi räknat talet, skulle vi vid katedern se på, medan lärarinnan kontrollerade uppskrivningen och resultatet. Multiplikationstabellen hade vi till läxa eller repetition, en siffra åt gången, medan vi höllo på med addition och subtraktion.

Varje fredagskväll erhöilo vi extra i läxa en eller flera psalmverser.

Längre uppehåll i arbetet gävos dels omkring klockan 11: 15 minuters »mellmål» (mellanmål), dels från halv 1 till 2: middagsrast. Sedan hade vi lektion till klockan 4. På eftermiddagen hade vi ingen rast. Var det något barn som behövde gå ut, så brukade det stå upp i bänken och fråga lärarinnan: »Får jag gå ut?» vilket alltid beviljades.

Lärarinnan var vänlig och gemytlig; någon svår bestraffning minns jag ej. Visserligen fick en och annan ouppmärksam eller odygdig gosse stå i skamvrån eller på gången eller i bänken och skämmas, men rottingen använde hon aldrig, oaktat den stod i ett hörn i skolsalen. Självt fick jag ej någon tillrättvisning eller bestraffning för olydnad mer än en gång, och det var jag inte ensam om. En skolkamrat från stations-

samhället hittade nämligen på att lura oss lantbarn, som ej kunde gå hem och äta middag. Hon sade, att lärarinnan befallt henne säga till oss, att vi fingo middagsrasten förlängd till klockan 3, emedan lärarinnan var bjuden bort. Vi trodde det inte först, men flickan försäkrade, att hon talade sanning. Och då vi hade sett lärarinnan gå emot stationen klädd i solparasoll strax efter det vi fått middagsrast, trodde vi till sist lögnerskan, varför vi sprungo åt skogen för att plocka blåbär. I vanlig tid började lärarinnan lektionen med de barn, som voro hemma. Och vi, som låtit lura oss, fingo ställa oss i skamvrån när vi kommo tillbaka.

Vi småskoleflickor skulle sopa och damma skolsalen varje onsdag och fredag efter skoltidens slut. De sex flickorna i en och samma bänk städade den ena dagen, nästa rad flickor följande gång o. s. v. Det var inte något lindrigt arbete, synnerligast därför att vi måste flytta de tunga och långa bänkarna och därvid draga och streta av alla krafter. Den dagen vi skulle städa, fingo vi bära sopborste med oss hemifrån. Golvet i skolsalen var omålat, och när vi sopade, dammade det och rök, så vi knappast sågo varandra. Men roligt hade vi. Och när städningen var slut, brukade vi leka skola. Vi barn sutto då i bänkarna och den, som föreställde lärarinna, satt i katedern. —

På sommaren voro nästan alla elever barfota, särskilt de som voro från landet. Alla flickor voro klädda i schalet, knuten under hakan. Böckerna och matsäcken buro vi i en liten korg på armen, som kallades skol-korg. På lördagarna gingo vi ej i skolan, för då hade skolmästaren förhör där med stor-, d. v. s. folkskolebarnen.

Då småskolan var slut, fingo vi gå i *skolförhör* hos lärarinnan varannan lördag. Hon gav oss därvid läxor i katekesen, biblisk historia och psalmboken samt multiplikationstabellen och uppmanade oss att hemma vara flitiga att läsa, skriva och räkna, så att vi till följande skoltermin ej glömde bort, det vi hade lärt oss.

(Om detaljer av undervisningen i folkskolan jfr mina uppsatser i Årsböcker i svensk undervisningshistoria volymerna 61 och 63; jfr band 65. Några ytterligare meddelanden må här lämnas rörande skolgången för läraren Ydén och — i mindre mån — för läraren Sjöstrand).

Då vårterminen började år 1890 fick jag börja i folkskolan, oaktat jag ej gått mer än tre månader i småskolan. Lärare Ydén grupperade sina elever i klasser på samma sätt som han placerade dem i bänkarna. Sålunda fingo de barn, som skulle ha utexamen vid terminens slut, sitta i första bänk och kallades förstaklassare. Och de barn, som voro nybörjare, fingo sitta i femte eller fjärde bänk, och kallades femte- eller fjärdeklassare allt efter i vilken bänk de sutto. Och samma var förhållandet med andra- och tredjeklassarna som sutto i andra resp. tredje bänk. Femte bänken kallades för »fes-tampabänken», emedan de allra yngsta, som kunde sämst, sutto där.

På väggen framme vid katedern hängde ett schema för alla dagarna i en vecka, som folkskoleinspektören hektograferat och låtit upphänga i skolsalen. Men vår lärare följde det inte, troligen därför, att det var flera ämnen, som han ej behärskade. De ämnen vi undervisades i, var kristendoms-kunskap, innanläsning, svensk historia, geografi, rättskrivning, ljudens beteckning, räkning och välskrivning. Man bör inte begära, att han skulle lära andra, det han ej själv hade lärt. Det omtalades, att då han lärde till skolmästare, gick han i skola endast några månader.

Skolmästare Ydén var en sträng lärare. Barnen hade respekt för honom, men han vann aldrig deras kärlek eller tillgivenhet. Han visade sig partisk, kall och stolt, och det var en sällsynthet att se honom dra på munnen eller visa ett vänligt leende. Men han var vördnadsbjudande i sitt gråsprängda hår och helskägg.

I uppsatsskrivning, satslära och sång erhöilo vi ej undervisning; länge ej heller i ritning. —

Liksom i småskolan måste vi flickor bära in ved efter middagarna samt varje onsdags- och fredagskväll sopa skolsalen och det i samma ordning som där. Skolmästarens fru, som kallades »mor Ydén», bar in ved och eldade i skolsalen. Hon bar även varje dag in en spann friskt vatten och satte i skolsalen nere vid dörren, som vi fingo dricka av med hjälp av en liten vattenskopa, då vi voro törstiga. Mor Ydén hade ej någon betalning för detta arbete, har det berättats. Skolsalen skurades endast till varje slutexamen.

Vi skolbarn voro om vintern för det mesta klädda i träskor, och dem fingo vi ha på oss inne i skolsalen hela dagen. Alla hade hemstickade ullstrumpor och några hade dem »bötta» (lagade) med tyglappar av stampetyg eller t. o. m. av skinn. På en träbock utmed väggen lade vi flickor våra ytterkläder mitt för den bänk, där vi sutto, och vår matsäckskorg satte vi under bocken. Schaletten rullade vi ihop och lade på bänken mitt framför oss mellan locken och kanten på bänken, där det var en fördjupning, cirka 10 cm. bred och omkring 5 cm. djup och räckte utefter hela bänken. Där brukade vi också sätta våra skrivtabeller och våra bläckmått, då vi skrevo.

Gossarna hängde sina mössor på träpinnar i ett trähänge på väggen nere vid dörren. Några ytterkläder voro allmogegossarna ej utrustade med. Ej heller vi flickor voro klädda i kappor utan hade endast en stor filtschal utanpå vår klänning. Var det riktigt kallt, hade vi ett stort yllekläde på huvudet utanpå den hemvävda bomullsschaletten, och så lade vi snibbarna i kors under hakan och knöt ihop den i nacken.

Då vi lantbarn åto middag, sutto vi inne i skolsalen på våra bänkar. Ibland satte vi oss på bänkklocken. Till matsäck hade vi i huvudsak nästan likadant allesamman. Det var bröd, stekt fläsk och mjölk. Dessutom hade somliga bröd av »sävat (=fint) mjöl», somliga av samman-

malet rågmjöl och somliga av korn eller ock av sammalen blandsäd, d. v. s. korn och råg tillsammans. Somliga hade smör på sitt bröd, andra icke. Det fanns några fattiga, som ej hade mjölk med sig. För min del delade jag alltid min matsäck och mjölk med dem.

År 1892 vid vårterminens slut avgick skolmästare Ydén från sin befattnings som folkskollärare vid Hönstorps folkskola men kvarstod ett par år såsom vikarierande lärare i socknen. — Då han avgick, hade jag gått i tre tremånadersperioder hos honom. De flesta av barnen, som gått lika länge som jag, bådo då skolmästaren att få utgångsbetyg, enär de voro rädda för den nye läraren (Sjöstrand) och trodde, att han skulle ha för stora fordringar. Ydén gav då avgångsbetyg åt så många som begärde. Men jag bad ej därom, och det har jag aldrig ångrat.

Den dagen vi hade slutexamen, skänkte vi vår gamle skolmästare en kaffeservis med bricka av nickel och ett dussin äkta kaffekoppar av porslin. I avskedstalet till oss var han mycket rörd och grät, och vi hade aldrig sett honom så vänlig och snäll som denna dag, så han var nog ej så känslolös som den kalla ytan tycktes ge vid handen. —

Såväl gossarna som flickorna hade respekt och aktning för lärarna och gjorde aldrig något spektakel eller skälmstycke mot dem. Vi voro över huvud taget lydiga, snälla, ense, sediga och stillsamma både i och vid skolan och på skolvägen.

Vid påsk, särskilt på »dymmelonsdag», brukade vi hänga »påskapass» på ryggen på varandra. Ett påskapass utgjordes av en ugnskvast och en ugnsraka som vi klippt utav papper. Eller tog vi skolkritan och ritade obemärkt ett kors på en annans rygg. Men lärarna förbjödo detta skämt.

Till att köpa gotter för, fingo vi på sin höjd en tvåöring tre eller fyra gånger under terminen. För denna slant köpte vi antingen bröstsocker eller »maskinkonfekt».

Gossarna brukade byta läggknivar, pengabörsa, greffla, snorrebossa, solvisare etc. Vi flickor bytte »märke» (små deviser som suttit på papperskarameller). Den som hade mest »märke» var lyckligast.

Slutexamensdagen var såsom en vanlig skoldag. Vi fingo inga nya kläder till dess utan voro iklädda våra gamla helgdagskläder samt hade känger eller skor på fötterna. Inga dekorationer i skolsalen och inga andra festligheter! Endast golvet var nyskurat. —

Kyrkoherde Sjöborgh i Vislanda kungjorde i kyrkan i början av november månad år 1895 att de barn, som önskade deltaga i *konfirmationsundervisningen*, skulle infinna sig i prästgården en viss dag kl. 10 fm. Den dagen inställde även jag mig.

64 läs barn inskrevos, och vi placerades från dörren räknat: gossarna till höger och flickorna till vänster om bordet. Först fingo vi en stunds innanläsning i Nya Testamentet, som vi uppmanats medtaga. I läxa fingo vi de Tio budorden i Luthers Lilla Katekes, en psalm och 1—11

verserna i Matt. 5 kap. Både före och efter lektionen sjöngo vi en psalmvers och höll han bön. Därvid betonade han särskilt att vi barn nu stodo inför ett viktigt och allvarligt steg, när vi skulle börja vår konfirmationsundervisning och beredas till vår första nattvardsgång.

Redan från första dagen intog han våra hjärtan. Då och alltjämt sedan var han den gode läraren som med mildhet och kärlek undervisade oss. Han hade ett mindre gott utförande; stundom kunde han ej få fram orden utan stammade en smula, särskilt då han blev trött, men hela hans väsen präglades av trosvisshet och kärlek till det ord han förkunnade för oss. Man blev ej trött under hans lektioner. Man rycktes med av hans fromma önskan att kunna lära oss kristendomen så, att vi hela vårt liv igenom hade en ledtråd, ett ljus som lyste vår stig. Och han bad oss med hela sitt hjärtas värme, att ej glömma Gud utan sätta all vår tro och lit till honom.

Hans frågor voro enkla, klara och lättfattliga. Då något barn ej kunde besvara den framställda frågan, framställde han den ännu enklare och tydligare. Han snäste aldrig någon, ej heller var han ovänlig mot den som ej kunde sin läxa eller som var mindre begåvad. Men han ville, att alla skulle kunna sina läxor och det även om de voro långa, vilket var fallet vid repetitionerna.

Vi hade fullt förtroende för vår lärare och trodde ordet han förkunnade. Under lektionerna sutto vi alla stilla och uppmärksamma. Under rasten och under vägen till och från prästen uppförde vi oss stilla och anständigt.

Före jul fingo vi gå sex gånger till prästgården. Efter jul mötte kyrkoherden oss i sockenstugan vid kyrkan. Under passionsdagarna i fastan förhörde han oss där efter varje predikan. Själv hade han över en halv mil till kyrkan från den gamla prästgården, där han bodde. Och somliga barn hade över en mil till kyrkan. Därför hade han undervisning efter passionspredikan för att spara på vägen både för sig och barnen.

Vid varje passionspredikan skulle vi samlas i sockenstugan, och då det ringde samman skulle vi ställa upp oss. Kyrkoherden kom då och mötte oss och gick före oss in i kyrkan. Efter honom gingo gossarna och sedan flickorna, alla tysta och stilla par efter par. Då gudstjänsten var slut, fingo vi åter gå parvis ut ur kyrkan. Detta var högtidsstunder som man aldrig glömmer.

Efter påsk, då jorden var bar, fingo vi läs barn åter börja gå till prästgården två gånger i veckan, tisdagar och fredagar. Kyrkoherden hade bestämt, att vi skulle konfirmeras Kristi Himmelfärdsdag, den 14 maj. När vi repeterade katekesen och de läxor vi tidigare läst, kunde jag svara på varje fråga, emedan jag efter varje lektion skrivit upp i en anteckningsbok det vi fått lära. På konfirmationsdagen hade jag därför förmanen att få svara på flera frågor än mina läskamrater.

De två sista gångerna bad kyrkoherden oss att — liksom han själv — falla på knä, medan han höll bön. Dessa bönestunder voro gripande och rörde oss alla till tårar. — Även bad han oss, att vi var för sig i våra hem skulle uppsöka en bönevrå, där vi ostörda kunde knäböja och bedja Gud att bereda våra hjärtan till att värdigt begå Herrens Heliga Nattvard. Jag vet ej, om alla åtlodde denna maning. Men jag vet en, som gjorde det.

Sista gången läs barnen voro i prästgården, överlämnade vi en mindre penningssumma såsom gård av tacksamhet. Också denna dag står oförgätligt i mitt minne. Före undervisningen blevo vi inbjudna i matsalen och trakterade med kaffe och kakor. Och efter lektionen fingo vi spisa middag vid ett stort bord ute på gårdsplanen under de uråldriga träden. Under tårar tog herrskapet därefter avsked av oss.

Följande dag dekorerade vi kyrkan med enar och girlander. Dagen därefter, Kristi Himmelfärdsdag, skulle vi konfirmeras. Det var en härlig vårdag med fågelsång, vårblommor och spirande grönska. Vi samlades i sockenstugan. Flickorna voro klädda i svart klänning och vitt förkläde. På huvudet hade vi en svart silkesschalett med bred spets, knuten under hakan. Även gossarna voro klädda i svarta kläder, de flesta av hemvävt tyg. Nästan alla barn buro en mindre myrtenbukett på bröstet. — På konfirmationsdagen gingo vi parvis in i kyrkan, som var till trängsel fylld av folk.

Efter psalmsång vidtog förhöret, varvid pastor noga genomgick det vi lärt. Han lät oss uttömmande svara på en del frågor samt uppläsa katekesstycken, psalmverser, bibelspråk etc. I konfirmationstalet utlades Psaltaren 2:12 »Hyllen Sonen, så att han icke vredgas och I förgås på Eder väg; ty snart kunde hans vrede upptändas. Saliga äro alla de som taga sin tillflykt till honom.» Bland annat yttrade kyrkoherden: »Jag vet, att när Ni nu, mina kära barn, kommer ut i livet, får Ni möta många frestelser som vilja draga Eder i synd och locka Eder att svika de heliga löften, som I nu skolen avlägga inför Gud vid altaret. Men bedjen I Gud om nåd och hjälp, fån I kraft att motstå det onda.»

Under de högtidliga ögonblick, då vi avgåvo konfirmationslöftena, rördes han till tårar vid varje fråga vi jakande besvarade. Han visste nog, att äppelträden sällan bära så riklig frukt som deras blommor lova.

Efter konfirmationen utdelade han de biblar och andaktsböcker, som voro skänkta av våra anhöriga, faddrar och andra närstående. — Därefter vidtog högmässan.

Följande söndag begingo vi Herrens nattvard.

Efter gudstjänstens slut och medan kyrkfolket satt kvar i sina bänkar, tog vår oförglömlige konfirmationslärare oss alla i hand samt riktade till var och en några tänkvärda och gripande minnesord.

Folk- och nattvardsskola i Ugglum och Gudhem, Vgtl. 1850—64.

Berättat 1929 av eller genom *S. P. Blomberg* (född 1848).

Sedan barnen på 1850-talet inhämtat litet kunskap i hemmet, fingo de gå till någon läskunnig gubbe eller gumma i grannskapet för att erhålla ytterligare undervisning. En sådan lärare var gamle Tidblad i Öggetorp, vilken var prästson. Då sagesmannen gick hos honom såsom elev, hade han fyra elever att undervisa. Det första, som barnen där fingo göra på morgonen, var att läsa morgonbönen i psalmboken. Sedan gick sagesmannen, jämte många andra, en gång i veckan till lärare Holmblad i Gudhem och tog läxor. En för hela pastoratet gemensam skola fanns redan i Gudhem, men det var ej tvunget att barnen skulle börja där vid viss ålder.

Då sagesmannen var 11 år gammal (alltså 1859), började han på allvar gå i den nyssnämnda skolan. Det kunde ibland vara ända till 175 skolbarn. En klass bestående av de större barnen, gick tisdagar och torsdagar, en annan klass (de mindre) onsdagar och fredagar. En tredje avdelning infann sig endast på måndagarna; det var de allra största barnen, som skulle gå och läsa året därpå. I den fanns t. o. m. 20-åringar, och det kunde ibland hända, att de röko ihop och slogos, så att de blödde. »Måndagen är sorgedag», sade för den skull lärare Holmblad.

Invändigt såg skolsalen ut på följande sätt. Framme vid gaveln var lärarens kateder (»katern»). I salen funnos tvenne bänkrader med gång i mitten och vid sidorna. Varje bänk var så lång, att den rymde 8 barn. Skivan var något lutande, och längs dess bortre kant fanns en djup skåra, vari tabellerna stuckos ned, när man skulle skriva på griffeltavla. Under skivan satt en hylla, avsedd för böcker och matsäckar.

Vid ytterändan av skolbänken, åt sidogången till, fanns en upprättstående bräda, varpå tabellen hängdes upp, när man skulle lära sig »stava och lägga ihop». Barnen satte sig då på lösa pallar, vilka stodo kring tabellstolpen. Inuti ringen stod monitören (en mera försigkommen skolpojke) och undervisade de övriga. Som flera dylika monitörlag samtidigt voro i verksamhet, blev det ett fasligt sorl i skolsalen. Läraren gick bara och hörde på; han ingrep i undervisningen endast då han fann det vara av behovet påkallat.

Utmed väggarna hängde på gångjärn långa lämningar, avsedda att slås upp, när barnen skulle börja skriva med bläck. De voro försedda med en list så att förskriftstabellen kunde ställas upp mot denna och väggen. Man satt då på lösa pallar.

Skamvrån var belägen borta vid spisen. Före sagesmannens skoltid hade det funnits en hästskalle, vilken den som stod i skamvrån till yttermera straff fått ha hängande på bröstet.

Varje dag uttogos fyra barn, som skulle sopa och damma i skolsalen. Varje barn var skyldigt att under året medföra en kvast till skolan eller också att erlægga kvastpengar, som belöpte sig till 2 öre. Monitörer och städare erhöles belöningskort, gällande å 1 eller ½ öre. Dessa kort samlades under året och inlöstes med kontanter vid examen, som hölls i mitten av december månad eller vid lussetiden. (Examen hölls även vid vårterminens slut på sommaren.)

Lärarebostaden, innehållande två rum och kök jämte vindsrum, var inrymd i samma byggnad som skolsalen och hade samma ingång som denna. Läraren kallades »skolmästarn».

Ingen småskola fanns, men det ansågs att barnen borde kunna läsa någorlunda rent när de började i folkskolan.

Skoldagen började med avsjungande av en psalmvers, vanligen »Din klara sol går åter upp». Sedan gjorde läraren bön, och så delades testamentena ut. Varje barn fick läsa en vers, och detta blev samtidigt en övning i välsläning, ty det som lästes måste betonas riktigt. Så vidtog förhör i katekesen. Svaren måste man kunna utantill. Det fanns sådana, som läste p-salm och p-saltare, men läraren sade, att i fall man ovillkorligen ville uttala p, så skulle det ske mycket svagt.

Vid innanläsning förekommo flera tillvägagångssätt. En metod kallades »diktera». Därvid fingo barnen säga en bokstav vardera, tills stavelsen var färdig; då skulle den som var i tur utsäga den. Gällde det ett flerstavigt ord, fortsatte man på detta sätt stavelse efter stavelse, tills ordet var färdigt. Sedan borde den siste »lägga ihop». Då läraren, såsom ofta var fallet, valde ord med många stavelser, gällde det att vara med så att man ej tappade tråden. En annan metod var att läsa i »kör». Därvid skulle alla barnen läsa samtidigt ord efter ord i en viss takt. Vid ett tredje förfaringsätt läste var och en sitt ord i en sats i tur och ordning. — Beträffande bokstavstyperna skilde man på »svensk stil» (fraktur) och »latinsk stil» (antiqua).

Man fick först lära sig skriva med griffel på skiffertavlan, vilken till en början saknade träram. Sedan man blivit litet mera försigkommen, började man skriva på papper. Detta som var grovt och till färgen blåvitt, tillhandahölls av läraren, som även fäste ihop skrivböckerna. Linjerna drogo barnen själva upp, men läraren stack hålen med en nål i kanten av papperet. De mera försigkomna gossarna tillverkade sitt bläck själva. De köpte s. k. substans och hällde vatten på. Man skrev med gäsfjädrar, vilka formerades av läraren. Därvid skar han av själva toppen av pennan, klöv så röret ett stycke uppåt genom att sticka in en liten pennkniv i detsamma för att slutligen skära av röret på snedden nedåt på

ömse sidor om skåran. Ibland fingo barnen gå fram till läraren för att få pennorna tillrättade. Innan stålpenorna kommo i bruk, hade man en tid fjäderpennor av samma form och storlek till salu i handeln.

Bland övriga läroämnen i skolan må nämnas räkning, svensk historia, geografi, naturlära och något sång. Ett par psalmodikon funnos i skolan, och på dem fingo barnen under rasterna öva sig i spelning.

Det var en allmän tro att om man läste läxorna på fastande mage, så hade man lättare för att lära sig dem. Om barnen ej kunde läxan i skolan, fingo de »restläxa» eller sitta efter, vilket innebar, att de fingo stanna i skolan efter de övriga barnen.

Skolpojkar voro klädda i fårskinnspäls och träskor, och en och annan hade även förskinn. Möss-skärmen satt ibland lösripen, så att det stri-piga håret stack ut mellan kullen och skärmen. Matsäcken bars antingen i ett knyte eller också i en liten rund korg, flätad av vide. Särskilt fattiga barn hade till matsäck skinnpotatis samt en rå sillbit och litet grovt bröd.

Då barnen voro på 16:de året, inskrevos de i *nattvardsskolan*, som började i fastan och höll på till i september. De kallades »läsarebarn». Uppförde de sig illa, kunde de bli avstängda (»frånskilda»). De barn som voro alltför klena i sin kristendoms-kunskap fingo inte »gå fram» (till nattvarden) utan börja på nytt i nattvardsskolan påföljande år. Vissa efterblivna ungdomar kunde på så sätt få gå och »läsa» i flera år eller tills de uppnådde 20-årsåldern. Vid påsken skulle prästen (liksom förut skolmästarn) ha påskägg av barnen.

Det var högtidligt i Gudhems gamla kyrka, när barnen gingo fram. Kyrkan var klädd med löv och blommor, och det kändes en stark doft av åbrodd. Ett par ärebågar voro uppsatta inne i kyrkan, en utanför ingången och en vid kyrkporten. Det var mycket folk, och många som ej kunde komma in i kyrkan, stannade ute på kyrkogården. Läspoikarna sutto till vänster om prästen på karlsidan och läsflickorna till höger på kvinnosidan. Flickorna hade långa svarta klänningar och gossarna svarta kläder (långbyxor och skörtrock) av klädesberett vadmal. Fattiga barn fingo ofta låna kläder av någon som ett föregående år konfirmerats.

Alla ogifta måste utan hänsyn till ålder besöka husförhören.

Skolgång i Lau, Gotland, på 1860—1870-talen.

Av hemmansägaren *Jakob Karlsson*, Fie i Lau (1929). I fri och sammandragen översättning från författarens gutamål av fil. d:r *H. Gustavsson* och *utgivaren*.

Vid 1800-talets mitt byggde När och Lau socknar tillsammans ett pastoratsskolhus vid Nårs kyrka, och även laubobarnen skulle alltså undervisas där. Men efter ett antal år blevo lauborna ålagda att bygga eget skolhus. Där höll hjälpprästen, Märten Lyth, skola de första åren. Mina äldsta syskon gingo i skola för honom. De och andra ha talat mycket om hans läraretid.

Han sades vara mycket sträng med läxor och ordningen, och han gav pojkar »stryk som hagel», om de inte kunde sina läxor eller om de var ovetliga och inte lydde. Han hade ett styvt arbete med att hålla ordning och disciplin, i synnerhet på de stora 15, 16 års pojkar, som alltid haft för vana att göra som de ville och som hade växt upp nästan som vilda trän i skogen. När de inte kunde sina läxor eller när de hade upptåg för sig, skulle de alltså ha stryk, t. ex. med några örfilar (»snytingar») eller med en battong i »bakstudsarn» över en bänk, så att det sved och de knappt kunde sitta på stjärten under några dagar. När pojkar såg, att de skulle undergå den bestraffningen, så kunde det hända att några öppnade ett »gångfönster» (fönster med gångjärn), hoppade ut och sprang sin väg och inte kom i skolan den dagen och kanske inte heller på många dagar. Föräldrarna sände nog pojkar i väg åt skolan med matsäck (»skolkorgar»), men pojkar visste vad de skulle undergå i skolan, så de gick inte dit utan ut i marken och skogarna, där ingen såg dem, eller också gick de ner till stranden och tog en båt och rodde ut på sjön. När de alltså inte kom i skolan på några dagar, så for prästen till deras föräldrar och frågade, varför de inte lät pojkar komma till skolan. Jo, visst hade de sänt pojkar i skolan, inte annat än de visste, blev svaret. När pojkar fått göra reda för, var de varit om dagarna, blev det dubbelt straff, först av föräldrarna, sedan av prästen.

Ett annat exempel på vissa stora pojkar företagsamhet, som berättades man och man emellan, var följande. Där de en vacker sommardag satt i skolbänkarna och kikade ut genom fönstren, så tisslade och tasslade de med varandra: »Vi skall fråga prästen, om vi får gå till strand och sätta (sätta ut nät). Får vi inte lov, så hoppar vi ut genom gångfönstret och far till strand och sätter garn i Lausviken». Så steg en av dem upp i bänken och satte upp fingrarna. »Vad är det fråga om?» sade prästen.

»Jo, vi vill gå till strand och sätta». Nej, det fick de inte lov till. Då hop-pade de upp och for ut igenom fönstret och sprang till stranden och fick ut en båt och satte garn.

När pojkarna kom till skolan den andra dagen, såg de sömniga och olustiga ut, för de hade »legat på sjön» och inte sovit en blund om natten. Nu blev de framkallade för att stå till svars. Den äldste menade på, att de inte hade någon färsk fisk, och inte hade de något kött att få i skol-korgen med sig. Brandsalt fisk och smörgås eller enbart bröd orkade de inte äta om sommaren i solhettan. Far hade inte tid att gå till strand o. s. v. Ja, tyckte prästen, om det var sant som han sade, det fick han sen höra av deras far och mor, men nu skulle de få sitta inne under alla raster och läsa på läxan. Under middagsrasten blev de alltså inlåsta i skolsalen. I sin kammare skulle prästen vila middag, men med en boll »väddrade» (bollade) pojkarna och höll ett rasande larm, så prästen inte fick ro. Han kom med en käpp eller battong i handen och skulle randa upp dem med den, men när dörren kom upp, var de kvickare än han och sprang ut. På kyrkogården lade de sig i gräset och somnade ifrån både läxa och präst, och när middagsrasten var slut och prästen ringde in, så var de inte där. Prästen måste sända andra lärjungar för att leta reda på dem och få dem i skolan. Sedan fick de sin avbasning på bänken.

Bestraffningarna plägade vara följande. 1) Att stå i skamvrå; det var den lindrigaste. 2) Att få sitta inne och läsa på läxan under rasterna eller efter skoldagens slut, eller också att till den följande dagen få bakläxa utom den man skulle ha såsom ny läxa. 3) Att få handplagg, dvs. slag över fingrarna med en linjal eller med en inrättning (ett slags klubba), som hette färlan, som lärarinnan begagnade i småskolan — jag har inte sett den inrättningen. 4) »Tupp» (lugg). 5) »Snytingar» (örfilar, »hurringar», uppsittare; det skulle pluggas in i huvudet, så som den skollärare brukade säga, som jag gick i skola för; han var mycket lärd på att ge »snytingar», när man inte kunde svara på frågorna). 6) Att få ligga på bänken och få prygel i ändan av en käpp eller battong. 7) Det största straffet: att få slag med björkris i bara stjärten i alla skolbarns åsyn inne i skolrummet av pojkens eller flickans mor, under skollärares uppsikt; han befallde hur mycket ris det skulle ges. Detta hände inte under min skoltid, men under prästen Lyths skolundervisning lär det inte varit ovanligt, i synnerhet för snatteri.

Min svärmor gick i skola på När för skollärare Boberg, och hon berömde honom mycket, för han fick barnen att lyda utan svåra kroppsstraff eller hård aga. När hon gått igenom alla sex klasser, stod hon examen den 10 juli 1848 och fick i belöning en bok som heter »Sedebuden», tryckt 1844. Boken är bra såsom undervisning i kristendom; bättre har man inte nu i den vägen. Om det är något som gått tillbaka i skolundervisningen från skolornas början, så är det kristendomsundervisning-

en; den har makats åt sidan för andra ämnen. Följderna därav märkes mer och mer hos det uppväxande släktet.

Nu skall jag tala om litet hur undervisningen gick till under *min* pojk-tid (1870-talet). Jag började lära »känna bokstäverna», när jag fyllt sex år. På vintern undervisade mig min äldsta syster hemma vid spinnrocken. Första läroboken var det lilla a—b—c:t eller abc-boken med bilder i till varje bokstav; så t. ex. illustrerade en *and* bokstaven a o. s. v. När man då lärt känna alla bokstäverna och räkna upp dem utantill, började man stava enstaviga ord och uttala dem, sedan tvåstaviga ord och lägga ihop dem, därefter trestaviga o. s. v.

Men så blev det vår och sommar, och de som skulle ut i arbetet hade inte tid att undervisa mig vidare, och tuppen på sista bladet i lilla a—b—c:t kom inte och värpte längre. Jag var ute och lekte. Det fanns nämligen ingen småskola eller småskollärlarinna utan bara folkskola, och alla skulle gå där, ifrån första klassen till den sjätte, och då fordrade prästen och skollärarn, att barnen dessförinnan skulle kunna stappla sig fram eller ha lärt sig någorlunda läsa innantill i bok.

Därför fick jag en annan bok som hette Hemskolan, för att lära mig stava mångstaviga ord och läsa rent. Och jag behövde undervisning för att inhämta den konsten. Två grannpojkar och jag gick då på våren och sommaren i skola hos en gumma, änkan Laudell (»Laudellsmor»), som skulle lära oss läsa. För det mesta satt hon och kardade och spann blå, så att golvet och stugan var fulla av blå och skäv (linavfall). Att lära läsa rent där gick trögt för oss, för när vi slapp lektionerna, så jagade vi ikring i hagar och marker och var uppe i träna efter fågelbon. Vi tyckte det var mycket roligare än att lära läsa inne hos gumman i blånorna och skäven. När vi slapp ut på förmiddagen efter första lektionen, kom vi inte tillbaka förrän långt på eftermiddagen, när vi blev hungriga. När vi då fått en lektion till av gumman, var vi trötta och fick ta våra matkorgar och gå hem. När vi hade något rätt viktigt för oss i avseende på lek, lät vi bli att gå till skolan på hela dagar: vi tog matkorgarna med oss i mar-ken, i ett änge eller i en hage, eller sprang vi, när det var en riktigt varm sommardag, i vattnet längs Lausviken nakna och halvnakna. Gumman frågade då efter i vårt hem, varför vi inte kom till henne. Då fick vi stå till svars för var vi varit, och så blev det för det mesta en risbastu av far eller mor.

Så kom den första skoldagen på höstterminen, då man skulle skrivas in i folkskolan. Det var ingen glad dag för nybörjarna; de flesta grät eller hade tårar i ögonen. Många mödrar följde med sina barn. Så blev man inskriven i uppsprosboken med förnamn och tillnamn av skollärarn, och prästen var också närvarande. Första dagen blev det inte någon läsning av, men läxa fick man till exempel första budet i lillkatekesen.

Skollärarn, som jag gick i skola för, hette Jakob Vilhelm Mårtensson

och var född vid Mannegårda i Lye. Han var skicklig att undervisa i de ämnen som den tiden förekommo vid skolundervisningen.

Men att undervisa en 60 à 70 barn i sex klasser, det gick inte för en person, utan femte och sjätte klassens elever måste lära de lägre avdelningarna t. ex. att stava och lägga ihop efter stavningstabeller, att läsa innantill (efter renläsningstabeller), räkna huvudräkning, förhöra läxor-na i katekesen och bibliska historien samt korrigera t. ex. fjärde avdelningens rättskrivningsövningar. Vid dessa läste en äldre kamrat (monitör) ett stycke ur en bok, som de yngre skulle skriva efter på griffeltavlor. Monitören skulle rapportera till läraren dem som inte kunde läxan. Sådana måste läsa över på middagsrasten och läsa upp på eftermiddagen, och kunde de då inte, så fick de bakläxa eller också sitta efter och läsa över.

Mest lade man an på kristendomsundervisningen, och den svarade skolläraren för det mesta för, genom att förklara och förhöra katekesen och bibliska historien i fjärde, femte och sjätte klasserna. På varje skoldags första timme förekom kristendomsundervisning. Då lästes den Luthers morgonbön, som står i katekesen, samt Fader vår och välsignelsen. Därefter sjöng vi en vers av en morgonpsalm. Sedan ropades man upp och var och en närvarande skulle svara ja, och så antecknade läraren dem som voro borta, och frågade, om det inte var någon som skulle säga till för dem, om de var sjuka eller om de hade förhinder. När det var slut, började läraren förhöra de högsta avdelningarna, 5:te och 6:te klasserna, läxorna i katekesen eller bibliska historien och förklara läxan något samt framställa grundfrågor.

När timmen var slut, ringde skolläraren med klockan och kommanderade: »Ur bänkarna, vänster (eller höger) om, marsch!» Alla skulle då marschera ut efter takt och ordning. När rasten var slut, ställde läraren sig på skoltrappan och skramlade med klockan, och var och en fick ställa sig i ledet och marschera in och ställa sig på sin plats vid bänkarna, och så kommanderade läraren: »I bänkarna!» Så började man gno, plugga och forcera; under monitörernas uppsikt övade sig de lägsta klasserna i att stava och lägga ihop efter stavningstabeller: »o säger o, ro, oro» o. s. v. Andra avdelningar lärde innanläsning, huvudräkning, läxläsning, rättstavning, geografi o. s. v. enligt ett schema, som var uppsatt på bokskåpet. Åt kristendom, skrivning och räkning ägnades en timme i vart ämne alla dagar, så dem fick man lära med skick, så vida man inte var allt för trög. I svensk historia läste vi om gamla kungar, och sångövning bedrevs efter siffror (tonträffning). Läraren var mycket säker i sång och hade bra röst. Psalm- och sångtoner sjöng *de* i stämmor, som hade sångröst och som hade fått öva sig i tonträffning. Flickorna sjöng första stämman, pojkarerna andra och tredje stämmorna och skolläraren basen eller fjärde stämman. Det var det nöjsammaste ämnet, tyckte vi som kunde sjunga;

när vi satt under timmarna och läste in geografi, historia eller rättskrivning brukade därför någon pojke gå bort och bedja skolläraren, att vi skulle få en halvtimme sång, och det var han just inte motvillig till (»nek-svaren på»), utan gjorde oss som oftast till viljes. Skrivning försiggick icke i sandbänk utan på griffeltavlor. Socknen bestod sådana de första åren, men när tavlorna blev sönderslagna, fick vart skolbarn bestå sig med egen tavla och egna griffel att skriva och räkna med efter skriv- och räknetabellerna. I första klassen fick man förskrift på griffeltavlan, först med streck och sedan med bokstäver och siffror; att sudda ut med hade man för det mesta en hartass som var med ett snöre fäst i ramen på griffeltavlan. För var gång man fått tavlan full på ena sidan, visade man upp den för läraren, och sedan fick man hålla på med alla bokstäver och siffror efter förskriften på tavlan, till dess man kunde rita dem eller skriva dem någorlunda likt förskriften. Läraren och den som kunde skriva bäst i högsta klassen, skrev förskrift. Sedan fick man efter skrivtabeller skriva ord med grov stil mellan linjerna på griffeltavlan.

När man fått bokstäverna och orden någorlunda lika tabellernas, började man skriva på papper med bläck och penna med grov stil mellan linjerna, efter skrivtabeller; på samma vis som förut på griffeltavlorna fick man nu gå igenom alla tabellerna med stor stil, till dess man fick det som man skulle ha det, utan plumpar och fel. Sedan fick man skriva fint efter tabeller med fin stil. Tabellerna med fin stil eller skrivstil hade till överskrift: »Regler för skrifning», och jag minns ännu första strofen: »Sitt rak och ledig med huvudet en half aln från papperet!» Papper fick var och en bestå sig; man fick köpa av skolläraren stora ark för fyra styver arket, olinjerat, men man fick linjera dem själv och fästa ihop dem till skrivböcker, en tio ark i var skrivbok. En hel del papper kluddade man över, och far dyvlade över, att vi skulle ha pengar till papper. Jag och flera med mig var ivriga med att skriva, och vi tävlade med varandra i högsta klassen att få det vackrast och bäst. Det var inte nog att vi skrev under lektionen (på en timme efter middagsrasten) utan somliga dagar (såsom om sommarn, när vi hade två timmars middagsrast och hade lekt oss trötta) satte vi oss att skriva under middagsrasten. Under min sista skoltermin kom skolans inspektör en dag, och då såg han på vår skrivning. När han fick se min bänkkamrats och min skrivstil, så menade han på emot skolläraren, att det vore onödigt att vi längre skrev efter tabeller. Då fick vi en del gamla predikningar efter prostens Klintberg och Mårten Lyth att skriva efter.

Förutom att vara monitör hade man, när man satt i femte och sjätte klasserna, att dela ut skolans böcker till var och en som skulle begagna dem under timmarna och att samla ihop dem och sätta in dem igen i rätt ordning på bokhyllorna i bokskåpet efter var lektion. Det hette att »svara för skåpet». Vidare skulle man ropa upp alla nummer på skriv- och lika-

så på räknetabellerna till alla som skulle skriva eller ock räkna efter sådana, och ävenså skulle man dela ut dem med detsamma och efter lektionerna samla ihop dem igen och placera dem i rätt ordning efter deras nummer i de olika kurserna. Ingen fick sålunda själv ta en skriv- eller räknetabell, förrän han fått besked av skollärarn att gå över till en sådan.

Gymnastik (eller exercera, såsom vi för det mesta kallade det) förekom en stund under den första skoltimmen pr dag, när hemläxorna var upplästa; om sommaren övade vi ute i det fria (t. ex. på skolgården) och om vintern, när det var ohyggligt väder, inne i skolan. Alla fick vara med. Läraren kommanderade: »armar uppåt sträck, framåt, utåt, nedåt, ett, två, tre, fyra; på tå häv o. s. v.» Och så lärde han alla gossar exercera. Då skulle de skaffa sig trägevär att lära sig handgreppen på, och de som inte skaffade sig sådana fick nyttja en skaplig käpp eller stör i stället till att göra tempo med, såsom på axel gevär, skyldra, för fot, i armen, och marscher och vändningar: höger om, vänster om, helt om, jämna rotar ryck ut o. s. v. —

Vid sidan om omtalade skolundervisning och fostran skulle alla de största pojarna såga sönder skolveden och bära in den ifrån vedboden under någon middagsrast. Famnvedsträna sågades av mitt på, det gick som »hurr och visk» och var en god motion, helst som man kappades i lag om två kamrater vid varje vedsåg. Under min skoltid fick vi elever städa skolsalen och farstun och var då indelade i tre grupper, så att vi fick sopa var tredje kväll. Grupperna kom från var sin av socknens byar: Uppgardar, Nordargardar och Lausböien. Flickorna bestod kvastar att sopa med, pojarna skulle sopa bänkar och stänka vatten på golvet, för att det inte skulle bli så odrägligt mycket damm. Vi var god hjälp, så det gick fort med städningen; därför tyckte vi det var roligt de kvällar vi skulle städa.

Så gick sex år, och man skulle stå *examen* inför prästen (»Pontius Pilatus», som vi för det mesta kallade honom) och för skollärarn och en del sockenbor (mest barnens föräldrar). Dessa kom för att höra på och för att få veta våra betyg. Men jag och flera med mig, som det gått bra för och som fått bra betyg, var inte glada att sluta, för vi tyckte, att då först var det roligt att gå i skolan. Den tiden var det inte någon fortsättningsskola, men jag och en skomakareson, som var namne och jämnårig med mig, resolverade sedan så: »Vi har gått igenom alla ämnen; i räknekursen har vi gått igenom alla tabeller i alla räknesätt, men vi har inte fått lära, när och vartill räknesätten skall begagnas. Likaså har vi fått lära rättskrivning men inte att sätta våra tankar i ord och orden till meningar eller författa». Då kom vi överens att vi skulle fråga far och mor, om vi fick lov att gå i skola en eller två terminer till. Jo, om skollärarn ville ha oss. Han svarade att det fick vi gärna lov till, och han

skulle undervisa oss så gott han kunde. När skolan började igen, infann vi oss och började räkna ut ytor och rymdmått efter figurer i böcker, som skollärarn skaffade oss, så att vi kunde räkna ut, hur många tunnland och kappland det ängat eller den åkern innehöll, och hur många kannor det drickkärlet rymde o. s. v., och så fick vi lära oss väga av jord eller lutningen på fält. Det gick vi igenom första terminen, fastän vi inte var i skolan alla dagar, för när det var mycket bråttom hemma, skulle vi hjälpa till där. När den andra terminen började i folkskolan, gick vi dit ett par tre dagar i veckan, för att lära oss skriva uppsatser och brev. Då hade vi inga läxor.

När jag slutade detta slags »fortsättningsskola» och tackade läraren för lärdomen och för hans besvär, så bjöd han mig in till sig på kaffe och menade på, att han skulle ta ihop med far min, att jag skulle lära mig till skollärare, för det hade han råd till, och det kom att gå fort för mig att lära, menade läraren. Det svarade jag ingenting på, för så högt tänkte jag mig inte med de kunskaper som jag hade, och så skulle jag ännu gå för prästen och läsa. Under det jag gick och läste, var skollärarn till tals med far om det, och han var just inte motvillig (neksvarsen) att jag skulle lära mig till skollärare, om jag själv hade lust till det. Så blev jag tillfrågad en dag av skollärarn och far, om jag ville lära mig till skollärare. Därpå svarade jag tvärt nej och menade på, att det yrket ville jag inte alls ha; jag hade inte lust att traggla med dumma barnungar och slå och doobra på olydiga och ovettiga pojkar. Hellre ville jag vara sjöman och lära mig till styrman och skeppare, för på sjön hade jag lust att vara, och där är det ett friskare liv än att vara skollärare.

Ja, jag var någorlunda belåten med min skollärdom, för det var just ingen av mina jämnåriga i Lau, som kunde mera än jag, men när jag blev äldre och hade fått gå och läsa för prästen, så tyckte jag, att jag var mycket dum och att de var mycket som man inte fått lära i skolan. Inte hade jag fått lära rita, och förargligare än allt annat var, att jag inte fått lära svenska språkläran.

För skolans brist på dessa (och kanske andra) ämnen blev läraren senare ersatt med en yngre kraft (J. E. S. Söderdal), när pastoratet efter min skoltid fått till kyrkoherde den höglärde hovpredikanten Carl Norrby (senare professor i Uppsala). På När blev det tre skolor: småskola, mellanskola och storskola eller folkskola, med två lärarinnor och en skollärare. I Lau blev det småskola och folkskola med lärarinna och skollärare.

Konfirmationsundervisningen. Mina föräldrar och svärföräldrar talade om, att de »var uppe och läste» en 8, 10 gånger i prästgården, och att de skulle kunna läsa innantill och lillkatekesen utantill. Men sedan när barnen erhållit många års undervisning i folkskolorna, så fick de hålla på längre med att gå och läsa än vad deras förfäder gjort. Men inte kom

folk därigenom att leva bättre eller mer sedligt. Kyrkoherde Norrby höll på med oss läsbar i 10, 11 månader.

Så länge jag kan minnas tillbaka har det varit vanligt, att prästen tillfrågade barnens föräldrar, om den eller den hade ämnat gå och läsa. Det skedde vid läsmötet (husförhöret) det år då de unga fyllde 15 å 16 år, och då avgjorde vanligen prästen, om de hade åldern inne eller om de kunde svara på kristendomsfrågorna under förhöret. Första dagen när man var i prästgården för att skrivas in, skulle man lämna skolbetyget. Jag minns den första dagen såsom om det var i går, när man var uppe vid »Pontius Pilatus»; då fick man i en straffpredikan höra, hur man skulle leva för att slippa komma till helvetet. Flertalet flickor grät så det flöt tårar, men jag och flera av läskamratspojkarne, som visste att vi stod vårt kast och kunde våra stycken, tog humör och tänkte: »Vi bryr oss inte om prästens helveteslära». —

Förr när prästerna hade tionde, så var det nog inte ovanligt, att läsbarne hade förning med sig i matvaror till prästmor, såsom smör, ägg och ost. Men när jag gick och läste och en tid förut, var det vanligt att man sista läsdagen gav prästen penningar, allt efter som var och en hade råd till och som far och mor bestämde. Men kyrkoherden Norrby förklarade, att han inte för sin egen del ville begagna sig av den gåvan eller de penningarna utan skulle skänka dem till missionen.

Såsom vanligt var, klädde vi kyrkan med blommor och med löv av björk och ek dagen före konfirmationen. Då var det vanligt, att examen hölls på en söndag eller en helgdag, midsommardagen eller pingstdagen. Då var det mycket högtidligt och mycket folk i kyrkan. Och då var det kalas i föräldrahemmet med inbjudna släktingar och vänner. Det var en högtidsdag för den som blivit konfirmerad. Alltid blev det någon gåva av far och mor, gäster och andra bekanta till minne av examensdagen. Klocka blev man då värdig att få; för det mesta bestods den av far och mor eller av något av syskonen. Men nu för tiden sker examen på vardag, och då är det mestadels bara föräldrarna och de närmaste släktingarna som är tillstädes, och då är det inte så högtidligt i kyrkan. Då hålles kalaset på nattvardsdagen i stället, för på vardagarna har inte folk tid att hålla kalas, utan då är det bråttom med jordbruket.

Förrän sektväsendet kom i gång på 1860-talet, så var det nog ingen eller få vuxna som inte hade gått och läst och blivit konfirmerad; var det någon som inte hade gjort det, kallades han eller hon en hedning, och fick inte lov att gifta sig (och inte heller erhålla nattvarden). Men vid sistnämnda tid blev det tvedräkt mångenstans och somliga lät bli att döpa och konfirmera sina barn. Baptisterna hade en tid egen folkskola, för att inte barnen skulle få någon kunskap i kristendomen enligt Luthers lära. Men detta hade snart en övergång hos de flesta, och det kom allt till stor del i sina gamla gängor igen.

Minnen från Vall, Uppsala, Stockholm och Lau (1870–1930).

Av Folkskolläraren *E. J. S. Söderdal*, Lau, Gotland (1934–36).

Inledning. Människolivet är rikt och mångskiftande. Varje människoliv, hur obetydligt det än kan synas, har sitt stora värde inte bara i sig självt utan kanske ännu mer för andra. Då jag nu nedskriver några minnen och reflexioner från mitt liv, sker detta inte därför, att det skulle vara något märkvärdigt, ehuru väl ingen annan människa upplevt mitt liv, utan helt enkelt därför, att det roar mig och att tid och krafter stå numera till mitt förfogande.

Hem; arbete. Mitt självständiga liv begynte den 4 april 1868 vid Kvie i Vall. Det var inte blott den vanliga vårknappheten (»skarpä ladingen»), som vanligen i många små bondehem på den tiden gjorde sig gällande, ty åren 1867–68 voro ganska svåra nödår. Små och magra voro åkrarna, och när då, såsom under dessa år, otjänlig väderlek inträffade, blev det smått med födan både för folk och få. Mina föräldrar ägde 1/8 mtl, som inte var bättre eller sämre än de flesta andra hemmansdelar. Vi blevo med tiden åtta syskon, av vilka dock två dogo under barnåren. Under mina första år levde även mina morföräldrar. Det var alltid många tärande men endast två närande hushållsmedlemmar, och det var säkert ett drygt arbete för far och mor att mätta alla munnar. Dock minns jag aldrig någon klagan.

Min far var en duktig och outtröttlig arbetare och en för sin tid duktig jordbrukare. Han grävde diken och höll dem rena från ogräs. Tegarna (tvärarna) lågo jämna och inte kullriga, som förut varit brukligt. Han införde flerårig växtföljd, medan morfar alltid sådde samma slags säd på samma åkrar. Far nyodlade och utvidgade sålunda år för år åkerarealen, som efter laga skiftets avslutande år 1880 flerdubblats sedan morfars tid. Därigenom ökades mängden av säd i kapp med barnmunnarna. Far var en alltigenom praktiskt anlagd man. Något större intresse för läsning hade han inte. Om han på söndagen inte var i kyrkan, läste han dock, säkert mera av vana än av lust, i postillan eller psalmboken. Julafton var den enda gång jag hörde honom läsa högt, varefter alla i tur och ordning skulle läsa ett stycke ur juldagens texter eller psalmer. Han var en hederlig och rättskaffens man och blev med tiden kyrkvärd, vilket på den tiden ofta bland allmogen ansågs vara jämnställt med en ordensutmärkelse inom ämbets- och tjänstemannakårerna.

Min mor var en liten blyg och ödmjuk kvinna med ett känsligt samvete och ett fromt hjärta. På hennes skuldror vilade ansvaret för att alla

familjemedlemmarna hade hela och rena vardags- och söndags-, ytter- och underkläder, rengöring av hus och hem och all matlagning, dukning och diskning. Under den första tiden var mormor behjälplig med hushållets skötsel, men då fick mor ofta hjälpa till på åker och äng med arbetet under sommaren. Därtill kom de åtta barnsängarna och allt vad därmed följer: skötseln och den närmaste uppfostran av barnen. Fastän tryckt av det myckna arbetet hade hon dock tydligen andliga intressen, ehuru de mer eller mindre förkrymptes. Hon var alltid god och kärleksfull mot oss barn och färdig att, om far någon gång ville gent emot oss göra sin myndighet gällande, taga oss i försvar och vända allt till godo. Någon kroppslig aga kan jag ej påminna mig förekom mer än en gång, då far skulle aga min äldste bror, som var sex år äldre än jag. Jag erinrar mig blott, hur far lagade i ordning karbasen och hur upprörd sinnesstämningen var i hemmet. Det är väl ofta så, att den förstfödda blir mera utsatt för föräldrarnas aga än de efterföljande. Troligen beror detta på att föräldrarnas pedagogiska insikt ökas och brutaliteten, som gärna följer med kroppssagan, ersättes med tålmod och överseende kärlek, som i förening med en allvarlig förmaning nog i längden verkar mera välgörande, även om en förständig kroppssaga, utdelad i rätt tid och på rätt sätt, någon gång kan medföra goda verkningar.

Jag hade alltså förmånen att växa upp i ett gott allmogehem, där arbetsamhet och rättskaffens vandel voro de utmärkande dragen.

I hemmet tillverkades alla kläder, som de många slitvargarna behövde. Under vintern och våren utfördes detta. Sedan fåren på hösten klippts och ullen vederbörligen tvättats och beretts, tillställdes ett slags »kardningskalas». De närmaste inhyses grannkvinnorna lejdes en dag tidigt på nyåret och placerades runt härden i vardagsrummet med ullhögen framför brasan. Den dagen var far med. Han skötte skrubbar, ett slags stora kardor, av vilka den undre satt fast på en bänk. Här kardades »solkar», vilka sedermera av kvinnorna bearbetades med mindre kardor till »saigar», som lades i högar och sedan lagrades i ett annat rum. Tog inte ullen slut första dagen, fortsattes arbetet den följande. Under kardornas rasande ljud, berättades historier eller socknens nyheter; en och annan sång kunde också höras. Det var festedagar, särskilt för oss barn. Därefter gällde det för mor och mormor, så länge hon orkade, att under vinterns dagar och särskilt de långa kvällarna spinna »saigarna» till fint garn. Hur väl minns jag ej mor sitta där och spinna och nicka mången vinterkväll. När kvällsmaten var aväten och de övriga gått till vila, satte hon sig vid spinnrocken för att ännu någon timme fortsätta arbetet. Jag hörde inte till de kvällssömniga och särskilt om jag hade kommit över någon bok, hände det nog, att mor och jag var de enda vakna i huset.

Fram på våren var all ull förvandlad till garn. Nu gällde det att sticka

strumpor; det arbetet fortgick året om. På sommaren, då mor gick till hagen morgon och kväll för att mjölka korna, stack hon strumpor fastän hon hade spannen på armen. När man körde in hö och säd från åkern, och eljest på varje därtill möjlig stund året om var strumpstickningen i gång. Särskilt »helgmillum», d. v. s. från jul till tjugondagen, då spinnrocken och kardorna vilade och då kringgärning icke enligt gammal sed fick äga rum, arbetades på förfärdigandet av strumpor, vantar och »hjärtevärmare», ett slags yllevästar m. m.

Tidigt på våren togs emellertid »ränningsvinden» fram, ty nu skulle förberedelserna till tygberedningen vidtagas. På ränningsvinden nystades garnet upp till en lång »rumpa», som sedan genom vävskedarna vederbörligen utbredd lindades om »bomstocken» på vävstolen och utgjorde vävens ränning. Sedan var det fråga om det skulle bli vadmal, värken eller ock sommartyg till karlarnas kläder. Sedan den rätta vävskeden utvalts av husets förråd eller lånats från annat håll och sedan bindning, skäftning och trädnung vederbörligen verkstälts, började vävstolen slamra. Till inslag skulle då resten av garnet nystas upp på spolar. Härvid kunde vi barn möjligen få hjälpa till — ett göra som var mycket eftersökt, men som man inte alltid blev betrodd med. Under april var väven i regel klar. Var det vadmal, fördes det till »vulkan», där det bearbetades till lagom tjocklek, och sedan förvarades det till hösten, då det syddes till vinterkläder. Sommarkläderna syddes naturligtvis på våren. Minst två gånger om året var alltså skräddaren i huset minst ett par veckor varje gång.

När man så hade följt ullens förvandling till kläder under hela vinterns lopp, var det med en känsla av högsta njutning, man en vacker vår- eller sommarmorgon för första gången fick de nya kläderna på. Dessa, den klara morgonen, då naturen började kläda sig i sin vackra skrud, starens sång på sin pinne — allt bidrog till att fylla ens själ med en nästan religiös lyckokänsla, som man endast vid enstaka tillfällen i livet erfor. Man kände sig så ren både utan och innan, så fridfull och välvilligt stämd, fjärran från allt ont och fult. Dessa stunder voro mera stämningsfulla än kyrkobesöken. Endast vid konfirmationen och den första nattvardsgången kände man en liknande inre rörelse, men den grumlades av fruktan, en vaknande känsla av ansvar och ofullkomlighet.

Så snart min skolgång, som blivit ofullständig genom en lång lungsjukdom, var avslutad, började arbetet vid gården. Min tre år äldre bror fick köra hästarna och jag fick nöja mig med oxarna. Ett uppdrag, som man längtade efter, innan man betrodde därmed men sedan blev ganska trött på, var att köra trösken. Att sitta på bommen och åka runt var roligt i början, men när man hållit på därmed i flera dagar, blev det tråkigt, i synnerhet när höstkvällens skymning lägrades runt omkring. Jag var nog duktig i arbetet, enligt andras vittnesbörd, men jag ville om möjligt

ha det på beting av far, så att jag, sedan arbetet avslutats, kunde få en ledig stund för läsning eller lek. Att arbeta med fart och sedan vara fri, det var min önskan. Ehuru jag nog skulle kunnat bli en någorlunda duglig bonde, låg min häg och läggning mera åt teoretiskt än praktiskt arbete.

En sockenbo. Några stenkast från mitt hem bodde en gammal f. d. sjöman Vallin (Vallein). Ett av mina första barndomsminnen utom hemmets värld står i förbindelse med denne. Jag skulle gå ett ärende till honom och hade av min mamma fått noggrann beskrivning på hur jag skulle framföra det: jag skulle hälsa från mamma och fråga om inte Vallein o. s. v. Jag kan ännu se mig själv på vägen därhemma, hur jag gick och läste på min »läxa». Snart var jag emellertid inte säker på om det var Vallein eller Livein han hette. Slutet blev att jag resolut vände om och sprang hem. Men tro inte att jag sa som det var. Nej, jag sköt skulden för min hastiga återkomst på att jag frös om fingrarna och ville ha vantar på händerna, men under tiden mamma satte vantarna på mig, passade jag så där i förbigående på att fråga om mitt ärende, och innan jag gav mig i väg fick jag det åter noggrant inpräntat. Men ännu när jag tog i Vallins dörrklinka minns jag, att jag läste Vallein, Livein, Vallein. Om jag framförde mitt ärende rätt eller ej, kommer jag icke ihåg. Men väl mottagen av gubben blev jag. Jag kan ännu se framför mig hans rum, som var stugans enda. I taket syntes riorna (stockarna). Längs utmed båda väggarna voro under riorna spikade ett bräde, som tjänstgjorde såsom hylla, där gubben förvarade sina olika föremål. Jag kommer särskilt ihåg den, därför att när gubben skulle bjuda sin ärade gäst på något gott, steg han upp på en »kränka» (pall), stack handen in på hyllan och tog något. Så steg han ned och bjöd mig två sockerbitar. Att handen väl inte var så ren och sockerbitarna säkerligen inte så litet dammiga, hindrade inte, att de smakade sött. Det var inte så gott om socker då som nu. Vallin var inte så noga med renligheten. Man hade t. o. m. ett ordstäv om honom i bygden: Tvättä, dä ä bära ti böit um lort. Han gjorde alla husliga sysslor själv och när han tvättade sina kläder så blötte han dem i ett vattendike och hängde upp dem till torkning, så han hade nog rätt i att det var blott att byta om smuts.

Natur. När man nu tänker tillbaka på sina barn- och ungdomsår, på sin barndoms hem och hemtrakt framstår allt liksom i ett förklarad ljus, kanske därför att allt nu är så förändrat. Hemmet är i främmande händer, trakten har helt ändrat karaktär och själv är man gammal och grå. Allt är annorlunda och likväl i mångt och mycket det samma. Trakten har ändrat utseende. I min tidigaste barndom var det vackra lövängar nästan hela vägen på vänster hand från mitt hem till kyrkan, och även på högra sidan var det mycket lövträd. På vägen till och från skolan såg man var staren hade sitt bo i någon ihålig alm, hur rödstjärten (»raud-

trisslu») kröp mellan grenarna till sitt bo, eller hörde man lövsångarens drillar. Hela detta ängsområde, som sträckte sig bort till Hogräns och Atlingbo socknar, är nu till största delen förvandlat till åker. Borta äro almar och askar, hassellundar och rhamnusarterna, vars gula bark mor använde till färgning, eken, på vars gren jag fann den första ekoxen, borta äro sipporna, vivorna, orchidéerna, kungsängsliljorna, som jag förde med från Uppsala, och andra ängens blomster, och borta är fågellivet och sången, borta är slätterkalasen, dessa sommarens högtider. Nu går skördemaskinen, plojen och välten fram där med rivande fart och i människans sinne har naturpoesin flyktat för agrikulturprosan.

I min barndom kunde man inte se kyrkan från mitt hem vid Kvie, oaktat det är närmaste gården öster om kyrkan; nu kan man från kyrkan se alla gårdar öster om kyrkan liksom dem i väster och norr. Genom trädens avhuggning och markens uppodling till åker blir utsikten vidare och därigenom krymper liksom det hela samman och synes mindre. Detta gör, att den, som inte dagligen följt odlingens framåtskridande, har svårt att i ålderns dagar känna igen sin födelsebygd. Visserligen finnes platsen för ens barndoms lekar och äventyr kvar, men den bild av naturen, dess växt- och djurliv, som vuxit in i ens föreställningsvärld, är en annan än den som nu verkligen finnes; därför känner man sig som en främling i sin egen födelsebygd.

Folkskola. Min förste lärare var Hans Oskar Norrby i Valls folkskola. Det var en mycket aktningsvärd, lugn och sansad man och säkerligen en för sin tid mycket dugande lärare. Min morbror, kyrkoherde Kullin, sade en gång, att sin insikt i räkning hade han fått av Norrby. Vid studentexamen löste han ett räkneproblem på det sätt som Norrby lärt honom och fick det rätt. Men naturligtvis var han ett barn av sin tids pedagogiska insikt. Jag minns livligt, hur han en dag sade till oss i de två högsta klasserna: i dag ska ni få skriva en uppsats om våren. Det är att märka, att vi aldrig förut haft någon skrivövning i den stilen. Han arbetade rätt mycket med grammatik i den gamla torra stilen, men någon skrivning såsom förberedelse till uppsats hade aldrig förekommit, och där sutto vi och bara stirrade ut i den blå vårluften.

Ordningen i skolan var nog rätt god, ty han var en ansedd man i socknen, och under min skoltid var det just ej någon märkvärdigare händelse som inträffade. En gång fick jag »sitta efter», som det hette, tillsammans med två andra pojkar. Den ene var hans ende son. Denne skaffade då en kortlek och där sutto vi och spelade bondtolva på lärarens bord. För att hålla reda på räkningen begagnade vi krita. Plötsligt uppenbarade sig Norrby och vi stoppade korten i fickan, men kritstrecken på bordet hunno vi ej fort nog stryka ut. Läraren blev naturligtvis både förvånad och vred, men då hans käre Anton var den störste »förbrytaren», fick han klara upp saken med honom, så vi andra sluppo billigt undan.

Läslust. En vinterkväll i hemmet står särskilt klar i mitt minne. Det var sent på kvällen. Mor spann, och jag läste vid brasans sken. Lamp-ljus var inte så allmänt då ännu. Jag tror det var folkskolans läsebok, som jag från skolan fått med mig hem, där jag läste allt vad som fanns. Jag var väl då omkring 11 år. Som jag läste, framkastade jag en blyg fråga till mor, om jag inte kunde få komma in på läroverket i Visby. Men mor skakade på huvudet och sade: »Det är omöjligt; vi ha inte råd till det». Sen var det aldrig tal därom. Att jag överhuvud kunde ha en sådan önskan, berodde väl i främsta rummet på min stora läslust och önskan att få lära. Men därtill bidrog väl också en annan omständighet. Min morbror, sedermera kyrkoherde P. R. Kullin, var född i samma hem som jag. Han var omkring 19 år äldre och under mina första barnår var han alltså student, och även sedan han blivit präst, var han ofta hemma hos oss. Min mor hade därför en livlig erfarenhet av hur svårt det hade varit under hans skoltid. Oaktat han fått hjälp med matdagar m. m., så var det ofantligt svårt för hemmet att åstadkomma, vad som ytterligare tarvades. Detta hade jag en förnimmelse av förut, och när nu mor erinrade mig om detta, kände jag livligt omöjligheten av min tankes förverkligande. Måhända var det också bäst som skedde.

Min läshåg och min vetgirighet slappnade emellertid inte. Kunde den inte tillfredsställas genom ordnat skolarbete, fick den mättas med vad som fanns att få. På den tiden stod emellertid inte mycket litteratur till buds. En gammal knekt, som bodde i närheten, hade några gamla dammiga romaner på vinden. Dessa anammades med begärlighet. Tidningen Gotlands Allehanda fanns i hemmet, och den utnyttjades fullständigt. Särskilt när Algot Sandbergs romaner inflöto som följetong, var det härliga kvällar vid brasen. Jag hade nämligen mitt största nöje i att få läsa högt, då alla var samlade omkring brasen. Min mor hade såsom många andra stor ovilja mot romaner. Hon ville helst att jag skulle läsa bibeln eller psalmboken. Men fick jag bara börja på en berättelse, så var hon genast med på noterna. Aldrig var jag mera glad, än när man understundom började diskutera händelserna och personerna i berättelsen; det vittnade om att alla följde med. (Under konfirmationsläsningen pluggade jag bl. a. Norbecks teologi. Men inte blev det någon reda och ordning i hjärnkontoret genom en sådan läsning.)

På grund av min mors önskan läste jag till en början mycket i bibeln. Särskilt intresserade mig Uppenbarelsboken, men jag läste den ungefär som en saga. Morgon- och aftonbönerna läste jag ofta på grund av mors önskan, men jag gjorde det aldrig med glädje eller andakt. Det var naturligtvis inte på grund av ogudaktighet utan därför att det inte intresserade mig. Jag tror än i dag, att det är till ingen nytta att truga barn eller ungdom att läsa om sådant som inte intresserar dem. Detta naturligtvis, när det gäller den fria läsningen. Men det gäller även i skolan och hem-

met att först söka väcka intresset för det som skall läras, om det skall bli någon välsignelse eller något resultat utav.

När man nu tänker tillbaka på denna tid, kan man nästan avundas nutidens ungdom. Tänk vilken tillgång till böcker i biblioteken, som nu finnas i nästan alla skolor! Goda böcker, lärrika och intressanta böcker! Visserligen hörde jag en kommunalpamp, som därtill var gammal ungar, tala emot inrättande av bibliotek med det argument, att barnen få nog av tidningar. Den som själv aldrig känt någon annan hunger än magens, dömer i detta fall som den blinde om färgen. Honom skall därför mycket förlätas för en slik kortsynhet. Värre är det, då man möter likgiltighet för biblioteksrörelsen hos sådana, som själva fått god skolbildning, ja, t. o. m. akademisk bildning, och som även ha egna barn. De kunna ej ursäktas, ty de ledas av egoism, kärlekslöshet och likgiltighet för andras utveckling. Likväl beror den enskildes och samhällets väl mer på de enskilda personernas inre utveckling än på en aldrig så vacker yta. Ingenting kan mera bidra till personlighetsutvecklingen än umgänget med goda böcker och goda människor.

Sektstrider. På 1870- och 1880-talen hade de fria religiösa rörelserna överflyttats även till Gotland. På samma gård som vi bodde vid den tiden en skomakare. Han var litet halt men sades under sin ungdomstid ha varit den ledande vid alla danstillställningar och stor dansör. Emellertid hade han senare blivit omvänd till baptismen, han och hela hans hus och småningom blev han ledare inom den lilla baptistförsamlingen i socknen. I mitt hem var han minst två gånger om året för att laga och förnya skoförrådet. Vid varje tillfälle, som kunde erbjudas, försökte han värva proselyter för sin församling. På den tiden pågick striden mellan å ena sidan statskyrkan och å den andra olika »sekt», partier och trosgrupper. Statskyrkan och dess lära i vissa stycken var för dem en styggelse. Bönemöten förekommo mycket ofta i socknen och vid flera tillfällen besökte jag dem. Jag minns bl. a. en gång, då den baptistiske predikanten eldade upp sig i hänförelse för sin tro och i hat till kyrkan. Han skakade sin knutna hand i riktning mot sockenkyrkan och förbannade »den orättfärdiga skökan». Man hade inte så klara begrepp. Att socknens lilla vackra kyrkobyggnad här blev föremål för förbannelsen, var så enkelt. Denna byggnad blev för de troende d. v. s. de omdöpta, en symbol för både den katolska och den lutherska kyrkans lärobyggnad och organisation. Vi, d. v. s. de omdöpta, äro Guds barn, alla de andra äro världens. Så enkelt var det att skilja agnar från vetet. Alla indrogos på ett eller annat sätt i dessa fejder. Min morbror, som då var nybliven präst, hade sänt hem en diger bok, vars författare hade tagit till sin uppgift att med en mängd lösryckta citat ur bibeln bevisa ohållbarheten i baptisternas lära och att framställa barndopet som det enda berättigade. Den boken studerade jag grundligt och lärde utantill hela be-

visföringen. Jag var nu förberedd, så att det uppstod en väldig lärostrid, när skomakare L. nästa gång kom hem till oss. Fastän jag var en mycket omogen yngling, godtog han mig som en värdig motståndare. Vi bollade med bibelspråk som två spränglärda medeltids-skolastiker, och båda kände vi oss som segrare. Striden pågick länge med växlande styrka. Med tiden lade den sig, åtminstone vad mig beträffar. L. blev en trogen ledare för sin församling till sin död. Han var en hedersman. Man hade på den tiden ej de historiska och psykologiska synpunkterna på de religiösa företeelserna som en senare tid. Därför blev det blott en strid om ord.

Seminarium 1888—1892 och förberedelse därtill. På hösten 1886 fick jag en tunna korn av far. Den sålde jag, och för pengarna tog jag en livförsäkring på 2,000 kr. Jag hade nämligen nu föresatt mig att bli skol-lärare. Det som jag gruvade mig mest för var, att, jag kunde dö i unga år och sålunda vålla mina föräldrar ekonomisk skada, om jag nu skulle låna pengar för min utbildning och far gå i borgen. Därför tog jag livförsäkringen först. Jag var nämligen rätt förtrogen med tanken att dö ung, troligen på grund av min långvariga sjuklighet under barnåren, men denna tanke på döden verkade dock icke förlamande på mina framtidsplaner.

Nu började jag pluggläsa för att söka mig in till andra klassen vid folkskolläroreseminariet i Uppsala. Jag läste först för folkskollärare i Vall och i Eskelhem och slutligen för min förenämnde morbror. På hösten 1888 vann jag inträde i seminariets första klass. Att ett par inträdessökande studenter ej vunno inträde, berodde väl icke på bristande kunskaper utan säkerligen på andra orsaker. Troligen kvarlevde hos vederbörande lärare den föreställningen, att blivande folkskollärare borde tagas från »folket» och ej från den lärda banans adept. Man behärskades nog på vissa håll ännu av fruktan för för mycken lärdom.

De fyra år 1888—1892, under vilka jag sålunda kom att vistas i Uppsala, blevo naturligtvis av utomordentlig betydelse för min inre utveckling. De två åren, under vilka jag förberett mig till inträdet, hade mest bestått i ett regelrätt inpluggande av den föreskrivna kursen. Första året vid seminariet kunde jag därför ägna mig åt mera fri läsning. Ättitalet var ju en brytningstid. Bland den akademiska ungdomen diskuterades tappert om materialism och idealism, om statskyrka och frikyrka m. fl. dylika ämnen. En vetgirig yngling sökte naturligtvis vinna insikt och klarhet i tidens brännande frågor. Fastän seminariet på den tiden saknade bibliotek, fanns det ju möjligheter att låna från annat håll och att med kamrater och studentbekanta samtala om dagens såväl som alla tiders brännande frågor. På arbetareinstitutet föreläste docenter och professorer om allmänna ämnen. Jag hörde där Emil Svensén tala om gamla testamentets sagor. Verbalinspirationsteorien fick där sin första knäck för mig. Genom allt detta öppnades i mångt och mycket en ny

värld, som blev allt större och större, allt djupare och högre. Viktor Rydbergs skrifter, som då allmänt lästes, utövade på mig såväl som på många andra ett djupt och varaktigt intryck. Jag läste t. o. m. C. J. Bostroms och Pontus Wikners filosofiska skrifter. Till en början hade dessa en stor dragningskraft på mig, men jag tröttnade snart på dem. Visserligen söker filosofien klarlägga begreppen och leda tanken i regelrätta banor, men den befruktar livet ganska litet, synes det mig. Platons skrifter utgöra därvid ett undantag. Wikner blev med tiden mera religiös än filosofisk.

Livet på seminariet gestaltade sig såsom på många andra skolor. Bland lärarna var rektor Wilh. Norlén både till namnet och gagnet den främste. Hans övningsböcker i modersmålet för folkskolan vittna framför allt om en djup pedagogisk blick; de blevo också grundläggande för detta ämnes behandling i folkskolan. Vid katekesundervisningen användes den analytiska-syntetiska metoden, och hans katekisationer avskrevos av eleverna, hektograferades och fortplantades så från den ena generationen lärjungar till den andra. För min del använde jag mig aldrig av dessa anteckningar. Han hade även själv utarbetat en liten bok i pedagogikens historia, som användes bredvid Kastmans. Rektor Norlén hade nämligen sitt huvud för sig och gav ofta t. ex. under morgonbönen, som alltid förrättades av honom, med kraft sina sym- eller antipatier tillkänna angående dagens händelser. Särskilt minns jag detta vid två tillfällen. Det ena var, när P. P. Waldenström hade utgivit sin bok »Herren är from», det andra, när Viktor Rydbergs namn var särskilt aktuellt. Jag tror det var vid förra tillfället, som han yttrade, att djävlarne klappade händerna i helvetet. Som synes skrädde han ej orden, när det var något han ej gillade. Det var väl W:s uppfattning i försoningsläran, som han närmast reagerade emot. Men jag fick den uppfattningen, att han själv ej i allt var »renlärig». Så t. ex. gick han alltid med tystnad förbi inledningen till andra huvudstycket i katekesen, där treenighetsläran behandlades. Men för övrigt höll han styvt på katekesen, trots att han ej gillade formuleringen i vissa stycken.

Han hade en ovanlig respekt med sig, men understundom kunde han ock vara hård och bitter, och då han — emellanåt — glömde att vi dock, de flesta åtminstone, voro myndiga män, hände det nog, att han i en och annan elev fick en oförsonlig ovän.

Fil. d:r Fr. Laurell, som var lärare i svenska i de översta klasserna samt i botanik och geologi, var en mycket nitisk och entusiastisk lärare. I botanik var han måhända allt för nitisk, ty kunde man leda honom in på detta gebit, försummade han gärna de andra ämnena. Han sökte ofta visa oss, att verklig vetenskap ej stred mot sann religiositet. Han väckte emellertid genom sitt varma intresse och livliga temperament hög för fortsatta och fördjupade studier i sina ämnen.

Sen skymtar adjunkterna Carlsson, Gerdin och Herrmansson. Alla hade sina egenheter, som framträdde mer och mer med åren; alla arbetade för att göra oss elever dugliga till lärare i folkskolan. Nu äro de alla borta, och snart lever deras minne endast i gamla kataloger. Sådan är människans lott.

Det gamla seminariet låg närmast domkyrkan, ärkebiskopsgården och Odinslund med universitetet strax intill. Domkyrkan restaurerades under hela min Uppsalatid; predikningarna höllos därför först i templets ena halva och sedan i den andra. Rummet tycktes vara stort nog ändå. Där hörde jag en gång den ståtliga ärkebiskop Sundberg predika om tron såsom det förnämsta. Jag tror det var såsom motvikt till en av Henry Drummond utgiven och mycket läst liten broschyr om kärleken såsom det förnämsta. Jag såg och hörde även domprosten Torén, professorerna Rudin och Myrberg m. fl. framstående män. Rudin gick ofta i rännstenen för att undvika sammanstötningar. Wilh. Erik Svedelius' avskedstal till studenterna gjorde ett starkt intryck på mig. Fastän man icke var akademisk medborgare, hade man ju dock många bekanta bland studenterna och man fick ofta en känsla av att de voro samma frågande, tvivlande och svaga människor som vi seminarister.

Jag är i alla fall glad åt att min lärareutbildning blev förlagd till Uppsala, ty minnena av universitetsstaden med sina vårfester, sin karneval, sina offentliga och enskilda diskussioner, samvaron med vetgiriga unga män, besök på talrika minnesvärda byggnader och platser — allt bidrog till att utveckla och stärka själslivet och giva oförgätliga minnen för livet.

Avgångsexamen förrättades just under studenternas vårfestfirande men blev förknippad med en bedrövlig tilldragelse. I vår klass fanns en elev från Uppsala, som var mycket klent begåvad, men som rektor hade mycket tålmod och överseende med. Han hade gått om i två klasser, så att hans seminarietid alltså blev sex i stället för fyra år. Särskilt omöjlig var han i matematik. Han blev därför adjunkten Herrmanssons strykpojke. En elev från landsbygden utanför Uppsala var däremot jämt utsett för rektorns misshag. Hans begåvning var det nog intet fel på, men han hade ett sätt, som rektor ej kunde med. Nu blev rektor sjuk just dagarna före examen och Herrmansson blev t. f. rektor. De skriftliga proven pågingo i två dagar och de muntliga en. Sistnämnda dag på eftermiddagen skulle seminariets inspector, professor Norrby, kungöra vilka som blivit godkända. Det var vanligt att alla, som deltagit i examen, också blevo godkända, ty de icke önskvärda utgallrades vanligen förut. Nu läste emellertid inspector endast upp namnen på de godkända, men de två nyssnämnda eleverna nämndes ej. Till en början kunde vi ej fatta vad som hänt. Det sades, att rektorn kuggat sin strykpojke, som Herrmansson gärna höll under armarna, och att denne då i harmen däröver kuggat rektorns gullgosse. Att H. hade goda skäl därtill var utom allt tvivel,

men rektorns handlingssätt ansågs av oss icke försvarbart. De två kuggade gingo sedan ett år till, den ene i Uppsala, den andre i Göteborg. Emellertid blev vår glädje helt förstörd, och den feststämning som annars alltid är förknippad med en avgångsexamen, var helt borta. Klassen hade ursprungligen haft 12 elever, troligen en av de minsta som någonsin funnits; en avgick som småskollärare i andra klassen och en blev relegerad, men i tredje klassen tillkom en ny, vadan alltså elva prövades men nio godkändes. Vi nio samlades i all enkelhet vid Grindstugans värdshus och höll vår avskedsfest i moll utan lärare, som annars brukade vara med. Och så spriddes vi åt alla väderstreck.

Vikarie i Stockholm. Nu var alltså den stora frågan, var man skulle söka sig verksamhetskrets. Jag var ensam gotlänning, och den fyraåriga samvaron med kamraterna gjorde, att jag kände mig ensam, då jag skulle resa hem. På resa genom Stockholm gick jag därför upp till folkskoleinspektören där, d:r Bergman, som var gotlänning, och hörde mig för om utsikter att få plats där. Jo, det gick bra; jag kunde genast få ett vikariat i Nikolai folkskola under de sista fjorton dagarna av vårterminen. Så kom det sig att jag under tiden 31 maj—15 juni vikarierade i därvarande folkskolas näst högsta avdelning. I denna skola hade dåvarande förste läraren d:r Sven Nilsson efter tråget arbete fått ett skolbad inrättat i källarvåningen. Detta var ett av de första skolbaden i vårt land. Belåtenheten med baden var allmän bland lärarna, som intygade att kroppsrenligheten åstadkommit en allmän förbättring av luften i skolorna och befordrade det allmänna välbefinnandet. Somliga barn och deras föräldrar voro dock missbelåtna med skolbadet. Eleverna voro till en början blyga för, att gossarna i närvaro av en lärare och flickorna i närvaro av en lärarinna, skulle visa sig nakna, men den blygheten försvann dock snart, och då barnen badat några gånger och fått erfara badets välgörande verkningar, blevo baden glädjestunder. En del mödrars ovilja mot skolbadet bottnade i den omständigheten, att deras småttingar mången gång hade både smutsiga och trasiga underkläder. Följden av skolbadens införande blev, att även detta förhållande förbättrades.

Jag fick också hålla min första avgångsexamen där i Stockholm. Vid avslutningen inträffade en liten rörande episod. Examensdagen kommo de flesta barn med blommor till läraren. Det var väl gammal vana, och under de fjorton dagarna hade vi gjort utflykter i skärgården och vi hade blivit goda vänner. Jag har aldrig varit så »blomsterströdd» som när jag gick hem den dagen. När förhöret var slut, skulle vi gå ner genom de trånga trapporna och det gällde att passa på rätta minuten, så att man ej kolliderade med andra klasser i trappan. Jag hade lagt min hatt på katedern och gått ut i förstugan för att se, när vår tur kom. När jag kom in i klassrummet och tog min hatt, låg där en krona under hatten. Jag blev förvånad och frågade, vem som lagt dit den. Intet svar.

Då jag upprepade min fråga i något bestämdare ton, reste sig en gosse med rodnadens blygsel på kinderna och sade: »Jag fick en krona av mamma att köpa blommor åt magistern, men jag kom så sent i väg, att jag inte hann; därför la jag dem där». Då hade jag inte tid att mycket tänka på saken utan tackade helt kort, och så var det vår tur att ge oss i väg. Sedermera har denne gosses ärlighet och uppriktighet rört mig, var gång jag tänkt därpå.

Innan jag lämnade Stockholm, gick jag åter till inspector för att höra mig för om plats till höstterminen. Han kunde inte lova något bestämt då, men, tillade han, »det brukar alltid vara vikariat lediga, så att, om Ni kommer upp till den, tror jag nog att det är utsikt för Er att fortsätta här». Och med den glada förhoppningen reste jag hem. Men det går inte alltid som man hoppas, i de flesta fall emedan ens vilja är för svag.

Lärare i Lau. Under sommaren vistades jag dels hemma, dels hos min morbror, kyrkoherde Kullin i Vamlingbo. Någon plats sökte jag inte, emedan jag tänkte återvända till Stockholm. Emellertid önskade alla mina anhöriga, att jag skulle stanna på Gotland, och jag ville därför inte ens nämna, att det var ett vikariat ledigt i Lau. Några dagar efter ansökningstidens utgång nämnde jag emellertid om saken för morbror. Han hade då redan fått telefon, som ju inte var så allmän på den tiden. Han blev ivrig, ringde genast till handlanden i När och bad om bud till kyrkoherde J. N. Kahlström för att få höra, om platsen i Lau var besatt. Endast en, icke kompetent sökande, hade anmält sig. Så kom det sig, att jag utan skriftlig ansökan kom till Lau, där jag (med undantag för vårterminen 1895, då jag var i Rute) kom att stanna i 38 år.

Då jag i slutet av augusti begav mig till Lau, var det emellertid min fasta föresats, att inte stanna där mer än en termin, men så går det ofta med ens föresatser. Det lilla jag lärt om Lau var genom fiskare, som på den tiden körde ända till Vall för att sälja sin strömming. Det var därför med mycket blandade känslor och ett vemodigt sinne, som jag på en skraltig vagn, dragen av en liten lurvig häst från Etelhems station nalkades målet i augustikvällens redan höstlika skymning. Det var så ordnat, att jag skulle bo i en bondgård ungefär femton minuters promenad från skolan, ty i skolhuset fanns ingen bostad för läraren.

Den 1 september började skolan. Skolhuset var gammalt och saknade avklädningsrum för barnen. I skolsalen voro långbänkar och en stor kakelugn. Vid uppropet voro 42 barn närvarande, som skulle ordnas i 4 årsklasser, vilket icke varit så noga med förut, ty det hade varit vanligt, att syskon suttit bredvid varandra, så att den äldre kunde få hjälpa den yngre. Det vållade därför strax någon opposition, då den nye läraren kom med sådana nymodigheter. Att skolsalen under rasterna skulle vädras och barnen därunder skulle vara på lekplanen var också något nytt. Katekes, innanläsning och räkning voro dittills de vanliga ämnena;

nu kom därtill svenska språket med någon grammatik och skrivövningar samt naturlära, historia och geografi, allt med nya metoder och i större omfång. Jag införde på schemat en timmes bibelläsning, två timmars katekes och två timmars biblisk historia i veckan, vilket hos en del ansågs misstänkt, då katekesen förut hade lästs mest alla dagar. Därtill kom en strängare disciplin och ordning, vilket allt vållade en del oro. En dag fick jag besök av en fader till två flickor. Han var arg och klagade över att de inte fingo sitta bredvid varandra som förut. Jag sökte förklara för honom, att det var nödvändigt, att var och en skulle lära att sköta sig själv utan hjälp av syskon, men han brusade upp. Då jag såg hans vredgade uppsyn, sökte jag lugna honom och föreslog, att vi i godo skulle resonera om saken, ty barnens väl låg oss båda om hjärtat, men han förklarade: »Ja jär inte go nå ja naj» (Jag är inte god nu jag nej). Så förklarade han allt vad jag gjort som onödigt påhitt; den gamla ordningen var mycket bättre o. s. v. Då ingenting hjälpte, kände jag mig så olycklig och ensam, att jag måste vända mig bort och torka några tårar, som jag inte kunde återhålla. Antagligen märkte han min ledsnad, ty han tystnade nu fort och tog avsked. Han kom aldrig åter. Han var den gamle lärarens vän, och efter att först ha stärkt sig med en försvarlig »kaffehalva» gjorde han ett försök att ordentligt stuka till den nye läraren. Så småningom vande man sig vid den nya ordningen och undervisningen kunde fortgå i lugn och ro.

Kristendomsundervisningen vållade emellertid rätt länge någon oro. Redan det att endast två timmar i veckan voro anslagna till katekesundervisning, väckte hos en och annan gammal rättroende lutheran vissa betänkligheter. Den som här slog vakt om det gamla, var den gamla bokstavstroende lärarinnan Hanna Nilsson. Hon var ledare för socknens missionsintresse, för syföreningen och för det lilla biblioteket, som mest bestod av andaktsböcker och några gamla årgångar av Läsnings för folket. Med sitt stillsamma sätt, sitt ödmjuka väsen och sin trofasthet i det lilla vann hon allas aktning. Att hon också hade sina svaga sidor, översåg man så gärna med. En dag fick hon se, att jag hade en bok av Viktor Rydberg framme på mitt bord. Hon hade naturligtvis inte läst något av honom, men av kringresande predikanter hade hon hört, att Rydberg inte hörde till de rättroende. Genom den dagliga samvaron och utbytet av tankar kom hon snart till klarhet däruti, att jag i mångt och mycket delade R:s uppfattning i vissa frågor. Redan genom mina dispyter med skomakare L. och läsningen av stridsskriften mot baptismen hade mitt intresse väckts för den kristna dogmatikens »sanningar». Sedan dess hade min andliga horisont vidgats och jag kom alltmer till den övertygelsen, att kristendomsundervisningen i skolan i första rummet borde vila på evangelierna, på Jesu historiska personlighet och de därpå grundade etiska lärosanningarna. (Men för de gammaltroende, som likställde

kristendomsundervisning med katekesutanläsning, var detta nästan det samma som gudlöshet.) Med 1918 års undervisningsstadga vann denna åskådning sin slutliga seger.

Jag vet, att för många unga lärare vållade kristendomsundervisningen stora svårigheter, ibland ren likgiltighet. Jag talade en gång med en framstående lärare från Strängnäs om dessa svårigheter, som jag funnit hos andra och han sade då ungefär: »Ju mindre man talar om dem dess bättre». Detta kunde jag emellertid icke vara med om, ty jag har alltid varit övertygad om att en historiskt lagd kristendomsundervisning är den bästa grund att bygga de etiska lärosatserna på. En så bedriven undervisning är bättre än enbart undervisning i moral, i all synnerhet när det gäller barn. Den blir sann och accepteras därför av barnen på ett annat och djupare sätt än det gamla katekesplugget.

Lärarens arbete är enerverande. Att sex à åtta timmar om dagen stå inför en barnskara och så att säga andligen mata dem, hålla intresset vaket och ständigt vaka över god ordning är ett påfrestande arbete; men har läraren ett levande intresse för sitt kall och en varm kärlek till barn, går ju arbetet, i synnerhet i unga år, ganska smärtfritt. Gott är, om han äger humor och en optimistisk livssyn. För den torre pedanten, den surmulne och misstänksamme blir arbetet i längden svårt. Det är lättare att handhåva disciplinen genom att hålla barnen vid gott humör och väcka deras intresse för arbetet än genom riset och hårda ord. Allvar på sin tid och lustighet på sin. När läraren blir gammal och trött, känner han nog, att han har förlorat det goda handlaget med barnen.

En rätt lustig episod hände under mitt sista år i Lau. I närheten av skolan låg en liten vattensamling, »Kluckarbroiu», på vars is barnen hade många trevliga stunder. Men när isen på våren blev skör, gällde det att se till, att ingen »brakade ner». Så snart någon kom och anmälde, att han blivit våt genom att trampa igenom isen, blev det därför allmänt förbud att beträda isen. Så hade jag en dag sagt till två gånger, att ingen därefter fick gå ut på den sönderremnade isen, och då en redan blivit våt, tillade jag för att ge mina ord eftertryck: Den som går ut på isen, får smaka käppen. Så snart barnen blivit lediga, stegar en gosse direkt ut på isen; alla de andra gingo på avstånd och sågo förvånade ut. Det var en mycket snäll och bra pojke, som aldrig gjort mig något besvär. Jag stod på avstånd och såg på med lika stor förvåning som hans kamrater, hur han plumsade ut på isstyckena som flöto omkring i vattnet. Slutligen gick jag fram och bad honom följa med in. Kamraterna sågo nyfikna eller förskräckta ut allt efter olika lynnesart. När jag kom in med pojken, uppstod följande samtal:

Hörde du att jag förbjöd er alla att gå ut på isen?

Med troskyldiga ögon såg han undrande på mig och svarade: Jo.

Varför gick du då ut på isen, när du inte fick lov därtill?

Ja, men ja har teit' styvlar (täta stövlar)!

Han tänkte så starkt på sina täta stövlar, så han hade aldrig uppfattat innebörden av att förbudet gällde alla. Sådant avvärpar en ju fullständigt.

Många glada stunder hade vi tillsammans, barnen och jag, många allvarliga högtidsstunder, men det var även många tillfällen då ens tålmod sattes på hårda prov. Det gäller ju att nöta in en hel del minneskunskaper och lära dem förstå och fatta sammanhang, som för dem äro nya.

I en socken med så likartad och bofast befolkning som i rena bondsocknar äro barnen i allmänhet välartade, och om läraren av föräldrarna omfattas med välvilja, blir det i vanliga fall lätt att vinna barnens förtroende och hålla god disciplin. Enstaka undantag finnas ju alltid.

I början av min lärartid i Lau, då fisket var allmänt, voro de hygieniska förhållandena i många hem mindre goda. Där barnen fingo hjälpa till med handhavandet av fisk och där samma kläder sutto på i skolan, spreds en otrevlig odör, som gjorde luften i skolan förpestad. Sedan med 1900-talets början de nya och rymliga skollokaler kunde tas i bruk och sedan även hemmens hygien förbättrats, blevo förhållandena även i detta fall någorlunda goda. Dock återstår ännu åtskilligt att önska på detta område. Framför allt gäller det inrättandet av skolbad. Då värmeledning 1923 inmonterades i hela skolhuset, hade det ju varit lämpligt att på samma gång inrätta ett mindre skolbad. Det hade nog också gått för sig, men på grund av motstånd från visst oväntat håll måste man låta frågan förfalla för denna gång. Jag fick emellertid sparbanksstyrelsen att under två år anslå en del av sparbankens vinst till ett framtida skolbad. Det är därför att hoppas, att under den närmaste tiden ett bastubad inrättas, som kan tjäna både barn och äldre. Sådana hade jag ju sett, då jag 1892 vikarierade i Stockholm.

Kroppsvård genom bad, gymnastik och lek är befrämjande även för själens hälsa, helt naturligt för övrigt, då kropp och själ höra ihop. Från 1918 fick gymnastiken och leken ökat utrymme på skolans schema, men bad och tandvård vänta ännu på att få rum där.

Stiftschefen. Biskop von Schéele var en vidsynt man, som respekterade andras åsikter, om de framfördes med saklig övertygelse och i en angenäm form, men likgiltighet och andlig lättja hatade han. Liksom greve Snoilsky ville han vara demokrat men varje fiber hos honom vittnade om den aristokratiske hovmannen. Att han verkligen var demokratisk, visar många av hans uttalanden, men denne mång- och höglärde tredubbel-doktor kunde icke »tala med bönder på bönders vis». I sitt arbete för folkskolans förbättrande, bibliotekens utveckling o. s. v. verkade han av uppriktig övertygelse om välsignelsen av den personliga utveckling, vartill skolan och boken äro medel. Han var en ärlig vän av folkupplysning. Genom sitt sätt att vid sina visitationer verka för detta,

uppkom dock många muntrande episoder, som sedan berättades lärare emellan. Han kunde tydligen aldrig riktigt sätta sig in i barns begränsade kunskapsförråd och tankevärld.

Historierna om hans besök i skolorna äro många. Om hans obekantskap med småskolans undervisning vittnar följande. I en småskola skulle biskopen själv lära barnen vad produkt var. »Om jag säger att $3 \times 4 = 12$, så kallas 3 för den ena faktorn och 4 för den andra faktorn och 12 kalla vi produkt. Om jag nu, mina barn, säger att 101 är den ena faktorn och 101 är den andra faktorn, vad är då produkten?» Enligt givna bestämmelser fingo barn i småskolan icke röra sig med högre tal än 1—30.

Biskopen var mycket gästfri. Han kunde inte gärna bjuda hem alla deltagarna i ett folkskolläraernas stiftsmöte, men han bjöd oss på mjölk och smörgåsar i biskopsträdgården. När han hälsade oss välkomna, ville han visa oss hur befryndad han kände sig vara med folkskolans lärare. Han sade: »Prästerna äro min bröder, skollärarna mina kusiner.» Då vi sedan vandrade omkring i trädgården, yttrade en humoristisk kamrat: »Den här kusinen har det rätt bra han.» Men när »kusinen» Fridtjuv Berg (som varit lärare på von Schéeles »arvegods» Finspong) blev eklelesiastikminister och sålunda även stiftschefernas förman, var det svårt för biskopen att smälta.

Lektor Klintberg. Under cirka 30 år under min tid i Lau bodde lektor M. Klintberg där varje sommar. Han var prästson från När, men han drogs mer och mer till Lau och köpte till sist en liten stuga på Laubacken. Redan sin doktorsavhandling skrev han om laubomålet, och under sin vistelse där var han med överallt bland folket, talade dess språk och iakttog dess seder och bruk. Allt som oftast under samtalets gång tog han fram en anteckningsbok för att skriva upp ett ord eller uttryck i ett visst sammanhang. Mången gång gick han långa vägar för att vara med om t. ex. humleskörden, linupptagningen och bearbetningen av linet och naturligtvis vid alla dagliga sysslor, allt för att höra nya namn och uttryck samt för att få reda på uttryckens användning i olika sammanhang. På så sätt tillkom hans mycket noggranna ordbok över laubomålet. Han skydde ingen möda för att få reda på de mest riktiga ord och uttryck. Han samlade växter, han skrev om knutar och fiskegarn, han fotograferade hela socknen, men allt detta var blott medel för att få fram nya ord och benämningar. Det är nämligen inte så lätt att få fram en bygds hela ordförråd. Enda sättet är att vara med i folkets dagliga gärning och tala med invånarna såsom en av dem. Han var en outtröttlig samlare, en flitig arbetare. Under de senare åren skrev han mest, men när handen tröttnade, fann man honom ute i en ler- eller grusgrop, där han plockade petrifikater. Vi besökte varandra ofta och språkade om dagens händelser och varandras intressen.

Föreläsningar. Bibliotek. Redan i början av min läraretid kände jag

behovet att på något sätt påverka de äldre och bibringa dem en uppfattning av världen och livet som mera än vanligen var fallet överensstämde med den bildade människans. Det var gott och väl att undervisa barnen, men om de ungas föreställningar allt för mycket komma i strid med de äldres så kan det lätt uppstå vissa svårigheter, ja, stridigheter. De unga få lätt benägenheten att se de gamla över axeln, emedan de ingenting »förstå». Deras egenkärlek och andliga högmod får näring och därigenom taga de skada till sin moraliska utveckling. De äldre frestas att i skolan se en utkläkningsanstalt för nymodiga påfund, ja ibland för rena gudlösheten. På grund härav föreslog jag på ett skolmöte i Garda 1901, att vi inom Burskretsens lärareförening skulle bilda ett föreläsningsförbund, vilket också blev kretsens beslut. Under sommaren samma år hade utsedda kommitterade, kyrkoherdarna Aug. Sundblad i Garda och G. Kellström i Alskog, folkskollärarna C. Qviberg i Garda, P. Gardell i Lye och jag, ett sammanträde i Lau för att ordna föreningens verksamhet till vintern. Meningen var till en början att präster och lärarna själva skulle hålla något föredrag i ett ämne, som intresserade dem. Det blev emellertid ganska litet gjort. Den enda som i början gjorde något för saken var Qviberg och jag. Jag höll fyra föredrag om »Jorden som himlakropp» (först i Lau, sedan i Garda). Först tyckte nog en och annan att det lät gudlöst, när man talade om de geologiska perioderna och livets utveckling från enkla till allt fullkomligare former; det stämde nämligen inte ordagrant med skapelsehistorien i 1:a Mosebok. Men så småningom kom det att omärkligt ingå i det allmänna medvetandet, och detta utan gudlöshet, ty Gud beröres ej av våra mer eller mindre dimmiga föreställningar om världen, dess sammansättning och lagar.

Snart insågo vi att det var nödvändigt att anlita föreläsare utom föreningen och för det ändamålet behövdes pengar. Så sökte vi genom basarer och andra tillställningar skaffa medel, och lika mycket som därigenom erhöles vi i statsbidrag. Snart lånades eller köptes skioptikon och bilder från folkbildningsförbundet. När det fanns bilder, gick det lätt att föreläsa. Det går lättare att väcka intresse med bilder än enbart med ord, i synnerhet för intellektuellt mindre utvecklade personer. Adjunkt A. P. Skoglar i Visby var en gärna hörd föreläsare just därför, att han hade talrika geografiska bilder, när han skildrade sina talrika resor. Historikern lektor Jansson, som var en ovanligt redig och klar föreläsare, lockade icke så många åhörare, emedan han ansåg bilder i en föreläsning vara pjåsk.

Jag offrade ganska mycken tid och pengar för föreläsningsföreningens uppehållande. Man fick ta emot och härbärgera föreläsarna och ibland skjutsa dem till nästa plats gratis. Ja, d. v. s. jag skrev kvitto på logis och skjuts och skänkte beloppet till föreningen såsom inkomst för

Lau socken, ty något kommunalt anslag hade vi icke och inträdesavgifter ville vi helst undvika. Föreningen som omfattade 4, tidvis 5 socknar, var alltså lite otymplig, och dess liv berodde på vederbörande folkskollärares intresse. Någon ersättning för sitt arbete gjorde ingen anspråk på, vare sig det nu gällde att själv hålla föreläsningar eller bestyra med andras. Under sådana förhållanden var det inte underligt, att intresset hos dem så småningom svalnade och någon tid låg föreningens verksamhet helt nere, tills den vid världskrigets utbrott 1914 upplöstes.

Fastän föreläsningföreningen sålunda inte blev så långlivad, hann den dock uträtta mycket gott. Åhörarna mottogo en hel del kunskaper och insikter, som vidgade deras synkrets och väckte håg efter mera, och mången gammal fördom och vidskepelse blev därigenom trängd undan.

Föreläsningföreningen beredde marken för ett bibliotek i socknen. När jag tillträdde läraretjänsten i Lau, fanns där ett litet bibliotek på ett 30-tal band predikosamlingar och Läsning för folket. Det förestods av småskolläraryn Hanna Nilsson, som var, om ock nitisk, knappast lämplig att förestå ett bibliotek. Romaner ansågos över huvud vara syndig läsning; icke heller någon populärvetenskaplig läsning kunde få förekomma. I allmänhet gillades utan vidare endast sådana böcker som kommo ut på Fosterlandsstiftelsens förlag. När riksdagen på sin tid beslutade lämna lika stort statsbidrag till bibliotek som kommunen själv anslog för ändamålet, inrättades Lau kommunalbibliotek och Lau skolbibliotek, som då ordnades enligt givna föreskrifter. Det var ganska mycket arbete i synnerhet i början att katalogisera och ordna det, men det var ju roligt att ha några böcker att hänvisa till, särskilt då man i fortsättningsskolan sysslade med litteraturläsning. Det var så bestämt, att så länge barnen gingo i folkskolan, fingo de endast låna böcker i skolbiblioteket, men då de gingo i fortsättningsskolan fingo de börja låna i kommunbiblioteket. Det var intressant att se, med vilken iver, ja rent av glupskhet somliga då lånade böcker. Men snart lade sig den första hungern hos de flesta; endast mindretalet fortsatte med sina lån. Säkert är emellertid, att ett välförsett bibliotek är av oskattbart värde i en kommun. Man skall inte tro, att alla anlita det, men ett mindretal söker sig alltid dit antingen av ren kunskapstörst eller för att med en bok fördriva en ledig stund. Hos en och annan kan kärleken till boken bli större än till mindre förädlade nöjen och då har biblioteket inte varit förgäves.

I arbetet för höjandet av folkets allmänna kulturnivå bidrogo lektor M. Klintberg och kontorschefen i Stockholm Holger Klingvall, vars farfarsfar varit kyrkoherde i När och Lau. Den förre höll fyra föreläsningar om Gotland, vilka i utvidgad form bildade grundstommen i den bok »Anteckningar om Gotland», som han sedermera utgav. Vid avslutandet av dessa föreläsningar kom han in på sin dröm om att bilda

en Gotlandsfond, som skulle i framtiden kunna lämna bidrag till unga forskare i Gotlands rika forn- och medeltidshistoria. För att göra företaget, som han trodde, lättare genomförbart, föreslog han överlämnandet av en lop säd pr 1/8:dels hemman. De närvarande grepos av hans rörande hänförelse för saken och visade sitt intresse genom att på en lista genast anteckna sig för ett mindre bidrag. Förslaget fullföljdes aldrig i den form, han tänkt sig, genom insamling sockenvis, ty därtill skulle ha fordrats att intresset på samma sätt väckts i alla socknar. Ett upprop utfärdades och en insamling gjordes, som inbragte några 10,000-tals kronor, och kronan på verket sattes genom den 500,000 kronors donation för samma ändamål, som kom vår ö till del. Möjligt är att Klintberg genom en sådan fond tänkte själv få någon ersättning för den tid, det arbete och de omkostnader, som han offrat för sina rika samlingar, vilket ju också till slut blev förverkligat, men genom en särskild insamling.

Klingvall hade ett utomordentligt minne. Varje gång han besökte Lau, var han villig att ställa sin förmåga till förfogande. Än reciterade han flera scener ur Strindbergs »Mäster Olof», än läste han stycken ur Elias Sehlstedts dikter, och på min 50-årsdag sjöng han Bellmansvisor till luta. Föreningen Gutnalia i Stockholm hade ett litet bibliotek, som uppkommit genom att medlemmarna lämnade dit en bok då och då. Antagligen var det Klingvalls intresse som skapat det hela. Då emellertid Stockholms stadsbibliotek inrättades, ansågs föreningens bibliotek obehövt, och på K:s förslag skänktes detta till Lau kommunbibliotek, som därigenom ökades med cirka 150 band.

Förändringar. När jag nu i lugn och ro ser tillbaka på mina 38 år i Lau, har man ju vissa möjligheter till jämförelser av många slag.

Då jag först kom dit, kände jag mig som en främling. De äldres samtal rörde sig mest om fisket och allt vad därtill hörde, ty vid den tiden hade nästan varje bonde sin egen fiskebåt med garn och tillbehör. De flesta fiskade väl endast till husbehov men många också till avsalu. Årtionden, för att inte säga århundraden förut, hade flera socknar haft sina strandbodar och fiskredskap och vandrat den långa vägen ned till stranden. Men detta upphörde snart. Sedan laga skiftet blivit avslutat i Lau de första åren av 1900-talet, började den ene efter den andre sälja sina fiskebåtar och redskap och endast en och annan yrkesfiskare fortsatte fisket.

Laga skiftet medförde en stor förändring. Nu blev *jordens skötsel och odling* samtalens medelpunkt. Förut hade man hästar, oxar och några små magra nöt och ungdjur. Jag såg med häpnad under de första åren hur magra och eländiga korna voro, då de under slutet av april släpptes ut på backarna för att stärka sig med den första grönskan. Men sedan När och Lau mejeriförening bildats, började korna omhuldas. Det bildades tjur- och galtföreningar. Koantalet ökades, och djuren höllos vid gott

hull både vinter och sommar. Jordbruket gick också framåt med stora steg. Dess ekonomi grundades alltmera på ladugårdsskötseln, på försäljning av mjölk och slaktdjur. Detta medförde, att inkomsten blev mera jämt fördelad på hela året. Vid enbart sädesproduktion kommer all inkomst på hösten. Så länge bondens ekonomi grundades därpå, blev han ofta tvungen att handla på kredit till hösten. Slog då skörden fel, var det ofta att skriva förbindelse på beloppet, och så blev bonden mer eller mindre beroende av sin handlande. Helt annorlunda är det, när inkomsten fördelas jämt under året.

Den här skildrade utvecklingen är naturligtvis inte utmärkande blott för Lau socken, men den kom här sent och gick här måhända hastigare och märktes tydligare, emedan fisket från att ha varit huvudnäringen övergick till rätt ringa binäring.

Att utvecklingen på jordbrukets och boskapsskötselns område gick så hastigt inom socknen, berodde dels på laga skiftets avslutning 1902, dels på Laumyrs utdikning. Samma år jag kom till Lau, hade man efter många års tvister börjat denna utdikning. Laumyrs stora yta utbreddes sig då ännu på gränsen mellan fem socknar. På hösten och våren såg den ut som en sjö och utgjorde hemvist på ytan för en stor mängd vadare och simfåglar och därunder för otaliga fiskar: gäddor, abborrar, sik, mört och löjor fångades i stor myckenhet och utgjorde en läcker föda för befolkningen. Min första höst var jag ute i en eka på den vida vattenspegeln. Men följande vår började vattnet tappas av, allt efter som kanalen i utloppet skred fram. Snart var det blott i »träskan» som vattnet stannade kvar och slutligen tömdes även de, fastän många av de gamla trott dem vara bottenlösa. Inte många år därefter fick jag en sommardag vid storm känna på hur sanden och bleken på träskbottnarna yrde och lade sig i drivor som snö. Av myren hade delvis blivit en sandöken. På träskbottnarna ligger berget så nära ytan att ingen växtlighet kan få fäste. Men större delen av myren utgör dock odlingsbar jord, som lämnar en myckenhet foder och präktiga beten. Detta är sålunda främsta orsaken till boskapsskötselns relativt stora utveckling inom socknen. Myrutdikningen hade dock kostat ansevärd summor, men ändå översvämmades myren ofta vår och höst, varför en upprensning och fördjupning av kanalerna måste företagas 1932—1933.

Under åren efter laga skiftets avslutande ägde skogsplantering rum på Laubacken genom skolbarnen. Under de 28 åren av min återstående tjänstetid utsattes årligen i medeltal cirka 4000 tall- och granplantor, som jag rekvirerade från Skogsvårdsstyrelsens plantskola. Ett år planterades i Laumyr och ett par år i en beteshage under Bjerges, alla de övriga åren på olika ägor å Laubacken, där det nu finns rätt vackra tallbestånd. Det var med rätt stort misstroende, som sockenborna betraktade detta arbete. De flesta ansågo, att det ju kunde vara nöjsamt för barnen att komma

ut ett par dagar på våren, men att det skulle kunna växa skog på backen, det trodde de icke. Sant är ju, att en stor del plantor dogo, men eftersom åren gingo och de små plantor som gingo till, växte upp till manshöjd, började misstron förbytas i intresse, och de sista åren var det flera, som bådo att vi skulle plantera på deras marker. Allt som är nytt, är ju mottagligt för sjukdomar och andra farligheter. De unga plantorna ledo ofta svårt av harts gallstekeln, mörghorraren och barrträdsnunnan, som ett år åt av barren på ett rätt stort område. Detta fördröjde och missbildade växten på många träd. Lektor M. Klintberg, på vars äga vi också hade planterat, gick under somrarna ofta och plockade och dödade larver massvis för att rädda sina träd. Det var ett sisyfosarbete, som säkerligen inte gjorde insekterna stort avbrott. Det var först, när larverna av en eller annan orsak i sin tur angrepos av sjukdomar, som förödelserna upphörde eller minskades. Och när träden bli större, synas de få större motståndskraft, eller måhända äro de ej så begärliga för insekterna.

Ännu återstår emellertid stora områden där, som skulle vara lämpliga för skogsplantering. Genom nyodling, myrutdikning och skogsplantering på Laubacken har emellertid socknens utseende undergått en stor förändring.

Andliga eller kulturella förändringar ha förvisso försiggått i jämnbredd med de materiella. En förskjutning i åskådning sker tydligtvis, när nya tankar eller nytt vetande tillföres, ty det andliga livets växt fordrar även det sin näring. Men får naturligtvis ej föreställa sig att genom det nya, som skolundervisningen, föreläsningar, böcker, ökad tidningsläsning samt (från 1924) även radio tillförde socknens folk, några stora och påtagliga förändringar snabbt skulle äga rum. »Vad stort sker, sker tyst.»

Tron på spöken och troll var allmän hos gammal och ung. Det var med stor fruktan man gick förbi kyrkogården nattetid. När vi hade någon kvinna till hjälp någon gång, måste jag alltid följa henne förbi kyrkogården, om det var mörkt på kvällen, när hon skulle gå hem. En ung bonde hämtade mig med skjuts vid järnvägsstationen en höstkväll. Det var ganska mörkt. När vi kommo ett stycke in i Lau, tyckte jag mig skymta något i vägdiket och sade i hastigheten: »Vad var det?» — »Tyst», viskade skjutsbonden och knuffade mig i sidan. En ensamstående kvinna hade just dött i gården, som vi körde förbi, och tydligtvis trodde han, att hon var ute och gick. Några dagar därefter for jag vägen fram och såg då, att där växte en enbuske, som jag inte lagt märke till förut.

Att få en så fast rotad vidskepelse ur äldre människor, är ganska svårt. Med barn går det lättare. Det var rätt intressant att se deras minspel, när det någon gång var anledning att tala om sådana ting och de så småningom fick klart för sig att spöken och troll endast existerade i vår egen

uppgjade fantasi. Det var liksom om en börda fallit från deras unga sinnen. Det blev liksom lättare att leva.

Kampen mot vidskepelse är ju en del av kampen mot okunnigheten. Vissa av de föreställningar, som i forna tider kallades religion, anses av nu levande generationer för vidskepelse. Det är därför ofta svårt att uppdraga någon bestämd gräns mellan vidskepelse och religion.

Om skolornas lärare söka historiskt visa uppkomsten av vissa dogmer, komma de stundom i motsatsförhållande till kyrkans vedertagna lära. Likaså om de söka klargöra sådana ord som himmel och helvete, som äro eller kunna vara uttryck för själsliga tillstånd hos människan, men som materialiserats att beteckna särskilda rum för människan efter döden. Biskop Knut Henning Gezelius von Schéele förklarade en gång vid en visitation i Levide, att »helvetet ligger djupt, djupt här nere», och så pekade han mot golvet. Men vid ett lärarmöte, där jag inledde en fråga om kristendomsundervisningen, förklarade han, medan han slog sig för sitt bröst: »Det är här, när jag kommer till insikt om sanningen». Det är denna dubbelhet att förklara en sak på ett sätt inför barn och olärda och på ett annat sätt inför vuxna eller lärda, som vållar oreda och kommer mycken otro åstad. Det gäller att särskilt inför barnen tala sanning i allt. Jag försökte följa den regeln, både när det gällde kristendoms- och annan undervisning. Av mina överordnade hade jag aldrig något ont av det, men en del resepredikanter försökte en och annan gång misstänkliggöra mina avsikter utan att dock synbart lyckas.

Med den mottaglighet, som utmärker barn, har man ju lätt att inpränta både sant och falskt; man kan lära dem vilka dogmer som helst. Men förr eller senare komma de att upptäcka falskheten, och då kunna de snart nog också tvivla på »sanningar», som de lärde i barndomen. Därför äro de lyckliga, som i barndomen få lära sig sanning och ärlighet i allt, så att den grunden håller att bygga upp en personlighet på. Mången har andligen lidit skeppsbrott på grund av dualismen i hans barnomsuppfostran och undervisning.

Genom det stigande intresset för och insikten i kulturella frågor väcktes även i Lau större förståelse och intresse för skolans undervisning. Skolan omhulldades också, och alltid bifölls lärarens önskemål angående skolmaterial, böcker och sådant, som behövdes vid undervisningen.

Flertalet förändringar i socknens andliga struktur gjorde, att jag, som under de första 15 åren känt mig mer eller mindre som en främling, så småningom växte in i sockenbornas sinnen, liksom jag även så småningom insöp den för mig ovana naturen med Laubacken och de vida utsiktterna med havet i öster och sex kyrkspiror i väster och söder, en i norr samt pastoratets. För att man skall kunna trivas på en plats fordras det

nog, att man skall älska dess natur och sympatisera med dess människor. Först när jag flyttade därifrån, kände jag riktigt hur fast jag slagit rot där.

Förtroendeposter. Sockenpampar. Jag hade inte varit många år i Lau, förrän, jag blev invald i styrelsen för dess sparbank. Där kom jag att stanna i över 30 år, först som ordförande, sedan som kassaförvaltare och slutligen i 27 år som räkenskapsförare eller, som det enligt reglementet hette, sparbanksdirektör. I 25 år var jag kommunalstämmans ordförande, dessutom under kortare perioder brandstodsskrivare, förmyndaregodman o. s. v. Men jag hade ingen lust att splittra mina krafter alltför mycket. De två förstnämnda befattningarna ansåg jag mig kunna sköta utan hinder för mitt egentliga arbete; det övriga kunde andra sköta lika bra.

Jag har alltid avskytt s. k. sockenpampar: självgoda och dryga med sin inskränkta synkrets behandla de med stor överlägsenhet sina övriga sockenbor, som vant sig att i dem se sin ledare och i allt lita på deras förmåga i kommunala saker och ofta även i andra ting. Är han en god och ädel natur, kan han utträtta mycket gott; är han tillräckligt intelligent att se sin egen begränsning, behöver ej hans karaktär ta skada av folkets dyrkan. Men jag har sett flera exempel på sådana sockenpampar, som gent emot överordnade äro inställsamma för att vinna förtroende, men som gent emot sina ringare sockenbor visa hela sin överlägsna storhet. Många av dem äro inga vänner av upplysning. Jag minns en sådan, som, när det var fråga om inköp av böcker till det nya sockenbiblioteket, svarade, när någon föreslog Aldéns »Medborgarens bok» till inköp: »De är väl ändå inte meningen att allihop skall ble lagherrar heller». Han hade nämligen själv den del av nämnda bok, som handlade om kommunalstyrelse, och han ville inte, att någon annan i socknen skulle var så »lörd» som han själv. En annan dylik hotade gärna med strafflagen, om någon sockenbo skulle våga opponera sig mot honom. Den upplysta despotismen kan ibland vara till gagn, men den uppblåsta, självgoda despoten är av ondo. Sockenpampssystemet är till skada, emedan det befriar andra från att tänka över kommunala och allmänt medborgerliga frågor. Det synes också mer och mer försvinna, allt eftersom läskunnigheten ökas. Fortsättningsskolan med sin medborgarkunskap har här verkat mycket gott.

Att läraren deltar i socknens allmänna frågor, är ju inte annat än man kan vänta, och att han inväljes i en eller annan styrelse kan ju vara till gagn för honom och möjligen också för andra. Men faran är att hans intresse så fångas av kommunala och politiska frågor, att hans huvudintresse, skolan, därav blir lidande. Annars kan lärarens deltagande i allmänna angelägenheter vidga blicken för folkets behov och därigenom verka befruktande för undervisningen i synnerhet därhän, att den blir mera praktisk i den mening, att man t. ex. vid räkning hämtar exempel

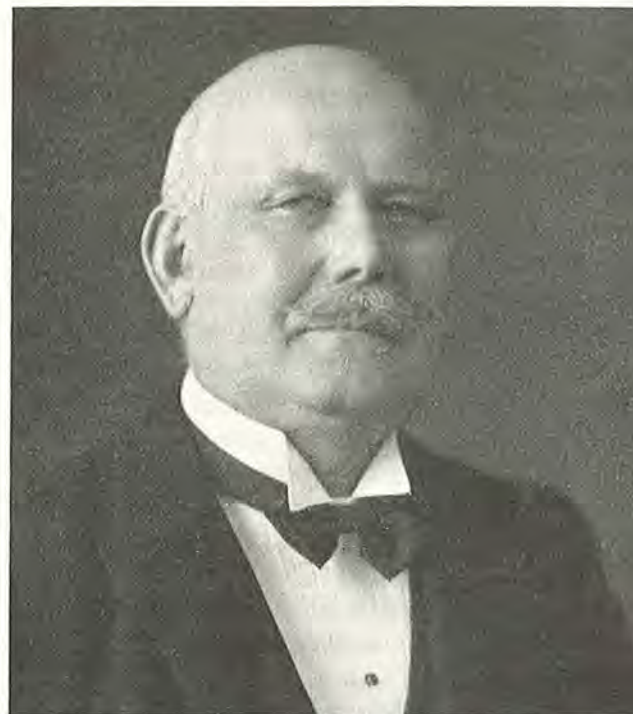
från folkets dagliga liv, vid svenska språkets behandling bygger på det språk, som talas i hemmen o. s. v.

Sedan jag vid 34 års ålder valts till ordförande i stämman, ville jag ej ensam bära ansvaret för beslutet. Till en början var det ganska svårt att lära »gubbarna» begära ordet och än svårare att stiga upp och säga sin mening eller att votera. Vid fåtaligt besökta stämmor var det nästan nödvändigt, att ordföranden hade en mening och framlade den; ofta blev den i så fall stämmans beslut. Men jag fattade min uppgift även här i mycket som en lärare: att lära deltagarna stämmokultur. I fortsättnings-skolan, där det undervisades i medborgarkunskap, hade vi ju både fingerade kommunalstämmor och riksdagsmannaval, och efter hand som dessa elever kommo med i det kommunala arbetet, blev det både lättare och trevligare att hålla stämma. I början hände det understundom, att två som hade någon sak ouppgjord, kommo i tvist om denna mitt under stämman. Lantmännen ansågo denna vara lämpligaste platsen att ge sina antagonister ett nyp då och då för angelägenheter som alls inte hörde dit. Men så småningom gingo även voteringar med kläm och man började inse, att ordföranden visserligen har sin formella makt att leda förhandlingarna och skyldighet att ordentligt framlägga frågor och lämna dithörande upplysningar, men att inte han utan stämman i sin helhet är ansvarig för beslutet.

Käserier. Redan under mina skolår hade jag skrivit några mindre referat eller små artiklar i Gotlands Allehanda, som under redaktör Jeurlings tid var allennarådande här på ön och som redan i mitt barndomshem var för mig den enda förmedlingen med yttervärlden. Några år in på 1900-talet började jag mera regelbundet skriva och det under flera olika signaturer. En följd av år skrev jag under rubriken »Kallprat vid ett bondkalas» skildringar i samtalsform, där dagens frågor ventilerades. Dessa Kallprat blevo på många håll rätt mycket uppskattade ej minst av gotlänningar i förskingringen. De gjorde inga anspråk på litterärt eller kulturhistoriskt värde. Men de »ville lära folk tänka», såsom kyrkoherde Kronqvist uttryckte saken, då han fungerade såsom skolrådets ordförande vid min sista examen 1930 och därvid ville säga några tacksamhets ord till mig även för mitt tidningsskriveri. Jag ville lära, väcka och intressera andra för det jag själv lärt mig älska och värdera. Missförstånd och misstydingar kan man aldrig därvidlag undgå. En del tror att man vill göra sig viktig, att man vill »fram», som det heter, eller att man rent av vill raljera eller vara elak mot folk. Därför kände man sig lugnast, så länge man kunde bevara sin anonymitet. Så småningom blir det väl känt, vem som döljer sig bakom signaturen. Att vara känd är ibland en fördel, ibland en nackdel.

Emellertid var för mig nedskrivandet det största nöjet. Att vara tidningsman och vara tvungen att skriva en artikel varje dag tycker jag

skulle vara ganska besvärligt. Men för mig var det ett nöje att gå och tänka och fantisera över en idé, en tanke, en tilldragelse och sen låta olika personer syna saken från olika sidor. Att det nu skedde under formen av kallprat vid ett bondkalas berodde naturligtvis på att det var bönderna, jag avsåg att nå. Jag kände mig som bonde, jag hade insupit bondens kärlek till torvan och bondens konservatism; jag hade som yngling med hänförelse läst om hur den framstående riksdagsman-

nen Liss Olof Larsson från Dalarna vid ett tillfälle yttrade något i den stilen: »Herrar som inte ens lärt sig att göra en tandpetare, vilja nu undervisa oss bönder hur vi skola sköta jorden!» Det tyckte jag var härligt, att en bonde kunde öppet och frimodigt säga till en greve. Visserligen var jag skollärare och älskade den uppgiften, men jag var född och uppvuxen bland bönder och levde bland bönder, och det var dem jag i någon mån trodde mig tjäna med mina skrifter på samma gång det roade mig (och dessutom gav det mig en liten slant som väl kunde behövas såsom tillskott till den lilla lönen). Aldrig hade jag en tanke på att detta skulle föra mig in i den praktiska politikens knaggliga irrgångar.

Utom mina »kallprat» skrev jag många andra uppsatser under signa-

turen Sudergute, vilken jag behöll, såvitt jag minns rätt, i cirka 20 år. Men dessemellan skrev jag även under andra signaturer, som jag nu rent av glömt. Det gällde mest frågor som rörde sig i tiden: religiösa, politiska, någon gång jordbruks- och skolfrågor.

Jag åhörde en gång ett föredrag som hölls av »jordbruksaposteln» Rösiö. Han berörde därvid också uppfostringsfrågor. Med anledning därav skrev jag en längre uppsats om hur »Hammarström uppfostrar sina barn», vilken uppsats gav anledning till en mycket lång, mycket saklig och därför mycket trevlig diskussion med bland andra en opponent, som tecknade sig Nordergute, bakom vilken, som jag snart fick veta, dolde sig f. d. lektor G. Sjöberg i Stockholm.

Jag var grundligt medveten om min formella ofullkomlighet, och många gånger kände jag starkt behovet av djupare insikter i vissa frågor, men jag begagnade mig dels av mitt sunda förstånd och mina kunskaper, dels av en ärlig vilja att främja sanning och rätt. Att detta inte är tillräckligt, om man vill vinna framgång på det politiska området eller överhuvudtaget skulle önska att bli en ledande person i den allmänna rösträttens tidevarv, därom blir man snart övertygad.

För min del hade jag aldrig drömt om att bli något slags ledare, men jag hänfördes av uppgiften att bidra till att hos allmänheten väcka håg och lust för kunskap och upplysning i historiska, politiska och allmänt kulturella frågor. När man såg, hur arbetareorganisationerna arbetade för sina medlemmar i detta avseende, blev man nedstämd vid tanken på jordbrukareungdomen. Därför verkade jag efter ringa förmåga i folk- och fortsättningsskola, i föreläsningsföreningen och i tidningspressen.

Vid 1911 års riksdagsmannaval beslöt Frisinnade partiet i länet uppsätta två vallistor, av vilka en avspeglade tidningen Gotlandsposten, den andra Gotlands Allehanda. Jag uppsattes på första plats på den senare. De båda chefredaktörerna erbjödo sig att gratis trycka var sin hälft av antalet valsedlar, men dessas beteckning blev olika: »Frisinnade sparsamhets- och nykterhetsvänner» stod på min, men ordningen mellan sparsamhet och nykterhet blev omkastad på den andra. Denna segrade. Jag vill minnas, att det inte fattades så värst många röster för att också jag skulle gått in. Det har i alla fall varken förr eller senare avgivits så många röster på de frisinnades listor.

Före valet hade jag uppmanats av flera nykterhetsorganisationer att avlägga nykterhetslöfte tydligtvis för att de i så fall ville rösta på mig till riksdagsman. Men emedan jag — av frihetsskäl och trots praktisk nykterhet — inte förut gjort det, ansåg jag det olämpligt att göra det nu, då det ju skulle uppfattas såsom ett offer på framgångens altare. Jag var rätt belåten med utgången och tacksam för att ha fått en liten inblick i det ofta nog småaktiga intrigspelet före vissa val.

Minnen från Älvdalen, Uppsala och Avesta.

Av f. Folkskolläraren *Lars (As) Malmberg*, Älvdalen.

Inledning. Enligt trovärdiga personers utsago lär min rätta födelsedag vara den 25 augusti, ej 31:a, såsom kyrkobok och betyg utvisa. (Två födelsedagar! Nätt upp mitt enda överflöd i barndomsåren.) Årtalet 1861 gillas dock av båda parterna.

Barnmorskans ankomst sent på lördagskvällen lockade dit moror från grangårdarna för att hälsa min ankomst. Barnmorskan hade redan avnjutit den sedvanliga brännvinssupen; mer förtäring vankades ej, ty kaffetären var nästan okänd i Älvdalen den tiden.

När söndagsmorgonen började ljusna, tog min blivande mormor (i egenskap av värdinna, då mor hade laga förfall) fram almanackan för att se, vilket namn dagen hade. Och si, — det var drottningens namnsdag. Enhälligt beslöts i sittande konselj, att det namnet skulle jag ha, om jag nu bara hade vett att presentera mig som flicka. — Söndagsbarn och heta som Hennes Majestät Lovisa! Det var väl tursamt så det förslog. Men jag stackare kom som en besvikelse. Jag var ej skapt så, att jag rättvisligen kunde bära det namnet. Ny överläggning, som gav till resultat namnet Lars efter min far. I förbigående sagt nära nog min enda arvel efter honom.

Visserligen var han en synnerligen driftig liesmed — kunde tjäna ända till tusen riksdaler för år, stora pengar den tiden — men amerikafebern kom och han liksom så många andra smittades därav. En vårdag 1864 stod en hästskjuts utanför vår dörr. Bredvid skjutskarlen satt min far. Min mor, jag och en yngre syster stodo vid karran för att säga farväl. Far böjde sig ner och räckte oss barn handen, varpå han fattade mors hand och skakade den kraftigt. Hon kämpade med gråten och citerade i sin ångest rövarens ord på korset: »Herre, tänk på mig, när du kommer i ditt rike!» Han tryckte än en gång hennes hand och citerade även han ett bibelord: »Jag går bort för att bereda Eder rum.» Båda voro baptister och gudfruktigt folk. Ännu en handtryckning, och skjutsen vände ut på vägen. Vi stodo och sågo efter dem, till dess grinden där långt borta öppnades och stängdes, och så var han borta — för alltid. Det enda vi hörde av honom var, att han kommit med i slavkriget, vilket då led mot sitt slut, och att man samlade folk för att giva sydstaterna nådestöten. — Av detta avsked minnas vi barn intet, men mor har ofta berättat därom. En månad efteråt infann sig ännu en liten syster och ville med oss dela den knappa födan.

Rotskolor. Det var nödåret 1867. Den tidiga nattfrostn hade förstört det ännu växande kornet, och potatisblasten låg slemmig och vissnad i fårorna, varslade om felslagen skörd. Klockan 6 på morgonen på min första skoldag stod frukosten redan framdukad. Mitt på bordet låg en slät stenhäll och på denna en rund sten som någon gång hittats vid älvstranden. På denna »kvarn» maldes salt till sovel åt småpotatisen. Bröd fanns ej. Mor hade redan räknat småpotatisarna och lagt ut dem i fyra högar, en mitt för varje sittplats. Yngsta systemen, Kerstin, satt och kinkade, att hon fått de minsta potatisarna. Mor var nervös och utpinad samt tog en av sina potatisar för att kasta den till henne men missade och träffade fönsterrutan strax bakom Kerstin. Rutan höll, men den lilla, vattniga potatisen satt fastklibbad mitt på rutan. Stirrande mot den sutto vi tysta en lång stund. Men den tryckta stämningen blev bruten. Vi tre ungdomar brusto i skratt, och även mor måste dra på mun. Jag såsom enda karlen i sällskapet och redan något hemma i boll- och stenkastning samt skjutning med båge, klappade i händerna och utropade: »Bra, mor! Fullträff!»

Bröd hade saknats länge, men i träbaljan under bordet låg islands-lav i blöt, för att dess beska smak skulle urlakas. Av sådana och andra lavar kunde bakas ett ganska gott bröd, bättre än av bark, om man lyckades få tag i något korn- eller sådmjöl att blanda i.

Med hemsydda tygskor, »laddor», på fötterna stod jag sedan färdig att taga mina första steg på lärdomens törnbeströdda stig. Jag kände på rockfickan, där jag hade min abc-bok, nyss inköpt för tolv skilling. Där stå alla bokstäverna på första bladet, och sista sidan är illustrerad med en tupp, som håller en pekpinne i klon och undervisar en gosse och en flicka. Under andra foten har han ett björkris och under stjärtplymen några vetekringlor, som han tydligen värpt. Riset är antagligen avsett för gossen, ty han gråter och ser litet derangerad ut där bak. Flickan får nog kringlorna, ty hon läser i boken samt ser snäll och flitig ut. I bakgrunden synas två flitiga barn, vilka kanske få del av kringlorna. Tuppen står på en stor kista. Vad kan väl finnas i den? Under bilden läses följande vers, tryckt med gammal, tysk stil:

Se Tuppen, vaksamhetens bild!
Mitt kära barn! Var flitig, nyttja tiden!
Låt ej i lek och lättja bli förspilld
Din nådatid: ack, snart är den förliden!
Och endast det du i ditt lif bör lära,
Hvad *dig till nytta* är och *Gud till ära*.

Skolbarnen voro nästan alla samlade i den låga ryggsåstugan i Rot, ej långt från kyrkan, då jag med bävan i sinnet klev in och tassade fram till byskolmästaren, nämndemannen och tjänstgörande distinktionskorporalen Lars Orre. Flickor på främsta långbänken tisslade och småskrat-

tade, när jag gick förbi dem, och jag uppfattade ordet »björnunge». Kanske var liknelsen slående. I klädseln såg jag grå och ruggig ut, och min fotbeklädnad påminde osökt om tassar.

Vid bordet satt läraren tillbakalutad mot det rosigt målade väggskåpet och granskade min ringa person, och så började tentamen.

— Kan du läsa bokstäverna? — Ett blygt »ja» viskades fram.

— Stava och lägga ihop? — Somliga ord.

— Ta fram boken!

Med en viss stolthet tog jag upp min bok. Den var min egen; förut hade jag lånat mig fram. Läraren letade en stund i boken och pekade så på ett ord, sägande: Stava där!

Jag stavade som mor lärt mig: a säger a, n a säger na, ana, d e säger de, anade. Läraren nickade, lämnade boken tillbaka och anvisade mig plats. Jag var godkänd, ehuru ett år för ung.

Läraren tog så från bordet en fint svarvad träpipa och blåste en lång signal, vilket hade till följd att alla reste sig. Vi sjöngo en psalmvers och de duktigaste flickorna läste var sin dag utantill den morgonbön som stod tryckt i abc-boken och i Luthers katekes. Ännu en psalmvers sjöngs, och så var den åt morgonbönen anslagna halvtimmen till ända.

Redan nu i detta sammanhang må nämnas, att skoldagen avslöts kl. 4 på motsvarande sätt med psalmsång och Luthers aftonbön.

En av de äldre flickorna som för dagen var monitör, tog hand om oss nybörjare under den första lektionen och förde oss fram till en tabell med i stavelser indelade ord. Där fingo vi stå i halvcirkel och i tur och ordning stava var sitt ord, utpekad av »lärarinnan» med en lång pekpinne. Om någon ej passade sin tur, så fick den försumlige ett slag över ryggen, så att dammet yrde. Ont gjorde det inte, ty vi voro väl påpalsade och rumsvärmen var väl några grader över noll. Men si skammen! (Termometer fanns inte — men om andedräkten ej syntes som en rök genom mun och näsa, så var det lagom varmt). Började den slagne gråta, så hände nog, att monitören ur sin kjolsäck letade fram en karamell eller annat gott, som hon stoppade i den gråtandes mun — och så var allt bra igen. Men lång var timmen för oss att stå stilla och ideligen stava. — Under denna första lektion (kl. 9—10) förhörde läraren de äldre barnens hemläxor i katekes och biblisk historia, medan monitörer förhörde oss andra.

Under dagens andra timmar varierade följande arbetsuppgifter. De flesta skrevo med grifflar på skiffertavlor men de mest försigkomna med bläck och penna på papper. Alla skrivarna hade såsom förskrift små, tryckta tabeller med skrivstil. Räkning skedde alltid på griffeltavla. Mellan gossarnas bänk och flickornas fanns ett långbord för skrivning och räkning. Vid dess användning gjorde flickorna helt om, men gossarna behövde ej det, ty de hade alltid bordet framför sig. [Orre var kanske

en av de första som i skolan undervisade i skrivning. Flertalet lärde sig skriva först efter slutad skolgång.]

Rastera kungjordes med en kort signal på träpipan. Bra och röstbesparande var den för läraren och fingerhåll hade den, vilka dock endast undantagsvis användes. I den trånga ryggåsstugan uppstod stundom ett väldigt stim, så att läraren hade svårt att göra sig hörd, om han ville meddela något. Då kommo fingerhålen i bruk, och alla visste, att det nu gällde varken rast eller »allmän uppståndelse» utan endast tystnad. Tyst blev det ögonblickligen, och läraren kunde lugnt meddela, vad han ville säga. Ja, det var en bra pipa.

Middagsrasten började kl. 12 och varade två timmar. Vid middagssignalen med pipan stego vi alla upp, och en av de äldre flickorna läste en bordsbön. Som jag nu, nära 83 år gammal, minns den, lydde den så:

I Jesu namn gå vi till bord, Äta, dricka på Guds ord,

Gud till ära, oss till gagn, Så få vi mat i Jesu namn. Amen.

Redan den följande terminen, efter jul, hade vi fått en ny bordsbön, vilken stod i min bok:

Gud! Med en nödtorftig spis Du oss styrker här i livet:

Låt oss njuta, vad Du givit, Måttligt och Ditt namn till pris. Amen.

Efter middagsrasten lästes följande bön, som också stod i min bok:

För mat och dryck Dig vare lov, o Gud!

Lär mig i tro att hålla Dina bud! Amen.

Klockan 12 inträdde den allmänna middagstiden här i trakten. Ingen hade kommit på den tanken att försöka rucka solen i dess gång på himmeln. Middag betydde ännu mitt på dagen (dag var den ljusa tiden och natt var den mörka tiden på dygnet). Vi voro verkligen en smula efterblivna!

Sedan bordsbönen var läst, satte sig alla ned och började äta — utom jag, som tassade i väg mot dörren för att skynda hem och se, om där fanns någon potatis kvar i den trefotade skaftgrytan under bordet. Jag visste, att mor var borta på arbete, men systrarna voro kanske hemma. Jag hejdades av en kamrat, som grep mig i rockskörtet och fick mig att vända åter. Läraren gick nu flera gånger in i den lilla kammaren och kom varje gång ut med en kaka mjukt tunnbröd, viken i tresnibb. Han gick längs bänkraderna och gav en sådan åt varje barn och alltså även åt mig. Ett brödstycke, tydligen bakat av oblandat sammalet kornmjöl. Å, så det vattnades i munnen på mig! — Men kamraten bad mig vänta. Så kom läraren in med en träskål, full med rå strömming och slängde en sådan på varje brödstycke. Och nu började kalaset, redan innan läraren hunnit till dörren för att gå hem till sig. Ja, kalas var det. Strömmingen lindades in i det mjuka brödstycket och åts med huvud, fenor och allt. Här skulle själve kung Karl IX ej haft något att anmärka.

Dessa livsmedel voro köpta eller insamlade på frivillig väg söderifrån,

och vi skolbarn tillgodosågos i första hand vid utdelningen. Även de fattigaste bland husmödrarna fingo sig något tilldelat, men som ersättning skulle de hos prästen avhämta lin att spinna. Min mor kunde ej uppfylla detta villkor, ty hon måste nästan ständigt vara ute i gårdarna och arbeta mot betalning. Den gavs mest i form av matvaror. Av de insamlade medlen fick hon sålunda ingenting.

Då läraren var gift och hade familj, så behövde han inte gå i gårdarna och äta sina måltider, utan maten bars till honom olagad. Man kunde få se en kvinna komma bärande en mjölpåse, några potatisar och en torkad tunnbröds-kaka, ännu kvarsittande på sin käpp. —

Underligt nog var humöret rätt friskt ute i gårdarne under denna svåra tid. En kväll följde jag en kamrat till hans hem. Så fort han öppnat dörren, skrek han:

— Mor, får jag någon mat?

Modern såg på honom, log och sade:

— Jag tar väl och lånar din pilbåge, så kan jag lägga potatisen på den och skjuta rakt in i gapet på dig, så fort du öppnar dörren. —

En kväll efter jul år 1870 fick jag följa min mor ner till Gunnilgården i Rot, där en andlig sammankomst skulle hållas. Det var fullt nästan till trängsel, när vi stego in, men vi fingo dock plats på en ohyvlat bräda bredvid dörren.

Framme vid bordet stod en lång man i vit rock, och bredvid honom på en stol satt en ung flicka, barhuvad. Detta var anmärkningsvärt, då alla andra kvinnor i rummet hade »ärmkläd» (huvuddukar). Jag hade en spelande fantasi och var från vår gamla bibel väl förtrogen med profeter och patriarker samt änglar. För mig var saken genast klar: Den vite mannen var en av gamla testamentets profeter, kanske Elias, nu här nere att berätta för oss om himlen och himlafärder. Och flickan? Det är naturligtvis en ängel, som av nyfikenhet gjort honom sällskap. Här sitter jag nu och i torra, livlösa ord berättar. Men stämningen och andakten är ej densamma. Hur skall jag väl få fram den? Kanske borde det sjungas? Men far min var smed, och min röst är sträv som smedjelåtar. Maskinen framför mig har väl tangenter, men är ändå inget piano. Men jag fyller snart 83 år och är alltså barn på nytt: Leker sångare och hamrar andaktsfullt på mitt piano:

En pilt på nio år jag skådar fram till bordet,

där Näs Per Persson står och läser bibelordet.

I vadmalrocken vit och granna strumpebanden

direkt han kommit hit från ljusa himlalanden.

Men han ej ensam är, från branta himlafärden

en ängel sitter där att se sig om i världen.

Gudsmannen resligt lång men blid som strandens ängar,
och ängeln sjöng en sång med klang av harposträngar.

När jag med mor kom hem och satt vid spiselhällen, jag fick besked om dem som mötet lett den kvällen.

Hur lätt det gick för mor att piltens drömmar korsa:

»I Gåsvarv ängeln bor, gudsmannen är från Orsa.»

Men pilten, bliven man, än minnes dem så gärna,
och tror, hans dröm var sann och gick till sakens kärna,
ty under levnad lång, Guds budskap Näs Per bringar,
och nu i änglasång Kristinas harpa klingar.

Utom söndagsskola hade Kristina även vardagsskola, så kallad flyttande, i olika byar. En tid hade hon även skola i Rot. Det var i en gård, som tillhörde en av baptisterna och låg invid utgårdsgården. Där utanför låg den så kallade fjåsbacken, där boskapen samlades, då den kom hem från skogen, och där tillbringade de natten i så kallade sommarfjås. Även jag gick i den skolan ett tag. Lärarinnan kallade vi »moster» och tyckte om, ja nästan avgudade henne för hon var så vacker, en verklig skönhet, och så snäll! Så hon sjöng! Hon hade ett dragspel, vilka just den tiden hade börjat komma i bruk. De voro gudeliga spel, varemot fiolen ansågs höra djävulen till. Själv hade jag lyckats få tag i ett gammalt dragspel, som jag ofta skruvade sönder och till och med försåg med nya mässingstämmor, där sådana saknades. Men Kristinas dragspel! Förvisso hade det silverstämmor! Men silvret klingade säkerligen från mosters strupe och försilvrade även dragspelets stämmor. Å, när hon satte sig på bordkanten och tog dragspelet i knäna samt sjöng en av sina vackra sånger! Då förvandlades det trånga bondstugurummet till ett litet stycke himmelrike! Men dem Gud älskar, de dö unga. Så blev det också med Kristina.

Sista rasten en dag hade vi kommit överens om en ringlek, som vi kallade »rosor och lillkonvaljer». Men då vi kommo ut, regnade det. Leka skulle vi ändå och begävo oss ut till getfjäset. Där inne var jämförelsevis torrt och det dugde gott till leksal. Jag var längst och steg först in i ringen samt drog en flicka med in. Så började sången: Behagar ungersven på knä med sin vän, för rosor och lillkonvaljer. Vi lydde. Behagar ungersven att klappa sin vän, för rosor etc. Behagar ungersven att kyssa sin vän, för rosor etc. Behagar ungersven att stiga upp igen, för rosor etc. Så steg jag ut i ringen, och en annan gosse togs in i stället. När vi gingo in för sista lektionen, kände jag mig på något sätt ganska orolig men av en särskild orsak, som jag fick veta först vid hemkomsten. Då ställde jag mig med ryggen mot dörrposten och började gnida av alla krafter.

- Hur är det med dig, pojke? frågade mor.
- Jag kliar över hela kroppen!
- Har ni lekt något särskilt i dag?
- Ja, rosor och lillkonvaljer.

— Ute i regnet?

— Nej, inne i getfjäset, sade jag, modfälld. Utan vidare fattade mor min hand och drog mig med ut på gården. Så bar hon fram en bytta vatten och drog av mig ett slags tröja, som skulle föreställa rock. Den stoppade hon kvickt ner i byttan och fortsatte min avklädning, till dess jag stod där lika oklädd, som den gången jag ovälkomnades hit i jämmerdalen. Men o, vad loppor! Aldrig hade jag sett så många av den sorten samlade kring min ovärdiga kropps- eller rättare själhydda förut. Men alla hamnade de i byttan för att lära sig simma, ifall de lyckades leta sig fram ur byttet. Och de andra både gossar och flickor, vilka lekt och krupit inne i getfjäset! Helt visst skulle getterna där tillbringa en synnerligen lugn natt. Borde vi inte till bystämman ingiva en räkning för avloppning av ett getfjäs? Vid sidan om detta, måste jag göra en reflektion: Vart ha nu lopporna tagit vägen? Och lössen? När jag hade skola i Näset, lånade jag en gång hem ett mikroskop att demonstrera för barnen. Då vi hade i förstoring skådat en hel mängd småsaker, föll tanken på loppa och lus och jag bad eleverna söka skaffa oss sådana. Men det hotade att slå fel. Jag vill minnas, att jag först bjöd 25 öre per loppa och 50 öre per lus men utan resultat. Då anlände till byn en luffare och räddade situationen. Priset per djur föll katastrofalt, och till slut vägrade jag att köpa. Vi hade själva av båda slagen. En av mina egna flickor hade på något vis gått honom för nära. Så nu kunde vi av eget bestånd stå forskningen till tjänst. Detta var dock lyckligtvis en snabbt övergående period.

Det fatala getfjäset blev aldrig lekstuga mer, ehuru risken nu kanske skulle varit betydligt mindre. Dess rosor och lillkonvaljer hade vi fått övernog av.

En dag fick baptistskolan där nere vid fjåsbacken besök av en stor och barsk herre, vilken kom i egenskap av skolinspektör. Jag tyckte han liknade en björn. När vi genom fönstret sågo honom stiga ur karran framför skolans dörr, tyckte jag mig höra lärarinnan nämna ett namn. Det lät som Åkerblom. Kunde väl en sådan björn hava ett så vackert namn? Men var hade jag sett det namnet förut? Jo, i min bibliska historia på första bladet och med tillägget Prost och Kyrkoherde i Folkerna. Det fanns två bibliskor att välja på, Åkerbloms och Petterssons. En röst hade mannen, som kom mig att tänka på yttersta dagen och änglabasunen, vars röst skall mana de döda upp ur sina gravar. Att höra den där predika! Tur ändå, att vi hade en så vacker lärarinna! Hon skulle kanske med ett leende tämja björnen. Tog hon så fram sitt dragspel, satte sig på bordkanten samt spelade och sjöng för honom en av sina sånger, så skulle han säkert kapitulera utan villkor.

Vi hade innanläsning. Han satt och lyssnade en stund, men så ingrep han med dånande stämna:

— Vet ni skillnad på enkla och sammansatta ord?

Vi voro stumma, rädda, men icke så mycket ändå. Blev han för svår mot lärarinnan, så skulle vi försvara henne, flyga på honom, riva och klösa! Hans stämna dånade emot oss, och han frågade:

— Är ekorre enkelt eller sammansatt ord? Då ingen svarade, fortsatte han:

— Ordet ekorre är ett sammansatt ord och består av de två orden ek och orre samt betyder orre i eken.

En liten, pigg kerub i trasigt förkläde vinkade ivrigt med handen. Inspektören log emot henne och nickade. Hon steg upp och sade blygt:

— Här i Älvdalen har vi inga ekar, bara ekorrar.

Inspektören log emot henne — ja han log verkligen, var alltså inte farlig längre — och sade:

— Det har du så rätt i, flicka. Vi har inga ekar i södra Dalarna heller, bara ekorrar. Saken är den, att ekorrarna har fötter, och ganska flinka sådana, men det har inte ekarne, ty de sitter fast i jorden. När så en del ekorrar gav sig i väg norrut, så kunde ekarna inte följa med. Men ekorrarne togo sina namn med, för så gör man, då man flyttar. Inte kunna vi kalla de inflyttade för tallorrar eller granorrar, för sådana finns här förut.

Ja, den där bölande farbror var då rent av både snäll och trevlig. Ingen tvekan om den saken. Men då vår lärarinna frågade honom, om han ej kunde åt henne utverka något statsbidrag till lönen, skakade han på huvudet och förklarade, att det inte stod i hans förmåga. Hon var ju inte av skolmyndigheter godkänd som lärarinna.

Men det var av henne jag fick mina första insikter i allmänna bråk. Hur väl jag erinrar mig den gången hon satte sig vid min sida på skolbänken, tog min griffeltavla och ritade en rundel, som skulle föreställa en kaka. Så delade hon med ett tvärstreck och visade mig, att av en kaka blev det två halva, av två kakor blev det fyra halva o. s. v. Det där var ju fasligt enkelt. Hur ofta hade jag ej under mörka vinterkvällar stått och med kluvna pärtstickor lyst för min mor, då hon kavlade ut tunnbrödskakor så stora som ugnsbotten det medgav, och rullat den färdiga kakan på en käpp, »bakuåsen», för att stickas in i ugnen och rullas ut på ugnsbotten. Efter slutad bakning sopades kakorna och vekos först i halvor, så i fjärdedelar och slutligen i åttondedelar. Det där var ju klart som solsken, och den vackra lärarinnan hade med sin späda hand i ett enda ryck för mig öppnat portarne till allmänna bråk och dess mysterier. Hennes lilla tvärstreck över den ritade kakan följde mig troget genom den fasta folkskolan i kyrkbyn och ända fram till Uppsala seminarium. Än i dag använder jag det, långt eller kort, sedan givarinnan för länge sedan övergivit sitt »silverdragspel» och sjunger till harpa i den högre choren.

Moster hade avslutningsdag i Skogsstugan vid getfjåsen, där även söndagsskola hölls. Någon egentlig examen var det inte, ty den hölls vanligen på våren. Gården kallades Skogs och tillhörde baptisternas dåvarande ledare, Dys Erik Ersson, vilken köpt den efter en familj, som rest till Amerika. En av pojkarne — inte jag — hade haft någon odygd för sig och stod till rätta inför lärarinnan. Hon såg mycket sorgsen ut, ty syndaren som stod framför henne var en nära släkting. Han syntes litet trotsig, och jag steg fram, ställde mig bredvid honom och klappade honom på skuldran, i det jag sade:

— Du vet väl att det är din födelsedag, och moster hade bakat i ordning en kaka åt dig. Och mig har hon tubbat att kladda till en annan kaka, en sång till en av våra melodier. Jag gjorde så gott jag kunde. Mer kan ingen begära. Men inte blev min kaka på långt när så god, som den du åt upp där inne i kammaren. Nu går du fram till moster och ber henne om förlåtelse.

Mot mig, kamraten, var trotsset borta. Han gick fram till moster och bad om förlåtelse. Hon log och frågade:

— Men hur kunde du sätta i dig hela kakan?

— Jag ville bara smaka en liten bit. Rösten darrade av gråt.

— Och sedan?

— Jag tog en bit till — och innan jag slutade, var kakan slut.

— Egentligen borde du be även dina kamrater om förlåtelse, då det var meningen, att även de skulle fått smaka den — fastän du skulle som födelsedagsbarn fått största biten. Men även emot Gud har du syndat, ty du har stulit. Kakan var ej din, förr än du fått din del av den.

— Ska vi klara upp saken med Gud och Jesus Kristus också, medan vi nu är i farten som botfärdiga syndare? frågade jag, och moster tillade:

— Gör som Lars säger, för honom kan man lita på. Han har läst hela bibeln och är hemma i både lagen och evangelium samt i Mose och profeterna!

Sakta och försiktigt grep jag kamraten i armbågen, och vi sjönko ned på knä vid vår egen sittplats, och jag förde ordet för oss båda:

— Käre Gud i himmelen! Kamraten här bredvid mig ångrar sig, att han åt upp födelsedagskakan, som han inte ägde. Han ville bedja dig om förlåtelse, men han är så blyg. Jag är ju mera bekant med dig, för jag har inte haft någon annan fader sedan jag var tre år gammal, bara en mor. Nu beder jag dig, käre fader i himmelen, att du förlåter min kamrat hans synd och oss alla våra synder, ty vi synda dagligen. Amen. Mitt amen åtföljdes av ett mångstämmigt eko, och när jag såg upp, lågo alla barnen och även lärarinnan på knä framför sina platser. Om en ängel gläntat på dörren och tittat in, hade han säkert med ett småleende sakta stängt dörren för att ej störa.

Ja, sådana voro vi den tiden, och min mening är varken att skönmåla eller karikera. Vi voro barn av vår tid och skulle lära oss gudsfruktan, lydnad och ödmjukhet.

Vår sjungande och spelande lärarinna flyttade med några av sina elever till en annan by att där fortsätta, medan vi andra stannade kvar, och nya tillkommo jämte en ny lärarinna, av skolrådets ordförande skickad. Så hade då baptistskolan i en hast blivit förvandlad till en vanlig byskola med lärarinna, avlönad med sjuttifem öre per dag ur skolkassan och matdagar enligt skolstickan.

Efterträdaren, Knif Marit från Garberg, såg inte alls otrevlig ut. Hon var nog ganska ung, jämförd med vår förra lärarinna, och lekte gärna med oss ute i den rätt djupa snön. Oss pojkar brukade hon tumla om med, till dess vi sågo ut som riktiga snögubbar.

Under den nya lärarinnan blevo vi — åtminstone pojkarne — mer ostyriga och fallna för odygd. Hon försökte åtskilliga straffmetoder utan märkbart resultat. Ett tag försökte hon med mörk arrest. Mitt på stugugolvet fanns nämligen en lucka ner i en källargrop. Där nere fingo vi stundom tillbringa en halvtimmes mörk arrest. Men inte blevo vi vårdslöst nedkastade i gropen, ej heller fingo vi själva beträda den skraltiga stegen som Gustaf Vasa hos Tomte Mats. Såsom en snäll dadda tog hon syndaren i famnen och bar ned honom. Och sedan satt där nere en obotfärdig syndare i stilla väntan på att bli buren upp ur gropen på samma kärleksfulla sätt. Men detta straff visade sig snart ha sina besvärigheter även för lärarinnan. Källarluckan ställdes i öppningen rakt upp på kant och stod där under förrättningen i ett ganska osäkert jämviktsläge, flera gånger inträffade den malören, att luckan av sig själv föll igen, just när både fången och den verkställande makten befunno sig där nere. När så lärarinnan äntligen lyckats treva sig fram till stegen och äntligen tittade upp under en halvöppen lucka, såg hon endast glada ansikten där uppe. Ingen glädje är så ren och uppriktig som skadeglädjen.

En kall vinterdag voro vi endast två pojkar i långbänken bakom flickorna. Det var Klockar Per och jag. Lärarinnan var sysselsatt med de mindre, vilka sutto i en bänk för sig själva. Flickorna framför oss läste flitigt på sina läxor, och det skulle även vi göra. Var och en av flickorna hade två hårflåtor hängande neråt ryggen och med inflätade röda band. Hed Anders var sjukanmäld, så att den dagen fanns det endast två okynnen i vår bänk. Multiplikationstabellen hade vi pluggat tillräckligt och voro för tillfället arbetslösa. Om vi skulle ordna med flickornas flåtor ett tag? De höllo ännu på med sin multiplikationstabell och skulle väl knappast märka något. Till verket, alltså! De röda banden löstes upp något och knötos fast vid en annan flickas flåta, så att snart de för det mesta ljuslockiga huvudena voro sammanlänkade i en enda kedja. Ännu

var det frid i lägret, men vid rasten! Då fingo vi sannerligen veta besked. Lärarinnan var djupt sårad å sitt köns vägnar. Var det verkligen jag, hemmastadd både i Mose och profeterna, som nu burit mig så illa åt? Vi två syndare stodo och skämdes utan att ens försöka väja för det oväder som bröt lös över våra huvuden. Nu var det flickorna och lärarinnan, som voro ense. Vilket straff skulle nu utmätas? Källaren? Nej här måste statueras ett exempel. Skamvrå? Det vann anklang, men med något lidande till. Här var ett halvtjög furier med lärarinnan i spetsen, som skulle utmäta straffet. Och det gick i verkställighet. Dagen var — som förut nämnts — kall, och i spiseln var rest en brasa av sex kvarter långa vedträn. Framför denna brasa skulle vi stå på en pall för att både skämmas och stekas. Men ofta händer det, att straffet drabbar en oskyldig. Så var åtminstone fallet här. För köldens skull voro vi båda klädda i skinnpälsar med ullen inåt. Det var dessa oskyldiga pälsar, som fingo lida för våra synder. Innanför detta pansar voro vi själva rätt bra skyddade mot hettan. Vi hade till och med roligt att se, hur de gamla, nästan utslitna pälsarna rynkade sig och gjorde grimaser åt varandra i hettan. Gärna unnade vi våra gamla, uttjänta pälsar straffet, som rätteligen var ämnat oss själva. När vi äntligen ansågos ha sonat vår synd och fingo återvända till våra platser kände åtminstone jag, hur min gamle trotjänare, pälsen, på ett ovanligt sätt stramade i ryggen. Men det fäste jag mig inte mycket vid, då jag själv mädde bra. Människan är född egoist. När jag på kvällen kom hem och mor skulle hjälpa mig av med pälsen, ville den inte av, den satt så förunderligt fast. Ett krafttag av mor — och hon satte sig på en stol med halva pälsen i handen.

— Men vad i all världen har du haft för dig med pälsen, pojk! Här var ingen annan råd än att berätta hela historien.

— Det var rätt, sade mor. Straff skulle ni ha, men det träffade oskyldiga pälsar. Hade jag varit med, så skulle jag lagt er över en bänk och frågat, om där fanns något att piska mattor med. Och hade det inte funnits, så skulle jag tagit en i sänder med mig bakom en knut och givit honom något — som rimmar med knut. Björkris finns där, vet jag. Ginaste vägen till pojkaras hjärtan ansåg hon vara — bakporten.

Men mor såg inte alls ledsen ut, och det var för mig huvudsaken. Jag tyckte hon rent av hade roligt åt hela historien. Hon log emot mig och sade:

— Visst får du vara glad att bli kvitt din gamla fågelskrämma till päls, men väl hade han förtjänat ett bättre öde än att hädanefter tjäna som stopp i torkstugans vindöga. Även jag hade en gång tänkt mig något helt annat än att i många, långa år sitta som änka och i svett och möda skaffa mat till tre gapande fågelnäbbar. Men om ni vill arta er bra och bli duktigt folk, så är jag rikligen belönad. Var inte ledsen för pälsen du, Lassepojken min! Norrmännen ha varit här, och vi har flitigt

bytt åt dem kalvskinn och fått fårskinn i stället. Så av den varan har vi fullt upp. Nu skall du få några fina, beredda skinn och gå med dem ner till Hök Anders, skinnskräddaren, så har du om ett par dagar en ny, skinande vit päls, som du kan tjusa både lärarinnan och flickorna med. Ingenting ont utan att det även har något gott med sig.

Nere hos skinnskräddaren råkade jag min kamrat, Klockar Per, även han försedd med ett bylte väl betade skinn.

— Hur gick det med din päls? frågade jag.

— Ja, det var bara skräp det. Men nu ska de få se på annat!

Fram på sommaren vandrade tre gossar österut över bergen på smala gångstigar för att gå i en baptistskola. Två voro kusiner, från burgna hem, där båda föräldrarna ännu levde, men jag kom från ett fattigt hem och hade så att säga en medfödd mindervärdighetskänsla, alltid van att komma med som efterslänt. De två kusinerna försökte gå i bredd, trots den smala vägen, och jag kom traskande bakom dem som en tyst och beskedlig vovve. De pratade och hade roligt, och jag försökte också ha roligt för mig själv, men det ville inte lyckas. Det började redan skymma, när vi på avstånd sågo fäboden, där vi skulle övernatta i någon hölada.

Plötsligt stannade vi och sågo uppåt himlen. Nu var all ståndsskillnad borta, och vi trängde ihop oss som rädda får. Där kom nämligen en meteor i stark fart kommande öster ifrån och ilade förbi oss på ett par hundra meters höjd. Den lyste upp över oss nästan som en sol och försvann i väster. Nu försökte vi gå i jämbredd alla tre arm i arm och voro jämlikar, småkryp inför budbärare från högre rymder.

I Bonäs skulle vi sammanträffa med vår nye lärare, Tur Hans Persson eller Hans Pettersson, såsom han sedan kallade sig. Baptisterna hade låtit honom genomgå Uppsala folkskoleseminarium. Han var en glad och trevlig lärare, lekfull och inte alls högfärdig. Hans största begåvning var säkerligen den mycket vackra sångrösten, ett arv från barn-doms hemmet i Orsa. Blev han ombedd, så steg han utan vidare upp och föredrog någon Davids psalm med en röst, som stark men ändå mjuk och smidig trängde direkt till åhörarnes hjärtan. Ännu tycker jag mig höra hans stämma, ren som en välstämd orgel: »Säll är den, som icke vandrar uti de ogudaktigas råd o. s. v. Han är som ett träd, planterat vid vattubäckens strand, vid vattubäckens strand, som bär sin frukt i sinom tid, och dess löv förfallna ej.» Han var även en tid predikant vid baptistförsamlingen i Älvdalen.

Efter några veckor flyttade skolan till Hansjö i Orsa, och även vi tre från Älvdalen följde med.

Dop vid husförhör. I kyrkboken var jag under hela min elevtid i småskolan skriven såsom bara »en gosse», ty jag var odöpt. Mina och flera av kamraternas föräldrar voro ju baptister. Jag var kanske elva år, då läraren Orre vid ett husförhör, medan vi väntade på prästen, framlade

ett förslag, att man borde passa tillfället och kristna »alla de här små hedningarna», som han uttryckte sig.

Lärostriderna hade nu lugnat sig betydligt; ingen opponerade sig, och det blev beslutat, att prästen den dagen skulle kristna ej mindre än tolv halv vuxna »hednabarn». Alla sutto vi i spänd väntan. Det året hölls husförhöret, »skriftresan», hos en värbärgad familj. Stugan var rymlig men ändå fullpackad med folk i alla åldrar. Golvet var nyskurat och bestrött med hackat granris. De flestas ögon voro riktade mot fönstret i väntan på prästen. Min uppmärksamhet var inställd mot ena väggen, där en ung moder satt och gav sitt barn di. Hon log, när hon med fingrarne tryckta mot den runda, vita bollen styrde vårtan in i barnets mun. Det hördes ljud av hästtramp och kärrhjul, och läraren skyndade ut för att möta prästen. Om en stund öppnades dörren. Hög och värdig steg »körkherrn» C. J. Thunman in, tätt åtföljd av läraren, som bar väskan med kyrkoboken. Prästen var en barsk och dugande karl. I dag lekte dock liksom en liten solglimt i de bistra anletsdragen. Tydligen hade läraren redan meddelat honom den glädjande nyheten om hedningarnes omvändelse. Alla utom digivande kvinnor stego upp vid hans inträde, och han nickade gemytligt åt alla sidor. Vi dopkandidater kallades fram till bordet och uppställdes i en ring runt ett mindre bord, på vilket stod ett fat med vatten.

Prästen läste ur handboken, vad som hörde till döpelsen, varpå han lade handen på den dopkandidats huvud, som stod honom närmast, och läste Fader vår. Så fortsatte han runt bordet, till dess han läst Herrens bön tolv gånger. Själva dopet tillgick så, att sedan han frågat om namnet, lutade man sig fram över dopskålen och blev ritualenligt döpt. Faddrar antecknades, och vi tillfrågades om födelseår och datum. Men när frågan ställdes till mig, lystrade jag ej till prästens ord. Mina tankar voro redan långt bortflugna på vilse led. De voro tydligen inga vanliga tamfåglar. Jag hörde bara läraren säga:

— Det var visst mot slutet av augusti.

Och prästens svar: »Ja, då skriver vi den 31:a». Och jag blev sålunda nära en vecka yngre, vilket aldrig blivit rättat.

Folkskoleelev. Det var beslutat, att jag skulle gå i fasta folkskolan i kyrkbyn. Det förvånade mig. Jag kunde både katekes och biblisk historia utantill och likaledes abc-bokens alla innanläsningsövningar samt räkna alla talen i slutet av boken. Fanns det väl mera kunskaper att inhämta?

Läraren Björklund i kyrkbyn, som ledde den enda folkskolan i socknen, ansågs vara en mäktig lärare. Det sades, att han vid Uppsala universitet studerat juridik, men när han var nära färdig, hade något hänt, och slutligen hade han hamnat i Älvdalen såsom folkskollärare.

Klockan var ej mycket över sex på morgonen, då eleverna från by-

arna Rot och Holen — båda inom samma gårdesgård — infunno sig hos oss, som bodde längst söderut, för att vi skulle i samlad trupp tåga till den nya läroanstalten. In i skolan kommo vi utan svårighet — ytterdörren var icke stängd — och snart hade vi tänt en flammande brasa i den öppna spiseln. Det här artade sig rent av att bli roligt, tyckte vi. Nya elever infunno sig så småningom, brasan värmdes skönt, och vi hade fått en lagom morgonpromenad för att kunna hålla oss lugna och stillsamma.

Äntligen infann sig läraren. Vi sutto redan i bänkarna — gossar till höger och flickor till vänster om mittelgången — och stego upp hälsande, medan han gick fram till katedern. Utom vad vi redan kunde, fanns det tydligtvis nytt att lära: geografi, svensk historia, naturlära, decimalbråk och allmänna bråk, samt stundom rätt allvarsamma bråk med andra byars ungdom vid hemfärden på kvällarna.

När det var ting i sockenstugan, hade vi ledigt, ty då skulle vår lärare vara med antingen som advokat eller blott och bart som åhörare. Men inte ens vi, som hade lång väg, gingo hem före vanlig tid. Det var ju ej mer än rätt och skäligt, att vi lärjungar gingo i mästarens fotspår, dit han gick, alltså till tinget. Jag minns särskilt vid ett tillfälle, då vår lärare tydligen var advokat för en person, instämnd för något brott. Domaren menade, att mannen genast skulle träda i häkte. Då reste sig vår lärare och visade med paragrafer och lagrum att mannen som bofast kunde fritt gå hem, till dess dom fallit.

En sandbänk stod kvar från gången tid men användes ej. Den liknade ett smalt långbord, men hade smala lister runt kanterna. I ena ändan var en öppning och under den en utdragslåda för sand. När lådan tömdes på bordet och sanden ströks ut med en linjal, så bildades på bordet ett tunt sandlager, lämpligt att skriva i med en pinne. Jag kom att tänka på vår Frälsare och skökan (Joh. ev. 8:2—11).

Visst voro vi pojkar okynniga, när vi vågade, men respekt för äldre personer hade vi i allmänhet. Jag minns särskilt en gång, när vi en höstkväll voro samlade borta vid grannbyns gräns och levererade en het drabbning med denna bys pojkar. Då ropade någon: — Byuppsyningsmannen kommer! Alla skingrades vi som agnar för vinden, och när han kom fram till valplatsen, så fanns där ej en kotte. Nåja, det var allvarstider för det uppväxande släktet. Visade det sig att föräldramyndigheten var slapp i något hem, och att en yngling artade sig att bli ett busfrö, så avhämtades han av byuppsyningsmannen och underkastades införsittande bystämma en så pass kraftig behandling, att han med alla sina röstresurser lovade bot och bättring. Skolmästaren hade också en karbas, d. v. s. en flätad björkvidja, gömd bakom det stora skåpet, och dit sökte sig vanligen en pojkes blick eller tanke när han funderade på något fuffens. Den skyldige blev vanligen tillsagd att »stanna efter» vid

skoldagens slut. Inte skulle hela skolan störas av slikt. Alla visste ändå, vad den där tillsägelsen innebar.

Församlingens klockare tog sig det orådet före att med sin familj och sin mäktiga stämma emigrera till Amerika. Han hade stått där innerst vid sakristians dörr och lett kyrksången, så att kyrkfönstren skallrade som i storm. När han märkt, att sången gick bra honom förutan, hade han gått in i sakristian och satt sig på en stol för att hämta andan, men öronen lyssnade utåt kyrkan till. Märkte han så, att de började komma av sig där ute, var han strax framme och grep in.

När hans efterträdare Lovén provspelade i kyrkan, satt jag nära orgeln och ännu närmare den satt f. d. läraren Chr. Estenberg. Hans far var fil. d:r, sades vara prästvigd och mycket religiös. Han hade varit förlovad men denna förbindelse hade blivit bruten; om det nu var genom döden eller av annan orsak, förmåler inte historien, men han hade sört uppriktigt och sökt tröst i bibeln. Om det nu var av en händelse eller av osynliga makters ingripande, så kom han att få upp kapitlet 24 i I Mose bok vers 12: »Herren, min Herre Abrahams Gud, låt mig i dag få ett lyckligt möte». Doktorn beslöt att följa vinken. Vi kanske le åt den lärde mannen med barnasinet, och inte tycktes hans första möte med sin Rebecka varit särdeles lyckosamt, ty det befanns vara dalkullan Kjerstin Larsdotter från byn Garberg i Älvdalen, vilken, likt många andra, vandrat de dryga fyrtio milen för att skaffa sig och de hemmarvarande något till livets uppehälle. Jag tänker mig, att det krävde tid för den fine stockholmaren att övertyga dalkullan om sina redliga avsikter. Men äktenskapet var ett faktum. Frun blev Anna Svärd i Selma Lagerlöfs alstring. Och i Älvdalen lever och blomstrar ätten ännu.

Lekar. Bland ungdomen förekom i mina yngre år ett flertal lekar, dels ute, dels inomhus. Jag vill beskriva några från skilda orter och tider.

Utelekar. a) *Tjugas och gömmas* eller spotta knut. Vi samlades vid en husknut, och ledaren räknade oss men inte med siffror utan med en ramsa, vilken vanligen lydde så: anika tranika fika fuka bonden snuka äveri bäveri back buck skorv. Räckte ej ramsan till, så började han med oss om igen och likaså, om vårt antal inte var tillräckligt. Den som då fick »skorv» skulle ställa sig vid knuten, blunda och räkna till tjugu, medan vi andra gömde oss. Sedan fick han gå och söka. När han träffade på någon, sprungo båda till knuten, och den som först hann fram och lägga handen på den, gick fri. Letandet fortsattes tills den sökande gick fri. Då började leken om igen, och den senkomne blev »tjug», d. v. s. fick stå vid knuten och räkna till tjugu. Av gammalt var det sed att spotta på knuten, men vi tyckte att det var snuskigt och lade i stället handen på knuten.

b) *Sprätta boll.* Vi hjälptes först åt att i lekplanens mitt peta upp en större grop, mittelgropen. Sedan fick varje deltagare själv skaffa sig en

grop på ett avstånd av ett par meter från mittelgropen utom en, vilken genom räkning med ramsan utsågs att sköta mittelgropen. Leken började med att ledaren tog bollen och lade den någonstades inne på planen. Så fick bollmannen hand om den och försökte med sin käpp peta eller slå den ner i mittelgropen. De andra försökte med sina käppar peta bort bollen för honom. Men på samma gång skulle de med sina käppar passa egen grop, ty hann bollmannen först sätta sin käpp i någon ledig grop, så blev den hans och förre ägaren blev bollman. Slogs bollen bort från planen, så fick bollmannen kasta den mot sin grop, sägande: »Ofri i luft och fri på mark, och låt den ligga, där den föll!» När han lyckats få sin boll i mittelgropen, infortrade han alla käppar, tog dem i famnen och slängde dem bort så långt han förmådde. Medan de andra deltagarna rusade om varandra för att få tag i egen käpp och skaffa sig grop, tog bollmannen lugnt sin käpp och annekterade närmaste grop. Den som blev utan grop blev bollman, och leken fortsatte.

c) *Slå trissa*. Plan helst en landsväg eller någon jämn byväg. Parterna delades i två, något så när jämnstarka grupper. En omkring decimeterhög trissa, försedd med hål i mitten, trädde på ändan av en käpp och svängdes kraftigt längs marken, så att den lossnade och satte i väg med stark fart åt motståndaren till. Dessa skulle hejda trissan, och lyckades de, så hade de försvarat sin plats, men rullade den vidare, så fingo de taga ny plats, där den stannat. Den part, som kunde driva motparten fram till bygräns eller annan överenskommen plats, hade segrat.

d) *Vippa*. En grop i marken, en alnslång käpp och en kvarterslång pinne. Pinnen ställdes lutande emot gropens kant och fick ett slag av käppen, så att den virvlande for upp i luften. Innan den föll ner, gav den tävlande den ett slag, så att den flög ett stycke bort. Avståndet till gropen uppmättes med alnskäppen och lades på minnet eller antecknades. Så var det motståndarens tur att försöka. En del nya tävlande hade kommit överens om att den, som lyckats giva kvarten två slag i luften, skulle få mäta med denna i stället för med alnen. Detta nya gillade inte vi äldre.

e) *Kasta kniv*. Kniven skulle hållas först med skaftet och kastas så, att den vid nedslaget stack udden i marken (till föga fromma för eggen). Vid följande kast skulle kniven hållas vid udden och sedan läggas lös i handen men alltid kastas så, att den slog ner med udden i marken. Vid sista kastet gällde det att lägga kniven över naglarna i den knutna handen.

f) *Pjäskel*. Fem små stenar, en i handen och de övriga i en fyrkant på marken. Stenen i handen kastades upp i luften, handen vändes kvickt, tog en sten på marken och uppfångade därpå även den uppkastade stenen. Var och en av de fyra stenarna på marken uppfångades på samma sätt. I nästa omgång upphämtades två och två, sedan tre och en samt

slutligen alla fyra. Därpå nedlades stenarna: först en och en, sedan två och två, tre och en samt alla fyra. Alltid måste man på samma gång passa den uppkastade stenen. Leken kunde även varieras med ännu svårare försök. Den var mest avsedd för flickor.

g) *Kasta penning* (eller knapp). En pinne stacks ner i marken, och på ett bestämt avstånd kastade man ettöringen eller knappen mot pinnen för att träffa den, och villkoret var, att det kastade ej fick studsas bort utan skulle ligga kvar vid pinnen. Somliga iakttog ej detta villkor. Vanligen kastade man så försiktigt, att slanten kom i möjligaste mån nära pinnen, ty sedan hade man rätt att med en sprätt av fingret föra slanten fram till pinnen. Detta spel var särskilt i farten bland pojkarne, då jag var lärare vid Nässets folkskola, och till slut fick jag rent av obehag därav. En dag ringdes det till mig från ålderdomshemmet (»fattiggården»). Det var föreståndarens fru, som bad mig ta reda på, varför pojkarne från anstalten så ofta kom hem och saknade knappar i sina byxor. En tid hade hon inte fäst sig vid det utan sytt i nya knappar, men dagen förut hade en av pojkarne kommit larvande hem och med händerna burit uppe sina byxor. Jag lovade undersökning, och den var snart undanstökad. Det var ingen hemlighet, att pojken spelat bort nästan alla sina knappar i byxorna. Byxknappar ansågos mest lämpliga i detta spel. Andra voro antingen för små eller för stora.

h) *Slå klyka*. När vi gingo i Kyrkbyns folkskola med Lovén som lärare, lekte vi gossar den leken och funno den rätt rolig. Vi skaffade oss en trädgren med tre kvistar såsom fötter på vilka den kunde stå upprätt. Vi kallade den »klykan», och den ställdes stående mitt på lekplanen. Genom räkning utsågs en så kallad klykvaktare. Han var försedd med en björkvidja, så pass lång, att han med den kunde nå ut till ett par stakar, vilka utmärkte planens båda sidor, då han stod och vaktade sin klyka. Ena ändan av planen kallades inne och den andra ute. Alla de övriga gossarne voro uppställda »inne». Klykvaktaren makade sig åt sidan, och en av de innevarande kastade sin käpp för att slå omkull klykan. Lyckades han, så sprang han genast »ut» för att hämta sin käpp. Klykmannen hann ej hindra det, ty han skulle först ställa upp sin klyka på dess rätta plats. Förr fick han ej bruka sin vidja, och passagera förbi de uppsatta stakarna skulle han vakta, stående vid klykan. Om någon träffades av vidjan, medan han sprang ut eller in, så blev han klykman samt fick övertaga klykan och vidjan. Hände sig så, att alla voro ute eller inne med bortkastad käpp och klykmannen stod färdig vid sin stående klyka, så hade han vunnit spelet, ty då var ingenting mer att åtgöra. Ingen fick kasta, och ingen ville springa för risken att få ett slag och bli klykman.

i) *Slunga*. Ett strumpband kunde duga i brist på bättre. Dess ena ända lindades fast om ett finger, och den andra fasthölls mellan tummen

och pekfingeret. En sten lades i bandet och slängdes i väg med en hisklig fart. Somliga av oss kunde skicka i väg en sten tvärs över Dalälven med sådan fart, att stenen försvann ur vår åsyn, och vi kanske iakttago en kvist falla från en fur på andra stranden.

k) Gå på händerna och stå på huvudet samt göra »lappkast», d. v. s. hjula med händer och ben växelvis i vädret, voro vanliga övningar, likaså skjuta med båge.

Lekar inomhus. a) En ringlek från min barndom och numera bortglömd: (Långsam mollmelodi). Jag går ut, och jag går in, och jag går väster att söka. Var skall jag söka vännen min, var skall jag honom (henne) få möta? (gossen inne i ringen tar in en flicka. De dansa, och melodien övergår i danstakt). Möta honom (henne) med ett ljuvligt sinne, varifrån kommer min kärainne, varifrån kommer min kära? (Långsam marschtakt). Tag din käraste (-esta) nu hand i hand, spatsera så uti lunden! (Danstakt.) Bland de liljor så täcka, sköna, som kan växa i lunden gröna, som kan växa i lunden gröna, som kan växa i lunden. (Första parten går ut, och sången börjar ånyo.)

b) *Giva ring.* Deltagarna sitta i en ring med händerna i skötet. Ledaren går omkring och har en ring i handen. Han går laget runt, läggande sin hand i varje knä. Så visar han sin tomma hand, går och lägger den på en deltagares huvud och frågar: »Vem har? (ringen)». Denne gissar och fortsätter, tills han träffar rätt. Givaren har räknat gissningarna och säger: Jaså sju nätter hos . . . (nämner en person, vars namn får flickan att rodna eller gossen att se brydd ut. Så byter han plats med den som fick ringen, och denne giver).

c) *Kasta näsduk.* Deltagarna sitta i ring utom en, som står inne i ringen och försöker uppfånga en näsduk, vilken deltagarna kasta åt varandra. Därvid kan det stundom gå ganska livligt till. Är kretsen stor, kan man använda handduk eller servett. När näsduken uppfångas av den stående, byta denne och kastaren plats.

d) *Flytta spiseln.* De oinvidde skola vänta ute i förstugan, medan de innevarande hjälpas åt att flytta spiseln till ett annat hörn i stugan. Om de ej fullgjort detta, så har den inträdande rätt att ta eldtången och gå till anfall, utan att de skola försvara sig. För att klargöra sakens innebörd, vill jag berätta, hur det var, då jag var oinvidd och släpptes in. Jag såg ju genast, att spiseln stod på sin vanliga plats och gick fram för att gripa eldtången, men då märkte jag, att det rök av handtaget. Någon hade tydligen spottat på det för att se, om det var lagom varmt utan att göra mig skada. Jag förstod och tog eldtången i motsatt ända, som ej var för varm. Men då blev det oro i lägret. Jag fick sätta mig bland de invigda, och en annan släpptes in.

e) *Gullstol.* En person fattar med vänstra handen ett säkert tag om sin högra handlov (eller tvärt om), och hans motpart gör likaledes. Så

gå de varandra till mötes och fatta med sin lediga hand om den andras lediga handlove, och så är gullstolen färdig. Man bjuder någon — helst en dam — att sitta, och denna lägger sina armar över de bärandes skuldror. Det blir en fin promenad, och den burna bör känna sig hedrad därav.

f) *Sko häst.* Två stolar ställas med framsidan emot varandra på en halv manslängds avstånd, och en stadig käpp lägges över de båda sissarne. Det blir en något vinglig sittplats för »smeden», ty han får ej rida som vanligt utan skall även lägga upp benen i kors över käppen. Först har han dock lagt fram hästskorna, fyra trästickor, två framtill och två baktill åt sidorna på stolarna. Till stöd har han en käpp i händerna för att ej trilla av. Med denna käpp skall han nu peta ner de fyra stickorna, en i sänder, utan att falla av. Han finner snart, att härtill kräves en viss balans i kroppen, helst om där finnas åskådare, som äro mycket glada, om han trillar av.

Nattvardsundervisningen. Den årsklass, jag tillhörde, hade Kyrkoherde C. M. Glantzberg som lärare. Han var något senfärdig i sitt tal men mycket känslig, vänlig och gudfruktig. Det såg ut som ville han vara en god fader för oss elever. Vi lärde katekes, biblisk historia, psalmverser eller hela psalmer; alla bibelns böcker räknade vi upp utan att staka oss på ett enda namn. Ännu minns jag dem någorlunda utom möjligen rätta ordningen av Pauli brev. Under kyrkoherde Thunman och föregående präster voro fordringarna större. Då skulle läsbarerna lära sig utantill Flodmans katekes, som var dubbelt så tjock som den vanliga.

Men då kyrkoherden eller kaplanen i början av nattvardsläsningen pejlade sina blivande lärjungars vetande i kristendomskunskap, gjorde han vanligen både glädjande och sorgliga iakttagelser. Katt Per befanns vara fullkomligt borta i bibelkännedom. Adam, Eva, Abraham, Isak, Moses och Aron voro för honom fullkomligt okända personligheter. Full av förtvivlan utropade prästen:

— Men har Ni då ingen bibel hemma hos dig, Per? Detta förtröt högeligen Per. Han såg sig omkring bland kamraterna och utropade:

— Ja, nu duger det! Och Såg Per hemma i vår by gör biblar!

Saken var den att han sett nämnda person klistra och plåstra om gamla böcker och fått den uppfattningen, att där var fråga om tillverkning av alla slags böcker, även biblar.

En flicka från en avsides by stod stum inför den, som hon föreställde sig vara Pontius Pilatus.

— Vad var Josef för en man? — Hm. — Kain då? — Hm. Prästen irriterad: — Hur många fingrar har du på händerna?

Flickan glad: »Jag har fäl åtta.»

— Nej! skrek prästen och slog knytnäven i bordet. Tio fingrar har du, i fall du inte är vanför. Flickan ändå gladare:

— Jaså du menar tumlingarna också! Inte kallar vi dem för fingrar.

Så sträcker hon fram handen, pekar och räknar:

— Tumling, pekfinger, långfinger, ringfinger och lillfinger. Är det inte riktigt så, prästn? Fyra fingrar och en tumling, eller tumme, som du säger?

Prästen satte sig ned och antecknade hennes namn bland de godkända — men med en suck. Hur det nu var ställt med hennes bibelkunskap, så var hon i varje fall skarp i logiken.

Glanspunkten var konfirmationen, då man fick uppträda i kyrkan, iklädd sin bästa stass och svara på frågor inför allt folket. Till den högtiden hade jag av en här skogsarbetande värmlänning lånat en saxrock med lång och fin svalstjärt. Visst var jag lång och benig — man blir sådan av att äta bark — men min långgivare var ändå längre: svalstjärten visade benägenhet att släpa och bli smutsig. Jag måste hålla den uppe med händerna som en dansande fröken i den tidens långa klänningar.

Första småskollärarekursen. Efter min första nattvardsgång, våren 1876, valde kyrkoherde Glantzberg bland sina skriftebarn ut några gossar och flickor att i Mora under ledning av folkskollärare E. Eriksson i Orsa genomgå en sex veckors seminariekurs för att skaffa oss någon kompetens att sköta en småskola.

Varför utvalde han mig bland de andra till blivande småskollärare? Först och främst ömmade han för en fattig och faderlös yngling med så gott som inga utsikter för framtiden, om inte möjligen som bonddräng. Därtill kom, att jag befanns ha en något ovanlig bibelkunskap. Inte kunde jag vår gamla, skinnbundna bibel precis på mina fem fingrar, men jag kunde rada upp en mängd patriarker, konungar och tappra krigsmän i kronologisk ordning, och det talade till min fördel. Den boken hade, med sina föräldrade ord och uttryck, varit min enda själaspis för läshungern under uppväxtåren.

Jag vet knappast, om jag skall beklaga eller lyckönska äldre tiders småskollärare och lärarinnor, för deras lott, såsom man skildrat den för mig från svunnen tid. En gosse hade under barnaåren så flitigt burits i ryggsäck av sina äldre syskon, att hans ena ben avdomnat och blivit otjänstbart. Han fick skaffa sig träben. Vad skulle väl en sådan duga till ute på åker och äng? Eller i skogen? Men sitta kunde han lika bra som andra. Alltså klippt och skuren till skraddare eller byskollärare, beroende på huvudets beskaffenhet. — En flicka var så låghalt, att hon nästan pekade med näsan i marken vid varje steg. Oduglig alltså på åker och äng samt i vävstolen, men huvud och händer voro normala. Alltså en blivande lärarinna.

Skrivkarlar hyste man i allmänhet ej någon större aktning för. Man bugade sig, ty de hade en viss makt, men man vände sig om och log i smyg. Man hade ju öknamn på dem allesammans. —

En dag fram emot mitten av juni stod alltså än en gång en kärra och väntade utanför bron till vår stuga i byn Holen. Men nu var det ingen hästskjuts utan en barnkärra, och dragare voro min ett år yngre syster och jag. Min syster skulle vara med för att hämta tillbaka kärnan. Lasten bestod av en brödpåse, beräknad för sex veckor. Sovel skulle jag köpa i Mora i form av strömming, sill och sirap i en kvartersbutelj. Även nu skedde avfärden under ljusa förhoppningar, vilka dock denna gång icke slogo fel. Det tog för oss nästan hela dagen att dra kärnan och trava den fyra mil långa vägen till Mora, och vi stannade för nattkvarter i en hölada, innan vi kommit fram till själva samhället. Nästa dag, dagen för kursens början, vaknade vi tidigt och kommo fram, varpå min syster tog farväl och vände hem med åkdonet.

Kursens ledare hade under första »terminen» biträde några dagar av en J. Frid från Rättvik.

För de blivande lärarna var skoltiden $\frac{1}{2}$ 9—12 samt 2—5, för våra övningsbarn $\frac{1}{2}$ 9—11 och 2—5 eller 3—5. Våra övningsämnen inför barnen voro morgonbön och bibelläsning, förhör av barnens läxa i katekes, förbereda ny läxa, innanläsning med frågor angående innehållet, huvudräkning, åskådningsundervisning, sång, skrivning efter bok. Sådana lektioner varade omkring en halvtimme, varefter barnen fingo gå ut, och kritik av lektionen vidtog. Så fortgick det i sex veckor, dag efter dag.

Somliga elever hade råd att hålla sig med ordentligt logi, ja t. o. m. helinackordering, men vi gossar från Älvdalen voro fattiga och fingo nöja oss med vad som helst. Två gossar från Brunnsberg och jag hade till bostad och nattkvarter trägolvet framför krubban i ett stall i Lisselby, den nuvarande västra delen av Mora strand fram till kyrkan. Om dagarna var hästen vanligen ute i arbete, men nattetid var han oss en kär och trevlig stallbroder vid vårt logi, där vi trivdes rätt bra. Jag var redan litet smått hästkarl, hade som dräng gått efter plog och harv samt mellanåt varit skjutspojke. Både hästar och kor tycktes i mig lukta en god vän. Jag hade även sommartid tjänat mitt bröd som vallgosse. Ofta hade jag för mig själv uttalat den önskan: — Ack, om vi människor kunde lära oss litet av våra husdjur i fråga om tillgivenhet, ödmjuk anspråkslöshet och välvilja! Jag kommer ihåg en gång, när vi voro på väg till fäboden. Främst gick en lång rad hästar med klövjebördor, och folk både stora och små följde som eftertrupp. En av de mindre flickorna jämrade sig, att hon var trött. Hennes fader tog henne på armen och skyndade fram till en av de främsta hästarne i raden, deras egen häst, och satte henne upp på hästryggen bakom klövjebördan med förmaning att hon skulle hålla sig fast och inte falla av. Vi voro nästan framme vid fäboden, då vi fingo se flickan ligga i gångstigen, där alla de tungt lastade hästarne gått över henne utan att till synes hava rört vid henne med sin fot. Det var hästar men inga drullar. Om Belsassar, Kaldeernas

konung, blev sagt, att han blivit vägd på en våg och var befunnen för lätt (Dan. 5:27). Stundom har jag tänkt, huru det väl skulle ställa sig med oss, nutidsmänniskor, om vi lades på Guds vågskål. Skulle vi hålla full vikt, ens gent emot våra egna husdjur?

Vid första elevkursens början torde jag ha väckt ett visst uppseende. I stället för rock hade jag en röd och vitprickig tröja, som varken var blus, rock eller kavaj. Min mor hade vävt och sytt den själv, och i Älvdalen voro sådana just då något litet vardagsmoderna men tydligen inte i Mora, ty där stirrade folk på min grannlåt med en viss förundran. Vad fotbeklädnad beträffar, så kunde strumpor naturligtvis inte ifrågakomma under sommaren. Om skodon verkligen funnits med i barnkärran, kan jag nu ej erinra mig, men var så fallet, voro de dock ej avsedda för vardagsbruk. Alltså torde jag ha varit barfota.

Stundom hade vi besök i skolan av prosten Borg och av en gammal lärare, bokhandlare Reinhold Grape. Skolan, där vi höllo till, är nu borta, och där står i stället Zorns Gustav Vasa. Under midsommarmarknaden, vilken varade i flera dagar, hade vi ledigt och kunde gå omkring på strandvägen och se på raden av marknadsstånd och bord med gotter och knippor av midsommarlök. På ett ställe var det folkskockning, ty där stod en svartmuskig man och vevade positiv, medan en kvinna stod bredvid och sjöng med rätt vacker röst: »Bland Värends de sköna och rika lunder satt». Många köpte visan, som var tryckt i år, och sedan drog de: »O, Susanna!» med lika stor framgång. Jag skulle nog köpt visorna, men jag hade inte råd. Samma förhållande var det med gotterna, säkerligen till fromma för min mage. En kostnadsfri njutning hade jag, nämligen att träffa flera bekanta älvdalsbör, som besökte marknaden.

När de sex veckorna voro gångna, erhöilo vi elever ett slags intyg, att vi under denna tid inhämtat så pass kunskaper och färdigheter, att vi kunde anses skickliga att sköta en mindre småskola. Detta med villkor, att vi den följande sommaren bevistade en liknande kurs.

Min första tjänst i »småskola». En morgon frampå höstsidan — jag hade nyligen fyllt 15 år — stod jag vid älvstranden mitt emot byn Månsta och ropade Ohoj! upprepade gånger, till dess jag såg en med mig jämnårig pojke komma fram ur närmaste gård på andra sidan och styra ned till båten, som jag såg ligga uppdragen på västra stranden. Det var sonen i gården, Jan Olsson, som kom för att färja mig över. Jag såg, hur lugnt och säkert han skötte en lång stake, varmed han i den strida strömmen förde båten över och landade precis där jag stod. Jag satte mig i båten och tänkte stora tankar: I skolstugan sutto barnen stilla i sina bänkar och väntade. När jag steg in, reste de sig alla och hälsade mig! Vilken upphöjelse, vilken heder för en fattig 15 års pojke!

Jan Olsson trodde sig veta, i vilken gård »skolstickan» stannat och var jag alltså skulle äta dagens måltider. Jag begav mig till den anvisade

gården, där kvinnan mottog mig med en viss förvåning. Jag upplyste henne om att jag kom för att hålla skola där. Gumman slog ihop händerna och utropade på älvdalska ett slags besvärjelse, vilken jag, så gott jag kan, söker återgiva på svenska:

— Å, kors i krökar (hakkors)! Ska du börja skola här i byn i dag! Och ingen mat och inga skolbarn!

— Inga skolbarn? sade jag förundrad.

— Det är ju klart, då skolstugunycklen hänger här hos oss, och ingen har hämtat den.

Där ramlade mina illusioner! Jag rent av tyckte mig höra, hur det brakade. Jag var åter en fattig och faderlös 15-åring med enbart en mor att lita mig till.

Gumman såg, hur snopen jag var, och sade förklarande:

— Se, det är väl knappast någon här som vet av, att skolan skall börja i dag.

— Men det är ju pålyst i kyrkan, invände jag.

— I kyrkan, ja. Men det är inte tillräckligt här, för den ligger ju på er sida om älven. Här behövs budkavle.

— Vem skulle skicka ut den då?

— Du, förstås, eller skulle du ha bett byuppsyningsmannen göra det.

— Vad skall jag nu ta mig till? undrade jag rådlös. Men gumman var inte rådlös:

— Om du vill få räkna skoldag i dag, så får du själv vara budkavle, sedan du först fått lite mat. Du tar nyckeln och öppnar skolstugan. Sedan går du omkring i byn och samlar ihop dina barn samt skriver upp dem. Det tror jag räcker första dagen.

Rådet var gott, och jag gjorde så. Så artade sig min första dag som småskollärare. Det var i byn Månstad, som den kallades på älvdalsmål. Ordet betyder myrmalmstag. Skolan var flyttande mellan Månsta och Karlsarvet halva läsåret på vartdera stället. I skolstugan, som var byggd för det ändamålet, fanns en liten kammare med eldstad, och jag bodde där, tills vintern kom, men inackorderades sedan i en gård.

Inskrivningen av skolbarn beredde mig en överraskning — behaglig eller obehaglig, jag visste knappt vilketdera. Jag fick skriva upp årsklasser från fyllda sju år upp till fyllda fjorton år. Vad skulle man väl kalla en sådan skola? Och därtill flyttande! Jag menade, att de äldsta rätteligen borde gå till Kyrkbyns folkskola. De erkände det, men älven var så besvärlig och deras föräldrar sågo helst, att de höllo sig i hembyn in till tiden för sin nattvardsläsning.

— Men jag har ju varken rättighet eller skyldighet att undervisa så stora barn, invände jag.

— Å, nog kan du väl lite mer än som behövs för småbarn, menade en av de största gossarne.

— Ja, men hur blir det med lydnaden då? Somliga av er är ju nästan lika långa som jag.

— Vi lydde honom som var här förut — och han hade träben. Om du är snäll mot oss, så ska vi vara riktigt lydiga och snälla.

Och därvid blev det. Snart fann jag, att det var en viss fördel att ha så stora lärjungar, ty dessa, särskilt flickorna, turades gärna om att hjälpa de små i både läsning och skrivning, ja även i räkning, och därigenom fick jag mera tid åt dem själva. Någon djupare respekt fick jag inte begära — snarare gott kamratskap med mig såsom självskrivnen ledare.

Jag kommer särskilt ihåg ett tillfälle, då det var ruskväder och barnen höllo sig inne under rasterna. Vi lekte blindbock, och därvid uppstod rätt mycket stim. Plötsligt öppnades dörren på glänt, och en gammal gumma stack in huvudet och ropade:

— Ni ska hålla er tysta, medan läraren är borta!

Men så fick hon se mig mitt bland barnen och försvann ganska hastigt.

Nu några ord om budkavel och skolsticka. Behövde man kungöra något inom byn, till exempel kallelse till bystämma eller skolans början, så skrev man detta på ett papper, vek detta i lämpligt format och täljde en trästicka till handtag. Denna klövs upp litet i ena ändan, och pappret stacks fast där. Budkaveln sändes till nästa gård att läsas och sändas vidare hela byn runt, till dess den återkom till avsändaren. Äldsta formen av budkavel var säkerligen en riktig trästav, på vilken man skar eller ristade runor. Vi påminna oss Tegnér's:

»Till tings, till tings, budkaveln går».

Skolstickan var en träspjåla med bara begynnelsebokstäverna till alla husfädernas namn inristade (i versaler). Den sändes i samma ordning som budkaveln och betydde, när den kom på kvällen, att läraren skulle följande dag äta i den gården.

Eldningen i skolan skötte vi själva om, och ved anskaffades genom att varje barn tog ett vedträ med sig hemifrån. Det var öppna spisar som eldades med 5 eller 6 kvarter lång ved. Ett kvarter var sex gamla eller fem nya tum, d. v. s. en fjärdedels aln. Längre mått voro: 1 mil = 6000 famnar, 1 famn = 3 alnar. Vedmått voro: 1 famn 3 alnar långt och 3 alnar högt, alltså 9 kvadratalnar. En kas eller kast 6 kvadratalnar.

Min kontanta lön var 75 öre per skoldag. Då därtill kommo mat och husrum, så ansågs lönen inte alls dålig. Det kändes underligt för mig, faderlös och fattig, att vara löntagare. Jag kunde lätta på mors börda, köpa något till hemmet och betala skatterna.

Efter jul flyttade jag till Karlsarvet. Där var skolan inhyst i en gammal, nästan fallfärdig stuga med så dåligt golv, att vi måste lägga en brädlapp över ett hål framme vid spiseln för att ej trampa ner och bryta benen av oss. Kall var stugan och vedträna få, ty barnantalet var litet.

De kallaste dagarne måste jag skicka hem barnen efter mera ved, då fingrarna ville stelna, så att vi ej kunde hålla griffel och penna. Även här fanns det barn, nästan lika stora som jag. Jag minns särskilt en flicka, ett riktigt styre, som jag hade rätt svårt att hålla i schack. Men hon var duktig med barnen och drev dem till flit och ordning. Hade någon främmande kommit in i skolan, så hade han väl trott, att vi båda voro antingen far och mor, omgivna av egna barn, eller ock äldsta bror och syster.

Fram på våren var jag utsatt för två äventyr, som kunnat kosta mig livet. I forsar och ström fanns redan öppna rännor i älven, men nedanför Månsta vid Storbrott var älven tämligen lugn och isen borde ännu bära. Det var lördagsmorgon och skurdag, så jag traskade i väg ända ner till Storbrott och gav mig ut på isen. Den var hal med mindre snöfläckar här och där. Då jag trampade på en sådan fläck, var därunder öppet vatten, och i nästa ögonblick var jag nere till bröstet. Hade jag ej under färden haft armarne utsträckta för att hålla balansen i halkan, så hade jag försvunnit under isen och varit borta. Strömdraget hjälpte till att hålla mig liggande på rygg, iskanterna voro hållbara, och jag kunde med händerna skjuta mig baklänges, till dess jag fick upp en fot emot iskanten. En spark, och jag låg på bärande is. Det var rätt kallt på morgonen, och innan jag var hemma, hade nedre delen av mina kläder förvandlats till ett ispansar med leder. Någon förkylning blev det ej, ty jag hade ett stycke väg att gå ifrån älven.

En lördagskväll fram emot vårterminens slut var jag åter på väg hem. Nu var älven alldeles fri från is, och jag hade nyckeln till ett båthus mitt emot Storbrott, där jag skulle få låna en båt till färden hem och sedan tillbaka på måndagsmorgonen. Jag höll just på att dra ut båten, då jag fick höra ett starkt buller uppåt älven till. Jag skyndade fram till älvkanten och såg en hög isvägg komma vältrande norrifrån. Det var islossning från fjällen, och jag fick brått att dra in båten och stänga båthuset. Därpå klev jag upp på taket och satt där som en ensam kråka, medan den kilometerlånga ismassan stormade förbi, kvarlämnande manshöga isväggar längs stränderna. Vattnet dämades upp, så att det forsade kring båthuset. Men båten var i säkerhet och även jag. För mig återstod nu ej annat än att vänta en god stund och sedan slokörad traska i väg dit, varifrån jag kommit och där tillbringa söndagen. Ingen båt kunde i brådskatet forcera dessa isbarriärer, och tur var, att jag ändock befann mig på rätt sida om älven, d. v. s. där jag hade min skola.

Här en förteckning på de byar, där jag under min femåriga tid som småskollärare tjänstgjort före folkskollärarexamen: Månsta och Karlsarvet, Långö bruk, Näset, Rot och Holen, Evetsberg och Brunnsberg. Sex skolor under fem år! En flyttfågel, prästens springpojke, att skickas till platser, vilka för tillfället voro vakanta. Men det var en lust att tjäna under Glantzberg, ty han var mycket hygglig och han ömmade tydligen

särskilt för faderlösa gossar, som till exempel jag. Han var alldeles för snäll och blev bokstavligen driven härifrån av bråkiga pampar, om vilka en älvdalsvisa säger:

»och ha de intet att säga till om därhemma,
så ta de skadan igen dess bättre på stämman.»

Andra småskollärareperioden. Den 15 juni 1877 möttes vi, »halvt utbildade småskollärare», åter i Mora för att under en andra sexveckorskurs utbilda oss vidare i vårt påbörjade levnadskall. Övningsämnen med barnen voro ungefär desamma som i första kursen.

En vinter hade jag skola vid Långö bruk, i gamla tider smedja åt Porfyrverket men sedan omändrat till liesmedja. Skolan var inhytt i en gammal stuga strax innanför grinden söderut vid pass 500 meter från herrgårdsbyggnaden. Från den tid stugan varit bebodd, kallades den Slinkin, emedan personer, vilka kommo gående söderifrån, vanligen slunko in där för att vila ett tag.

Åren 1879—1881 tjänstgjorde jag i Evetsberg. Därifrån kom jag en lördagskväll hem med en fiol. Jag hade redan provat den och upptäckt, att det hos mig kunde finnas vissa nedärvda anlag i den vägen. Stolt visade jag mor mitt nya förvärv. Hon stirrade på mig en stund, varpå hon satte sig på en stol, gömde ansiktet i händerna och började gråta. Jag tog en annan stol och satte mig bredvid henne samt frågade nästan viskande:

- Vad är det, mor? Hon skakade av gråt.
- Det är minnena.
- Är det fiolen? frågade jag. Hon svarade: Ja, den med.
- Säg mig sanningen!
- Ja, du är nu så pass gammal, att du bör få veta sanningen om far.

Det var inte så alldeles frivilligt han gav sig i väg till Amerika. Fiolen är ju i och för sig bra, men det var dock genom den han kom ut bland dåligt folk och lösaktiga kvinnor. Du synes visserligen ha mitt trofasta sinnelag, men ännu är det oprövat i frestelsen. Jag lämnade tillbaka instrumentet och blev ingen fiolspelare.

Evetsbergs skola var inrymd i en gammal tvåvåningsbyggnad. På nedre botten fanns skolsal jämte kök och kammare, avsedda för folkskolan. Men den var flyttande mellan Evetsberg och Älvdalsåsen, och läraren befann sig på det senare stället, varför jag min första termin på platsen disponerade båda lägenheterna. I övre våningen fanns skolsal och kammare men ej kök. Den läraren gick ju i gårdarne och åt. Jag minns mycket väl min första natt där i kammaren, vilken egentligen var avsedd för Säl Per Andersson (P. A. Sehlby) från Loka (i Älvdalen), vilken ännu var småskollärare men såsom äldre och betrodd skötte folkskolan. På kvällen satt hos mig en man från granngården, och vi pratade till tämligen sent. Han berättade många gamla historier, bland an-

nat om den unge norske fylkeskungen Bogg, vilken av en övermäktig granne drivits bort från sitt rike och måst fly in i Sverige och slutligen stannat vid östra Dalälvens djupa fåra och byggt sig en stuga på toppen av ett högt berg, sedermera efter honom kallat Boggberget. Han hade gjort bekantskap med en hednisk flicka från skogarne. Hon hade undervisats i den kristna läran hos prästen i Venjan och blivit döpt till Eva, emedan hon skulle bli moder till en hel befolkning. Byn nedanför Boggberget fick efter henne namnet Eve[t]sberg. En av hennes döttrar, Disa eller Dysa bosatte sig norr om Dysån, och byn fick efter henne namnet Dysberg. Det var en trevlig historia, tyckte jag. Men sedan kom han in på spökhistorier, så att jag blev nästan mörkrädd. Skolstugan låg närmast kapellet. Omkring detta hade förr varit begravningsplats, och — tillade han — det berättas, att osaliga andar ännu stiga upp ur sina gravar och traska omkring kapellet samt stundom även avlägga besök i närliggande gårdar nattetid. Därmed steg han upp, sade godnatt och avlägsnade sig. Såja, det var ju hugnesamt att höra! Besök av osaliga andar nattetid! Men det var ingenting annat att göra än att pallra mig i säng, läsa min aftonbön och trösta mig med den tanken, att jag aldrig haft något obytt med de där andarne. På en stol bredvid huvudgården hade jag ett stearinljus och några tändstickor. Jag låg och läste en stund, till dess jag kände mig trött och blåste ut ljuset samt vände mig mot väggen och somnade.

Det var ännu mörk natt, då jag väcktes av ett underligt tassande ljud framme på golvet. Jag tyckte det lät som en ringdans av halvvuxna barn, barfota eller i strumporna. Så där ja! Nu har jag dem här hela sällskapet, tänkte jag och kände att hårtestarne började resa sig på mitt huvud. En stund låg jag och lyssnade till andarnes orytmiska dans och omusikaliska läten, till dess jag tyckte mig känna liksom en trevande hand ovanpå täcket över mina fötter.

— Nej, nu är jag inte med längre, sade jag halvhögt för mig själv, vände mig om och fick tag i en tändsticka samt tände ljuset. Huj, vad det blev fart i de stora, välgödda rättorna! De försvunno som grå blixtrar borta i hörnen, och hon, min ludna sängkamrat, hade så när kommit huvudstupa i nattkärlet bredvid sängen. Jag satt och skrattade, så att sängen skakade. Övergången från det sublimes till det löjliga måste ha ett utbrott. Men den hemska stämningen var borta. Rättor, spöken! Jag blåste ut ljuset, lade mig ned och sov till ljusan dag, då jag väcktes av att en gumma kom klampande in, bärande ett stort kärl med mjölk och en kaka torrt tunnbröd.

— God morgon, skolmästarn! sade hon glatt. Här har du mat, så du slipper gå till oss, förrän det här är slut. Hur har du sovit i natt?

— Mja, sade jag långsamt — väcktes av spöken omkring midnatt.

— Rättorna, ja. Jag vet aldrig, varifrån de där ha kommit. De skrämde

bort lärarinnan, som var här förut. Och nu blir det väl samma med dig också, tänker jag.

Men jag försäkrade henne, att inte skulle ens ett helt kompani rättor driva mig på flykten. De voro rent av trevliga, tyckte jag, och skulle inte störa min sömn, då jag visste av dem.

Efter jul återkom läraren för folkskolan, och jag flyttade en trappa upp. Kamratskapet oss emellan var gott.

Så inbröt för mig sista året som småskollärare. Under sommarens lopp hade i Evetsberg byggts ett nytt hus för folkskolan, och jag disponerade hela den gamla byggningen. Flyttande folkskolan Åsen—Evetsberg hade blivit till två fasta folkskolor med den förutvarande läraren stationerad i Åsen. Till Evetsberg kom en vikarie, Nils Häggblom från Färila i Hälsingland. Han hade gått över skogarna genom Orsa finnmark och kommit hit förbi Äitsbjärr och längs Nässjön. Utexaminerad från Uppsala seminarium hade han sökt både ordinarie plats och vikariat och fått det senare i Evetsberg. Där kom han även att inverka på min framtida levnadsbana. Undantagandes skolorna voro vi tämligen isolerade och höllo ihop. Under långa vinterkvällar satt jag och lyssnade, när han ur minnet deklamerade Tegnér's Frithiofs saga och Axel med flera dikter. Jag satt med spänd andakt, ty hans stämma hade en så mjuk och känslfull klang. Ännu händer det, att någon strof tonar i mitt minne som ett svagt eko från gången tid. Just nu tycker jag mig höra hans röst säga: »De landade vid Sotaskär».

I Uppsala. Häggbloms övertalningsförmåga förmådde mig att försöka, vad jag ansåg omöjligt, nämligen att komma in på Uppsala seminarium och bliva folkskollärare.

Hela sommaren 1881 gick jag och grubblade över saken. Min mor var emot både av princip och fattigdom. Hon citerade något av Luther, så lydande: »Högskolorna äro stora helvetesportar».

Hur det nu kom sig, så ljusnade det så småningom något, och en dag på eftersommaren stod åter en skjuts utanför vår dörr, och det var en riktig sådan med både häst och kärria samt skjutskarl. Av min faderlige vän Glantzberg hade jag ur någon kassa — troligen hans egen — fått låna hundra kronor och ansåg mig därför vara smått rangerad karl. Mina båda systrar voro ute och tjänade. Min mor stod nu där ute ensam och bjöd mig farväl. Än en gång såg hon grinden där söderut öppnas och stängas — och nu var hon ensam. I Mora övernattade jag hos en bagare, och i god tid på morgonen stod jag redo att fara okända öden till mötes. Där jag stod på ångbåtsbryggan och väntade, befann jag mig vid gränsen mellan det kända och det okända, ty jag hade aldrig varit längre söderut än till Mora, aldrig rest med ångbåt, aldrig sett en järnväg. Så småningom samlades flera på bryggan, tydligen i väntan på ångbåten. Från mina kurser i Mora kände jag mycket väl till ångbåten Öster-

dalarne, vilken trafikerade leden Orsa—Mora—Insjön med tilläggsplatser här och var. När ångbåten äntligen kom och lade till, följde jag med de andra ombord och ställde mig i kön samt köpte biljett som de andra. Nu var jag passagerare men naturligtvis bara däck. Uppför trappan från salongen kom en ung man med glasögon och vit mössa. Jag såg på honom med en viss bävan. Tänk, en student! Nu, när jag skriver detta, måste jag flina ett tag vid tanken på, att jag själv nu har två döttrar och en måg samt två dottersöner, vilkas vita mössor redan hänga någonstädes undangömda i skräpvrån.

För mig var det en upplevelse, när båten började röra på sig och vända ut från bryggan. Jag gick och satte mig på en reprulle högst uppe i fören, ty allt ville jag se. Om en stund kom en yngling, något äldre än jag och satte sig på samma tågrulle. Han såg trevlig ut, och snart voro vi i fullt samspråk. Han skulle till Stockholm, och vi hade alltså sällskap, till dess jag var framme. Du överkloke tvivlare, som ej vill veta av något ingripande i vårt dagliga liv från okända makter, öppna ögonen och se dig omkring! Här på tågrullen satt jag, ett vilset flarn, och visste knappast något om de svårigheter, som mötte. Så kommer han — av försynen sänd, trevlig kamrat och van resande — och allt var för mig tillrättalagt, innan jag ens anat svårigheterna. Ångbåten stannade vid Insjön, ty där nedanför voro Grådafallen. Där väntade diligens mot särskild betalning, men kamraten föreslog, att vi skulle gå det stycket till fots ner till Gagnev, där en annan båt väntade. Våra saker lade vi på packkärnan, som följde med diligensen.

Vid Gagnev väntade en mindre båt, Barbro, att föra oss vidare ner till Båtsta, dit vi anlände fram emot kvällen. Där mötte omnibus från Borlänge station och hämtade betalande resande, medan vi båda lade våra saker på packvagnen och traskade vidare till fots. I närheten av stationen kröpo vi in i en lada och somnade, besparande oss utgiften till logi. Jag tänkte på, att denne min kamrat verkligen var att likna vid ängeln, som blivit sänd av Gud att ledsaga den unge Tobias till Rages i Medien. I mitt hems enda bok, bibeln, var jag någorlunda hemmastadd. Allt vad jag läste, trodde jag blint på, men på sistone hade jag börjat tvivla — och nu var jag själv mitt uppe i en sådan historia!

I Uppsala skildes jag från denne min ängel, men så var jag också framme vid min bestämmelseort. Och tänk, vad jag nu upplevat! Jag hade övernattat i en stad och åkt tåg med en fart, som gjort mig nästan yr i huvudet. Och nu var jag i själva lärdomsstaden, men ensam.

Jag gick fram och åter på plattformen, tveksam om vad jag skulle göra, då en stationskarl stannade och frågade, om jag fått någon bostad. Det hade jag inte, och han bjöd mig att följa med honom hem och bo där, till dess jag fått ordnat för mig. Det här gick ju bra. Min okända försyn var fortfarande i verksamhet.

Sedan jag fört mina saker till hans hem, gick jag ut i staden för att se mig om. Domkyrkan lockade, och mellan de båda kyrkorna stod ett hus, vilket på framsidan bar inskriften: Seminarium för bildande af folkskollärare. Jag hade gått direkt till målet. Dörren var inte låst, och jag steg in i den rymliga förstugan samt knackade på närmaste dörr. En man kom ut och frågade, vad jag ville.

— Jag ville träffa rektorn, svarade jag. Han pekade på en annan dörr; jag gick dit och knackade på och då jag hörde något slags svar på min knackning steg jag in. Där framme vid bordet satt en gråhårig man. Han vände sig om och såg på mig, där jag stod vid dörren, blyg och bortkommen. Jag tog några steg fram i rummet, och han steg upp och kom mig till mötes. Han såg väl, hur blyg jag var, lade sin hand på min skuldra och frågade vänligt:

— Vad vill du, min gosse?

— Jag vill komma in på seminarium, svarade jag nästan viskande. Han log mot mig och sade:

— Jaså, vill du det du? Har du skickat in någon ansökan?

— Nej, jag visste inte, att det skulle vara någon — men jag kommer själv.

— Har du några betyg?

— Jag har en skrivelse från prästen hemma, att jag hållit småskola i fem år, men den har jag inte med mig i fickan nu.

— Jaså, sade han långsamt, varpå han gick fram till bordet och satte sig samt började skriva. Jag vände mig om för att gå.

— Vänta litet, sade han och skrev vidare. Efter en kort stund steg han upp och lämnade mig ett papper, sägande:

— Det är en ansökan — men den gäller inte, utan du skall skriva den själv och sätta ditt namn under samt komma hit med den i morgon.

Att det var rektor Norlén, visste jag inte då.

Någon inträdesprövning minns jag mig inte ha deltagit i; en som liksom jag varit småskollärare under fem år torde under min elevtid ansetts vara tämligen självskriven till intagning åtminstone i lägsta avdelningen.

En dag samlades skaran av sökande, nära dubbelt så många, som kunde intagas i första klassen. Många voro väl meriterade, och jag började nästan misströsta. Där satt en närmast mig i bänken och berättade, att han hade genomgått folkhögskola och var då nästan säker på att bli antagen. Vi sutto och väntade såsom häktade på sin dom. Dörren öppnades, och in tågade rektor i spetsen för seminariets lärarkår. Listan på de antagna upplästes, och jag hörde mitt namn, Lars Ås från Älvdalen, bland de antagna. Men kamraten med folkhögskolan var ej nämnd. Det var däremot min andre sidokamrat, Erik Hallin från Äl. Då vi båda voro dalmasar, kommo vi överens om att dela rum, och ett sådant hade han redan på hand att flytta in i, om han blev antagen och fick en rumskam-

rat. Jag var glad men satt och nästan skämdes. Det var alldeles, som hade någon viskat i mitt öra: »Bort med tassarna, din klåpare! Jag har åtagit mig saken och skall sköta den, så långt det tarvas».

Min rumskamrat var en mogen man, bortåt 40 år och hade varit Fosterlandsstiftelsens resepredikant. Så förvisso hade jag vid min sida fått en bastant stödjepelare. Jag föreställde mig, huru min osynlige förmyndare nickade farväl och viskade: »Ja, nu har jag av sagt mig förmyndarskapet till förmån för din blivande rumskamrat, Erik Hallin». Rummet tillfredsställde oss rätt bra, ehuru vi senare fingo veta, att studenterna brukat kalla lägenheten för »sista resursen». I en del hänseenden kompletterade vi varandra. För att spara köpte vi hem matvaror och levde mest av torrskaffning. Jag var fattig, men han tycktes ha det något bättre ställt, och åtskilligt i matväg kom mig till godo, givet med varm hand. Han var religiös; och under barnaåren, medan jag läste vår åldriga, tunga bibel, var även jag det, men nu var det nog både si och så med den saken. I alla händelser följde jag honom rätt ofta om aftnarne till Fjellstedtska skolan, där någon av eleverna höll aftongudstjänst. En afton sade Hallin åt mig, att vi borde gå och höra några kvinnor, som skulle uppträda på en tomt och kallade sig frälsningssoldater. Vi gingo dit och in genom en port. Där inne mellan byggningarna var en liten, öppen gård. Uppe på en låda stod ett rätt fint fruntimmer och sjöng en sång. Jag fick senare veta, att hon var en kapten Hartelius och att hon, som stod bredvid, var en löjtnant Gabriel. De talade rätt vackert och sjöngo ändå bättre. Sedermera, medan deras lokal byggdes, hade de sina möten i teaterhuset nära centralstationen, och där fick jag se flera av de främmande damerna, t. ex. en major Svensson och översten Hanna Ouchterlony. Den nya byggnaden kallades först Baracken, sedan Arken.

I vissa studiefack var Hallin mig överlägsen. Mina bästa ämnen voro matematik och språk, och min kamrat hade särskilt svårt att klara bevisen i geometri. Jag minns särskilt en kväll, då vi knogade med hypotenusan. För mig voro bevisen solklara, men Hallin måste lära sig dem som en utanläxa.

— Nu kan jag det, men begriper det gör jag då rakt inte. —

I klassen sutto vi i bokstavsordning. På bänken framför mig satt kamraten Conrad Schwalbe, med ramsvart hår och ganska mörk hy. Särskilt fästes min uppmärksamhet vid hans fenomenala minne. Utan att stappla kunde han under historielektioner rada upp årtal och data som ett lexikon.

Här några spridda minnen från min fyraåriga uppsalavid.

Adjunkt Herrmansson satt i katedern, och jag stod vid svarta tavlan, ritande en figur, som skulle bevisas. Vi hade nämligen geometri den timmen. Hela klassens ögon riktades som oftast emot den gamla amerikanska vägglöckan. Den visade någorlunda rätt tid, men slagverket

krånglade stundom. Visaren närmade sig 12, vilket betydde rast. Jag stod och småhostade för att samla tankarna till bevisningen. Lärarens tålmod tröt, och han utropade:

— Stå inte där längre och stäm instrumentet, utan spela upp bara!

I det samma började klockan slå — och den slog både länge och väl. Vi lyssnade med en viss andakt, och när den äntligen tystnade, frågade läraren:

— Hur mycket slog klockan? — En elev steg upp och svarade:

— Den slog 36.

— Jaså, jaså, då är det tid att sluta då.

Läraren steg upp och marscherade ut, och vi följde exemplet.

Av d:r Laurell har jag endast goda intryck och minnen. Redan i första klass tycktes jag i någon mån väcka hans intresse, då jag kände en del latinska namn på växter, tack vare vik. läraren Nils Häggblom i Evetsberg.

I fjärde klassen hade adjunkt Carlsson ställt ett bord framför katedern för att utföra ett fysikaliskt experiment. Han skulle tända litet krut med en elektrisk glödtråd från ett batteri. Vi trängdes omkring bordet, men läraren var så upptagen av sitt, att han ej märkte, hur vår uppmärksamhet var riktad åt annat håll. Bakom oss brottades två kamrater, och just som krutet blossade upp, sågo vi den ena av de stridande knådas ner mellan två bänkar.

— Såg ni det där nu då allesammans? ropade läraren glatt.

— Ja, ja! svarade vi lika glada, men vi menade inte det samma som läraren.

En annan gång skulle han visa oss luftpumpens verkningar. Till apparaten hörde ett litet urverk, som skulle ringa och sättas under glaskupan, då vi skulle få höra, hur ljudet blev svagare allt efter som luften pumpades ut. Det lilla urverket drogs upp men vägrade absolut att fungera.

— Vi måste skicka det till urmakaren, sade magistern och ämnade bära det tillbaka till skåpet, då någon halvhögt anmärkte:

— Det där kan väl Lars Ås laga. Han är från Dalarne, där de göra både klockor och symaskiner.

Jag ämnade protestera, men innan jag visste ordet av, voro vi på väg ut, och jag bar urverket i handen. Några kamrater följde med hem till mitt rum för att se, hur det gick till att laga klockor. Jag såg strax, att felet var lätt avhjälpt. Den lilla fläkten som reglerade urets gång hade stött emot och satt fast. Medan jag drack en kopp kaffe, satt en kamrat och fingrade på urverket. Jag hörde ett fräsande och såg hjulen rulla omkring på golvet. Han hade tagit ur sprintarne och dragit isär hela apparaten. Att sedan plocka upp och passa dit allt, ja det blev en betydligt längre historia. Allesammans fingo vi hjälpas åt, och sent omsider

konstaterade vi med en lättadens suck, att både verk och hammare fungerade till belåtenhet. Ensam fick jag skörda äran av reparationen, ehuru vi varit ett helt lag kamrater.

Lyckligtvis behövde jag inte gå länge och yvas, så att jag därav möjligen kunde taga skada till min själ. Det var under en historiektion för e. o. läraren Lundqvist. Vi två som sutto längst bak, pratade om något ovidkommande. Läraren tystnade tvärt, satte handen bakom örat och sade:

— Jag tyckte mig höra en åsna, som skrek i öster.

Pilen träffade prick. Vi hette Ås och Österholm. Sällan ha väl så många leende ansikten vänt sig emot två botfärdiga syndare. Särskilt jag kände mig träffad, och min lånade högmodsklädnad föll av mig såsom en trasig mantel.

En morgon hade vi pedagogik för rektor Norlén. In kommer Gustaf Andersson och smyger tyst och försiktigt fram till sin plats i främsta bänken. Rektorn lagar om glasögonen, ser på den försenade eleven och säger:

— Du kommer sent i dag, Gustaf Andersson, och det säges, att du ofta gör så. — A—n stiger upp, redo att försvara sig:

— Klockan narrade mig; hon gick för sakta.

Rektor ler, skakar litet på huvudet och säger:

— Jaha, min käre Gustaf Andersson, du kan också den konsten, som användes redan i paradiset, att skylla på andra. Erkänn, att det var du och inte klockan, som gick för sakta!

Under min första vinter i Uppsala stannade jag där över julen. Vi voro tillsagda att anmäla sådant i förväg, ty julafton voro vi bjudna till rektor. Jag för min del hade talat med honom, och han visste orsaken. Min mor var i Norrland på gårdfarihandel och mina båda systrar ute och tjänade. Stugan där hemma var tom. Dessutom var det billigare att stanna. Vi »kvarsittare» tillbringade alltså julafton hos rektorn och hans fru. De voro barnlösa men inte den kvällen. Två julklappar fick jag, en liten pennlåda och en bok om Fénelon. Med sin välkända handstil hade rektor på omslaget skrivit en tillägnan och följande verser, som jag ännu i dag minns ord för ord: »Tom står stugan, gör detsamma, när det bästa dock är borta. Här jag stannar, Gud ju dväljes allestädes, där jag är». »Här kommer en man ifrån främmande land. Han kommer som vän och vill trycka din hand.»

Hösten 1882, då jag skulle börja i andra klassen, skrev jag till rektorn, att det syntes mig omöjligt att komma. Jag hade sökt landstingslån men ännu ej hört något av, och jag såg ingen möjlighet att få några pengar. Med omgående fick jag svar med ineliggande respengar och order: »Kom genast!» Fram emot jul fick jag landstingslån och var säkrad för någon tid framåt. —

För dem som anmält sig, gav övningsskollärare Erik Bergsten en kurs i Arends stenografi, som av honom överflyttats till svenska. Några av oss blevo rätt bra hemmastadda däri, och under sommarferierna skickade vi brevkort med sådan skrift till varandra. Till mig ankom ett sådant kort, men det kvarhölls på inlämningsplatsen, och jag fick bud att själv avhämta det. Man var nyfiken på huruvida jag kunde tyda hieroglyferna, eller om det blott var något skoj. Den från kyrkbyn hämtade posten var inlämnad i vår bys handelsbod, och vid mitt inträde där stodo många i väntan på att få höra mig läsa det besynnerliga brevkortet. Det var snart gjort, varpå jag i deras åsyn köpte ett kort och skrev ett svar, lika besynnerligt till utseendet. —

Den Strindbergska radikalismen inklusive »Giftas»-historien, som upprörde sinnena, sände till och med ett litet vågskvalp in i den annars rätt fridsamma fjärde klassen vid Uppsala folkskoleseminarium. Rektor Norlén hade ht 1884 fått i sin hand en skoltidning, utlagd i korridoren utanför den så kallade bönsalen, där morgonbönen hölls. På tidningen lär ha skrivits utfall mot våra läroböcker, förnämligast katekesen, och ett »Leve Strindberg» med flera utropstecken. Vi, fjärde avdelningen, samlades i vårt klassrum, och rektor satte sig i katedern, visade fram tidningen och frågade, vem som skrivit därpå. Alfred Edling steg upp och erkände utan vidare, att han var gärningsmannen. Jag uppfattade saken så, att Edling väntade sig en ordentlig uppsträckning och ett förmaningstal med thy åtföljande förlåtelse mot löfte att aldrig göra så mer. Vad hade vi, ännu tämligen omogna pojkspolingar, med Strindbergs »Giftas» att göra? Och Strindberg blev ju frikänd av juryn, oss förutan. Vi märkte genast, att rektorn alldeles missuppfattat Edlings uppträdande. Rektor menade, att det var ett slags trotsig demonstration, medan vi — som kände Edling bättre — visste, att han endast stod där och konstaterade det faktum, att det var han, som var den skyldige. Rektorn frågade oss i tur och ordning, och de flesta togo Edlings parti, inte just för att de precis gillade Edlings tilltag utan just för att rektor tydligen missuppfattat hans uppträdande. När jag blev uppropad och även jag tog Edlings parti, syntes rektor mycket överraskad. Inte kunde väl han veta, att jag redan från födelsen haft för sed att bereda mina vänner missräkningar. Han såg på mig och sade långsamt liksom efter-sinnande:

— Har jag verkligen fostrat en orm vid min egen barm?

De orden smärta mig än i dag, när de framträda i mitt minne. Dagen var säkerligen för oss alla en sorgedag. Vi måste göra vår snälle och avhållne rektor ledsen. Men vi voro även kamrater. Rektorn tog tydligen saken mer hårt, än vi väntat. Han begärde och fick tjänstledighet för vårterminen. Ingen av oss fick hans namn under avgångsbetyget.

Än en gång skulle jag bli trogen mina traditioner. Det var vid av-

gångsexamen. Vi voro samlade i vårt klassrum, och magister Lundqvist förhörde oss i satslösning. Dörren öppnades, och in trädde själve ärkebiskopen Anton Niklas Sundberg, bister och värdig, åtföljd av domprosten C. A. Torén och professor C. Norrby. Det blev »allmän uppståndelse», och när alla åter sutto, blev jag uppropad. Vad tänkte väl min snälle lärare på? Ville han briljera? I så fall följde jag min vanliga sedvänja och beredde honom en dundrande missräkning. Jag stod stum som en fisk, såg knappast orden i min bok. Vad var det för fel? Jag var

Rektor Norlén.

Förf. före examen.

tröttkörd, irriterad och — hungrig. På flera dagar hade jag ej haft råd att gå till Lagerströms och äta middag för 30 öre. Och hemma var mat-sedeln — slut. Men jag väntade respengar hemifrån.

Det enda jag iakttog var, att ärkebiskopen började plocka i uppsatsböckerna på ett bord bredvid honom. I alla händelser visste jag, att jag gjort fiasko. Jag var beredd på att bli kuggad, men en av kamraterna sade till mig:

— Du får betyg, men antagligen nedsatt. Helt kugga dig våga de inte. Då begär du jämförelsetentamen och kan välja vem du vill av oss. Han fick rätt, det blev betyg, men med ettor i alla huvudämnena. Jag ville inte bråka. Huvudsaken var ju, att jag fått betyg.

Och överallt skola okända andemakter vara med och driva sitt spel!

Mina tankar foro tillbaka till förra hösten, då jag startade med hästskjuts från mitt hem i Holen för att resa till Uppsala. Just som hästen tog de första stegen, snavade han, så att han nära nog föll på knä med frambenen. Skjutskarlen menade, att det där var för mig ett dåligt tecken. Det hade jag glömt — men nu kom jag ihåg saken. Två terminer i förväg visste alltså en okänd och osynlig vän, vad som väntade mig, och ville giva mig en vink på det enda möjliga sättet. Ledsen var jag inte precis — men ack, så hälsosamt ödmjuk!

Med rektor Norlén anser jag mig sedan hava fått vårt mellanhavande någorlunda tillrättalagt. Ty när jag en dag rest till Uppsala och besökte seminariet, hade jag turen möta honom där i korridoren. När han fick se mig, lyste ha upp och fattade min hand.

— Nej, se goddag, Ås! Hur är det, har du fått någon plats?

— Jag är i Avesta, där jag har extra ordinarie befattning, svarade jag.

— Jaså, sade han långsamt. Det var då för innerligen väl!

Så klappade han mig på skuldran och tillade: Ja, lycka till då!

Adjunkt Herrmansson däremot låtsades inte se min ödmjuka bugning och framräckta hand.

Folkskollärare i Avesta. Rätt snart efter examen fick jag erfarenhet av huru svårt det är för en lärare med klena betyg att få plats. Höttermi- nen fick jag nöja mig med att sköta en småskola i Kittan i Älvdalen. Lönerna voro nu helt annorlunda än förut, och jag fick därför ej klaga. Väl var jag nu myndig enligt lag, men jag gick och väntade på att min osynlige och okände förmyndare åter skulle träda i tjänst, då han ju såg, hur tarvligt jag skött mig på egen hand. Och det gjorde han. En dag fram i januari 1886 erhöj jag från Avesta följande telegram, vilket jag nu har liggande framför mig: »Folkskolläraren Ås Elfdalen Mora antages som lärare om ankomst sker genast. Svara med telegram. Ordföranden.» Så där ja! Nu var han alltså redan i farten och klarade skivan med sin vanliga elegans. Ingen avkrok utan järnvägsstation och blivande stad!

Jag tjänstgjorde där i fem år. Befattningen var extraordinarie och kunde ej bli annat, då lagenlig bostad saknades. Tjänsten var ganska krävande. En fröken Trolander hade folkskolans första klass, jag andra och tredje samt klockaren och organisten A. P. Zamore fjärde klass. Jag hade alltså två klasser med olika ämnen. Mitt elevantal var i vanliga fall mellan 60 och 70. Ett läsår hade jag 120, men jag fick dela på dem och ha dem varannan dag.

Det var strejk i Norberg, den första mer betydande i Sverige. En dag under skoltimmen hörde jag ett underligt fnittrande från pojknas bänk. Vid närmare granskning fann jag deras rockfickor ovanligt stinna.

— Vad har ni i fickorna, pojkar? frågade jag.

— Stenar, ropade en parvel gladeligen.

— Vad ska ni med dem? frågade jag.

— Vi ska slöss.

— Men fy, pojkar, vad är det för fasoner?

— Jo, si norbergarna kommer hit i kväll och vill få oss i strejk. Men vi vill inte, utan vi ska slöss. Slutet blev, att pojarna inte kunde anses som vapenföra, varför jag påbjöd allmän avvärning under rasten. Några norbergare såg då inte jag till den kvällen. —

Vår landshövding, *Curry Treffenbergs*, namn var knutet till förhindrandet av en tidigare påbörjad strejk (nära Sundsvall 1879). Han besökte flera gånger Avesta. Det var fråga om stadsrättigheter, och jag var med på sammanträdena i egenskap av nyfiken. Jag minnes särskilt en av stämmorna. Landshövdingen satt innanför bordet, honoratiores sutto där framme, och smågubbarna hade bänkat sig kring väggarna. Man skulle just börja förhandlingarna, då taklampan i salens mitt damp i golvet med ett ilsket krasande. Det hotade bli vådeld, men smedgubbarna voro ej rädda för slikt. Eldsvådeungen släcktes snart av trampande träskor, någon kom in med kvast och sopskyffel, varpå förhandlingarna kunde börja utan taklampa. Det brann ju två ljus framme på bordet.

Men voro smedgubbarna inte rädda för elden, så voro de det ej heller för landshövdingen. Det var särskilt en smed, som ideligen uppträdde och bemötte landshövdingens argument. Landshövdingen skakade på de krulliga sidolockarna och utropade:

— Du var mig en svår en! Är du lika stark i armarna som du är i munnen, då är du sannerligen inte god att tas med.

Smeden sträckte fram de seniga armarna och sade:

— Åjo, de duger.

Landshövdingen plirade, såg på de framsträckta armarna och sade erkännande: »De ser ju rätt duktiga ut — men kanske är det ändå bara kött och inga senor.»

Smeden såg nästan arg ut, men höga vederbörande steg fram på golvet och vinkade åt smeden, sägande:

— Kom fram, så tar vi ett grabbatag! Inte så våldsamt förstås, bara vad man kallar att bryta arm. Smeden kände sig smickrad och steg upp för att möta utmaningen. Han visste ej vad armbrytning var, men väl borde ändå en smed kunna reda sig i en kraftprövning av vad slag som helst mot en skrivkarl, menade han. En sak hade smeden dock glömt att taga med i beräkningen, nämligen att landshövdingen kunde vara särskilt tränad just i armmusklerna, vilka togos i anspråk, när det gällde att bryta arm, och i vilka han kanske själv var otränad. Detta var just fallet, och smeden blev bet mot landshövdingen. Grundligt besegrad återvände han till sin plats tämligen snopen och ganska tystlåten.

Treffenberg ansågs vara en duktig karl och göra, vad han för sin del ansåg vara sin plikt. Vi dalmasar uppskattade honom personligen, och hans byst i Mora stationspark vittnar ännu om hans insats för Mora-

Vänerns järnväg, numera statens. Någon »dvärgalåt» om honom har jag aldrig personligen hört. —

Skolhuset, beläget ett stycke norrut från samhället, var byggt av slaggtegel, stora, av slagg gjutna stenar och försett med torn och tornur. Först sommaren 1942 återsåg jag det och orten som hastigast, och då trädde fram i mitt minne en vers ur den enkla »Avestavisan» av mig i Avesta-posten: »Ett märkvärdigt skolhus så ensligt där står. Med torn och med spiror och vinklar och vrår».

A. P. Zamores farfar hade negerblod i sina ådror och var betjänt hos Karl XIII. Själv var min kamrat ganska brun och hade knollrigt hår. Men hans fru var mycket blond och visste själv intet om sina föräldrar. Hon var nämligen inlämnad på ett barnhus av okänd moder mot en penningssumma i ett för allt. Där hade hon blivit avhämtad och adopterad av en barnlös fru.

När de mina och jag avreste från Avesta tidigt en sommarmorgon 1891, stod hon, en ensam liten och finhyllt kvinna, därute på skolans förstugutrappa och viftade farväl. Vi sågo med vemod på den vita duken, till dess den försvann bakom skymmande föremål — och så var hon borta för oss, men vi mindes henne så gärna. För mig hade hon under min ensamhetstid varit som en huld moder och sedan för min hustru en rådig väninna. Tack, du lilla, glada fé från det så kallade klostret! Du var tydligen gudarnes älskling, ty din arbetsdag slutade vid middagstid. Jag låg senare ensam i min kammare där uppe i Brunnsbergs skola i Älvdalen ty min familj bodde i Holen, innan bostaden i Brunnsberg blivit ombonad. Jag läste men lyssnade emellanåt till snöstormen där ute. Efter en stund kände jag mig trött, släckte ljuset samt vände mig emot väggen och somnade. I drömmen såg jag, hur dörren sakta öppnades, och in svävade en ljus gestalt, som stannade ett stycke från min säng. Det var fru Zamore. Till och med i drömmen var jag mycket förvånad. Hon talade och sade:

— Nu, Ås, har jag fått veta, var jag rätteligen hör hemma. Vi har ju talat om, att jag är barnhusbarn och har aldrig känt mina föräldrar. Kom med, så skall jag visa!

— Nu i snöstormen? invände jag.

— Den betyder ingenting. Kom bara!

Hon steg fram och grep min hand. Så bar det i väg, som jag tyckte söderut, till dess vi stannade vid en stor, slottsluk byggnad, där vi trädde in. Där var praktfullt men såg övergivet och förfallet ut. Hon vände sig om och log mot mig — och så låg jag vaken och undrade där uppe i kammaren. — Någon tid efteråt fick jag veta, att fru Zamore var död. Jag undrade efteråt, varför det var jag och inte Kristin som fått följa henne och se, vad som borde varit hennes hem, men jag fick nöja mig med, vad jag från spiritistiskt håll hört sägas om lämpligt och olämpligt medium.

Drömmar. Innan man gick och lade sig kvällen före midsommardagen, skulle man plocka nio slags blommor och lägga under huvudgården och tiga. Då skulle man i drömmen få se sin tillkommande. Även jag skulle en gång försöka det där. Det var under min Uppsalatid, då jag var hemma under ferierna. Den tiden var jag litet smått förälskad i en av »systarna» i den godtemplarloge i Uppsala, där jag brukade sitta som sekreterare. Annat varslade min dröm. Jag tyckte att jag gick norrut från mitt hem med någon av byarne norr om Nässjön som mål. Just när jag från en sidoväg skulle vika in på landsvägen vid Vasselbron, kom en ung flicka över bron och mötte mig. Hon vände bort ansiktet och gick landsvägen rakt fram utan att låtsa om mig. När jag vaknade, tyckte jag att den drömmen just inte var mycket att hurra för, men mera på skämt sökte jag dock tyda den. Och min tydning lydde sålunda: Flickan, min tillkommande, är från någon av byarne norr om Nässjön, Klitten, Liden eller Kittan. Hon vände bort ansiktet för att jag ej skulle känna henne, ty för närvarande ligger hennes häg åt annat håll liksom även min — tillade jag leende.

År 1888, då jag var i Avesta, fick jag ett brev från en ungdomsvän i Älvdalen, Jan Olsson, där han bland annat skrev: »Nu, Lars, är ditt tillfälle kommet. Du vet, flickan Kristina Larsson i Liden. Hennes mor är änka och omgift. Nu går hon där som styvdotter och sliter ont, trots att hennes förmyndare har hand om hennes tillgångar i både jord, skog och pengar. Därtill kommer, att flickan går och sörjer sin ungdoms älskade, en odåga, som nu slår sina krokar på annat håll».

Hur skulle väl jag, så blyg för kvinnor, här kunna uträtta något? Men då jag tänkte över saken och mindes min dröm så var jag nästan säker på att det var just denna flicka jag mött vid bron ungefär mitt emellan hennes hem och mitt.

När jag på försommaren kom hem från Avesta, kände jag ej någon vidare lust att gå och försöka trösta en flicka, som satt och sörjde en förlupen älskare. Men här tycktes åter de där okända krafterna vara i verksamhet. Min syster Anna hade en dag varit i ett ärende upp till Liden och hade där mött Kristina och stått och pratat med henne en stund. Anna hade nämnt, att jag kommit hem från Avesta, och Kristina hade sagt:

— Be honom komma och hälsa på oss någon dag, när det passar honom bäst! Men helst den här veckan, för nästa vecka far jag till fäboden.

Nu fanns för mig knappast någon undanflykt. Vad kvinnan vill o. s. v. Jag kom och såg, och hon segrade. Flickan vid Vasselbron, då till synes en skolflicka, hade nu vuxit upp till en verklig skönhet, som ej alls behövde vända bort ansiktet. Gubben var borta för tillfället, och av de båda kvinnorna blev jag så välkomnad, att jag förvånades däröver. Men — som jag sedan fick veta — var saken här redan tillrättalagd och det på

ett ganska mystiskt sätt. Det var nämligen så, att flickan och hennes jämnråriga kusin Maria någon tid förut bott ensamma hos Kristin ett par dagar och en kväll kommit överens om att koka drömgröt. Men det tyckte de var alltför besvärligt; i stället följde de ett annat recept. De togo var sina nio strömmingar och åto, tre stekta, tre kokta och tre råa. Huvudsaken var att åstadkomma stark törst. Då skulle deras av ödet utsedde i drömmen infinna sig och giva dem något att dricka. Kristina hade drömt om en tämligen lång herrekarl i överrock, vilken kom och bjöd henne en filbunke att släcka sin törst med. Detta bådade gott för det av ödet redan beslutade partiet både i fråga om ekonomi och sammanlevnad. Maria, kusinen, hade drömt att en av henne känd gosse från Rot hade kommit och bjudit henne på något slags droppar ur en flaska. Detta betydde god ekonomi men även någon sjuklighet. Underligt nog borde man inte alls drömma om den naturligaste drycken, vatten, ty det betydde fattigdom.

Kristina, flickan, hade setat vid fönstret, sett mig komma och sagt till modern:

— Skynda dig hit, mor, så får du se min blivande man!

— Visst är han herreklädd och har överrock, invände modern, men det är ändå bara Lars Ås från Holen, invände modern.

— Och min blivande man, enligt högre makter. Just den där mannen i långrock var det, som bjöd mig äta filbunke. Så nu, mor, var hygglig mot din blivande måg!

— Det skall jag visst det, svarade svärmodern in spe, just som jag trädde in. Jag fattade hennes hand och hon tryckte den kraftigt, sägande med leende mun och skälmen i ögat:

— Flickan där framme vid fönstret påstår, att du kommer för att anmäla dig som måg här i gården. Jag såg mot fönstret. Kristin vände bort ansiktet, men jag såg, att hon var röd även på halsen.

— Visst har hon bjudit mig hit genom en hälsning, som min syster Anna bar fram, sade jag — men inte anade jag, att hälsningen hade en så vidsträckt och glädjande betydelse.

Marta — svärmodern in spe och ett motstycke till bibelns kvinna med samma namn — såg på sin dotter, vilken fortfarande vände ryggen emot oss, och sade:

— Hör du, flicka, vill du hava den där Lasse till äkta man? Då intet svar kom, fortsatte hon:

— Den som tiger, han samtycker. Gå fram till fönstret, Lasse, och tag din blivande maka i besittning, men raska på, ty jag ser gubben Anders komma där neråt vägen — och saken skall vara klar, innan han är här. Både klappad och klar. Så det är bäst Ni börjar genast.

Jag gick fram till fönstret och lade min hand varligt på Kristinas skuldra. Hon vände sig om och log emot mig.

— Nu förlovningskyssen! kommenderade Marta. Vi sågo förvånade på henne. Inte var sådant tjavs brukligt här i trakterna. Men mor var envis:

— Din blivande man är lärare i en blivande stad, så det är bäst, att ni i god tid börjar öva er i stadsskick!

Förlovningskyssen trycktes, ovant och blygt, just som styvfadern steg inom dörren.

— Har äran presentera ett nyförlovat par på själva midsommardagen, sade Marta raskt och munvigt. Gubben stod och glodde en stund.

— Jaså är det så dags? sade han till slut litet surmulet. Han anade redan förlusten av en bra piga till vintern.

Jag var glad som en speleman, och Kristin syntes vara ganska belåten, trots hjärtesorger. Gubben töade upp så småningom, och förlovningskaffet dracks i bästa stämning. Lysning och vigsel följde rätt snart, och till höstterminen gjorde hon mig sällskap till Avesta. Så enkelt gick det till att stifta ett förbund som varade i 49 år, till dess det upplöstes av döden. Och ingendera av oss har någonsin ångrat sig. I början kände jag mig dock som vanligt en smula enkel. På sitt vanliga sätt hade åter en för mig främmande makt ställt mig inför ett fullbordat faktum. Åter igen hade jag under min vandring genom jämmerdalen mött något liknande den försmädliga inskriften på milstolparne under Karl XI:s tid: »I herredagsmän, rider icke så fort! Vad göras skall är redan gjort.»

Men vi voro ju inne på kapitlet drömmar och varsel och måste alltså se till, att det får en lämplig avslutning. Både min mor och jag ha trott på dessa företeelser, vilka jag skulle vilja kalla ekon från en okänd värld. Vi hava, uppriktigt sagt, varit ej så litet vidskepliga. Min anspråkslösa epistel tyder ju på något sådant. Må det förlåtas oss, ty vi hava vuxit upp i skog och storslagen natur, där man stundom tycker sig se och höra ting, som ej äro avsedda för stofthyddans folk. Dumheter? Ja, kanske det, men då måste den vara lokalt begränsad och sitta på något annat ställe i kroppen än högst där uppe i styrhytten, ty ännu har man ej med fog kunnat tillvita oss någon allvarligare defekt i möbleringen därstädes. Alltnog, jag har haft drömmar, pekande på framtiden, sett bilder i något slags rebusform, vilka med någon övning lätt kunde tydas, och efter längre eller kortare tid framträda i verkligheten. För mig själv har jag försökt förklara drömmarne så att vi under vår färd genom något helt, som vi kallar evigheten, även kunna hava förnimmelser framåt alldeles som ett skepp på havet kan möta dyningar från stormar framåt på dess väg. När dagens buller och prat tystnar och vi i sömnen sluta oss inom oss själva, så förnimma vi svagt dyningar av stormar även framifrån på evighetens hav. Djuren äro alltid mer slutna inom sig själva, ty de prata inte, och man anser ju att de, mera än vi, hava känning av kommande händelser. Hunden tjuter före dödsfall, och rättorna sägas övergiva ett fartyg som skall förlisa.

Nykterister. Godtemplare hade jag varit ända från Uppsalatiden. I Avesta fanns en loge, men den bestod mest av gamla personer med ålderdomliga åsikter. Allt skulle gå så bundet och tråkigt till, att det inte kunde tilltala unga sinnen. Stor skola och mycket arbete hade jag och tänkte helt ägna mig åt det. Men så tillkom en omständighet, som bragte mig på andra tankar. Bland mina skolbarn funnos några, vilka tydligen ledof brist i hemmet. Två syskon, en gosse och en flicka, lade jag särskilt märke till. Snälla barn men så utsvultna och dåligt klädda! Jag talade med Zamore, och han kände mycket väl förhållandet. Fadern, en skicklig snickare, kunde förtjäna bra med pengar, men han var i hög grad begiven på sprit. På Z:s inrådan beslöt jag att en tid deltaga i logens arbete, och vi skulle försöka få honom in i logen. I så fall ville Zamore vidtala några gubbar och försöka få till stånd gosslöjd i folkskolan med snickaren som lärare, vartill han kunde anses vara fullt kompetent.

Villkoren lockade, mannen var villig och blev intagen tillika med några av sina kamrater. Den nya slöjdskolan blomstrade, och även några av oss äldre infunno sig vissa timmar för att undervisas i snickeriets konst av den skicklige läraren. Men — en av de sista dagarna jag var i Avesta, mötte jag honom på gatan och ville hälsa med ett handslag, men han sträckte ej fram handen utan raglade till och sludrade:

— Jag är en riktig lärare jag, men —

Jag gick vidare utan att invänta fortsättningen. —

Även i Brunnsberg i Älvdalen, dit jag sedan flyttade, fanns en godtemplarloge, kallad Tjädern, men den skulle och behövde upparbetas. När spriten upphetsat sinnena, kunde det hända att yxor, knivar och liar kommo i farten. En lördagseftermiddag, när jag var på väg till mitt hem i Holen, mötte jag en ung man, som just kom hem från en sex månaders vistelse i Falun för knivhuggning m. m. Han var blek av innesittande.

— Hur tyckte du om det där? frågade jag.

— Ja, dit kommer jag aldrig mer. Nu är det jag, som går in i logen — och blir där också.

— Välkommen! sade jag och nickade farväl. Han höll ord, och i hans följe kommo flera.

Folkskollärare i Älvdalen. På våren 1891 hade jag fått meddelande om, att jag blivit vald till lärare vid *Brunnsbergs* folkskola och skulle således återvända till hembygden. Denna är ju kärast.

Skolan i Brunnsberg var i början både folk- och småskola med varannandagsläsning. Rätt snart skildes dock skolorna åt och en bra och duktig småskollärlarinna, fröken Mogren, anställdes. Hon hade flickslöjd, och sedan jag genomgått en kurs vid Nääs, fick jag gosslöjd. Men de där småskolebarnen tyckte jag mest om. De var så trevliga.

En gång steg en flicka upp och traskade i väg mot dörren.

— Vart ska du gå? frågade jag.

— Jag ska gå hem och be min far vässa griffeln åt mig. Jag erbjöd mig att göra det, och hon vände belåten till sin bänk. Några upplyste mig om, att hon bodde längst borta i byn.

Vid en nyinskrivning saknades en flicka, nybörjare. Under rasten gick jag till hennes hem. Flickan var inne och modern också.

— Varför kommer inte Kristin till skolan? frågade jag.

— Nog är hon tvättad och i ordning, sade modern, men hon vill inte gå, och jag har inte tid att följa henne.

— Vill du, om jag följer dig då? frågade jag.

— Ja, sade hon och lyste upp som en liten sol. Så promenerade vi hand i hand, ett ganska omaka par, jag fyllde 30 och min dam nyss fyllda 7, men kavaljer skulle hon ha, och i nödfall fick jag duga. Men så pass insteg fick jag hos den lilla nåden, att hon sedan punktligt och ordentligt kom till skolan.

När Frans Anders (Andreas Franzén) från Leksand blivit lärare vid Kyrkobyns folkskola samt klockare och organist i Älvdalen, samman kallades de lärare, vilka hade elever på småskolestadiet, att av honom handledas i läsestavarnas användande. Jag var med på kursen, emedan jag i början av min tjänstetid i Brunnsberg hade både folk- och småskola. Det första Franzén gjorde, var att anskaffa åt oss var sitt exemplar av rektor W. Norrléns hektograferade häfte »Läse-stafvar, jemte några ord om sättet för deras användande», Norrköping 1875. Jag har ännu mitt exemplar i behåll.

En lördagsnatt låg jag ensam i Brunnsbergs skola. Inga dörrar voro stängda. Jag brukade ha det så. Fram emot midnatt väcktes jag av att en hand famlade över mitt ansikte. Jag strök eld på en tändsticka och lyste i ansiktet på en omkring tjuguarig gosse, som såg rätt snopen ut.

— Vad vill du? frågade jag.

— Jag trodde att du var en flicka, sade han ursäktande.

— Ute i friarärenden, således. Var så god! Jag makar åt mig litet, så får vi båda plats, om du bara slänger av rocken och sparkar av skorna — för det brukas ju så.

— Neej, sade han långsamt.

— Trodde du, att jag var lärarinnan? Hon bor på annat håll, och jag tror knappast det lönar sig att försöka. Du får nog hålla dig till de andra flickorna.

Han lomade av, och jag somnade igen.

Jag hade sökt till *Näsets folkskola*, vilken låg betydligt närmare mitt hem. Och jag hade blivit vald till ombud vid storlogemötet i Malmö. Där vistades jag en vecka och for så över till Köpenhamn och stannade där lika länge. Vad jag mest undrade över i Köpenhamn var priserna.

Jag bodde på ett pensionat ungefär en vecka, och räkningen blev omkring 10 kronor. Vid matställen stod det på skyltar: middag 50 öre.

När jag äntligen kom hem till Älvdalen, var valet undanstökat och min medtävlare vald. Medan jag där nere i Malmö kanske satt och lyssnade till professor Forel från Schweiz, vilken på rätt god svenska skildrade sina hypnotiska iakttagelser, gick agitationen för fullt där hemma i Älvdalen till förmån för min rival, och vad hade väl jag att skicka fram i bräschen emot folk med djupa försänkningar i både skolråd och kyrkostämman? Jo, två värnlösa kvinnor, min gamla mor och min hustru, vilka knappast hade en aning om, vad skolråd och kyrkostämman var för inrättningar. Och jag så långt avlägsen som nära halva Sveriges längd! Resultatet kunde ej bli annorlunda. Men varest dvaldes nu min förra ängla-förmyndare, han med de eleganta resultaten? Troligen hade han under tiden varit utsänd i något annat, ändå viktigare ärende. Och nu var det ju så dags att ingripa. Det sades, att min lyckligare rival redan hade träffat anstalter för flyttning till sin nya plats. Visst hade det varit bra för oss att få skolan så nära vårt hem, men — man får också lära sig att resignera. Vad var väl annat att vänta med mina låga betyg?

Ett stycke fram på hösten fick jag ett plakat från Västerås domkapitel med en del frågor att besvara och dessutom krävdes en meritförteckning. Jag fyllde i aktstycket och returnerade det utan att begripa anledningen.

Något senare kom ett rykte som en bomb: Valet var upphävt, och nytt val föreskrivet! Redan förut hade det dock legat något misstänkt i, att den valde flyttat tillbaka till sin förra skola, och att Näset hade vikarie. Orsaken till valets överklagande var, att en sökande krävt förlagsrum före en annan.

En natt efter jul — det var, vill jag minnas 1904 — hade jag en märklig dröm, vilken jag minns klart ännu: Min hustru och jag sutto i en båt. Alldeles oväntat kom väster ifrån en hög svallvåg, vilken grep båten och förde den med sig i vinande fart nära en mil bort till Näset och lämnade båten på torra landet utanför köksdörren vid Näsets folkskola. Då visste jag besked, ty det var ej första gången, jag fått en aning om kommande händelser genom drömmar. Båten tydde jag så, att skolan ligger vid sjö.

En söndagskväll någon tid efteråt satt jag som ordförande i logen, då det kom bud från skogvaktaren, att jag skulle dit i telefon. En annan fick intaga min plats och jag skyndade åstad, anande både ont och gott. Rösten i telefon kände jag genast. Det var en av kommunalpamparna.

— Har äran gratulera! — Till vad? frågade jag.

— Till Näset. Du är vald med stor majoritet. Din rival fick sina förra 400 röster, och du mer än tredubbel majoritet, närmare 1500.

Jag kände mig överväldigad men tillika ganska enkel. Min osynlige

förmyndare hade visserligen anlant i allra senaste laget men ändå hjälpt mig med vanlig elegans. Jag kände mig tacksam, ty det var fråga om en fin plats.

Min mening är icke att demonstrera min egen uppfattning om förhållandena bortom den alltid enkelriktade porten. Därtill saknar jag all kompetens. Jag nedtecknar utan kommentarer vad jag själv upplevat, och försöker skriva det på jordiskt språk.

Det var tämligen underliga elever, jag fick ta hand om i *Näset* efter den gamle vikarien. Han hade varit sjuk vissa dagar, och då hade barnen haft ledigt. En morgon såg jag inte till andra elever än några flickor. När det led framemot middagen, skrev jag några papperslappar, ett slags budkavlar, som jag skickade flickorna att gå omkring i gårdarna med. En kvinna från Rots by, som hade något ärende till Näset, kom in till mig och meddelade, att hon sett skolpojkar marschera västerut över Rotälvens bro, och nu hoppade kråka på ängarna där norrut i det så kallade Vålsänget. Snart fick jag se verkningarna av mina budkavlar. Jag såg folk ifrån Näset gå västerut förbi skolan i rask takt. Kvinnorna svängde björkkvistar och karlarne käppar, kanske inte precis för omedelbart bruk men för respektens skull.

Om ungefär en halvtimme såg jag västerifrån närma sig en skock pojkar och bakom dem viftande käppar och svegar. Marschen gick direkt in på skolgården, och snart stod en hop snopna strejkare ordentligt uppställda i korridoren. Inne i skolan blev det förhör och saken uppklarades. En pojke var upphovet till det hela. Han hade kommit tidigt, och dörren till skolsalen var ännu ej öppnad. Då ställde han sig vid grinden med budskap till var och en som kom, att läraren var fyllsjuk och skolan för dagen inställd. Så enkel var saken och knappast straffbar.

En skoldag i Näset under min tid:

Kl. ½9—9. Psalmsång. Psalmvers, inlärd utantill. Vid orgeln ofta någon elev, som jag privat undervisat i spelning. Alla stående utom organisten; jag i katedern. Ur minnet en kort bön eller med egna ord. Vi sätta oss ner, och barnen läsa var sin vers ur ett evangelium. Några frågor, om tiden medgiver det.

9—10. Katekes eller biblisk historia. Förhör och ny läxa. 10 min. rast. 10,10—11. Innanläsning. Rast. 11,10—12. Räkning. Där hade jag försökt ett sätt, som jag själv tyckte var bra: Inga hemläxor i räkning! Jag hade inte lust att sitta och rätta, vad föräldrar och äldre syskon räknat. Räkningen skulle ske under mitt överseende. I tur och ordning gingo barnen fram till svarta tavlan och räknade ett tal. Övriga barn räknade samma tal på sina block. Jag gick omkring och såg till, att så skedde. Nu kan invändas, att somliga barn endast skrevo av, vad som räknades där framme. Kanske det, men även deras tur kom att stå där framme, och i alla händelser var det bättre än att barnet satt hemma och åt frukost,

medan någon annan räknade talet. En del av mina skolbarn, som kommit till annan skola, påstå, att de haft gott utav sin vana vid räkning framme vid svarta tavlan. Kl. 12—1. Rast. 1—4. Geografi, i första rummet egen socken, län och rike. Naturkunnighet, Historia, Sång och Gymnastik. Då och då någon sång framme vid orgeln. Lördag slöjd.

I fråga om naturkunnighet påminner jag mig hur aktuell läran om elektriciteten syntes mig vara, just då vi fått in elektriskt ljus vid Näset. Jag satt i en gård en kväll och samtalade med folket där. De hade tänt den nya taklampan och gladda sig åt det fina ljuset.

— Där kan vi få en lampa till, om det behövs, sade mor i gården och pekade med saxen på en väggkontakt bredvid fönstret. Hon höll nämligen på att klippa mattasor. Men saxen var litet öppen, och hon kom för nära. Det knäppte till i kontakten, och vi satt där i kolmörker.

— Oj, oj, oj, jämrade sig mor, hur gick det till?

— Jo, sade jag, väggkontakten gjorde sin enkla skyldighet — och det gjorde även säkringen där uppe på vinden. Mor satt fortfarande och beskärmade sig över tillställningen, men far i gården, som satt borta vid spiseln, där en svag glöd pyrde, tog nu till orda:

— Du, som är skolmästare, kan kanske hjälpa oss?

— Möjligtvis, svarade jag, om det finns en extra propp där uppe. Montören brukar lämna en sådan kvar som reserv. Om någon tänder ett ljus och följer mig upp, så skall vi se till, vad som kan göras. En flicka tände ett stearinljus, och vi följdes åt upp på vinden. Mycket riktigt, ovanpå mätaren låg en extra propp. Jag tog ur den trasiga, höll upp den hela, skruvade in den och sade:

— Varde ljus! Och nu bör det vara ljus där nere. Så var det även när vi kommo ner.

Här var tydligen ett skolämne, vilket i en hast blivit aktuellt. Jag smusslade undan några minuter från våra ärevördiga hedniska konungar till förmån för Naturkunnigheten, och aporna fingo vänta, medan vi ägnade oss litet åt elektricitet. Det var roligt. Barnen jublade, när gnistorna hoppade från konduktorn, och skreko av förtjusning, när de hand i hand bildade kedja och jag gav dem en liten laddning ur flaskan. Störst blev jublet, när en stor pojke i gott förtroende till mig besteg isoleringspallen och med handen på konduktorn lik en annan Zeus ur sina fingrar frikostigt delade ut blixtrar till höger och vänster. Det här var nutid. När jag så vid ett annat tillfälle tog fram ledningstråd, elektromagnet och batteri, voro pojkarne särskilt intresserade. På min anmodan sprang en av dem ut i vedboden och kom in med en gammal yxa. Det var en godbit för magneten, vilken genast högg den och höll den så fast, att pojken med knapp nöd fick lös den. Det var mycket intressant. Pojkarne fingo en aning om elektromotorn och dess krafter.

Vid folkskolan hade några arbetare rivit bort brunnens överbyggnad

med dess vev, kavel, kedja och hink, ty där skulle bli pump. Från goss-slöjden hade de lånat en hammare, men huvudet satt löst på skaftet och låg snart nere på botten i brunnen. Där syntes hammaren tydligt mot den ljusröda sanden. Vi sågo till och med ögat, och det tycktes blinka försmädligt emot oss, liksom ville det säga: »Här ligger jag, och tag upp mig, om ni kan!» En pojke hämtade ett gädddrag med rev, men hammaren vägrade absolut att nappa. Någon nämnde elektromagnet. Eleverna hade sett, huru den utan svårighet lyft en yxa med långt skaft. Det vore kanske värt ett försök. En pojke hämtade elektromagnet, och jag fick tag i en tillräckligt lång sladd, dubbel lysledning. Den sattes fast vid magneten, och kopplingen lindades vattentät. För säkerhets skull hängdes en tomhink nere vid vattenbrynet för att genast fånga rymlingen, i fall den nu — åtminstone för en stund — ville nappa. När ledningstrådarna skruvades fast vid torrbatteriet, var spänningen säkerligen dubbelt så stark i våra sinnen som i ledningen, och si, hammaren följde med upp ur vattnet och hamnade med hörbar klang i tomhinken! Under frenetiskt jubel från åskådarna hissades rymlingen upp i dagsljuset, och vi hade så där apropå haft en vällyckad lektion, där även jag fått lära mig något nytt, nämligen att magnet verkar även i vatten. Att under en lektion roa sig med de fysikaliska apparaterna kunde ju vara nöjsamt, men att verkligen uträtta något nyttigt med dem, det var ändå en helt annan sak.

Vid ett annat tillfälle fann jag att läran om block och trissor borde anses aktuell. Pumpen hemma på min gård i Holen hade strejkat. Saken brådskade. Någon fackman stod ej att få tag i så där i hast, utan jag fick ett par pojkar från grannskapet till hjälp. Själv skulle jag äta frukost, innan jag grep mig verket an, men jag letade fram ett rep och två block eller trissor, hur man nu skall kalla dem. Så skulle de leta fram tre duktiga hässjestänger till ställning mitt över pumpen. Ja, pojkarne voro inte alls bortkomna; de hade tydligen varit med förut. Det fanns flera pumpar ute vid gårdarne.

När jag kom ut, var ställningen uppe precis där den skulle stå, en trissa satt där uppe, repets båda ändar hängde ner från denna, och en av dem var fastknuten vid pumpen. Här återstod således endast att hissa upp pumpen. Men därtill voro gossarne för svaga. Vi kunde behövas alla tre. Men en borde hålla i pumpen och styra den rätt, så den ej hakade fast sig i det trånga hålet. Gossarne insågo det och stodo rdlösa. Här måste skaffas mer folk. Men jag log och sade att jag skulle försöka göra pumpen dubbelt lättare. De menade att jag bara skojade, men jag tog det andra blocket och band fast det vid pumpen. Repet lossade jag och och trädde in i blocket samt kommenderade: »Nu omkull med ställningen!» Repets ena ända band jag stadigt fast i toppen av stängerna, och den andra trädde jag in i blocket där uppe. Nu fick

de åter resa stängerna och ställa den som förut. Nu gick det bra för dem att lyfta pumpen, och det förstodo de också själva, när de sågo, att pumpen nu hängde i två rep, och de behövde bara dra i det ena. Det andra satt ju fast där uppe i stängerna och uppbar tydligen pumpens halva tyngd. Det där ska vi nog ta och praktisera i skolan också, tänkte jag. Ett par halvtimmar anslogos för läran om block och hissverk. Magister Carlssons handledning i fysikaliska apparaters användning lades fram, och barnen fingo en glad stund i lek med skolans modeller. —

Under jularna ställde min hustru och jag i ordning en julgran med kaffe och gotter någon kväll för barnen. Även många föräldrar infunno sig. Detta både i Brunnsberg och Näset. Den sistnämnda skolroten omfattade — och gör det ännu — tre byar, Rot, Holen och Näset, samt Ålderdomshemmet (»Fattiggården»). Många familjer följde exemplet och inbjödo oss och en del barn till sina julgranar. Ungdom, som slutat skolan samlades många kvällar till lekar och sång. Jag var just ingen sångare men redde mig skapligt vid orgeln. Stundom hände, att ungdom infann sig ända från Kyrkbyn (tre kilometer).

Av skolbarnens föräldrar har jag många gåvor både från Brunnsberg och Näset, ja även från Avesta. När jag hösten 1921 slutade, fick jag guldur med kedja och av lärarkåren, såsom deras representant i skolrådet, en fin skål med blommor.

Folklivsskildringar. För Nordiska museets etnologiska avdelning har jag i åtskilliga år besvarat frågelistor, beskrivit seder och bruk, kläddräkter m. m. I ersättning har jag, enligt egen önskan, fått böcker. En packe därav har jag fraktat ner till hembygdsgården härstädes och som ett slags ersättning blivit vald till hedersledamot i hembygdsföreningen. Hazeliusmedalj tilldelades mig 1933. Erhöll inbjudan att komma och mottaga den ur konungens hand samt delta i festmåltid och andra festligheter i utvalt sällskap men kände mig ovärdig och avböjde.

Bilagor.

Islossning på Dalälven.

Några tankar på båthustaket, när isbråten stormade förbi (Jfr sid. 73).

Susande, brusande vårvindars sång!
Knakande, brakande isar i gång!
Trygg i ditt ide du länge fördragit
bojor och bryggor, som vintern har slagit.
Vårsolen väckte. Av källornas språng
hämtar du styrka och bädden blir trång.

Ärliga, värliga vikingased!
Rytande, brytande motståndet ned,
tågar du fram från de snöiga fjällen,
lyfter och kastar den skyddande fällen.
Längre du ville ej sova i fred,
ilar mot söder, tar fängelset med.

Sopande, hopande hindren med makt,
simmande, glimmande isarnes prakt
vråker du, enligt din urgamla vana,
bort från din slingrande, klippiga bana.
Väldiga bråtar längs stranden du lagt.
Resten får följa till varmare trakt.

Lekande, smekande fjällarnes saft,
gömmande, strömmande rimtursakraft!
Villigt du delar vårt arbetes möda,
fraktar vårt timmer till kläder och föda.
Stockar, som trotsade spakar och skaft,
lätta som stickor på färden du haft.

Hällarna, fjällarna byggde en damm.
Trängande, sprängande bröt du dig fram.
häpen jag skådar den väg, du dig banat,
tacksam de bördiga vidder du danat.
Bär oss en hälsning från fjällarnes kam,
hembygdens moder av jättarnes stam!

Lynnena, kynnena väl du förstod,
mäktiga, präktiga Dalarnes flod!
Främmande herrar försökte väl fånga
fredliga folket i bojor, för trånga,
tålde ej träldom, det friborna blod,
följde dock troget en ledare, god.

Kungör oss, sjung för oss ännu en gång
varnande, manande frihetens sång!
Väldet, förtrycket kan bliva än värre.
Vill ingen lyda, envar spela herre,
troget du följer din bana, så trång.
Friheten växer i lagarnes tvång.

L. Å. M.

Odlaren.

Träget han knogar med spade och spett,
odlar den steniga backen,
rätar på ryggen och torkar sin svett,
river sig stundom i nacken.

Tungt är att gräva och påta bland sten,
hackan blir trubbig i bettet,
rötter av björkar och snärjande en
giva sig knappast för spettet.

Stor är din gärning, med rätta dig gläd,
skåda framåt genom tider!
Hundrade skördar av gyllene säd
skola här stå, vad det lider.

Byggnader falla och rikedom går,
lycka och framgång må vika,
finnes blott någon, som plöjer och sår,
åkern ej gärna skall svika.

Än till en odlare tankarne gå,
en som skall lära de unga.
Mödosamt är det att leda de små,
ansvar och plikterna tunga.

Reder du täppan till bärande teg,
sliter i sten och i tåga,
törnet dig sticker, och roten är seg,
krävande all din förmåga.

Dyrbara plantor du har i ditt hägn,
kan du blott lära din läxa,
skola i växlande solsken och regn
evighetsblommorna växa.

Kan du blott sätta ett endaste frö,
växten skall mogna omsider,
börja en ständigt allt bredare kö
fram genom ändlösa tider.

Förbisedd odlaren ofta får gå,
skördaren höljes med ära,
»gråtande skynda de ut till att så,
glada de kärvarne bära».

L. M.

Personförteckning

till första huvudavdelningens text = s 11—96 å ark 1—6. Av *B. Rud. Hall*
och *L. A. Malmberg*.

Abraham, Adam och Aron, personer i gamla test.	63 67
Aldén, G. A., litteratör, s. 45. Anders, styvsvärfar till L. Malmberg	89
Andersson, Blenda Kristina, f. 1880, kulturhistoriker	2—11
Andersson (Malmberg), Gustaf 1859—1941, seminarist, pred.	81
Bellman, Carl Michael, 1740—1795, svensk diktare	41
Belsassar, Kaldeernas konung enligt Daniels bok 5:te kap.	70
Berg, Johan Fridtjuv, lär., eckl.-minister 1905—06, 1911—14	38
Bergman, C. G., Stockholms stads folkskoleinspektör	33
Bergsten, Erik, 1854—1921, övningslärare, skolförest.	81
Björklund, Lars Peder, f. 1808, folkskollärare i Älvdalen	61 62
Blomberg, S. P., f. 1848, minnesupptecknare i Västergötland	12
Boberg, folkskollärare i När, Gotland	16
Bogg (Bagge), norsk fylkeskonung, enligt en älvdalssägen	75
Borg, Aron Gustaf, 1830—1899, kh i Mora 1860, prost 1875	70
Boström, Christopher Jacob, 1797—1866, prof. i filosofi	31
Carl IX, XI, resp. XIII, svenska konungar	52 89 resp. 86
Carlsson, Carl Robert, f. 1834, adjunkt i Uppsala	32 80 96
David, gamla testamentets störste konung och »psalmist»	60
Disa (Dysa), den älvdalska Evas dotter (vid Dysberg!)	75
Drummond, Henry, 1851—1897, skotsk geolog	32
Edling, A., f. 1865, redaktör, sid 82. Elias, biblisk profet	53
Eriksson, E., folkskollärare i Orsa, kursledare i Mora 1876—1877	68
Eriksson, Kristina (Yron Keste) f. 1852, lärarinna, g. m. pred. Per Rydin (Ryttar Per) från Vålsbo by, Älvdalen	53—58
Ersson, Dys Erik, f. 1816, baptistledare i Älvdalen	57
Estenberg, Carl Christian 1807—1868, präst till 1850, fil. d:r, gift 1840 med Christina Larsdotter från Garberg	63
Estenberg, Christian, 1841—1879, lärare, g. m. Anna Andersd.	63
Eva, den bibliska sid. 67; den älvdalska [i Evetsberg!]	75
Fénelon, Francois 1651—1715, fransk pedagog, ärkebiskop	81
Flodman, J. C., kyrkoherde, läroboksförfattare	67
Forel, Auguste Henri, 1848—1931, psykiatriker, professor i Zürich	92
Franzén, Anders 1852—1915, folkskollärare i Älvd., kursledare	91
Frid, J., folkskollärare i Rättvik	69
Gabriel, kvinnlig löjtnant i frälsningsarmén	79
Gardell, Peter, folkskollärare i Lye, Gotland	39
Gerdin, Joh., f. 1849, seminarieadjunkt i Uppsala	32
Glantzberg, Christian, kh i Älvdalen och i Hed	67 68 74 76
Grape, Reinhold, folkskollärare, bokhandlare i Mora	70
Gustaf I, svensk konung	58 70
Hallin, Erik, predikant, vik. lärare, kvarnägare	79
Hartelius, kvinnlig kaptän i frälsningsarmén	79

Hazelius, Artur Imm. 1835—1901, Skansens skapare	96
Hed, Anders, skolelev i Älvdalen	58
Herrmanson, H. E., 1840—1926, adj. i Uppsala	32 79 80 84
Holmblad, A. J., 1815—1910, lär. i Gudhem c:a 1840—1878	12
Hägglblom, Nils, vikarierande lär. i Älvdalen	76 80
Hök, Anders, skraddare i Älvd. s. 60. — Isak Israels andre patriark	67
Jansson, S. J. Hjalmar, 1863—1928, lektor i historia och geografi i Visby	39
Jeurling, Ossian, chefredaktör i Visby	46
Josef, gammaltestamentlig folkförsörjare för Israel	67
Kahlström, J. N., 1840—1911, kyrkoherde i När och Lau, Gotland 1882	34
Kain, son till Adam och Eva; »den förste brodermördaren»	67
Karlsson, Jakob, hemmansägare, folkminnesupptecknare	15
Kastman, C. W., rektor, kansliråd, förf.	31
Katt Per, elev i konfirmandskola i Älvdalen	67
Kellström, Gustaf d. y., kyrkoherde, folkskoleinspektör	39
Klingvall, J. Holger T., 1877—1922, kontorschef i Stockholm	40 41
Klintberg, M. M., 1796—1868, lektor, kh i Lau 1831—1868	19
Klintberg, Mathias V. 1847—1932, lektor i Visby	38 40 41 43
Klockar Per och Kristina, skolelever i Älvdalen	58 91
Knif, Marit, lärarinna i Älvdalen s. 58; Kristina, d:o, jfr Eriksson, Kr.	
Kronqvist, Gustaf Adrian, f. 1876, kyrkoherde i Burs 1914	47
Kullin, P. R., kyrkoherde i Vamlingbo och Sundre, Gotland	27 28 34
Lagerlöf, Selma, 1858—1940, författarinna. En av de aderton	63
Lagerström, innehavare av ett matställe i Uppsala	83
Larsson, Liss Olof, 1838—1896, hemmansägare, riksdagsman	47
Larsson, Marta, svärmor till L. Ås Malmberg, Älvdalen	88 89
Laudell, änka i Lau, Gotl., undervisande i »hemskola»	17
Laurell, Fredr. 1845—1905, fil. d:r, sem. adj. i Uppsala	31 80
Lovén, Carl Gustaf, f. 1847, folkskollärare i Älvdalen	63
Lovisa 1828—1871, (Carl XV:s) gemål från 1850, drottning 1860	49
Lundqvist, L. F. G., f. 1850, bliv. rektor i Strängnäs	81
Luther, Martin, 1483—1546, tysk reformator	18 22 51 76
Lyth, M., 1828—86, v. pastor i När o. Lau 1861—64; kh i Vall	15 16 19
Malmberg, Lars Ås, f. 1861, döpt 25/4 1871, lär. i Älvdalen 1876—1881, 1885, 1891—1921, e. o. lärare i Avesta 1886—1891	49—96
Malmberg, Kristina, 1868—1937, f. Larsson, g. m. den förre 1888	86—89
Maria, kusin till denna fru M—g 88; Marta se Larsson, Marta.	
Mogren, småskollärarinna i Älvdalen 91; Moses, bibl. »förf.»	57 63 67
Myrberg, O. F., 1824—99, teol. prof. i Uppsala 1866—1892	32
Mårtensson, J. V., lärare, s. 17, och Nilsson, Hanna, lärarinna i Lau	35 40
Nilsson, Sven, överlärare i Maria och i Nikolai i Stockholm	33
Norbeck, A. E. 1805—1870, lektor i Växjö, dogmatikförfattare	28
Norlén, M. W., 1826—1896, rektor i Uppsala 1867—1896 31 o. f. 78 81—84 91	
Norrby, Carl Jul. 1831—1918, kh i När 1872—79	21 22 32 83
Norrby, Anton och Hans Oskar, elev resp. lärare i Vall, Gotl.	27
Olsson, Jan f. 1859, boende i Månsta, Älvdalen	71 89
Orre, Lars P—n 1818—1883, lärare i Älvdalen, g. m. Lars Ås Malmbergs moster Säl Anna Persd. (f. 1817, d. 1904)	51 52 60
Ouchterlony, Hanna 1838—1924, officer i frälsningsarmén	79
Paulus, apostel sid. 67. Persson, Näs Per, baptistpredikant	53 54
Persson, Tur Hans (Hans Pettersson), lärare, baptistpredikant	60

Pettersson, C. Fr., sem. förest.; kh i Sundborn 1874	55
Platon, c:a 427—347 f. Kr., grekisk filosof, teoretiker	31
Pontius Pilatus, romersk ståthållare över Judeen	22 67
Qviberg, Carl, folkskollärare i Garda, Gotland	39
Rebecka, g. m. Isak, 63. Rudin, V., 1833—1921, teol. prof.	32
Rydberg, Abr. Viktor, 1828—1895, författare, professor	31 35
Rösjö, P. J:son, 1861—1935, »jordbrukets apostel»	47
Sandberg, Algot, tidningsman i Visby, förf. i Stockholm	28
Schéele, K. H. G. von, 1838—1920, biskop i Visby 1885	37 38 44
Schwalbe, C., 1862—1926, lär. i Finspong o. Upps., läroboksförf.	79
Schljö, P. A. (Säl Per Andersson), f. 1848, lär. i Älvdalen	74
Schlstedt, Elias, 1808—1874, svensk skald	41
Sjöberg, G., gotlänning, lektor och rektor i Stockholm	47
Sjöborgh, Lars, 1840—1907, kh i Vislanda 1889 (1891)	9—11
Sjöstrand, P. M., 1867—1924, folkskoll. i Vislanda 1892—1924	7—9
Skoglar, A. P., f. 1854, läroverksadjunkt i Visby 1892	39
Strindberg, J. August, 1849—1912, svensk författare	41 81
Sundberg, A. N., 1818—1900, biskop i Karlstad 1864, i Upps. 1870	83
Sundblad, Aug., kh i Garda, Gotl., riksdagsman	39
Svedelius, Wilh. Erik, 1816—1889, professor i statskunskap	32
Svensén, R. Emil L., 1850—1921, litteratör, historiker	30
Svensson, kvinnlig major, s. 79. Säg-Per, »bokbindare»	67
Sähl, Catharina Persd., 1830—1907, Lars Ås Malmbergs mor, dotter till Per An- dersson vid Porfyrverket	49 50 52—55 59 76
Söderdal, E. J. S., lär. 1892—1941, landstingsman 1910—1913	23—48
Tegnér, Esaias, s. 72, 76. Thunman, C. J., kh i Älvdalen	61
Tidblad, skollärare i Gudhens pastorat, Västergötland	12
Tobias, hjälten i Tobias apokryfiska bibelbok	77
Tomte Mats Larsson i Utmeland (jfr Gustaf Vasasägen)	58
Torén, Carl Axel, 1813—1904, professor, domprost i Uppsala	32 83
Treffenberg, Curry, landshövding s. 85. Trolander, lärarinna	84
Waldenström, P. P., 1838—1917, lektor. 51. Vallin, sjöman	26
Vellberg, Elna, lärarinna i Vislanda på 1890-talet	4
Wikner, Pontus, 1837—1888, svensk filosof, professor i Kristiania	31
Ydén, N. P., 1829—1917, folkskollärare i Vislanda	7—9
Zamore, Ad. Paul, 1852—1912, lärare 1873—1911 bl. a. i Avesta	84 86 90
Zamore, fru, g. m. den förre s. 86. Zorn, Anders, konstnär	70
Åkerblom, Henrik, rektor i Falun, kh i Folkärna	55 56
Ås, Anna, 1862—1940, Malmbergs syster, g. m. Tenn-Olof Olsson ..	46 69 87 88
Ås, Kerstin, 1864—1936, Malmbergs syster, g. m. Gust. Schommer i USA	50
Ås, Lars Persson Ridge, f. 1831, Lars Ås Malmbergs far, Älvdalen	49
Österholm, seminariekamrat till L. Ås Malmberg	81

Kommentar

till första huvudavdelningen (ark 1—6). Av *B. Rud. Hall*.

A) *Blenda Andersson*. Minnesteckningar av henne ha ingått i ÅSU vol. 61, 63 och 65. Också har hon utgivit boken »Gamla Vislanda i hävd och sägen. Anteckningar i anledning av Vislanda kyrkas 150-årsjubileum» (Illustrerad. 109 sidor. Växjö 1944) samt för Folkminnesarkivet i Lund och för Nordiska Museet avfattat ett flertal artiklar om hembygden ävensom upprättat och bekostat ett ortsmuseum. Och dock har hon under allt detta arbete varit nedbruten av krämpor och kunde nyss vid sin sockenkyrkas minnesfirande ej ens vara närvarande i templet, där hon och hennes minnesbok prisades av biskop, prost och församling. Detta genomsorgliga livsöde och denna sega arbetsvilja förtjäna ett närmare omnämnande, andra till eftertanke.

I dec. 1907 drabbades hon av svår förkylning med feber och värk i hela kroppen men värst i lederna. Sedan har värken förstört dessa mer och mer. Hon gick först med käpp och senare med kryckor till år 1914 men har därefter icke kunnat gå. Alla leder i kroppen äro angripna av reumatism samt stela och ömma. Nätt och jämt kan hon flytta handen utefter papperet när hon skriver. Hon kan ej ens föra handen till munnen. I följd därav måste andra mata, tvätta och kamma henne samt torka hennes fårar. Armbågs- och handleder, fingrar, knä och fötter äro styva, stela och ömma. Fingrarna äro knutna eller krokiga samt mycket ömma. När hon skall skriva, måste en annan sticka en blyertspenna in i hennes knutna högra, förvärkta hand, emellan det krokiga pekfingeret samt den raka och stela tummen. Hon orkar ej sitta med fötterna nedåt, ty då förmår ej hjärtat pumpa upp blodet och det svartnar för ögonen. Hon kan därför ej sitta i en fåtölj, i en rullstol eller på en vanlig stol utan i en gammaldags gungstol samt därvid lägga upp fötterna på en stol som har benen förkortade. Genom kuddar bakom ryggen kan hon bättre se ned på skrivstället på knäna, där hon skriver. När hon flyttar på dagen, bäres hon i gungstolen. Om kvällarna bär man henne till sängs med ett lakan, som hon suttit på om dagen. Om morgonen när hon skall lyftas upp, måste man bära henne i »gullstol», varvid ömtaligheten vid beröringen framtingar klagoskri. Hon kan endast ligga på ryggen om nätterna och får därför ofta liggsår. Hon passas av sitt hembitråde och av en 80-årig man, vilken varit trotjänare i hennes föräldrahem.

Hon är alltså obotlig. Men hon har anpassat sig och gjort tillvaron dräglig, ja ljus genom sina etnologiska uppteckningar: dels egna minnen från fädernehemmet, dels föräldrarnas berättelser från deras föräldrars tid.

Om hennes kulturinsats jfr *Aftonbladet* 21/8 1941.

Sid. 3 rad 3. Beskrivningen av Abc-boken passar in på det mycket stora antalet enkla abc-böcker som utkommit från Lundströmska boktryckeriet i Jönköping och från en mängd andra därmed i detta hänseende befryndade officiner. Typografi och bilder voro av enklast möjliga slag. Hela första sidan var fylld av olika slags alfabet och dessa utgjorde alltså ett slags boktitel. I avseende därå och å sista sidans tupp utgjorde denna sorts abc-böcker en tydlig parallell till de enbart latinska abc-böcker, som sattes i blivande läradas små händer och som jag äger i ett ex. tryckt i Gefle 1768. En »Toppe eller hane i trä skurin», skänkte kyrkoherden Laur. Blackstadius i Falun till landets första stiftstryckeri (J. Rudbeckii i Västerås), där minst sju upplagor abc-böcker trycktes 1621—1637. Åtminstone i upplagan av sistnämnda är fanns denna tupp

anbragt; en bild av den och av alfabet sidan är återgiven i Allm. Sv. boktryckareföreningens meddelanden febr. 1906. — Sedan Comenii Orbis pictus utkommit, avtrycktes i en mängd upplagor av dessa svenska abc-böcker en och samma sida ur Orbis Inledning, där djurs läten, barns skrik etc. ville lära nybegynnare att systematiskt och riktigt frambringa vissa åsyftade språkljud, i samband varmed de ock fingo lära sig uppfatta samt eventuellt skriva motsvarande ljudtecken.

Sid. 3 rad 9. Den usla = fattiga. Vålgörenhet prisas i många abc.

S 3 r 17. Läraren A. Hedström i Norra Råda, Värml., född 1820, berättar 1906 (i Sv. allm. folksk. förenings arkiv) att han hade svårt för att lära bokstaven k, varför han skrapade bort den med nageln. »Fick därför skarp tillrättavisning.» (Vad skulle han manne fått år 1944? 10 karameller?).

S 4 r 12—13 Amen . . . 1700-talets psalmbok n:r 371 v. 6.

S 5 r 17, 18 Sådana försök att skrämja barn för läraren och skolan, hade redan Comenius velat motarbeta i sin Moderskolan. Jfr min (tredje) svenska upplaga av den i Pedagogiska skrifter n:r 66 s 70—71.

S 7 r 1 Landet och stationssamhället stå här såsom motsatta begrepp.

S 7 Ännu efter skoldagens och sopningens mödor hade barnen alltså lust och krafter att leka skola! Detta påminner om den danske biskop Peder Palladii skildring i sin *VisitatzBog* (c:a 1540) att småbarnen i Jena, sedan de lärt och förhörts i katekes på kyrkaltarets trappa, lekte skola utanför templet med en av de växande till lärare. Jfr (utom danska originalboken som utkommit i flera upplagor) ett urval i *B. Rud. Hall: Pedagogikens historia*, uppl. II 1921 s 46.

S 8—9 Att döma av att Fröken Andersson grundat ett museum och lyckats dra sig fram utan arbetsförtjänst, måste hemmet varit åtminstone välbärgat, och dock framgår det av hennes skildring här, huru spartanskt skolflickan hölls med kläder, mat och fickpengar. Jfr ÅSU 70 huvudavd. II.

B) *Blomberg*. Sid. 12 o. f. Liksom Jakob Karlssons uppsats (C) utgör Blombergs artikel ett sammandrag av sådana svar som avgivits till Svenska landsmålsarkivet, Uppsala, på dess frågelista 31, vilken tryckts i ÅSU 26 såsom andra bilaga (s 1—8).

Intressanta interiörer från Västergötlands folkskoleväsen fordomsdags ingå i Skara stifts folkskollärareförening 1852—1927. Minnesskrift av A. Th. Wahlström, Skövde 1927. Där s 160—163 kan man läsa om den lärare Holmblad som nämnes här s 12 rad 10, 20. — Sällsynt torde annorstädes varit dels att belöningskort för städning utdelades, dels att kvastpengar eventuellt utkrävdes, dels att psalmodikonen voro flera än ett i ett och samma skolrum; kanske ock att eleverna sutto på pallar i »cirklar». Det lodräta brädet var flerstädes fäst vid den bänk, där man skulle skriva på skiffer-tavla. På en krok skulle en liten tabell hänga. Jfr exemplaren i Svenska Skolmuseet. Dettas två skolbänkar för sådana, som övade sig med bläck och penna (t. ex. gås-penna) stå icke, såsom i Gudhem, fastsatta vid väggen utan äro fristående.

S 13 r 2. Hästkallen var tydligtvis en lokaliserad, till folkskolan inspirerad avart av läroverkens åsneblem. Många av de sistnämnda hade formen av en mössa och voro eventuellt försedda med en åsnebild, som skulle tillkännage, att ynglingen icke kunnat sin latinläxa eller i övrigt visat sig rudis i latinet, det språk, utan vars kännedom varje människa blev av de mer eller mindre lärdomshögmodiga ansedd för att vara en åsna eller i varje fall befinna sig på djurisk ståndpunkt i kunskapsligt, ja även i moraliskt avseende.

S 13 r 18—19. Även den särskilt noggranna välläsningen under morgonandakten var en avart av läroverkens »metodik». Enligt ett flertal tyska kyrkostatuter samt enligt deras partiella eftersägare hos oss, nämligen 1561 och 1571 års första kyrkoordning och läroverksstadga, borde man i läroverken låta den språkliga uppfattningen

av ordalydelsen i morgonandaktens texter vara det huvudsakliga vid denna »andakt». Jfr ASU 4 s 16 r 26—27; Handlingar rörande Sv. hist. II:II:1 = Kyrkoordn:ar före 1686 s 168 r 10—12. Jfr min undersökning om Sveriges första läroverksstadga, ASU I s 48 o. f. där även ett flertal tyska stadgar refereras.

S 14 r 1n. Orsaken var den, att alla som det skulle lysas för, måste examineras i kristendom, varefter årliga katekesförhör ansågos vara mindre nödiga för dem än för ogifta.

C) J. Karlsson. S 15—22. Fil. d:r H. Gustavsson, Landsmålsarkivet, Uppsala, har skriftligen meddelat följande: »Jakob Karlsson var en folklivsskildrare av stora mått, fastän hittills nästan intet av vad han skrivit nått trycket. Under åren 1877—1931 skrev han »brev» till lektor Mathias Klintberg i Visby, den bekante folklivsforskaren, vari han på sin dialekt, laumålet, ingående skildrade bondelivet i arbete och fest, i helg och söcken. Dessa »brev» omfatta ca 4000 sidor folio».

I ett hänseende skulle jag (Hall) vilja påpeka en viss inkonsekvens hos J. K.—n. Vare sig man läste litet eller mycket kristendom, vore sederna dåliga; likväl låge felet hos prästerna o. a. vederbörande. Att folkskolan i sen tid gjorts till medborgarskola i st. f. katekesskola, menar förf. vara illa, men själv trodde han inte på vissa viktiga delar av kyrkans lära; han framhåller det redan i konfirmand- eller trots-åldern och sedan på ålderdomen. Från början var hans opposition kanske mera ett exempel på satsen: Små grytor ha också öron (s 22).

S 16 r 26. Färla från ön: ASU 58 s 314, jfr där s 536 r 21.

S 17 r 6—7. Förf. har törhända åsyftat Handbok för Föräldrar, . . . eller Ny ABC- och Läsebok, innehållande Läsöfningar, smärre Berättelser, Fabler, korta underrättelser ur Naturalhistorien, Tänkespråk, m. m. Med Gravyrer, Förskrifter och Chartor, samt Principer i Teckningskonsten. Andra Upplagan. Sthlm 1832. 144 små sidor. Såsom motto citeras på sid. 2 följande. Att forska efter sanning, Älska det sköna, Välja det goda, Göra det bästa, Det är Menniskans bestämmelse». Varje bokstav (initial) illustreras vanligen av ett flertal djur, växter, hus, allt så hoppyttat att åt en enda bokstav ägnats blott fjärdedelen av varje sida och på denna $\frac{1}{4}$ har ända till 11 »ting» graverats in för denna enda initial. J. K:s a och and åtföljas på bild 1 av aln (?), ask, ankare, ax, etc.; anden ser dock närmast ut som en anka. Den mest tät-packade bildkvadraten upptar bilder av Sol Säg Sägbock Sten Skor Stövlar Svala Svärd Skepp Stjärnor Skiltvakt (vid en halv kur). Boken utgör en encyklopedi i kunskaper för barn.

S 17 r 18. »Hemskolan» av rektor A. Oldberg, Uppsala.

S 19 r 7. En griffel kostade fyra styver. — S 20. Uppgifter om införande i folkskolan av gymnastik finnas flerstädes i ASU.

D) E. J. S. Söderdal. S 25 r 6. Troligen åsyftas omgärdning, gårdsling.

S 25 r 6 Söderdal berättar, hur olika broderns och hans eget sätt att hålla i hästar-nas tömmar var vid körning. När brodern tog i tömmarna, höjdes hästarnas huvuden och de satte av i raskt trav. Om förf. skulle köra någon gång, blev lunken strax långsammare; huvudena sänktes, och allt såg liknöjt ut. Visades piskan, blev det visserligen fart för en stund, men snart var det samma sävliga lunk. — Något motsvarande kan vara en vägledning i fråga om bedömning av lärare och deras lämplighet; jfr ASU n:r 47—48 s 157; n:r 63: Goda lärare s 305.

S 27 r 6 om kungsängsliljorna jfr s 31 r 2n; ASU 65 s 9.

S 27 r 22. Läraren Norrbys bild synes i ASU 36 s 16 a. Mårtensson i Lau torde ock finnas på planschen, men flera efterfrågningar om hans identitet ha visat sig få-

fånga. I samband härmed må nämnas, att f. d. läraren Ax. I. Wallinder uppger att småskolläraren Aug. Olofsson, Alfva, är placerad såsom n:r 4 i andra raden uppifrån (där namn förut saknats).

S 30 r 16n. Viktigaste orsaken var nog ej fruktan för lärdom utan vetenskapen om att flertalet »lärda» inträdessökande till de föraktade seminarierna huvudsakligen ville ha en räddningsplanka eller en språngbräda och så litet som möjligt ägna sig åt en dåligt avlönad katedergärning i den föga ansedda folkskolan. Jfr här läraren Malmbergs skildring från Älvdalen: När jurist-kandidaten av en viss anledning inte kunde få ta sin planerade »advokatexamen» vid universitetet, måste han ägna sig åt folkskollärarekallet. Men när han ej var lämplig att sköta klockar- och organisttjänsten, tog han med hjälp av sjukbetyg ledighet från katederarbetet, men för advokatycket hade han alltjämt krafter. »Där eder skatt är, där vare ock edert hjärta». Sådana interiörer hade rektorn och folkskoleinspektören Norlén säkerligen ej sällan sett motsvarigheter till.

S 30—32. Om Norlén, katekesen och Rydberg samt om medlärarna och seminariet på 1880- och 90-talen jfr ASU n:r 47—48 s 29—49, 247—249; n:r 65 partiellt s 1—80 o. f. Norléns lilla lärobok hette Pedagogikens historia.

Den K. E. = Karl Eriksson, som ritade och diktade så vackert vid den dyrkade läraren D:r Laurells bår (jfr ASU 65 s 80 a, 48), har senare uppspårats vara identisk med lär. C. Riddersporre, som tagit sitt nya tillnamn från morssidans, som sommaren 1944 pensionerades från Stockholms folkskolor och som därvid hyllades av alla sina elevkullar (jfr text och bild i Dag. Nyh. 7/6 1944).

S 32 r 17n o. f. Även Malmberg i Älvdalen talar här i boken om dessa dubbla kuggningar. Rektors »gullgosse» hette Johan Erik Ekström; han hade även i klass III kuggats av adj. Herrmansson och nödgades därför »gå» sex år. (En kamrat Julin underkändes två gånger av H. i tredje avdelningen; J—n måste därför »sluta» men läste intensivt hemma under ett år, sökte och kom sedan in i klass IV och blev godkänd efter ett år, 1895. Enligt uppgifter av f. läraren H. Hörner, Uppsala.) Ekström blev lärare bl. a. i Hedesunda samt synnerligen anlitad och berömd för sin (genom en samaritkurs vunna eller ökade) skicklighet att bota sår o. d. (mot ett pris av 1 kr. pr gång). Dog omkring årsskiftet 1940—1941.

Den av rektor kuggade var Axel I. Wellinder; från »landsbygden» = Wallby. Där var hans fader folkskollärare, hette Wensell och författade en uppsats om socknens skolhistoria, som senare trycktes i ASU n:r 6. W—r har varit lärare från 1893 bl. a. i Alfva (på Gotland), i Lagga (i Uppland) samt i Valbo nära Gefle. Nu bosatt i Söderhamn och har brevlades lämnat många meddelanden om sina och andras upplevelser inom skolvärden.

S 33 r 6. Blott sju utgjorde avgångsklassen i Karlstad 1898 (foto i ASU 47—48 s 260) beroende på relegeringar för brott mot rektor Bergendals förordningar.

S 36 r 18n. Damm nära klockarbostället.

S 38 r 18—20. Arvegods: S. var måg till bruksägaren Ekman, Finspong.

»Smälta»: det har påståtts att S. vid underrättelsen om Bergs utnämning till eklelesiastikminister måste dra sig tillbaka från sitt sällskap för att söka i enrum lättare bära överraskningen samt att han efter en stund kom tillbaka och med alludering på statsrådets ena förnamn yttrade, att denne dock icke skulle lyckas stjåla friden ur våra hjärtan. — Den här nyss nämnde Wellinder har berättat att biskopen vid visitation i Alfva påyrkade förbättrad skolgång. Kyrkoherden Lange invände: »Det går inte an. Det blir uppror, Ers Högvördighet». Biskopen: »Skulle det otroliga hända i denna fredliga och stilla landsända, så få vi hemställa, att K. M:t skickar hit ett regemente soldater för att kväsa upproret».

S 40. Läraren från Strängnäs torde varit den vittbereste Bejbom.

S 47. Också en annan »Nordergute» uppträdde i debatten och uppgavs vara den stridbare, konservativa kyrkoherden i Rute K. Kihlén.

S 48. När Söderdal kallar sitt opus Huru Hammarström uppfostrar sina barn, är det tydligtvis en bearbetning av Pestalozzis boktitel »Huru Gertrud undervisar sina barn, Ett försök att gifva mödrarna ledning att själfva undervisa sina barn». Denna bok utkom under detta namn 1896 i Otto Salomons serie Skrifter af uppfostringskonstens stormän, översatt av hans svägerska, Sophie Elkan — en serie som många lärarehem abonnerade på —. Och under titeln Huru Gertrud lär sina barn hade den refererats i C. W. Kastmans undersökning om Pestalozzi (s 59), vilken ingick å s. 41—62 i första häftet (1887) av den serie (Lifsbilder ur pedagogikens historia av Norlén, C. W. Kastman m. fl.), som Söderdal säger ha studerats på hans tid vid seminariet.

E) L. Malmberg. S 50 r 24. Såsom minnestecknaren påpekat var barnaboken »ABC-Bok, innehållande Bokstafs-, Stafnings-, Renläsnings-, Skrif- och Räkneöfningar, m. m., af A. Hägerman». Den tillhörde »Andra upplagan, Köping, tryckt hos J. F. Säffberg, 1863». — Boken är mycket olika dem vi i ÅSU 70 sid. 3 och 17 funnit vissa andra svenska nybörjare fördjupa sig i, men alla sorterna hade det gemensamt, att de önskade lära små barn religiositet, moral och disciplin. Hägerman vill sid. 38 lära dem bland annat följande: Fly lögn i allt ditt tal, var redelig och sann. Och minns, att lastens svek för Gud ej döljas kan. — Var öm vid likars nöd, och rörs vid uslas smärta; Ty den som menska är, bör ha ett menskohjerta. — Begär ej öfverflöd, men nöjs med hvad du fått; Ty endast den är rik, som nöjes med sin lott. — Med ordning och besked din kallelse förrätta, Så spar du mycken tid, och sysslorna bli lätta.

»Anade» som L. Å. här s 51 säger sig stavat, står i abcboken s 6 r 1.

S 51, 52. En skolpipa finns i Svenska Skolmuseet.

S 53—54 Malmberg tillägger: Vid sidan av denna fromhet trodde mor på gamla sägner från hennes ungdom, och som liten pys satt jag på en pall vid hennes spinnrock och lyssnade.

Under arbetet de långa vinterkvällarna vid stockvedsbrasans sken talade man i familjekretsarna om jättar, troll, tomtar och spöken samt om jakt- och fiskefärder m. m. Vi barn sutto med munnen halvöppen och bokstavligen slukade, vad vi hörde, för att under natten i drömmen själva uppleva alltsammans.

Om sina släktingar meddelar författaren vidare. I mitt fattiga barndomshem upp växte också en halvbror från faderns förra gifte, Ås Per Larsson, emedan förmyndaren ej ville veta av honom men hade hans modernearv i pengar och jord om hand. I förbigående sagt fick Per aldrig ärva något. Allt hade gått åt till ett underhåll, av vilket varken min mor eller Per fått något. Han blev liesmed som vår far och kunde snart själf förtjäna sitt levebröd, for till Amerika och gifte sig där med en kulla från Leksand. Det var under min Uppsalatid, och jag växlade där brev med honom. När jag var i Brunnsberg, kom denna min svägerska helt oväntat dit med sina tre barn, två gossar och en flicka. De voro hemma på besök i Leksand och togo nu en avstickare upp till Älvdalen för ett besök hos svåger och svägerska, d. v. s. mig och Kristina. Särskilt påminner jag mig ett tillfälle, då min dotter Signe ropade åt amerikabarnen: »Kom aut!» — det var rena älvdalska och betydde kom ut. Amerikabarnen stirrade på henne och en av dem utropade: »Hon talar engelska!» De enades slutligen om, att det var båda delarne. Jag hjälpte till med att samla en mängd andra älvdalsord, vilka även voro både engelska och älvdalska, t. ex. uait (vit), ais (is), aisickel (istapp), oder (annan) o. s. v. Det var en gåta, som jag lugnt överlämnar åt klokare folk att lösa.

Jag, Hall, må få här dra det strået till stacken, att tjockmjölk hette för tusen år sedan på Island och i Norge samt intill nu på Gotland skyr; i Älvdalen är namnet stjur.

S 54. Ur »Kristina Erikssons sång» har Malmberg skrivit av två strofer: O, hur mången i världen förglömmen . . . O, hur mången på yttersta dagen . . . Han uppger den finnas i Pilgrimen, Andeliga Sånger samlade och utgifvna av E. R. — Erik Rosens förlag (eget alltså), tryckt i Centraltryckeriet, Stockholm, 1882, fjärde upplagan. Sången i fråga är alltså hämtad kanske ur första upplagan. Det är sången numro 2, verserna 1 och 7. Malmberg har däremot ej kunnat finna melodien i tryck och har därför själf upptecknat den ur folkmun.

S 54 och 86. På det uttrycket, att gudarnas älsklingar dö unga, har man numera givit den riktigare tolkningen, att de dö med ungdomligt sinne, även om de till åren blivit gamla.

S 55. Om J. F. Åkerblom såsom rektor vid Falu seminarium jfr ÅSU 47—48 s 78—79, 88—90. — Han hade även utgivit en »Sammanställning af Doktor Märten Luthers Lilla Katekes i rättad och förtydligad (?) öfversättning med Förklaring däröfver möjligast tagen utur den Swebilio-Lindblomska förklaringen. Bägge utan frågor. Anspråklöst försök. Falun 1876». Förlaget var Fritzes, men det står icke angivet. En annan lärobok med samma program — nämligen utvidgning och sammanslagning av Swebilii och Lindbloms storkatekeser — utsändes 1877 av kyrkoherden P. Ågaton Peterson, Vittinge, under huvudrubriken D:r M. Luthers lilla katekes med förklaring. (Om P—n jfr ÅSU 65 s 82.) Dylika frågelösa böcker hade utgivits sporadiskt ända från 1600-talets förra hälft men icke vunnit nämnvärd spridning. Ty frågeexercis och ordagrannhet synas mestadels stått högt i kurs hos dem som varit bestämmande, men sällan hos dem som skulle plugga men icke ännu tränat sig i sådant. Flera gånger har även Kungl. Maj:t ogillat ensidigt plugg, bland annat vid godkännandet av Ordning för Kyrkobetjante i Linköpings stift 1795 samt i stadgan 1865 om katekesutanläsningens inskränkning.

S 56 r 5 o. f. I Aftonbladet 3/11 1944 skriver fil. d:r G[unnar] B[roman] att ordet ekorre icke har det ringaste att göra med ek eller orre. Ekorren heter ju på franska »écureuil» och på gammalfranska esquirel el. escurel, vilket genom normanderna inträtt i engelskan som »squirrel». Gammalfranskans ord kommer givetvis från Kurres latinska namn Sciurus. Till större klarhet kommer vi, om vi tittar på det grekiska namnet »skiourus», vilket sammansatta ord vi kan dela upp i »skia», skugga, och »oura», svans.

Det tyska »Eichhörchen» kommer säkert från samma källa, då den gammaltyska formen är »Eihhorn», varvid h:t har en dragning åt k-ljudet.

S 60 slutet: Sången ur Psaltaren psalm I, tonsatt av G. Wennerberg.

S 60—61. Två år före förf:s sena dop hade Olof Eneroth låtit i Carl von Bergens tidskrift Framtiden 1869 trycka en lång utredning riktad mot seden att låta döpa barn. Hans motiv voro icke baptisternas utan de religiöst betonade fritänkarnas. Jfr ÅSU 68—69 s 566.

S 63 och 91. Malmberg ger följande upplysning om ombytena av klockare och lärare: »När klockaren Skog Olof från Brunnsberg for till Amerika, fanns ingen vilig att träda i hans ställe vid dörren till sakristian och leda kyrkosången.

Björklund sjukskrevs som lärare men ej som advokat, och hans vikarie i skolan måste vara kunnig i att traktera kyrkans nyanskaffade orgelharmonium. Den förste var Lovén, och den siste före kyrkans ombyggnad (då kyrkorgel uppsattes) var Andreas Franzén från Leksand. Han är död, men hans hustru Bossel Marit från byn Kåtila, f. d. lärarinna, lever. Deras son Bernhard är nu kyrkoherde i Älvdalen och kontraktsprost.

Jfr adelskalendern om ätten Estenberg n:r 1678, adlad 1719».

Om gudssvar jfr Herrnhutisternas lottdragningar för utrönande av Guds vilja. Trots allt blev Estenberg och äktenskapet och väl även hustrun olyckliga. Deras liv gav Selma Lagerlöf uppslaget till »Charlotte Löwensköld» och »Anna Svärd». Jfr uppsatser av lektor Emil Herlenius dels i Lindbladiska förlagets minnesbok Märbacka och Övralid, Ny samling, dels i »Meddelanden från Dalarnes fornminnesförening» n:o VII (på vilka älvdalssonen rektor S. Solders haft vänligheten att på förfrågan fästa min uppmärksamhet).

S 64 o. f. Andra lekar: ÅSU n:r 62 s 71—77; n:r 65 s 128—9; n:r 70 s 34—40.

S 67 r 23. Doct. Mårt. Luthers Lilla Cateches med Förklaring af D:r Olof Swebilius och J. A. Lindblom. Jemte Hjelpreda för Menige Mans Barn . . . Ett Försök av J. C. Flodman. Af Kongl. Maj:t i nåder belönt med högsta priset bland täflingskrifter för Folkskolor och Folkskolelärare-Seminarier. Andra uppl., Örebro 1856, som jag har framfört mig, fyller 275 sidor. Liksom Åkerbloms och Ag. Petersons är den alltså en sammansmältning av de båda tidigare, för hela riket anbefallda stor-katekeserna och har frågor i likhet med vad Swebilius och Lindblom men icke Å. och P. hade. Mycket stora delar av Flodmans bok upptagas dock icke av svar utan av dogmatiska utredningar till innanläsning, icke till utanläxor. En mängd frågor framställas utan svar, alltså till eftertanke. De besvarade frågornas antal äro 371.

S 72. Skolstickan finns avbildad i ÅSU 12 s 26; original finnas i Nordiska museet och Sv. skolmuseet.

S 74. Om sockenstämmor jfr ÅSU n:r 65 s 171; n:r 70 s 45—46.

S 75. Sägner om Boggberget och Eve(r)tsberg eller om Bogg (Bagge) och Eva läste Ås (Malmberg) upp vid ett sammanträde i Uppsala Seminaristförening hösten 1884, alltså såsom elev i klass IV, och gav dem tidigt versens form. Diktcyklens olika huvuddelar avhandla följande: 1. Flyktingen. Den av Harald Härdråde fördrivne fylkeskonungen Bagge söker en gemål för det kungarike han vill bygga sig i Älvdalen. 2. Vallflickan. På jakt i skogen ser han en sjungande getvakterska, blir betagen, går sedan varje dag i den skogen men förvånas över att hon varje gång synes vara en annan än senast. 3. Systrarna. Han inser efter hand att de äro tre systrar, vackra var och en på sitt sätt. 4. Ett råd. Prästen i Vänsjö manar honom att vakta sig för hedniskt nomadfolk. »Tag kvinnorna vid handen Och läs ditt Fader vår! Då skall den Helge Anden Dig visa, vem du får». 5. Giljarfärd. Bogg glädes över naturens skönhet och går för att fråga, om någon av dessa huldremör vill »Svika för kärleks skull Fädernas tro». 6. Provet. I den tron att hans ord i Fader vår »äro en trolldom från munkarnes Krist», fly de två skogsnyfverna som voro mörkögda eller hade nattsvart hår. Men flickan med »klintblå ögon, guldgult hår» ger sitt ja i form av en trofast blick. »Som barn ifrån kristna har hon blivit rövad Och flitigt i hedniska lärorna övad. Med ädlare släkte, som över dem stod, Vål skogsfolket önskade blanda sitt blod.» 7. Giftermål. På sadelknappen för han henne till prästen som lär henne kristendomen och som genom kyrkklockornas klang håller det hämndfulla skogsfolket fjärran, tills det vid betets slut måste flytta till andra nejder. »Till Eva hon döpes. Så vigas de två. Och glada som barn emot hemmet de gå». 8. Trolldom. När Bogg blivit trött av att slå gräset, slår och räfsar Eva medelst sin trolldoms-makt. Men i fruktan för ofärd förbjuder prästen och Bogg sådant; till Gud bör man hålla sig. 9. Evas vaggvisa. Den vittnar om kärlek och tro och om den förhoppning, att gossen skall komma att bruka plog och idka jakt liksom sin far. 10. Evetsberg. I anslutning till relaterade händelser kallas nu den ena höjden Boggberget, den andra Evetsberg. Hos somliga av deras ättlingar framträder ännu något kungligt och »trolldomen ler i kvinnornas tjugande blickar», försäkrar sagoskalden L. M. Å. [Men alla andra läsa Evert i st. f. Eva i ortsnamnet!]

Sid. 75. I en diktykel skildrar läraren Malmberg digerdödens fasor. Bönder och

trålar stanna i hembygden, och när de känna sig skola dö, skynda de till en väldig gemensamhetsgrav för att bespara andra faran och mödan att begrava dem. De krigiska och tvistande adelsmännen fly norrut men sprida smittan och dö av den. En ridderlig ungersven lämnas ensam under en jaktfärd på berget, vandrar genom den av naturen vackra men genom smittan ödelagda bygden för att söka ett hem eller en grav, kommer längs Rotenå till Dalälven och finner där vid Brudbäck bygdens enda överlevande flicka, och hon blir hans brud. »De träda i arv efter döda. De vända åter till välkänd trakt. Där säden på åkern är mogen».

S 77. »De landade vid Sotaskär». Ur »Axel» av Tegnér.

S 77. Luthers ord om högskolorna såsom helvetesportar ingå i hans upprop 1520 An den christlichen Adel. De ha det viktiga tillägget: om de icke flitigt öva och driva den heliga skrift bland de unga. Översättning t. ex. av G. Bergström i Fahlcrantz universalbibl. s 79—86; B. Rud. Hall: Källor till uppfostrans hist. I 1913 s 108.

S 77. De yngre studenter inom släkten, vilka förf. äsyftar, äro döttrarna Anna (född 1900) och Lydia (f. 1903), båda lärarinnor, den senares man folkskolläraren Axel Svensson, Arjeplog (f. 1901) samt Gösta Nilsson, assistent å Åsbro i Närke och Nils Nilsson Kvarby, lantmäterielef, Karlstad. Jämta Ragnar, lokförarelev äro de två sistnämnda söner till M:s äldsta dotter, Signe, född 1889, g. m. kronojägaren T. A. Nilsson i Ovensjö. M:s dotter Lydia har en son; dottersönerna Gösta och Nils ha var sin flicka och gosse.

S 79—84. Om lärarna och klasskamraterna samt Edlings fronderi i Uppsala jfr ÅSU 65 s 3—48. — Strindberg åtalades för hädelse; reste hem från Schweiz; frikändes.

Malmberg berättar följande i annat sammanhang:

»Vintertiden ordnade vår gymnastiklärare, kapten Littorin, målskjutning med sällsgevärd i gymnastiksalen. Patronerna voro något större än knallhattar och förvarades i små bleckburkar. När en sådan burk var tom, fick den tjäna som pris vid skjutävlingen. Priset var i sig självt värdelöst men hade affektionsvärde, ett bevis på skjutskicklighet. Min sidokamrat till höger var J. E. Pettersson. Han hade varit med i skytteförening och sköt prick, när han så ville. Väggen, mot vilken vi skulle skjuta, var brädklädd så brett som ansågs nödigt; kulorna fastnade i bräderna utan att skada väggen. Då jag skjutit två skott, skakade Pettersson på huvudet och sade, härmande vår matematiklärarens dialekt och breda l: — Nej, si då där duger då pllatt inte — och så, med sin vanliga röst — för sådana skott blir det inga burkar. Han siktade och sköt prick — i min tavla. Så vände han sig till mig och sade leende: — Nu kanske du får en burk. Jag har redan två och vill inte ha fler. — Burken har jag ännu kvar som bevis för (Petterssons) skjutskicklighet.» — P. avled hösten 1944.

S 83. Den fattige Norlén lånade pengar och reste till Schweiz hellre än att vara rektor. Som villkor för återinträde i tjänst uppsatte han det att kollegiets befogenhet skulle under hans bortovaro genom lagändring ökas för framtiden.

S 83—84. Om förf:s misslyckande genom svält och väl även till följd därav nervositet jfr ÅSU 65 s 14 r 10n—1n, s 15 r 1—2. Den svage Hallin, som M. hjälpt med geometrien, fick 2 i betyg men M. 1. Förf. uppger dock att han i varje klass »klarat sig bra» för läraren i ämnet, adj. Herrmansson. Om denne jfr ÅSU 65 s 71: kommentar till s 18 r 13n, jfr aa s 19 r 12n. — Att Hallins liv var och blev mycket melankoliskt, framgår dels av ännu otryckta kamratbrev i den (första) samling, som delvis utgavs i ÅSU 65, dels av de dossierer vidlagda personalia av P. A. Rosenius. — Att vissa personer med låga betyg blivit goda lärare jfr ÅSU 29 s 18—26, 141—153. Att vissa med höga betyg blivit dåliga lärare, är bekant åtminstone i elevkretsar.

S 86. Enligt uppgifter av läraren P. A. Rosenius i Salbohed, stödda på en släkttavla, var Zamores farfar Ch. A. Fr. La Fleur född 1736 i Algier av berbiska föräldrar med

judiskt och arabiskt påbrå. Som reformert fransman kom han till Sverige, blev här gift (två gånger med svenskor) och avled 1814. Hans son Carl Magnus Zamore (1796—1873) blev kvartermästare vid Livregementets dragonkår. Bland dennes 13 barn (med två hustrur) var läraren A. P. Z. i Garpenberg, Folkärna och Avesta samt läroverksadj. C. A. Z., Stockholm. Om dessa jfr ÅSU n:r 59 s 99*; 106*; n:r 65 s 130—132, 276; n:r 67 s 22, 78.

S 89. Gamla skolhuset i Evertsberg finns avbildat i Ett skolsekel, minnesskrift av Sverges folkskolläraryförbund 1942 s 83.

S 91. Om nattbesök jfr äldre tiders nattfrierier, förbjudna i åtskilliga kyrkostadganden. Jfr Knut N:n Lenæus: Delsboa illustrata samt i Sam. Ödmann: Hågkomster den del som handlar om Lenæus i Delsbo, där besöken voro lika oskyldiga som många och korta. Sthlm 1911. Jfr däremot Mathilda Roos: Vit ljung.

S 98. Jfr E. G. Geijers dikt Odlaren.

* *
*

Ekonomiskt understöd för utgivande av föreliggande volym — ÅSU 70 — utgår av statsmedel och från Centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskolläraryförning.

Innehållsförteckning

till huvudavdelning I (ark 1—6).

	Sid.
Växjö stift. <i>Blenda Andersson</i> : I hem-, folk- och konfirmandskola i Vislanda 1887—1896	3
Skara stift. <i>S. P. Blomberg</i> : Folk- och nattvardsskola i Ugglum och Gudhem i Västergötland 1850—1864	12
Visby stift. <i>Jakob Karlsson</i> : Skolgång och konfirmandundervisning i Lau på Gotland under 1860- och 1870-talen. I »översättning»	15
Visby stift. <i>E. J. S. Söderdal</i> : Minnen från Vall, Uppsala, Stockholm och Lau under tiden 1870—1930	23
Västerås och Uppsala stift. <i>Lars As Malmberg</i> : Minnen från Älvdalen, Mora, Uppsala och Avesta under 1860—1930-talen. Rubriker:	49
Inledning s 49. Elev i rotskolor s 50. Försenat dop	60
Folkskoleelev s 61. Lekar s 63. Nattvardsskola	67
Första småskollärareår; Budkavle; Skolsticka; I livsfara	68
Andra småskollärareperioden s 74. Folkskoleseminarium	76
Lärare i Avesta 1886—1891. Treffenberg s 84. Drömmar	87
Nykterister s 91; Lärare i Älvdalen 1891—1921	91
Folklivsskildringar s 96. Bilagor: Islossning på Dalälven 97, Odlaren	98
<i>Personförteckning</i> till huvudavdelning I (ark 1—6) av B. Rud. Hall och L. Å. Malmberg	99
<i>Kommentar</i> till huvudavdelning I (ark 1—6) av B. Rud. Hall	102
<i>Bildförteckning</i> till huvudavdelning I (ark 1—6):	
Kulturhistorikern Blenda Andersson s 2. Läraren Söderdal, Lau	47
Seminariektorn M. W. Norlén och hans elev i klass IV våren 1885 sedermera folkskolläraren och folkminnesforskaren L. Ås (Malmberg)	83
<i>Bildförteckning</i> till kommande huvudavdelning II (ark 8 o. f.):	
Folkskolläraren och folkloristen Levi Johansson	2
Stöpstickor. Milspel	55

LEVI JOHANSSON

EN BYSKOLLÄRARES
MINNEN

1. I skarven mellan två tidsskeden.

De, som fingo starta levnadsloppet i tiden omkring år 1880, hade onekligen god tur. Detta gäller i all synnerhet oss, som skådade första dagens ljus i odlingens yttersta utkanter längst uppe i den norrländska fjällvärlden. I de små fattiga nybyggarhemmen, åtskilda genom milslånga väglösa avstånd, levde man livet i allt väsentligt lika enkelt och tarvligt, lika enformigt mödosamt och till synes hopplöst oföränderligt, som förfäderna i sekler dessförinnan hade gjort. Naturahushållningens uråldriga ekonomiska system torde under de sista femhundra åren ingestädes ha tillämpats mera konsekvent, än vad här allttjämt var fallet. En gengångande odalman från Gustav Vasas tid skulle först så småningom ha upptäckt en del nymodigheter, såsom tändstickorna, lodbössan, ett fåtal böcker och ett mycket sparsamt bruk av tobak och kaffe. I övrigt skulle han här ha känt sig som hemma. De förnödenheter man inte kunde framställa men ovillkorligen måste ha, bytte man i regel till sig för sådana nyttigheter, som man själv åstadkommit och kunde avvara. Slantar hade man knogigt nog att komma över till de även efter dåtida förhållanden blygsamma skatterna. Även inom den andliga odlingen klarade man sig i stor utsträckning med de egna resurserna. Dessa voro givetvis inte stora, men i gengäld nyttjade man dem synnerligen väl. Detta gällde i första rummet barnens sedliga fostran och deras uppövande från tidigaste år i alla de praktiska ting, som vildmarksbon i den tiden måste behärska för att kunna klara upp tillvaron. De dåtida hemmen togo de här uppgifterna vida allvarigare och långt mera målmedvetet, än vad nu i allmänhet är fallet, och detta bottnade i den vackra, sunda åskådningen, att barn äro en gåva från ovan. Man skröt icke med att man satte barn till världen efter behag; man fick dem och det med ansvar att väl förvalta gåvan. Huru man försökte att fullgöra den plikten skall i det följande belysas om ock mera glimtvis.

De nu som hastigast uppskisserade förhållandena, karakteristiska för »gammeltia», kvarstodo i det närmaste alldeles oförändrade ända till in på första årtiondet av 1900-talet. För barnkullarna från 1880-talet innebar detta, att de hunno ganska grundligt leva sig in i förfädernas hårda villkor och bli färdigfostrade enligt deras stränga grundsatser och vittgående krav på individens vilja och förmåga att reda sig själv i alla livets lägen, innan den nya tiden med sina på snart sagt alla områden fullkomligt revolutionerande förändringar ryckte an. På så sätt kommo de att med det upplevdas styrka vara fast förankrade i släktenas framfarna liv, på samma gång som de med tacksamhet anammade allt det goda, som den nya tiden förde med sig åt dem. För min personliga del kan jag inte tänka mig ett gynnsammare utgångsläge för mig i fråga om vare sig tid eller miljö. Jag betvivlar storligen, att mitt liv hade blivit lika

intressant och innehållsrikt, om starten skett under väsentligt andra förhållanden. Måhända är den uppfattningen alltför subjektivt grundad och därför inte alldeles riktig, men vad som är fullkomligt säkert, det är, att jag som folkminnesforskare icke skulle ha kunnat prestera, vad jag nu gjort, om jag inte haft en mångsidig personlig inlevelse i den gamla tidens förhållanden att utgå ifrån vid mina undersökningar. Som lärare har jag också haft mycket stor nytta av detta förstahandsarvegods från en avslutad kulturepok, och det har bara ökat i värde från år till år, i mån som utvecklingen avlägsnat sig från det ursprungliga. Hos mig själv har samtidigt allt kraftigare och kraftigare rotats inte bara den övertygelsen, att jag kom till världen i en synnerligen behaglig tid och på en särdeles bra plats, utan också den, att mina barna- och uppväxtår voro en alldeles ypperlig förskola för livet, så hårda, glädjefattiga och ogynnsamt tillvrängda de än kunna te sig i ett sentida släktes ögon. I uppgörandet av dess schema hade jag naturligtvis ingen del, så att det är inte min förtjänst, att det blev bra. Eftersom denna period av mitt liv enligt min bestämda uppfattning hade avgörande betydelse för hela min framtid och för de skilda grenarna av min verksamhet, kommer jag att ägna mycken omsorg åt dess realistiska framställning i följande skildringar. Detta gör jag inte för att framstå såsom märkvärdig eller särskilt duktig. Den hårdhänta behandling, för vilken jag emellanåt onekligen var utsatt, vållade mig på sin tid endast snabbt övergående obehag, och då jag nu från åldrandets högt belägna utsiktspunkt i erinringen beskådar den lilla fattiga, ytterst noga påpassade pojkvasker, jag en gång var, känner jag inte minsta medömkan med mig själv, och då behöver inte heller någon annan göra det.

2. Nybyggerbyn bortom all ära och redlighet.

Jag föddes den 6 december 1880 i nybygget Stornäset i Vilhelmina socken i södra Lappmarken. Platsen ligger på norra sidan av det fyra mil långa fjällvattnet Kultsjön, 10 mil i nordväst från Vilhelmina kyrkplats. På den tiden fanns det bara två åboar i Stornäset. Den ene hette Karl Natanael Karlsson. Han hade övertagit gården efter sin far, den förste åbon på platsen. Den andre åbon, som hette Erik Johansson, var gift med en av Karls systrar, Ulrika, och de två hade arbetat upp sitt ställe från ris och rot. Erik och Ulla voro mina morföräldrar. Mormors mamma levde fortfarande och bodde i sin egen lilla stuga strax invid gammelgården. Hon var född år 1800. Då hon 95 år gammal avled, levde ännu 12 av hennes 14 barn, enligt vad man uppgivit för mig.

Det var ett par mycket enkla gårdar, de här. Stugan hos Karl Natanael var ganska stor. Den hade två fönster och var försedd med förstuga och en liten förstukammare. Innertaken bestodo av gårdsel med näver, mossa och mull till fyllning. Golvet, som saknade trossbotten, var lagt

av kluvna flattäljda och hyvlade stockhalvor. För att det inte skulle bli så golvkallt, var det på insidan fyllt med jord upp på nedersta stockvarvet, och även på utsidan var en likadan »mullbänk» lagd och förstärkt med grästorv. I nylagt skick var denna isolering effektiv, men efter några år var den formligen perforerad av sorkar och möss, och då blev det så golvkallt, att man på vintrarna måste skotta upp en snövall runt huset högt upp på väggarna. Eldstaden var en mycket stor lerrappad öppen spis av natursten. Vinterdagarna i ända flammade där ett formligt bål, och då var där genom den direkta, ljusa värmeutstrålningen varmt och skönt i stugan, så långt skenet sträckte sig, men borta vid väggarna var det alltid så kyligt, att det kunde gå veckor, utan att den tjocka rimfrosten tinade av de enkla fönstren. Någon tillstymmelse till väggbeklädnad fanns icke, om man inte som sådan skall räkna alla de klädesplagg, garnhärvor, viltskinn och övriga föremål, som voro upphängda på i stockarna indrivna träpinnar. En räcka stora sådana tjänade till att sätta upp mjölkträgen på om vintern. Sommartiden silade man i mjölkboden. Av egentliga möbler fanns det endast ett stort bord och ett par sängar med »dragsängar» inunder. Dragsängen var en låda så stor, att man kunde bädda i den åt två fullväxta personer. På dagarna stod den med iliggande bädd inskjuten under den riktiga sängen. I varje säng kunde i nödfall tre vuxna personer ligga, fast då blev det nog ganska trångt. Däremot var det mycket god plats för fyra barn, om man lade dem skaföttes två och två. I stället för skåp hade man ett par hyllor av långa, breda plankor, som vilade på i väggen iborrade grova pinnar. Så fanns där en enkel hemmagjord kista utan beslag men med lås. I den förvarades några ömtåligare fruntimmersplagg jämte gårdspapperen och de få enkla värdeföremål man ägde. Den kistan och matspannen voro de enda målade tingen i huset. Spannen av böjt virke var en gedigen, välgjord pjäs, rikt järnbeslagen och försedd med ett mycket kraftigt lås. Den var avsedd för utfärder vintertiden. I den kunde det packas ned reskost för ett par tre veckor. Så lång tid tog det nämligen att köra till och ifrån marknaden i Åsele. Hemma i gården tjänstgjorde matspannen som skafferi, i den mån man hade någon lagad matbit att spara från det ena målet till det andra. Av stolar fanns det bara ett par men däremot gott om säten och pallar. Morfars stuga var mycket mindre. Den hade bara ett fönster, men det var rätt stort. Det var en enrummig stuga med fyra knutar (»fyrknytt»), men mellan den och den intilliggande mjölkboden var en inbyggd svale, som tjänstgjorde såsom förstuga. I denna var det bara jordgolv. Om man undantar, att innertaket här bestod av hyvlade bräder, såg det ut i huvudsak på samma sätt i den stugan som i de två andra i den lilla byn. Så armt tarvliga dessa stugor än te sig med sin torftiga inredning, beteckna de likvisst betydliga framsteg från det ursprungliga i trakten. I tiden omkring min födelse bodde ett ungt ny-

bygggarpar i trakten i två år i en ryggåsstuga, som var bara fyra alnar i fyrkant. Enda möbelen var ett litet bord, helt tillverkat med yxa, samt några stabbar att sitta på. Trägolvet fanns inte, varför man måste bädda direkt på marken. Där föddes makarnas tredje barn. I jämförelse med denna stuga voro stugorna i Stornäset både rymliga och komfortabla. Morfars stuga var väl sina sju alnar i kvadrat. Fåhuset var betydligt större, och till det hörde en rymlig foderlada med så pass riktigt golv, att man där kunde tröska. Dessutom fanns en särskild lada för höet från den lilla vallen. Flera hus funnos inte på gården, och likadant var det hos grannen, men i en bäck på andra sidan sjön hade man byggt en skvaltkvarn av minsta sorten. Till den hade morfar huggit stenarna på platsen. För torkning av kött och korn ägde man en gemensam bastu. Ofta frös kornet å de små tegarna på sensommaren, så att man inte fick något eget att mala. Tidigast omkring jul kunde man få hem någon smula korn nerifrån socknen. Det torkade man då i kokgrytan över elden och malde det på handkvarnen, som hade sin plats på en liten lave ute i svalen, ty vid den tiden på året var den lilla kvarnbäcken bottenfrusen. Inägorna voro små och steniga. Med undantag av ett par åkerlappar för korn och potatis var det nödtorftigt röjd och tilljämnd slätteräng. Jordsvålen låg där alldeles orörd med traktens allehanda vildväxande gräs och örter. Därifrån fick man bara en obetydlig del av det foder man behövde. Huvudparten skrapades ihop från vitt spridda myrar och svämland. Huru mycken boskap man hade, kan jag nu inte ge besked om, men inte var det några stora besättningar. Jakten och fisket betydde nog lika mycket för försörjningen som gårdsbruket. I synnerhet var fisket givande, och dock hade man både dålig redskap och smått om den. Sämst var, att den för vinterbehovet insaltade fisken vanligen blev förstörd under lagringen. Man hade olämpliga kärl och förvaringslokaler och måste hushålla för snålt med saltet. Inte heller i övrigt förstod man sig på att behandla traktens fina men ömtåliga fisksorter på rätta sättet.

Närmaste handelsbod fanns å Vilhelmina kyrkplats. Dit var det, som redan sagts, tio mil, och den sträckan var fullkomligt väglös, enligt nutida begrepp. Sommartiden var det att ro och gå hela sträckan i omväxlande, långa repriser och bära både på ryggen och i händerna, vad man hade att frakta. Om vintern kunde man ju köra, men även då var det mycket mödosamt och tidsödande, i det man ofta måste använda trygor på hästarna hela sträckan. Det mesta av de förnödenheter man köpte, tog man därför från Norge. Dit var det nämligen »bara» fem mil till första lilla handelsbod från översta fjällstället på svenska sidan räknat, men den sträckan var till största delen verkligt vilt högfjäll, där man mer än en gång i snöstormen fick slåss med döden om livhanken. Mitt på det långa hållet hade man byggt en enkel fjällstuga med stallrum, ty

det bodde inga människor efter hela sträckan mellan byn Klimpen på svenska sidan och gården Kroken i Norge. Ofta fortsatte man åtta mil till och var då framme i Mosjön nere vid kusten, där man verkligen fick varorna billigt. Man följdes alltid åt så många som möjligt på dessa handelsfärder, ty det hade varit allt för riskabelt för en ensam körare.

Ovanstående är endast i grova drag huvudkonturerna av den materiella miljö, i vilken jag tillbringade mina tidigaste levnadsår. Utrymmet tillåter inte, att bilden utarbetas i sina detaljer, men det är inte heller nödvändigt för mitt syfte. Allvaret i vår yttre belägenhet bör genom det sagda stå någorlunda klart för läsaren, men kampen för en i bokstavigaste mening nödtorftig spis var så hård och oavbruten, att det nutida yngre släktet där hemma näppeligen kan bilda sig en fullt riktig föreställning därom och då naturligtvis ännu mindre människorna i gamla kulturbygder neråt landet.

3. *En ovälkommen kommer till gårds och ställer till oreda.*

Mitt inträde i den här världen betraktades väl knappast av omgivningen i den där lilla nybygggarstugan såsom någon glädjande tilldragelse. Moder till det lilla människopyret var äldsta dottern i huset. Hon hette Sofia och var den gången 25 år gammal. Som barnafar uppgav hon den några år äldre Johan Johansson, son till den efter tidens och traktens förhållanden välbärgade nybyggaren Johan Persson i Saxnäs, en liten by på andra sidan sjön. Föräldrarna voro ogifta, och följaktligen var barnet en »oäkting» eller »lösunge». Detta var, särskilt för mor och barn, illa nog, så hårt som man i de tiderna dömde ett sådant felsteg. Det fick väl gå an, om det blev giftermål av, men det kunde det inte bli den här gången, eftersom mannen nekade till faderskapet, och dock hade det länge för alla varit uppenbart, att de tu voro »frierfolk». Att far nu tvärt vägrade i vändningen berodde tvivelsutan på intriger från hans anhöriga. Mor var för fattig, och kanske tyckte de också, att hennes släkt inte var lika god som deras. Bördsstoltheten för att inte säga högfärden har visst icke varit någon speciell överklassföreteelse, utan den har behärskat allmogen i minst lika hög grad. Far hade med säkerhet inte låtit påverka sig av den synpunkten, ty han var en rättänkande och rejäl karl, vilket jag sedan har fått de mest övertygande bevis för. Till den saken kommer jag igen längre fram. Den som här skötte om intrigen kunde emellertid sin sak. Man gjorde far svartsjuk och inbillade honom, att mor varit grovt otrogen emot honom, så att det var lika troligt, att en annan var far till hennes pojke, som att han var det. Med den tidens umgängessätt var det inte heller svårt för en flicka att få skenet emot sig. Allt nog. Far nekade, och därmed var det naturligtvis också oåterkalleligen slut mellan de unga tu. En sak ville dock mor inte ge avkall på. Hon skulle ha farsnamnet åt sin pojke, och därför

stämde hon far. Mitt i smällkalla vintern året därpå anträdde vi två den 18 mil långa resan ned till tingsstället i Åsele, men någon rättegång blev det inte av.

Far hade utan risk för juridisk efterräkning kunnat svära sig fri, men han gjorde det inte, eftersom han bara tvivlade på att han var far men visste med sig, att han mycket väl kunde vara det. Det blev nu förlikning. Jag fick farsnamnet, och mor skulle få 300 kr. i uppfostringsbidrag. I nutida ögon synes det beloppet rent löjligt litet, men omräknat i dåtida naturavärden var det visst ingen spottstyver. För den summan kunde man då köpa 4 mjölkkor eller ett 30-tal får, och mor skulle ha fått träla piga i åtminstone fem år för att skrapa ihop de slantarna. På hela beloppet fick mor en revers, där farfar och en av farbröderna stodo som borgen. Far hade nämligen inga egna tillgångar men givetvis sin andel i det gemensamma boet.

Far var den äldste bland sex syskon, och meningen hade alltid varit, att han skulle överta gården och vårdnaden om föräldrarna på deras ålderdom. De övriga syskonen skulle få bygga ut, om de så ville, ty det fanns mark nog åt alla. Genom den här historien tyckte han emellertid, att han hade skämt ut sig så illa, att han inte kunde stanna i hemtrakten, varför han emigrerade till Förenta staterna så snart, att jag inte har något minne av honom. Först hade han dock gift sig med en kusin till mor. Mamma gjorde sig ingen brådska med att försöka få ut de 300 kronorna, ty hon ansåg dem ligga så säkert till, men det kostade henne halva beloppet. Den där farbrodern, som borgat på reversen, dog nämligen och hade formellt ingen kvarlåtenskap efter sig. Farfar gjorde gällande, att han inte gått i god för mera än reversens halva belopp, men det erlade han utan krångel. Ungefär samtidigt med att far for till Amerika, gifte mor sig med en änking i närmaste lilla by på jämtlandssidan, men jag fick stanna kvar hos morföräldrarna, tills jag var på åttonde året. Under tiden träffade jag mamma bara som hastigast några få gånger. Hon kom inte att öva något som helst inflytande på mig under den för framtiden så betydelsefulla småbarnsåldern. Detta var dock antagligen mera till framtida fromma än till men för mig, ty jag befann mig i synnerligen goda händer rent uppfostringsmässigt sett, och praktiskt taget inga yttre faktorer funnos, som kunde gripa in störande i morföräldrarnas strävan att göra folk av mig. Den som härvid spelade största rollen var morfar. För den framgång jag haft i livet, anser jag mig i första hand ha honom att tacka, och ändock stod jag under hans inflytande endast de sju första åren av min levnad.

4. *En man över bord, en liten på luffen.*

Morfar var född 1826 i trakten av Vännäs. Hans far var båtsman men måste på grund av hälsoskäl ta avsked från tjänsten, varefter han med

sin familj flyttade upp till Vilhelmina stora fjällsocken och slog sig ned som nybyggare mer än milen från närmaste granne. En dag, då han ensam höll på med näten ute på sjön, föll han över bord och drunknade. Hustrun åsåg olyckshändelsen men kunde inte komma till hjälp, ty de hade ingen annan båt, än den han använde. De hemmavarande barnen voro helt små, så att hon kunde inte skicka något av dem efter hjälp, utan hon måste stänga in dem i stugan och själv springa genom ris och moras den långa vägen runt sjön till grannars. Det drog om många timmar, innan man fick upp den drunknade, som naturligtvis var oåterkalleligen död. Änkan med de minsta barnen flyttade tillbaka ned till kusten, men de tre äldsta sönerna stannade kvar uppe i fjällvärlden och fingo det med tiden jämförelsevis bra. Morfar togs om hand av en sin mosterman, som var välbärgad bonde där nere i landet och barnlös. Det var visst fosterföräldrarnas mening, att deras skyddsling skulle stanna hos dem för alltid och bliva dem i sons ställe, men det blev annorlunda. Beställsamma tanter inbillade pojken, att han blev alldeles för strängt hållen och hårt behandlad. Morbrors var inte alls »snälla» mot honom. Där skulle han inte stanna, rådde de, utan ge sig ut på egen hand ju förr dess hellre. Pojken lydde rådet, men det blev honom till livslång grämlse. En dag plockade han ihop sina få tillhörigheter i ett litet knyte och gav sig åstad på tiggarevandring från gård till gård i likhet med otaliga ensamstående barn på den tiden. Han var då åtta år gammal. Varken sin mor eller övriga anhöriga där nere i kustlandet återsåg han mera. De närmaste vintrarna befann han sig beständigt på vandring. Somrarna åter getade han hos bönder för maten och lite kläder; det var vanligen dåligt med båda delarna. Men då hösten kom och man satte in kreaturen för vintern, hade man ingen användning för den lille drängen, utan han måste ge sig ut på luffen igen. Helt rättslös vandrade han dock icke vägen fram. Ätminstone i verkliga byar behövde han inte riskera att bli liggande ute över natten, ty där var det över allt ordnat så, att tiggarna skulle få både nattlogi och ett par mål mat. Detta ombesörjdes i tur och ordning av bönderna i byarna. Den hjälpsökande hade bara att fråga sig fram till den gård, där »tiggarklubban» för tillfället befann sig, så fick han utan vidare stanna. För säkerhets skull borde man dock inte infinna sig förrän på kvällssidan. Tiggarklubban var en träklots med åbornas namn eller bomärken inskurna, en motsvarighet alltså till vägklubban och byabudkaveln. År 1917, då författaren för folkminnesforskningar bereste norra Ängermanland, var han i tillfälle att se ett flertal dylika »luffarklubbor», som de nu kallades, vilka fortfarande kunde tagas i bruk av den, som så ville. För tiggarnas räkning hade man i gamla tider särskilda sängar i gårdarna. Morfar berättade, att sedan han stiftat närmare bekantskap med dessa liggplatser, hade han bett att i stället få ligga på spishällen för att slippa plågas av loppor och löss, av vilka det

formligen vimlade i tiggarsångarna. Det var ett hårt nattläger men varmt och skönt, även om stugan var aldrig så kall. Hällen var vanligen av gjutjärn och hade under dagens lopp blivit väl uppvärmd av utstrålningen från den öppna härden.

Ideligen strävade den lille tiggaren upp mot fjälltrakterna till. Där hade han ju sina bröder, och där vinkade många möjligheter till utkomst, som ej stodo till buds nere i det tätt befolkade kustlandet. Då han var på sitt sjuttonde år, befann han sig i trakten av Vilhelmina kyrka och hade riktig drängplats hos en bonde, men han var liten till växten, och då han infann sig hos pastor Grönlund och anmälde sig till konfirmationsläsningen, sade denne: »Nää, du får nog vänta ett år till. Du är för liten.» Då nu pojken talade om, huru gammal han var, fick han det tröstande svaret: »Det gör ingenting. Jag var också sexton år och på det sjuttonde, då jag gick och läste, och det behövdes falit väl alltihopa, men ändock vart jag präst.» I alla fall fick pojken bli med det året, och det gick utmärkt.

Någon skola utöver de sex veckorna hos prästen hade morfar naturligtvis inte fått, men antagligen kunde han läsa, redan då han begav sig ut på egen hand. Den slutsatsen drar jag därav, att han själv bibringade sina barn konsten mycket tidigt. Han kunde också skriva och hade en ganska vacker piktur ännu på gamla dagar. Huru pass hemmastadd han var i skriftlig räkning, vet jag inte, men i huvudräkning var han tillräckligt säker för att kunna klara sina små transaktioner.

Sedan morfar gått och läst, hamnade han så småningom uppe vid Kultsjön; där blev det definitivt stopp, för det bodde inga människor högre upp på den tiden. Vid 28 års ålder gifte han sig med den några år yngre fattiga nybyggarjäntan och byggde sig i vilda skogen den lilla stuga, som jag förut beskrivit och där jag föddes. Under årens lopp växte där upp tre söner och lika många döttrar, alla ovanligt friska och starka trots de enligt vårt tycke högst ogynnsamma livsbetingelserna. Vid min födelse var den yngste i kullen en sju eller åtta år gammal.

Mormor var en liten blid, godhjärtad och förnöjsam kvinna, som aldrig trätte eller knotade, huru stora skäl hon än mången gång kunde ha haft att göra det. Så särdeles begåvad å huvudets vägnar tror jag inte hon var, men hon var klok och principfast. Skriva kunde hon inte men väl läsa. Ofta såg man henne studera psalmboken, och då hon gick där i ensamheten med sina sysslor, nynnade hon nästan beständigt på någon psalm, eller också pratade hon i viskande ton med sig själv. Hon tycktes då i minnet rekapitulera någon upplevelse, ty emellanåt lät hon höra ett tydligt »sa jag» eller »tyckte jag».

5. *En riktig pedagog.*

Sedan jag nu med enkla, grova streck dragit upp huvudkonturerna

av den miljö, i vilken jag föddes och framlevde mina första levnadsår, skall jag genom konkreta exempel klarlägga, vad det lilla torftiga vildmarkshemmet med dess enkla, oskolade människor kunde utträtta i uppfostringsväg, och därmed hoppas jag kunna göra begripligt för läsaren, att jag menar allvar, då jag säger, att jag blev till i just den behagliga tiden och fick mina barnaår förlagda gynnsammast möjligt för min framtida utveckling.

Man satte i gång med att lära mig läsa så tidigt, att jag inte minnes, när vi började. Yngre var jag väl inte, än att jag skulle ha kunnat komma ihåg det, men starten skedde nog så varligt och förlöpte så smärtfritt, att det inte efterlämnade några märken i mitt inre för framtiden. Att morfar hade mig i knäet, under det att han hjälpte mig med att »stava och lägga ihop», kommer jag dunkelt ihåg. Tydligare minns jag den vackert utskurna pekstickan han gjort åt mig och riktigt levande och klart den underbara tuppen i slutet av boken. Han värpte rätt flitigt, men han var fattig, den stackaren med. Vanligen kunde han inte komma ut med mera än en mycket liten sockerbit och det visst inte alla morgnar. Någon enstaka gång krystade han ur sig en tvåöring och en enda gång en hel 25-öring, men då överansträngde han sig visst, för han värpte ingenting alls på många dagar, trots att jag läste av alla krafter och därtill satte boken i kläm under pressjärnet varenda kväll. Från den där tiden bevarar jag ett litet minne, som aldrig kommer att gå ur mig. Morfar stod vid sin enkla arbetsbänk och hyvlade stavved. Han var nämligen mycket skicklig laggare. Jag satt mjukt och bekvämt nere i hyvelspånshögen och läste högt på syndabekännelsen. Det gick knaggligt, för där var så många konstiga och långa ord. Morfar hörde noga på hela tiden och hjälpte mig, så fort det hakade upp sig. Bäst det var, blev den hjälpande rösten så besynnerligt skälvande, så att jag måste titta upp från boken, och det jag då såg, gjorde ett outplånligt intryck på mig. Ett par stora, tunga tårar trillade utför morfars kinder och ned i hans yviga skägg. Först efter många år förstod jag situationen till fullo. Morfar följde inte bara kritiskt med i min knaggliga läsning, utan han begrundade för egen del börens innehåll. Han bad sin syndabekännelse.

Någon nöjesläsning enligt nutida barns krav stod icke mig till buds. Det var A-B-C-boken och katekesen och längre fram psalmboken. Vidare fanns där bibel och postilla, men det var ju inte böcker för barn. En enda profan bok ägde huset, och det var Frithiofs saga av Esaias Tegnér. Mina båda unga mostrar, Ulrika och Fredrika, som dock endast tidvis voro hemma, hade melodier till alla sångbara stycken i boken och kunde därtill en mängd visor och antagligen alla melodierna till psalmboken. Morfar hade nämligen för länge sedan skaffat sig Dillners koralbok i sifferskrift och efter anvisningarna i boken byggt sig ett »psalmodikon» eller en »notstock», som man sade hos oss. Han hade

t. o. m. själv av fårtarmar gjort strängen till instrumentet. Det här var 2:a upplagan av melodiboken, och den innehåller en del koraler fyrstämt samt åtskilliga högstämmda profana sånger. Tack vare sifferboken och notstocken kunde man på egen hand lära sig psalmmelodierna och de andra sångstyckena korrekt, vilket också var huvudsyftet. Såsom tonkälla åter var det inte stort bevänt med notstocken. Men återvändom till läsningen! Så fort jag behärskade läskonsten någorlunda, fick jag för varje dag utanläxor, först de små husbehovsbönerna i A-B-C-boken och sedan i katekesen. Då jag på mitt åttonde år skildes från morfars, kunde jag katekesens alla frågor, svar och bibelspråk som ett rinnande vatten fram till andra artikeln i utvecklingen, och därtill som komplettering av de tio budorden den ypperligt instruktiva wallinska psalmen »Betraktom väl de tio bud . . .». Tidigt höjdes ju bland pedagoger av mer eller mindre omdömesgill och vederhäftig sort ramaskrin över den »barnapinande» och »själmördande» utanläsningen och då speciellt över »katekesrabblandet», som alltid förutsattes vara »tanklöst» och försiggå under leda och kvidan hos och från de stackars små delinkventerna. Man har ju också från vissa håll velat skylla den påstådda »avkristningen» av vårt folk just på katekesen, i det att det myckna katekespluggandet på sin tid skulle ha totalt dödat allt religiöst intresse hos storparten av vårt folk. Det har nu gått ett kvarts sekel, sedan den förskräckliga boken togs bort ur skolorna, så att nu bör väl den skadan ha hunnit botas.

För mig var katekespluggandet långt ifrån någon pina. Det hade mest karaktären av en eggande sport, där man tog det ena hindret efter det andra och kände en lyftande tjusning, då uppgiften avklarades med glans och fortare än läxgivaren beräknat. Hos morfars stannade det ingalunda vid ett mekaniskt inpluggande av texterna, utan dessa blevo den gudsviljans vinkelhake, som tätt och ofta lades på vad man sade, gjorde eller underlät. Morfar och mormor voro inga »läsare». Det hade inte ännu blivit modernt på våra trakter att vara »religiös» eller »troende» framför andra hyggliga medmänniskor. Den som hädade det heliga och med vett och vilja gjorde sig saker till ogärningar, konstaterades visserligen vara »ogudaktig», men det skulle nog aldrig fallit någon in att hallstämpla ens en sådan som ett »djävulens barn», samtidigt med att man själv gjorde anspråk på att vara »gussbarn». Jag kan inte erinra mig, att det i omnejden fanns något av dessa svarta får. De voro visst allesamman gammaldags barnsligt fromma vardagsmänniskor med glasklara kristna rättsbegrepp, som de efter fattig förmåga sökte omsätta i livet. I regel torde de ha suttit inne med mycket god kristendoms-kunskap. I denna bildade katekesen den stadiga stommen, som söndagligen år efter år byggdes på med material från psalmboken och Luthers kyrkopostilla. Man höll nämligen regelbundet söndagsbön efter högmäso-

gudstjänstens schema i psalmboken. På slaget elva infunno vi oss alla i gammelgården. Sällan var det slut på bönen före kl. ett, men det ansågs vara bara i sin ordning. Likadant var det i alla nybyggarställena runt sjön. I långt från andra liggande enstakagårdar höll husfadern bön med de sina.

Vid dessa tidiga år begrep jag naturligtvis inte allt, vad jag pluggade in ur katekesen, men alltsammans satt säkert kvar i huvudet — uppfriskades för övrigt allt emellanåt — och i samma mån förståndet mognade, klarnade allt sådant, som är av beskaffenhet att förnuftsmässigt begripas. Väl ha de livsbärande principerna senare under levnaden ställts mig för ögonen av andra, men ingen har gjort det med sådan övertygelse och bjudande kraft som morföräldrarna, och de försummade aldrig något tillfälle att praktiskt inpränta lärdomarna. Deras nit i det stycket föll sig mer än en gång besvärligt för den livlige och ej så litet självsvåldigt lagde pojkvaskern, men där gavs ingen eftergift på principerna. Hjälpte intet annat, grep man till björkriset. Aldrig svingades detta brutalt hårt men alla gångerna precis så länge som det behövdes, för att det skulle göra sin goda verkan, antingen det gällde att bryta trots eller avskräcka från återfall. Tre ting höll man särdeles styvt på: oförbehållsam och ögonblicklig lydnad för envar, som äger att befalla, absolut ärlighet även i det minsta samt sanningsenlighet. Så grundligt inpräntades och inövades dessa krav i barnasjälen, att de för all framtid så att säga legerades in i ens natur. Utom den naturliga normala utrustningen till kropp och själ utgjorde dessa grundsatser, omvandlade till egenskaper, lång tid mitt enda kapital, och än i dag räknar jag dem som min värdefullaste personliga egendom.

Först senare i livet har jag kommit underfund med, huru verkligt fattigt detta hem var, men jag har inga bittra hågkomster av umbäranden och försaker sedan de tidiga barnaåren, och dock är det tämligen säkert, att vi långa tider levde så nära existensminimum som det utan skadeverkningar kunde levas. Såsom exempel på huru lite bortskämd man var i fråga om godsaker kan anföras, att jag än i dag så livligt minnes den första — på många år den enda — skorpan jag fick, att jag likasom ser den framför mig, då jag sitter och skriver ned detta. Och så obeskrivligt god den var! Ingen bakelse har sedan i livet smakat så underbart. En annan gommens njutning kommer jag också ihåg. Morbror Gerhard hade varit borta på timmerhuggning neråt landet ena vintern. Då han kom hem, hade han med sig en liten bit amerikanskt fläsk. Mormor skar upp fläsket i tärningar och kokade det länge och väl i vatten, varefter hon rörde i mjöl, så att det blev en ordinär välling. Av den öste hon upp åt var och en hans kvantum i vederbörandes egen tråkopp. Av fläsket fick jag en tärning ungefär så stor som en halv tändsticksask. Den vällingen, ja, den var helt enkelt obeskrivligt god för den nymo-

diga smakens skull. Då jag hade nära på tömt koppen, såg mormor, att jag inte hade rört fläskbiten, och frågade halvt förebrående, om jag inte ville ha fläsket. Jo då, det ville jag nog, men jag tänkte spara det till sist. Då myste morfar så gott och sa: »Det är alldeles rätt det, du Levi! Man skall alltid spara det bästa till sist.» Den där festmåltiden förskafade mig visst ett s. k. komplex, i det jag i motsats till folk i allmänhet gillar det amerikanska fläsket bättre än vanligt färskt fläsk, men det är ju ingen svårare psykisk belastning.

Något lustigt erinrar jag mig i detta sammanhang, och det har förde-len att uppenbarligen vara psykiskt betingat. Inte fullt en mil från Stornäset ligger Fatmomakke lappkapell, där det hölls kyrkhelg vår och höst, då allt traktens folk, som kunde komma ifrån hemmasysslor, strömmade till. Att få »följa till kyrkan» var för varje barn en alldeles särdeles upplevelse. Då jag så ena våren bönföll härom, sade en av mostrarna: »Inte kan du följa med till kyrkan. Du har ju inga byxor.» Bokstavligt sant var väl inte detta, fast nog brukade jag ofta springa i bara skjortan om somrarna, men något kyrkplagg hade jag väl inte den här gången. Den natten drömde jag, att jag tillsammans med mormor satt byxlös i kyrkan i Fatmomakke och var så rysligt ängslig, att någon skulle upptäcka min belägenhet. Lyckligtvis vaknade jag, innan detta skedde. Den som inte satte i fråga att få följa med till kyrkan nästa dag, det var jag. Men nu kommer det intressanta. Åtminstone någon gång vartenda år under hela min följande levnad har jag drömt, att jag befunnit mig i samma prekära situation. I mina unga år återkom drömmen mycket ofta, med tiden mera sällan. Det har varit andra kyrkor, och min egen ålder och ställning i livet har jag uppfattat rätt, men den obehagliga känslan har varit den samma som första gången. Nu de sista gångerna har jag befunnit mig i folkträngseln i någon profan samlingslokal, då jag med ens tappat byxorna och inte varit i stånd att hämta upp dem igen. Som synes vill det bra lite till i barnåren, för att man skall få sig en chock, som i det undermedvetna sitter i hela livet. Å andra sidan tål en barnunge utan minsta psykiskt men en rätt så hårdhänt och smärtsam behandling, varpå jag senare skall ge exempel.

»Gud, med en nödtorftig spis du oss styrker här i livet. Låt oss njuta, vad du givit, måttligt och ditt namn till pris!» Denna gamla bordsbön passade oss precis och lästes av oss alla med knäppta händer, tyst och med djupaste andakt. *Nödtorftigheten* var bokstavlig, och *måttligheten* gav sig själv på grund av knappheten, men *njöto* gjorde vi i fulla drag av de enkla anrättningarna, kryddade av en glupande hunger i friska, ofördärvade magar. Morfar och mormor, som varit med om den verkliga hungersnöden i slutet av 1860-talet, prisade helt visst Gud i sina hjärtan, för varje gång de fingo äta sig någorlunda mätta av riktig om ock mycket enkel mat. Hos oss, de uppväxande, inpräntades med hjälp av skild-

ringar från stora nödtider respekten för allt vad mat hette, och då i synnerhet för mjölmaten, »gudslånet» framför annat. Inte det minsta matnyttiga fick förfaras. Det var inte nog med att man med skeden åt ur matkoppen så väl, som möjligt var, utan man skulle »sjöva» (stryka) ur den med pekfingret och sedan slicka av detta. Föll den minsta bröds-mula på golvet, fick man vackert lov att plocka rätt på den och äta upp den. Det var en stor synd att trampa på bröd. Flickan i den gamla visan, hon som trampade på brödet, sjönk ju också ned i jorden så djupt, att man icke fick rätt på hennes döda kropp. Likaledes var det synd att klagas och kinka på maten, antingen för att portionen var för liten, eller för att anrättningen inte smakade så bra. Att göra så var rent ut riskabelt, ty till straff kunde Gud ställa om så, att det en vacker dag inte fanns någonting alls att sätta fram på bordet. Soppbenen grävde man ned i jorden, för att de skulle nära potatisen och kornet, men innan dess hade man kokat dem så många gånger, att det var bara en aning härsken smak, som skilde sista spadet från vanligt vatten. Med salt, lite mjölk, råskalad potatis och mjöl- eller blodklimp blev det i alla fall en riktigt god soppa.

En sak, som vi småpojkar satte mycket stort värde på, var att skrapa grötgrytan, helst om det var skova på botten. En vårkväll, då mormor och jag voro ensamma inne och hon höll på att koka gröt, tingade jag på att få skrapa grytan. Då hon öst upp gröten, hällde hon mjölk i grytan och satte den på sin plats i grytvrån, och jag slog mig ned på golvet bredvid grytan för att börja måltiden, men i detsamma for det en ond ande i mig. Jag fick ett anfall av »trotsålderns» självhävdelselusta, som det enligt en del moderna pedagogers mening skall vara så förkastligt att bryta, även om man medger, att ungarna inte ska få helt tyrannisera omgivningen. Alltnog! Demonstrativt reste jag mig och slängde träskeden ned i grytan, så att det skvatt, och sa malligt och morskt: »Ja' vill int' skrapa gryta, för ji (ni eller I) ha' varit så snål.» Jag tyckte, att hon hade lämnat kvar för lite gröt i grytan. Om morfar varit inne, hade jag inte vågat göra så, men mormor var så beskedlig och snäll, att jag tordes. Nätt och jämt var gesten gjord och repliken framspottad, så öppnades dörren och morfar stack in huvudet. I ett enda ögonblick hade han uppfattat scenen, och så försvann han på vid pass en minut. När han då uppenbarade sig igen, var det med några stycken nyutslagna björkvistar i handen. Om jag då besinnat, vad min frid tillhörde, och kvickt förpassat mig till grytan, hade det kanske stannat vid detta, men jag föredrog att stå där och tjura. Gubben brydde sig inte om att försöka övertala mig att »vara snäll», utan han lade mig utan ett ord över sitt knä och blottade lilla stjärten, vilket var lätt gjort, eftersom jag blott hade skjortan på mig, och så vidtog bastonaden med det förut väl ansade riset. Han slog inte hårt, men det gjorde i alla fall rent nedrigt ont.

Att börja med blev jag arg, skrek och sparkade och försökte att vrida mig loss från nackgreppet, men det var fåfångt. Jag satt fast som i ett skruvstäd, och rappen föll i obevekligt jämn takt. Antagligen hade jag fått smisk någon gång förut, eftersom jag fort nog reagerade på det enda riktigt förståndiga sättet i en sådan situation: gav upp motståndet och slutade med det ilskna skriket. Inte ett ögonblick längre än nödigt pågick agan. Sedan kastade morfar riset på elden, och utan tillsägelse förfogade jag mig till min gryta och återupptog den avbrutna måltiden. Jag vände ryggen mot de två andra i stugan, och det var så beklämmande tyst där inne. Jag vet inte, om det var med beräkning de båda gamla tego eller det var på grund av fin pedagogisk instinkt. Säkert är, att det var det riktigaste. Nu kunde mitt lilla unga samvete i lugn och ro göra sin röst gällande, och därvidlag fick jag intet medhåll, ingen medömkan. Jag framstod inför mig själv som en verkligt stor syndare, då jag så illa kunnat bete mig med maten, gudsgåvan, och vara så stygg mot mormor, som var så snäll. Straffet jag fått syntes mig vara välförtjänt men inte tillräckligt sonande. Ännu fattades något, kände jag, för att det skulle bli riktigt bra igen, och det klarade jag av genom att stamma fram: »Men de' ä' no' branog mytji ne' på botten.» Då hörde jag morfar säga med sin blidaste stämma bara det enda ordet: »Jo-jo!», och då jag så tittade upp på honom, tindrade hans ögon så hjärtegott mot mig. Därmed var den frågan definitivt ur världen, och någon fler konflikt av närbesläktat slag seglade icke mera upp. Då jag finskrapat grötgrytan, som sig borde, var jag ordentligt mätt. Mormor hade visst inte varit snål på gröten, men hon hade hållt så frikostigt med mjölk i grytan, att det ena goda bokstavligen skymde bort det andra. Därav kom sig katastrofen. Mer än en, för vilken jag relaterat ovanstående, har utan vidare fördömt gubbens handlingssätt. Han använde större våld än nöden krävde, anser man. Han hade bara behövt säga till bestämt, att jag skulle skrapa grytan, så hade jag nog också gjort det. Säkerligen, för jag hade verkligen respekt för honom, men lika säkert hade jag någon fler gång försökt att sätta mig på tvären, om det visat sig, att sådant kunnat ske utan egentlig och kännbar påföljd.

Det var som sagt nätt om maten hos morfars men inte så, att jag därav har några svåra minnen. Annat blev det, då jag om bara ett fåtal år kom bort till främmande människor att tjäna mitt bröd. Då måste jag åtminstone halvsvälta. Det var långt ifrån någon behaglig tid, men den var uppfostrande och hade ett verkligt gott med sig, som med säkerhet kommer att räcka livet ut: tacksamheten för en ordentligt tillmätt brödkaka och förnöjsamheten med även den enklaste anrättning. Varje min måltid är en liten högtids- för att inte säga andaktsstund. Jag tror, att det är alldeles nödvändigt, att man har denna inställning till det dagliga brödet, om man skall kunna få den rätta välsignelsen därav, och därför har

jag också alltid som lärare lagt mig vinn om att försöka bibringa mina skolbarn densamma, men jag fruktar, att resultatet oftast blivit skäligen klen av den orsaken, att de flesta av mina lärjungar varit så »lyckligt lottade», att de inte behövt gå igenom umbärandets förberedande kurs.

I det föregående har jag nämnt de tre grundprinciperna, av vilka ärligheten var en. Man fick inte ta den minsta sak olovligt. Även om man tog alldeles för givet, att man skulle få den, skulle man be om den och sen tacka för den ordentligt. För det sista kravet vet jag att jag en gång i minnets början satte mig på tvären och inte behagade tacka trots påminnelser. Då tog mormor helt enkelt igen den lilla saken, och jag fick lov att be riktigt vackert, innan jag fick den tillbaka, och då skyndade jag mig att tacka. Denna regel gällde också bland de vuxna, och det var inte nog med att bara säga tack; man skulle också ta i hand, ty först i och med det övergick äganderätten. Mormors lilla sockerskål stod uppe på en hylla, dit jag kunde nå, om jag klättrade upp på en stol. En dag, då jag var ensam inne, praktiserade jag mig dit upp, tog en av de små sockerbitarna och åt upp den utan att bli störd. Jag kände mig därför alldeles lugn för upptäckt, men jag bedrog mig. Inte lång stund därefter råkade mormor titta i sockerskålen och saknade en av sina sockerbitar. Antagligen hade hon ställt i ordning det, som skulle få gå åt nästa gång man drack kaffe. Det var bara hon och jag hemma den dagen, så det var inte lönt för mig att neka. Det blev villkorlig dom, men understode jag mig att stjäla socker en gång till, skulle jag få smaka riset. Det dröjde inte länge, förrän jag gjorde mig skyldig till andra resan. Tillfället var lika gynnsamt som förra gången, och frestelsen blev mig för stark. Förmodligen intalade mig den lede, att nåd skulle få gå före rätt även nu. Mormor var ju så snäll. Den gången räknade jag fel. Det blev smisk på bara stjärten och det riktigt ordentligt ändå, men efter den betan förlorade sockerskålen sin dragningskraft på mig. Gumman verkställde avstraffningen egenhändigt och omedelbart efter upptäckten. Det passerade lät hon visst stanna mellan oss två. I varje fall antydde morfar aldrig någon vetskap om mina snatterier, men det kunde också lika gärna bero därpå, att han ansåg saken vara nöjaktigt utagerad, och därmed skulle den också vara ur världen. En sentida tant, som gör anspråk på att förstå sig på ungar bättre än någon annan och vara en barnvän utan like, blev alldeles utom sig, då jag berättade den här episoden för henne. Om min mormor var så *hård*, sa hon, att hon *kunde* neka en liten stackars barnunge en sockerbit, så skulle hon åtminstone ha haft det *vettet*, att hon hade gömt undan sockerskålen och inte *frestat* den lille med den förbjudna frukten. Om det bara varit frågan om att freda sockret, var mormor helt visst klyftig nog att ha kunnat räkna ut det där knepet, men här gällde det att lära pojkvaskern låta bli det förbjudna, även då det var mycket lockande och låg inom räckhåll. Att respektera

andras äganderätt var särdeles nödvändigt på vår trakt, där man i den tiden mera sällan hade lås för sina stugor utan bara reste en stör mot dörren, då man under slåttern ofta lämnade hemmet folktomt hela dagen.

Den ärade läsaren skall inte av det anförda låta förleda sig till att tro, att här tillämpades någon sorts inkquisition. Riset kom inte till användning annat än vid försvårade fall och aldrig för att tvinga fram sanningen. I ilskan flög jag en gång på min yngste morbror och bet honom i magen. Han var väl tunt klädd, eftersom det kunde ta så styggt. Det blev en ful blånad med märken efter alla framtänderna. Då vart jag något till rädd. Här komme nog att vankas ett riktigt kok stryk, men det blev inte så. Morfar sa bara helt lugnt: »Jaså! Du håller på bli folkond. De' ä' bara ilskna hundar, som brukar göra så där. De' blir väl bäst, att jag tar lillhammarn och knackar ur dej framtänderna.» När han så tittade uppåt hyllan, där han hade sina verktyg, blev jag så förskräckt, att jag gallskrek, för jag trodde, att nu skulle gaddarna ur mig. Så sa morfar lugnande: »Du ska få ha kvar betarna, om du ber Rickard om förlåtelse och lovar, att aldrig mer göra så. Och så skall du blåsa på blåningen, så går den väl snart bort.» Avbönen gjordes kvickare än fort, ty jag kunde formuläret: »Söta, gulla Rickard! Förlåt mej för att jag varit så stygg! Jag ska allri mera göra så,» och så blåste jag på blåningen. Löftet höll jag, och det hade visst välsignelse med sig, för jag tuggar fortfarande med egna tänder.

I en nyare tid ha våra kriminalister hittat på knepet med fingeravtryck för brottslingars identifiering. Hos oss praktiserades den metoden för sextio år tillbaka i tiden. Det följande är ett av mina tidigaste barndomsminnen. Det var sommar, och korna mjölkade bra, så det blev överskott av smör. Smöret packades i ett lådformigt mått, som rymde ett halvt pund, stjälpes sedan ur och slogs in i fin näver, avtunnad utifrån till tjockleken av ett sockertoppspapper. Det sparades till vintern för att säljas i Norge. Nu hade jag varit inne i mjölkboden och kalasat på ett smörstycke, som inte ännu var inslaget. Jag hade helt enkelt grävt i smöret med fingret och ätit. Då mormor fick se detta, frågade hon mig, om det var jag, som varit och grävt i smöret. Jag nekade förstås. »Nu är jag rädd, att du ljuger,» sa mormor, »men det ska vi väl snart ta reda på.» Så tog hon mig med in i mjölkboden och placerade min pekfinger-topp i en av de små rännorna. »Si du», sa hon, »de' ä' ditt finger som har varit där. Är de' int' sant, de'?» Skamsen viskade jag fram ett »joo». »Så ska du inte göra», sa hon, »å så ska du inte ljuga. Gud tycker inte om sånt.» Och så fick det räcka med det. Att det också gjorde det, bevisades väl bäst av det faktum, att jag än i dag har alltsammans i friskt minne, under det att så mycket annat och vida märkligare blivit förgäta.

Bland tuktomedlen hade man naturligtvis en uppsättning busar av mystisk natur att skrämman en med. Främst bland dessa var väl »gamm-

karlen», även kallad »gamm-kusen». En liten bit från gården fanns en vid, djup och porlande kallkälla. Om jag trillat ned i den, hade jag helt säkert drunknat, men det var ingen risk för att jag skulle göra det, för detta var »gamm-kusegrubba». Där bodde den fulingen och lurade bara på att jag skulle komma i närheten, så att han skulle få dra ned mig till sig. Det betvivlade jag inte, sedan man visat mig, huru han bökade om i dyn nere på botten. Men det var inte nog med att man höll sig på avstånd från hans domän. Om man var odygdig, kunde han komma ända till gårds och dra en med sig upp till sin grubba. Då det var mycket kallt eller fult väder om vintrarna, ville man, att jag skulle hållas inne, och det var nog bäst också, ty jag var inte klädd för låga temperaturer. Då kom »Vinter-Erik» och »benlösn» (den benlöse) väl till pass. Den förre hörde man slå i knutarna, då det var smällkallt, och den senare slängde dörren på vid gavel och kom i osynlig måtto rusande in i stugan för att ta den, som inte stängt dörren ordentligt om sig. Vidare fanns där »jällar-gubben», som kom och opererade en, ifall man var oblyg med det lilla man hade. Dessa tuktomästare till lydnad och blygsamhet hade jag mycket stor respekt för, men i mån som jag växte till i ålder och visdom, avlägsnade de sig självmant ur min föreställningsvärld utan att lämna efter sig några märken i mitt psyke.

Mycket tidigt satte man mig i nyttig verksamhet. Jag minns, att jag fick bära in ved åt mormor och inte orkade ta mera än ett vedträ i taget. Det var ved för den öppna spisen, så det var stora trän. Sommartiden skickades jag ofta efter gott dricksvatten ur en kallkälla ett stycke från gården. Kannhämtaren var just lagom stort ämbar åt mig. Då jag blev lite större, följde jag om vintrarna mormor till fåhuset och hjälpte henne »stilla», d. v. s. utfodra djuren. Mormor stod i ladan och ställde i ordning givorna, och jag fick springa med dem till de djur hon bestämde. Det var förfärligt roligt, liksom nästan allt göra man sattes till, ty allt emellanåt fick jag beröm men däremot aldrig något materiellt vederlag. Det var en allmän grundsats, att barnen inte skulle vänjas vid att få betalt för sitt arbete hemma. En gång minns jag, att mormor satte mig till en syssla, som inte föll mig i smaken. Jag låtsades därför inte höra, vad hon sade, utan tog katekesen och satte mig att läsa, viss om att det skulle betraktas som laga förfall, ty man brukade alltid låta mig vara i fred, då jag studerade, men den gången blev det annorlunda. Inte förr hade jag slagit mig ned med boken, förrän mormor kom och tog den ifrån mig med ett bestämt: »Du hörde ju, va' ja' sa'», understruket med en ordentlig lugg. Jag tror knappast, att jag någon mer gång i livet tagit gudsordet till täckmantel för vrång vilja. Det var alldeles säkert bra, att det första skrymteriförsöket slutade så snöpligt.

Det allra roligaste var att få springa något ärende till granngården, för dit fick man sällan eljest gå. Vanligen gällde det att låna en sak eller

bära hem den. Innan man släpptes i väg en sådan gång, var det att först ordentligt lära sig en läxa av t. ex. följande lydelse: »Mormor hälsa(-de) å ba', om ji (ni, I) vill vara bra (vänlig, snäll) å låna (låna henne) besmane.» Så fort man fått saken i handom skulle man gå hem med den. Sedan den var använd, fick jag bära den tillbaka och då skulle jag säga: »Mormora skick' him (hem) besmane å häls' å tack för låne'.» Om jag bett därom och fått lov att stanna en stund hos grannars, gällde det att hålla ögonen på väggklockan, ty jag skulle vara hemma på bestämt klockslag. Stannade jag borta längre, blev det väl knappast annan påföljd, än att man portförbjöd mig på obestämd tid, men det var illa nog. Inte bättre gick det, om jag uppfört mig »slamsigt» (glopaktigt) hos grannarna. Man fick inte löpa ut och in, inte vara nyfiken och frågvis, inte bullra, inte röra saker och ting o. s. v. Var det främmande hos oss, gällde samma regler för mig då också. Eftersom de äldre härvid föregingo med gott exempel, voro dessa bud icke tunga. Frågade man om sådant, som man inte alls borde veta, fick man den upplysningen, att »en frågvis får inte allt veta», och ville man ha reda på, vad det skulle bli, av det som någon börjat tillverka, blev svaret vanligen: »Vänta, så får du väl själv se,» eller: »Ja, vad tycker du, det börjar likna?» På det sättet sporrades man att iakttaga. Det blev spännande, och man lärde sig en hel del om arbetsförfarandet, som skulle ha gått en förbi, i fall man utan vidare fått den begärda upplysningen.

I likhet med de flesta nybyggare av den gamla stammen var morfar en mångsidig och god slöjdare. Man var ju hänvisad till att i det längsta klara sig själv utan penningutlägg eller arbetsbyte. Detta gällde också barnens leksaker, i den snäva mån särskilda sådana kunde komma i fråga. Naturen själv bjöd ju här på så många färdiga trevliga saker. Nere på sjöstranden fanns det dels fin sand att gräva i, dels massvis av idealiska små skifferhällar att bygga av och »kasta smörgås» med och slutligen de mest förtjusande rundslipade kiselstenar i växlande storlekar att låta föreställa kor, får och getter. Om man i mörkret slog sådana stenar mot varandra, lyste de till, så att deras form tydligt framträdde. Företeelsen var rent fascinerande för barnafantasien. Med hjälp av en gammal fil lockade morfar riktiga sprutande gnistor ur kiselstenarna och talade om, att han varit med om att göra upp eld på det sättet, för att det inte fanns några tändstickor på den tiden, men då begagnade man en sten, som hette flinta och måste köpas, emedan den inte finns på våra trakter. Genom att förse grankottar med ben och horn av stickstumpar fick man nästan riktiga kor. Av maskrosstjälkar kunde man göra bra musikinstrument. Det var bara att hålla stjälkens smalända ett ögonblick i elden, så att den blev sladdrigt mjuk, och sedan krama ur den saften och platta till den mjuka spetsen. När man nu blåste i rörets andra ända, uppstod det en stark, skrikande ton, som ändrade höjd,

allt eftersom man blåste starkare eller svagare. Det var en härlig musik! Om man böjde en maskrosstjälk runt och stack in dess smalare ända i den grövre, fick man en ring. Av sådana ringar kunde man åstadkomma huru långa halskedjor som helst, men det var mycket bräckliga smycken. Frampå sommaren bjöds ett ypperligt material till en hel del lättillverkade roliga saker i den ståtliga »myrstuten» (Angelica silvestris) med dess ledade, ihåliga stjälk, genom bottnar avdelad i olika grova, ganska långa rör. Det var ämnen till små kärl, blåsrör och pipor att blåsa i, på samma sätt som man brukar med nyckelpipor. För övrigt utgjorde markens alla vackra och mångskiftande blomster förtjusande leksaker, och gamlingarna tyckte om, att jag plockade blommor och satte i vatten inne. Så att sommartiden var det ingen brist på leksaker. En outtömlig natur bjöd ju på sådana.

Varje vår, just då sälgens bladknoppar bröto fram, gjorde morfar mig sälgpipor. Det var inga korta, visselpipsliknande stumpar utan så långa, att min korta arm nätt och jämt räckte till, så att jag med pekfingeret nådde att stänga och öppna pipans öppna ända. Jag lärde mig snart spela drillar och fantasimelodier. Andra kunna ju ej åstadkommas på en öppen pipa utan fingerhål. Då det gick att göra sälgpipor, visste man, att nu var det vår på allvar. Dessvärre blev pipan efter bara en eller annan dag oduglig, genom att den torkade och skrumpnade ihop, och sedan bladen slagit ut på sälgen, var det slut med spelandet den säsongen, ty barken höll inte längre att vrida loss. Hela mitt liv ända tills i år har jag varje vår brukat skära mig en sälgpipa och blåsa en stund ute bland den späda grönskan, ty först då har jag kommit i rätta vårstämningen och känt något av barnet leva upp inom mig, men i år blev det inte av för det myckna skrivandets skull, och det har gjort, att jag inte tyckts få uppleva någon riktig vår den här gången trots förstamajfirande med flammande bål, vårsånger och tal. Detta allt är för mig något kulturellt konstlat, som lämnar mitt inre så skäligen oberört, under det att en stunds mediterande med sälgpipan som enda följe blir en högtidsstund, under vilken den åldrande mannen glömmer sina år och krämpor och gläds åt att vildmarksgossen ännu lever längst där inne i bröstet.

En vår gjorde morfar mig ett skrikande instrument, som försatte mig i vild förtjusning. Mitt i tu klöv han en fingertjock, decimeter-lång pinne av rätt trä och jämnade till de plana sidorna, så att de skilde sig en smula bågformigt från varandra, då han lade i hop halvorna. Sedan skivade han i ena halvans plansida loss ett tunt spån, som fick sitta fast vid ämnet med ena ändan. När man nu lade ihop de båda pinnhalvorna och blåste i springan mellan dem, uppstod ett starkt, rent infernaliskt skärande skri. Det var något för barnet att få! Till lycka för omgivningens öron förstörde jag snart den kosteliga skrikan. Då jag höll på att undersöka den, lossnade tungan i den, och morfar ville inte förhjälpa mig till en ny, för

han »fick så ont i öra» utav det där lätet, och det var så knepigt att få till den där tungan, att jag hann få bättre vett, innan jag dugde göra en skrika.

Bland leksaker, han gjorde mig, var det en s. k. »såggubbe». Det var en underbar skapelse! Den var av trä och enarmad. Armen satt mitt i bröstet, och i den var orörligt fäst en såg, som räckte långt nedanför gubbens fötter. I den fria ändan var en avlång klots fäst vinkelrätt med riktning under gubbens fötter. Det hela var så avvägt, att gubben stod säkert för sig själv, då man satte den ytterst på bordsskivan. Gubben hade inga fötter, utan benen voro nedtill formade som mejslar, varför man kunde sätta den i gungning framåt och bakåt. Då rörde sig sågen upp och ned, likasom hölle gubben på att kransåga bräder. Därmed höll han på en lång stund, sedan han väl kommit i gång, och då han slöade till och syntes ämna vila, var det bara att ge honom en liten knuff i ryggen, så gnodde han i väg igen. För mig var den enkle, primitivt formade såggubben ett riktigt underverk, en besjälad varelse.

Vi hade besök av Hans Persson i Marsliden en dag på försommaren. Morfar stod vid sin snickarbänk och arbetade på en räfsa till slättern, och jag satt på golvet i bara skjortan och slöjdade av alla krafter på mitt vis. Sedan Hans suttit och tittat på mig en stund och märkt, huru bra det bet för mig, sa han till morfar: »Men att ji törs låta pojken ha en så vass kniv. Han kan ju rent skära ihjäl sej.» Morfar tittade över glasögonen, under det han svarade: »Karln jett (måste) få ha ett riktigt verktyg, om han ska kunna göra nånting. Om han skär sej en gång, så aktar han sej en annan.» Jag minns inte, när jag började få ha kniven, men det var efter bestämda och oryggliga regler. Då jag ville snickra, skulle jag förse mig med behövligt virke, sätta mig tillrätta på golvet och be vackert att få låna kniven. Den satt instucken i knivhället upp under takbjälken, och den var så välslipad, att det blänkte blått om den. Anhållan beviljades alltid. Då jag ville avbryta arbetet och stiga upp, skulle jag ta kniven i spetsen, räcka skaftet mot morfar och säga: »Tack för låne!» Då tog han kniven och satte den på sin plats. När jag återkommit och satt mig på min plats, fick jag genast tillbaka verktyget, men sprang jag upp med kniven i handen, tog han den ifrån mig, och då var det inte värt att försöka få igen den samma dag. Höll jag den i skaftet, då jag skulle lämna den ifrån mig, sa han: »Tänk' du stick mej?» och så fick jag ändvända den. Alltid ville han höra, vad jag tänkte framställa, eller också sa han, att han såg, att jag höll på göra det eller det, och då blev jag så glad, för att jag fått till stånd något, som var likt nånting. Men en gång var jag förbehållsam, för det handlade om en uppfinning, som jag alldeles själv tänkt ut med mitt eget huvud. Den gången fick han till svar på sin fråga ett hemlighetsfullt: »Vänta, fo (får) ji fell (väl) si (se)!» Därmed lät han sig nöja. Han fick nog vänta ett par da-

gar, för det här var en ganska invecklad historia. Det var ingenting mindre än en maskin. Den kunde inte klaras av med bara kniven, utan jag måste få låna ett par navare också. Då mästerverket var färdigt, tedde det sig sålunda: Först var där ett fundament, bestående av en brädlapp. Från detta reste sig en fyrkantig ståndare, som medelst en rundtapp var säkert fäst i fundamentets ena ända och i dess mittlinje. I sin övre del var uppståndaren djupt urslitsad i fundamentets längdriktning. Genom slitsgavlarna var ett litet hål borrat. Från uppståndaren utgick en vågrät arm till för användningssättet beräknat lämpligt avstånd från fundamentets andra ända. Armen var avtunnad, så att den mycket ledigt föll ned i uppståndarens urslitsning och var där genomborrad, så att en liten träbult eller pinne kunde trädas genom alla tre hålen, varvid en gångjärnsledande förbindelse uppstod mellan de båda maskinmomenten. Armens fria ände var urslitsad på samma sätt som ståndaren och medelst en gångjärnsled förbunden med en prylliknande, vertikal del: maskinens arbetande moment, vars fria, spetsiga ända kunde löst fixeras i ett hål i fundamentet och därur lika lätt frikopplas. Så ungefär skulle maskinen ha beskrivits i en patenthandling. Den lille uppfinnaren hade nog inte kunnat muntligt redogöra för sin maskin, men att konstruera och tillverka den, det gick han i land med. Till maskinen hörde två hjälpapparater. Den ena var en träkniv, den andra en liten avrundad spade. Då jag hade mästerverket färdigt, lämnade jag det till morfar med ett triumferande: »Nu ska ji fo si!» Längre satt han och vred och vände på den besynnerliga tingesten och bara teg. Till sist sa han, att det där var bra gjort, men han begrep inte, vad det var, för något sådant hade han aldrig förut sett. Då jag talade om för honom, att det var en *kamsmaskin*, kliade han sig i huvudet och undrade, huru man skulle kunna göra kams med den där apparaten. Det var inte heller meningen att göra kams med den, upplyste jag. Den skulle användas, då man *åt* kams, och så fick jag förklara funktionerna. — Här är det kanske bäst, att jag talar om, att kams är en norrländsk maträtt. Av råreven potatis, mjöl och vatten, med eller utan tillsats av blod, gör man små tjocka kakor och kokar dessa i saltat vatten. Man kan också göra degbollar med en bit talg inuti. Det är »fetkams». — Prylen skulle man sticka genom kamsen och tränga ned den i hålet i träplattan, varefter man kunde bekvämt skära sönder kamsen i lämpliga munsbitar. Med spaden skulle man krafsa ut talgbitarna ur fetkamsen. Jag fick mycket beröm både för utförandet och konstruktionen. Morfar påvisade visserligen, att problemet kunnat lösas mycket enklare. Det ginge lika bra att fästa kamsen vid brädlappen bara med lös pinne, men det gillade jag inte. Det var väl ingen maskin, och det var en sådan jag velat åstadkomma.

Morfar ingrep inte direkt i mitt slöjdande, men han lånade mig verktyg och visade intresse för vad jag höll på med. Själv fick jag välja mina

arbetuppgifter och försöka utföra dem på bästa sätt. Därvid hade jag god nytta av att han indirekt tvingade mig att iakttaga honom under hans arbete, i det han inte i förväg lät mig veta, vad det skulle bli av ett ämne han givit sig på. Metoden var förträfflig. Att jag kommit att väl behärska möjligheterna hos kniven, det mest mångsidiga men också mest svårförda slöjdverktyget, beror säkert därpå, att jag som liten pys så träget iakttog detaljerna av morfars sätt att föra den. Morfar gjorde bl. a. mycket snygga näverburkar. Det såg ut att vara så pass knepigt, att jag inte vågade göra ett försök därmed förrän om en 8 à 9 år. Det gick bra, ty jag mindes fortfarande precis, huru gubben bar sig åt, bara med att jag sett därpå. Det är säkert, att morfar såg in i framtiden, då han satt och betraktade sin lille slöjdande skyddsling. För honom var nog detta inte endast ett bra sätt att få pojken att hålla sig i stillhet någon stund då och då. Det var också ett utvecklings- och uppfostringsmedel. Jag kommer så väl i håg, då han en gång gjort mig en synnerligen trevlig leksak. Det var ett litet vattenhjul av allra enklaste typ: en fingertjock träpinne med iknackade, jämförelsevis stora kilar runtom. De sistnämnda gjorde tjänst som vattenskovlar. I ändarna av pinnen eller hjulåsen voro ett par ögonlösa stoppnålar inslagna till lagernålar. Hjulet var inmonterat i en enkel ram. Morfar följde själv med mig till en liten bäckrännil en bit från stugan och hjälpte mig att få hjulet i gång. Till vattenränna använde han ett stycke bark från en intillstående björk. Han anordnade det så, att en helt liten vattenstråle föll ned mot bladen, och strax började den lilla kraftmaskinen arbeta. Det såg väldigt livat ut! Så tog jag i hand och tackade för att vara säker, att härligheten var min. Innan morfar lämnade mig ensam med min skatt, sa han, att jag inte skulle släppa på mera vatten, för »vattenkallen» gick bäst som den nu var ställd. Långe satt jag och beskådade undret och njöt, men så föll det mig in, att jag skulle försöka, om det inte gick att få bättre fart på »kallen». Jag dämde in mera vatten, så att den lilla rännan gick full med den påföljd, att den ena efter den andra av skovlarna lossnade och gav sig iväg ner genom den vitskummande lilla bäcken, och så stannade kallen. Den var inte konstruerad för så stark påfrestning. Jag sprang hem med min vattensnurra, visade den för morfar och bad honom reparera. »Nehej,» sa han, »det gör jag inte, för du har inte gjort som jag sa, men — du ska få låna kniven och laga den själv.» Detta skedde något år, innan jag utvecklat mig till kamsmaskinmakare. Det var än så länge inte stort bevänt med min tekniska färdighet, så att det var marigt värre och tog en rundlig tid, innan kallen kunde börja snurra igen, men det inträffade dock i sinom tid, och den som då var glad, det var jag. Ja, jag var rent ut stolt. Det var nära på, att jag inbillade mig, att jag gjort hela vattenverket själv. Var likvisst lugn för att jag efter detta aktade mig för att överbelasta min vattensnurra.

Dessa glimtar torde vara tillräckliga att ge en ganska fullständig bild av den uppfostran i skilda hänseenden jag åtnjöt under mina tidigaste år. Andra må tycka och tro, vad de behaga om den samma, men jag vet, att den var utmärkt bra, och det inte bara i betraktande av de ringa formella bildningsförutsättningar mina båda gamla fostrare innehade. Ingen annan period i mitt liv har blivit så väl förvaltat mig till godo som denna, och som gammal, erfaren lärare måste jag förundra mig över, att så mycket medhans under de få åren och det utan egentligt tidsödande på mig. I den åldern, då nutida barn börja i småskolan, läste jag obehindrat i vilken bok som helst, antingen det var »tysk» eller »latinsk» stil, och därtill kunde jag halva storkatekesen med frågor, svar och bibelspråk perfekt utantill jämte alla böner till vardagsbruk och några psalmer. Min religiösa och moraliska begreppsutrustning var redan nu så pass rikhaltig, att jag är viss om, att intet egentligt nytt sedan tillkommit. Vidare ha endast dessa barndomsintryck blivit av någon levnadsreglerande betydelse för mig. Hållbarheten av desamma bevisas av några fakta. Trots flitigt bemödande, i vilket ej så litet läsande av kyrkohistorisk och filosofisk litteratur ingått, har det ej lyckats mig att nämnvärt ändra på den första gudsbilden inom mig. Den envisas att alltfört bibehålla sin gammaltestamentliga, allvarsamma uppsyn, och låter jag den inte vara i fred, fördunstar den helt enkelt. Som de flesta andra tänkande människor har jag haft min »fritänkarperiod», men inte ens då kunde jag hoppa över bordsbönen! Det är inte utan, att jag avundas en del hyggliga bekanta deras förmåga att kunna småsynda utan efterföljande illamående. Själv måste jag sona varje litet avsteg från det etiskt korrekta genom mer eller mindre envisa moraliska kopparslagare. Företeelsen går under benämningen »bondånger», ett synnerligen träffande uttryck, ty den hör naturligt hemma hos dem, som fått sin moral grundlagd i de gamla stränga bondehemmen. Både från samhällets och individens synpunkt är det djupt att beklaga, att de nutida hemmen i allt för stor utsträckning uraktlåta att systematiskt påverka småbarnen moraliskt. Hemmet allena kan giva individens andliga ryggrad den rätta segheten, stadgan och styrkan. Karaktären utvecklas nämligen jämsides med individens tillväxt i övrigt — i god eller dålig riktning, beroende av påverkan. Vad som i detta stycke försummas under tiden före skolålderns inträdande kan sedan aldrig till fullo gottgöras, och den ljuva frihet i vilja och handlande, som barnet under sina tidigaste år tillåtits njuta, får det sedan lida för inte bara under skoltiden utan ofta hela livet igenom, och andra måste lida med för de irriterande spänningar, som de där andra ideligen förorsaka i samlevnaden med omgivningen. Mot varje pliktkrav utifrån, och de äro legio i familjen, arbetslaget och samhället, reser sig deras inre med ett tjurigt: »Jag vill inte!» och då det inte hjälper, foga de sig med ett trumpet: »Jag måste väl.» Med den inställ-

ningen blir varje förelagt arbete tungt och tråkigt. Endast den, som viligt underordnar sig plikten som en naturlig och självfallen sak, avviner mödan dess bästa lön: arbetsglädjen och tillfredsställelsen över väl förrättat värv. Konsten att kunna göra detta är ingalunda medfödd. Den måste läras och övas in och det på ett så tidigt stadium, att endast föräldrarna eller deras goda ersättare kunna komma i fråga som läromästare. De här sakerna hade de gamla allmogehemmen inte bara på känn, utan de insågo dem tydligt och klart och behandlade barnen därefter med orubblig konsekvens, fast alla gjorde det inte med samma goda urskillning som min morfar och mormor. — »Det som krokigt skall bli, måste i tid böjas.» — »Böj träden, medan de äro kvistar, och pojkar, innan de fått fjun på hakan!» — »Den smak, som kärlet en gång fått, behåller det också.» Jag kan inte vara nog glad och tacksam för att mina uruppfostrare hade dessa gamla folkliga visdomsord för ögonen och handlade därefter, och en bättre ursprungsmiljö är jag inte ens nu i stånd att tänka mig för en människa, som redan från början ställes att stå på egna ben.

6. Första uppbrottet. Mera om morfar.

År 1888, då jag var på mitt åttonde år, blev det att bryta upp från barndomshemmet. I vackraste tiden långt fram på vårvintern kom styvfar och mamma körandes för att hämta mig. Att jag inte fick stanna längre, berodde därpå, att morfar överlätit gården åt en av sina mågar, som hade många barn, av vilka det äldsta var bara 10 à 11 år gammalt. Mormor fick nu händerna fulla med att hjälpa moster med ungarna. Kunde de gamla lämna familjen något bistånd även eljest, var detta mycket behöfligt. Som de hemma hos mor hade det jämförelsevis bra ställt, ansågo alla parterna, att det var riktigast, att jag överfördes dit. Man hade långt i förväg förberett mig på omskolningen och förespeglat mig, att jag skulle få det så mycket bättre på alla vis, varför jag med längtan och stor förväntan motsåg uppbrottet. En strålande vacker dag infunno sig far och mor och deras dräng körandes med två hästar. Nu blev det kalas hos morfars, ty far och mor hade rikligt med förning. Mycket tidigt en morgon begåvo vi oss i väg. Skilsmässan mellan de gamla och mig försiggick utan rörande scener. Jag var för liten att begripa stundens vikt utan gladde mig bara åt att få ut och åka så lång väg, och morfar och mormor voro förståndiga nog att inte giva utlopp åt de varma, vemodfulla känslor, som helt säkert denna gång rörde sig i deras bröst.

Första dagen kommo vi i god tid till Klimpen, översta byn vid Kultsjön och den sista på lappmarkssidan. Dit var det bara 1½ mil, och vi hade ett klingande skarföre. Det syntes knappast några märken efter hästarnas vidjetrygor. Man måste nämligen begagna sådana, eftersom

snön var mycket djup och inga vägar funnos. I Klimpen bodde vi hos en välbärgad släkting till mor. Där fanns det mat i överflöd och flera små trevliga pojkar och flickor. Jag fick äta, allt vad jag orkade, och leka och rasa av hjärtans lust hela eftermiddagen. Redan klockan 3 morgonen därpå bröto vi upp, ty vi hade att färdas hela 25 km. rätt över det höga Burgfjället, som skiljer Lappland och Jämtland åt, och det gällde att hinna så långt som möjligt, innan den kraftigt verkande vårsolen hunnit mjuka upp skarskiktet. Då vi kört ungefär en halv mil, voro vi uppe på det fullkomligt kala högfjället. Det var vidunderligt vackert där uppe. Vädret var det bästa tänkbara med vindstilla och en strålande, varm sol. Skaren var så stark, att hästarna ingenstädes trampade igenom. Färden tog i alla fall sin rundliga tid, ty på tryg kan man inte köra annat än i skritt. Över det egentliga fjället gick det finfint, men då vi kommo nerom trädgränsen på södra sidan, var skaren så upptinad, att hästarna måste trampa sig fram genom den djupa snön, och det gick mycket långsamt. Då band mamma på sig ett par skidor, som vi hade med oss, och jag fick stiga på skidorna bakom henne och hålla mig fast i henne. Som det var fin utförlöpa mest hela vägen, dröjde det inte länge, förrän vi voro nere i gården. Först om ett par timmar voro körarna framme, ty hästarna hade formligen måst simma fram genom den upplötta, djupa snön. Så var jag då installerad i barndomshemmet nr 2, som strängt taget inte blev annat för mig än ett av de många rastställena under resan genom livet.

Det dröjde hela 13 år, innan jag återsåg morföräldrarna. De många åren hade icke tagit synnerligen mycket på dem, ty som födorådsfolk hade de inte behövt slita mera, än de ville. Själv var jag inte bara i det närmaste fullväxta karlen utan hade därtill tagit min småskollärareexamen. Detta var ju inte i sig självt så synnerligen mycket, men i alla fall en god början. Morfars stuga var sig till det yttre alldeles lika, men invändigt hade den blivit väldigt fin. Man hade nu lantbrevbäring en gång i veckan, och därför kunde morfar hålla sig med tidning. Det var Aftonbladets halvveckoupplaga med bilagan »Brokiga blad», förmodligen Sveriges första kolorerade tidning. Med den hade morbror Rickard tapetserat stugan. Morfar hade uppenbarligen läst sin lilla tidning mycket grundligt, ty han hade synnerligen väl reda på, huru det stod till ute i stora världen, och vad som rörde sig i tiden.

Sedan jag om några år blivit folkskollärare och börjat syssla med folkstrosstudier, kom jag en sommar till trakten kring min barndoms sjö för att göra uppteckningar. Till min stora förvåning visade det sig då, att både morfar och mormor hade utmärkt väl reda på allt möjligt gammalt skrock, men de trodde inte på sådant och ville inte, att deras efterkommande skulle bli vidskepliga, varför de aldrig delgivit dem sitt vetande på området, någonting ytterst ovanligt bland vår allmoge på den

tiden. Vidare fick jag nu veta, att morfar behärskade lapskan fullständigt. Härom berättade han själv följande episod.

Då han var ung, fanns det en mängd lappar i trakten, som inte förstodo svenska, varför prästen måste hålla särskild lapsk predikan vid mässorna i Fatmomakke. Nu inträffade en gång, att prästen vid uppresan till mässan blev sjuk på vägen, så att det blev mässfall. Då den i Fatmomakke församlade menigheten sent omsider fick besked om detta, föreslog någon, att man skulle hålla bön i kapellet och morfar sköta om läsningen av predikan ur en postilla, som där fanns. Det gjorde han, och det gick förstås bra, men då det var slut på den lilla svenska gudstjänsten, sa han som så: »Ja, nu ha ju vi svenskar fått lite till livs för vår själ, men nog är det väl synd, att alla de här gammellapparna, som gjort sig så stort besvär att komma hit, ska vända tillbaka alldeles lottlösa. Vi få försöka, att göra nånting för dem också.» Så uppmanade han dem på deras eget språk att sjunga en uppgiven psalm — de hade sin egen psalmbok, lapparna — och sedan slog morfar åter upp den svenska postillan och återgav predikans hela innehåll på lapska. Det var helt säkert en dålig översättning, sade han, men lapparna blevo stormförtjusta, och efter den dagen hyste de ett så obegränsat förtroende till »Fadder Erik», att de inhämtade hans råd, då något tvistigt fall förelåg, ja, han hade t. o. m. en gång fått se en av deras spätrummor.

Hur otroligt det än kan låta, så var morfar en ganska beläst karl. Saken var den, att det mycket tidigt upprättades ett sockenbibliotek i Vilhelmina. Det fanns till redan på 1860-talet. I sin krafts dagar gjorde morfar varje år ett par resor ned till kyrkplatsen, och varje gång passade han då på att låna med sig hem några böcker. På det sättet hade min mor i uppväxtåren kommit över bl. a. »Lycksalighetens ö» av Atterbom. Morfar höll sig mest till kunskaps- och handböcker. En av dessa förskaffade honom på sin tid det tvivelaktiga ryktet att vara »fritänkare». Det var N. Lilja: »Menniskan, hennes uppkomst, lif och bestämmelse.» Den byggde på den Darwinska utvecklingsläran och kom följaktligen i kollision med bibeln.

Morfar var en mångfrestare. För sina träskedar kokade han en kopalfernissa, som var så tjock, att han måste stryka ut den med tummen på föremålet, men ändock var den vattenklar och tålde kokhett vatten. Bränd terra beredde han själv av den roströda avlagringen i vissa kallkällor. Järnvitriol till svärtning av läder hämtade han likaledes ute i naturen. Pottaska brände han i en degel, som han gjort av täljsten. Under sina vandringsår nere i landet hade han varit med om att sjuda salpeter, och han kunde löda med både mässing och silver, fast han hade ingen annan värmekälla än den öppna spisen. Krut hade han också försökt sig på att framställa, men det blev inte bra, beroende därpå att han inte kände till knepet att genom tillsats av vatten med

efterföljande knådning intimt blanda och förena ingredienserna. Själv tycktes han inte anse denna mångsidighet särskilt meriterande, ty ofta sa han: »Den som är en mästare i tusende konster är en fuskare i dem alla.»

Då morfar var 80 år gammal, gick han på hösten ned sig på svagisen. Han tog sig upp själv men måste få hjälp för att komma hem till sin stuga. Man klädde av honom och hjälpte honom i säng, och sedan steg han aldrig mera upp. Något direkt men av det kalla badet tycktes han inte ha fått, och han hade inga plågor men tynade sakta av, och efter något mer än ett år dog han.

Det harmar mig än, att jag vid den tiden inte fått upp ögonen för folkminneskomplexet i dess helhet utan var inriktad på bara folktron. Morfar hade helt visst varit en riktig guldgruva i fråga om allt, vad gammalt och fornt varit haver. Han hade ju t. o. m. varit på lofotenfiske ett par vintrar i sin ungdom.

7. *En gammaldags fjällgård med många människor.*

Byn, där mor fått sitt nya hem, hette Raukasjön. Den ligger längst upp efter Fjällsjöälvens norra förgrening och är den nordligaste i Jämtland. Då jag kom dit, var det inte mera än 47 år, sedan det nybygget togs upp. Där funnos nu två bönder och en odaltorpare, och flera åboar har där icke blivit, ty år 1888 köpte kronan in området för att därmed utvidga renbeteslanden. I huvudsak stod utvecklingen här på samma ståndpunkt som i nybyggarställena på lapplandssidan, men i vår gård voro husen betydligt större än hos morfars och måste så vara för att kunna rymma den ansenliga mängd av både folk och få, som här fanns.

Stugan var »åttknytt», d. v. s. den hade åtta knutar. Den var ligg-timrad av runda stockar med ett tjockt lager husmossa inlagt i varje stockfog. De färdiga väggarna hade man sedan planbilat. Det fanns ingen väggbeklädnad varken ut- eller invändigt. Yttertaket bestod av kransågade bräder på runda åsar, där ovanpå vattentaket av näver och allra ytterst ett tjockt lager av grästorv. Innertaket, »lofte», utgjordes av hyvlade och spontade plank, vilande på fyrkantiga bjälkar. Stugan innehöll ett mycket stort kök, förstuga och en ganska rymlig förstukammare eller »kåvvå» (kove), som det heter på traktens dialekt. Köket hade ett fönster på var och en av de tre ytterväggarna, koven ett enda, helt litet fönster. Från köket ledde en brant trappstege upp på »lofte», som ingenting annat var än en vind med lika stor golvyta som rummets inunder. I köket fanns en väggfast skåpsäng med högsäng. I den nedre sängen hade far och mor sina sovplatser, och i högsängen lågo ett par av de större pojarna. I samma rum hade också »goffa-folket» (födorådsfolket: farfar och farmor) sin rymliga tvåmansäng. De övriga medlemmarna av den 13 personer stora familjen hade sina

liggplatser i tre väldiga »stann-sängar» (fristående sängar) uppe på loftet. Vintertiden var där nästan lika kallt som ute, men det generade inte det minsta, ty vi lågo på renhudar och hade de allra pråktigaste fårskinnsfällar. Då det var riktigt kallt, brukade vi ungar krypa ned helt och hållet under fällen. Där andedräkten gick ut, bildades under natten en hel liten driva med rimfrost, som rasade ned i ens ansikte, då man på morgonen kravlade sig upp ur bädden, men det var bara roligt. Då vi på kvällarna skulle gå och lägga oss, klädde vi av oss nere i köket i bara skjortan och stekte oss grundligt på alla sidorna framför den öppna elden, så att vi voro riktigt genomhettade, och sen for man som ett skott upp genom trappan och bort över det iskalla golvet till bädden. På morgonen gällde det att lika kvickt förpassa sig i motsatt riktning ned till den härliga brasan. Utom sängarna funnos i köket ett par rejäla bord med fällskivor och lådor, rätt gott om stolar och säten, ett mycket stort hörnskap för mjölkträgen och ett mindre sådant för bl. a. medicinförrådet, en tallrikshylla och så naturligtvis hyllor på väggen invid spisen och under takbjälkarna. Borden, skåpen och tallrikshyllan voro oljemålade, men det mesta av färgen var bortnött. En öppen spis i ena vrån var murad av skiffer, lerrappad och vitlimmad samt i själva hårdstället försedd med brandhällar av eldfast täljsten, ett mineral som det finns mycket gott om i trakten. Spishällen av skiffer hade å ena kanten ett bänkliknande utsprång av trä, kallat »brika». Där var det skönt att slå sig ned och värma ryggen, då man kom utifrån och var stelfrusen eller genomvåt. Vid sidan av spisen stod en »kok-omn» (kokugnen) på en fotställning av trä. Kokugnen var av gjutjärn, ungefär 7 dm. lång och omkr. 25 cm. bred och hög. Översidan hade två ringuppsatser, lika som på en kokspis. Långsidorna voro något utbuktade mitt för de båda kokställena, för att det skulle bli bättre plats för kokkärlen. Hela framgaveln upptogs av eldrumsluckan. Från pjäsens motsatta ända steg dragröret av plåt rakt upp genom innertaket och sedan i skarp vinkel in i skorstenen. Ugnen saknade särskilt askrum. Då det var riktigt kallt, fyrade man på i kokugnen, tills den lyste röd i mörkret, och då blev det varmt i stugan. Brasan måste man ändock underhålla för belysningens skull. Man hade visserligen en fotogenlampa, men det var bara en helt liten flatbrännare, som hörde till en lykta. Vanligen saknade man också olja till lampan. Den där ugnen hade far köpt i Norge ett kvarts sekel tillbaka i tiden, och den fyllde sin plats med den äran ytterligare en 15 år, då man skaffade sig en riktig kokspis. I mina barnaögon var kokugnen naturligtvis en ytterst märkelig tingest. Hos morfars fanns icke något tillnärmelsevis lika, men redan följande år kom det i huset en sak, som vida överglänste, och det var en splitterny, skinande blank trampsymaskin av Singers fabrikat. Dittills hade man utfört all sömnad för hand. En annan underbar tingest i mitt nya

hem var fiolen. Inte heller någon sådan hade jag sett förut. Far var ingen framstående fiolist, efter vad jag senare kommit underfund med, men han gjorde nog mera nytta med sitt musicerande än mången mästare. Nästan varenda afton, huru bråd tid det än var, tog han ned fiolen från dess spik på sängskåpet och spelade någon halvtimme sina gamla sprittande låtar och ålderdomliga vemodsmättade vismelodier. Den underhållningen betydde särdeles mycket för människorna i ett hem, där det inte fanns någon tidning, ja, inte ens den minsta lilla bok med förströelseläsning.

Det här var ingen liten gård, som fjällställe betraktad. Den vinterfödde 10 mjölkkor, en tjur, fem eller sex ungnöt, omkring 30 får, ett dussin getkreatur samt två arbetshästar. Ofta var där också en unghäst på tillväxt för avsalu. Den långa, smala ladugården var uppdelad i två avdelningar, en yttre för småfäet och en inre för nöten. Det var lågt i taket och dåligt med belysningen. Det fanns bara ett fönster i vardera avdelningen, och detta var knappast mer än 4 dm. i kvadrat. Luftkuben var helt visst alldeles för liten enligt nutida hygieniska krav, men djuren tycktes befinna sig väl i alla fall, och det måtte ha berott därpå, att där fanns en väldigt stor öppen spis och eldades flitigt. Korna skulle nämligen dagligen ha sin varma sörpa, och i ladugården höll man till med all sorts tvätt. Där hade man nämligen »murgrytan», en riktig bjässe, som rymde inte mindre än 60 kannor eller mer än 150 liter. Tack vare den myckna eldningen och det starka draget i skorstenen, förnyades luften i ladugården ideligen, och fåren, som hade sin kätte i närheten av spisen, mådde nog gott i den direkta, ljusa värmeutstrålningen. Inredningen var långt ifrån »funkis». Det fanns inte foder-skulle över ladugården, utan man måste bära höet den långa vägen från fåhusladan genom svalen och småfäavdelningen in till de många nöten. Krubbor funnos icke, utan fodret lades på golvet inne vid väggen i vart bås. Mycket därav trampades ned och förstördes av djuren, och det var synnerligen besvärligt att sopa och hålla någorlunda rent i de mörka, trånga båsena. Ursprungligen hade där funnits vattenhoar, men de hade multnat sönder och inte blivit förnyade, varför varje djur måste vattnas ur ämbar. Utforslandet av gödseln var ett tidsödande och tungsamt göra. För att inte så mycket kall luft skulle komma inrusande, då man öppnade gödselgluggarna, voro dessa så små, att man nätt och jämt kunde genom dem sticka ut skoveln med gödseln. Emedan de sutto ganska högt, blev det än besvärligare med utgödslingen. Allt vattnet måste fraktas in för hand. Det var visserligen inte mera än omkring 40 meter till källan, men det räckte gott, ty det behövs massor av vatten till ett 60-tal djur. Då det inte var värre väder, än att man kunde hålla vattenvägen ordentligt uppskottad, hjälptes två åt och begagnade sig av den s. k. »skuv-mein» = skuvmeden (av »skuuv» =

skjuta på). Det var en kort och bred trämede, som hade ett hål i snytan med däri fäst vidjerep. Bakre hälften av medens översida var avplanad fram mot en uppstående tvär avsats. På meden ställdes ett mindre kar, som fylldes med vatten. En person balanserade karet vågrätt och sköt på bakifrån, under det att en annan drog i repet. På det sättet fraktade man in det fyllda karet i fähussvalen, men därifrån måste man bära in vattnet i ämbar. Då det var dåligt före och väder, bar man vattnet ända från källan och in i fähuset i två stora träämbar, som man hade hängande i ett ok över axlarna. Att på detta sätt frakta in den för dagen behövliga vattenmängden var inte bara ett tungt och tidsödande arbete utan därtill otrevligt, när det inte kunde undvikas, att man blötte ned sig mer eller mindre grundligt. Då det var kallt, belades kläderna nedtill med tjock isbark. Då det gick att använda skuvmeden, fingo vi barn tjänstgöra såsom dragare, under det att mor eller pigan manövrerade karet. Endast då det var riktigt vedervärdigt väder och före, hjälpte karlarna till med vattnet till ladugården. Ät hästarna buro de naturligtvis alltid det vatten dessa behövde, men det var ju inte så mycket.

Det fanns inte minsta antydning till skjul för vreden, utan den låg under öppen himmel i alla väder och årstider. Det ålåg oss barn att bära in vreden, och det var minsann inte något nöje, när man i sträng kyla eller drivande snöstorm måste gräva fram vedklubbarna ur en djup snödriva.

Helt visst tycker många, att det här är saker och ting, som inte alls höra hemma i svensk undervisningshistoria, men de göra nog det i alla fall, alldenstund hemmen å denna trakt och under detta tidsskede ombesörjde det mesta och viktigaste av de ungas sedliga fostran och praktiska utbildning. För oss som då växte upp, voro de vuxna där hemma våra lärare, de skilda arbetsplatserna lektionslokalerna och den mångskiftande redskapen undervisningsmaterielen.

Som jag förut sagt, var det här ingen liten gård. Det egentliga nybyggarstadiet var för årtionden sedan passerat. Det syntes redan på den fullständiga uppsättningen av hus. Redan nämnda äro stuga, stall, fähus och fähuslada. Därjämte fanns det ett stort häbber, kornlada, mjölkbod för användning sommartiden, 2 sommarfähus, bastu (torkhus), 6 lador å inägan, båthus för två båtar nere vid sjön och en liten skvaltkvarn borta i bäcken ett par tre hundra meter från gården. Första stugan som byggdes på platsen stod ännu kvar; visserligen var den mycket förfallen, men sommartiden dugde den att hålla till och baka i. Inägora voro vidsträckta men gävo dock föga mera foder, än vad som gick åt till hästarna, eftersom det var endast röjd men ej bruten vall. Fodret åt kreatursbesättningen i övrigt hämtade man från starrmyrar, som funnos i tillräcklig mängd på måttligt avstånd från gården. Dessutom tog man massor av björklöv åt fåren och getterna. Det var mest riset efter detta man eldade med i fähuset om vintrarna.

Familjen bestod av far och mor, farfar och farmor, tre pojkar och en flicka från förra giftet, en pojke och en flicka i senare giftet och så under-tecknad. Härtill kom dräng och pigga året om. Äldsta barnet, flickan från förra äktenskapet, var 15 år, och mors minsta hade inte börjat gå ännu.

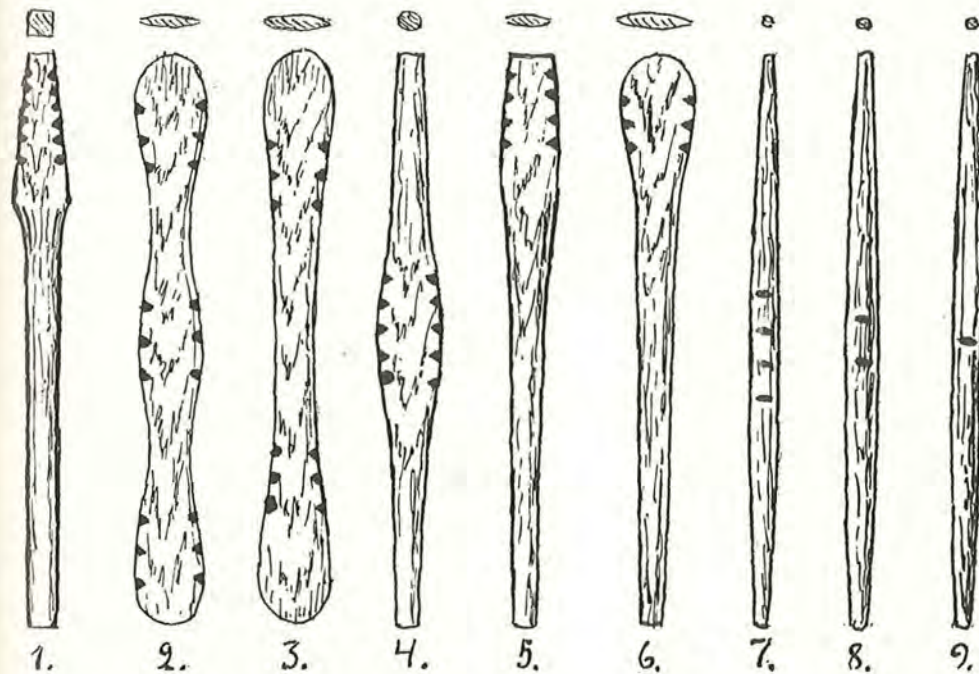
8. Snälla barn roa sig själva.

Som synes var detta en helt annan miljö, än den jag förut varit van att röra mig i. Tillvaron blev med ens betydligt mera komplicerad än förut. Alla de sex vuxna personerna i familjen hade vi barn att underordna oss. Där i gården dugde det inte, att ungarna »satte munnen för sig» (svarade sturskt) ens mot tjänstefolket eller försökte smita ifrån, om någon av de vuxna ville ha dem att utträtta det ena eller andra. Farfar och farmor, eller »goffa» och »gommo» som man här sade, voro de, som hade mest att göra med »småan» (de mindre barnen) om dagarna synnerligast vintertiden, då kyla och oväder ofta tvingade oss att hålla till inom hus. Lämnade ensamma med de gamla försökte vi gärna ta oss större friheter än eljest, och det skall villigt medgivas, att det blev rätt så stimmigt i stugan vid vissa tillfällen. Våra vaktare hade likvisst sin dryga andel häri. Som de båda hade mycket svårt att förflytta sig, kunde de inte fort nog infinna sig för att handgripligen förpassa en liten krabat från förbjudet eller riskabelt område, utan de måste i stället genom tillrop försöka hejda vederbörande. Ropet kom ofta så oförberett och högljutt, att ungen hoppade till av förskräckelse och formligen kastade från sig, vad han råkade ha i händerna. På det sättet for mången kaffekopp och tallrik all världens väg. I synnerhet var goffa svår till att »rya» (gorma), och genom att han samtidigt hötte med sin käpp och gjorde min av att »komma sättandes» (komma rusande) ökades villervallan ofelbart, då han ingrep. Det var dock inte annat att begära, än att den giktplågade gubben skulle bli enerverad, då hela denna svärm av småtingar riktigt slog sig lös. En sådan gång minns jag, att han reste sig i hela sin respektabla längd, stötte käppen i golvet och hasplade ur sig: »De' va' da i dunners telstannj me' de hjenn fanners ongan! Gynnji uti groven å sätta dåkk på britjen å stå innt hien å själli sämm när änner lämnen.» Språkligt sett är detta en utomordentligt välsvarad harang. Översätter man den trognast möjligt till riksspråk, låter den så här: »Det var då ett dundrandes tillstånd med de här fanders (helvetes) ungarna! Gången uti gruvan (den öppna spisen) och sätten eder på brikan (spiselbänken) och stånden icke här och skällen som några andra lämlar.» Man bemärke den konsekventa användningen av den högtidliga imperativ-plural-formen! Men därtill finns i grundtexten här ovan en finess, som det inte är möjligt att få fram i översättningen, och det är substantivens dativform. Det där myckna högljudda »ryandet»

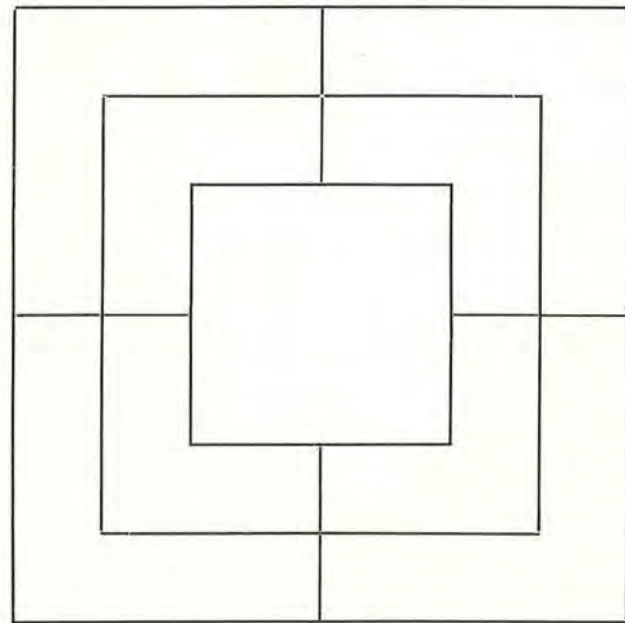
med ungarna tyckte mor inte om, men det var ingenting att göra åt saken. Det var ju så bra att få lämna tillsynen av oss åt de gamla, då man var i utesysslorna. Mor påstod, att goffafolket gjorde oss »lomhörda», och det var nog så riktigt. Särskilt de mindre barnen lystrade inte för vanligt dämpat tilltal, utan man fick lov att hojta till åt dem, om de skulle reagera.

Gommor hade i det stora hela bra handlag med småttingarna och ett oändligt tålmod med att ansa och pyssla om dem. Hon kunde massor av småbarnslekar, ramsor och visstumpar och sjöng gärna och riktigt bra för sin höga ålder. Hon var vid det här laget 79 år och hennes man 82. I sina yngre år hade hon spelat fiol, och det var därför far blivit fiolist. Kniven hanterade hon med stor skicklighet. Vi, de större barnen, hade mycket nöje av en sats »stöpstickor», som hon tillverkade åt oss. Det var en sorts spel, bestående av 64 stickor i 9 olika utföranden och med särskilda namn och poängvärden för varje grupp. Det var kejsare, kungar, drottningar, knektar, tolvmän, sexmän, fjärdingsmän, bönder och löss med poängvärdena 24, 18, 12, 10, 8, 6, 4, 2 och 1. Av bönder fanns det 12 och av löss 24. Av övriga sju sorter var det 4 av varje. Spelet gick till på följande sätt. Man fattade om hela stickbunten med högra handen och ställde den upprätt på bordsskivan, varefter man öppnade greppet, så att stickorna föllo ut i en bröt på bordet. Sedan gällde det att så försiktigt avlägsna en och en sticka ur bröten, att ingen av de övriga rubbades, ty så fort detta inträffade, fick motspelaren samla ihop de återstående stickorna och försöka sin tur. Då alla stickorna voro tagna, vidtog utläggningen, för att man skulle få se, vem som vunnit. Man började med att ur sin bunt lägga fram en kejsare. Motspelaren lade också fram en sådan eller andra stickor till motsvarande värde, varpå de framlagda fördes åt sidan och ny framläggning gjordes. Då den ene av spelarna blivit utan stickor, räknade den andre ihop poängen av sina kvarvarande, och det blev vinsten. Tre eller fyra kunde delta i spelet, men det gick bäst med två. Att stöpa stickor var inte bara ett spännande tidsfördriv utan också ett bra medel att skärpa blicken och göra en stadig på handen. Det här spelet hade gommor i sin barndom lärt sig av sina förfäder, så att det var gammalt. Även vuxna roade sig emellanåt med stöpstickorna.

Att *droppa nål* (»driöp nåol») var ett annat gammalt spel, som gommor lärde oss. Därtill behövdes bara en tallrik eller en flatbottnad träkopp samt knappnålar. De båda spelande försågo sig med lika många nålar. Den ene släppte så från ungefär en fots höjd en nål i kärlet, och sedan gjorde den andre likadant. Om nu de båda nålarna lade sig i kors, fick den som släppte sist ta dem båda; varom icke så fortfor man att växelvis droppa nålar, tills två lade sig i kors, då allesamman tillföll den, som sist droppat. Det hela gick ut på, att man skulle göra

Stöpstickor. 1. kejsare, 2. kung, 3. drottning, 4. knekt, 5. tolvman, 6. sexman, 7. fjärdingsman, 8. bonde, 9. lus.

Milspel.

motspelaren pank, men tröttnade man dessförinnan på leken, räknade båda sina nålar för att konstatera, huru mycket man vunnit eller förlorat. Sen skulle de använda nålarna ordentligt sättas tillbaka i brevet. Ingen nål fick fattas. Särskilt fyndigt eller för barnens förstånd utvecklande var ju inte detta spel, men det kunde vara lämpligt tidsfördriv för barn, som voro så föga bortskämda med nöjen som vi.

»Milspelet», som också funnits till i gommors barndom, stod på ett vida högre plan än de föregående, i det att framgången här helt och hållet berodde på den spelandes skicklighet och goda beräkning. Här till behövdes dels ett spelbräde, dels ett dussin vita och ett dussin svarta knappar. Deltagarna kunde inte vara flera än två. Först bestämde man, om vit eller svart skulle börja. Man tog en knapp av vardera sorten, förde båda händerna bakom ryggen och fördelade knapparna så, att man fick en i vardera handen, varefter man höll fram de knutna händerna mot kamraten, för att denne skulle peka på ena handen. Om det var svart knapp i den, skulle svart börja. På samma sätt bestämdes sedan, vilken färg var och en skulle ha. Den som skulle börja, lade nu ut en knapp på en av brädans krysspunkter, och sedan gjorde den andre likadant. Här gällde nu för var och en dels att själv försöka få tre av sina knappar utplacerade i en rad, dels att hindra motspelaren därifrån. Lyckades man åstadkomma en sådan rad eller »mil» som det hette, fick man ta bort en av motspelarens knappar, och sålunda förstöra för honom en med två knappar påbörjad »mil». Sedan alla knapparna blivit utlagda, flyttade man en knapp i taget och det bara ett steg i sänder från krysspunkt till krysspunkt. För varje gång man lyckades få till en »mil», fick man avlägsna en av motståndarens knappar. Så höll man på, tills den ene blivit av med alla sina knappar och därmed förlorat partiet.

Ett annat gammalt brädspel var »damm-bräkk» (dam-bricka). Här till användes ett hemmagjort schackbräde och 12 st. svarta och 12 st. vita knappar. Dessa knappar eller brickor utplacerades på en gång å de 12 bakersta svarta rutorna vid två motstående sidor av brädet. Flyttningen skedde stegvis från svart ruta till svart och endast snett framåt. Mötte man en motståndarbricka, som icke hade betäckning bakom sig, fick man med sin knapp hoppa över denna och sedan avlägsna den från brädet. Om man med en bricka lyckades komma fram till brädets motsatta sida, blev den »dam», vilket markerades genom att man lade en annan bricka ovanpå den. Damen rörde sig i alla riktningar och så långt vägen var fri men endast diagonalt över de svarta rutorna. Om man med damen slog en motståndarknapp, behövde man inte stanna på rutan strax bortom denna utan fick gå till vilken fri ruta som helst där bortom och från den platsen hade man rätt att göra sidosprång, om där fanns någon knapp att slå. Att klara sig mot damen var mycket svårt.

»Himlastegen» var ett typiskt barnspel och hörde sommaren till. Man

tog en meterlång, kvistig ungbjörk och kapade grenarna, så att ungefär tumslånga nabbar stucko ut från stammen. Detta var själva himlastegen. Den stack man ned i marken, så att den stod rakt upp. Vidare gjorde man sig två »gubbar», som skulle klättra i stegen. Det var helt enkelt ett par små björkklykor. Från den ena avlägsnade man barken, så att den blev vit, under det att den andra fick vara svart. Slutligen tog man en fingertjock björkkäpp med fasttorkad bark och näver och kapade av den en decimeterlång stump, som man sedan klöv mitt i tu. Spelet gick så till, att man lade plansidorna av de två pinnhalvorna mot varandra, klämde fast dem mellan handflatorna och satte dem i rotation genom att förskjuta händerna mot varandra och så med ens släppa pinnarna. Om dessa nu lade sig på marken så, att ena vita sidan kom upp, fick man flytta sin gubbe ett steg uppåt på pinnen. Kommo då båda vita sidorna upp, hade man att gå två steg. Kom inte något vitt upp, måste man stanna, där man var. Hade man oturen att endast få upp svart tre gånger å rad, åkte man med sin gubbe ned på backen och måste ta om det hela från början. Den som först nådde översta kvistnabben på stegen, hade förstås vunnit.

Att »slå pems» var en idrottslek, som mycket väl vore värd en plats bland nutida sportgrenar. Deltagarna kunde vara huru många som helst. Den behövlige rekvisitan framställde man själv i ett nafs. Först och främst skulle det vara en *pems*. Det var en omkring 2 dm. lång mede av björk. Böjningen måste vara självväxt, om den skulle hålla. Vidare skulle varje deltagare ha sin egen *pemsstav*, en fingertjock, omkr. 8 dm. lång käpp, vanligen av rönn. Den skulle vara rak och slät och smalna av jämnt mot lilländan, för att ligga gott i handen och ha fin svikt. Emellanåt gjorde vi oss prydliga »ringastava» (ringade stavar) till pemsstävar. Man skar en lagom grov, rak och kvistfri käpp av rönn och skalade av barken delvis, så att käppen blev svart- och vitmönstrad. Sedan tuggade man rå albark, tills det i munnen samlats en myckenhet starksmakande saliv. Med denna gned man in de avskalade partierna av käppen och satte den att torka, varvid de vita fläckarna småningom antogo en vacker klarröd färg. Sedan skalade man bort de kvarlämnade barkpartierna och hade nu en verkligt grann käpp i vitt och rött. Handtaget brukade vara prytt med ett tiotal runt käppen gående ringar, hälften vita och resten röda. Från handtaget löpte en vit och en röd spiral ned till käppens spets. Sådana käppar kunde framställas endast under savtiden på försommaren. De höllo sig vackra i färgen länge, ty vid torkningen blev det likasom en fernissa av saven.

Lekplanen borde vara bortåt 75 m. i längdriktningen, någorlunda jämn, fast och alldeles öppen. På marken ritades en cirkel, vars diameter var ungefär lika med *pemsstavens* längd. Den plätten kallades »hie» (idet). Då spelet skulle börja, samlade en deltagare ihop alla käpparna

jämte pemsens, höll dem vågrätt framför sig med båda händerna och kastade sedan alltsammans högt upp i luften och bakom sig. Den vars käpp kom att ligga närmast pemsens, skulle börja *slå*, och efter hans slag skulle den person *springa*, vars käpp låg tvåa från pemsens och så undan för undan efter käpparnas läge på marken i förhållande till pemsens. Nu kunde spelet börja. Förste man placerade pemsens i mitten av idet med den lilla medens undersida mot marken. Detta skulle göras med handen. Det dugde inte att med käppens hjälp försöka justera pemsens. Så fort man berört denna med käppen, ansågs det nämligen, att man hade slagit, och då måste man träda tillbaka för nästa man. Sedan man fått pemsens i rätt läge på marken, gav man den med spetsen av käppen ett litet lätt slag på nosen, så att den sprang till väders. Nu gällde det att från sidan slå till den riktigt hårt, innan den nådde marken. Tog slaget riktigt bra, singlar pemsens i väg många tiotal meter bortöver planen. Man fick nu räkna två poäng, ett för uppslaget och ett för bortslaget. Samtidigt med att den här förste beredde sig till att slå, tog hans motspelare plats på lämpligt håll i pemsens beräknade rörelseriktning för att med sin käpp försöka mota pemsens, då den kom vinande. Lyckades detta, fick vederbörande räkna sig en poäng till godo. Detta kallades att *stjäla* slag. Så fort man slagit ut pemsens från idet, skulle man sticka ned käppen i marken i idets mitt, och nu gällde det för motspelaren att kasta pemsens från nedslagsstället, så att den antingen träffade den uppställda käppen eller ock blev liggande inom cirkeln, då man fick överta pemsens och slå ut den på förut beskrivet sätt. Om kastet misslyckades, fick den förste spelaren fortsätta att slå men utan att först lägga pemsens till rätta. Vanligen blev det inte mera än en poäng för denna gång, genom att man inte lyckades få pemsens till väders vid anslaget, men var man riktigt skicklig, tog man upp pemsens, även om den låg aldrig så vrängt. Råkade man slå pemsens så, att den blev liggande inom idet, förlorade man alla sina förvärvade poäng och måste ta om räkningen från början. Det kallades att *bränna upp* för sig. Den som först fick 20 poäng hade vunnit. Pemsenslagningen var en alldeles ypperlig gymnastik, helst om man övade sig med att slå och kasta omväxlande på höger och vänster. Man kunde också ha pemsens cylindrisk, men då måste käppen vara väl spetsad i smaländan. *Rundpemsens*, som den kallades, tog man upp på det sättet, att man lade käppen vinkelrätt över pemsens och drog den hastigt åt sig, varvid pemsens kom i rotation och rullade upp på käppen, som man låtit tvärstanna med spetsen mot marken, så fort den släppt pemsens. Även denna lek är urgammal i trakten.

Sommartiden övade vi oss vidare i att *slå sten*. Härtill användes fem små runda kiselstenar. Där man skulle slå sten, måste det vara kort, mjukt gräs och stark växtbotten. Man satte sig på backen, vred över

kroppen till höger, så mycket man kunde, och stödde sig med vänster hand. Fyra av stenarna lade man på marken och höll den femte i högra handens nypa. Så kastade man den sistnämnda stenen rakt upp, nappade kvickt till sig en av markstenarna och fångade i nästa ögonblick upp den nedfallande stenen. Detta upprepades, tills man hade hämtat upp alla fyra markstenarna. Nu hade man klarat av »*ettsten*». I *tvåsten* skulle man kasta upp en sten och hämta upp två i taget från marken. *Tresten* var förstas svårare. Där hade man att kasta upp två stenar och från marken hämta upp en i sänder och så fånga de två i luften. I *fyrsten* tog man alla fem stenarna i handen, kastade upp en och lade en på marken så kvickt, att man sedan hann uppfånga den nedfallande. Sen minns jag inte längre, men serien gick ända till *tjugsten* med stegrad svårighet för varje nytt nummer, varför det på slutet var jonglörkonst i ganska hög stil. Slå sten kunde man roa sig med ensam för träningens skull eller också tävla med någon. Därvid gick så till, att man slog nummer efter nummer i serien, ända tills man missade ett grepp, då kamraten fick överta stenarna och hålla på tills han gjorde fel. Den förste fortsatte sedan, där han kört fast. Hos den, som behärskade hela den här serien perfekt, var nog den psykiska reaktionsapparaten synnerligen vältrimmad. Det fordrades verkligen ansträngning för att komma därhän.

Vi pojkar gjorde oss naturligtvis pilbössor och sköto »på fläcken» (till måls), alldeles som karlarna brukade göra med sina riktiga bössor. För att pilen skulle fastna i målet, måste den förstas vara försedd med en sylliknande spets. Detta var en rätt så farlig projektil, men det skedde, märkvärdigt nog, ingen olycka. *Slungpilen* var inte av beskaffenhet, att man kunde träffa mål med den, men den tjugade oss med sin långa, elegant flykt. Den var 25 à 30 cm. lång, hade långspetsigt och ganska tungt huvud samt årbladsliknande, tunn stjärt. Själva pilkroppen var mycket smäcker och från sidorna jämnt avtunnad bakåt. Å dess översida, en aning framom pilens jämnviktspunkt, var ett smalt kilformigt hack skuret snett nedåt och framåt. Slungan bestod av en pemsäck, i vars smalända man knutit en stark, dubbeltvinnad lintråd med en stor knut ute på den fria ändan. Slungtråden anbringades i pilens skåra, så att det tog stopp mot knuten. Så ställde man sig brett grenstående, fattade käppen ytterst på grovändan med höger hand och nöp om pilens stjärt med vänstra handens tumme, pek- och långfinger, höll båda armarna sträckta framåt och utåt, så att tråden blev hårt spänd, vred över kroppen till vänster, så mycket man kunde, svängde sedan blixtnabbt över till höger, samtidigt med att man gjorde ett kraftigt utslag med käppen och släppte pilen, som nu i en hög båge stack i väg kanske ett par hundra meter. Det såg riktigt stiligt ut.

Av stenslungor hade vi tre sorter. *Bandslungan* utgjordes av ett hem-

vävt strumpband, som man vek dubbelt, så att dess båda ändar lågo tillsammans, hårt kvarhållna i höger hand. En liten rund sten hängdes upp i bandlyckan, och så försökte man slunga i väg stenen, men det var mera en slump, om det lyckades. Antingen trillade stenen ur, innan man fick svängen på den, eller ock vägrade den att ge sig åstad, då den skulle, men släppte den i rätta ögonblicket, kunde den fara ganska långt. *Käppslungan* åter klickade aldrig, om den var lämpligt stark i nypan och laddad med en lagom stor sten. Den utgjordes av en alnslång käpp, som var kluven i smaländan, så att man där kunde tränga fast en liten sten. Bästa farten fick man på stenen med *slagslungan*. På en större sten lade man en stark brädstump, så att dess ena ända stack fram en bit utom stenen, som på den sidan måste gå lodrätt ned eller ännu hellre vara framspringande. På brädans andra ända lade man stenen, som skulle skickas i väg. Så tog man en lång, tung stör och drämde till brädans framspringande ända, då slungstenen med väldig fart beskrev en hög, vacker båge och med ett kort »plopp» slog ned långt ute på sjön. Vi hade nämligen inte lov att slunga eller kasta sten annat än nere på sjöstranden och ut mot vattnet.

Alla dessa spel och lekar voro arvegods sedan många generationer tillbaka. Vi hittade naturligtvis också själva på en hel del att sysselsätta oss med. De vuxnas sysslor omsatte vi i lek. Vi gjorde t. ex. höhässjor, foderstackar och enkla slätterkojor i miniatyr, och tillsammans med lappbarnen i trakten byggde vi modeller av kåtor och rengården samt övade oss i att kasta lasso. En del av våra upptåg voro rätt så riskabla; så t. ex. en form av trädklättring, som vi småpojkar övade mycket. I höga, smäckra ungbjörkar klättrade vi så högt upp som det för stammens bärighet var möjligt att komma. Där grepo vi stadigt tag om toppen med båda händerna och kastade benen ut i luften, varvid trädet böjde sig i båge och satte ned oss på marken helt varligt om allt gick efter beräkning. Men det inträffade också, att vi blevo hängande mellan himmel och jord högt till väders, därför att vi givit oss på en allt för styvryggad björk. Då var det ingen annan råd än att släppa taget och låta sig falla handlöst. Mången sådan gång gjorde man sig duktigt illa, men det fick inte hindra en från att efter utstånden sveda göra om resan och försöka klara sig ned på fötterna. Vintertiden var det ett omtyckt nöje att från röstet av högsta huset på gården hoppa ned i lösnön nedanför, där man försvann och nästan kvävdes, innan man lyckats böka undan för mun och näsa. Givetvis åkte vi skid- och källkbacke på vintrarna. Detta förekom dock inte så mycket, ty dels var det vanligen så bistert kallt, att man helst höll sig inne, dels begagnades gårdens lilla skiduppsättning för det mesta dagarna i ända av de vuxna, ty här var ju i regel så mycket snö, att man inte kunde komma någon vart utan skidor eller trygor på fötterna. Det var egentligen först frampå vårvin-

tern, då det blev långa soliga dagar och bildades skare, som vi ungar kunde hållas ute och härja.

9. *Det krokigt skall bli, böje man i tid.*

Som av det sagda framgår, ledo vi barn i fjällgården ingen brist på nöjen och förströelser och dessa angelägenheter klarade vi av alldeles själva. De vuxna behövde härför inte sätta till tid, pengar eller omtanke. En annan sak var, att de större av oss visst inte fingo disponera vår tid helt och hållet för oss själva. Tvärtom rycktes vi titt och tätt bort från vår enskilda praktik. En av oss behövde nästan beständigt vara till hands inne som »kastkäpp» för att springa än hit, än dit och uträtta småärenden åt kvinnfolken. Oss ålåg att bära in all ved som behövdes, och i mån som vi pojkar blevo så pass stora, att vi hjälpligt började kunna hantera yxa och såg, fingo vi deltaga i vedhuggningen inte bara hemma på vedbacken utan också borta i skogen. På det arbetet blev det aldrig någon ända, ty det gick åt enorma mängder bränsle, om vintern för att hålla temperaturen någorlunda uppe i den dåligt ombonade stugan och under sommaren för ystningen, mesostkokningen och diskningen av mjölkkärlen. Vid denna tid hade man ännu uteslutande träkärl för mjölken. Att hålla sådana nöjaktigt rena är i sanning maktpåliggande. Det duger inte att fuska en enda gång. Ty har mjölksyran väl kommit in i träet, är det nästan omöjligt att avlägsna den, och i ett sådant kärl förstöres mjölken. Hos oss fick man varenda dag under sommaren »vaska» ett par dussin stora tråg för tunnmjölken och ett halvt dussin bunkar och träskålar för tätmjölken. Då mor eller pigan i mjölkboden tömt alla dessa kärl, hade vi barn att bära dessa till storgrytan vid källan, där de en stund kokades i enlag och skurades med tvaga av skäfte (*Equisetum hiemale*), varpå vi hade att resa upp dem vid någon husvägg att torka i solen och sedan frakta dem tillbaka till mjölkboden. Då mor senare gjort osten och fått den stora vasslegrytan i kokning, var det att hela dagen hålla en lagom stark eld under den och då vasslan börjat tjockna, blev det för en av oss att ställa sig och röra i grytan med en järnskodd träspade, så att det inte brände vid. Ofta hade vi ett par kalvar, som inte kunde följa boskapen i skogen, och dem skulle vi plocka gräs åt men inte inne på ägorna utan borta i skogen. En viss tid på sommaren tog man löv i småbjörkskogen vid utkanten av inägan. Dugde man därvid inte till annat, så fick man bära hem en och en lövkärve och resa upp dem till torkning vid husväggarna. Vid höskörden fick man tidigt börja lära sig räfsa, och då höet ladades, skulle man vara inne i ladan och trampa. Blev det kärna i axen, fingo vi sorgfälligt plocka upp alla spillax på åkern efter skörden, och då potatisen togs, skulle vi smättingar vara med och hjälpa till att plocka. På vårarna hade vi att, beväpnade med var sin påk, noga snoka igenom inägorna och banka sönder

kornas spillning efter höstbetningen. Under ismetningsperioderna höst och vår fingo vi vara med och fiska. Då låg man på magen med ansiktet över det i isen upphuggna hålet och spanade genom det klara vattnet. Det var väldigt spännande, då de stora, granna rödingarna gjorde sina lovar omkring betet och så kanske till sist nappade och följde med upp. Detta överträffade i tjusning allt, vad lek och upptåg hette. En motsvarighet därtill var att om somrarna meta forell i de många bäckarna och småtjärnarna. Då det blivit riktig vinter och rippgillringen började, fingo vi småpojkar sätta ut ripsnaror efter sjöstranden nedanför hemmet och runt inägorna. Var och en hade sina snaror, och rivaliteten mellan oss och lyckans gudinna var stor och äkta. Som ripland betraktat var detta vårt speciella område inte något vidare att hurra för, men då och då vankades det i alla fall en fågel, och då stod glädjen högt hos den lille lycklige fångstmannen. Jag var bara åtta år fyllda, då jag fick min första ripa. Aldrig glömmar jag den händelsen. Ripan levde och skulle avlivas på det vedertagna sättet. Jag fattade henne om halsen och tryckte med båda tummarna hennes luftstrupe mot halspelaren, det hårdaste jag kunde. Ripan dängde mig i ansiktet med vingarna och rev mig mycket illa med de vassa klorna, men jag släppte inte greppet, och det stod inte på länge, förrän fågeln gav upp och blev liggande stilla och slak. Nu hade man berättat för mig om någon i min ålder, som avlivat sin första ripa och lagt den ifrån sig, medan han skulle ställa snaran i fångstbart skick igen. Under tiden hade fågeln kommit till liv igen och med ett hänskratt flugit sin kos. Detta hade vållat vederbörande inte bara stor sorg utan ock smälek vid hemkomsten. Vis av detta fortfor jag att strypa den döda ripan både länge och väl, innan jag vågade ta den ur snaran.

Här som över allt hos allmogen i gångna tider voro de långa vinterkvällarna ägnade åt husfliten. Hela familjen satt i en vid krets framför den flammande brasan. Karlarna bundo nya trygor och lagade gamla eller slöjdade träskedar, slevar, tråg, vrilskålar o. s. v. Goffar satt vanligen och lagade trasiga nät eller band på ett nytt sådant. Mor och pigan spann och sydde, och gommor satt med stickningen eller lappade kläder. Olava, äldsta barnet i första kullen, kardade och fick kanske hjälp av Jonas, som var närmast i åldern, fast den sysslan tyckte han nog inte särdeles om, eftersom det var ett typiskt kvinnfolksgöra och han tänkte bli karl om ett eller annat år. En av oss småpojkar hade jämt göra med att ansa brasan, så att belysningen blev tillfredsställande, samtidigt som han ljudligt pluggade sin katekes eller »bibliska». Voro vi flera i studietagen på en gång, läste vi alla så högt, att var och en hörde bara sig själv. Vi som redan kunde läsa, fingo någon stund då och då under dagens lopp handleda de yngre i konsten att känna igen bokstäverna (»ola»), »stava» och »lägga ihop», och så förhörde vi varandra, så fort någon var klar med ett katekesstycke eller en berättelse i bibliskan. De äldre

hade den inställningen, att vi barn normalt skulle hålla på med något nyttigt, och de voro mycket fyndiga i att hitta på lämpliga sysselsättningar åt var och en. En del kunde vara rätt så enformigt och tålmodsprövande göra, t. ex. att sprita fjäder och att tråd för tråd plocka sönder trasor, som skulle förvandlas till lumpgarn. Sådant var rent straffarbete, genom att det »räntade» (avkastade) så rysligt lite, men det fick inte hjälpas. Nästan ännu värre var det att vid inträffande foderknapphet om vårarna dagarna i ända sitta med kniven och snickra barken av knappt fingertjocka rönkäppar. Om inte de vuxna samtidigt suttit i lika träget med »storskavet», hade det blivit rent outhärdligt, men tack vare det fick man känna sig som i särdeles hög grad nyttig, och då gick det ju lättare.

Jag är kättersk nog att betrakta det som en lycka för mig, att mina uppfostrare levde i okunnighet om den av många nutida yrkespedagoger så varmt omhuldade satsen, att all barnets verksamhet skall göras »lustbetonad», och i stället tränade upp mig i att utan knot uträtta sådant, som jag egentligen inte tyckte om, ty det mesta och betydelsefullaste jag i livet fått mig förelagt att klara upp, har åtminstone från början tett sig så lagom »skojigt», och så är det nog för alla människor.

10. Nu börjar livets allvar.

Det var bara första sommaren hemma hos mor jag fick njuta ett barns bekymmerslösa tillvaro, ty redan följande vår sattes jag till getare och det med full tjänstgöring. Varje morgon klockan 9 släpptes boskapen till skogs, och jag fick inte gärna komma hem med den före 8 på kvällen. De omkring 60 djuren skulle jag ständigt hålla så pass samlade, att jag när som helst kunde kontrollera, att jag hade dem alla i behåll, men jag fick inte »hålla» (tvinga kvar) dem på en plats, utan de skulle få ströva fritt, vart de ville; dock skulle de sorgfälligt motas bort från alla de slåttermysrar, som det året voro i tur att bärgas. Vilka det var, fick jag själv försöka avgöra med aktgivande del på växtligheten, dels på tillståndet i stackbottarna. Man slog myrarna endast vart tredje år och lät dem alltså ligga i träde två år. Första sommaren var växtligheten mycket ringa och spillfodret i stackbottnen väl bibehållet, men tredje sommaren växte myren bra, och allting i stackbottnen hade förmultnat, så att det var ingen konst att avgöra, vad som skulle fredas, men som det var mycket gott om slåttermysrar på »löten» (vallningsområdet) var det snärjigt nog att hindra boskapen från att ta väg över dem. Lyckligtvis var myrstarren inte eftersökt som bete. Det fanns mycket läckrare växter i skogen och på fastmarksmoarna. Riktigt ansvarsfullt blev det med vallningen, sedan myrarna voro slagna och fodret satt i stackar. Då korna sågo en sådan, blevo de nämligen som galna. Bölande satte de av i firsprång för att angripa stacken, och fingo de bara hållas, dröjde

det inte länge, förrän de hade bökat sönder den. Där man höll sig med getare, brydde man sig icke om att stänga kring fodret utan litade på att getaren skulle freda det. Vakthållningen om slåttern och fodret gjorde, att getaren i alla väder måste traska i väg till skogs och hålla ut hela dagen. Då det åskade och störtregnade, var det kusligt i getarskogen, och dagarna blevo ändlöst långa. Något regnplagg hade man inte, och då den utomordentligt ymniga markvegetationen blivit genomvåt, var det inte bättre att traska omkring i den än att vada ut i öppna sjön. Av en stor björknäver brukade jag göra mig ett axelskydd, som inte var oävet. Mitt på nävern skar jag ett hål för halsen och rev därifrån upp nävern på ena sidan, så att jag kunde ta den på mig som en krage, men en sådan regnkappa kunde jag inte åstadkomma på sensommaren, då jag bäst hade behövt den, ty då släppte nävern inte från barken. Tändstickor hade jag alltid med mig och fick elda, så mycket jag ville, men att göra upp eld i hållande regn var ett kvistigt problem. Fosfortändstickorna tålde inte den minsta väta, och för att få dem att tända, måste man ha något torrt att repa dem emot. I vanliga fall gjorde man det mot byxbaken eller på insidan av tröjkragen, men då man var genomvåt, gick det ju inte. Vuxna karlar brukade repa stickan längst upp i bengrenen. Där fanns det alltid en torr strimla, påstod man, men jag hade så korta ben, att det våta gräset nådde även den fläcken på mig. Mången gång förbrukade jag min sista tändsticka utan resultat, och det var i sanning bittert. De två somrar jag getade hemma, brukade alltid någon komma och lösa av mig på aftonsidan under riktigt ruskiga dagar, men då jag kom i tjänst hos andra, blev jag inte bortskämd med slikt utan fick vackert hålla ut min vakt.

Den första vallningstiden på våren var kritisk. Djuren voro att börja med fumliga på fötterna, dels genom att de inte fått någon motion på hela vintern, dels för att utfodringen gärna ville bli knapp på slutet av vintern. Allt emellanåt inträffade det, att något djur trillade över ända i den branta liden och blev liggande på rygg; fick det då inte hjälp att komma på fötter fort nog, kunde det stryka med. Otroligt fort repade sig emellertid djuren efter vinterns försakelser, och sen kommo några ljuvliga veckor för både dem och vallhjonet. De förra rörde sig knappast ur fläcken på hela dagen utan mumsade och åto i ett av det »nyrunna» (nyss uppkomna) saftiga betet, emellan det att de lågo och idisslade, och getaren kunde ägna sig ganska helt åt sin enskilda praktik. Men med den stigande värmen satte insektsplågan in, och då blev det så mycket jäktigare. Särskilt besvärligt var det de dagar, då stingflugan eller nötstynget var i farten. Så fort korna hörde det brummande ljudet av dessa flygfän (detta »åt»), grepos de av formlig panik. Med svansen i vädret satte de av i fullt sken åt alla håll, och det gick inte att få stopp på dem, förrän de antingen lyckats springa ifrån sina plågoan-

dar eller ock kommo till täta videsnår, där de kunde dyka in och sopa av sig otyget. Det inträffade emellanåt, att flocken skingrades så vida omkring, att man inte fick den samlad till kvällen utan måste vandra hem med skällkon och låta de övriga söka sig hem själva, bäst de ville. Lyckligtvis voro stingflugorna fåtaliga och framme endast vid stark solvärme och inte heller alltid då. I stället var det så mycket ymnigare av bromsar, mygg och knott, men för dem togo djuren inte till fötters vidare än att de sökte sig till snårmarker eller ock upp mot kalfjället, där det vanligen blåste mer eller mindre. Det gick också att bereda dem tillfällig lindring i plågan, genom att man anlade små eldar, som utvecklade massor av tät, tung rök, i vars skydd djuren kunde beta eller lägga sig ned och vila.

En verkligt både strävsam och bekymmerfylld tid för getaren var »sopp»-säsongen på sensommaren. Det var, som förlorade djuren helt och hållet hjordinstinkten, varför man ideligen måste vara i rörelse för att kunna hålla dem någorlunda samlade. Med sänkt huvud och framåtsträckt hals voro de ideligen på språng efter svamp, och klokt nog från deras synpunkt höllo de inte tillsamman utan spridde sig åt alla håll. Skälldjuren hade mist ledarskapet. Ätminstone de äldre, synnerligast bland fåren, lade uppenbarligen an på att komma för sig själva. Med våld måste man driva hem boskapen på kvällarna. Lämnade åt sig själva lade djuren sig borta över natten. Kor och getter söka sig eljest hem till kvällen för att bli mjölkade men inte så under sopptiden. Med all makt måste getaren förhindra, att ett mjölkande djur ligger borta, ty om det inte befrias från mjölken i rätt tid, får det ont i juvret och sinar för lång tid framåt.

Att gå och geta från tidig vår till sen höst är en så pass stor arbetsuppgift, att mången vuxen skulle finna den tillräckligt pressande och det i all synnerhet under åt- och sopptiden. Dock har vallningen i alla tider ansetts vara barnagöra. Tack vare att man i de där tidiga åren är så lättfotad och inte besväras av andfåddhet, klarar man saken vida bättre, än vad en vuxen skulle göra, men livet i getarskogen är dock i stort sett inte av beskaffenhet att framdeles i livet låta ens barndom framstå såsom någon särdeles lycklig tid, till vilken man längtar åter. Hemma gick det väl an att vara getare, för där behövde jag aldrig gå hungrig i skogen och inte heller riskera särdeles med bannor, om jag någon gång råkat tappa bort kreaturen. Värre blev det, då jag kom bort till andra.

Min styvfar har jag bara gott minne av. Han var en godhjärtad, gladlynt och förståndig karl. Aldrig märkte jag, att han gjorde någon åtskillnad på mig och sina egna barn. Han var bestämd och höll styvt på de gamla uppfostringsprinciperna; det var jag van med förut, så det var ju bara i sin ordning, tyckte jag. Jag kan inte erinra mig, att han

någonsin handgripligen bestraffade någon av oss. Mor åter, som var utrustad med ett hetsigt lynne, hade inte långt efter en hårluv eller örfil, då hon inte blev åtlydd fort nog, eller då vi stimmade och bråkade för mycket. Härvid lade jag snart märke till att hon var mera undfallen mot styvbarnen än mot mig. Det var jag, som fick sitta emellan, då humöret rann på henne. Hon var nog rädd för att synas vara partisk till fördel för sin egen pojke men slog därvid över åt andra hållet. Med mina styvbröder kom jag bra överens, men jäntan tycktes ha svårt för att tåla mig. En gång, då jag råkat förarga henne, spottade hon mig mitt i ansiktet ett »förbannade horunge». Det tog jag mig mycket illa vid och det inte bara för tillfället, utan det blev till en tagg i mitt inre, som ideligen gjorde sig smärtsamt påmind, så länge jag var hemma. Det ena med det andra gjorde, att jag kände mig inte bara som en utböling i den här kretsen utan också missgynnad i jämförelse med barn i allmänhet, i det att jag inte hade någon »riktig» pappa. Detta hade dock det goda med sig, att jag, då den dagen kom, skildes hemifrån utan tårar och redan då fullt medveten om att jag var hänvisad att lita helt till mig själv för framtiden.

11. *I rotskolan. Mogen för livet på egen hand.*

Under de fyra år jag var hemma, fick jag »gå på skola» två terminer på vardera tio veckor. Undervisningsväsendet befann sig här ännu på samma primitiva ståndpunkt, som då det i slutet av 1850-talet äntligen organiserades i anledning av tillkomsten av 1842 års folkskolestadga. Socknens enda folkskola ambulerade mellan Gäddede och Jorm på så sätt, att barnen i Gäddede fingo årlig skolgång 24 veckor men de i Jorm bara 6 veckor. Den årliga lästiden för distriktet var med Kungl. Maj:s tillåtelse nedskuren till endast 30 veckor, för att hemmen skulle få utnyttja barnen för getning. I utbyarna funnos s. k. rotskolor, samtliga ambulerande. Undervisningen i dessa sköttes ända till i mitten av 90-talet uteslutande av oexaminerade sockenbor, antagna av pastor och godkända av inspektören. Det förutsattes såsom självklart, att barnen skulle åtminstone kunna »stava och lägga ihop», då de första gången inställde sig i rotskolan. I denna pluggade man katekes, »bibliska» och psalmverser, övade sig i innanläsning och välskrivning samt bibringades de första grunderna i skriftlig räkning. Meningen var, att varje barn skulle under en tre eller fyra års tid få tio veckors rotskola årligen, men lärareantalet var otillräckligt, varför man i en del byar allt emellanåt inte fick någon skola alls på hela året. Sista skolåret hade varje barn att bevista folkskolan i Gäddede under vårterminen, som omfattade 16 veckor. Hur skral man än var i sina stycken, fick man då avgångsbetyg och togs nästa år in i »prästkolan» (konfirmationsläsningen), som varade sex veckor. Där gällde det att ligga i, ty om man vid kursens slut

inte var någorlunda hemmastadd i sina kristendomsstycken, riskerade man att bli »at-snudd» (motad tillbaka) och nödgas gå om prästkolan följande år, och det var utomordentligt genant. Med få undantag betraktade de äldre vid denna tid profanämnen utom skrivning och räkning såsom alldeles överflödiga. Läroböckerna i geografi, historia och naturkunnighet benämndes »omframtböcker», d. v. s. överflödsböcker. Det enda nödvändiga i läsvägen var Guds ord (»gussolsböckerna») och huvudsyftet med all skolgången var att förbereda till skriffläsningen. Lyckades man bara slinka med i den och klara sig, så att man fick »gå fram», var man hälbrägd bärgad undan allt vidare skoltvång. De 22 veckornas bortovaro i skola, som normalt måste kostas på varje barn, blev för de flesta hem nog så betungande och helst för sådana, som bodde så avsides, att de inte kunde utrusta barnen med matsäck under skoltiden utan måste inackordera dem. Det kostade åtminstone en riktig mjölkko att få ett barn konfirmerat, och hade en getare »fått skolan» (blivit påkostad skolgång) av en bonde, var det allmänt den taxan, att han sedan skulle stanna två år utan lön och »tjäna igen skolan». I Blåsjön var det ett par bönder, som hittade på ett sätt att komma ifrån saken lindrigt. De skickade sina pojkar till släktingar på norska sidan, och där fingo de efter endast några få veckors skolgång bli konfirmerade, varpå de återvände hem. Eftersom ynglingarna nu hade klara papper på att de voro »lässin» (läsna = hade läst för prästen), kunde det inte bli tal om att försöka tvinga dem till att sätta sig på skolbänken.

Den lärare jag gick för i rotskolan, var Jonas Larsson i Jorm, den samme vars levnad jag på sin tid tecknade i Årsböcker i svensk undervisningshistoria (årg. 1938, vol. 54—55 sid. 159 o. f.; särtryck). Katekesen hade jag redan då besegrat på egen hand med hustavla och allt och hunnit en bra bit fram i bibliskan. Redan hos morfar hade jag börjat lära mig skriva, och med hjälp av ett förskriftshäfte, som fanns där hemma i Raukasjön, hade jag förkovrat mig i konsten, så att jag i skolan fick ägna mig åt avskrivning av rättskrivningsövningar ur skollärens språklära. Skriftlig räkning hade jag också övat efter en gammal lärobok, som jag hittat där hemma. Addition och subtraktion klarade jag upp själv, men det var bra, att jag nu fick hjälp med de två andra räknesätten. Jag fick räkna efter J. Bäckmans räknelära, första häftet, men nybörjarna använde s. k. räknestavar. Enda åskådningsmedlet var en kulram. Tavelkrita fanns men ingen tavla till den. Läraren försökte att skriva på den omålade dörrspegeln, men det gick inte vidare bra. Första terminen hade vi till läsebok några få trasiga exemplar av den gamla hederliga »Hemskolan», ur vilken man bl. a. smått och gott fick lära sig, att sk, sp, st och dr inte få skiljas från varandra vid avstavning av ord. Om några år uppenbarade sig i rotskolorna »Läsebok för

småskolan av J. A. Svensk» med mottot: »Att lära läsa utan tårar». Den boken var rena, rama skönlitteraturen för oss, vill jag lova.

De år vi fingo gå i skola, hade vi denna gemensamt med befolkningen i Storjola, där det fanns tre gårdar med barn. Förnämligast därför att läraren skulle ha fri kost i de gårdar, där man hade barn i skolåldern, måste terminen delas upp, så att det hölls skola fem veckor i vardera byn. Genom denna anordning behövde ingen rusta ut sina barn med matsäck eller inackordera dem, utan man »bytte ihop» barnen med varandra. Givetvis blev det sådana gånger trångt i de redan förut överbefolkade stugorna, men de vuxna togo intrånget med jämnmod, och vi barn tyckte förstås, att det var förfärligt roligt med alla de nya kamraterna. Rotskolan var populär, genom att den inte vållade hemmen några direkta penningutlägg, medan »storskolan» av många betraktades som ett rent syndastraff. I våra byar fanns det så pass husrum, att läraren fick ha eleverna för sig själv under skoltimmarna, men i vissa rotar måste undervisningen försiggå inne i gårdens enda beboeliga rum tillsammans med gårdsfolket, och det var ju i hög grad hinderligt både för läsningen och utförandet av de löpande husliga sysslorna. Var det inte allt för stygt väder, höllo sig emellertid karlarna utom hus under skoltimmarna.

Då läraren bytte matställe inom en by, flyttades också undervisningen till den gården, om där gick att ordna med lokal. Då läraren flyttade till en annan by eller rote, skulle man skjutsa honom dit, om det gick för sig med hänsyn till väder och före, eller ock skicka en bärare med honom för »skolhyrns» (undervisningsmateriellens) skull. Denna fraktades nämligen med från by till by och från rote till rote. Jonas Larsson brydde sig dock inte alltid om att utkräva denna rättighet utan lade både sitt och skolans pick och pack i sin ryggenes och gav sig i väg ensam. Hos oss hade vi skolbänk. Den var i två avdelningar: ett lägre säte att sitta på och ett högre av samma längd att ha böcker och griffeltavlor liggande på under arbetet. Åtta lärjungar kunde där få plats, och flera var det aldrig. På andra ställen hade man bara ett stort bakhord med säten, och det var nog kanske lika så bra.

Än så länge hade läraren i kontant lön endast 150 kronor. Om några år höjdes den till det dubbla, men då bortföll den fria kosten.

Jonas Larsson var mångsidigt händig samt företagsam och flitig i slöjdväg. Han sydde riktigt bra pojkkälar ävensom lappsor och mjukbottnade pjäxor. Som nybygggarson var han upplärd i all möjlig träslöjd, som brukades i trakten. Där han höll skola, hade han alltid händerna fulla med sysslor om kvällarna. Synnerligt väl kom hans skraddarfärdighet till pass. Lite »doktoraktig» var han också. Han slog åder och koppade och plåstrade om sår och bölder med grötter och salvor av egen tillverkning. Det påstods, att han också kunde »stä blod» och värk med

hjälp av gamla magiska formler, och säkert är, att han själv hela livet trodde på möjligheten därav. Fyrtio år senare kom jag att draga utomordentligt stor nytta av denne min förste lärare. Under en följd av år bedrev jag då i hembygden dialekt- och folkminnesforskningar för Landsmålsarkivets i Uppsala räkning, och då blev Jonas Larsson den kunnigaste, vederhäftigaste och mest givande av alla mina sagesmän.

Där hemma gick det som det fordom alltid brukade gå i barnrika hem med mindre god ekonomi där på trakterna. De äldre barnen behöll man hemma till hjälp i arbetet, men de yngre skickade man bort, i mån som de blevo stora nog att såsom getare tjäna sitt uppehälle hos andra. Då jag var elva år och på det tolvte, blev detta min lott. Antagligen var det föräldrarnas mening, att de skulle ta mig tillbaka hem, sedan jag gått och läst för prästen och tjänat igen skolan och följaktligen började bli arbetskarl. Det brukades nämligen så. Det kom emellertid inte att gå på det sättet den här gången. Långt innan jag var klar hos prästen, hade jag beslutat att vid första lägliga tillfälle göra mig kvitt föräldrarnas grepp om mig och ta mitt öde i egna händer. Utan att någon av oss då anade det, var jag, från det ögonblick jag tog farväl av dem där hemma, självförsörjande för all min framtid, och om några få år skulle jag också ha lösgjort mig helt från föräldrarnas bestämmanderätt över mig, för att jag skulle ha full frihet att försöka ordna upp framtiden efter mitt eget huvud. Av orsaker, som jag förut antytt, skildes jag från hemmet och mina anhöriga utan saknad och känsloutbrott, och jag såg ingen orättvisa i att jag, ehuru yngst av dem, som kunde komma i fråga, blev den förste, som skickades bort att tjäna andra. I det här hemmet hade jag som »lösunge» ingen rätt. Det var jag på det klara med, fast ingen sagt mig det direkt. Barn ha nog i sådana stycken ett betydligt skarpere väderkorn, än de vuxna i allmänhet tilltro dem.

De fyra åren hemma hos mor hade varit gynnsamma för min utveckling i så måtto, att ingenting av det karaktärsdanande, som grundlades hos morfars, blivit spoliert utan tvärtom ytterligare utvecklat. Vistan det tillsammans med de andra barnen hade givetvis varit till nytta för mig, i det jag dels fått börja lära mig att samordna mig med andra, dels erhållit rika tillfällen att jämföra mig med dem. Det sista hade lett till en självuppskattning av min egen begåvning, vilken kom mig väl till pass som motvikt mot den mindervärdighetskänsla, som trängde sig på mig, i anledning av att jag var »lösunge»: »av syndig säd född och i synd avlad.» Då jag nu trädde ut i livet på rama allvaret, belastades dock mitt unga sinne av en viss bitterhet mot min mor. Jag ansåg, och det inte utan skäl, att hon hade behandlat mig strängare än de andra barnen och inte alltid fullt rättvist. Lyckligtvis var detta onda av övergående natur. Det dröjde inte många år, innan mitt förstånd vuxit till så pass, att jag insåg hennes kinkiga belägenhet och kunde urskulda henne.

12. Hos »vismannen».

I veckan före påsk år 1892 startade jag i sällskap med far hemifrån för att inställa mig på den plats, dit föräldrarna lovat mig som getare. Det var till bonden Per Olofsson i Stora Blåsjön jag skulle. På vägen dit låg byn Ankarvattnet, nära två mil hemifrån. Vi körde »på tryg», och det gick fint. Det hade varken varit snöfall eller yrväder, sedan folk sist färdades vägen fram, så körspåret stod öppet och rent. Från färden »fram över ruet», som höjden kallas, emedan den når upp i fjällbjörksområdet, minns jag en liten intressant episod. Vårt körkräk, »Gammblacka», hade gått den sträckan otaliga gånger, så hon kunde vägens alla krokur utantill. På ett ställe gick det spår vi följde i en båge efter kanten av en långsträckt, smal myrglänta. Märren tog av från den upp-trampade vägen och vadade genom snön till knäna snörrakt hela gläntan över, och det var lustigt att se, med vilken fart hon forcerade sträckan. Hon var uppenbarligen rädd för att körkarlen skulle vika henne tillbaka in på spåret. Den som sist for vägen fram hade kört en smula fel, och fastän avvikelsen var bara några få meter, märkte märren det och rättade till det. Liknande är ofta iakttaget hos hästar, vana att på tryggor söka sig fram efter ofta igensnöade körspår ute i terrängen.

I Ankarvattnet övernattade vi hos bonden Olof Olofsson, en kusin till far. Vi hade mycket väl kunnat hinna den återstående milen fram till Blåsjön samma dag, men det skulle aldrig ha varit värt att försöka bryta upp så fort, sedan vi väl kommit inomhus där i gården. Ola tyckte om att ha gäster, och folk trivdes också synnerligen bra där i huset. Det blev en mycket trevlig eftermiddag och kväll för oss. Gubbarna berättade historier och skämtade och glammade, så att det stod härliga till. Emellanåt bjöds det på musik av de båda sönerna i gården — den ene spelade fiol och den andre dragspel. Det var visserligen bara enkelradigt, men det lät ljuvligt i alla fall. Ett tag gävo sig karlarna i väg ut för att med mynningsladdare kappskjuta på »fläcken» — till måls. Insatsen var en panna kaffe, som mor i huset, »Ola-Lisbet», ställde i ordning för 25 öre. Den här gången blev hon dock utan slant, för det var Ola själv som förlorade, men det misstänker jag, att han gjorde avsiktligt för att skona sin gäst. Enligt skick och bruk sedan gamla tider, då man hade främmande, bullades det upp mat i väldiga massor. Det var tunnbröd av korn och jäst tunnbröd av råg samt en sorts färdigbredd smörgås av särskilt preparerat tunnbröd av finaste kornmjöl. Den kallades »klenning» (klining) och brukades endast åt främmande samt vid de stora högtiderna, ty dels var kliningen besvärlig att framställa, dels var den så »smörskryp», d. v. s. krävde så mycket smör. Kliningen var mjuk, så att man kunde rulla ihop den omkring pålägget, om man så ville. För främmandes skull hade man nästan beständigt ett litet förlag av klining, som förvarades i en för ändamålet tillverkad triangulär ask.

Där höll den sig mjuk i långa tider, men smöret brukade härskna, och sen var den inte så vidare delikat. Kliningen hörde till det allra bästa man visste i matväg. Till pålägg hade man bastutorkat fårkött, bastutorkad hackkorv, färsk getost och gammlost av komjolk, mesost, »sovelgröt» av vassla, finfördelad färsk ost och bästa kornmjöl, kalla tunnpannkakor och kall, kokad fisk. Givetvis minns jag inte nu precis, vad som fanns på bordet den här gången, men det jag nu räknat upp var stående rätter på den tiden, och annat kunde man helt enkelt inte åstadkomma. Vanligaste varmrätten, då sådan förekom, var uppstekt bastutorkat fårkött, så fett, att bitarna nära nog flöto i flottet. Kokad fisk, färsk eller saltad, kunde man också bli bjuden på, men det räknades mera som »veckomat» och följaktligen inte som riktigt fint. Bordsdrycken var alltid mjölk. Till kvällen var det gröt med »smöröga» i mitten av fatet, ymnigt med sirap över det hela och gräddliknande mjölk till väta. Till frukosten följande dag undfägnades far och jag bl. a. med ett »slektråg», en rätt, som i all sin enkelhet tävlade med själva kliningen i popularitet. Man lät ett tråg tunnmjolk stå ett par dygn, så att mjölken hann grädda av ordentligt och gräddlagret bli en smula skinnigt. Sedan hällde man undan det mesta av mjölken och rörde samman återstoden i tråget. Sen var det färdigt att ätas tillsammans med tunnbröd eller ännu hellre rån. Far och jag fick den gången många rån till slektråget. Det var en festmåltid, vill jag lova!

Fastän alla människor där i huset voro så särdeles vänliga mot mig, gubben Ola inte minst, satt jag där likvisst med en viss fruktan och bävan i bröstet, ty jag hade hört så många märkliga ting om »Ola-Ankarvattnet». Han var »doktor och visman», d. v. s. kvacksalvare och klok gubbe. Det påstods som säkert, att han kunde stilla värk och stanna den värsta blödning på huru långt håll som helst. Han skall ha »känt på sig», då någon var på väg att söka hans hjälp för ena eller andra åkommnan och lär emellanåt ha förutsagt kommande ting. Sánt kan man ju med fog tvivla på, men vad som är säkert är, att Ola begrep sig en hel del på sjukdomar och deras botande med hjälp av mediciner, som hans själv kokade av örter, dels köpte på apotek. Han kunde också tillreda flera slags bad, och naturligtvis koppade han och slog åder. Närmaste läkare vid den här tiden bodde i Strömsund, dit det var 13 mil från Gäddede och ingen landsväg. Mången fattig fjällbo hade 20 mil och mera till doktorn. Under sådana förhållanden var en bra kvacksalvare en välsignad sak, och Ola var bra, som hjälpsam människa knappast överträffad. Hans hem stod gratis öppet för varje hjälpsökande. Aldrig vägrade han att resa till en sjuk, huru lång och besvärlig vägen än var, och — han tog aldrig betalt för sina tjänster. Denna hans obetalda praktik ledde till sist till ekonomisk ruin för honom själv.

13. *Mycken möda, lite mat och ingen lön.*

Följande dag kommo vi fram till mitt blivande husbondfolk och motogs på det till synes mest hjärtliga sätt. Far stannade över till eftermiddagen nästa dag, ty han ämnade sig då inte längre än till Ankarvattnet. Under tiden fick också jag vara främmande och äta och dricka tillsammans med far. Trakteringen var ungefär den samma som hos Olof, men här kom det inte fram sådana massor och det av den orsaken, att de hade det verkligt knalt ställt där i gården. Det fick jag snart nog erfara. I alla fall var det nu kalas, och »i glans för mig framtiden låg».

Mig inräknad bestod familjen av fem personer. Det var husbonden och hans hustru, »a Pe-Oscha-Gunnil», pigan Anna Tomasdotter, en lappflicka som de mot betalning tagit sig an, medan hon var liten, och haft hela tiden och så en liten lappflicka, som de också hade ersättning för. Så hade de en enda son, men han var hemma bara över somrarna, ty han var dövstum och gick i skolan för överåriga sådana i Bollnäs. Han hette förstas Olof eller »Ola» efter farfar sin. Vidare bodde tillsammans med oss husbondens mor, »a Ol-Jensa-Brita». Hon var född år 1804, hade födoråd av gården och hushållade för sig själv. Hon var alltså »gommo» här. Till sist innebodde husbondens bror, änkemannen Lars Olofsson, med sin son, som också hette Olof. Även de höllo sig mat själva, så det var inte mindre än tre matlag i samma stuga. Lars kallades »goffa», men det var bara en hederstitel, ty han hade intet födoråd, men han ägde en del av hemmanet. Bostaden utgjordes av ett stort kök med öppen spis och kokugn, ett »säng-kammersch» utan eldstad och med plats nätt och jämt för två väggfasta sängar samt ett lika stort »matkammersch», där det också stod en säng. Förstuga fanns icke, utan man kom direkt ut i fria luften från köket. Vid den gavelväggen var det utvändigt en »ritta» (resning) av hässjevirke, som fick göra tjänst som »ve-skått» (vedbod). Under en gången välmaktstid hade här stått en likadan stuga mitt emot och mellan den förstuga och kove, men den ena och äldre halvan av byggnaden hade blivit så skröplig, att den måst rivas, och man hade ej varit företagsam nog att ersätta den. Bostaden var invändigt panelad med breda, spontade bräder men i övrigt dåligt ombonad. Där var kallt alldeles värre om vintrarna. Det var naturligtvis trångt för åtta personer i dessa lokalteter, men det gick. I köket hade husbondfolket sin »stansäng», och för främmande fanns där »på berå» (i reserv) en enkel utdragssoffa. Vi hade vårt matbord med låda och fällskiva och goffafolket sitt. I sängkammaren lågo Lars och hans pojke i ena sängen och pigan och getaren i den andra. Gommo och den lilla lappjantan begagnade sängen i matkammaren. Då den dövstumme var hemma, låg han uppe på loftet.

Medan gamla mor Brita och hennes man Olof Jönsson »sto i me van», d. v. s. ävlades med världsbestyren, var det här en verklig storbond-

gård även efter nerlandsmått. Man hade upp till 25 nöt och 120 får samt minst 4 hästar. Varje höst slaktade man 5 nöt och 25 får. Allt detta kött bastutorkades och hängdes in i de båda häbbrena. Under loppet av en sommar hopades där ofantliga massor av både ko- och fårost — man mjölkade även fåren — samt mesost och smör i många och stora drittlar. Smöret såldes till en handelsman i Overhalden i Norge. En del därav lät norrmannen på sensommaren hämta med klövje hästar, och resten tog Olof Jönsson med sig på vintern, då han med ett par tre hästar körde till Norge och handlade. Fast man hade så mycket kött, lär Brita ha varit mycket snål på den varan åt sitt folk. Först då det blivit så gammalt, att det inte gick att spara längre, tog hon in av det åt de sina. Främmande åter trakterades med den färska, goda varan. Detta gjorde, att köttlagret ökade år från år. En tid voro alla väggar i de båda häbbrena helt »boklädda» (panelade) med storfäsidor, och man kunde inte se taket för alla de fullhängda köttspetten. Dessa kötthäbber visade mor Brita för den besökande med samma stolthet som senare tiders husmödrar sina fullpackade stora linneskåp. Nu var det för länge sedan slut med all denna härligheten. Sönerna hade inte kunnat hålla nivån uppe. Det fanns nu på den samma gården endast tio nöt, fördelade på tre ägare, och därtill 20 får och en märr. En sak från välmaktstiden hade emellertid trotsat depressionen, och det var den numera obefogade känslan av inte bara social utan också personlig överlägsenhet över befolkningen i utbyarna och andra, som icke lyckats höja sig ekonomiskt. Jag skulle rent ut kunna tro, att denna känsla stegrats i kapp med den ekonomiska tillbakagången, att den var ett försök att hävda sig trots allt. Om vederbörande behållit detta inom sig själva, skulle den tillfredsställelse de erforo därav ha varit dem väl unnad, men nu begagnade de i stället varje tillfälle som gavs att låta fattiga stackare känna sin ringhet och deras yverborenhet. I rättvisans namn bör dock sägas att Lars och gommo aldrig gjorde sig skyldiga till sådant.

På den där platsen stannade jag i tre somrar och två vintrar eller två och ett halvt år. Denna period var den svåraste i mitt liv, men den hade dock det goda med sig, att de många vidrigheterna på mig verkade som en brutal spark framåt. Från första början sattes jag i ett arbete, som var alldeles för hårt för mina späda krafter och för den ytterst svaga och otillräckliga utspisningen. Samma dag jag anlände, alltså strax före påsk, hade Per kört hem det sista starrlasset, och det var nästan allt som fanns att klara fram kreaturen med till grönbetet. Här vidtog nu en månadslång kamp för livet mot fjällbons farligaste fiende, foderbristen. Som vanligt denna tid på året voro nätterna mycket kalla, så att skaren frös så hård, att den bar hästen på trygor och karlen att springa över allt i skogen. Varenda sådan morgon vid 3—4-tiden var det att ge sig i väg till skogs för att »fängta ihop» (skrapa samman) mat åt kreatu-

ren för dagen. Somliga gånger fick jag följa Per och en luffare, som man fått fatt på och lejt för de närmaste veckorna, och köra långt upp genom en dal på västra sidan sjön för att hugga ronn. Framkomna till hyggesplatsen lämnade vi hästen nere i dalen och gävo oss i väg upp i branterna på ömse sidor för att söka efter ronnar. Ronnen uppträder endast i spridda exemplar i annat skogsbestånd, så att man måste färdas vida omkring för att få ihop till ett litet lass, helst som här hade skattats för inte många år sedan. Det gick nämligen knappast en vår, utan att man måste »skava». Jag hade att följa Per och släpa ned till hästen de ronnar han hittade och högg. Det var inga tunga foror men så mycket mera springande upp och ned i den branta liden, och rätt så långt blev det många gånger. Per kunde inte gärna själv klara den saken, ty han hade ena benet krokigt i rät vinkel och styvt i knäleden, så att han måste använda träben. Han hade i timmerskog klivit knäskålen och skadan hade blivit vanskött. Eljest var han frisk och stark och inte mera än 48 år — men utpräglad lat. Han gjorde inte mera, än han var nödd och tvungen till och knappast det. Då vi fått ihop ett litet lass, satte sig Per på och körde hem. Luffaren och jag fingo stanna kvar och fortsätta med huggningen, om det kunde antagas, att skaren inte tinade upp, utan det gick att köra en »vänna» till. Värsta plågan var, att jag blev så fruktansvärt hungrig, ty den lilla smula mat jag fått före starten på morgonen var alldeles otillräcklig. Vid hemkomsten vid niotiden vankades det vanligen en något urvattnad spicken sill med några potatisar och en sjättedels kaka tunnbröd av den sort, som betecknande nog och med rätta kallades »vukku-brö» (vecko- eller vardagsbröd). De andra kunde få en kopp kaffe att skölja ned maten med, men av princip drack jag inte kaffe sedan ett par år, och fick därför gå i vattenbyttan, om jag ville ha något vått. Mjölk hade man helt enkelt inte råd på, ty det var inte stor skvätt man fick ur korna, då de huvudsakligen måste leva på skav och annat skogsras. Lars och hans pojke brukade vara ute i skogen ovanför gårdarna och småningom komma dragandes hem med ett bra lass, för det var brant utför hela vägen. Somliga morgnar behövde jag inte följa med till ronnskog, men då skickades pigan och jag med en dragkälke och en tunnsäck till skogs att samla »bet», d. v. s. späd björkkvist och skägglav. Vi måste klättra upp i ett otal träd för att få säcken full med lav, och ingen, som inte har provat det, kan tro, att det går så mycket kvastris på en kälke som det verkligen gör. Kreaturen skulle ha både laven och björkriset. De åto också de spädaste grenarna av ronnen, varför man tog hem hela träden. Efter frukosten vidtog »skavningen». Den pågick i ett hela dagen till sena kvällen endast med de nödvändiga avbrotten för måltiderna. Utom gommo och matmor voro vi alla sysselsatta med att skala barken från ronnkäpparna. Det var ett arbete som »räntade» (gav resultat) rysligt

sakta. Med allas våra förenade krafter kunde vi nog aldrig åstadkomma mer än en tunnsäck ronnskav för dagen. Efter en sådan skavningskampanj var det som att anträda en lustresa, då man en vacker dag äntligen fick dra till skogs med boskapen. Alla tre vårarna jag var i Blåsjön, måste vi skava, fast det här var värsta gången. Detta hade inte behövt ske, om man bara hållit ut med slättern en vecka längre på sommaren, men dels var Per så besatt lat, och dels fann han en sådan tjusning i att gå och slå dank och hovera sig över att han redan »slagit ifrån» sig, medan grannarna ännu gnodde för fullt.

Gunilla hade en syster, Maria, som var gift med bonden i Västgården, där en helt annan ordning rådde. En strålande vacker hövadersdag mitt i veckan fick Maria se Gunilla komma trippande från häbberet med en trave kliningsbröd. Per hade nämligen »slagit ifrån sig», och nu skulle de göra klining och fira tilldragelsen. Detta gav Maria anledning att, stödd mot räfsan, pusta ut några ögonblick och skalda: »Ja, no må i råkå, å a-Gunnil fe klin, men när de blir vän, fe i stiill, men a-Gunnil må skåvvå å grin». Det är i översättning: »Ja, nu måste jag räfsa, och Gunilla får klina, men när det blir våren, får jag stilla (ge kreaturen hö), men Gunilla måste skava och grina (gråta)». Den lilla strofen skildrar förhållandena mäterligt träffande.

Getarlöten (vallningsområdet) i Blåsjön var på alla sätt idealisk. Landskapet var uppmodellerat i ett flertal redigt upplagda lid- och dalstråk, bildande liksom stora, naturliga betesfällor, inom vilka det var lätt att hålla samman och överblicka boskapen. Vissa områden voro rika på gamla väldiga granar, under vilka både djur och getare funno bra skydd, då det var hällregn. Upp till kalfjället var det inte mer än en timmes väg, och dit strövade boskapen självmant solheta dagar under insektstiden. Endast några få och små slättermyrar funnos inom området, och de lågo så till, att de voro lätta att freda. Rikligt med bete fanns det över allt, och markvegetationen var så tät och saftig, att man kunde få handskas med elden nästan huru vårdslöst som helst. Över allt var det vackert och i synnerhet uppe på fjället Mejsklumpen. Därifrån hade man en hänförande utsikt många mil åt alla håll över skogar, sjöar och mäktiga fjäll. Jag minns, att jag en gång, bara för ögonfågeln där uppe, stannade kvar så länge ut på kvällen, att jag fick bannor, då jag kom hem. Det var en både lättgetad och trivsam trakt. Getaren i närmaste granngård, Johannes, träffade jag nästan dagligen. Vi kommo mycket bra överens och hittade på varjehanda trevliga saker att fördriva tiden med. Med stenar och torvor stängde vi för avloppet från små tjärnar för att efter några dagar riva fördämningen och glädjas åt vattenflödet ner genom de små bäckarna. Utför branta fjällsidor rullade vi stora stenar, som med buller och dån studsade från avsats till avsats, plöjde vägar genom videsnåren nedanför och ofta inte stannade förrän nere i

den riktiga skogen. I pemsslagning tränade vi upp oss till rena mästerskapet och vågade formligen livet vid kappklättring i träden. Detta bara som exempel på den höga standarden hos de fröjder som stodo oss till buds. För mitt vidkommande saknades dock det allra viktigaste i en fullkomlig getarpojkslycka, och det var ordentligt med mat. Den frukost jag fick, innan jag kl. 9 på morgnarna drog till skogs, var så knapphändig, att jag om bara någon timma eller så föll för frestelsen att öppna matsäcken, och då jag nu började äta, inträffade mer än en gång, att jag inte kunde sluta, förrän den sista smulan var förtärd. Sen var det bara att i en gran hänga kvar den lilla påse av säckväv, som utgjorde min ränsel, och vara utan mat hela dagen. Under alla de tre somrar jag getade här, svalt jag. Jag är viss om, att jag inte överdriver, då jag säger, att åtminstone varannan dag somrarna igenom var jag helt och hållet utan mat från 12-tiden till klockan 8 på kvällen, och lätt räknade voro de gånger under alla åren, vinter så väl som sommar, då jag fick känna mig ordentligt mätt. Det är tänkbart, att jag fått mera mat med mig till skogen, om matmor haft mera att taga av, men alldeles säkert är det inte. De hade nämligen allmänt där på trakten i gamla tider den fula vanan att mer eller mindre undernära och eljest illa behandla fatigmansbarn, som de hade till getare, även då det fanns rikligt med mat i huset. Min vän och kamrat Johannes hade det betydligt bättre ställt i säcken, men han hade dock sällan mera, än att han mycket väl behövde alltsammans själv, och dock var han hemma hos sina föräldrar.

Getare i fjälltrakterna bruka i vanliga fall inte ha någon svårighet att komplettera matsäcken, om så behöves. Man tar bara med sig lite finsalt, en metkrok och en revstump och plockar upp några foreller ur första bästa fiskbäck eller tjärnhål, rensar dem och gnider in dem med salt, varpå man steker dem på spett över eld. De bli så delikata, att de skulle tillfredsställa vilken bortskämd gom som helst. I Blåsjön var detta uteslutet, ty där fanns inga sådana fiskevatten. Där fick man hålla sig till grönsakerna. Strax på våren åt man de späda bladen av ängssyran (*Rumex acetosa*), som förekom i stor mängd i lidarna och var synnerlig frodig. Den var god, men åt man mycket av den, ville man gärna få halsbränna. Då toltan (*Mulgedium alpinum*) blivit ungefär fotshög, skalade man stjälkarna och åt. De voro saftiga, mjälla och en aning söta. Längre fram på sommaren gjorde man likadant med »myrstuten» (*Angelica silvestris*). Under savtiden voro vi ena riktiga skadedjur på den frodväxta ungbjörkskogen. Så långt upp vi kunde nå, fläkte vi av näver och bark och skrapade så med kniven av det ostliknande savlagret och åto. För skogsbeståndet var det tur, att det visade sig inte vara lönt att »sava» träden annat än på deras norra sida. Å den för solhettan utsatta södra sidan förvedas nämligen savlagret, i mån som det bildas. Då barken där inte togs bort, fortfor trädet att leva och växa trots det svåra

ingreppet. På ömse sidor om det stora barksåret hade det efter en del år bildats tjocka valkar av svallved, och de gävo ypperliga ämnen till yxskaft och räfskamar, kvistfri, seg och stark som veden var. Även vuxna personer »savade» gärna, då de kommo åt lämpliga träd, men det var inte så gott om sådana åtminstone hemomkring, ty beståndet hade blivit skattat år efter år. Vi getare, som kommo åt att finkamma avlägsna skogsområden funno savträdet nog, den korta tid de kunde skattas, och vi åto sådana massor av björksav, att våra magar kommo alldeles i olag. Vi fingo en konstig slemmig diarré. Savens konsistens är inte aptitlig, men den är märkbart sockerhaltig, och det var därför den blev så ytterst begärlig. Saken var den, att alla fjällbor då för tiden ledde av utpräglad och kronisk sockerbrist. Den dagliga sockerransonen i vardagslag utgjordes av en eller ett par små bitar till kaffet två gånger om dagen. Någon gång kunde man få sirap eller smulsocker på gröten, men det inträffade ytterst sällan. Eljest förekom socker praktiskt taget aldrig i matlagningen. Vardagsbrödet av slösäd och malda mällafrön var väl nästan värdelöst för kroppens egen sockerfabrikation. Det hemmaproducerade kokmjölet av korn var stärkelsefattigt och därmed föga sockerbildande. Mesta mjölken äts i tätat eller surnat tillstånd, då ju dess socker var omvandlat till mjölksyror. Det enda sockerrika näringsmedlet man hade var mesosten, och den förtärdes i betydliga mängder, men genom att vasslan ofta fått surna före hopkokningen, var den vanligen illasmakande och hade fått sitt näringsvärde avsevärt nedsatt. Ofta verkade den som mycket kraftigt laxativ. De nämnda örterna och saven voro givetvis i någon mån närande, men de mättade icke utan skärpte i stället hungerkänslan. Detta var i ännu högre grad fallet med tuggkådan. Ypperlig sådan fanns det gott om i dessa urskogar av gran. Kåda tuggade man dagarna i ända, ty den var välsmakande, och tänderna ville ha något att göra, men man blev fruktansvärt hungrig av den.

Under bärtiden frossade man på hjortron, kråk- och blåbär. Medan hjortronen ännu voro bara kart, fick man ofta svår diarré. Det berättades om två barnungar, som gått vilse i skogen och inte hade annat än bär att leva av, att den ene svalt ihjäl, under det att den andre klarade sig fint. Den förre hade plockat och ätit direkt i ett, i ett, under det att den senare plockade mössan full och sedan höll måltid med bordsbön före och efter. Gud välsignade hans möda och föda men ej den andres. Jag praktiserade båda metoderna och fann, att det var bättre med de ordnade bärmåltiderna än med det ideliga småätandet, som aldrig gav mättnadskänsla.

Det hade varit en lätt sak för mig att bättra på kosthållet i getarskogen genom att ta ett par dl. mjölk från varje ko. Det hade ingen kunnat märka, helst om jag gjort det dagligen, men det föll mig aldrig in att försöka det. Hellre svalt jag, än jag stal.

Hösten 1892 slog skörden helt och hållet fel i dessa trakter. Det blev

ett utpräglat svagår. I många av de där hemmen levde man den vintern på gränsen till verklig hungersnöd. Så var fallet också hos Per Olofssons. Gommo, som eljest brukade sticka till mig någon extra matbit då och då, hade nu inte mera än vad hon själv behövde. Lars och hans pojke gick det nog ingen nöd på, även om inte alla målen blevo så feta. En liten episod från den där förfärliga vintern har etsat fast sig i mitt minne, så att jag än i dag när som helst kan se alla detaljerna som på en biografduk. — Lars och Ola ha satt sig vid sitt bord att äta. Mellan dem står den svarta stekpannan på en liten brädlapp. I pannan finns det uppstekt, härligt fett bastutorkat fårkött och potatis, en försvarlig portion. Ur pannan stiger het flottånga, som doftar så obeskrivligt gott. Med sina täljknivar spetsa de matbitarna och föra dem till munnen. En och annan bit är motsträvig och trillar av. Då ta de den med nypan och slicka sedan smackande av fingrarna, Emellanåt doppa de bitar av tunnbröd i flottet och äta. Då sista potatisen och köttbiten är upplockad, tar Ola pannan, stryker med pekfingret ihop flottet, slickar av fingret och smackar. Han upprepar detta gång på gång, för det är mycket flott i pannan, och intet får förfaras. För övrigt är det gott. Nu är pannan »finflidd» (putsad). Ola stryker sig ren om munnen med handbaken och torkar sedan av denna mot byxan, alldeles som far gör. Sedan knäpper han händerna och tänker sin bordsbön, och det kan han gärna göra, för nu är han mätt. Uppkrupen i trappan till loftet sitter under hela tiden en liten rödhårig, fräknig och bleknosad pojkvasker och följer med blicken oavlatligt händelseförloppet vid bordet. Han lever med i föreställningen så intensivt, att han måste lägga band på sig, för att han inte skall börja tomtugga i takt med Ola. Det får inte märkas, huru han lider, men då Ola sväljer, sväljer han med. Han kan inte annat, för det vattnas så ymnigt i munnen, då han föreställer sig, hur gott det där skulle smaka. Någon gång får också han sådant, men det är så länge emellan och brukar vara så lite. —

Ett halvt sekel har gått sedan de där hårda åren, och då de inte våldade mig framtida men, borde efter så lång tid endast en vag allmänföreställning om de genomgångna svårigheterna ha dröjt kvar i minnet, liksom fallet blivit med många andra på sin tid likaså smärtsamma upplevelser. Att så inte skett har sin grund i samtida psykisk och moralisk misshandel av mig. Jag skall anföra några exempel. En resepredikant, som jag längre fram får anledning att sysselsätta mig med, kom en dag till byn och tog in hos mitt husbondfolk. Ur spannen med det för främmande reserverade lilla förrådet av »helgamat» dukade matmor fram en måltid torrskaffning, kompletterad med mjölk att dricka. Det var de vanliga sorterna men inga stora högar, ty detta var allt, vad huset förmådde. Det var inte roligt att vara matmor där i gården den vintern. Innan predikanten slog sig ned för att äta, sa han: »Jo, jag tackar!

Inte syns det då här i huset, som det skulle vara svagår.» Mor Gunilla sa ingenting, och Per hade också gjort klokast, om han inte låtsat om komplimangen, men han svalde smickret med synbart behag, och så svarade han: »Nää! Hit till dags ha vi då inte lidit nån nöd. Det har slängt till så rent otroligt. Men», fortsatte han och blängde med ett försmädligt flin åt mig, som satt där och sneglade snålt på härligheten, »men, nog har jag då många gånger i vinter tänkt på dem nol i Raukasjön». Det där träffade mig värre än den värsta örfil, och jag önskade mig bort, »långt pottans i våld». Jag hade utvecklat omdöme nog att känna äckel inför detta fräcka skryt och en kokande vrede i anledning av den med skrymtaktigt hyckel maskerade grova skymfen. Jag erfor en rent våldsamt lust att skrika ut sanningen och min harm, men jag var uppfostrad till att hålla mun tillsammans med stort folk och teg. Varken då eller sedan har jag kunnat tyda anspelningen på dem där hemma annat än som en gemen elakhet mot mig personligen, ty detta var inte enda gången. Tida och tätt måste jag höra försmädliga yttranden om dessa raukasjöare »nol om allt folkskick», och själv fick jag lida mycken smälek för att jag var »lösunge», hade »stort huvud och lite vett», var rödhårig och fräknig och inte »talade som annat folk» utan som »a-Fredrik-Soffi», min mamma.

Så var det en annan gång den samma vintern. »Stor-Jens», födorådgubben i gården Storviken, hade dött, och man skulle enligt bruket i trakten sedan gammalt »sjunga ut liket» och hålla hedersamt gravöl för alla i »gränna» (grannskapet, byalaget). Den dödes måg och förmåns-givare kom själv och bjöd en dag mitt i veckan och sa tydligt ifrån, att han ville, att vi skulle komma allesamman. Utsjungningen skulle försiggå på söndagsförmiddagen, så att de skulle hinna fara till Ankarede samma dag och gravsätta den döde. Det var uppenbarligen inte bara för mig denna inbjudan utgjorde ett ljuvligt och glatt budskap. Jag hörde de vuxna, som visste huru landet låg till, bespetsa sig på ett riktigt stor-kalas med mat i långa banor, eftersom Stor-Jens lämnat efter sig ett synnerligen välförsett mathäbber. Under väntedagarna gjorde jag mig kalas i tankarna. I andanom såg jag massor av klining, bastutorkat fett fårkött och kokat nötkött och dito saltfisk och smör i stora stycken och högar av ost och travar av flera sorters gott bröd o. s. v. Än i dag kan jag för min inre syn se denna fantasibild, som inte alls lär ha varit överdriven. Äntligen kom den efterlängttade dagen. Den morgonen behövde ingen väcka mig, ej heller tillhålla mig att tvätta även halsen, vattengkamma håret och göra mig så fin som möjligt. Ät än den ene, än den andre gavs någon order om färden, men mig och pigan tycktes ingen bry sig om. Då började jag ana oråd och dristade mig till att med bävande hjärta fråga, om inte jag också skulle få följa med. Färmt svarade husbonden: »Jag vet inte om, att du är bjuden». Lika kvickt kom mitt

svar, för nu stodo stora värden på spel: »Jens Mårscha sa, att han ville, att vi skulle komma *alla*». Per teg några ögonblick och sväljde, ty denna frimodighet hade han inte väntat av mig, och det var inte värt att försöka förneka faktum. Så sa han, hårt och befallande: »Du måste vara hemma, för du ska fli (mocka) stallet i dag». Detta var ett arbete som ålåg mig, men det behövde inte göras varje dag, och jag hade, som ordningen var, gjort rent i stallet på lördagsaftonen. Aldrig någonsin eljest sattes i fråga, att man skulle utträtta en så pass grov och nedsmutsande syssla på söndagen, ty man höll sedan ålder mycket styvt på sabbatens helighållande, och till på köpet var Per »väckt» sedan mer än ett år tillbaka. Av detta religiösa skäl kände jag lust att opponera mig, men dels vågade jag inte gärna, och dels hade jag genast en plan färdig. Medan Per selade på hästen, kastade jag ut de få skovlarna gödsel, som blivit över natten, och så anmälde jag, att det var klarat, så att nu kunde jag väl få följa med. »Nää», sa han, »vi blir för många på släden.» Men jag gav mig inte ändå. Jag kunde ju ta skidorna och ränna, sa jag, och det hade varit en smal sak, för det var väl knappast mera än tre kilometer. Då kom slutdomen obevekligt: »Nää, du får stanna hemma, för du är så glafsot», d. v. s. framfusig. Detta var, med förlov sagt, en förbannad lögn. Jag var livlig av naturen och som barn i allmänhet obetänksam, men jag hade aldrig någonsin varken hemma eller borta onäpst fått stiga över skaklarna, så jag brukade hålla mig på mattan mycket noga, då så skulle vara. Husbonden visste granneligen, att jag skulle ha respekterat vilka förhållningsorder han än givit mig för dagen. Jag vägrar än i dag att tro, att det var av ren illvilja man nekade mig att följa med. Det hade varit allt för bestialiskt, synes det mig. Det enda rimliga motiv jag kan utfinna är, att man var rädd, att jag genom omåttligt ätande skulle förråda, huru dåligt ställt det var med maten hos oss, för därtill fanns det faktiskt skäl. Allt nog. Jag fick vackert stanna hemma tillsammans med pigan. Hon kunde inte komma ifrån för kreaturens skull. Att jag den gången förmådde avhålla mig från att gråta, visar bara, huru fullständigt man lyckats pina ihjäl det naturligt barnsliga hos mig.

Våren 1892, alltså första året jag var i Blåsjön, fick jag följa med till lappmässan i Ankarede. Helgedomen därstädes förmådde inte imponera ens på mig. Det var ett gammalt fallfärdigt stockhus, både ut- och invändigt fullkomligt likt en stor hölada, bara med den skillnaden, att här funnos några små fönster och ett någorlunda jämnt golv. Inredningen var den enklast tänkbara. Altaret utgjordes av ett väggfast smalt bord under gavelfönstret. Framför bordet var en liten rektangulär plats avgränsad med fyra veka stölp, upptill förbundna medelst en stadig ribba. Det var altarskranket. Något knästöd fanns där icke. Bänkarna utgjordes av plantäljda och nödtorftigt avhyvlade stockklov med en enkel bräda till ryggstöd. Det var nog ett av de anspråkslösaste

gudahusen i hela kristenheten. Genom att församlingen sjöng så kraftigt och bra, blev det i alla fall riktigt stämmingsfullt inne i det gamla rucklet. För mig vart ankaredebesöket den gången en besvikelse, eftersom mamma inte var där den helgen. Året därpå kunde jag inte sätta i fråga att få följa till kyrkan. Det fick lov att vara någon måtta på anspråken, insåg jag, men tredje våren tyckte jag, att det kunde börja vara på tiden, att jag fick en kyrkhelg. Det hela hängde bara på, ansåg jag, om pigan, lappjantan Anna, ville geta för mig den där söndagen. Hon måste i alla fall vara hemma för mjölkningens skull. Gjorde hon det, kunde jag mycket väl på söndagsmorgonen springa den lilla milen genom skogen till Ankarede, vara där hela dagen och så ta samma skjuts hem igen på kvällen. Det skulle gå som en dans. Men det kunde också hända, att någon av de vuxna från byn inte for till kyrkan förrän tidigt på söndagsmorgonen, och då finge jag följa med den på båt. Anna behövde jag inte fråga mer än en gång. Det skulle hon så gärna göra — om bara matmor gick med på arrangemanget. Det fick jag ju lov att allra först ta reda på. Mor Gunilla höll på med att ställa i ordning förningen, som de skulle ha med sig till Ankarede, och såg ut att vara på särdeles gott humör. Det var åtskilligt bättre ställt i huset nu än ett par år tidigare. Nu kunde hon nog lägga i en skaplig kyrkmatsäck åt sig och de sina. Ögonblicket syntes vara gynnsamt för mitt syfte, varför jag talade om, att Anna lovat geta för mig, om husbondfolket ville låta mig följa till kyrkan. Detta hade en oväntad effekt. Människan bokstavligen förmörkades i sitt anlete, och det glimtade till olycksbådande elakt i ögonen på henne, och så kom utslaget på min hemställan, lågmält och giftigt: »Inte vet jag då, vad du skall till Ankarede efter, för inte längtar du då dit för att få höra prästen. Det enda vore väl, om du finge träffa Fredrik-Sofia och klaga på oss. Jag menar, att det är bäst du stannar hemma och gör det du ska.» Det kan förefalla otroligt, men det oväntade elaka utfallet verkade inte på minsta sätt förkrossande på mig. Saken var den, att jag i all tysthet gått och lagt mig till med en framtidsplan så lockande ljus, att jag kunde ta det närvarandes alla vedervärdigheter med upphöjd ro. Anledningen därtill och arten därav ska vi sedan komma till. Alltnog! Jag traskade i väg till min getarskog som vanligt den söndagen med, och den blev till en verklig fridens och fröjdens sabbat för mig. Det var gudomligt vackert. »Ätet», d. v. s. flugor och broms hade ännu inte kommit i farten, varför boskapen hela dagen gick och betade i godan ro på en och samma lilla fläck. Själv fick jag bara ligga och lata mig i det härliga solskenet och — äta av alla krafter! Maken till matsäck har jag aldrig haft varken förr eller senare. Bättre mat hade kyrkfolket absolut icke och säkerligen inte heller lika mycket per man. Det var nämligen Anna, som lagt i min påse den morgonen. Men hur kunde hon åstadkomma så mycket, hur

vågade hon så hårt skatta förrådet av »helgamat», som helt visst inte var större, än att matmor genast skulle ha märkt det onormalt kraftiga ingreppet? Dessa frågor gjorde jag mig inte då. Jag bara njöt av härligheten. Just nu, då jag sitter och skriver ned det här, faller det som fjäll från mina ögon, så att jag ser rätta sammanhanget. — Anna hade avstått åt mig hela sin ranson av helgamat. Det kan inte ha varit på annat sätt. Där i huset portionerades all sådan mat. Var och en fick sig tilldelat, det han skulle ha, och den här gången hade jag dubbelt upp, mot vad brukligt var, av varje sort. Och Anna? Hur var det med skaffningen åt henne den dagen? Jo, hon raskade i sig sparsamma kvarlevor av den grova, magra veckomaten: en bit kallgröt, några slattar sur tjockmjölk, ett par kalla potatisar och kanske en härsken sillstjärt. Det var ingen liten uppoffring hon gjorde, den lilla tösen med de tunna, bleka kinderna. Jag faktiskt blygs över att jag behövt 50 år på mig för att bli skarpsynt nog att genomskåda den här saken. Anna var alltid snäll mot mig. Ena sommaren löste hon regelbundet av mig var tredje söndag i getarskogen, och då sa hon alltid till därom kvällen förut, för att jag skulle få sova ut riktigt i ro. Om hon i arbetet såg, att någon sak var i tyngsta laget för mig, skyndade hon alltid till och hjälpte mig. Hon retades aldrig med mig, inte ens på skämt, men väl tröstade hon mig på tu man hand, då hon tyckte, att någon varit stygg mot mig. Hon var en riktig liten varm solstråle för mig i den eljest kyliga och kulna tillvaron. Ledsamt nog blev jag aldrig i tillfälle att mera påtagligt visa den lilla rara, godhjärtade kvinnan min tacksamhet och i någon mån gottgöra henne för all visad vänlighet, ty då jag kommit mig för så pass, att jag något litet förmått, fanns Anna Tomasdotter ej längre till. Bara några få år, sedan jag flyttat från Blåsjön, segnade hon plötsligt ihop under arbete ute, så att de måste bära in henne, och inom ett dygn var det slut med henne. Ingen vet dödsorsaken, men antagligen var det hjärtförslamning.

14. *Gammal själaspis och ny för barn och vuxna.*

Om man med uppfostran menar »äldres avsiktliga och målmedvetna verksamhet att främja barnens och ungdomens utveckling», kan jag tryggt påstå, att detta hem som sådant inte gjorde någonting åt den saken, undantagandes att man höll mig två sex-veckors-terminer i folkskola i Jorm, men det var en annan historia. Egentligen blev det bara en och en halv sådan termin, ty den ena terminen måste avbrytas i mitten, på grund av att en difteriepidemi utbröt. För dessa nio veckors skolgång måste jag tjäna getare och lilldräng i tre hela år, ty någon annan lön fick jag icke utöver mat och kläder, båda delarna i bokstavligaste mening nödtorftiga.

Vad jag i kristendom lärt mig hos morfar och hemma, höll jag inte

bara ordentligt vid makt, utan jag utvecklade mig därtill rätt betydligt genom eget läsande. Lars Olofsson hade en gammal bibel med de apokryfiska böckerna, tjocka träpärmar och mässingsspännen. Den läste jag vartenda ord från pärm till pärm. I samband med en andlig väckelse kom det en hel del religiösa böcker i huset. Bland dessa var det särskilt två, som fångade mitt intresse. Den ena var »Kristens resa», en fyllig framställning av kristen tros- och sedelära och därtill spännande som en roman. Den andra hette »Vägvisare till det eviga livet för dem, som med fångvaktaren i Filippi allvarligen fråga: Vad skall jag göra för att bli frälst?» Det var en liten bra handledning i praktisk kristen livsföring, sund, enkel och lättfattlig. Vidare var det i nytryck den gamla religiösa, med naiva illustrationer försedda folkskriften »Människohjärtat». Den var rent hemskt uppskakande, helst kapitlet om »Den ogudaktiges död». Det var verkligen bra, att jag hade den lilla förståndiga »Vägvisaren» att ta in som motgift. En gammal »Martyrernas historia» slukade jag också och det med täta rysningar efter ryggen. »Apokryfiska nytestamentet», även detta ett mycket gammalt exemplar, betraktade jag som rena »Antikrist» men läste det i alla fall med ett brinnande intresse. De båda postillorna av Luther och Lars Linderoth behövde jag inte läsa. Deras innehåll fick jag i alla fall till livs vid de regelbundet återkommande söndagsbönerna som höllos av Lars, och till vilka alla personer från de två närmaste granngårdarna infunno sig. Den vackra seden var urgammal likasom ock regeln, att all fångstredskap skulle sättas ur funktion på lördagsaftonen, så att djuren också skulle få njuta sabbatsro. Av profana böcker fanns det nog inte mera än tre, nämligen Sveriges rikes lag, Frithiofs saga och Sinclairsvisan. Lageditionen var så gammal, att där kvarstodo med till synes gällande kraft lagarna om trolldom och alla andra forntida urbota brott med deras påföljder i form av halshuggning, hängning, stegel och hjul, spö och ris, vatten och bröd. Här fick jag belägg för sanningen av det ordet, att överheten bär icke svärdet förgäves, och jag insåg fuller väl nödvändigheten av att hålla sig i skinnet livet igenom. Jag trodde förstas, att allt detta fortfarande var svensk rätt. Av tjänstehjonsstadgan hade jag direkt gagn, i det att den gjorde klart för mig, att mitt husbondefolk egentligen var mycket humant. De hade aldrig begagnat kroppsaga på mig, fastän de syntes ha laglig rätt att göra det. Jag kunde ha haft det värre, insåg jag, och det var ju alltid en tröst. Det var Lars Olofsson som rådde om de flesta av de där böckerna, och han hade ingenting emot, att jag använde dem, bara jag lade dem tillbaka ordentligt på deras plats. Lars var för övrigt en humoristisk och mycket hygglig gubbe som jag minns bara gott efter. Han var visst också den ende i hela övre delen av socknen som höll sig med tidning den tiden. Det var Stockholms Weckoblad, som kom ut med ett fyrsidigt nummer

i litet format en gång i veckan. Enda postanstalten i hela socknen var den i Gäddede, och dit var det fem mil. Lantbrevbäring hade man här på trakten ännu inte ens hört talas om. Till adressaten vidarebefordrades försändelserna från poststationen med tillfälliga bud, och så ringa var trafiken, att tidningen vanligen kom oss tillhanda i buntar på halvdussinet nummer och mera. Lars läste sin lilla tidningsblaska så grundligt, att han bra säkert skulle ha kunnat tentera på varenda notis och annons i föregående tidningsbunt, då han fick en ny.

Under de här åren bringades min inställning till religionen för många år framåt i en viss, irriterande obalans. Orsaken därtill var en Stiftelsens kringresande predikant, en s. k. kolportör av den epa-kvalitet, med vilken obygderna dess värre på sin tid allt för frikostigt begåvades. Mannens hela skolning bestod i att han »studerat» i fjorton dagar vid Johannelund, detta enligt hans egen uppgift. Att han var en talarebegåvning ligger utom allt tvivel, och jag skulle inte vilja tro, att han var någon medveten charlatan, men i sin djupa okunnighet hade han en tilltro till »andens ledning» vid förkunnandet som ledde till att han handskades både med sin bibel och åhörarna på ett sina gånger rent upprörande sätt. Då han på söndagarna höll s. k. mässa, måste han ju använda sig av den föreskrivna texten, men andra gånger hade han förstas sin frihet att välja. Osjälviskt avstod han dock ofta från denna möjlighet till att få leda åhörarna på välbekanta tankestigar och överlämde åt Gud att till begrundande framlägga den text han fann lämpligast för tillfället. Det gick så till, att vår man tog bibeln mellan sina hoptryckta handflator och lät den falla upp hur som helst, varpå han utan att titta i boken placerade ena tummen i uppslaget. Det textavsnitt, dit den sålunda utpekade versen hörde, »förklarade» han omedelbart på rak arm, om det så ock var ett av de dunklaste ställena hos någon av profeterna. Detta imponerade. Det var annat än prästen, som måste skriva sin predikan och sedan läsa innantill, fast han var så högt studerad. Men han var väl inte frälst och stod väl inte under andens ledning, hörde jag folk säga. Kolportören hade framgång. En väckelse kom till stånd inte bara i vår by utan i hela övre delen av socknen. Inför Gud hade vi alla hittills varit bara små fattiga syndare. I det hänseendet hade ingen rangskillnad rätt. Nu blev det helt annorlunda. På det andliga området uppstod en kategoriklyvning, mycket starkt påminnande om världslig fackorganisation och klasskamp, i det att man ett tag var så gott som tvungen att bekänna sig vara »väckt» och »troende» för att kunna få räknas som hederlig och rejäl människa. Det gillades inte, att man hade sitt gudsförhållande som en rent privat sak, även om ens vardagsgärning förlöpte aldrig så strikt efter de kristna principerna. I det här sammanhanget kommer jag ihåg en lustig episod.

Pigan i ena granngården hade råkat illa ut. Hon skulle få en unge.

I sig självt en betänklig sak blev det nu någonting rent oerhört av den orsaken, att flickstackarn var »väckt». Det ögonblick hennes matmor fått full visshet om den här saken, kom hon som skjuten till sin syster, som just var min matmor. Ingen den grövsta brottsling torde ha blivit så till den grad dömd och fördömd av offren för sina illdåd som denna jänta av sina båda systrar i tron. Man tog till det allra värsta man visste, och det var, att hon hade begått synden mot den helige ande, den där ju icke kan förlåtas. Till sist måste det moraliska stenkastandet upphöra av brist på projektiler och en andhämtningspaus tagas. Vid närmare eftertanke måtte matmor ha funnit det skäligt, att också någon förmildrande omständighet framdroges, för hon strök till sist över det hela med ett allt försonande: »Jaha — de' va' väl hennes öde! Hon skulle väl de' där gå igenom». Och den andra gumman, hon suckade ett undergivet bifall. Ögonblickligen reagerade jag för den våldsamma tankevolten, så att jag hade riktigt svårt att hålla mig allvarsam. Med den synen på saken var ju jäntan alldeles oskyldig och allt dömande orättfärdigt. Nästa gång det högviktiga målet kom före, var jag också med som åhörare, men då blev det så måttligt muntert.

Vår kolportör hade åter kommit på besök i byn och bodde hos oss. Kom så den där utskämnda flickan i något ärende. Kolportören lade alldeles säkert märke till hennes belägenhet, för det var mycket långt gånget. Han låtsades ingenting om utan pratade blitt och vänligt med henne. Då hon bjöd adjö och gick, sa predikanten med sin honungsötaste stämma: »Adjö, adjö och välkommen på bön i afton!» Till all evinnerlig lycka uteblev kvinnan. Den gången överlät icke predikanten åt den gode guden att anvisa text och ämne utan valde själv. Det var ett stycke hos en av profeterna, där lössläppt orientalisk liderlighet målas i grälla bilder, stämplas som alla styggelsers styggelse och dess utövare dömas hemfallna under alla domars dom. I en hel timmes tid utlades så denna text med markerad anspelning på den för handen varande omständigheten. Det var nog tur för den arma havande kvinnan, att hon inte var närvarande, för så hårdhudad tror jag inte hon var, att hon kunnat utstå denna långa psykiska tortyr utan svåra efterverkningar. Själv genomlevde jag ett verkligt litet helvete på den där »bönen». Min egen mor föll ju under samma dom, och då karlen snuddade också vid avkomman av dylika synddrypande förbindelser kände jag mig förstas direkt utpekad och brännmärkt som ett den speciella Syndens frånstötande yngel. Sämst var att jag inte vågade ge rum åt den uppspirande känslan av orättvis behandling. Predikanten betraktade jag som ett gudstankens ofelbara språkrör — än så länge, men det blev snart annorlunda, och hur det gick till, skall jag nu tala om.

Bland de skrifter, som predikanten den här gången kolporterade ut, var ett litet häfte med titeln »En ny tid är nära», författat av en viss

Dimbleby. Näppeligen hade han fått med det alstret i kollektionen från sin uppdragsgivare, Evangeliska fosterlandsstiftelsen. Författaren var nämligen en av dessa domedagsförutsägare, som då och då bruka framträda och ställa till större eller mindre oreda bland massan. Med ledning av det mystiska talet 666 i Uppenbarelseboken hade den här Dimbleby räknat ut tiden för Kristi återkomst och den yttersta domen precis på dagen. Det skulle ske under påsken det samma året. Vår predikant trodde fullt och fast på detta. Visligen avhöll han sig från att i sina predikningar föra fram budskapet, men han rekommenderade broschyren, och hos oss sade han privatim sin mening tydligt och klart: »Vi lever i världens yttersta tid. Ni ska nog snart få höra talas om, att Elias har kommit.» Så tog han ned den gamla träpärmbibeln, slog upp den och sa: »Här står det alldeles tydligt i det sista kapitlet hos profeten Malaki: 'Si, jag skall sända eder den profeten Elia, förrän den store och förskräcklige Herrans dag kommer'. — Somliga säger, att det här syftar på Johannes döparen, men inte hette väl han Elia, och inte var det väl nå'n stor och förskräcklig dag, då frälsaren föddes, men då han kommer tillbaka för att döma världen, då blir det farligt. Vi ska ta Guds ord som det står å inte krångla till det.» Precis så föllo orden. Jag minns detta tydligare än vad som skedde i går, för det här intresserade mig, synnerligast det där om Elia. Skulle jag kunna minnas så fel, undrade jag. Så fort jag slapp till, utan att det väckte uppmärksamhet, slog jag upp i mitt ägandes lilla nya testamente och sökte mig fram till Matteus 11:13, där Jesus säger: »Ty alla profeterna och lagen hava profeterat intill Johannes; och om I viljen tro det: han är Elias, den som skulle komma.» I det ögonblicket störtade vår kolportör pladask och platt till marken från den höga piedestal, dit jag förut satt honom. Kunde han inte sin bibel bättre än jag, så var han sannerligen inte mannen att uttolka skrifterna för andra, och lärde han den här gången med vett och vilja stick i stäv mot Jesu egen tydliga utsago, ja, då var han helt enkelt en »antikrist». För övrigt hade jag, långt innan han gjorde sin ödesdigra sluttabelle, börjat dra öronen åt mig. Om den yttersta domen hade ju Jesus sagt: »Om den dagen och den stunden vet ingen, icke ens änglarna i himmelen utan Fadern allena.» Inte kunde det väl ha blivit någon ändring i det stycket nu på sista tiden? Misstänkt syntes det mig också, att man tog betalt för den där boken. Den kostade visst en hel krona, så liten den var. Om denna världen toge en ända inom några få veckor, så hade man ju ingen användning för pengar längre, men i så fall vore det väl högst angeläget, att hela världen i god tid bleve varskodd om den stora händelsen, för att envar skulle bli i tillfälle att beställa om sin själ. Jag misstänkte från första början, att författaren inte trodde på sin förutsägelse, eftersom han gjorde penningaffär av den. Ingen fick veta, vilken upptäckt jag gjort, och vad jag tänkte om det

hela. Jag var ju bara ett barn på tretton år och därtill en föraktlig »horange». Mig om någon hövdes det att tåga i fråga om så högviktiga ting. Underligt tyckte jag det var att iakttaga, huru inte minst de »frälsta» blevo mer och mer nervösa, ju närmare den stora dagen kom. Jag hade i stället väntat mig, att dessa skulle vara jublande glada över att deras förlossning nalkades. Vid min nuvarande ålder vet jag ju, att alla människor önska i sinom tid komma till någon sorts himmel, men — inte förr, än det är alldeles nödvändigt.

Någon torde tycka, att jag gjort alldeles för stort nummer av den där kolportören och hans verksamhet, helst sedan jag nu talar om, att väckelserörelsen fullständigt ebbade ut efter några få år, och att mannen allmänt kom att betraktas som ett tyngande, mindre önskvärt påhäng. Helst borde jag gått honom förbi helt och hållet under tystnad, menar man kanske. Det hade dock varit att smussa undan en nog så betydelsefull faktor för min inre utveckling. Man får icke förbise uppfostrans negativa krafter. I mitt unga, mottagliga hjärta byggde den mannen icke upp något av det han kanske velat. Av det jag i den här saken anfört, bör det för varje omdömesgill vara lättförståeligt, att jag kommit att vara så att säga rent instinktivt misstänksamt inställd mot oskolade lekmanpredikanter. Predikan skall enligt min mening i första rummet var sakligt riktig-rent kunskapsmässigt sett, och det förutsätter, att predikanten behärskar sitt ämne teoretiskt, men om han därtill, som sig bör, skall kunna vara något av själasörjare, räcker det inte med bara en viss allmänbildning i synden och ett självförvällat nådabehov, utan det vill till verklig själisk finbildning, som tar sig uttryck i ett varligt, kärleksfullt och av förståelse präglad handskande med åhörarnas psyke. Den här mannen, liksom alla väckelsepredikanter av hans typ, begick det stora felet, att han uteslutande inriktade sig på att lära människorna, huru de nådavägen skulle lirka sig in i himmelen efter döden, till synes helt förgätande, att Kristus i första rummet velat lära oss att leva jordelivet på ett aktivt människovänligt och oegennyttigt sätt. Genom att jag i de där tidiga åren från en del »väcktas» sida rönt så mycken kärlekslöshet och hårdhet, för att inte säga elakhet, kom det att dröja många många år, innan jag lärde mig uppskatta kristendomen rätt. Att jag undan den förödelse, som nu övergick mitt inre, lyckades rädde över de religiöst-etiska grundsatser man bibringat mig i mina tidigaste år, bevisar bättre än något annat, huru verkligt bra mina första uppfostrare skött sin sak. Den religiösa påverkan jag här utsattes för hade som synes en rent motsatt effekt, mot vad den bort. Den var fränstötande i stället för tilldragande och detta allra mest därför, att alla små världsliga nöjen och tidsfördriv, som stodo oss till buds, stämplades som synd. Jag minns, att jag inför detta resonerade som så, att om man blev »troende», fick man aldrig mera ha något roligt utan bara tråkigt hela livet

igenom. Men »väckt» måste man bli, om man ville komma till himmelen, ty endast då var man en riktig kristen och Guds barn. Den väg, som ledde till livet, var emellertid så smal och krånglig, att man när som helst riskerade att komma lite på sidan om den, och oturades det då så, att man råkade dö i den belägenheten, så blev man evigt fördömd och hade ingenting för att man hela livet förut försakat all glädje och ävlats att vara »riktig». Skulle det i alla fall ta den ändan, vilket var fara värt, vore det väl likaså gott, att man toge ut sitt goda, medan man levde, så finge man då nånting för att man blivit till. Som tur var, hade jag tidigare blivit utrustad med tillräckligt många och starka hämningar, för att jag inte skulle falla allt för djupt för denna frestelse.

15. »Det skulle djävulen gå och tjäna bönder!»

Lika negativt i uppfostringshänseende blev det arbete man vid denna tid förelade mig. Det var i regel alldeles för tungt i förhållande till mina späda krafter och den svaga utspisning som bestods mig. Getningen under skildrade förhållanden var naturligtvis inte tilldragande, men genom att den var så relativt litet kroppspressande, verkade den inte fullständigt kraftuttömmande och humörsnedsättande, vilket däremot var fallet med det förnämsta vinterarbetet, den dagliga vedhuggningen, dels i skogen, dels hemma på vedbacken. Till ständig arbetskamrat hade jag den ett år äldre Olof Larsson. Han var större till växten än jag och därtill välfödd, varför han stod rycken rätt så bra, men det var nog i mesta laget även för honom. Emellanåt hjälpte gubbarna oss att fälla träden i skogen och sedan köra hem stockarna, men mycket ofta fingo vi två småpojkar ensamma klara detta. Där fanns gott om självtorkade granar, som gävo ett ypperligt ljusalstrande bränsle för den öppna spisen. Många av dessa träd voro så grova, att stocksågen nätt och jämnt räckte till, då vi skulle fälla och kapa dem. Att vi aldrig kommo i olycka, då vi fällde dessa bjässar, måste betecknas som rena undret. De efter slädens längd avkapade klamparna orkade vi inte på villkors vis lyfta, men vi lassade på dem i alla fall, vilket gick så till, att vi grävde ned släden helt i snön och sedan med hjälp av spakar rullade på stockarna. Under högvintern måste vi begagna trygor på hästen, och de lossnade tätt som oftast, emedan vi voro för svaga att dra åt bindningarna tillräckligt. Då man nu skulle binda på dem igen, måste man ta av sig vantarna. Händerna blevo våta, och då det var riktigt stark köld, fröso vi om händerna, och fingo så ohyggligt »nagelbit» (köldvärk i fingertopparna) att vi dåligt kunde hålla tillbaka inte bara tårarna utan också annat vätt. Hemma på vedbacken stodo vi timme efter timme och kapade dessa väldiga, hårdvedade block i bestämda längder. Sågen var permanent slö, ty den filades knappast på hela vintern. Träffade man på någon av de armstjocka, benhårda kvistar, av vilka det finns så rikligt

i fjällskogen, höll man på att aldrig komma igenom den. Då krafterna tröto för oss, kändes det som om kamraten lade sig på sågen och varken drog eller sköt på, och då trätte vi på varandra. Mest var det jag som fick på huden och det med rätta. Jag orkade helt enkelt inte lätta på den tunga sågen och dra den med nödig schvung. Då husbond körde till skogs efter foder, tog han mig emellanåt med, för att jag skulle hjälpa till att skotta upp den översnöade starrstacken och trampa upp en fast plan i snön intill, så att man skulle kunna lassa på. Då det bar i väg hem, vräkte sig husbonden upp på lasset och åkte hela vägen. Han hade ju sitt träben att skylla på. Jag fick traska efter lasset i trygstämplarna, som voro så djupa, att mina korta benstumpar inte ville räcka till. Det var inte någon nöjsam skjuts. Tanken att jag skulle få åka föll mig dock aldrig in, ty hemifrån var jag lärd och inpräntad, att körkarlen aldrig annat än i utförsbackar får sitta på, då hästen går med lass. I motbacke skulle man stiga av, även då hästen gick i »tomning» (bara med tomma släden).

Den överbelastning jag på dessa och liknande sätt nästan dagligen var utsatt för, gjorde mig modlös och hågfälld inför allt kroppsarbete. Invärtes ryggade jag tillbaka för alla ansträngningar. Jag befann mig i alldeles samma situation, som den redan från tämjningstiden med för stora lass överansträngde unghästen. Jag var »lass-skrämd»: rädd för att ta i. Ola skällde mig ofta för lat, och det ursäktar jag honom för. Det var inte att begära att han skulle förstå orsaken, då jag inte begrep den själv. Jag trodde, att kroppsarbetet som sådant med naturnödvändighet måste vara rent smärtande mödosamt. Något bättre skulle det med säkerhet ha varit med arbetshågen, om jag haft den minsta lilla lön för mödan eller åtminstone fått en smula erkännande, men ingendera delen gavs utan hellre klander. Följande säger en hel del om den saken.

Till kreatursbindslen använde man nästan uteslutande vidjeband och enklovar. Ända sedan tiden hos morfar var jag ju van att hantera kniven och mycket road därav. Lars Olofsson, som själv var mångsidigt händig, upptäckte fort nog, att jag var ovanligt »slöjdig» för mina år och uppmuntrade mig både med beröm och lån av verktyg. Det piggade upp mig, så att jag på somrarna självmant tillverkade massor av bindslen och vred vidjor, så att det skulle täcka vinterbehovet för ladugården. Ofta kom jag hem från getarskogen med vridna vidjor, som voro så grova, att en riktig karl skulle ha haft all möda med att klara upp dem. En vidja är en björktelning, som man kvistat och sedan med början i den smala toppändan tvinnat hela vägen, så att fibrerna lossnat från varandra och vidjan antagit utseendet av en enkel rep-part. Under det man vrider vidjan, håller man den med ena foten fasttryckt mot marken, så att den ej kan sno sig. Detta är mycket svårt, om vidjan är ganska grov. Pojkar

i min ålder brukade inte kunna vrida annat än kvastvidjor och liknande, men jag klarade fullstora trygvidjor galant, genom att jag skar loss vidjan från stubben, först sedan jag vridit den färdig. Då jag i sinom tid blev slöjdlärare för pojkar och observerade, att de ofta misslyckades av den orsaken, att de voro för svaga till att kunna utföra arbetet på vuxnas sätt, kom jag alltid ihåg mitt knep med de grova vidjorna och försökte i varje fall fundera ut åt mina elever kraftbesparande tillvägagångssätt. Däri ligger största hemligheten till den framgång jag haft med mina slöjdpojkar. — Nå, då hösten kom, hade jag hängande i ladugårdssvalen enklovar och vidjebindslen jämte reservvidjor för reparationer i tillräcklig mängd för vintern och tyckte mig ha uppfyllt allan rättfärdighet i det stycket, helst som ingen ålagt mig uppgiften. Så en dag frampå vintern, då snön var som djupast, kom husbonden in med en omgång trasiga trygor, som han skulle laga, slängde dem häftigt ut efter golvet och röt till åt mig: »Ja, nu ha vi inga fler vidjor, för att du var så lat på vrida i somras. Därför får du nu ge dej till skogs och skära hem en hop.» På spishörnet satt Lars med hakan stödd i båda händerna och gnolade på »Sist när på ljuvlig blomsterplan . . . »Nu spratt han upp som slungad av en fjäder och for ut genom dörren i långa kliv. Om mindre än en minut var han tillbaka med ett helt »vedditjepp» (vidjeknippe om hundra stycken sorterade storlekar, beräknat att räcka till två omgångar nya trygor). Lars formligen kastade vidjeknippet på sin bror, spände ögonen i honom och riktigt väste fram: »Där har du nu vidjor. Du skall väl inte vara så vettlös, att du skickar pojken i vidjeskog den här tiden på året, då det ligger snö långt upp på träden. Du skulle ha vridit dina vidjor själv, du, i vår, så hade du haft nu. Levi, han har gjort sitt, han.» Detta var ett av de verkligt stora ögonblicken i mitt liv, men inte det enda tillfället, då Lars-goffa tog mig i försvar. Då han var närvarande, tordes inte heller någon gärna retas med mig.

Det är alldeles klart, att jag måste illtrivas och lida under dylika förhållanden och framtiden te sig hopplöst dystert.

Men så gick det upp en klart skinande hoppets stjärna för mig helt oförmodat och på en enda gång. Anledningen härtill var verkligen lustig. Det var det där stora väckelseåret, då så många nymodiga sånger kommo på allas läppar, t. ex. »Svarta Sara» och »Det var en fattig neger Slav». Likvärdiga diktalster funnos i mängd i sångboken »Harpoljud». Nu hade ett par pojkar från byn varit borta på timmerhuggning neråt landet, och då de kommo hem till jul, sjöngo de en splitter ny sång på en sprittande, klämmig melodi. Jag minns bara första versen, men den kommer jag aldrig att glömma, ty ingen poesi och knappast heller något på prosa skrivet har så på en enda gång accepterats av mig och tjänat mig som ledstjärna fram till ett anvisat mål. Den underbara strofen lydde:

»Det skulle djävulen gå och tjäna bönder,
nöta träskor och byxor utav skinn!
Nej, hellre så köper jag mig ett handklaver
och spelar för lilla vännen min.»

Som i blyxtbelysning framstod, vad jag hade att göra. Jag skulle ge mig ut i världen, studera och bli något riktigt pampigt, så att jag inte vidare behövde »arbeta», d. v. s. slita ont med kroppen. Att studera tedde sig för mig bara som ett nöje. Läsa var ju det roligaste jag visste. »Lätt för», det visste jag, att jag hade, för det hade icke ens mina översittare försökt att bestrida. Det hade haft till följd, att jag överskattade min begåvning, men detta kom jag lyckligtvis först längre fram till insikt om. Just nu och sedan vid starten behövde jag all den självkänsla jag var mäktig uppbringa. Att studievägen skulle bli besvärlig för pengarnas skull, anade jag nog, men om jag bara skötte mig, slet och försakade, skulle det säkert ordna sig. Den saken var jag så bergsäker på, att jag efter detta bara gick och längtade åren, tills jag hade åldern inne, så att jag kunde få ge mig i väg. Denna känsla gav mig ett moraliskt övertag över alla de närvarande vedervärdigheterna. De voro bara övergående obehagligheter, som jag kunde ta med ro. Undergivet fann jag mig fortfarande i allt. Det var endast en gång jag opponerade mig, och det var, då man satte i fråga att skicka mig »västom gränsen» (till Norge) att gå igenom en sådan där snabbkurs för att bli konfirmerad och lirka mig undan vidare skolgång. Jag har nämnt om den saken förut. Då sa jag tvärt ifrån, att det ville jag inte, och det hjälpte inte, att man sa mig, att det var »Fredrik-Raukasjön», styvfar min, som hade att bestämma i den saken. »Nej», sa jag, »jag är svensk och skall ha svensk skola». Frågan kom heller aldrig mera upp.

Om det är så, vilket jag själv tror, att mitt liv kommit att gestalta sig just på det lämpligaste sättet både för mig personligen och för de syften jag haft att tjäna, så kunde jag knappast ha fått bättre hjälp framåt i rätt riktning, än vad den hårda behandlingen av mig åstadkom. Det är fara värt, att jag aldrig kommit att bryta mig ut ur min miljö, om man där gjort det trivsamt för mig. I så fall hade jag antagligen givit mig till freds för framtiden, där jag var, och kanske rentut slöat till, så att jag inte ens utnyttjat de möjligheter, som på hemtrakten kunde ha erbjudit sig. Innan jag på allvar började få gå i skola, var jag 18 år, och det kan synas, som hade hela min egentliga skolålder blivit bortkastad till ingen nytta. I själva verket lärde jag under mina i det närmaste skollösa barna- och uppväxtår så mycket och värdefullt för min kommande verksamhet, att det skulle ha varit en mycket dålig affär för mig att byta ut detta mot ett studentbetyg. Det bjöds ju inte bara på mer eller mindre tråkiga personliga upplevelser. Traktens gamla, rika bondekultur, andlig så väl som materiell, frodades här ännu i obesku-

ret skick. Den där väckelsen stoppade väl i någon mån till munnarna, vad berättandet av sägner och yppandet av gammal tro och vidskeplig sed beträffade, men en hel del därav sipprade ändock fram och sögs begärligt upp av min vetgirighet för att sedan bilda en fast utgångspunkt för systematiska undersökningar. Den uråldriga, detaljrika och vidlyftiga ritualen för julfirandet iakttogs fortfarande till punkt och pricka likaväl som »utsjungningen» av lik. Naturhushållningens alla möjliga sysselsättningar, av vilka många numera äro inte bara bortlagda utan alldeles glömda, dem allesamman fick jag vara med om åtminstone som åskådare. Det i detalj regellagda och noggrant iakttagna umgängeskicket utåt inlärde jag på åskådningsvägen. Traktens ålderdomliga, på den tiden ännu väl bevarade dialekt, en av de allra intressantaste i vårt land, lärde jag mig ganska fullständigt och riktigt. Väl hade mycket av detta fallit mig ur minnet, den dag jag skulle dra nytta därav, men massor av ord och uttryck, som ingen nu levande i trakten känner till, ha räddats åt vetenskapen, bara tack vare att jag fick lära dem som ung. Getarpojkstiden var — trots allt, men på lång sikt sedd — en välsignat bra tid för mig t. o. m. ekonomiskt. Det dröjde visserligen årtionden, innan det började utgå någon lön för de där årens mödor och umbäranden, men i stället fortfara slantar än i dag att trilla in från det där hållet i form av honorar för bearbetningar av min rika minnesskatt. Då jag ser saken på sådant sätt, är det alldeles uppenbart, att minnena från de hårda åren inte längre ha kvar någon bitterhetens bismak. Jag har för länge sedan slutat upp med att vara gramse på de personer, som på sin tid helt enkelt marterade mig. Detta beror dock inte bara därpå, att jag fått det bra, så att jag kan strunta i det som varit. Det hade verkligen varit föga bevänt med mina mångåriga etnologiska undersökningar i trakten, om jag inte kunnat upptäcka både förklarande och förmildrande miljöomständigheter till relaterade osympatiska handlingar. För min personliga del hade ärendet väl inte kunnat avskrivas så fort som skedde, om jag ej blivit i tillfälle att utkräva en liten hämnd på min gamle husbonde, och för att inte framstå i bättre dager, än jag gjort mig förtjänt av, skall jag sanningsenligt tala om, huru det tillgick den gången.

Tolv år hade gått, sedan jag lämnade min första tjänst, och på hela den tiden hade jag träffat mitt gamla husbondefolk bara som hastigast ett par gånger vid mässor på Ankarede. Jag var nu välbeställd folkskollärare på ordinarie stat. Första gången på sju år reste jag hem till Raukasjön och hälsade på. Jag hade faktiskt inte haft tid förut och knappast nog råd. Återresan tog jag över Blåsjön och gick förstås in hos mitt gamla husbondefolk, där jag mottogs med den mest förekommande vänlighet, fast den verkade på något sätt tillgjord och nödtvungen. Man var nog lite förlägen. Jag tillstår, att det inte alls smärtade mig, då de föreföllo osäkra, om de skulle kunna dua mig eller vara tvungna att

säga »han». Som jag inte låtsades om, att någonting var annorlunda än förr, blev stämningen snart naturligt ledig. Jag blev bjuden först på kaffe och sedan på mat. Ryktesvis visste jag, att de nu hade det ganska bra ekonomiskt, tack vare att deras dövsstomme son var duktig och sköt-sam. Vi åto, drucko, pratade i ett och hade det gemytligt. Det enda som störde en smula var, att gamle husbond inte kunde avhålla sig från att låta mig veta, att de hade min forna ringhet i minne, genom att med en försmädlig min, som jag så väl kände igen sedan fordom, konstatera, att det blivit en annan karl av mig nu, än då jag sprang som getarpojke där på skogen. Jag låtsades inte förstå den elaka undermeningen utan medgav, att det gått bra för mig. Då jag ville leja skjuts över den tre km. breda sjön, erbjöd sig gubben att ro mig över själv. Då vi fått ut båten och skulle starta, kunde jag inte avhålla mig från att markera skillnaden i förhållandet mellan oss två nu och förr. Båten var en tvåroddare, och enligt skick och bruk hos oss fjällbor, skulle jag nu ha satt mig i bakåror och hjälpt till, men i stället gjorde jag det bekvämt åt mig på aktertoften, och gubben fick ro ensam. Sjön låg spegelblank, och vi hade ingen brådska. Det var inte synd om karlen, men han kunde inte dölja, att han kände sig generad, och det unnade jag honom hjärtans gärna, för det där nypet han nyss gav mig uppe i gården. Då jag steg i land på andra sidan sjön, gav jag honom utan vidare 1:50, och det var mycket hederligt betalt på en tid, då en fullgod arbetare inte fick mera än 3 kr. dagen på egen kost. Han nekade att ta någon betalning alls, men jag stoppade pengarna i hans ficka och ställde mig utom räckhåll för honom. Egentligen skulle jag inte ha haft råd att vara så frikostig, men jag ville samla glödande kol på hans huvud, vilket ju även den kristna etiken tillåter, fast det troligtvis är meningen, att motivet skall vara ett annat än mitt. Jag trodde i min enfald, att det skulle bränna till så pass ordentligt, att den gamla bondeöverklasshögfärden komme att bulna ut, men det blev nog inte fallet.

Det hade väl gått ytterligare ett dussin år, då jag åter befann mig i Blåsjön. Då jag står där ute vid en gård i en grupp karlar, kommer den nu mycket gamle Per Olofsson stabbande på sitt träben. Jag stiger fram och hälsar på honom. Då överfares hans anlete av det där försmädliga flinet, och han säger högt, för att sällskapet skall höra det: »Jaså! Du har kommit tillbaka hit. Tänker du ta och geta åt oss?» Det fanns ingen möjlighet att tolka detta till godo, och därför svarade jag: »Om ni är alldeles strandsatta, så nog kan jag ta och hjälpa er. Jag kan konsten än, och jag skäms icke för ett hederligt arbete. Men skall det bli någon affär utav, får ni nog lova mig riktigt säkert, att ni ska rusta mig med matsäck på ett helt annat sätt, än då jag getade åt er förra gången.» Den kulan visste, var den tog! Hångrinet dog bort på fläcken, och gubben fick brått att stulta i väg vidare, och efter den betan alluderade han aldrig

mera på den missaktade syssla jag en gång haft. Denna konstiga inställning till getaren och hans arbete var icke något egendomligt för den här mannen utan en allmän företeelse fordom i trakten. Trots ivrigt efterforskande har jag icke lyckats finna rimlig förklaring till fenomenet. I gamla tider var getarens syssla den utan jämförelse viktigaste och mest ansvarsfulla på en fjällgård och hans arbete ett bland de hårdaste. Rimligtvis borde han också därför ha varit aktad och omhuldad, men då har raka motsatsen varit hans säkra lott. Undantag ha funnits, men de ha varit försvinnande få. Det synes mig troligt, att man för att finna lösningen på denna gåta måste gå tillbaka ända till heden tid, då vallningen hört till trälarnas åligganden och därför kommit att framstå som en vanhedrande sysselsättning.

Då jag varit i Blåsjön i tre somrar och två vintrar, hade den där mindre lappjantan, som var bortackorderad till Per Olofsson, blivit stor nog till getare, och då behövdes jag inte längre där. Jag hade aldrig för någon talat om min belägenhet, men far var på det klara med den i alla fall, efter vad jag senare fick veta. Far brukade säga om sig själv, bildligt, att han såg bra, fast han hade små ögon, och det var nog riktigt. För honom hade det säkert räckt med en mindre vink, än den jag en gång ofrivilligt gav honom, för att han skulle ha förstått, huru landet låg till. Hemomkring inägorna, där jag tjänade, hade jag satt ut en del ripsnaror och fått löfte att för egen del behålla den fångst jag gjorde i en viss bestämd snara. Det blev bara en ripa, men den var min. Då nu pappa fram på vintern kom körandes för att fara till Norge och handla, skickade jag med honom fågeln och bad honom köpa hem en »sötbulla» åt mig i stället. Rippriset var bara 25 öre, men för den slanten fick man en väldigt stor, härligt söt vörtlimpa, besmord med sirap, så att den klibbade. Då jag i sinom tid erhöll min sötbulla, högg jag in på den ögonblickligen och åt mig på en gång riktigt mätt. Något sovel behövdes inte. Vid hemkomsten till mor hade far talat om detta och sagt, att det var inte något bra märke, att jag för min lilla slant köpte bröd och inte »trekel» (lakrits) eller »bröstsocker» (kandisocker), de enda sorters snask vi kände till där på trakten.

16. En bra plats för en liten vattenbyggare.

Föräldrarna hade lovat mig som getare till Per Karlsson i Brattåsen i Lilla Blåsjön, och dit rodde mig nu Per Olofsson en dag på hösten, sedan boskapen blivit stallsatt för vintern. Min nye husbonde var en liten men naggande god karl på några och 40 år. Sedan ett år var han änkeman och hade till hushållerska en sin ogifta syster, omkring 35 år gammal. Enda barnet var dottern Emma, en liten rar tös på 9 eller 10 år. Vidare fanns i huset Per Karlssons svåger, Per Jonsson, som gick under benämningen »Tull-Pe-Jonsa». Han var nämligen sedan många år

»tullot» eller sinnesrubbad. Kommunen betalade 300 kr. per år för honom, vilket var en så stor summa på den tiden, att den icke skulle ha kommit på fråga, om Jonsson inte varit komplett tokig och ganska våldsam. Det gällde för oss alla att ständigt vara på vår vakt mot honom, ty han var lättretad och stark som en björn. Lyckligtvis var han klumpig och ovig i sina rörelser, så att det var ingen fara, om man bara höll sig på lite avstånd ifrån honom. Det han blev tillsagd, fogade han sig i om ock under svordomar och hotelser. Det var en god affär att ha Per, ty han var duktig i allt slags grovarbete och mycket flitig. Här på gården hade man en stor, präktig vedbod. Jonsson hade tagit till sin uppgift att ständigt hålla den proppfull med omsorgsfullt finkluven ved. Han tålde illa, att någon av oss »stal» ved av honom, men blev han lovad en kopp kaffe extra eller en pipa tobak, bar han själv in frikostigt. Om man inte körde hem ved åt honom, så att han hade göra beständigt, gick han till skogs och högg kastved, som han bar hem på ryggen i väldiga mesbördor för att fylla på, om det blivit det minsta hål i hans kära »vedskott» (vedbod). Under slättern fick Per räfsa, ty man vågade inte anförtro honom lien, i fall sinnet skulle ryka på honom.

Per Karlsson hade också dräng, en av sina yngre bröder, men den såg man sällan till annat än under slättern samt vid arbetspauserna under julen och påsken. Dessemellan var han antingen i timmerskog eller flottning, så vida inte Karlsson åtagit sig något husbygge framme i socknen. De voro nämligen timringskarlar, de där två. Karlsson låg också själv ofta ute i förtjänster om vintrarna. Då han var hemma, sysslade han med navarsmide på alla från foder- och vedkörning lediga stunder. Navare är den norrländska benämningen på ett vrickborr. I det yrket var han mästare, och därmed höll han på, tills han var över 90 år gammal. Han dog för endast några veckor sedan, 93 år gammal (aug. 1944). Hans minsta navare gjorde ett hål på bara en 3—4 mm., och den största sorten användes till att borra hål genom timmerstockar, som skulle användas till vattenledningsrör. Hela raden av hans förfäder hade varit navarsmeder ända sedan 1700-talet. Allt möjligt av trä, som behövdes på en fjällgård, kunde han tillverka. Därtill slaktade han för eget behov, garvade hudar och sydde skor m. m., m. m., och allt gjorde han raskt, rejält och bra. Som alla driftiga, duktiga karlar var han lite fräsig och fnurrig av sig, då han var i arbetsfarten, och det var han nästan jämt, men han var inte oresonlig och aldrig spydig eller retsam. Han var bra som husbonde, i varje fall för vuxet, utbildat tjänstefolk. För mitt vidkommande hade det dock varit önskvärt, att han tagit vara på en del av mina spirande anlag och förhjälpit dem till utveckling. Det skulle han också själv ha haft nytta av, men sådant tyckte han sig väl icke ha tid med.

I Brattåsen var det efter tidens och traktens förhållanden ordnat myc-

ket bra för både människor och djur, vad husrum beträffade. Mangårdsbyggnaden innehöll stort kök med rymligt, inrett skafferi, en stor dagligstuga, sängkammare och förstuga. Intet av dessa rum stod på parad, utan de utnyttjades av familjen för de dagliga sysslorna. Ombonaden var väl inte förstklassig, men det gick bra att hålla varmt med hjälp av ett par stora järnspisar. Ladugården var tillräckligt rymlig och hade tre stora fönster samt springvatten. Hästarna hade sitt eget rum. Mellan detta och ladugården var gödselrummet och i anslutning till detta ett avträde. Den lokaliteten var jag inte van med sedan förr. Över allt detta sträckte sig foderskullen, dit man kunde köra upp lassen och vända bekvämt. Goffafolket hade sin egen trevna stuga med kök och kammare. Dessutom fanns det en bra sommarstuga och två sommarfähus. Goffa, som också smidde lite smått, hade sin egen lilla smedja och Per Karlsson sin. På andra sidan sjön, där de andra två gårdarna i byn lågo, hade Karlsson del i cirkelsåg och kvarn, båda delarna i gott stånd.

Som man kunde vänta vara fallet hos folk med den där klämman i sig, fanns det tillräckligt med mat i Brattåsen, och man unnade folk födan. Här fick jag äta »obyttanes» (odelat: utan att maten portionerades) och så mycket jag ville. Lite smått om foder ville det ju gärna bli på vårarna, helst åt hästarna, så att vi måste skava en smula, men så obetydligt, att det för kreaturens vidkommande var bara bra.

Det var tur för både min arbetsgivare och mig, att jag nu höll på att vara rätt stor och hade fått äta mig märg i benen ganska ordentligt, ty getningen blev här mycket ansträngande, genom att en syster och sväger till Per Karlsson kommo flyttande till Brattåsen, första våren jag var där. De inflyttade hade riktigt bra med både nöt och småfä, ty de hade hittills haft fullständigt gårdsbruk i Sörgårdarna i Blåsjön. Jag fick över 20 nöt att valla och omkring 60 småfän. Den nytillkomna besättningen ville inte samsa ihop sig med gårdens djur utan skilde sig ideligen ifrån och försökte rymma tillbaka till sina förra betesmarker. Vidare var brattåsområdet så litet och magerlänt att vi måste låta våra djur ströva in på trakter som hörde till Jorm. Det var ett fjällbjörksområde med ypperligt bete, som markägarna inte begagnade sig av förrän frampå sensommaren och då endast i ringa utsträckning. Jormborna hade ingenting emot, att vi tillgodogjorde oss betet på denna deras utmark, om endast deras slätterland och foderstackar fredades, men detta var snärjigt nog, för där fanns ett otal för vakthållningen illa belägna starrmyrar. Det gick dock bra, men strävsamt var det. Några tråkiga hägkomster har jag icke efter de där två strävsamma somrarna i Brattåsen. Den alltid frikostigt tilltagna matsäcken, solskensdagarna och de vackra utsikterna från Jormruet dominera den allmänna minnesbilden.

På nordslutningen av Jormruet hade jag ett par små sällsamma upplevelser, som jag skall berätta bara för att visa, att man ute i skog och

mark kan stupa i företeelser av den art, att de svårligen kunna nöjaktigt förklaras såsom yttringar av vanliga, lätt påvisbara orsaker. — Det var vid sjutiden en vacker kväll i senare delen av juli månad. Jag var på hemväg med boskapen och hade kommit till ett smalt, med gles fjällbjörk beväxt skogsnäs mellan två stora slättermyrar. Här fanns en gammal lada med torvbelagt nävertak. Till den öppna planen framför ladan drev jag samman min hjord för att räkna djuren och se till, att jag hade alla i behåll, innan jag satte fart på hemdrivningen. För att få bättre överblick av flocken, klättrade jag upp på taket. Bäst jag stod där och räknade, skar ett gällt, ängsligt bråkande genom ljudet från skällor och pinglor, och jag fick se gommors stora skälltacka rådvill springa runt och söka efter sitt lamm. Jag i väg ned för att hjälpa mamman få rätt på sin förlorade unge. Vi sökte igenom varenda fläck närmast ladan men utan resultat. Då vände jag hela hjorden och drev den tillbaka ett långt stycke den väg vi kommit, men lammet var och förblev borta. Jag måste fara hem det förutan. Hela vägen ville modern springa tillbaka, så att jag hade all möda att få henne med de andra. Då gommor fick veta, huru det gått, tog hon skällan av tackan och bad mig följa med och visa henne, var lammet kommit bort. Vi snokade igenom vartenda skrymsle i hela området kring ladan, under det att gumman skramlade med skällan och lockade och bräkte om vart annat, utan att vi lyckades skaffa lammungen till rätta eller upptäcka något tecken efter den. Då sa gommor: »Om du getar hit i morgon också, så får du nog tag på honom. Det är väl bara nån som har tagit honom i förvar.» Hon menade, att de underjordiske eller vitra tillfälligt bergtagit lammet. Jag gjorde som hon sa och det två dagar å rad, men förgäves. Det syntes inte vara annan råd än att resignera. Råven hade nog varit framme, trodde vi till sist. — Om en vecka eller så befann jag mig av en händelse åter vid den där ladan. Kreaturen hade lagt sig på den lilla vallen för att vila middag. Själv klättrade jag upp på ladtaket och dukade upp min matsäck. Så med ens skrek ett lamm till av alla krafter hjärtskärande gällt bakom ladan, och då jag tittade utöver takkanten, fick jag där nere invid väggen se den försvunna lammungen livs levande. Den fortfor att skrika som för livet, ända tills modern kom ditspringande, då den störtade sig på spenarna och diade av alla krafter en lång stund. Sen följdes mor och unge åt, som om de aldrig hade varit skilda. Gommo, som hade sin tro på det osynliga jordbyggarsläktet att falla tillbaka på, såg inte något märkvärdigt alls i denna händelse. För mig åter är det än i dag ett ouppklarat mysterium. Att något övernaturligt här spelade in, har jag aldrig trott, men så länge jag inte är i stånd att prestera en någorlunda rimlig naturlig förklaring till detta fall och andra lika dunkla, anser jag mig förhindrad att överlägset vifta bort andras förklaringsförsök.

Längre bort efter samma lidslutning fick jag mitt på blanka skinnande dagen höra en fyllig, klar och långt utdragen »köuk» (lock- eller signalrop) en, som det tycktes, helt kort bit uppe i höjden. En getare från Jorm kunde det inte vara, eftersom det inte hördes några skällor. Då tog jag för givet, att det var någon som sprang i hästskog och ville träffa mig och veta, om jag hört några hästskällor. Jag svarade förstås på anropet, och samtidigt begav jag mig springande åt det håll, där rösten hade hörts. Då inte flera rop hördes, stannade jag och kökade flera gånger men fick intet svar. Smått snopen vände jag tillbaka till mina kreatur. Jag tyckte, att det skulle varit roligt att få träffa den där personen, för det var inte ofta man stötte på någon människa i skogen. Då hördes åter den samma signalen, högt och klart, så att det ekade, men nu kom den från ett helt annat håll och tycktes vara något längre ifrån mig. Jag kökade i stället, fick inte nu heller något gensvar men sprang i alla fall i den nya ljudriktningen, ropande i ett. Då jag tyckte, att jag borde börja vara framme, därifrån ljudet sist kom, hördes detta ånyo men i en annan riktning och långt borta. Då blev jag arg och struntade i allsammans, för jag trodde, att det var en hästletare från Jorm som drev skoj med mig, fast det var inte troligt, och så var det något besynnerligt med det där ljudet. Det var bara en enda ton i varje rop, och den lät precis lika alla gångerna, var påfallande djup och rund och gav inte det intryck av ansträngning, som är utmärkande för kökandet. Då jag kom hem på kvällen, talade jag förstås om det lilla äventyret. Gommo var genast på det klara med saken. Det var bara någon av de underjordiske, som roat sig med att skoja med mig, sade hon. Om jag inte sedan mina tidigaste år hållits kemiskt ren från all vidskepelse och övertro, skulle jag nog ha antagit förklaringen, för det hela verkade onekligen mycket mystiskt, men nu var jag på det klara med att om det inte var en människa som kökade, så måste det vara ett djurläte men i så fall ett mycket sällsynt. Det är en gammal folklig föreställning, att björnen kan blåsa i ramarna, så att det uppstår ett tutande läte, som höres vida omkring. Måhända äger detta någon grund, och kanske det här var ett prov på hans konst. I så fall var det en urstyv Nalle till att blåsa ram.

Redan första dagen jag gick till getarskogen i Brattåsen, gjorde jag en glädjande upptäckt. Bara ett par hundra meter från gården fanns en liten myr, genom vilken en bäckrännil slingrade sig för att en bit nedanför myren bilda ett vattenfall i miniatyr. Här skulle jag bygga små vattenverk. Stället var idealiskt härför, ty jag kunde göra mig oberoende av nederbördens växlingar genom att reglera myren. Det var bara att vid bäckens utlopp bygga en enkel damm av stenar och jordtorvor. Det tog inte lång stund. Under de två somrar jag getade här, hann jag med fyra vattenverksmodeller: en skvaltkvarn, en cirkel- och en ram-

såg samt en vattenhammare. Kvarnstenarna lyckades jag inte få till. Den modellen blev alltså inte riktigt färdig. Sågspindeln gjorde jag av en grov spik, och locket från en ansjovisburk förvandlade jag till sågklinga. Det verket blev så pass bra, att jag kunde försåga stora kosoppar till bräder och plank. Ramsågen var av den gamla grovbladiga typen. Sådana sågar hade funnits lite varstans i byarna förr i tiden, och jag hade varit i tillfälle se ruinen av en sådan och få en hum om maskineriet. Idén till hammarverket fick jag redan hos morfar. Han hade nämligen sett en riktig vattenhammare och talat om för oss dess väldiga verkan men däremot inte, huru den var konstruerad. Här hade jag bara den skapande fantasin att lita till. Det var ett väldigt spännande ögonblick, då jag första gången fick dra på min hammare, och en stor triumf, då det visade sig, att den kunde slå. En ljuvligare musik än dess regelbundna knackande har jag väl knappast hört. Först satt jag länge och lyssnade därpå, samtidigt med att jag iakttog maskineriets rörelser, och sedan gick jag på sidan och njöt länge av bara ljudet. Men en sak var jag dock inte nöjd med. Hammaren slog bara med sin egen tyngd, och jag kunde ej hitta på ett sätt, så att vattenhjulets hela kraft kom hammarlaget till godo. Den lyfte bara hammaren men drev inte på den nedåt. Jag var inte karl att komma på idén med fjädrande tillbakastuds. I övrigt var anordningen i princip riktig. Mina modeller måste jag göra så små, att jag kunde bära dem med mig, under det att jag sprang omkring med kreaturen, för till det här arbetet fick jag lov att använda alla små lediga stunder. Särdeles tidsödande och besvärligt blev det av den anledningen, att jag inte hade tillgång till småspik utan måste klara upp sammansättningarna med hjälp av tappar och träpinnar. Vattenrännan t. ex. sammanfogade jag medelst kilramar. De små husen voro riktiga resvirkesbyggnader med bjälklag, stolpar och strävor. Ingen bit var längre än 30 cm. och 15 mm. i fyrkant. Det var ett riktigt knäppgöra, men intressant var det, och jag tror inte, att det fördummade.

Andra sommaren jag var i Brattåsen, gjorde jag en hel mängd dosor och burkar av näver och försökte sälja, men det blev dålig avsättning, fast priset sattes så lågt som 10 och 25 öre. Det var nämligen så ytterst smått om slantar för alla, och dessutom kunde lite var göra näversaker. Näverburkar funnos i varje gård till förvaringskärl för tobak, snus och sysaker m. m. 35 år senare lyckades jag i hela nejden inte uppdriva mer än två gamla, trasiga sådana kärl, och konsten att tillverka dem var totalt glömd. Jag har på senare tiden, agiterat mycket för att denna art av hemslöjd skulle återupptagas och har för ett flertal demonstrerat arbetssättet men än så länge utan resultat, vilket är skada. Genom att näverburken inte absorberar eller släpper igenom fukt, är den oöverträffad som förvaringskärl för sådana ämnen som tobak, kryddor och te. Väl gjord är den både prydlig och stark. Turister vilja ju gärna till

minne från besökta platser köpa för orten egendomliga hemslöjdsalster, varför dosor och mindre och större burkar av näver helt visst skulle vinna avsättning.

Om vintrarna voro husbonden och drängen hela månader i sträck borta på arbete å andra trakter. Mitt förnämsta åliggande var att vakta »tullingen» Per Jonsson, så att han inte rymde. Han överfölls nämligen emellanåt av reslust, men mellan de skoven låg han i träget med sin ved, och då kunde jag på dagarna hålla på med mina fågelsnaror och skida omkring med lodbössan i skogen. Ena vintern snarade jag flera harar och en mängd ripor samt sköt en tjädertupp och ett trettiotal ripor. Under de långa kvällarna sysslade jag med slöjd. Där fanns en kasserad spinnrock. Det hjulet fick jag ta, och så byggde jag mig en liten svarvstol. Det ytterst primitiva smidet totade jag själv till i goffars smedja. Svarvstolen blev så pass bra, att jag på den kunde framställa små verktygsskaft och pinnar till klädhängare m. m., fast jag hade bara en stor slidkniv till svarvjärn. Man hade nu rivit det där gamla ladliknande kapellet på Ankarede, och ett nytt var under uppförande av en mycket duktig smålänning. Ritningen utvisade, att det skulle vara ett par små halvklot på altaruppsatsen, och dem fick jag framställa på min egenhändiga svarvstol och erhöll beröm för dem. Det var inte utan, att det steg mig åt huvudet en smula. De kloten »pryda» alltjämt sin plats i den lilla vildmarkshelgedomen jämte annat av min hand, tillkommet långt senare. Någon gång på 30-talet bevistade jag en mäsas i Ankaredekappellet, och då slog det mig, att det lilla gudshuset såg så beklämmande naket, armt och fattigt ut invändigt. Bygden som sådan hade gått framåt rent storartat sedan min barndom. Detta gällde inte minst människornas bostäder. Helgedomen åter hade på de 40 åren blivit bara nödortigt underhållen. Då jag nu såg på mina små halvklot och besinnade, att jag för flera år sedan vid offentlig utställning hedrats med guldmedalj för silversmide, fick jag en idé, bra lik en direkt befallning där bortifrån det otroligt banala altaret. Den tanken ältade jag i tio år, innan jag vågade mig på försöket att realisera den, och sedan tog det varje min lediga stund under tre vintrar, innan det hela var klart. Resultatet föreligger nu i Ankarede kapell i form av altarljusstake, 2 stakar för predikstolen, 9 trepipiga väggkandelabrar, 1 ljuskrona med 20 ljus och en med 9 samt nummertavla med 2 ljus. Materialet är svartbet-sad bjölk, hamrat och oxiderat järn, mönsterhamrad och antikbehandlad koppar samt blankpolerad och förgylld eller gulbränd mässing. Varje föremål, utom de två stakarna på predikstolen, prydes av en symbol med religiöst innehåll, det hela bildande en tankeräcka, rymmande inom sig det väsentligaste av kristen tro och livsåskådning. En del av symbolerna har jag hittat på själv, så t. ex. lovsångens sinnebild: en liten fågel, som med vidöppen näbb och förtjockad strupe från en

lövad gren sjunger skaparens och livets lov upp mot himlabågen. Det har varit min mening att försöka åstadkomma ett litet stycke verklig konst. I vad mån jag lyckats därmed, tillkommer icke mig att vitsorda, men så mycket bör jag ju kunna få säga, att jag här gjort mitt allra bästa, och att jag vet, att det rent tekniskt sett är ett fullgott hantverksarbete. Liksom fallet är med de flesta problemlösningar, var det här sysslandet spännande och intressant. Eftersom jag hela livet haft särdeles stor glädje och även ekonomisk nytta av, att jag till skänks fått ett par händer, i vilka tummarna varit rätt inmonterade, var det riktigt välkommet att på detta sätt kunna få visa min tacksamhet. Nå, här har jag nu gått händelserna långt i förväg kronologiskt sett, men som det där lilla träklotet var av min hand det första, som ansågs duga för framtiden, och den nämnda armatursatsen tycks bli det sista och i varje fall det bästa jag mäktat manuellt, tycker jag, att de passa ihop så bra som ett slags A och O på min utveckling i visst hänseende, helst som de också i rummet råkat komma intill varandra.

Per Karlsson syntes vara intresserad och road både av mina små vattenverk och den primitiva svarvstolen, och näverburkarna accepterade han som användbara, men han försummade att ta vara på, utveckla och nyttiggöra mina manuella anlag, trots att de framträdde så tydligt. Tvärtom förde han mig varligt men bestämt åt sidan, om jag visade några ansatser att med mitt slöjdande vilja sträcka mig åt hans håll till. Han var, som jag redan nämnt, skicklig navarsmed. Varje navare försågs med ett handtag av trä, avpassat efter navarnas olika storlek. Av rätkluvan torr björk sågade han till ämneskubbar av lämplig längd. Dem klöv han sedan med yxa och kniv i lagom tjocka skaftämnen och formade dem sedan med kniv. För mig med min mångåriga knivvana hade det varit en mycket enkel slöjdmodell, och jag tyckte, att det skulle ha varit roligt att bli betrodd med det arbetet och få göra nytta för mig. Tog jag så en gång ett ämne, täljde till det och frågade Per, om det gick an. Han tittade på det bara som hastigast, skakade på huvudet, flinade lite överlägset och lät höra ett gnäggande »näähä» med en innebörd i tonfallet, att jag ej skulle inbilla mig, att det var så enkelt att göra navarskaft. Jag tror inte, att han lagt märke till och sorterat ut mitt skaft, om jag honom ovetande blandat in det i hans parti. Om han påvisat eventuella små avvikelser i formen och jag fått öva mig på ett par tre nya ämnen, skulle han sedan inte ha kunnat skilja mina från sina, och sedan hade han inte behövt göra ett enda navarskaft, så länge jag stannat hos honom. Men han gav mig ingen invit att fortsätta, och jag kunde ju inte tränga mig på. Att smida till ett navarämne är rätt så knepigt men dock inte värre, än att jag många år senare lyckades vid första försöket, tack vare att jag på sin tid noga gav akt på mästarens tillvägagångssätt. Uppfilningen av navaren åter är så enkel, att jag re-

dan då efter några försök under kunnig ledning skulle ha klarat det fint, men jag vågade naturligtvis aldrig göra en antydan åt det hållet efter den snöpliga avspisningen i fråga om skaffet. För mig personligen var det nog bra, att mannen inte hade blick för vad han kunde ha gjort av mig, eller kanske han var rädd, att jag skulle bli en konkurrent. Hade Per Karlsson lärt upp mig i vad han kunde med hammare och fil, är det mycket troligt, att jag blivit så intresserad, att jag glömt bort, att jag skulle ut i världen för att studera och »bli något» och i stället stannat kvar, ända tills jag blivit torr bakom öronen. Under tiden hade tämligen säkert på den där isolerade gården inträffat saker och ting som haft åtminstone det goda med sig, att en viss liten rar jänta vid det här laget inte behövt sitta som änka och ängslas i ett ockuperat grannland.

17. *En getarpojke rymmer och tänker bli timmerflottare, men . . .*

Till Brattåsen kom jag hösten 1894 och stannade till frampå vårvintern 1897 eller 2½ år. Under tiden höll man mig i folkskola i 22 veckor och hos prästen i 6, tillhoppa 28 veckor. Under Blåsjötiden fick jag 9 veckors folkskola. Räknar man med de 20 veckornas rotskola hemma, blir hela min skolgång 42 veckor. Jag var nu på mitt sjuttonde år och tyckte, att det var genant att traska som getarpojke längre. Stannade jag kvar i Brattåsen, sluppe jag inte ifrån sysslan ännu på två år. Den gamla regeln var ju, att man skulle geta två somrar efter konfirmationen och »tjäna igen skolan». Jag ansåg mig emellertid redan ha till fullo betalt kosten för de 28 veckorna genom att geta dubbla kreatursbesättningar i två somrar och långa tider vakta »Tull-Per» och vara gårdstomte, så att husbonden tryggt kunnat ägna sig åt sin bortapraktik. I god tid delgav jag Per Karlsson min avsikt att frampå vårsidan ge mig iväg ut och söka mig annat arbete, för att han skulle hinna ordna getarfrågan till sommaren. Jag tror inte, att han tog mig på allvar, för jag fick intet svar av honom. Den nonchalansen ångrade han nog, den dag då han efter många veckors bortovaro kom hem och möttes av underrättelsen, att jag packat min egenhändigt tillverkade lilla kappsäck med mina få tillhörigheter och definitivt skuddat Brattåsens stoft av mina fötter.

Helt visst ansågo far och mor, att jag grovt förbrutit mig mot fjärde budet, då jag, ännu långt ifrån myndig, lämnat min tjänst utan att inhämta deras mening och medgivande. Däri hade de tvivelsutan rätt, och alldenstund jag hela tiden var klart medveten om det inkorrekt i mitt handlingssätt, kan jag inte göra anspråk på någon berömmelse därför, men vad jag har att anföra till min ursäkt, bör jag ha lov att andraga. Efter vad vanligt brukade vara, hade jag skäl att vänta, att jag skulle bli hemkallad, sedan jag tjänat igen skolan, och det var jag rädd för. Om jag skulle bli i tillfälle att realisera mina framtidsplaner, var det alldeles nödvändigt, att jag gjorde mig helt fri från hemmets bestäm-

manderätt över mig. Därifrån hade jag ingen hjälp att vänta ekonomiskt, men väl att de skulle vilja ta min arbetsförmåga i anspråk åratals framåt, sedan jag nu började bli vuxen. Det var mest därför jag demonstrativt tog min sak i egna händer redan nu.

Isak Jönsson i Kycklingvattnet var gift med en min moster, Ulrika. Han hade hemman med efter traktens förhållanden ganska stor kreatursbesättning, men hans egentliga yrke var timmerdrivarens och flottarens. Varje vinter åtog han sig stora timmerdrivningar åt trävarubolagen och, då den tiden på året var inne, flottningsackord. Vintrarna i ända körde han med flera hästar i timmerskog, ofta så långt borta, att han kom hem bara till jul och påsk. Han behövde mycket folk, särskilt för flottningen. Utan att först ha känt mig för om möjligheten att få anställning begav jag mig till morbror Isaks. Jag tog för givet, att han för skyldskapens skull utan vidare skulle ge mig plats som flottare. Det var inte långt kvar, tills det arbetet skulle börja. Men jag tog fel. Utan omsvep lät han mig veta, att han ville ha riktiga, fullväxta karlar i det hårda och farliga arbetet och inte några småpojkar. Vid den underrättelsen sjönk jag ned flera tum i skoskaften. Men, sa han vidare, om jag ville, skulle jag få stanna där och geta över sommaren och sen vara hemma på gården över vintern och hjälpa »mamma». Detta var något helt annat, än jag hade bespetsat mig på. Förslaget kändes bra likt en ärekränkning, men jag hade ingenting annat att göra än bita i det sura äpplet och acceptera, ty då morbror inte ansåg sig kunna dubba mig till arbetskarl, torde nog ingen annan vilja göra det heller, och att vända tillbaka till min förra plats vore ännu mer förödmjukande. Jag stannade alltså på de förelagda villkoren, och det behövde jag inte ångra. Jag fick det utmärkt bra på alla sätt. Mathållningen var storartad. Här fick jag mitt lystmäte av det där underbara amerikanska fläsket, som jag första gången hade snusat på hos morfars. Arbetet var genomgående lindrigt. Morbror var rivande och het i arbetet och kunde svära och domdera, så att det osade bränt, då det var bråttom, och det var det alltid, då han kom hem i sista stunden för att klara upp vårbruket i den korta skarven mellan timmerdrivningen och flottningen. Men han var på samma gång rolig i sitt arbetsraseri, och han såg noga till, att jag inte gav mig på stycken som rent viktmissigt sett voro för tunga för mig. Sådana gånger brukade han hojta: »Låt bli det där, du Levi! Det där är du för piki (spetsig, smal) i ändan till. Vänta, ska jag komma och hjälpa dej, för jag är så stark, så det kan du aldrig tro. Jag är så stark, så jag får inte sova.»

I Kycklingvattnet stannade jag den sommaren, kommande vinter och till i augusti sommaren därpå, då jag for till småskoleseminariet i Östersund — direkt från getarskogen. Någon kontant lön fick jag inte heller hos morbrors men de klädde upp mig ordentligt från topp till tå,

innan jag startade resan ut i stora världen. Någon klädelegans uppvisade jag nog inte, där jag färdades fram, men jag stack inte heller genom tarvlig dräkt av mot andra ynglingar.

18. Folkskola och folkskollärare i en fjällsocken.

Den respittid på fem år som 1842 års folkskolestadga lämnade församlingarna i avseende på inrättandet av folkskolor, utnyttjade man i Frostviken på det sättet, att man inte gjorde något som helst åt saken förrän i allra sista stunden, och då frågan äntligen kom upp i sockenstämman den 21 mars 1847, löstes den efter en helt annan linje än den i Kungl. stadgan utstakade. Härom förmäler protokollet:

»Som kongl. Maj:t nådigast befalt, att Folkskolor skola inrättas i alla rikets församlingar, och någon sådan här ännu icke hunnit organiseras, fann undertecknad ordförande [kapellpredikanten Henrik Höglund] sig föranlåten rådpläga om nödvändigheten att tillsätta en Schollärare, hvilken med undervisning i stafning och innanläsning kunde barnen tillhandagå. Sockenmännen hade deremot intet att erinra, men förmente, att en Lärare eller såkallad Scholemästare, i anseende till socknens vidsträckta belägenhet, ej vore tillräcklig, hvadan för hvilken orsak flere blefve utsedde, näml. för Jorm, Jormsjöns och Gäddede rotar f. d. Fjärdingsmannen Jon Wassdahl, för Blåsjöns, Ankarvattnets och Sjougd-näsets rotar f. d. Kateketen Bengt Jordahl, för Vikens, Björkvattnets och Kycklingsvattnets rotar Klockaren Olof Wassdahl, och för Håka-fot och Fogelbergets rotar torparen Erik Ersson i Fogelberget. Så anmodades dessa på församlingens vägnar, att nämnda befattningar öfvertaga, med nit och verksamhet drifva och ombesörja under instundande vår och sommar, och sedan vidare, till dess folkskolan hinner sättas i verksamhet, emot åtnjutande af föräldrarna af 12 skilling Riksgl. i veckan för hvarje barn, fri kost under lästiden, samt skjuts från ena läsestationen till den andra.»

Man var naturligtvis medveten om att denna anordning icke motsvarade folkskolestadgans krav. Det var ett provisorium, vilket också markeras i protokollet. Att med ens uppfylla allan rättfärdighet i detta stycke var helt enkelt omöjligt för en befolkning på ej fullt 600 själar, utströdda över ett område på ej mindre än 42 kv. mil. De tillsatta lärarna voro alla infödda män utan varje tillstymmelse till skolbildning. De flesta av dem torde i sin lärareverksamhet beskedligt ha hållit sig inom protokollets snäva ram: tillhandagått barnen i stavning och läsning. Läsningsavsäg naturligtvis lika mycket katekesens ordagranna inlärande som innanläsning. Synnerligen mycket utöver detta pensum torde dessa skolmästare själva inte ha mäktat prestera, klockaren dock undantagen. I efterlämnade papper visar denne sig ha varit så pass duktig skriv- och räknekarl, att han i de styckena skulle ha klarat sig riktigt bra även i

våra dagar. Som vi i det föregående redan sett, levde rester av denna första skolorganisation kvar ännu i början av 1890-talet. Den första examinerade småskollärarinnan anställdes 1894, men först 16 år senare avgick den siste oexaminerade småskolläraren. En detalj i beslutet av 1847 är värd att lägga märke till, nämligen den, att undervisningen skulle pågå under den varma årstiden men inte om vintern. Orsaken härtill var bristen på någorlunda lämpliga undervisningslokaler.

Under de närmaste 11 åren tycktes ingen som helst förändring ha företagits i skolorganisationen, av stämmoprotokollen att döma. Då skolfrågan den 25 juli 1858 togs upp på stämman, blev resultatet bara ett beslut, att man skulle ansöka om statsbidrag. Året därpå beslöt man äntligen inrätta en ordentlig folkskola, ambulerande mellan Gäddede och Jorm, och anställa vederbörligen examinerad folkskollärare. Den 12 februari 1860 skredo frostviksborna till val av sin förste folkskollärare — 18 år efter folkskolestadgans tillkomst. Det är verkligen överraskande att finna, att denna bortom all ära och redlighet belägna plats lockat tvenne sökande, varav den ene ända från Torp i Medelpad. Man besinne blott, att landsväg inte fanns närmare än 13 mil, och att gående postbud anlände till och avgick från Gäddede till Alanäs bara var fjortonde dag. Den andre sökanden var från det »blott» 18 mil avlägsna Hammerdal. Han hette Paul Norberg och blev den lycklige innehavaren av katedern i Gäddede, men trivdes uppenbarligen inte, ty redan den 22 febr. 1863 är det åter folkskollärareval i Frostviken. Nu tävlade en rättviksbo och E. O. Grafström från Säbrå i närheten av Härnösand. Den senare blev vald och skötte tjänsten i 12 år, men då bytte han ut färlan mot sabeln och uniformen. Han blev nämligen »kronones länsman», den andre i sitt slag i Frostviken. Grafströms efterträdare förföll mer och mer till dryckenskap, så att han efter 13 år måste ta avsked. Fort nog erhöi han emellertid ny plats i den centrala delen av Jämtland. Där stannade han till uppnådd pensionsålder och skötte sig nöjaktigt. Domen över mannen har fallit hård i Frostviken. Han var emellertid endast ett av de många beklagansvärda offren för den s. k. »lappsjukan», den rent hemska ensamhetskänsla som gärna griper den med ödebygdsförhållandena ej sedan barndomen vanda, då han av förhållandena bringas att varaktigt slå sig ned ute i den mer eller mindre isolerade obygdens. Ingen kulturmänniska i vildmarksförskingringen har hittills helt gått fri från lappsjukan, och sällan har den släppt sitt offer utan att ha antingen fullständigt brutit ned personligheten eller ock tvingat den att växa sig till en rese i ena eller andra hänseendet, dock alltid på bekostnad av proportionerna. Det förra har varit det vanliga. Det övervägande antalet har tagit spriten till tröstare och blivit alkoholister. De som undgått den faran ha ej sällan försjunkit i slö resignation, försummande både sig själva och sin uppgift utåt. De starka karaktärerna ha

kastat sig in på botanik, etnografi eller bokliga studier i allmänhet, för att inte tala om dem, som i förtvivlan inlätit sig i tvekamp med vår Herre själv och med våld rivit åt sig himmelriket. Jag behöver bara erinra om prästmännen S. J. Enander i Lillhärddal, J. A. Nensén i Dorotea och Lars Levi Laestadius.

Då man 1888 skulle välja folkskollärare i Frostviken, hade man endast en sökande, A. A. Nordfjell från Sorsele, och med honom lät man sig nöja. Nordfjell var lapp av ren och oförfalskad ras. Från renskogen hade han begivit sig direkt till seminariet i Härnösand och sedan som nybakad till Frostviken. Under den korta tid jag fick gå i folkskola, hade jag honom till lärare.

Nordfjell var naturligtvis immun mot lappsjukan. Ätminstone till att börja med torde Gäddede i hans ögon ha tett sig som en betydande kulturplats på en ganska sydlig breddgrad. Det är inte bekant, att han gjort några försök att erhålla transport. Han tyckte sig uppenbarligen ha kommit bra till, vilket inte hindrade, att han nästan årligen företog långa utfärder. Rätt ofta begav han sig till hemtrakten för att hälsa på sina anhöriga. Då vandrade han med ränseln på ryggen genaste vägen de 20 milen mellan Gäddede och Sorsele. Åt andra väderstreck for han också; sålunda ända till London. Hela utställningssommaren 1897 låg han i Stockholm. Som han inte hade någon privat förmögenhet och inga extra inkomster utan bara sin lilla lärarelön med kofodret att lita sig till, är det rent ofattbart, att han kunde resa så mycket. Han hade också trasslig ekonomi i hela sitt liv. Sviterna av stockholmsvistelsen fick han lida av hela det följande året, genom att han tagit ut så mycket i förskott av sin lön.

Nordfjell var en gladlynt och livlig liten man med omisskännlig intelligens. Han talade en synnerligen vårdad svenska och hade lärt sig så pass mycket engelska, att han klarade sig i London. Sitt modersmål behärskade han även teoretiskt. Ett par av sina elever, som sedan sökte sig in vid seminarium, läste han lapska med, så att de kommo i åtnjutande av lapskt stipendium vid seminariet. Han ivrade mycket för, att jag också skulle ta en sådan kurs för honom. Den skulle kosta 300 kr., men det reflekterade jag inte på, eftersom jag inte ansåg mig få något framtida gagn av lapskan. Nordfjell var varmt intresserad av sitt kall och ägde en mera ovanlig förmåga att fångsla med sin undervisning. För skididrotten, det frivilliga skytteväsendet, körsången och nykterhetsrörelsen utförde han ett både träget och framgångsrikt arbete. Årligen anordnade han skidtävlingar i backåkning med sina skolbarn, varvid hoptiggda pris utdelades. Det var han som införde skytterörelsen i socknen, och han höll intresset därför uppe i hela sin tid. Han fick till stånd två skytteföreningar med var sin ordentliga skyttebana. Då han kom till Gäddede, var han inte absolutist och behövde inte vara

det för sin personliga del, men då goodtemplarloge skulle bildas därstädes, gick han med från första början för det goda exemplets skull, och sen var han aktivt med hela tiden. Av samma orsak begagnade han inte heller tobak i någon form. Han var inte klockare och organist, men ingen sådan torde ha arbetat mera träget än han för sång både bland barn och vuxna. Skolschemats sångtimmar räckte inte till för honom, utan allt emellanåt finga vi på kvällarna komma till skolan och öva. Vi sjöngo även i två stämmor och infunno oss gärna till dessa extra lektioner, för det var roligt. Vidare hade han en rätt stor blandad kör som övade regelbundet varje vecka. Det var ingen svårighet att få sångarna samlade när som helst, ty detta var nätt upp en av de få förströelser man hade. Vidare var Nordfjell ivrig samlare av museiföremål. Som väl var, begrep han sig inte på, vad som var verkligt värdefullt utan höll sig mest till de »vackra» sakerna. Dem samlade han på, helst om de voro gamla och hade årtal, men ratade de intressanta gamla nötta och enkla bruksföremålen. Tack vare detta har det i en senare tid lyckats oss att hopbrunga ett litet bra och fullständigt hembygdsmuseum i Gäddede. Nordfjells samling av lapska saker var nog rätt så fullständig, beroende därpå att den lapska kulturen är föga komplicerad. Utställningssommaren 1897 reste Nordfjell till Stockholm med flera stora packlärar, fyllda med alla möjliga småsaker, hopplockade i lappvisten och fjällgårdar efter hela sträckan från Sorsele till Gäddede. Meningen var, att han skulle sälja alltsammans åt Artur Hazelius och förtjäna en nätt slant, men det slog slint. Hazelius var den sommaren så överlupen med arbete, att det dröjde veckor, innan den lille okände vildmarksskolläraren kunde beviljas företräde. Nu ville olyckan, att Nordfjell hade ett påträngande och envist sätt som gärna slog över i mångordighet, då han skulle framställa en sak som låg honom om hjärtat. Hans röst, av naturen hög och gäll, blev vid stigande iver irriterande skrikig, vartill kom att han sådana gånger icke kunde hålla sig någorlunda stilla utan gestikulerade bokstavligen med hela kroppen. Den här gången måtte Nordfjell ha varit värre än vanligt, ty Hazelius avskedade honom ganska tvärt, och det lyckades inte Nordfjell att få träffa honom mera. Av Nordfjells samlingar har jag påträffat en del i Härnösandsmuséet, vilket tyder på, att de så småningom kommit till den användning samlaren avsett.

Nordfjells slut blev tragiskt. Redan tidigt angreps hans nervsystem. Till slut övergav sömnen honom så gott som fullständigt, så att han måste taga sjuktjänstledighet. Den hösten befann sig d:r Gustaf Hallström på forskningsresa bland lapparna i dessa trakter. I N. fick han en intresserad följeslagare på sina färder i fjällen. Då de två efter slutat värv den 26/11 1908 skidledes voro på hemväg till Gäddede, störtade Nordfjell på huvudet utför en helt låg klippavsats, träffades i hjässan av en stennabb och ljöt en ögonblicklig död, 50 år gammal. På olycks-

platsen ha Nordfjells f. d. lärjungar i en senare tid rest en minnessten med inskription. Det vittnar gott om mannen som uppfostrare, helst som platsen ligger avsidet och svårtillgängligt.

Det var inte lappsjukan som knäckte Nordfjell, utan han stöp på äktenskapsfrågan. Trots de allvarligaste ansträngningar lyckades han inte bli gift. Landsens döttrar ville på grund av hans härstamning inte veta av honom. Av historiska orsaker, vilka här icke kunna utvecklas, har sedan ålder i denna trakt ett brett svalg varit befäst mellan bofast och lapp. Ett par gånger hade det inträffat, att bondpojkar tagit språnget över rasklyftan och där på andra sidan hämtat sig brudar, men det är först på allra sista tiden ett par lappojkar lyckats göra det kastet. En bra flicka av sitt eget folk hade Nordfjell helt säkert kunnat både finna och få, men den möjligheten reflekterade han nog aldrig på, och därför blev han utan.

Någon gång mellan åren 1858 och 1864 byggdes Frostvikens första skolhus i Gäddede, sannolikt av hela församlingen och för uttaxerade medel. Protokollen giva ej närmare besked härom. Det huset användes ända till 1902, då ett nybyggt, efter dåtida fordringar fullt modernt skolhus togs i bruk. Jag gick alltså i det gamla skolhuset. Det var ett ligg-timrat, brädfodrat, rödfärgat och spåntäckt envåningshus med torv- och jordskolning (»mullvarpa») i stället för stenfot. Lärarebostaden, med samma förstuga som skolsalen, bestod av ett stort kök och två små rum. Skafferi och garderober saknades. Man fick ha kläderna hängande på vinden. Från förstugan kom man direkt in i skolsalen. Det fanns alltså intet avklädningsrum. Skolsalen var uppenbarligen byggd och inredd med tanke på att Bell-Lancasterska metoden skulle tillämpas vid undervisningen. Rummet var mycket stort och hade två fönster på var och en av de tre ytterväggarna, varför det var rent otäckt dragigt, helst som innanfönster saknades. Några trossbottnar funnos icke i hela huset. Väggarna voro träpanelade upp till fönstren och där ovanför pappklädda och vitlimmade. Katedern var så hög, att dess framsida användes som svarttavla och karthängare. Läraren hade sin plats ända upp under taket, för att han skulle kunna överblicka de runt väggarna utplacerade »cirklarna». Nordfjell satt vid ett bord nedanför katedern, för att han när som helst skulle ha tillgång till svarta tavlan och med måttligt besvär kunna demonstrera karta och planscher. I dörren till lärarens rum var insatt en liten glasruta, genom vilken läraren kunde bespeja barnen under rasterna och kvällar och morgnar, då de infunno sig för att »läsa på kartan». Läraren hade kartböcker att sälja, men storparten av oss hade inte råd att köpa dem. Eldstaden utgjordes av en väldig järnkamin. Ordentliga skolpulpeter med plats för två lärjungar funnos i tillräckligt antal samt ett skåp för en del undervisningsmaterieell. Där förvarades också resterna av det som en gång varit sockenbiblioteket. Detta

torde ha grundats någon gång för flera årtionden tillbaka och sedan aldrig utökats, ty där var bara gamla böcker, de flesta med religiöst innehåll. Skolhuset var vid denna tid mycket förfallet. Det hade väl knappast någon gång blivit reparerat, i varje fall inte så sent, att några märken därav voro att upptäcka. På morgnarna rådte samma temperatur inne i skolsalen som ute, men sedan man väl satt fyr på den stora kaminen, blev där snart drägligt. Vi voro ju också genomgående tjockt klädda. Ytterplagg bestodos inte åt ungarna på den tiden, men så funnos där inte heller några klädhängare. Jag kommer ihåg en gång, då det flera dagar å rad varit så ovanligt kallt, att det bildats svallis i ena vrån, och att de därstädes uppresta kartorna frusit fast vid golvet. Under sådana förhållanden kunde skurning knappast förekomma under kallaste vintern.

Från den terminen på sexton veckor som jag bevistade skolan i Gäddede, kan jag inte erinra mig, att vi hade »skurlov» mer än en gång, och det var till examen. Då inställdes läsningen för en dag, men något lov i vanlig mening blev det inte, eftersom vi själva fingo verkställa rengöringen. Pojkarna värmdde vatten i en stor gryta under bar himmel borta vid vattenhämtningsstället och buro in det till flickorna som verkställde skurningen på gammaldags sätt. Först hälldes rikligt med vatten över hela golvet, och sedan strödde man över det kvartssand, varpå flickorna togo av sig skor och strumpor och grepo till barrtvagorna, som de tagit med sig hemifrån. Den lilla skurmadammen lade tvagan framför sig på golvet, så att lommen eller handtaget vände åt höger. Så steg hon med höger fot på tvagruskan, flyttade över kroppstyngden på vänstra foten, och sedan drev hon med högra foten tvagan hastigt fram och åter, under det hon med pändlande armar höll balansen. Den som var riktigt hemma i konsten kunde med enbart vänstra fotens hjälp förflytta sig tvärs över hela golvet, utan att skurningsrörelsen någonsin stannade av. Det gick åt enorma mängder vatten till skurningen, i synnerhet till sköljningen, men som det till den användes kallt vatten, gjorde det ingenting. Vi pojkar sprungo med hinkarna allt vad tygen höllo och vräkte hela floder av vatten över golvet, och flickorna sopade med björkriskvastar av alla krafter. De hade väl blivit dränkta, töserna, om där inte funnits en trumma att vräka ut vattnet genom. Det var livat alldeles värre, helst som skolläraren gått ut på byn, så att vi vågade släppa oss riktigt lösa. Resultatet blev bra. Ett så vitt golv som detta, sedan det torkat, får man nog aldrig se nu för tiden, ty det hade inte någonsin varit i beröring med såpa och soda. Det tog oss inte lång stund att klara av skurningen, ty töserna voro många, stora och duktiga. Sedan tog läraren oss med till skogs, där vi snabbt fyllde skolans hela årsbehov av kvastar att ha och sopa av sig snön med. Flickorna sökte kvastriset, pojkarna hyfsade det, och sedan hjälptes vi åt att omsorgsfullt

lägga kvist intill kvist i till kvastar lämpliga knippen, som sedan regelrätt och snyggt bundos med vidjor och putsades. Ett par gånger avbröt läraren arbetet och ställde upp oss till sång. Då Nordfjell dirigerade, var man tvungen att sjunga. Han anförde med hela sin lilla kropp och formligen illustrerade musiken med en sådan massa rörelseformer av olika styrkegrad, att ett ordinärt långt och omväxlande sångprogram för honom själv bör ha varit en fullständig gymnastisk dagövning. Det gick lätt att sjunga, då han anförde, och barn så väl som vuxna lockades av hans iver att göra sitt allra bästa, men emellanåt var man tvungen att titta åt sidan för att kunna hålla sig allvarsam. Det kunde hända vissa gånger, att gestikulerandet slog över, så att det verkade skrattretande.

Skurningen av skolsalen var inte det enda arbete, som ålåg lärjungarna. Vi hade att sköta om inte bara eldning och städning i skolan utan också vedhuggningen. Då skolan var slut för dagen, frågade läraren, vilken pojke och flicka som hade vakten nästa dag. Detta var en ganska överflödigt fråga, ty vid terminens början hade vi delats upp i vaktpar och tjänstgöringsordningen bestämts. Det skulle aldrig ha fallit någon av oss in att försöka fuska sig undan, för vi tyckte, att det var roligt, och så var det ju vaktombyte varje dag, och så många som vi voro, omkring 50 elever, blev det inte så tätt mellan varven. De där två stannade nu efter i skolan. Flickan sopade golvet och pojken bar in ved för början av morgondagen. Det fanns inte plats för hela dagsbehovet. I god tid på morgonen, lite olika eftersom det var kallt till, traskade pojken i väg till skolan och gjorde eld i kaminen. Bodde han riktigt nära, kunde han kila hem något tag och sedan tillbaka för att se till elden, men vanligen stannade han, tills skolan skulle börja. Det måste hållas full fyr hela tiden, om det skulle hinna bli någorlunda varmt, tills barnen samlades. Under kallaste vintern hade man att elda dagarna i ända. Flickan behövde inte komma tidigare än att hon hann torka dammet och byta dricksvatten i hinken med gemensamhetsskopan nere vid dörren. Då hon aftonen förut just var färdig med sopningen, kom läraren vanligen in och kontrollerade, att det var riktigt gjort, genom att titta under alla bänkarna och i alla vrår. En stund innan skolan började, infann sig läraren i skolsalen, strök med fingret på alla möbler för att se, om det var ordentligt dammtorkat, och lyfte på alla bänklöck för att kontrollera ordningen. Var det inte som det skulle i en läda, lämnade han locket öppet, och då behövde ingenting sägas. Vederbörande visste, vad som skulle göras. Nordfjell var utpräglad ordningsmänniska, och att vara det är minsann inte den minsta meriten hos en lärare.

Till skolan i Gäddede hörde ett jordområde så pass stort, att det i god hävd borde ha kunnat ge en koföda. Till folkskollärares löneförmåner vid denna tid hörde ett kofoder in natura. Nordfjell skulle sålunda ha kunnat hålla sig med två kor. Det fanns också ladugård och foder-

lada därför, men N. var inte lagd åt jordbrukarhållet, och för övrigt var ladugården så förfallen, att den knappast kunnat användas. Sommarstuga med rum och kök hörde också till skolan. Den beboddes av inhysesfolk men var så förfallen, att den inte bort få användas som bostad. När den här skolanläggningen var ny, torde den gott ha kunnat mäta sig med vilken som helst annan på den tiden, men nu på slutet var den under all kritik.

Det är klart, att undervisningsresultatet vid denna skola skulle bli i hög grad olika, eftersom den totala skoltidens längd för de olika barngrupperna varierade högst avsevärt. Gäddedebarnen fingo 24 veckors årlig undervisning i folkskolan under fyra år eller tillhoppa 96 veckor. Barnen i Jorm och närliggande byar undervisades 3×6 veckor i folkskola i Jorm och 16 i Gäddede eller in summa 34 veckor folkskola och därjämte kanske 1 eller 2 10-veckorsterminer i rot- eller småskola, huru man nu vill kalla det. Utbyarnas barn hade i bästa fall 30 veckors rot-skola bakom sig, då de kommo till Gäddede för en 16-veckorstermin. Blott undantagsvis förekom det, att barn från Jorm eller en utby gingo två långsterminer i Gäddede. I så fall var det väl i regel på särskild begäran av föräldrarna. Barn från Jorm och utbyarna sattes utan vidare i avgångsklassen. De mera ambitiösa av jorbarnen, som redan första terminen blivit ägare till alla de föreskrivna läroböckerna och fått skolkraven klara för sig, hade nog på egen hand läst in kurserna, så att de inte behövde stå så värst mycket efter åtminstone de sämre gäddedebarnen i avgångsklassen. Utbyarnas barn åter voro i normala fall ganska jämspelta med de andra i innanläsning, kristendom och kanske välskrivning men lågo ohjälpligt efter i övriga ämnen, så vida de icke genom äldre syskon fått tillträde till läroböckerna och på allvar strävade efter att hävda sig. Regeln torde dock ha varit, att dessa sista måst släppas ut ur skolan nådavägen, d. v. s. med stöd av »fattigdomsmomentet» i par. 48, folkskolestadgan. Dessa de sämst ställda fingo, rent siffermässigt sett, sig till del bara 1/6 av folkskolans lärokurs. I räkning måste många av dessa vanlottade åtnöja sig med endast första (nuv. tredje) årsklassens kurs, och få voro de i hela skolan som fingo lukta en smula på allmänna bråk. Själv var jag långt ifrån säker i decimalbråk vid avgången. I gemen stod det dock inte så illa till med kunskaperna, som man av det anförda skulle vara böjd att tro. Nordfjell var en medryckande, duktig lärare, och på få undantag när arbetade vi lärjungar som på ackord. Då det frampå vintern blev tidigt ljusst, kunde man vara ganska säker på att redan i 1/2 8-tiden eller t. o. m. förr i skolsalen finna grupper av barn, av vilka en del läste på kartan, ofta kollektivt, under det att andra pluggade dagens läxor och förhörde varandra. Läraren fick alltid god tid till att förbereda de nya hemuppgifterna, ty det hakade sällan upp sig vid förhören, och var det någon som visade sig

inte ha läst på ordentligt, tragglades det inte med honom. Han fick sin dom: sitta inne och läsa över på rasterna, och om det inte räckte för inhämtandet av det försummade, blev det att stanna kvar efter skolans slut för dagen eller ock läsa på hemma och redovisa läxan följande dag.

Det ämne som näst sången intresserade Nordfjell mest var gymnastiken. Det kunde ju inte bli annat än fristående sådan, och det var förstås den gamla stela, uppsträckta sorten med ett ganska begränsat rörelseförråd. För kroppen hade den nog inte så stor betydelse, men man lärde sig att lystra och reagera snabbt ävensom att vårda sig om kroppshållningen. Sedan marken blivit bar, hölls läraren ute med oss och harvade exercis. Därigenom besparade han oss pojkar en hel del arbete och nedskällning, då vi i sinom tid kommo på lägret. Av den anledningen gillade hemmen de gymnastiska övningarna för pojkars vidkommande. Men de ogillade att flickorna deltog, emedan de ju inte skulle »ekksera». Den civila hälsningen höll Nordfjell mycket styvt på. Han lärde oss, hur vi skulle hälsa, när vi mötte varandra ute, och när vi möttes och stannade. Vi fingo lära oss att knacka på, komma in och hälsa, stiga åt sidan, så att man inte stängde vägen, samt bjuda adjö och gå ut. Då arbetet i skolan var slut för dagen, ställde sig läraren framför sitt bord och intog en värdad, korrekt ställning, och så fingo vi lärjungar i förut bestämd ordning en och en passera förbi honom, göra halt och bocka eller niga lagom djupt och säga »adjö». Själv kvittade han hälsningen blott och artigt för varenda en i den långa raden, och likadant var det varhelst och i vilket sällskap man mötte honom utom skolan. Var lugn för att den läraren inte behövde tvinga sig till barnens hälsning med någon skarp, uppfordrande blick! Såsom lärare har jag följt Nordfjells föredöme men förenklat saken lite. Sedan barnen efter arbetets slut för dagen tagit fram, vad de behövt ha med sig hem och genom att resa sig visat, att de varit startklara, har jag med iakttagandet av värdad kroppshållning bockat mig för dem och sagt »farväl!», varpå de från sina platser alla på en gång svarat. Jag är icke till överdrift demokratiskt sinnad, men jag tycker, att det verkar onödigt mycket av »ett befast svalg», om läraren, såsom somliga för sed hava, står där oböjligt stel, under det att han säger ett uppfordrande »klart för i dag,» och barnen pliktskyldigast bocka och niga mer eller mindre djupt och hastigt (»doppa ljus») och monotont svara: »Tack för i dag!» varpå den lilla ceremonin avslutas med ett kort: »Marsch!» Den lärare som ute i folktrafiken nonchalant besvarar barns hälsning, skulle jag vilja åtala för tjänstefel.

Nordfjells strävan efter att uppfostra barnen till belevat uppträdande uppskattades visst icke med detsamma av urinvånarna. I mångas ögon var detta bara tillgjort fjäsk, som man inte borde uppmuntra. En gumma i Jorm lät undfalla sig ett överlägset, föraktfullt »ussimedarätt!» då hon första gången ute på vägen mötte en artigt och formfulländat nigande

skolflicka. Om man upplöser det där besynnerliga ordet i dess enkla delar och översätter dem till svenska, blir det: »Usch i mig då rätt!» Andemeningen är ungefär den samma som i frasen: »Åh, Gud sig förbarme, ett sådant elände!» Ett par årtionden in på det nya seklet inträffade i Jorm följande. En bypojke hade under några år vistats i Östersund och lagt sig till med stadsskick i uppträdandet. Hemkommen mötte han ute på vägen ett par flickbekanta. Ynglingen stannade, hälsade belevat och växlade några ord med töserna. Då han sedan avlägsnat sig några steg från dem, fick han höra den ena jäntan indignerat utbrista: »'N schlikkan *schit!*» sekunderat av den andra: »Ja 'n rättele *storschit!*» Give Gud, att oskick hade lika svårt som folkskick att vinna insteg bland människor! Av de anförda exemplen skall man likvisst akta sig för att dra den slutsatsen, att det varit särdeles otacksamt att vara lärare i Frostviken. Tvärtom! Det här var bara ett par drastiska undantag.

19. Skolväsendet och prästerna i en fjällsocken.

Att församlingens skolväsen på min tid var så förfallet och efterblivet, berodde delvis på den rådande stora fattigdomen hos befolkningen samt isoleringen och avlägsenheten från andra trakter, där man kommit längre och kunnat tjäna som föredöme, men huvudorsaken är att söka hos de föregående prästerna. Kyrkoherde Höglund, död 1874, hade fått sin prästexamen på nåder, till följd av den rådande prästbristen. Domkapitlet lär ha varit mycket tveksamt men ändock slutligen godkänt honom under förmenande, att han nog kunde bli »en snäll lappmarkspräst». Enligt samtida sockenbors uppgifter var han slö och släpphänt och trycktes psykiskt ned mer och mer av fattigdom och olyckliga familjeförhållanden. Intet enda av hans många barn torde ha varit riktigt normalt funtat. Den mannen var inte mäktig några initiativ till egen fördel och då än mindre till allmänt gagn. Hans efterträdare A. F. Winnberg, även han en »konsistorie skjutsmärr», torde av personlig snålhet ha varit förhindrad att föra fram eller understödja några förslag av beskaffenhet att höja »sokkenjamnan» (sockenjämnan: kommunal-skatten). Kommen till Frostviken tyckes han ha fallit offer för »lappsjukan» och sedan drabbats av girigheten som följdssjukdom. Få människor torde ha uppehållit livet med så få och enkla medel som han. Då han blev änkling, nådes han inte kosta på sig hushållerska utan hushållade för sig själv en följd av år. Mest lär han ha levat på gröt. Matlagningen förenklade han i så hög grad, att man väl inte gärna kan komma längre i det hänseendet, om man får tro vederhäftiga samtidas vittnesbörd. Han kokade på en gång gröt en stor gryta full och öste upp den i många kärl. Då gröten i något kärl visade tecken till att mögla, rev han av skinnets, stekte det på kokspisen och använde det sedan som bröd. På det sättet inbesparade han bakkingskostnaderna. I klädselns tarvlig-

het tävlade han med vilken luffare som helst. En enda gång såg jag mannen. Det var 1889 hemma i Raukasjön, dit han blivit kallad i sockenbud till goffars, de där inte på många år kunnat komma till kyrkan och begagna nådamedlet. Så här långt efteråt kan jag väl yppa, att här låg en räv begraven. Man var allmänt i socknen missnöjd med kyrkoherdens förvaltning av ämbetet, varför man ville provocera fram ett bevisbart tjänstefel, för att man skulle kunna anmäla honom och möjligen få honom avsatt. Därför kallade man honom i sockenbud till ett par av de mest avlägsna fjällhålen den tid på hösten, då det är som sämst att komma fram. Ingen trodde, att han skulle vilja ge sig så vidlyftigt ut så där års, ty han var väl en 70 år den gången. W. måtte ha fått nys om komplotten, eller anade han bara argan list, ty han gjorde inga invändningar utan ställde sig strax i ordning och följde med sändemännen. Jag ser honom än i dag livs levande, där han satt i skjortärmarna och njöt framför brasan hemma i vår stuga. Hans byxlår voro så lortspacklade och blanknidna, att man måste titta efter noga för att kunna avgöra, om plagget var av tyg eller skinn, och hängslena hade lapp vid lapp hela framsidan neröver. Den enda lyx han bestod sig, var att mycket måttligt röka karvade norska blader och snusa en smula. En enda gång räckte han fram snusdosan åt pappa, för att denne skulle ta sig en näspris. I enlighet med urgammal sed i socknen »talade pappa för» (ursäktade sig) innan han tog emot trakteringen. Inte skulle kyrkoherden kosta på honom snus, sa han. Prästens svar var mycket betecknande för hans inställning till penningen. »Jaa», sa han, »en snus ser inte just ut att vara nånting, men — en snus hit och en snus dit, en snus då och en snus nu, — de' drar, de'». Något år där förut hade W. gift om sig och fått en rätt så ung och snygg kvinna. Helt säkert hade hon tagit honom för pengarna, ty prästen gick och gällde för att vara mycket rik, men det hade hon föga glädje av, ty mannen överlevde henne med så där en tio år.

Följande morgon voro far, mor och kyrkoherden uppe så tidigt, att vi ungar inte börjat röra på oss ännu. Far skulle följa prästen till Ankarvattnet, och man måste starta i tid för att kunna få färdas i sakta mak. Man hade ju omkring fem kvarts mil att gå. Då de ätit, sa prästen: »Då jag i alla fall är här, borde jag väl ha tagit och hållit en sorts husförhör, så pass att jag får höra, om barnen ha börjat lära sig att läsa.» Jag hade vaknat och låg och tittade fram över balken uppe i högsängen, och det fick kyrkoherden se. »Kom ner, du där oppe,» sa han och pekade på mig, »så ska du få läsa lite för mej.» Jag bad mamma räcka mig byxorna, för jag var i bara skjortan. Då sa prästen: »De behövs inte! Kom som du är! Det går lika bra,» och så satte han sig vid bordet och slog upp bibeln. Kvickt som en lekatt äntrade jag ned från min upphöjda plats och ställde mig i bredd med prästen. Jag var inte det minsta rädd, för läsa, det visste jag att jag kunde. Så pekade han på en bokstav och frå-

gade, vad den hette. Det fick han ögonblickligen besked om likasom om en hel del andra. »Jaha!» sa han, nickade gillande och drog upp ögonbrynen nästan till härfastet, en mimisk egendomlighet hos mannen, och så fortfor han: »Försök å stava det där ordet!» Det var ett mångstavigt, besvärligt ord han pekade på, men det gick galant. »Jaha, de va bra de, du!» konstaterade han och undrade, om jag redan börjat »läsa rent». »Joo då!» erkände jag med frimodighet. Så förde han över boken till mig, pekade i den och sa med en manande nick för vart ord: »Läs där!» Då var det som hade jag hört morfars: »Läs långsamt, så att du hinner fatta! Då du läser, ska du inte *sjunga!*» o. s. v. Dessa regler lystade jag till särdeles noga den här gången, för här var det allvar å färde. Då jag läst ett par verser, tog prästen ifrån mig boken och sa: »Du läser verkligen bra för att vara så liten, men — inte tör du väl ha brytt dej om *katekesen* nånting.» Då kände jag, huru det riktigt stack till inom mig. Det var ju ett uttalat misstroende, och nu gällde det att vederlägga det. »Joo då!» svarade jag, »jag kan hela lillkatekesen och storkatekesen till tredje huvudstycket». Först gav han mig nu en fråga på något av buden. Den klarade jag perfekt med både svar och bestyrkande bibelspråk. Det var bra! På nästa stycke stakade jag mig lite. Det var frågan, vad det eviga livet är, alltså i slutet av det parti jag uppgivit mig kunna. Det ena av de tillhörande bibelspråken, det där om »vår bedrövelse, som lätt och kort är», hade jag inte hunnit trumfa i mig riktigt än, varför examinerator måste sufflera mig på ett par ställen, men det gav inte anledning till någon anmärkning. Det hördes vara bra alltsammans, och därmed var mitt första husförhör överståndet. »Nu kan du gå och lägga dig igen och sova ett par timmar till», sa kyrkoherden. Jo, pyttsan! Därtill var jag allt för klarvaken, glad och stolt. — Jag kan just undra, om jag inte är den ende i hela kristenheten som, iförd bara en kort liten skjorta, läst för prästen på husförhör.

Kyrkoherde Winnberg undgick alltså det lagda försåtet, men eftersom det en längre tid glidit mer och mer utför för honom med ämbetets förvaltning, nödgade domkapitlet honom nu (»i den samma vännan») att taga permanent tjänstledighet. Han flyttade då till en stad söderut, Karlstad vill jag minnas, och där genomgick den gamle enstöringen och girigbuken inom kort en egendomlig förvandling. Han klädde upp sig och hyfsade till sig, så att han blev en riktigt proper gammal herre och njöt näringsställets goda och stadslivets andra fröjder efter måttet av sina krafter. Han slösade inte med pengarna men höll inte heller hårt om slanten. I 15 år hade han fört sitt försakelseliv i Frostviken, och de åren hade helt visst varit honom långa, men sedan förunnades honom ungefär (»bra precis») lika lång tid att leva människovärdigt, vilket jag tycker var bara rättvist.

En vändpunkt i socknens skolväsen liksom i församlingens utveck-

ling i övrigt inträdde år 1890, då man till vice pastor erhöll den energiske smålänningen A. Arvidsson. Han var född 1847 och följaktligen i sina bästa år. Det behövdes, ty här var mycket att göra, synnerligast på skolans område. Så fort sig göra lät, grep han sig an med att försöka bringa reda i de förtvivalade förhållandena. Att åstadkomma någon tillnärmelsevis grundlig nydaning med detsamma var otänkbart i detta väldiga fjälldistrikt med knappa 2000 inbyggare i fattiga omständigheter. Man måste arbeta på lång sikt och ta det sakta och varligt. I hela socknen fanns endast ett skolhus, det förut beskrivna gamla skröpliga i Gäddede, och bostadsförhållandena ute i byarna voro så usla, att man bara på några få ställen kunde komma över ett rum, någorlunda användbart till skolsal. Att få lokalbristen avhjälpt var grundförutsättningen för åstadkommandet av ett ordnat skolväsen, men huru skulle detta kunna ske i en församling av uteslutande fattiga fjällbönder och »bolagskarlar», d. v. s. skogsarbetare jämte några få dåligt avlönade tjänstemän. Huru ofta hände det ej, att fjärdingsmannen måste utmäta för mindre än en tia. Den utväg pastor Arvidsson anvisade, och som församlingen också slog in på, var den för stora delar av Norrland i skolväsendets barndom vanliga, nämligen den, att rotarna själva timrade upp skolhusen, täckte och murade, varpå församlingen som sådan bekostade inredningen och övertog det framtida underhållet. Att anordningen strängt taget var lagstridig, att skattetungan på detta sätt drabbade högst ojämnt och allra hårdast de minst bärkraftiga, nämligen de fåtaliga bebyggarna i utkanterna av socknen, torde endast ett fåtal ha vetat av och närmare begrundat. Tur var det, att den kommunala samhörighetskänslan inte ännu var väckt, ty det här var faktiskt det enda möjliga sättet. Outnyttjad arbetskraft hade man gott om och lite till mans kunde man utföra de behövliga arbetena, under det att pengar voro ytterst svåra att åstadkomma. Det visade sig också, att det gick både fortare och lättare för rotarna än för församlingen att helt infria de åtagna förbindelserna.

På nyåret 1900 tillträdde förf. tjänsten som lärare vid Sjoutnäset—Norr sjöns mindre folkskola. Skolhuset i Sjoutnäset kunde nu tagas i bruk, men både i bostad och skolsal saknades målning och varje tillstymmelse till yttre och inre väggbeklädnad. Nödiga möbler funnos både i skolsalen och i bostaden; det sista var en mycket stor extra förmån för läraren. Följande år hade man kommit lika långt i Norr sjön. Huru länge det dröjde med målning och tapetsering, vet jag ej, ty hösten 1902 lämnade jag tjänsten. Inom loppet av 15 år tillkommo på detta sätt nio mindre skolhus med lärarebostäder i lika många utbyar och därtill ett efter tidens krav och platsens utrymmesbehov riktigt bra folkskolehus i Gäddede, det sista helt byggt av församlingen, vilket var en högst aktningvärd prestation av denna ödebygdsbefolkning på en tid, då inga statsbidrag kunde erhållas för skolhusbyggen.

Nu ombildades de flesta rotskolorna till mindre folkskolor. Till dessa måste man ovillkorligen ha seminarieutbildade lärarekrafter, men att erhålla sådana visade sig platt omöjligt. Om någon lärarinna nappade på en annons, så blev det bara ett kort gästsuppträdande. Men även här hittade pastor Arvidsson på en utväg — kanske var det efter statliga mönster. Han skaffade hugade ungdomar hjälp till seminarieutbildning. Det gick till på det sättet, att kommunen antingen lånade vederbörande pengar för utbildningen eller ock iklädde sig borgen för dem med villkor, att de förbundo sig att tjänstgöra i minst tre år inom distriktet. Detta visade sig vara ett lyckligt grepp. Fort nog blev socknen självförsörjande, vad behovet av lärarinnor vid de mindre folkskolorna beträffade. Omsättningen inom kåren var ju rätt livlig, i det att många sökte sig till mera lockande trakter, och andra gifte sig, sedan de avtjänat de tre åren, men då stod i regel någon ny kraft färdig att rycka in. Jag var en av de första som begagnade mig av detta anbud, och än i dag erinrar jag mig med största tacksamhet detta första positivt hjälpande handtag på levnadsvägen. Synnerligen kraftigt var det inte, men det räckte till för starten, som kanske det förutan aldrig blivit av. Seminariekursen varade 12 månader eller 1½ läsår, och kommunens borgen ljöd på 300 kronor. På den summan, utökad med under tiden intjänade 100 kronor, klarade jag mig igenom utan några egentliga försakelser. Redogörelsen för huru det gick till får det anstå med så länge.

20. *Prästen som hade velat bli målare men inte fick.*

Kyrkoherde Winnberg levde ända till 1906, då Arvidsson fick pastoratet, som ännu var konsistoriellt. Så vitt jag vet, hade han ingen enda gång under den långa frostvikstiden sökt befordran, trots att hans lön var ytterst dålig, åtminstone till att börja med bara 1800 kr. Han var nog själv medveten om, att han hade små utsikter att få majoritet vid ett val trots sina obestriddliga förtjänster som människa, organisatör och enskild själasörjare.

Som konfirmationslärare var kyrkoherde Arvidsson bestämd, sansad och saklig. Med disciplinen hade han ingen som helst möda. En behövlig tillrättavisning uteblev icke, men den kom lugnt och sansat och verkade välvillig trots allvaret i röst och blick. Han talade ganska långsamt och lågmält men tydligt och med god betoning. Man måste lyssna för att kunna uppfatta honom, men det var bara bra för uppmärksamheten. Av predikotonen märktes inte ett spår vid undervisningen. Sakligheten var kanske en aning för konstruktiv och lärd för ungdomar i vår ålder, men det var nog bättre i alla fall, än om han skulle ha pjollrat och daltat med oss som hade vi varit ena riktiga småkvaddar.

Med konfirmationsundervisningen höllo vi till i ett större boningsrum hos en handlande. Vi sutto på plankor, lagda på trästabbar. Annan

lokal var ej att uppbringa. Skolan var enda offentliga lokalen jämte kyrkan. I denna kunde man inte hålla till, ty där saknades uppvärmningsanordningar. Den på 1840-talet byggda sockenstugan stod ännu kvar uppe på Kyrkbacken, men den hade nog icke använts för sitt ändamål, sedan skolhuset uppfördes, ty den var rent löjligt liten som samlingslokal betraktad. Där bodde nu kyrkväktaren.

I samband med min konfirmation inträffade den stora händelsen, att jag fick mina första »stövlar» d. v. s. pliggade skor. Det var ett par vanliga grova smorläderspjäxor, men ingen av kamraterna hade finare på fötterna, för detta var det bästa som fanns att köpa i den vägen. Någon särskild »konfirmationsdräkt» hade vi inte hört talas om. Kanske hade en eller annan fått nya kläder, tills vi skulle »stå i gången», men i så fall stucko de inte av mot de andras varken i fråga om snitt eller kvalitet. Dräktfrågan vållade inte föräldrarna några extra bekymmer en sådan gång. En söndagsdräkt skulle man ju i alla fall ha. Den var förutbestämd att en gång tagas i bruk som arbetskostym och måste därför vara av slitstarkt tyg. Läsbornen sågo inte ut annorlunda än vanligt kyrkfolk. Detta var en alldeles utmärkt anordning, icke minst från religiös synpunkt. Vår andakt stördes inte av bekymmer för huru man tog sig ut i jämförelse med kamraterna. Ingen hade anledning att yvas över sin utstyrelse, och ingen behövde avundas den andre i det stycket. Det gamla skicket eller rättare sagt oskicket, att barnen under förhöret i kyrkan skulle stå uppställda i gången efter kunskaperna, hade pastor Arvidsson tagit bort och ordnade oss alfabetiskt. Inför Guds altare och ansikte skulle ingen rangskillnad råda. Kyrkan hade vi fått smydd med lingonrisgirlander. Det var den 25 april, och den tiden på året finns här intet annat grönt på marken. Det är inte ens alla år det då hunnit börja bli bart. Alltsammans var så enkelt och anspråkslöst som det gärna kan tänkas, men trots detta — eller kanske just därför — blev det hela särdeles stämningsfullt och andaktsmättat. Jag går numera inte gärna på en konfirmation. Jag formligen lider av att se dessa knappt halv vuxna pojkar och flickor utklädda till damer och herrar med armbandsur och yrkesskickligt lagd frisyra. Barnen se tafatta, bortkomna, förströdda och dumma ut i den ovana dräkten. Mig synas de vara arma offer för hemmens fåfänga och ytligheten i tiden. Det här blir ju mest en uppvisning i felplacerad klädelegans. Begriper man då inte, att man på detta sätt för sitt eget barn förstör ett av de verkligt stora tillfällena i dess liv? Man hänger bokstavligen upp ett tarvligt skynke mellan barnet och dess Gud. Det kan ju hända, att jag är okultiverad i smaken och antik i åsikterna. Måhända är jag också dålig psykolog. Mig kan i varje fall ingen inbilla, att de unga under dylika förhållanden skola kunna samla sig till allvarlig begrundan och försjunka i verklig andakt.

Någon av dagarna strax före konfirmationen gav pastorn mig i upp-

drag att uträtta ett ärende åt honom ute på byn och sedan komma upp till prästgården. Det var visst något jag skulle hämta, för jag gick in köksvägen hos prästens. Pastorskan bjöd mig sitta ned. Själv gick hon in i skafferiet. Om en liten stund kom hon och satte fram på bordet en tallrik med skorpor och ett vanligt ölglas, fyllt med en röd vätska, och bjöd mig stiga fram och hålla till godo, vilket jag förstas gjorde, men hon måste säga till mig ett par gånger att dricka ur hela glaset och inte vara blyg. Det var jag inte heller men väl rädd. Jag trodde nämligen, att det var vin, och att jag inte skulle tåla så där mycket, men det var inte något farligt i glaset utan bara hallonsaft, efter vad jag sedan utforskade. Saft hade jag aldrig hört talas om. Då jag tog i hand och tackade för trakteringen, sa pastorskan: »Pastorn vill visst tala med Levi. Gå den här vägen!» och så öppnade hon dörren ut mot stora förstugan och pekade på dörren till pastorsexpeditionen. Kyrkoherden satt där inne.

»Det var bra, att du kom», sa prästen, »jag har något att tala med dig om. Vi går in i salen, så får vi vara i fred.» Jag undrade, vad det kunde vara fråga om, och hjärtat tog till att banka hörbart. Pastorn slog sig ned på ena sidan om salsbordet och anvisade mig plats mitt emot sig, och så gick han rakt på sak med sitt ärende, i det han frågade: »Skulle du ha lust att studera?» Jag blev inte överraskad men oerhört glad. Saken var nämligen den, att jag både i folkskolan och under konfirmationstiden »gjort alla mina gärningar för att synas för människomen», som det stod i den gamla träpärmsbibeln i Blåsjön. I första hand var det skollärarens och prästens intresse för mig jag ville fånga. Alla mina läxor hade jag läst åtminstone dubbelt mer än nödigt varit. Vid den muntliga undervisningen hängde mina ögon envist vid lärarens läppar, och då jag skrev, formade jag varenda bokstav och siffra med sådan omsorg som hade allt mitt väl och ve hängt på den, vilket det ju också på sätt och vis gjorde. För all småspik i världen skulle jag inte ha velat bli beslagen en enda gång med att inte ha läst in mina läxor ordentligt eller varit ouppmärksam eller på något sätt uppfört mig illa. Jag hade satt mig i sinnet, att riva upp ögonen på både skollärare och präst, så att de klarliga skulle se, att här var en getarpojke som man skulle kunna göra något annat av. Jag ville bli »upptäckt». Detta var dock inte enda drivfjädern till min flit. Det var verkligt roligt att läsa, lyssna och lära, och jag insåg mycket väl, att det var nyttigt att kunna det mesta möjliga, även om jag skulle bli tvungen att ägna hela min framtid åt det förhatliga »arbetet». De få skolmånaderna hade för mig varit en klart fattad nådatid och blivit väl använda. Nordfjell hade aldrig gjort någon antydning åt mig, att jag borde försöka få studera, men han gav mig ett mycket vackert avgångsbetyg, genomgående alldeles för högt med hänsyn till att jag inte fått vara med om hela folkskolekursen. Det »berömlig» jag fick i kristendom, innanläsning och välskrivning torde dock

inte av någon ha kunnat ruckas på, annat än om man på skrivningen skulle ha lagt också snabbhetskrav. Jag skrev vackert och läsligt men sakta, besinnande den gamla, såsom mycket vis ansedda satsen, att man kan inte göra en sak både fort och väl, vilket åtminstone i fråga om väl-skrivningen är alldeles felaktigt. Först då man kommit därhän, att man skriver både prydligt, lättläst och snabbt, kan man skrivandets konst.

Det skall villigt erkännas, att en ganska stor högmodets ande for in i mig, då jag läste det vackra skolbetyget, men det var bara bra. Det behövdes sannerligen många gånger i fortsättningen, att jag trodde på mig själv och det i överkant. — Alltså! Nu satt jag framför min vördade pastor och hade att svara på en »förståndsfråga», en som inte stod i katekesen: »Skulle du ha lust att studera?» Det blev inte något tveksamt »om jag kunde få komma i väg» eller något i den stilen utan ett ivrigt: »Ja, det har alltid varit min högsta önskan». Prästen nickade förstående, och så frågade han, vad jag skulle vilja bli. »Präst» svarade jag utan tvekan eller förlägenhet. Det var inte ett stundens infall utan något som jag vurmat för hela tiden, inte på grund av någon sorts »kallelse» utan bara därför, att jag ansåg en präst vara så oerhört lärd, att något lärdare inte fanns, och det skulle jag bli. »Nå», sa pastorn, »huru har du tänkt dig, att det skulle gå till?» — »Jag skulle fara till Fjellstedtska skolan.» Jag sa fara och inte »försöka att få komma in.» eller något liktydigt undrande och spörjande. Kvickt kom nästa fråga: »Varför just dit?» — »Jo, där får man ju allt gratis». — »Inte riktigt gratis men nära på», upplyste prästen, och så tog han sig en liten funderare, innan han fortsatte: »Jag tror nog, att jag skulle kunna hjälpa dig in vid Fjellstedtska skolan, och avgiften där är så liten, att den skulle vi väl kunna skrapa ihop åt dig. Där ginge det nog bra, men — vid den skolan kommer du inte längre än till studenten. Man blir inte färdig präst vid Fjellstedtska skolan, förstår du. Sen måste du till universitetet. Där får du nog beräkna fem år, och du kan inte klara dig på mindre än tusen kronor om året. När du så blivit prästvigd, dröjer det om många, många år, innan du kan få eget pastorat med hygglig lön. Under tiden har du måst fara och flacka hit och dit inom hela stiftet och fått så uselt betalt, att du måst sätta dig ytterligare i skuld, och skuldsättning och fattigdom ska du be Gud bevara dig ifrån.» — Här tog prästen sig en funderare, och under tiden tänkte jag på mitt sätt. Det där om fattigdom begrep jag mycket väl av bitter erfarenhet. Den hade jag tänkt besegra enkelt och smärtfritt genom att fara bort och bli präst, men det hördes inte kunna gå. Nu begrep jag, varför prästen högg sin ved själv, och varför prästfrun egenhändigt spann och vävde till alla de kläder deras båda slitvargar och vildbasar till pojkar nötte. Han var fattig. En *fattig präst!* Det var en överraskning! — Pastorn återupptog lektionen, för just en sådan var det här samtalet — kanske den

värdefullaste jag i hela mitt liv fått. »Men det är en annan sak, som är ännu viktigare», sa han. »Då du kommit så långt som till studenten, tänker du nog annorlunda och ser saker och ting på annat sätt än nu. Det är inte alls sagt, att du då vill bli präst, men har du gått i Fjellstedtska skolan, måste du bli präst eller också betala fullt för alla åren, och det blir nog svårt att klara upp för dig». Här lade han in en ny paus och såg ut att tveka, men så kom det, långsamt och med tyngd på orden: »Jag ville bli målare, konstnär, men mina föräldrar önskade jag skulle bli präst.» Då han sagt detta, sprang han upp som kastad av en fjäder och gick med snabba steg fram och åter i rummet några slag och sade mera till sig själv: »Jag blir arg än i dag, då jag tänker på det». Sedan han lugnat sig, slog han sig åter ned vid bordet och skisserade i snabbt tempo och korthuggna satser upp min framtid sålunda: »Ta du i stället och bli folkskollärare! Studietiden är måttligt lång. Kostnaderna behöver inte bli så höga, om du lever riktigt försiktigt. Så fort du är färdig, får du plats. Det är smått om lärare. Lönen är än så länge alldeles för liten, men den höjes nog snart. Lärarna komma att få det bättre och bättre — men inte så prästerna. Till att börja med tar du och går igenom småskoleseminariet i Östersund. Det behövs nog, för att du skall komma in i Härnösand. Jag skall utverka hos stämman, att du får låna 300 kr. Det måste du reda dig på under de där tolv månaderna, och det gör du, om du är riktigt snål och försiktig. Hyr ett kokspisrum och laga dig mat själv! Sedan du då har tjänstgjort här i tre år, kan du söka till seminariet i Härnösand, och jag tror säkert, att det skall gå bra för dig. — Går du med på mitt förslag?» Det gjorde jag utan att betänka mig ett enda ögonblick, och det har jag aldrig ånkrat, även om jag, vad resultatet av min lärareverksamhet beträffar, mången gång lockats att gnola på psalmversen: »Jag fann ej det jag sökte här med all min svett och möda», men det har nog kanske varit mera kink än befogad klagan.

Då jag sedan gick ifrån prästgården, kände jag mig så förunderligt lugn. Min framtid låg tydligt utstakad för mig över verklighetens fasta mark. Grillerna att jag skulle bli något märkvärdigt stort i denna världen, voro som bortblåsta. Jag skulle inte bli en lärd man, men jag skulle få tillfälle att genom läsning tillfredsställa min vetgirighet och fritid tillräckligt att mixtra med sådant som intresserade mig. Först och främst skulle jag förstås bli en lärare »efter Melki-Sedecks sätt» för att använda ett av morfar ofta brukat bibliskt uttryck, då han ville vitsorda någon eller något som särdeles bra. Och så skulle jag inte behöva »arbeta»!

Det dröjde mycket länge, innan jag riktigt fattade, vilket utomordentligt stort förtroende jag hade varit föremål för där inne hos prästen, men jag måtte rent instinktivt ha känt på mig, att det här var något alldeles för heligt att kastas ut i hundgården. Så vitt jag kan erinra mig, har jag

icke relaterat den där händelsen för mer än en enda person, en av kyrkoherde Arvidssons söner, och det skedde för bara ett par år sedan.

På hösten samma år fick jag av pastorn erbjudande att fara till Gussvattnet och hålla småskola i tio veckor. Man hade inte fått tag på någon lärarinna. För det skulle jag få 100 kronor, en i mina ögon så svindlande summa, att jag inte kunde motstå, fast jag var lite tveksam. Jag hade inte fyllt 16 år och var liten till växten. Det bleve kanske svårt för mig att sätta mig i respekt hos ungarna, men jag finge väl försöka.

Med disciplinen gick det bra. Undervisningen var det nog inte stort bevänt med, men alla barnen kunde läsa förut och pluggade katekes och bibliska av hjärtans lust. Någon småskoleundervisning blev det då rakt inte utan mera något i stil med den gamla hederliga rotskolan. För kosthållet betalade jag 4 kronor i veckan, så att det blev 60 över. Hos en skräddare i Gäddede beställde jag en kostym kläder för 32 kronor, men det gillade inte pastorn. De hade råd att hålla mig med kläder, där jag var getare, sa han. Jag skulle ha sparat pengarna, tills jag om ett par år skulle in på seminariet.

Våren innan det skulle bära i väg dit, skrev pastor Arvidsson till seminariets inspektor, folkskoleinspektör Kjellin, och skaffade mig uppgift på inträdesfordringarna. Det visade sig räcka med fullständigt genomgången folkskolekurs. Den innehade jag ju inte, varför det blev att plugga rätt så träget i getarskogen den sommaren. Det var nu slut med modellbyggandet för all framtid.

21. Direkt från getarskogen till seminariet.

Det var den 14 augusti 1898. Äntligen var den stora dagen kommen, då jag skulle få ge mig ut i världen för att börja bryta mig en bana. På fickan hade jag tredjedelen av de 300 kronor jag fått mig garanterade av kyrkostämman. Så mycket pengar hade jag aldrig förut hållit i min hand, men jag kände mig inte särdeles penningstark i alla fall. De där slantarna måste räcka i fyra månader, och då fick jag bete mig, huru jag ville. Om det blev nått, hade jag ingen annan att vända mig till än pastorn, och det ville jag av två anledningar slippa göra. Dels fruktade jag, att han skulle tycka, att jag varit slösaktig, dels ämnade jag göra mig så lite skyldig som möjligt för det var min mening att bli skuldfri någon gång. Genom vad jag redan sett, hade jag hunnit få nästan lika stor skräck för skulder som för kroppsarbete. Jag visste, att far slet mycket ont med att ävlas avbetala på en gammal skuld hos handelsmannen i Norge. Den skulden hade han övertagit av sin far. I Blåsjön hade jag sett en fordringsägare vart år komma och plocka bort något får eller ungnöt ur husbondens alltför fåtaliga besättning och även härja i andra gårdar. Det där var en bonde som drivit handel en tid och borgat bort varor åt folk, så att han själv kommit på obestånd. Under »stortiden»

på 1870-talet hade många lagt sig till med vanor, som de hade svårt att gå ifrån, då det blev dåliga tider igen. Då togo de lån i banken — växlar voro inte vanliga på den tiden — i förhoppning, att tiderna snart skulle bli goda igen, men detta skedde icke, och då måste en del gå ifrån gård och grund och andra dragas med trasslig ekonomi med därav följande beroende av andra i hela sin tid. Jag hade fått i mig inte bara arbetsskräcken utan också rädslan för skuldsättning och därav följande ofrihet. Den har suttit i mig hela tiden och givit mig sken av att vara en modig och karaktärsfast person. Jag har nämligen aldrig låtit förleda mig att leva över mina tillgångar utan alltid rättat munnen efter matsäcken, men detta har inte varit utslag av ett frejdigt mod, av frihet från njutnings- och nöjeslystnad utan rätt och slätt av fattigdomsskräck.

Då jag nu gav mig ut på min första verkliga resa, besvärades jag inte av något tungt eller skrymmande resgods. I en s. k. nattsäck hade jag min vardagskostym, två ombyten underkläder, några strumppar och ett halvt dussin näsdukar av den än i dag vanliga blåa och billiga sorten. Redan i Brattåsen gjorde jag mig en liten kappsäck. Stommen bestod av tunna bräder ur en mindre packlåda. Över den hade jag spänt någon sorts grovt, naturgrått hamptyg. Pjäsens kanter skyddades av skinnremmar, fastsatta medelst kappsöm. De båda handtagen utgjordes av tømstumpar, överklädda med skinn. Vidare var den försedd med låshasp men bara en träpinne i stället för lås. Invändigt var den klädd med påklistrat tapetpapper. Någon elegant reseffekt var det inte, men den var inte heller av beskaffenhet att genera bäraren. Idén till den hade jag fått hos mitt värdfolk i Gäddede under skoltiden. Mannen var skicklig sadelmakare och innebodde i min husbondes kyrkstuga. Av honom hade jag också fått tag på behören. I kappsäcken lågo mina läroböcker från folkskolan, bläckhorn och pennskaft samt matsäck för resan till stan.

Sträckan Gäddede—Östersund avverkar man numera på 10 timmar med postbuss och tåg, men för mig tog den fyra dagar i anspråk. Om man hade råd att ta gästgivar skjuts mellan Strömsund och stan, kunde man komma fram på bara tre dagar men inte under några förhållanden fortare. De 13 milen ned till Strömsund forcerades av två ångbåtar, den lilla skorven »Turisten», som gick ned till Bågedet, och resten av sträckan av »Virgo», som var en stor och bra båt. Den turen tog bara 12 à 13 timmar. »Virgo» hade fullständig restauration, men det intresserade inte mig. Jag hade min matsäck och åtrådde inte så pass som en iskällardricka, och för övrigt hade biljetterna tagit 6 kronor av mina hundra, så dagen blev alldeles för dyr även utan förplägning.

Den var också utomordentligt intressant. Det var första gången jag åkte ångbåt, och på eftermiddagen var jag kommen till en natur av helt annat kynne än hemma i Frostviken. Sedan jag länge stått och kastat längtans blickar ned i maskinrummet på »Virgo» dristade jag mig fråga

mäster som till hälften kom upp genom luckan för att svalka sig, om jag kunde få komma ned och se. Mäster, en gråsprängd gubbe med goda ögon, nickade ett vänligt »var så god», och så klättrade jag nedför den branta järnstegen. Där nere stannade jag nog en hel timme, för detta var något till intressant, helt annat än att bara läsa i bok om dylika ting. Snart hade jag glömt min blyghet och blev rent duktigt frågvis, men det tog mäster inte illa upp utan gav vänligt och blott alla upplysningar jag ville ha. Då jag till sist äntrade upp i friska luften igen, visste jag bra mycket mera än timmen förut. Det var tur, att jag den där gången träffade på en så förstående och välvillig farbror. Om han hade snäst av mig för min nyfikenhet, hade jag väl aldrig mera vågat sticka in näsan dit, där jag intet haft att beställa. Jag skulle ha varit bra mycket dummare på en massa saker och ting, om jag inte lagt mig till med vanan att fara och snoka över allt. En lärare kan aldrig komma åt att se nog mycket av det levande livet och alla dess hjälpmedel.

Jag blev väldigt imponerad av de stora byarna nerefter Vattudalen med deras pampiga gårdar, vidsträckta inägor och skogar som i sakta stigning sträckte sig så långt bort, att de förtonade i blådis vid den avlägsna horisonten; vid denna satte inga fjäll gräns för blicken och barrskogen, utan där syntes allt flyta ut i en jämn oändlighet. Men det kändes konstigt att inte se några snöfläckiga fjäll längre, inga branta, ljuslätta björklidar och inga vitskummande små forsar i skogsgläntorna.

I Strömsund tog jag in på gästgivargården, en till det yttre helt oansenlig liten gammaldags bondgård. Jag kände mig inte alls förlägen, då jag stegade in där och bad att få låna hus över natten. För att man inte skulle bli narrad att försöka tjäna pengar på mig, sa jag ifrån, att jag ville bara ha en säng. Mat hade jag själv, och kaffe begagnade jag inte. Gästgivaren, Erik Olsson i Bredgård, var en typisk fryntlig och prat-sam jämtbonde. Han tycktes bli intresserad av den lille resenären med de små anspråken och slog sig till tals med mig. Längre stod det inte på, förrän han visste, vad jag var för sorts passagerare. Då han hörde, att jag tills för bara ett par dagar sedan sprungit i getarskogen, nionde sommaren å rad, och att jag nu var på väg till stan och skulle gå igenom seminariet för att sedan kunna komma in i Härnösand, sa han: »De' va' mej en morsk fan till getarpojck! Jaja, du! Utav dej blir det nog karl, ska du se.» Själv jämnade han levnadsvägen för mig avsevärt, i det han bjöd mig äta både kväll och frukost tillsammans med sig och gårdsfolket och inte tog någonting för sängen.

På den tiden fanns det ett kommunikationsmedel som kallades »Expressen». Det var en paketskjuts som gick regelbundet en gång i veckan fram och åter mellan Strömsund och Östersund. På resan till stan hade den sällan några varor att tala om, varför ett par personer kunde få åka med. En person i Gäddede, som kände till förhållandena, hade

i god tid skrivit och tingat plats åt mig den där turen. Det kostade 10 kr. att åka de 11 milen, och resan tog tre dagar. Det var hemskt dyrt, tyckte jag. Om jag inte varit beroende av min lilla packning under färden, skulle jag ha gått de elva milen. Det hade jag klarat upp på tre dagar, och det hade varit en fin affär, då dagspenningen för en riktig arbetskarl inte var högre än 2: 50, men det hade väl blivit ganska benigt för mig att installera mig i stan utan hjälp.

Expressköraren hette Nyberg och var en lugn, trevlig och hjälpsam karl. Sina rastställen och nattstationer hade han över allt hos bönder eller på andra billiga ställen. Han betalade 75 för natten och fick då kaffe, men eftersom jag inte drack kaffe, slapp jag undan med 50 öre. Vi två delade visserligen säng, men det var mycket billigt i alla fall. Hela resan hade vi det allra vackraste väder, och det gick inte fortare än att vi hunno iakttaga alla detaljer, där vi drogo fram. Man hade här ännu den gamla uråldriga landsvägen att färdas efter. Den gick i de mest vidunderliga krokarna och klättrade ideligen uppför och utför tvära branter. Bitvis var den så smal och kullrig, att jag inte kan föreställa mig, att någon där kunde köra annat än i skritt. Då man sett en sådan landsväg, tror man inte längre, att det är bara ett skämt, då folk påstår, att våra äldsta landsvägar från början blivit »stakade av korna», vilket innebär, att man undan för undan förbättrat fästigarna, så att de blivit körbara.

Mycket bättre, än vad någon kunde ha väntat, gick det att få min husrumsfråga ordnad i stan. Nyberg körde in på en stor gård, där han hade sin station, selade av och satte in hästen, och så tog han mig med in till vicevärden. Det var en ganska gammal man, lång och till ytterlighet mager och med en egendomlig, knäande gång. Han påminde så mycket om Lars Olofsson i Blåsjön, den där snälle gubben som kastade vidjeknippan på min husbonde, då denne mitt i vintern ville skicka mig i vidjeskog. Genast hade jag klart för mig, att det där var en människa att trygga sig till för en sådan som jag. Han hette Göransson. Nyberg talade om, varifrån jag var, vad jag skulle i stan att göra, och att jag ville få hyra in mig i ett kök och hushålla för mig själv, eftersom jag hade smått om slantarna, så jag måste leva billigast möjligt. Göransson nickade förstående och ummade ett par gånger begrundande. Så reste han på sig och sa, att han skulle gå och tala med sin syster, varpå han knäade i väg tvärs över gården till huvudbyggnaden, ett långt hus i två våningar. Om en kort stund kom han tillbaka i sällskap med en smärt, medelålders dam i slät, ljus klänning och guldbågad pincené på en rak och smal näsa. Hon såg riktigt fin ut, systemen, fru Johansson. Efter vad jag sedan fick veta, var hon änka efter en folkskollärare, som av gods och guld inte lämnat mera efter sig än ett enkelt bohag och 300 kronor. Med detta lilla och den egna kraften hade änkan att klara upp tillvaron

inte bara för sig själv och sina två små flickor utan också för två pojkar i skolåldern från mannens förra äktenskap. Den unga änkan öppnade en liten affär med det där blygsamma startkapitalet, och den hade hon skött så bra, att hon vid det här laget stod sig riktigt gott ekonomiskt. Fru Johansson var en duktig liten kvinna och därtill en med hjärtat precis på rätta stället, vilket jag mer och mer fick röna. Göransson hade visst på de där få minuterna han var borta, hunnit klargöra min belägenhet nöjaktigt för sin syster, för det blev inte något resonerande mer om den saken. Jag skulle bara gå med henne och se, om jag ville bo i hennes kök. Detta visade sig vara stort, ljust och rymligt. Det var uppenbarligen, har jag senare förstätt, taget till med den beräkningen, att man där skulle kunna ställa upp både varp- och vävstol och utföra vilka skrymmande sysslor som helst. Där fanns både säng, kommod, byrå och ett litet extra bord, och ändock var det stort fritt golvutrymme. Ute i förstugan var ett trappkontor, där jag kunde få ha mina matordningar. I det stora skåpet funnos kökskärl, porslin och glas av alla de slag till mitt fria förfogande. Givetvis skulle jag också få sängkläder och handduk, och detta allt för 4 kronor i månaden! Naturligtvis accepterade jag ögonblickligen och med tacksamhet. Jag hade ju aldrig i mitt liv haft det så fint och bekvämt förut. För övrigt skulle jag än i dag inte känna det på minsta vis förnedrande att ha det ordnat på det sättet, om jag skulle nödgas vistas borta från hemmet någon längre tid. Familjen lagade sin mat i köket, men jag minns inte, att jag hade någon olägenhet därav. Det gick så friktionsfritt som helst.

Hur inträdesprövningen till seminariet försiggick, kommer jag nu inte ihåg, men förmodligen avlöpte det hela smärtfritt. Om något hade krånglat och sett hotande ut, lär det nog ha bitit sig fast i minnet. Det gick bra att få komma in. För övrigt skulle det ha velat mycket till, innan jag blivit avvisad, eftersom jag var ifrån Frostviken, dit folkskoleinspektören, som också var seminariets inspektor, hade så förtvivlat svårt att få några lärarekrafter. Stor okunnighet hade knappast räckt som kassationsanledning. Den hade nog fått lov att kompletteras med en utpräglad dum uppsyn. Jag var den ende manlige sökanden, men av flickorna blevo 34 intagna. Jag medger gärna, att mitt mod sviktade en smula vid anblicken av denna stora jänthop, mot vilken jag, lille stackare från yttersta obygd, hade att hävda mitt köns anseende. Nog skulle det ha varit bra, tänkte jag, om det hade funnits några pojkar till, så att jag hade haft sällskap. Jag komme förmodligen att få känna mig fasligt ensam och överflödig i denna stora församling av idel kjoltyg. Detta visade sig dock snart vara onödiga bekymmer. Det var genomgående snälla och hyggliga töser, de där inte alls gjorde några ansatser till att vilja förbittra tillvaron för mig. Att jag inte förlorade mitt unga hjärta till någon av alla dessa enkla, naturligt rara flickebarn, be-

rodde nog bara därpå, att jag beständigt virvlade runt mitt uppe i hela surven, så att jag aldrig hann få ordentligt ögonfäste på någon av dem. För övrigt var den frågan inte aktuell för mig och fick inte lov att bli det på många år.

Seminariet var inrymt i två salar en trappa upp i goodtemplarhuset, som sades vara det största i sitt slag i hela riket. Det var verkligen en ansenlig byggnad med stor teatersalong, logelokaler, rymliga kafélokaler m. m. I den ena av våra salar var övningsskolan inhyst och i den andra seminariet. Utrymmena voro tillräckligt stora och det var ljust, snyggt och varmt där inne. Vad snyggheten och värmen beträffade, berodde de bra mycket på oss elever själva. Det var nämligen så ordnat och bestämt, att vi skulle bära ved, elda och städa två och två en vecka i taget i tur och ordning. Det överläts åt oss själva att på lämpligaste sätt para ihop oss och göra upp schema för denna tjänstgöring. Eftersom vi voro udda antal, kunde vi ju inte bli jämna par. Det var naturligtvis jag som blev till övers vid uppsorteringen. Då proponerade en av flickorna, att jag skulle ensam sköta om vedbärningen och eldningen hela tiden och slippa delta i städningen. Alla jäntorna tyckte, att detta var ett bra förslag. Då jag anmälde en avvikande mening av innehåll, att pålagan på föreslaget sätt bleve alldeles på tok orättvist fördelad, och sa tvärt ifrån, att jag inte gick med på detta utan komme att elda och städa bara min vecka och därmed basta, vädjade man till min riderlighet. Som artig kavaljer kunde jag väl inte tåla se, att damer kånkade på vedkorgar. Härtill svarade jag, att så artig som här sattes i fråga varken kunde eller ville jag vara, men om de lovade att varje lördag genom ordningskvinnan lämna mig var sin femöring och därtill befriade mig från städningsplikten, så skulle jag klara upp vedbärningen och eldningen hela tiden. Mitt anbud antogs på stående fot och nästan enhälligt. Det var bara två härjedalsflickor som tyckte, att det var bättre att elda själva och behålla sina femöringar. Antagligen hade de inte mera pengar att vifta med än jag. Det här började ju riktigt bra för mig! För första gången i mitt liv hade jag en bestämd och säker inkomst, visserligen inte stor, bara 1: 60 i veckan, men för kursens 12 månader blev det dock 83: 20, och med de dåvarande låga matpriserna räckte det mer än väl till att fylla hela mitt behov av matfett under seminarietiden. Visserligen måste jag vara uppe på seminariet varenda morgon senast kl. 7 och tända i de båda kaminerna, men det gjorde ingenting. Där hade jag det ljust, varmt och skönt att sitta och läsa på läxorna samt fri tillgång till kartor, planscher och annan undervisningsmateriel. Det var inte alls farligt. För övrigt hade jag ju var 17 vecka fri, då de båda härjedalstöserna tjänstgjorde.

22. *Vedhuggare och hotelldräng.*

Eftersom vi ha råkat komma in på kapitlet om mina binärningar, kunna vi ju fortsätta. Det fanns många hyresgäster i gården, där jag bodde, och då det blev känt, att jag var i behov av att tjäna en slant och villigt gjorde vad som helst, fick jag vedhuggning hos flera av dem. Det var inte högre betalning än 2 kr. famnen, och en famn är otroligt dryg att kapa för hand och klyva, men det fäste jag mig icke vid. Det var bara på små mellanstunder jag kilade ut i vedboden, men då och då fick jag i alla fall gå och kassera in en eller annan krona, och det var bra att få. Lätt tjänad var den slant man fick, då man följde resande till stationen och bar kappsäckar, och det inträffade allt emellanåt, ty landsbor brukade ta in hos Göranssons, och då det var någon av dem som behövde bärarhjälp, stötte gubben alltid på mig. Min taxa var 25 öre, till dess en välklädd och en smula beskänkt arbetare, som jag följt till stationen, gav mig en 50-öring och sa, att jag skulle inte vara dum och ta mindre. Den som hade så mycket grejor, att han inte klarade dem själv, ansåg han ha råd att betala den slanten, och om det var någon så lat eller fin, att han inte ville bära sin kappsäck själv, hade den tusan råd att betala ordentligt. Sen begärde jag alltid 50 öre, och det var ingen som muckade. I närmaste gård hade de en stor mekanisk mangel för handkraft som folk hyrde pr timme. Där tjänstgjorde jag allt emellanåt som motor för 25 öre i timmen. På det sättet skrapades det ihop en liten slant då och då. Min ekonomi förbättrades, så att jag t. o. m. kunde kosta på mig lyxen att gå på teater några gånger. Två kvällar å rad var jag och såg »Jorden runt på 80 dagar»; så intressant var den. Vidare var det »Tattlows hemlighet» och en tredje gång ett stort sällskap av idel tvättakta negrer med utomordentligt skojigt program. Jag tog förstås bara ståplats, men jag kände vaktmästaren, så det gick bra att få sätta sig på bakersta bänken uppe på läktaren, om där fanns någon ledig plats. »Gödde i Göljaryd» måste jag av ekonomiska skäl avstå från att se och höra, men hade jag vetat, att något sådant tillfälle inte mer komme att yppa sig, och att jag själv en gång skulle befinna mig på Göddes sten på Skansen med tusentals människor omkring mig, hade jag nog lånat ur hushållsskassan och betalat igen det med ett par dagars fasta.

Då vårterminen närmade sig sitt slut, började jag bli nervös för huru jag skulle använda ferierna på bästa sätt. Att resa hem till Frostviken hade jag absolut inte råd till. Det skulle ju ha kostat minst 32 kr., och så mycket hade jag ingen utsikt till att kunna förtjäna där hemma under ferierna. Då fick jag se en annons i en av lokaltidningarna. Stadshotellet ville ha en sommardräng. Lönen var 25 kr. i månaden och mat och rum. Jag gick ögonblickligen dit och sökte upp källarmästaren. Det var en relativt ung och mycket välfödd herre, en god reklam för sin restaurant. Stadshotellet hade inga resanderum. Källarmästaren tittade stort på mig,

då han hörde, att jag var seminarist och ville ha drängplats hos honom. Jag sa som sanningen var, att jag var fattig och behövde tjäna en slant och tog därför vad arbete som helst, om jag bara kunde gå i land med det. Det tyckte han lät bra, och han skulle gärna ha tagit mig, om jag varit ledig med detsamma, men det var 14 dagar kvar, tills seminariet slutade. Jag skulle emellertid få titta upp om en vecka och hämta slutbesked. Då den tiden var gången, hade han ännu icke fått någon dräng, och så fick jag platsen för två månader. Längre kunde jag inte stanna, för jag hade annat i kikaren för sista månaden av sommarlov.

Första veckan var det väldigt knogigt på hotellet, för nu i slutet av maj kom det en kallknäpp, så det gick åt stora mängder med ved. Det var kastved som skulle kapas för hand och bäras ut i de olika lokalerna. Vissa dagar gick det åt nära på en hel famn, men vi voro två om arbetet. Där fanns ju vaktmästare också. Arbetsdagen började kl. 7 på morgonen och slutade nog aldrig före 8 på kvällen, men det var inga tunga sysslor och maten var utmärkt bra. En stor skara kvinnliga tjänstear dar av alla grader fanns det, och alla voro de glada och vänliga mot mig.

Det var en otrolig massa sysslor att utföra på det där stället och det mesta, för att inte säga alltsammans, var nya saker för mig, följaktligen intressant och liksom arbete i gemen utvecklande. Inte allting var så särdeles trevligt, men jag hade tagit sysslan, och då var det ju bara att utan sura miner uträtta, vad man blev befalld till, så mycket mera som jag hade ordentligt betalt. Då jag första gången satt på kuskbocken och skramlade i väg till brännvinsmagasinet med ett lass bart skinande tomflaskor, kändes det nog lite ruggigt, och ännu sämre var det att knega dit till fots med en tom brännvinsankare på axeln. Däremot generade det mig inte att sopa gatan. Det skulle göras två gånger i veckan, och hotellets gatuandel upptog halva gatbredden av ett halvt kvarter. Två gånger i veckan hade jag att skjutsa grismat till ett torp en bit ovanför stan, där källarmästaren hade 7 grisar. Två gånger i veckan fick jag följa källarmästaren på torgronden. Det var väldigt livat. Det syntes på »ståndspersonerna», att källarmästaren var stor kund och fruktad sakkunnig. Jag blev skickad till affärer och hantverkare av alla möjliga slag, till järnvägen efter småkollin och hela hästlass varor, till posten, telegrafen och banken etc. etc. En gång var jag t. o. m. inom fångelsets murar; det var för att hämta några möbler som reparerats där på verkstaden. Söndagarna hade jag intet annat att göra än att ge hästen mat och se till, att det fanns ved nog i köket. Då hade jag god tid att ströva omkring i stadens omgivningar, och det gjorde jag grundligt, ty där var mycket nytt att se för en fjällpojke. På lediga stunder under skoltiden trängde jag in över allt, dit man över huvud kunde komma utan att göra inbrott eller störa hemfrid. Om det varit i dessa dagar, hade jag alldeles säkert blivit fast som spion uppe på artilleriet. Jag åtnöjde mig inte

med att gå omkring och kika på kanonerna, utan jag trängde in i logement, matsalar, kök, stallar, rid- och gymnastikhus. I stadens alla tryckerier och verkstäder såg jag på arbetet och grubblade över de konstiga maskinerna. Märkvärdigt nog snäste man mig ingenstädes, trots att jag borde ha irriterat genom min närgångna nyfikenhet. Om jag varit lika frågvis, hade jag väl knappast undgått att bli utkörd, men jag mest bara tittade och funderade över allt detta nya och märkvärdiga. Då jag efter 16 månader återvände till mina fjäll, var det nog inte många jämnåriga stadspojkar som visste mera än jag om den lilla staden. Att detta skulle få något värde för min kommande verksamhet, hade jag inte tänkt på, men snart kom jag underfund med, att detta gav ett vetande, lika användbart och värdefullt som trots något annat. Därför kom jag också framdeles att odla nyfikenheten men då med klar beräkning.

23. På småskoleseminariet.

Om vi så skulle titta lite närmare på förhållandena vid seminariet. Där var det bara två lärarekrafter, nämligen föreståndaren eller rektorn som han fick heta, och lärarinnan vid övningsskolan. Rektorn, N. P. Westlinder, fyllde 50 år, medan jag var i stan. Han hade varit folkskollärare, innan han blev föreståndare för seminariet. Han var mycket döv, och det inverkade menligt på undervisningen. Hans föredrag var tillräckligt starkt men entonigt och onyanserat, man skulle kunna säga opersonligt, varför han hade svårt att fånga intresset. För att rektor skulle kunna höra, vad eleverna sade, måste de anstränga sig så mycket med att tala högt, att deras ungdomligt mjuka röster löpte fara att hårdna till och bli onaturliga. I synnerhet välläsningen blev lidande därpå. W. förberedde alltid läxorna grundligt men gav därvid icke mycket utöver läroboken. Vid förhören kunde han naturligtvis inte heller kräva mera, och det var klokt, ty det fanns inte tid till annat än det allra nödvändigaste. Westlinder var högkyrkligt ortodox och ytterligt intolerant i religionsfrågor. Han lade ned en betydande möda på den otacksamma uppgiften att söka bevisa, att barndopet är anbefallt i nya testamentet, och att baptismen i följd därav är en mycket farlig villolära. Han ansåg det vara av vikt, att man hade klart för sig och trodde, att brödet och vinet i nattvarden verkligen äro Kristi lekamen och blod och icke blott sinnebilder därav. Frälsningsarmén tålde han inte för dess »lättfärdiga fasoners» skull. Vi blevo inte förbjudna att besöka frikyrkliga sammankomster men väl varnade för »villolärorna». Åtminstone på mig hade detta den verkan, att jag blev nyfiken på farligheterna och gav mig till att på ort och ställen undersöka dem, och det hade jag nog bara gagn av, fast jag inte blev någons proselyt. Rektor undervisade själv i alla kunskapsämnen utom räkning och geometri och ledde en och annan övningslektion.

Övningsskolan sköttes av fröken Maria Hasselgren. Hon hade hand om storparten av de praktiska övningarna och handledde seminaristerna i alla övningsämnena samt i räkning och geometri. Hon undervisade redigt och klart, var lugn och bestämd i sitt sätt och absolut fri från all tillgjordhet. Hon var väl inte mera än 30 år, men vi hade alla mycket större respekt för henne än för rektorn.

Om man undantar pedagogik med metodik voro ämnena de samma som i folkskolan och kurserna i stort sett av samma omfattning. I kristendom tillkom likvisst en lärobok i bibelkänedom. Den boken vållade mig en hel del huvudbry, genom att den, så vitt jag kan förstå, framhävde verbalinspirationen som ett faktum. Den Helige ande hade ingivit de bibliska författarna, vad de skulle skriva och under skrivandet bevarat dem från att begå fel, hette det utan reservation. Redan innan jag for till seminariet, hade jag med glupande aptit slukat boken »Människan, hennes uppkomst, liv och bestämmelse» av N. Lilja. Det var en diger volym ren Darwinism, oerhört intressant men förfärligt farlig för sinnesfriden hos en som uppfostrats till en strängt biblisk livsåskådning. Jag kom nu in i en långvarig kris som till sist blev så pass besvärlig, att jag i ren desperation försökte mig på att vara »fritänkare» ett par år, men det gick inte riktigt bra. Både det ena och det andra behöll jag visligen för mig själv, ty på den tiden dugde det inte för en fattig, framåtsträvande yngling att visa prov på några avvikande tendenser från det hävdvunna. Man fick lov att kväva sin eventuella oppositionslusta, om man ville undvika, att besvärliga hinder lades i ens väg. Så småningom redde ju det hela upp sig för mig utan, så vitt jag kan förstå, några skadeverkningar för mig personligen, men min religionsundervisning under tiden blev naturligtvis bara ett torrt framställande av kunskapsstoff.

Pedagogik som fristående ämne förekom inte utan ingick i metodiken och naturligtvis i religionsundervisningen. I metodik hade vi en liten men naggande god lärobok, nämligen »Småskolans metodik av Fredrik Sandberg». Det är rent märkvärdigt, huru mycket författaren kunnat få in på några och hundra sidor oktav. I en »inledning» på 14 sidor ger han först en historisk översikt över småskolans uppkomst och utveckling, vidare redogöres för olika former av småskolor, om småskolans läroämnen, om undervisningens allmänna anordning, om skolålderns början, om hemmens och skolans samverkan, om lärarepersonligheten och om undervisningens huvudsyfte att vara uppfostrande. Sedan kommer ett kapitel om didaktiken eller den allmänna undervisningsläran, och sist redogöres i den speciella metodiken för tillvägagångssättet vid undervisning i de särskilda ämnena. Som bilagor följa förslag till läsordningar samt småskolans figuruppsättning i teckning enligt »Stuhlmansska metoden». Denna rör sig med idel raka streck av olika längd

och lutning på rutat papper, ordnade fristående i rader, sammanställda till rankor, fristående större figurer och ytmönster. Vi seminarister fingo för övrigt teckna efter dessa små planscher, och jag tror inte vi hunno längre, ty det var inte mycken tid anslagen åt ämnet. Egendomligt nog har det visat sig, att barn kunna vara lika så intresserade av dessa prosaiska sammanställningar av gråa blyertsstreck som av de fantasifyllda, färggranna teckningar barnen numera få tota till redan på begynnelsestadiet. Detta beror säkerligen därpå, att de förra äro i besittning av något mycket viktigt, som de senare sakna: reda, ordning och symmetri. De äro i sitt slag vackra och det på ett för barnet begripligt sätt. Härtill kommer, att de äro för barnet möjliga att korrekt efterbilda. Barnet glädes nog i regel mera över att ha åstadkommit en bra kopia av en enkel sak än över sin »självständiga skapelse» av ett riktigt missfoster till original. Metodiken fingo vi plugga in riktigt ordentligt. Av de märken jag satt i läroboken ser jag, att vi repeterat den två gånger. Vid de praktiska övningarna hölls det styvt på, att vi noga följde reglerna. Detta hade naturligtvis till följd, att det blev något stelt och bundet över det hela, men detta var ju ingenting egendomligt för denna övningskola. Det är ofrånkomligt på varje lärares begynnelsestadium och kan därför inte bli föremål för klander.

Utom i fråga om fackutbildningen blev seminariekursen för eleverna i gemen endast en välbehövlig repetition av folkskolekursen, och för mig var den helt enkelt ersättning för den folkskola jag inte fått. Utan den hade jag väl sedan knappast kommit in i folkskoleseminariet.

Westlinder höll mycket noggrann uppsikt över sina elever även utanför skolan. Sedan kursen pågått en tid, gjorde han besök hos de familjer, där man hyrde rum eller var inackorderad, och hörde efter, huru man uppförde sig. I regel torde han fått veta bra lite på det sättet, men vetenskapen om att man var påpassad och att det behövdes så föga för att man skulle få obehag därav, gjorde att man ytterligt noga höll sig på mattan. Under det jag tjänade på hotellet, hade rektorn kommit dit också och hört sig för. Att gå på bal var absolut förbjudet, och det hade alldeles säkert blivit mycket tråkigt för en seminarieflicka, om hon visat sig ute i herrsällskap. Systemet var naturligtvis alldeles felaktigt. Vi voro vuxna ungdomar, inställda på en allvarlig livsuppgift, och borde såsom sådana ha åtnjutit förtroendet att sköta vårt privatliv efter eget skön. Särskilt betänkligt var, att kontrollen antog karaktären av spioneri. Sådant leder ofelbart till att den skuggade »går under jorden» som det nu heter i krigsländer.

24. »Litterära klubben».

Under östersundsvistelsen begagnade jag mig flitigt av de extra bildningstillfällen som stodo mig till buds och som min klena ekonomi tillät.

Jag tror inte, att jag försummade en enda av Arbetareinstitutets populärvetenskapliga föreläsningar. Kort efter min ankomst till stan blev jag bekant med en mycket trevlig yngling som var son till vaktmästare Eriksson på norra folkskolan. Denna låg nära seminariet. Det var därför vi råkade stöta ihop. Då han hörde, att jag kände mig rätt bortkommen i hela den där jänthopen på seminariet och gärna ville ha några bra pojkbekanta, sa han att jag skulle följa med honom på K. F. U. M. en viss kväll, så skulle han skaffa mig en hel del av den sorten. Jag invände, att jag inte hade råd att gå in i någon förening. Det behövde jag inte heller, sa han. Jag kunde som han vara s. k. passiv medlem. Det kostade ingenting. Jag följde med, och det ångrade jag sannerligen inte. Där voro i en mindre, mycket trevlig sal församlade c:a 12 ynglingar i olika åldrar, den äldste kanske 30 år. Det var en lång vacker pojke med de allra minsta fötter jag sett på någon vuxen. Men han hade föga glädje av dem, eftersom de voro så vecka, att han måste begagna kryckor. Till yrket var han bokhållare. Jag har glömt hans namn men inte hans fina sätt och den inre bildning och livserfarenhet han visade sig vara i besittning av. Han var ledare för den här gruppen; den som kallade sig »Litterära klubben» men kunde lika gärna ha hetat något annat, eftersom man sysslade med allt möjligt, där det gällde att bruka munnen på ett hyfsat sätt. Den där kvällen hade klubben diskussionsmöte. Först gav ordföranden en redogörelse för huru det skulle gå till vid ett stadat meningsutbyte många emellan. Det var en liten lektion i möteskultur. Så släpptes det hela lös efter reglerna. Något så roligt hade jag inte varit med om förut. De äldre, i sådana stycken erfarna deltagarna yttrade sig troligen bara (»gjorde visst på enkom») för att vi fåkunniga skulle få riktigt klart för oss, inte bara huru man rätteligen skulle bete sig, utan också vad man icke fick tillåta sig en sådan gång. Ordföranden fick god användning för sin klubba, ty det förekom ideligen förbrytelser än mot formella överläggningsregler, än mot god ton. En skenade iväg långt bort från ämnet och måste hämtas tillbaka igen, en annan blev så ivrig, att han började prata utan att ha begärt ordet, en tredje tycktes ha ilsknat till i anledning av föregående talares yttrande och började bli otidig mot denne, så att han blev nedklubbad och måste be om ursäkt, och en fjärde lyckades krångla till sitt anförande så, att ingen människa kunde begripa, vad han hade velat säga. Det fanns särskild sekreterare, men ändock antecknade ordföranden flitigt hela tiden, och då diskussionen var avslutad, kom detaljkritik av de uppträdandes sätt att stå, att hålla händerna, att utföra gester o. s. v. En hade använt felaktiga uttryck, en annan hade disponerat sitt anförande dåligt etc. etc. Det hela var en mönsterlektion i så hög klass, att vilken yrkespedagog som helst skulle ha haft nöje av att åhöra dem.

Jag blev trogen medlem i Litterära klubben hela tiden jag var i stan,

och fråga är, om jag inte utvecklades mera där än på seminariet. Vi hade övningar i välläsning och deklamation, vi skrevo uppsatser och läste upp, höllo korta föredrag, fingerade stämmor och sammanträden och diskuterade allt som oftast. Till sista sammanträdet under vårterminen inbjödo vi stöttepinnarna i föreningen och hade stor uppvisning av alla våra litterära färdigheter. Även jag fick medverka med att läsa ett prosastycke. Jag hade velat deklamera »Det eviga» av Tegnér, men vår ordförande sa, att jag inte var mogen för den uppgiften än på länge.

Jag tror inte, att man fört in mig i några rullor på K. F. U. M. I varje fall betalade jag ingen avgift, men jag hade lov att gå upp på lokalen, när jag ville, och läsa böcker och tidningar som där voro tillgängliga. Där fick jag en dag se ett alldeles färskt tidskriftsnummer, och det fångade mitt intresse bums och helt. Den tidskriften skulle jag ha, änskönt den kostade 10 öre för varenda vecka. Den föresatsen höll jag troget in till det bittra slutet, som kom efter tre år, då tidskriften lades ned. Då jag bekom det sista numret, hade jag inte långt efter tårarna, så fullväxta karlen jag var. Det var nämligen »Ljus», det första, riktiga. Hela vår nuvarande månghövdade s. k. veckopress har icke att uppvisa något tillnärmelsevis lika bra. Varje nummer bestod av ett åttasidigt omslag med korta populärvetenskapliga uppsatser och notiser. Innanmätet utgjordes av vad vi skulle kunna kalla en följetong och skulle alltså samlas för att sedan bindas in. Då jag fått det hela färdigt, hade jag ett litet bra bibliotek. Det var »Sveriges rike» i två band, »Naturen och dess krafter», »Naturfolkens liv», »Bildkonsten», »De stora upptäckternas historia», »Människokroppen», »Karl XII» och flera skönlitterära böcker av framstående författare. Alla de där kunskapsböckerna voro nyskrivna och tillrättalagda för en bredare publik. Papperet var gott och utstyrseln förstklassig. Det var något att få och äga för småskolläraren längst inne i fjällvärlden och sedan för seminaristen. Hela samlingen har jag på senare år skänkt till Jämtlands bibliotek, eftersom någon sådan inte fanns där förut, men det är inte utan, att jag ångrat den frikostigheten. Man borde inte skilja sig från dylika gamla goda vänner utan bereda dem plats i hyllan i bredd med de nya bokbekantingarna och låta deras nötta ryggar påminna om alla de lyckliga stunder man haft tillsammans, medan papperet ännu var vitt och sinnet ljusst och lätt.

25. Frälsningsfolk.

Till synes obetydliga små händelser, som på köpet kanske inte ha det bittersta med en själv att göra och som utspelas i förbifarten inom bara några få ögonblick, kunna så etsa sig fast i ens inre, att de vid givna tillfällen hela livet igenom framträda skarpt och tydligt i alla sina enskildheter och påverka ens handlande. En sådan bagatellartad hän-

delse upplevde jag i Östersund den där tiden. Kapten Ingmansson vid frälsningsarmén var en den älskligaste lilla kvinna man kan tänka sig. Hon var ung och verkligen vacker, hade en mjuk, välklingande röst och ögon som utstrålade godhet, men hon verkade så vek och världsfrånvänd, att man tyckte, att hon inte just skulle orka med tyngre ting än sitt lilla tunna nyatestamente eller vilja lägga hand vid något »orent och besmitteligt». — En lördagskväll vid 11-tiden mitt i värsta vintern var jag på hemväg från »Litterära klubben». Det var så fruktansvärt kallt, att jag måste småspringa för att hålla mig varm. Då fick jag långt borta på den i övrigt alldeles folktomma gatan se ett par personer komma promenerande arm i arm. De försökte att hålla sig mitt i gatan, men det gick dåligt. Än bar det i väg för dem åt ena sidan, än åt den andra. Den ene var en gammal långskäggig gubbe av kolingstyp, i sig själv tillräckligt ruffig och fränstötande och nu därtill så plakat full, att han uppenbarligen inte skulle ha kunnat stå för sig själv. Men trots detta hade han damsällskap och det en tös som vem som helst skulle ha tyckt om att så där förtroligt gå arm i arm med och samspråka med. Det var nämligen ingen mindre än kapten Ingmansson! För att kunna balansera gubbkräket måste hon hålla honom under armen och klämma sig tätt uppefter honom, och ändock var det inte mer än nått och jämt att de kunde hålla sig uppe. Jag hörde henne med sin blidaste röst pjollra med »farbror», att han skulle försöka hålla sig upprätt, så skulle hon hjälpa »farbror» hem. Jag stod och tittade efter det omaka paret, ända tills det vek av upp genom en gränd. Från det ögonblicket vet jag, att det verkligen finns kristna. Den episoden står än i dag i alla sina detaljer klar för min inre syn, och jag kommer aldrig att glömma den, lika litet som jag efter den där händelsen någonsin skulle ha kunnat förmå mig till att vifta undan en salvationist som kommit till mig i något ärende för sin sak. Kärleken går fram på fjäderlätta fötter genom världen, men den lämnar varaktiga spår efter sig. De här spåren t. ex. äro nu 44 år gamla, men tidens alla stormar ha icke kunnat sopa igen dem.

På tal om frälsningsarmén bevarar jag därifrån ett annat minne, som åtminstone har affektionsvärde. Jag blev där i tillfälle att få höra och se själve William Booth. Jag förstod ju inte hans språk, men redan hans gester och tonfall voro i hög grad fängslande, och så hade han förstås en utmärkt tolk. Booth var uppenbarligen en folktalare av Guds nåde. Han kunde konsten att popularisera. Jag kommer än i dag ihåg ett bra trick av honom. Han berättade om Daniel i lejongropen. Konung Darajaves av Medien hade ju av Davids avundsmän låtit narra sig till att utfärda den idiotiska förordningen, att vilken som helst i hela hans rike, som under 30 dagar vände sig med bön till någon annan än till konungen själv, skulle kastas i lejongropen. Nu lät Booth Daniel hålla stor rådpägning med rikets alla höga herrar. Bäst de sutto där och dryftade det

storpolitiska dagsläget, ryckte Daniel till, drog upp klockan ur västfickan — Booth gjorde nu på samma sätt — bockade sig för den lysande församlingen och sa: »Mina herrar! Jag ber Er vara vänliga att ursäktas mig, för att jag avlägsnar mig på en stund. Jag kommer snart tillbaka. Jag skall bara förrätta min bön, såsom jag alltid brukar på det här klockslaget.» Det här stämde ju inte varken med den bibliska relationen av händelsen eller med tidsförhållandena, men det gjorde sig utmärkt, och jag tror inte, att avvikelsen åstadkom någon förargelse. Som lärare har jag då och då tagit mig liknande friheter och kunnat glädja mig åt, att barnen genast varit med på galoppen. En gång bytte jag i skapelseberättelsen ut den obegripliga frasen »och det vart afton, och det vart morgon . . .» mot det vardagligt färgade uttrycket »å på det gjorde Gud kväll» den och den dagen. Då barnen sedan skulle försöka återge berättelsen, var där en liten tös, som lyckades få till min passus ännu mera målande och bra. Hon sa: »Å på de' gjorde Gud kväll första dagen å gick hem.» Om det varit en statarflicka som haft ordet, hade hon antagligen låtit den gode Guden gå hem och lägga sig, alldeles som pappa brukade göra, men den här jäntan hade en far, som inte behövde slita och slava in i blåsena kvällen och komma hem alldeles tröttkörd och sömngäddig. Det är klart, att jag inte »rättade» flickans uppfattning, att Gud gick hem, sedan han slutat arbetet för dagen. Mästaren får inte hålla så på sin värdighet, att han kasserar något som lärjungen gjort bättre än han själv.

26. På slöjdkurs tillsammans med »riktiga» lärare 1899.

Som läsaren kanske erinrar sig, ville jag inte binda mig hos källarmästaren på Stadshotellet för mer än två månader, eftersom jag hade något särskilt i kikaren. Jo, det var så, att hushållningssällskapet skulle anordna en utbildningskurs i slöjd för folkskollärare. De flesta av de lärare, som då voro i tjänst, hade nämligen inte fått utbildning i slöjd vid seminariet. Så fort kursen annonserades, bad jag min rektor om en rekommendationsskrivelse. Så sökte jag in vid kursen och kom verkligen med. Om jag inte minns fel, pågick den hela augusti månad. I varje fall fick jag lov från seminariet första veckan under höstterminen, för att jag skulle få vara med till slöjdkursens slut. Lärare var Wilhelm Nordin från Skara, »Statens undervisare i slöjd», som det står på det betyg jag fick vid kursens slut. Nordin var en äldre, korpulent och godmodig herre, den där kunde sin sak. Han hade hållit sådana kurser förut i Östersund. Flera av denna kursens deltagare hade varit med förut och kommit så långt, att de gjorde fanerade och polerade möbler, snidade trä och glödrerade. Särskilt kommer jag ihåg kantor Olsson från Brunflo, som hela tiden skar på en jättestor spegelram. Det här var första gången jag fick arbeta med fullständig uppsättning verktyg. Förut hade jag mest

använt kniv och navare. Nybörjaren hann förstås inte så långt på den korta tiden, men jag tillägnade mig dock konsten att utföra både vanlig och halvförtäckt sinkning ordentligt, efter det att jag i rask takt passerat pinn- och stickstadiet. Mycket bra var också, att man fick en liten hum om verktygsskötsel.

Vi voro ett 20-tal elever, alla folkskollärare utom en lappkateket och jag. Där fanns en grupp mycket goda sångare, och de hade en ypperlig anförare i Erik Olsson från Mattmar. »Ecke», som han kallade sig, lever ännu i tacksam hägkomst hos alla äldre jämtar för alla sina trevliga visor och historier på jämtmål. Han utgav ett flertal häften sådana under den gemensamma titeln »Gott humör». Vi höllo till på norra folkskolan. Nästan varenda rast samlade Ecke sina sångare i ett av klassrummen, och då blev där kvartettsång, så att det hördes långt bortefter gatan. Det rädde en utomordentligt god kamratanda i denna krets, där också jag fick känna mig ha hemortsrätt, fast jag befann mig bara i första förberedande.

Vi hade hela 2 kr. i dagtraktamente från hushållningssällskapet, och av det hade jag åtskilliga kronor kvar vid kursens slut, ty jag fick som vanligt bo hos fru Johansson och hushålla för mig själv. Av min dränglön på hotellet hade jag alltsammans kvar utom 9 kr., och dem hade jag fått valuta för. Fru Johansson tyckte nämligen, att jag hade dåligt med underkläder och sa, att om jag ville, skulle hon sköta om, att jag fick ett halvt dussin lärftsskjortor till billigt pris. Frun tillhörde metodistförsamlingen, och där hade de förstås en syförening. Där skulle jag nog få hjälp ur skjortdilemmat, trodde hon. Att någon människa brukade ha ett helt halvdussin skjortor, hade jag aldrig hört omtalas, men det sa jag inte ett knyst om utan tackade ja till anbudet. Så tog fru Johansson mått på mig, och det stod inte länge på, förrän jag hade mina sex skjortor à 1:50, och det var plagg som passade precis. —

27. Slut på »semis». Hemfärden.

Under höstterminen kunde jag inte få bo hos fru Johansson, men hon skaffade mig ett lika bra ställe på andra sidan gatan. Det var så, att hon måst byta piga. Den förra, som var från stan, hade gått hem på kvällarna, men den nya var en landsflicka, och det fanns ingen annan nattplats åt henne än i köket.

Läsaren undrar väl, huru det kunde gå i seminariet för en elev med en så mångskiftande enskild praktik som min. Av betyget att döma ser det ut att ha gått bra. Utom i pedagogik och metodik, där jag fick bara godkänd, gavs mig överbetyg i alla huvudämnena, även i undervisningsskicklighet, och de betygen stodo sig i fortsättningen. Katekesen och bibliskan behövde jag knappast titta i. Samtliga läroböcker voro så kortfattade, att det var en smal sak att plugga i sig vartenda dugg, så upp-

tränad som jag var i att lära utantill. Som jag för eldningens skull måste upp tidigt på morgnarna, behövde jag inte läsa så mycket på eftermiddagarna. Det tar ju också bäst att läsa i de tidiga morgontimmarna.

Vi hade examen den 19 december och följaktligen bara fem dagar kvar till julafton. Det var inte tänkbart för mig att hinna hem till Frostviken på den korta tiden, då jag inte hade råd att ta gästgivarskjuts utan måste försöka att få följa med »expressen» till Strömsund och sedan med postskjutsarna uppefter Vattudalen. Jag räknade ut, att det till jul skulle vara så mycket varor att frakta, att expressen skulle behöva sätta in en extra häst, och om jag körde en sådan, borde jag få följa med gratis. Detta visade sig vara fallet på den ena av stadens två expressbyråer.

Gud är de dårars förmyndare, och små sår och fattiga vänner skall man inte förakta. Om inte en god vän jag fått, en skomakare, van med vinterresor, lagt saken till rätta för mig, så hade jag bra säkert förfrusit mina fötter på den färden. Det gick bra, tack vare att han trugade på mig till låns ett par ofantligt stora ytterskor. Vi startade en eftermiddag från stan för att köra de två milen till Lit och övernatta där. Fast vi hade ganska tunga lass, gick det raskt undan, helst sedan vi passerat byn Kläppe, varifrån det sluttar hela vägen ned mot Indalsälven. Det var blidväder och alltså lätt glid för medarna. Expressen hade inga kommissioner åt folk så i närheten av staden, varför vi fingo köra utan uppehåll. Under natten slog vädret om till kyla, varför jag på morgonen bytte ut mina resårskor och galoscher mot de där stora ytterskorna. Enligt min vän skomakarens råd stoppade jag rikligt med halm i skorna. Det var min räddning, ty innan kvällen hade vi en så fruktansvärd kyla, att jag knappast varit med om värre, men halmen gjorde, att jag ändock hade det riktigt varmt och skönt om fötterna. Det blev en ledsam dag. De arma hästkrakarna drogo av alla krafter, så fort det var den minsta motluta. Det gick så trögt, att det skrek under medarna. Endast korta stunder kunde man åka bak på lasset. Det var att luska och springa nästan i ett för att hålla sig varm. Jag hade på mig flerdubbla skjortor och en riktigt bra överrock, som jag för en billig penning kommit över på stampen, men det var nätt och jämt jag klarade mig ändå. Sprit skall ju vara farligt att förtära under sådana förhållanden, men jag tror faktiskt, att den räddade mig från förkylning och lunginflammation den gången. Jag kan ju nämna, att våra båda lass, efter vad jag småningom kom under fund med, bestodo uteslutande av spirituosa. Det var större och mindre ekkaggar, massor av bleckkuttingar och flera stora lådor med literflaskor. Vi voro ute med julglädjen och uppenbarligen efterlängade, ty över allt var folk oss till mötes och hämtade sina kaggar, kuttingar och flaskpaket. Mångfaldiga gånger under dagens lopp kilade vi in i stugor vid vägen och fingo oss kaffe, i vilket vi höllde brännvin i stället för grädde och drucko så skållhett vi kunde. En sådan bland-

ning kallas »kask». Det blev många kaskar den dagen. Dessutom togo vi oss en klunk konjak emellanåt. Som jag inte hade någon som helst spritvana, borde jag ha blivit redlöst överlastad flera gånger om. Nu erfor jag bara en starkt hettande känsla i magen och en behaglig värme i lemmarna. Upprymd blev jag inte alls. Det var ju inte heller något glädjeväder. Det blev sena kvällen, innan vi voro framme i Mo i Hamnerdal, där vi skulle ha vårt andra nattkvarter. Expresskarlen kastade i sig en bit mat, och sedan bar det i väg ut med honom. Så fort jag fått mig mat, kröp jag i säng, för jag var mycket trött. Då jag nu blivit ordentligt genomvärd, började spriten verka. Det kändes krypa i alla nerver ända ut i fingertopparna, och det gungade i hela kroppen. Inom några få ögonblick somnade jag och visste inte av mig, förrän man väckte mig i tidig otta. Konstigt nog kände jag icke något obehag efter föregående dag.

Så fort vi fått oss lite mat, startade vi. Det var själva julaftonen, och vi ville komma fram till dagens mål, Strömsund, så fort som möjligt. Avståndet mellan de båda platserna är enligt kartan 3½ mil, men med vägens alla krokvar var det åtskilligt längre. I jämförelse med föregående dag verkade det att vara nästan blidväder, men nog var det åtskilliga köldgrader. Det var gott glid, och lassen hade lättnat högst betydligt under resan, synnerligast i Mo. Expresskarlen hade uppenbarligen varit i livlig verksamhet med avlastningen senaste natten. Jag misstänker, att det inte var bara beställningsgods han expedierat. Nå, föret var fint och lassen lätta, så vi kunde sätta upp farten riktigt bra och komma fram i hygglig tid.

I Strömsund tog jag in hos min bekantning sedan nerresan, gästgivare Erik Olsson i Bredgård. Jag ämnade följa med postskjutsarna uppe genom Vattudalen. Någon sådan gick icke förrän på annandagsmorgonen. Julen firade jag tillsammans med familjen, och det kostade 3:50.

28. En »mindre folkskollärare».

För att jag skulle få gå igenom småskoleseminariet, hade ju Frostvikens församling hjälpt mig med 300 kronor, på villkor, att jag förband mig tjänstgöra tre år inom distriktet. I avgångsbetyget från seminariet stod särskilt angivet, att jag innehade kompetens för anställning som lärare vid mindre folkskola. Det var också en sådan plats man anvisade mig, nämligen skolan i Sjoutnäset. Den flyttade mellan stationerna Sjoutnäset, Norrsjön och Storjola. På vardera platsen skulle jag läsa tio veckor, ty läsåret inom distriktet var fortfarande endast 30 veckor. Roten upptar ungefär hälften av den 42 kvmil stora socknen och är ytterst glest befolkad. På min tid funnos där endast något över 200 kyrkoskrivna personer. Därtill kom en nomadiserande lapsk befolkning på knappt hundra själar, men med lapparna hade jag ingenting att beställa; deras barn gingo på vintrarna i skolor nere i landet.

Största byn var Norrsjön. Där funnos åtta bebodda gårdar. Inom hela området voro endast tre bönder självägande. De övriga voro krono- och bolagsarrendatorer. Den allmänna levnadsstandarden var låg. En och annan familj led nog tidvis verklig nöd. Bostäderna voro mestadels gamla och förfallna samt av samma primitiva beskaffenhet som hemma i Raukasjön, och näringsförhållandena voro också i stort likartade. Huvudnäringen var boskapsskötsel, baserad på fodertakten från starmyrarna; det egentliga jordbruket inskränkte sig till små potatisland och kornåkerlappar; fisket fyllde vanligen husbehovet och kunde emellanåt ge lite till avsalu. Jakten och fångsten togo mest sikte på skogsfågel och pälsdjur för avsalu. Särskilt ripgillringen kunde vissa år slå till bra i antal, men priserna voro låga. Av småvilt var det endast hare man använde i hushållet ävensom fågel, som tagits på olovlig tid. Någon gång kunde man komma åt att skjuta en älg, och det blev ju ett bra direkt mattillskott. Fridlysningsstiderna höll man kanske inte så noga reda på. Det skulle väl också ha varit bra mycket begärt, att folk i sådan belägenhet skulle låta hela lass av levande kött oantastade springa sin näsa förbi. Jag gjorde mig för övrigt själv en gång skyldig till tjuvskytte fast i mindre skala. Det var i Sjoutnäset ena våren. Sedan det börjat bli snöfritt uppe i skogsbackarna ovanför gården, gick jag där en afton och njöt av att känna bar mark under fötterna och fick syn på en tjädertupp uppe i en gran. Då gick jag ned i gården, där kronans jakttillsyningsman bodde, och bad denne, att jag skulle få låna bössan, för jag hade sett en svart fågel, som jag ansåg det vara bäst att plocka bort. Tjädern kom mig mycket väl till pass, eftersom jag höll mig mat själv. Bössägaren fick vingarna och alla fjädrarna för lånet. Vi hade det, som synes, riktigt gemytligt där borta i krokarna. Men det kunde också bli tragiskt vissa gånger, t. ex. 1892 på vårterminen, då en stor slagbjörn bet ihjäl Johan Persson i Svansalet, så att karlen blev liggande död borta på en fjällmyr. Jag hjälpte till att göra kistan åt den döde.

Den 10 januari 1900 skulle jag börja tjänstgöra i Norrsjön. Från Gäddede och dit är det åtta mil genaste vägen tvärs över fjäll och dalar genom norra Jämtlands vildaste fjälltrakt. Man kan ta en omväg, så att man helt undgår fjällen, men då blir det ungefär en tredjedel längre sträcka att färdas. En rundtur från kyrkplatsen i Gäddede över mina tre skolstationer och tillbaka till utgångspunkten var c:a 24 mil. Man fick vara beredd på att ta sig fram till fots hela sträckan; mera än tredjedelen av den kunde man aldrig beräkna att få åka släde eller roddbåt. För att säkert vara framme på bestämd dag startade jag från Gäddede dagen efter nyårsdagen. Packlådan med det mesta av mina ägodelar hade jag lämnat i Strömsund, för att den med tillfälliga skjutsar så småningom skulle från by till by söka sig upp till Norrsjön. Själv hade jag med mig bara nattsäcken med de för resan allra nödvändigaste klädesplaggen. Det

bar jag själv på ryggen i en liten nätt mes, som jag hade kvar sedan getarpojktiden. I Gäddede måste jag förse mig med läro- och skrivböcker och annan förbrukningsmaterieell för skolbarnens räkning, ty sådant fanns inte att köpa på närmare håll. Det blev ganska tungt, men jag hade ju rätt till skjuts från by till by och till bärare, om det inte gick köra. Det ålåg befolkningen i vägen att hjälpa mig fram. Skolkassan fick nämligen inte anlitas för dylika bagateller. Till Gussvattnet, där jag på sin tid höll skola, fick jag åka med folk, som varit till kyrkan. Den milen gick fint, för där fanns det landsväg, men sen tog det slut på bekvämligheterna.

Följande dag blev det att spänna på skidorna och axla ryggmesen för sträckan Gussvattnet—Jougda berg. Enligt kartan är det två mil, men de bli långa genom alla krokarna man nödgas göra, inte bara i sidled utan också upp och ned, därför att landskapet är så våldsamt kuperat. Jag skulle tro, att man på första milen får arbeta sig till väders minst 500 m. Ingenstädes har man att färdas längs efter en dalgång, utan det är att ideligen klättra uppför större och mindre höjder och sedan hasa sig eller rentut kryssa utför branten ned i nästa dal. Vi voro fyra i sällskap. Jag som hade bara några få kilo på ryggen och fick skida sist hela sträckan, slet inte värst ont den där dagen, och bra var det, för jag var alldeles otränad. De tre andra åter hade det knogigt. Det var nämligen djup lös-snö och dåligt glid, därför att det var ganska kallt, men genom att de med täta mellanrum bytte plats, så att ingen behövde trötta ut sig genom att bana väg någon längre sträcka i taget, gick det undan otroligt raskt. Vi voro dock alla belättna att få göra kväll, då vi nådde Jougda berg.

Där ansåg man det vara en enkel sak att komma till Sjoutnäset nästa dag. Avståndet var bara något över 1½ mil, och en stor del av leden var dalstråk med jämn utförslutning. Till lots och bärare fick jag min företrädare i roten, en man i 50-årsåldern. Innan han blev rotskollärare, hade han varit skogsfaktor hos ett trävarubolag men av någon anledning blivit avskedad. Det var endast under de senare åren han vistats här uppe och satt därför inte inne med någon egentlig fjällvana. Därför gick det också på tok för oss den där dagen. Då vi kommo upp på fjället ovanför Jougda berg, möttes vi av tjocka. Man såg bara ett par tiotal meter framför sig. Mannen hade färdats denna sträcka många gånger förut och hördes vara säker på att hitta. Det var ju inte alls långt till skogslandet på norra sidan höjden, sade han. Som jag var alldeles obekant med trakten, hade jag ingenting annat att göra än att tyst larva på efter lotsen. Man får en sådan gång inte på minsta sätt störa denne. Vi hade väl hållit på ett par timmar med att treva oss fram genom tjockan, då det på en gång klarnade upp. Vi hade kommit ned ur dimregionen och sågo ett vidsträckt landskap utbreda sig inunder oss. Då föraren tittat sig omkring länge och väl, sa han: »Det här begriper jag inte! Jag kän-

ner inte igen landskapet. Var i fridens dagar kan vi nu hålla till?» Då fick jag en bit från oss uppe i fjällsidan se ett alldeles färskt skidspår, som vid undersökning visade sig vara vårt eget. Vi hade skidat runt en stor fjällklump och befunno oss bara ett par km. från Jougdaberg! Nu vågade föraren inte dyka in i dimman mera, utan han tog en lång omväg och höll sig hela tiden i nederkanten av den tjocka molntorva, som täckte fjällklumpen vi skulle bortom. Hur vi så krånglade på, kommo vi väl och vackert till Blomhöjden, men då var den korta vinterdagen till ända och ingenting annat för mig att göra än ligga över till nästa dag. De tre milen från Sjoutnäset till Norrsjön fick jag åka släde, men det tog två dagar, ty vi körde på tryg, och det var mycket dåligt före.

Det är alltid mer eller mindre äventyrligt att ta sig fram i de där trakterna, och vintertiden är det inte sällan livsfarligt. Följande nyår, då jag skulle förpassa mig från Gäddede till Norrsjön, valde jag sträckan över Kycklingvattnet, Väktarmon och Blomhöjden. Från Kycklingvattnet till Väktarmon är det bara något mer än milen rätt över fjället. Sedan jag var getare i Kycklingvattnet, kände jag till halva den sträckan mycket väl, varför jag ansåg mig inte behöva ha något följe. Då jag startade från Kycklingvattnet, var det uppljust och rent i luften nere i dalen, men uppe vid fjällbandet möttes jag av en den mest kompakta tjocka. Som dimbältet inte kunde vara mera än en halv mil brett och det blåste en liten aning, beslöt jag försöka ta mig över, fast det såg kusligt ut. Innan jag dök in i dimman, ställde jag in skidorna precis i den riktning jag skulle och kände noga efter, hur det svaga vinddraget träffade ansiktet, då jag vände mig rakt fram mot skidbrättarna, och så gav jag mig i väg in i tjockan. Det fanns ingen tillstymmelse till sikt. Blott med möda kunde jag skönja skidbrättarna; en gång kom jag upp på en över-snöad sten, som var så spetsig, att jag nätt och jämt kunde balansera på den. Efter få minuter hade jag så fullständigt förlorat orienteringen, att jag knappast visste skillnaden mellan höger och vänster. Det tycktes som fore jag i motsatt riktning mot vad jag skulle, och dock hade jag vinden på ansiktet såsom från början. En sådan obeskrivlig känsla av övergivenhet och hjälplöshet grep mig, att jag aldrig känt maken. Det föll mig in, att vinden vänt, så att jag färdades längs fjället i stället för tvärs över det. Emellertid envisades jag att behålla kursen efter vindriktningen. Som jag inte såg att väja för någonting, stötte jag ideligen på stenar och annan oländighet. Tiden syntes mig oändligt lång, och ingen klocka hade jag. Så med ens bar det utför i rask fart. Det var uppenbart, att jag kommit över flatfjället och var i slutningen på norra sidan. I varje ögonblick väntade jag att komma ned ur dimregionen, men det var fortfarande lika tjockt. Då farten bara ökade, anade jag oråd och kastade omkull mig. Då jag sedan försiktigt hasade mig utför, kom jag nästan genast fram på ett flera meter högt klippstup med en betydande

bröte av stora stenblock nedanför. Om jag inte hejdat mig i tid, hade jag knappast undgått att slå ihjäl mig.

Jag hade kommit en smula ur kursen, genom att vinden svängt efter fjällsidan. Närmare döden än då har jag aldrig varit. Sedan jag krånglat mig ut ur det farliga området, dröjde det inte länge, innan jag var nere ur dimman, och sedan var det bara ett par km. till gårds.

I Väktarmon hade jag stämt möte med Bengt Olofsson från Blomhöjden, som varit fram till kyrkan under nyårshelgen. Nästa dag skulle han köra till sitt hem, och som han inte hade något lass att tala om, kunde jag beräkna att rent ut få åka de två milen. Under natten blev det hård västanvind med snörev, men på morgonen var det ett så vackert väder som man någonsin kunde önska sig. Största delen av de första åtta kilometerna färdades vi längs sjön Störväktaren. Här var snön av sista stormen så hårt hoppackad, att det blev bara små märken i den efter hästtrygorna. Eftersom vi körde på tryg, kunde det ju inte gå annat än i skritt, men med den fart vi hade, borde vi dock vara i Blomhöjden om högst fem timmar. Vi mådde skönt, där vi halvlågo i släden med en renhud inunder oss och en långullig fårskinnsfäll ovanpå. Det här gick ju fint värre! Men det varade inte så länge. I slutningen östanom sjön hade yrsnön under natten lagt ihop sig i väldiga drivor utan bärkraft. Hästen sjönk ideligen ned ända till bringan, och med täta mellanrum slog han av sig någon tryg, då han skulle arbeta sig fram genom snömassorna. Det där eländiga föret räckte ett par km., eller tills vi kommo upp på den högre belägna hedmarken östom sjön. Det hade tagit oss ett par timmar att forcera den sista sträckan. Det började redan skymma. Dagen är ju så kort här uppe denna tid på året. Vi hade emellertid kört halva vägen, och föret östanför tycktes vara ganska bra, så att om tre timmar skulle vi väl i alla fall vara framme — trodde vi! Men annat blev det. Inom kort tog det till att snöa så oerhört, att jag aldrig sett maken. Det var lugnt och kändes en aning blitt i luften. De björklövsstora snöflingorna häftades samman i luften, så att det kom ned riktiga små sjok av sur snö. Inom en helt kort stund hade föret blivit så tungt, att tomma släden utgjorde lass nog för hästen. Släden gick fram som en plog genom de lösa, sura snömassorna. Senare blev det hård vind, men den låg oss lyckligtvis på ryggen. Mellan Väktarmon och Blomhöjden finns det ingen människoboning. Det var bara att knoga på hela sträckan ut, hur vedervärdigt det än var. Sent på kvällen kommo vi äntligen till gårds. Då hade vi använt 11½ timmar på de två milen, därav ungefär 8 på den sista. Visserligen hade vi måst rasta ett par halvtimmar, för att hästen skulle få pusta ut och äta, men det var ju inte vidare till marschfart i alla fall. Sedan snöfallet började, hade vi karlar måst gå vartenda steg. Vi höllo oss förstas efter släden, men ändock gick snön oss nästan till knäna, varför jag vid

framkomsten var så uttröttad, att jag icke skulle ha orkat en km. till på samma sätt. Bengt var i något bättre kondition, tack vare att han var mera tränad än jag, men han var bara en vek yngling han med.

Som förut nämnts, borde rotarna timra upp och täcka sina skolhus samt mura, och sedan skulle distriktet ombesörja inredningen. Norrsjöborna hade sitt beting klart tills jag kom dit, under det att kommunen inte ens börjat med sitt. Lokalfrågan för mig och skolan löstes på det sättet, att jag för min del fick förstukammaren hos Daniel Olofsson, »kungen i Norrsjön» kallad. Där i gården fick jag också bra inackordering för en billig penning. Det var visst 1 kr. per dag för mat, möbler, sängkläder och handdukar. Maten var utmärkt och rummet trevligt med tapeter på väggarna, gardiner för fönstret och en stor, präktig öppen spis, från vilken det härliga eldskenet nådde varenda vrå av rummet. Med undervisningen fick jag hålla till inne hos födo-rådsgumman på gården. Hon hade sin egen stuga med ett stort, riktigt trevligt gammaldags kök. Barnantalet var inte större, än att det gick bra för oss att få plats där inne med våra två långbänkar och ett litet bord. Teoretiskt sett var nog luftkuben alldeles för liten, men tack vare den öppna spisen, på vilken en munter brasa brann dagarna i ända, blev det aldrig kvavt och osunt. Den gamla gumman satt tyst och stilla dagen i ända med sin stickning framför brasan, och det syntes som följde hon intresserad med allt som sades och gjordes. Emellanåt lade hon ett vedträ på elden, för det behövdes, att det brann beständigt. På bestämt klockslag flyttade hon kaffepetter närmare värmen och fick sig en styrketår. I eldskenet nedanför spisen låg katten och mädde gott med nosen under svansen. Det var riktigt idylliskt.

Alla barnen kunde läsa ganska bra, då de första gången kommo till skolan. Det hade man lärt dem hemma. De voro genomgående pigga och intresserade samt makalöst flitiga. Antingen jag ville det eller inte, pluggade de i sig läxorna ordagrant utantill. Eftersom skoltiden var så kort, måste jag ge långa hemuppgifter, men barnen klarade dem i allmänhet bra. Befolkningen var mycket intresserad av skolan. Det inträffade flera gånger, att föräldrar kommo till skolan och bådo att få höra på, och då stannade de alltid ett par timmar. Disciplinen behövde jag knappast befatta mig med, ty barnen voro hemifrån vanda vid lydnad och strängt tillsagda att sköta sig i skolan. Då barn och hem äro av den sorten, gör det inte så mycket, om läraren är lite kort i rocken, materiel-len knapphändig och skolformen inte den bästa. Huvudsaken är, att barnen få bra böcker, tid för läsning och hjälp att organisera sitt arbete. Vi läste de vanliga folkskoleämnena utom svensk historia. Den var helt enkelt struken ur kursplanen. Trots det intensiva pluggandet var det bara vissa avsnitt av kursen som hanns med. Så t. ex. fick man i geografi åtnöja sig med en någorlunda fullständig genomgång av Sve-

rige och en mycket hastig överblick av allmänna geografien, så pass att lärjungarna kunde räkna upp och på globkartan peka ut världsdelarna, världshaven och möjligtvis Europas stater och deras huvudstäder. Det var smått om undervisningsmateriell. Av kartor fanns den mindre över Norden, karta över Palestina och globkartorna. För räkneundervisningen hade vi kulram, den sönderdelbara kubikfoten, väggtavla över meter-systemet, en meterstav och en sats räknestavar. Av planscher fanns det endast sådana över människokroppen. »Läsebok för småskolan av J. A. Svensk» fanns i tillräckligt antal exemplar men icke någon folkskolans läsebok. Som det var utsiktslöst att av distriktet tänka sig få mera materiell, vände jag mig med skrivelser till huvudkontoren för ett par i trakten intresserade trävarubolag och bad dem hjälpa oss. Det lyckades bra. Det ena bolaget skänkte en liten bra orgel till skolan och det andra all den materiell jag hade bett om. Vad allt det var, kan jag inte nu erinra mig, men jag kommer ihåg, att jag uppgjorde min önskelista, efter vad jag visste fanns i seminariets övningsskola i Östersund och därjämte tog jag med vissa nyutkomna saker. På det sättet kom den här lilla skolan länge att vara bättre rustad med hjälpmedel för undervisningen än själva folkskolan i Gäddede. Själv fick jag dock ingen glädje därav, ty jag hade kommit på idén så sent, att materiel-len inte hann komma, medan jag ännu var kvar vid skolan.

I jämförelse med övriga byar inom området ligger Norrsjön »neri landet». Här ser man inga fjäll utan bara skog. Till närmaste postanstalt, Norråker i Tåsjo, hade vi »bara» två mil. Dit gick det också landsväg nerifrån stora världen, och där fanns handelsbod. Norrsjöborna hade sin utfartsväg åt det hållet. Med Frostvikens socken kände de sig inte höra samman på annat sätt, än att de voro skrivna där och betalade sin skatt dit. I Norrsjön funnos utlevade personer som aldrig sett sockenkyrkan. På sin höjd hade de varit på mäsas i Sjoutnäset någon gång. De hade döpts, konfirmerats och gift sig i Tåsjo. De talade också allesamman tåsjömål. De vintrar, då skogsavverkningar pågingo åt norrsjöhållet till, var det livlig trafik fram och åter mellan Norråker och Norrsjön. Då fick man post ganska regelbundet, och därför höll sig en del i Norrsjön med tidningar. Den vintern, då jag kom dit, stod det arbetet stilla i skogarna, och byn verkade bortglömd av den övriga världen. En gång minns jag, att vi icke fingo någon post på en hel månad av den anledningen, att inte en enda människa varit utom byn och ingen bortifrån kommit dit. Då föll det mig in, att jag skulle försöka få till stånd lantbrevbäring från Norråker upp till Sjoutnäset var fjortonde dag. Jag satte upp en skrivelse om saken och gav mig ut att skaffa namnunderskrifter, men det gick ganska trögt att få sådana. Antagligen berodde detta mest därpå, att jag avkrävde var och en, som skrev under, 25 öre. Jag hade nämligen ställt skrivelsen till länsstyrelsen i Jämtlands

län och visste, att jag måste anlita kommissionär och betala honom. Detta var ju fel forum. Det hade jag reda på, men jag beräknade, att K. B. skulle lägga sig ut för oss hos postmyndigheterna. Det gick bra. Följande år hade vi regelbunden postgång varannan vecka. Då tycktes vi ha kommit ett långt stycke framåt.

Sedan jag varit tio veckor i Norrsjön, flyttade jag upp till Sjoutnäset för att hålla skola där lika lång tid. Det var mitt i värsta vintern och det fanns inte tillstymmelse till väg. Befolkningen kring sjön Sjouten och där ovanför har nämligen sin utfart neröver åt Ströms socken. Upprepade stora snöfall hade förekommit men intet töväder av betydelse. Det fanns följaktligen ingen stadga i snön, och detta är betänkligt, när man använder trygor på hästarna. Norrsjöborna skulle skjutsa mig och skolsakerna två mil till Inviken, som är en del av Sjoutnäsets by. Att med endast en häst ta sig fram till Inviken var otänkbart. För säkerhets skull gav man sig åstad med tre hästar, och det visade sig behövas. Då främsta hästen banat sig väg genom snömassorna en kilometer eller så, var han ångande varm av ansträngningen och måste få komma sist i raden. På de ställen, där vinden sopat ihop snön i drivor, måste karlarna gå före främsta hästen och trampa väg. Vi hade göra nog att hinna halvvägs den dagen. Både hästar och karlar voro vid framkomsten dit, till Svansale, fullständigt utpumpade, och för övrigt höll det på att kvällas. Nästa dag hade vi samma bedrövliga före hela första halvmilen, eftersom det var fortsättningen av samma trånga dalgång, dit snön sopats ned utan att bli hoppackad. Äntligen kommo vi upp till den stora sjön Sjouten. Inte heller där var det på långa vägar något »klingande före», men vinden hade delvis sopat bort snön och därtill packat den samman, varför hästarna här inte sjönko ned mera än till mitt på benet. Den återstående halvmilen fram till Inviken gick i jämnt skritt, »fot om fot». Den knappa milen därifrån till Sjoutnäset gick det utan mödor och äventyr, ty där var vägen uppkörd, men man måste i alla fall ha trygor på hästen.

I själva Sjoutnäset fanns bara två åboar, nämligen en bonde och en torpare. Sedan 1888, då kronan för lappväsendets räkning inlöste hemmanet, äro dessa åboar kronoarrendatorer. I tiden omkring 1840 upptogs här i trakten nybyggna Sjoutnäset, Trångmon, Blomhöjden och Härbergsdalen. Jougdaberg fanns förut ävensom Norrsjön. Sjougdäset ligger i mitten av detta glesa bebyggelseområde, som sträcker sig ungefär fyra mil i öst-västlig riktning. Snart nog fann man det vara nödvändigt med egen begravningsplats för området. Den förlades till Sjoutnäset, där det fanns lämplig mark. En mindre ruta renröjdes i björkskogen, omgavs med ett stängsel av enklaste sort och invigdes till kyrkogård. Samtidigt torde man ha timrat upp det lilla kapell, som ännu ett par årtionden inpå 1900-talet togs i bruk två gånger årligen för mäs-

med alla tillhörande kyrkliga förrättningar. Den lilla helgedomen var av samma enkla, tarvliga beskaffenhet som det förut beskrivna gamla kapellet på Ankarede. Det hade likvisst torn i den vanliga 1800-talsstilen. Detta var liggtimrat från grunden och ända upp till lanterninen. Hela huset var utvändigt fodrat med handsågade bräder men omålat. Det lär på sin tid ha uppförts av nybyggarna själva på gångled och utan offentligt understöd. I senare tid har där byggts en liten vacker kyrka i gammaldags stil, helt och hållet spånklädd, men åstadkommen med allmänna medel.

I Inviken funnos fyra gårdar och utsikt till att det skulle bli flera, eftersom där fanns en bonde, som inte sålt till kronan av den anledningen, att han ville lämna sina många pojkar jord, så att de skulle få bli självägande. Dit ville några ha ett skolhus förlagt eftersom där voro de bästa inkvarteringsmöjligheterna för skolbarnen. Men det blev uppfört vid kyrkan — huvudlöst nog ur inkvarteringssynpunkt, ty där funnos bara tre stugor att tillgå, och i dem var det tillräckligt med folk förut. Det dröjde inte heller många år, förrän man blev tvungen hyra in skolan i Inviken och lämna skolhuset i Sjoutnäset öde. Numera bli barnen ända från Norrsjön och hela området igenom vid läsårets början tagna om hand av skolhemmen i Jorm och Gäddede utan omkostnader för föräldrarna.

Skolhuset i Sjoutnäset var inte riktigt färdigt. Det fattades målning och invändig väggbeklädnad, men det gick bra att hålla till där ändå. I min lägenhet om rum och kök samt i skolsalen funnos nödiga, nytillverkade möbler, som tillhörde skolan. Första terminen var barnantalet så ringa, att vi rymdes gott i min kammare och höllo därför till med undervisningen där. Jag redde mig bra med bara köket. Följande år åter var det så många, att man inte fick plats för alla inackorderingarna i de båda gårdarna, utan jag måste låta två 11- à 13-åriga bröder bo i köket hos mig. Som de inte hade någon syster, hade de från sina tidigaste år fått hjälpa sin mamma med allehanda husliga sysslor, och det kom nu mig väl till pass. De voro verkligen duktiga. De lagade sig mat själva, buro in ved och vatten, diskade, städade och bäddade både åt sig och mig och det alldeles självmant. De voro i allt så väluppfostrade, att det skulle ha hedrat vilken herrskapsfru som helst att ha sådan pli på sina barn. Jag vaknade aldrig så tidigt en morgon, att inte pojkarna redan voro uppe, men de rörde sig så försiktigt i köket, att jag måste lyssna noga för att höra dem. Då de märkte, att jag var vaken, dröjde det inte lång stund, förrän en av dem kom in och gav mig kaffe på säng. I detta sammanhang kommer jag ihåg en liten episod från samma trakt men 27 år senare.

Det var på försommaren 1930. För Landsmålsarkivets i Uppsala räkning skulle jag ströva igenom de där trakterna och göra språkliga och

etnografiska uppteckningar. Jag hade valt att från Tåsjöhället tränga in i området. I Tjärnmyrberget, översta byn i Ångermanland, träffade jag på en av mina f. d. skolflickor från Norrsjön. Hon var gift där i gården och mor till en rad granna pojkar och jäntor. Det var ett litet enkelt hem, bra likt dem jag mindes från trakten sedan min ungdom. Där fanns nog inte att se en minsta sak, som kunde hänföras till lyx, men allt var så rent och snyggt, att man inte saknade målarfärgen på de enkla, hemmagjorda möblerna. En av pojkarna, en verkligt ståtlig ung man med väldiga timmerhuggarhänder, fick jag leja som bärare till Norrsjön, dit vi hade 1½ mil. Så pass omak ville han göra sig för sin mammas lärare, sa han. Jag förmådde honom ta emot sin välförtjänta dagspenning och lät där framduka en rejäl middag. Jag var hungrig och högg vårdslöst in på anrättningarna utan att tänka på att äta vackert, men bordskamratens beteende kom mig snart att ändra sätt och ta det med ro. Han åt fullkomligt ljudlöst. Det hördes inte ett klirr eller skrapande, inte en antydning till smackande eller sörplande. Han berättade, att hans mamma varit mycket noga vid bordet med sina ungar, medan de ännu voro bara småkvaddar. Tänk, om föräldrar i gemen ville lära sig begripa, att det är i de allra tidigaste åren de goda vanorna ska grundläggas, och så lägga ned omsorg på den saken i stället för att, såsom dess värre allt för ofta sker, genom klemande och daltande formligen locka fram och amma upp egensinnet och självgodheten redan hos de små pyrena! —

Höstterminen förlades hem till Raukasjön, eftersom grannbyn Stora-jola hade haft skola sist. Här bodde jag förstas hemma hos mor och styvfar. I närheten av gården fanns en gammal stuga, som tillhört en lapp. Den fick bli skolsal, den bofälligaste jag någonsin haft. I den trakten behövde jag inte tjänstgöra flera gånger, ty skolan omorganiserades, så att den kom att flytta bara mellan Norrsjön och Sjoutnäset med 20 veckors läsning på förra stationen och 10 på den senare. I Norrsjön läste jag 10 veckor med bara småskoleavdelningen och sedan lika länge med endast folkskoleavdelningen. Lördagarna höllos s. k. roteförhör med den avdelning, som inte läst under veckan, och de andra hade lov från skolan de dagarna. Den anordningen var bra, särskilt för de större barnen. De fingo långa veckoläxor, och dem pluggade de i sig ordentligt och med glädje, ty de satte en ära i att vara duktiga. Att de också uppförde sig mönstergillt, faller av sig självt, ty flit och uppförande gå alltid hand i hand.

Ett bättre bemötande från hemmens sida, än det jag här rönt, kan man inte önska sig. Då jag höll mig mat själv, och det gjorde jag för det mesta, kom än den ene, än den andre från de fattiga hemmen till mig med något litet matbidrag. Det kunde vara en liter mjölk, en bit smör, ett stycke kalvkött eller en vacker röding. Jag är viss om att barnen i hemmen aldrig hörde mig nämnas annat än som »skollärarn» —

aldrig »Joanson» eller »n'Levi», som varit det vanliga i den förnämliga nerlandsbygd, där jag under de senare decennierna haft min verksamhet. Då jag den där gången efter 27 års bortovaro kom på besök till Norrsjön, mottogs jag som gäst hos en av mina första skolpojkar. Han var bara sju år yngre än jag och familjefar med närapå vuxna barn. Han tycktes reda sig mycket bra ekonomiskt. Då han nu titulerade mig och jag sa till honom att inte göra det utan säga du, svarade han: »Jo, de fattas bara de' att jag skulle säga du åt skollärarn min!» Han gjorde det inte heller. Han uppträdde mot mig enkelt, naturligt och utan fjäsk, och det gjorde de alla, på den tiden jag var hos dem. Det var uteslutande för barnens skull de voro så noga med titeln. Sânt betyder mera för skolans sak, än vad man i allmänhet tror.

Belysande för dessa enkla människors inställning till skolan och samhällsordningen är följande. Vid första uppropet i Sjoutnäset saknades en av de pojkar, som var upptagen på den förteckning jag fått med mig från prästen. En man från samma by som pojken upplyste, att fadern sagt, att han skulle ha honom hemma ett år till. Då gjorde jag en avskrift av par. 51 i folkskolestadgan, lade in den utan en rad extra i ett kuvert och skickade mannen. Nästa morgon kom han själv till skolan med sin pojke och bad om ursäkt, för att han skaffat mig besvär med skrivningen. Om han haft en aning om att det fanns lag på sânt, skulle han naturligtvis inte ha krånglat. Här hade det inte varit någon ordning på skolgången hittills, utan den ene hade gjort si och den andre så, utan att det blivit någon räfst. —

Det kändes lite konstigt de första dagarna i Norrsjön. På de 18 månaderna i Östersund hade jag hunnit vänja mig vid och börja tycka om det rörliga, omväxlande stadslivet. Det var mycket tomt efter alla de trevliga skolkamraterna, föreläsningarna och sammanträdena på »Litterära klubben», men det dröjde inte länge, förrän jag trivdes utmärkt med förhållandena. Arbetet tillsammans med de präktiga skolbarnen var uteslutande nöjsamt. Skoltimmarna gingo nästan för fort. I en granngård hade de en rätt bra hyvelbänk stående inne i den stora stugan, och där fick jag slöjda, så mycket jag ville. Jag hade prenumererat på Jämtlandsposten, Svensk Läraretidning och Ljus. Att tidningarna på grund av den ringa trafiken vanligen kommo buntvis, gjorde ingenting, då man blev van med det. Gamla tidningar äro lika intressanta som färska, då man inte fått reda på deras innehåll förut. Ljus gav mig studiematerial nog, och det var ju alltsammans sådant, som man kunde och måste läsa om många gånger. Av en gårdfariehandlare köpte Daniel Olofsson och jag ett gross byxknappar vardera och ett »ormspel» med tillhörande tärningar, och sen spelade vi ofta om byxknappar — dock utan att lyckas göra motparten pank på sådana. Under min andra vinter i Norrsjön spelade några bolagstjänstemän och jag ofta vira — bara för nöjes skull.

I Sjougdnaäset hade man inte tillfälle till sällskapligt umgänge att tala om. Karlarna i de båda gårdarna voro vanligen strängt upptagna med sina utesysslor, och nu då dagarna voro långa, arbetade de till sena kvällen. Där fyllde jag ut tiden med att snickra. Första terminen tillverkade jag t. ex. en dragkista med fyra lådor åt torparen och en stor reskoffert åt mig själv. Båda äro ännu i utmärkt skick.

För att klara ekonomin med min årslön på 400 kr., räckte det naturligtvis inte bara med att vara snål och försiktig med slantarna, utan man måste försöka göra sig nytta av de långa ferierna åtminstone så pass, att man under den tiden försörjde sig. Den principen måste jag för övrigt hålla strängt fast vid till tiden efter löneregleringen 1918. Det var spännande i slutet av varje vårtermin, innan man hade arbetsprogrammet klart för sommaren. Min första sommar som småskollärare hade jag plats som hantlangare hos jägmästaren i vårt revir under tiden 10 juni till mikaeli, då skolan skulle börja. Först var det stämpling i ett flertal kronoparker och sedan taxering av stora bolagsskogar nerefter Ströms vattudal. Det var ett friskt, härligt friluftsliv, bara måttligt strängt arbete och efter tidsförhållandena bra betalt. Jag tjänade 350 kr. den sommaren. Det året betalade jag av 200 kr. på min seminarieskuld och skaffade mig ordentligt med kläder, vilket var mycket behövt. Följande vår måste jag på rekrytmötet, 60 dagar. Därigenom blev sommaren förstörd för mig ur inkomstsynpunkt.

Därför reste jag norrut, först hem till Raukasjön och sedan till morfars. Dem hade jag som hastigast hälsat på ett par år tidigare. Det var då 13 år sedan jag lämnade dem, och under tiden hade vi icke träffats. Den här gången stannade jag hos dem ett par veckor, och det var verkligen ljuvliga, rofyllda dagar. Jag minnes än, hur underbart lugn och trygg jag kände mig, då jag första kvällen kröp i bädden, som mormor rett mig ute i svalen mellan stugan och matboden. Då morfar gick förbi, sedan jag lagt mig, och jag sa, att det kändes bra skönt att äntligen ha kommit hem, svarade han med bara ett enstaka »jojjo!», men tonfallet var sådant, att det hos mig utlöste en massa tankar och minnen — och gör så än.

Ena kvällen fick jag en den vedervärdigaste öronvärk. Morfar botade det snabbt genom att hålla varmt smält smör i örat och stoppa igen det med otvättad ull.

Vid samma tillfälle hälsade jag på farsslakten i Saxnäs. Jag blev gästfritt och vänligt mottagen av både farmor och farbröderna, men nog märktes det, att de betvivlade släktskapen. Då jag bad att få fars adress, fick jag den utan invändningar. Om någon tid skrev jag till far i Amerika och fick mycket riktigt svar och t. o. m. fotografi av familjen med elva barn. Brevet var vänligt, men där förekom ett »om» i sådant sammanhang, att jag ansåg det vara bäst att lämna mannen i fred. Här låg

uppenbarligen något inunder, som han inte kunnat komma riktigt till rätta med.

Trots allt kunde jag icke förmå mig att tro, att han var en simpel, dålig människa. I Norrsjön mindes man honom mycket väl och hade ingenting annat än gott att säga om honom. Det var nog mycket detta som gjorde, att jag försökte komma i kontakt med honom.

Ytterligare 20 år gingo, och under tiden snuddade min tanke blott någon enstaka gång helt likgiltigt vid mina dagars upphov. Jag var nu i mina bästa år och hade det så bra ställt, att jag med mina enkla krav på livet om den tiden kan citera: »Jag stod på höjden av min levnads lycka och vägde med- och motgång uti skilda händer.» Mitt upp i mina arbetsuppgifter kom det snabbt över mig en så stark ingivelse att skriva till far, att jag var tvungen göra det med detsamma. — Under de 20 år han hade kvar att leva, växlade vi regelbundet långa och innehållsrika brev två gånger om året. Ack om alla föräldrar och barn vore så verkligt goda vänner som vi två till sist blevo! Då och då skickade han mig en 5- eller 10-dollarssedel för vidare befordran till mor. Det ges släktskapsbevis som äro mera övertygande än både blodprov och kroppsliga likheter, men de dokumenten äro inte så lätta att plocka fram, ty de ligga förvarade längst inne i själsgömmorna. —

Enligt överenskommelsen skulle jag ha stannat vid min lilla skola där borta i fjällvärlden till utgången av år 1902, men jag slapp tjänstgöra höstterminen det året, för att jag skulle få söka in vid folkskoleseminariet ett år tidigare. Så fort skolan var slut den våren, flyttade jag till Gäddede och tog plats hos den smålänning, som på sin tid byggde kyrkan i Ankarede. I två månaders tid hjälpte jag till med inredningen av nya folkskolan i Gäddede. Det var intressant; jag deltog i alla slags arbeten och fick helt på egen hand sätta ihop fönster och dörrar. Det klarade jag upp tack vare slöjdkursen i Östersund. Dagspenningen var inte mera än 2: 50, men då man fick maten för 1: 25 och bodde fritt i skolan, blev det en liten slant över. För den blivande slöjdläraren var det välgörande att på detta sätt under uppsikt och kunnig ledning få arbeta i trä. Jag fick därvid lära en del yrkesknep, som framdeles kommo väl till pass. För övrigt är allt arbete inte bara utbildande utan också bildande, om man bara tar det på allvar. Säkraste sättet t. ex. att lära sig rätt uppskatta medmänniskors duglighet och värdet av deras insats i samhället är nätt opp det, att man själv en period på skarpen ger sig i kast med deras jobb. Man skall då snart komma under fund med det faktum, att det kräves intelligens på alla områden, och att det knappast ges något yrke, som inte erbjuder utvecklingsmöjligheter för en människa under hela hennes liv. Sen blir man nog så lagom dumbögfärdig över sin egen lilla specialitet, och redan det är en ganska bra tillhyfsning av ens andliga fysionomi.

29. I Härnösands folkskoleseminarium.

Att jag skulle in i andra klassen vid folkskoleseminariet, syntes mig helt naturligt, eftersom jag förut med rätt vackra betyg gått igenom småskoleseminarium och sedan i nära tre år skött en mindre folkskola. Emellertid tog jag det säkra för det osäkra och förklarade i inträdesansökan, att jag var nöjd om jag finge komma in i första klassen, ifall jag inte kunde vinna inträde i tvåan. Renhårigast hade det varit att söka direkt till första, ty med undantag för metodiken innehade jag inte mera än folkskolans kunskapsmätt. Det var jag själv livligt på det klara med, men jag hade större utsikter att vid tentamen till tvåan framstå såsom säker i folkskolekursen, än om jag tenterade till ettan, eftersom jag i förra fallet hade ett mera begränsat kunskapsavsnitt att förbereda mig på. Detta resonemang visade sig vara klokt. I kristendom, historia, geografi och naturkunnighet klarade jag mig fint. I räkning gick det på tok, men det gjorde ingenting, ty där hade jag att göra med den hjärtegode adjunkten Jonas Bäckman. Han gav mig ett räkneexempel i allmänna bråk att lösa. Det var helt visst ingen över hövan svår uppgift, men jag klarade den inte. Då jag första gången kom fram och visade honom lösningen, sköt han papperet tillbaka med ett buttert: »Nähä! Räckna om!». När jag om en stund kom fram med mitt papper och det var lika galet fast väl på något nytt sätt, spände han ögonen i mig och sa: »Va ä du för en slöflock och slarver! Var så god och gör ditt bästa, gosse! De här är allvar, de du! Räckna om!». Tredje gången var det också fel, men då rätade gubben på sig, slog näven i bordet och röt: »Hur kan du understå dej att komma å söka till andra klassen å kan inte bräck!?» — han sa faktiskt både »räckna» och »bräck». — Försagd stammade jag, att sånt där hade vi nog räknat i seminariet i Östersund, men jag måtte ha glömt bort knepet. »Glömt, ja», sa han, »de ä just, va du har gjort de, å de är inte nå märkvärdigt å konstigt. Men att du kan vara så oförsynt, att du söker till andra klassen å inte har förberett dej ordentligt, de tycker jag verkligen är märkvärdigt. Du skulle naturligtvis ha repeterat alla dina stycken grundligt i sommar.» Jag svarade lugnt och stillsamt: »Ja — de är inte så lätt att göra de för den, som måste arbeta alla dagar från morron till kväll för sitt uppehälle». Det var intressant se, hur den gamle brumbjörnen på några ögonblick skiftade hamn och blev en den allra blidaste farbror, man kan tänka sig. Han vinkade åt mig att komma riktigt nära, och så frågade han: »Har du gått i arbete i sommar?» Jag svarade, att det hade jag gjort, från det jag slutade skolan till dagen innan jag reste ner. Sen ville han höra, vad jag hållit på med, hur det hade gått och hur mycket jag hade haft i betalning. Så satte han sig att fixera mig några ögonblick, allt under det han nickade begrundande och ummade. Till sist frågade han halvviskande: »Är du fattig?» Jag sa som sanningen var, att jag hade bara det jag stod och gick i, och att jag hade

försörjt mig själv, sedan jag var elva år. — »Jasså — på de viset — hm, hm», och så ritade han en stadig etta i sin betygsbok, och jag fick gå och sätta mig. I svenska sprack jag på grammatiken. Jag kom i alla fall in i första klassen, och det var huvudsaken och helt visst det bästa. Jag behövde få en ordentlig grund.

Som jag genast efter tentamen måste bege mig till Frösö läger för att göra regementsmötets 30 dagar, kunde jag inte få vara med vid det allmänna uppropet ett par dagar senare, men jag hade erhållit tillåtelse att på ett visst klockslag höra efter hos rektor, hur det gått för mig. Precis på minuten knackade jag på dörren till rektors privata arbetsrum en trappa upp i seminariet, för jag hade blivit varskodd om hans omutliga krav på punktlighet. Så fort jag var inom dörren, tog han upp klockan och nickade gillande åt den. Det var ett spännande ögonblick, tills jag fick veta, att jag kommit in. Jag bockade och tackade och ämnade gå med detsamma, men rektor vinkade mig kvar. Han ville ha upplysning om mina ekonomiska förhållanden, så att han hade det klart, tills stipendierna skulle bestämmas, kan jag förstå. Då han nu tittade i mina papper och fick se mitt fullständiga namn, sa han begrundande: »Levi Manasse! — De var ett besynnerligt namn». Jag kunde inte hålla mig utan genmälde med sorglig ton: »Ja, de ä rent *bedrövtligt*, men jag rår rakt inte för det». Han medgav, att det var nästan en olycka, men att det var ingenting att göra åt saken. Sen fick jag höra, att han hade berättat episoden på kollegierummet och haft mycket roligt åt min förtvivalade uppsyn.

Seminariebyggnaden var ett mycket gammalt hus med alldeles otillräckliga utrymmen. Ursprungligen tyckes det ha varit ett borgarhus med en ordinär bostadsvåning på nedre botten och en likadan på den övre. Den senare var bibehållen som rektorsbostad. Sedan hade man byggt till två envåningsflyglar och på så sätt erhållit nödortfuga utrymmen för seminarium och övningsskola. I huvudbyggnaden kom man först in i en större hall, som måste räcka till avklädnings- och rastrum för både seminarister och skolbarn. Där fick man dock icke tillbringa rasterna, annat än om det spöregnade eller var minst 15 grader kallt. Från denna hall ledde dörrar direkt till samlingssalen, de fyra klassrummen för seminaristerna och de två salarna för övningsskolan. För att komma in i kollegierummet måste man gå genom ett av klassrummen. Samlingssalen användes även som musik- och teckningsrum. Här fanns en större kammarorgel och flygel samt skåp för teckningsmodeller, bestående mest av gipser och träklotsar. Den mesta undervisningsmaterielen förvarades i kollegierummet och resten i skåp i de olika salarna. Seminariets lilla läne- och handbibliotek var inrymt i ett skåp i kollegierummet. Rektor själv gav bokråd och lämnade ut böckerna. En nödtvungen följd av denna trångboddhet var, att seminariets materielluppsättning och bok-

bestånd måste hållas nere vid det absolut nödvändiga, och att undervisningen i sådana ämnen som kemi och teckning, oavsett lärarnas större eller mindre skicklighet, icke kunde bedrivas på ett sådant sätt, att de blevo tillräckligt instruktiva och intresseväckande. Det fanns ju ingen möjlighet för eleverna att få laborera under de kemiska lektionerna, och i brist på dragskåp och andra skyddsanordningar kunde läraren inte heller demonstrera i behövlig utsträckning. Ljusförhållandena i samlings-salen gjorde det omöjligt att övertygande undervisa i skuggningslära. Vi skulle tvivelsutan ha kunnat lära mera och med mindre möda, om våra lärare hade haft bättre hjälpmedel till sitt förfogande och om man kommit åt att begagna ögonen mera. Men vi skulle ha stått mera handfallna, då vi kommo ut i våra respektive landbygdsskolor med deras på den tiden ytterst knapphändiga materielluppsättning, om vi från seminariet varit allt för bortskämda i den vägen.

För slöjden hade seminariet förhyrt en gammal verkstadslokal långt bort på Norrstan, och kroppsövningar gävos i allmänna läroverkets stora, präktiga gymnastiksal. Vid seminariet kunde man inte ens bedriva idrottslekar av brist på utrymme inom tomten. Denna utfylldes till största delen av skolträdgården. Resten var ett litet parkområde, genomslinrat av en smal grusgång. På rasterna var man hänvisad till gatan, om man ville gå några tillsammans och resonera. Så nog var det primitivt på alla sätt. Den saken reflekterade dock knappast någon elev över. Åtminstone kan jag icke erinra mig, att jag hörde någon klandra anordningarna eller ens göra jämförelser med Allmänna läroverket eller Tekniska skolan. Där var inte sämre, än att det gick för sig att arbeta, och det arbetades också med iver och allvar. Det sörjde ledningen för. Vi seminarister höllo lika styvt på vårt läroverk som gymnasister och teknister gjorde det visavi sina läroanstalter.

Seminariets allmänna organisation anser jag mig kunna saklöst gå förbi, ty den överensstämde säkerligen med den för hela riket gällande seminariestadgan.

Alla lärare voro moraliskt oförvitliga och korrekta. Inte det minsta tissel eller tassel hördes om någon av dem. Givetvis hade de sina lynnes-egenheter, som måste bryta fram, då påfrestningen blev för stark, men det är ju fallet med oss alla. De voro helt visst väl hemmastadda åtminstone i vissa ämnen, och i dessa undervisade de både grundligt och redigt, fast naturligtvis olika lättfattligt och medryckande. En annan sak var, att flera av dem blevo tvungna att undervisa även i ämnen utanför deras fack, på grund av att lärareuppsättningen var för liten, och då kunde situationen verkligen bli beklämmande, inte minst för vederbörande lärare själva. Jag erinrar mig än i dag med verkligt deltagande en av lärarna med en för honom rent naturvidrig ämneskombination. Till på köpet hade han fått tre extra ämnen i första klassen. I sitt huvud-

ämne undervisade han med schvung, kläm och medryckande glädje. Det var en fröjd att se på honom. Men då han måste ge sig i kast med särskilt ett av extraämnena, var han som bortbytt. Han vågade inte gå det minsta utom läroboken, och han såg generad ut, där han satt. Med kändedom om hans ambition kan man vara viss på att han gjorde sitt bästa att få grepp även om de där ämnena, men det lyckades inte.

Genom att statsmakterna i långa tider behandlade seminarierna upprörande styvmoderligt i alla hänseenden, kommo de självfallet att dra det kortare sträet i konkurrensen om lärarekrafterna. Det går inte att förneka det faktum, att det funnits seminarielärare, som varit olämpliga för sin uppgift. Även Härnösandsseminariet hade måst dragas med ett par sådana, men de voro borta då jag kom dit. Mina lärare voro samtliga respektabla män, vilka envar på sitt sätt redligt strävade efter att öva inflytande på oss i rätt riktning.

Det första och enda obehaget av betydelse vid seminariet bereddes mig av läraren i svenska språket, adjunkten Frans Alfred Hellenius. Tack vare att han underkände mig, kom jag icke in i tvåan, och det var ju en stor besvikelse för mig, eftersom det från ekonomisk synpunkt skulle varit synnerligen kärkommet att slippa ett års skuldsättning. Beskäftiga äldre elever inbillade mig sedan, att detta nog berodde bara därpå, att Hellenius var så »svår». Det lät på dem som funne han sitt största nöje i att kugga. Under första tiden kände jag mig därför som en märkvärdig person, i det jag blivit behandlad »orättvist» av läraren. Lyckligtvis hade vi inte Hellenius i svenska i ettan utan doktor Hamström. Honom sades man inte behöva vara rädd för, allra minst i detta ämne. Vi hade inte hunnit långt till vägs under hans ledning, förrän jag insåg, att Hellenius vid tentamen inte »satt åt» mig utan beskedligt hållit sig inom det område jag borde behärska, och där hade jag dabbat mig så grundligt, att det inte kunde bli tal om att släppa in mig i andra klassen. Jag fick ligga i ordentligt för att klara mig, där jag hamnat. Läraren skulle ha gjort mig en stor otjänst, om han denna gång låtit nåd gå före rätt. Jag erinrade mig även så småningom, att Hellenius under provet behandlade mig blott och vänligt, fast det gick så dåligt för mig. I alla fall gruvade jag mig mycket, tills jag i andra klassen skulle möta magister H. på allvar, och det gjorde också alla mina klasskamrater. Men vi funno honom vara mycket bättre än sitt rykte. Visst gnodde han grundligt med oss och fordrade, att man skulle kunna, men han var inte oresonlig. I det stora hela var han inte värre än någon av de andra lärarna, och i sitt yttre sätt och uppträdande mot oss var ingen så naturligt älskvärd, artig och belevad som just Hellenius.

Före min elevtid hade Hellenius under en lång följd av år haft det mycket svårt och bekymmersamt för egen del. Han hade stor familj. Hustrun drabbades av en långvarig, obotlig sjukdom, som gjorde livet

till en börda inte bara för henne utan också för maken. Ekonomin blev dålig, så att H. för att kunna hålla det hela någorlunda flytande måste belasta sig med extra arbete över hövan. Själv var han inte heller synnerligen stark. Under denna sin depressionstid synes han av samstämmiga uppgifter att döma icke ha orkat sköta sina åligganden vid seminariet nöjaktigt och dessutom varit stingslig och svår mot eleverna. Detta blev så mycket mera ödesdigert för de senare, genom att de, förklarligt nog, inte kunde förstå sin lärares beklagliga belägenhet och inställa sig därefter. Fru H. hade dött ett par år före min ankomst till seminariet, och Hellenius hade gift om sig. Inte lång tid därefter hade en seminarist konstaterat: »Magister H. har bestämt fått en bra fru, för han har blivit mycket snällare, sen han gifte om sig». Den slutsatsen var riktig. Hellenius blev lycklig i sitt nya äktenskap. För honom var detta av alldeles särskild vikt, ty han var utpräglad familjemänniska. Hårtill kom, att denna andra hustru var huslig och duktig, så att pengarna räckte bättre till.

Så vitt jag kan bedöma, gav Hellenius oss i sitt ämne, så mycket man rimligen kan begära med hänsyn till vårt utgångsläge och den tid som stod till förfogande. Han tröskade i oss Sundéns språklära riktigt grundligt och gjorde, vad han kunde, för att vi också skulle begripa den. Satslösning bedrev han mycket och intensivt; det förekom också innehållsutredning men högst obetydligt och, så vitt jag kan erinra mig, bara i början. Den sporten hade visst kommit på avskrivning just då. Diktamensskrivningar förekommo ofta; de voro alltid valda med hänsyn till vad man hunnit med i rättskrivningsläran. Ätminstone i början hjälpte han oss disponera uppsatsämnena och gav behövliga råd och anvisningar. Det hade doktor Hamnström gjort hela första klassen, och då kunde ju Hellenius ha rätt att fordra, att vi skulle börja kunna klara oss själva. Uppsatserna rättade han med omsorg, och den efterföljande kritiken, till vilken han alltid gav sig god tid, inskränkte sig icke till nagelfarande av felen, utan han framhöll också eventuella förtjänster i ens skripta. Var en uppsats riktigt bra, kunde det t. o. m. inträffa, att vederbörande författare fick läsa upp den för klassen, en utmärkelse som var mycket uppskattad och efterträvad.

Jag kommer för egen del ihåg en bitter upplevelse i samband med uppsatskritiken. Vi hade till hemuppsatsämne över julen ena året fått »Förbisedda förvärvskällor för den fattigare befolkningen i vårt land». I god tid klarade jag av saken utan att särskilt lägga manken till. Det viktigaste för mig den gången var att få det julglädjen störande momentet avlägsnat. Ett par dagar före slutet av jullovet fick jag brev från en kamrat, som bönföll om hjälp med uppsatsen och viftade med en hel femma för besväret. Frestelsen blev mig för stark, ty jag hade smått om slantar. Jag satte i gång med den nya uppsatsen. Nu måste jag förstås

angripa problemet från en helt ny sida och sorgfälligt undvika alla förut begagnade uttryckssätt, för att fusket inte skulle skina igenom. Då uppsatserna kritiserades och turen kom till min, sa Hellenius: »Tja! Levi Johanssons uppsats är det inte mycket att säga om. Den har inga fel, men — den har inga förtjänster heller! Uppriktigt sagt hade jag väntat mig bra mycket bättre från det hållet. Var så god! Ja, den är godkänd». Innehavaren av min uppsats n:o 2 fick så höga lovord, att jag dittills icke erhållit så mycket beröm för egen del. Den gången led jag verkliga kval men endast, vad min gärningar värda voro.

Med anslutning till en kortare lärobok i ämnet fingo vi för Hellenius en kurs i litteraturhistoria. På grund av tidens knapphet kunde den ju inte bli annat än översiktlig, men genom att vi samtidigt fingo under lärarens ledning läsa valda stycken av de förnämsta författarnas alstring, gav den dock en hel del av värde. Vi läste brottstycken ur Eddan, ur Snorres konungasagor och ur Dalins »Argus». Vi fingo oss till livs dikter av Kellgren, Leopold och Thorild. Av Bellmans epistlar läste vi en hel del och åtskilligt av Anna Maria Lenngren. Vi fingo förskaffa oss och under lärarens ledning läsa Atterboms Lycksalighetens ö i sammandrag, Dödens ängel av Wallin, Skaldestycken av Esaias Tegnér, Fänrik Ståls sägner, Kung Fjalar, Julkvällen och Nadeschda av Runeberg. Av Snoilsky läste vi en del, ävenså Rydbergs Singoalla. Slutligen är att nämna, att vi för Hellenius fingo hålla var vårt föredrag över ämnen, som vi själva valt i samråd med honom. Varje föredrag skulle räkna minst en halvtimme. De flesta togo tre kvart och ända till timmen. Föredragen skulle skrivas, men H. granskade dem icke före framförandet. Medan ett föredrag pågick, gjorde läraren anteckningar, och efteråt kom kritiken. Först fick föredragshållaren säga sin mening, om han hade något på hjärtat. Sedan lämnades ordet till eleverna. Ingen av de två parterna brukade ha mycket att andraga. Sist kom lärarens kritik. Den var både grundlig och saklig, aldrig spydig och elak. Han hade antecknat hela gången av föredraget så i detalj, att han inte hade någon svårighet att referera det. Vi voro ense i att beundra honom för dessa hans kraftprov i uppmärksamhet, ty det var visst inte bara medryckande välta-lighet som presterades. En gång måste han dock ge tappt, och det var, då en finnpojke från Norrbotten på sin egendomliga munart långsamt och entonigt föreläste om finska kriget 1808—1809 under 2½ timme. Det var tur för oss, att han inte kunde få hålla på i ett sträck utan uppdelat föredraget på tre dagar. Hellenius höll ut med sitt antecknande en bit in på andra timmen, men då han ännu inte kunde skönja något slut, stoppade han ned anteckningsboken och resignerade. Kritiken blev kort. Pojken fick det erkännandet, att han hade arbetat mera än alla de andra på sitt föredrag, jämte rådet att inte ta till vana, då han kom ut i livet, att hålla så där långa föredrag, eftersom det kan bli för mycket även av det goda.

Enligt min bestämda uppfattning och erfarenhet var Hellenius ingen dålig lärare eller människa. Hur mycket eller litet lärd han var i sitt ämne, kan jag inte bedöma, ty jag har i teorin inte kommit längre än dit han förde mig, men i praktiken har jag flitigt omsatt hans lärdomar. Att Hellenius inte hörde till de stora, de lysande lärarebegåvningarna, har jag senare kommit under fund med, men det oaktat förde han mig i sitt ämne minst lika långt som någon av de andra lärarna i sina stycken, och det jag traggade i mig under hans ledning, har visat sig ha benägenhet att sitta i.

Det berättas, att en seminarist en gång till magister Bäckman hemställt, att han för lösandet av vissa matematiska uppgifter skulle få lära sig ett »mera vetenskapligt förfarande», än det den gamle gode magistern begagnade sig av. Då skall Bäckman ha svarat: »Min käre Andersson! Hos mig blir du ingen lärd matematiker, men det du lär utav mej, kommer du att minnas, så länge du lever, därför att jag framställer det så enkelt och lättfattligt, att du verkligen begriper det. Du i din tur kan sedan göra det begripligt för bondebarnen, och det är för dej värdefullare än alla vetenskapliga förfaranden. Sådana skulle du för resten snart glömma». Något liknande inträffade också hos oss i andra klassen vid början av en biologitimme för magister B. En kamrat reste sig och bad att få framställa en fråga till magistern. Det fick han visst, om det gällde ämnet. »Jo», sa eleven, »det är så, att jag är mycket intresserad av det här ämnet och läser därför en del större arbeten extra. I ett av dem har jag stött på ett ord, som jag inte vet, vad det är.» »Nåå, vad är de' då för märkvärdigt ord?» frågade magistern. »Jo, det står darwinism,» blev svaret. Bäckman förstod säkerligen, att detta var grov drift från ynglingens sida, men han kostade inte på sig att fatta humör utan anlade i stället sitt allra blidaste leende och svarade: »Du ska inte läsa några större arbeten extra i det här ämnet, medan du har nog göra med att redovisa Berlins Naturlära. Blir du en gång välbeställd folkskollärare och får gott om tid, då kan du plocka fram dina större arbeten och fördjupa ditt vetande, och kanske kommer du då en dag så långt, att du själv finner svar på din fråga. — Jag kan emellertid tala om för dig, att darwinismen är en riktning inom naturvetenskapen och har fått namn efter den engelske forskaren Charles Darwin. Sitt ned!» Detta gjorde också X. fortare än kvickt under vårt samfällda fnitter, som inte kunde misstydvas. Vi unnade honom avhyvlingen innerligt väl, dels för hans oförskämdhet att vilja driva med den gamle, av oss alla innerligt avhållne läraren, dels för hans malliga sätt mot oss andra. Innan vårterminens slut gav han sig i väg från seminariet för all tid, förebarande ohälsa. Omedelbart därefter slog han in på tidningsmannabanan.

De båda citaten här ovan av magister Bäckmans yttranden ställer det dåtida seminariet i blixtbelysning. Dess uppgift var att utbilda sina alum-

ner till dugliga folkskollärare och ingenting annat. Först och främst gällde det att bibringa den blivande läraren tillräckliga kunskaper i de ämnen, han själv komme att undervisa i. Det för detta ändamål tillmätta kunskapsmättet kan icke sägas ha varit knappt i förhållande till de dåtida kraven på folkskolan, och ordentligt inpräntat blev det också. Det krav Bäckman ställde på sig själv, att hans egen undervisning skulle vara så planlagd, åskådlig och lättfattlig, att seminaristerna vid sin blivande barnaundervisning kunde direkt följa hans linjer, torde väl knappast någon av de andra lärarna ha ålagt sig; samtliga gingo de den vanliga skolundervisningsvägen. Läxan förbereddes genom muntligt föredrag av läraren, då han samtidigt demonstrerade tillgänglig åskådningsmateriell. Då och då gavs en fråga, för att han skulle förvissa sig om att man uppfattat saken rätt. Medan vi voro nybörjare förhöordes läxorna genom detaljerat utfrågande. Då vi blivit mera allmänt försigkomna, fordrades det, att vi skulle kunna redogöra för längre avsnitt, men om det inte lyckades, tillgrep läraren frågor, och klarade man dem ordentligt, så fick man godkänt betyg. I stället för att i allmän- och kyrkohistoria lägga huvudvikten på de sammanträngda, ofullständiga och torra läroböckerna och låta oss ävlas med att läsa in dessa, tror jag att det skulle ha varit förståndigare att använda de lärotimmarna till läsande under lärarens ledning av njutbar litteratur på området. Målade tidsbilder, om ock fristående, med förmåga att sätta ens fantasi i rörelse ha helt visst större bildningsvärde än skelettartade tidsschemata med massor av årtal och namn, som ingen mödar sig med att hålla i minnet, sedan de väl slutredovisats för läraren.

Vad övningsämnen beträffar måste jag säga, att resultatet blev mycket magert. I välskrivning hade vi en kortare kurs för Hellenius. Denne skrev själv mycket snyggt, men han hade uppenbarligen inte en aning om varpå det berodde, att han kunde forma bokstäverna så bra, och följaktligen kunde han inte heller lära ut konsten åt oss. Om han hade utgått ifrån sin egen stil, demonstrerat sin teknik och sedan överlätit åt oss att försöka härma honom, hade kanske en eller annan lärt sig skriva väl, men nu hade han fått för sig, att han skulle lära oss en uppriktstående stil, som var mycket vacker men på grund av anatomiska skäl ytterst svårskriven, helst för den, som vant sig att skriva lutande. I praktiken kunde vi inte använda den utan måste efter någon tids fåfänga försök återgå till våra individuella skrivsätt, samtliga tillkomna på en ren slump, vilket i fråga om välskrivning än i dag är fallet hos svenska folket i gemen. Det finns väl knappast något skolämne, som för den offentliga undervisningen visat sig vara så svärbemästrat som välskrivningen.

Teckningstimmar vid seminariet voro tråkiga, och det säger utan vidare, att ämnet var felupplagt åt oss. Detta torde dock icke ha varit

lärarens fel utan de givna normernas. Det tog aldrig någon ända på avritandet av gipser och klotsar med hjälp av sylvassa, hårda blyertspennor. Först på slutet erhöles vi en liten duvning i färglära och fingo försöka oss på att rita av några vackra höstlöv och lägga på vattenfärger. Färgkriter arbetade vi aldrig med. Ett par saker fick jag dock lära och öva in riktigt bra, och det var perspektivlära och krokiteckning. Båda delarna har jag haft stor nytta av både i skolan och eljest. Den olämpliga lokalen reste naturligtvis stora hinder i vägen för effektivare undervisning, men i våra dagar uppnår man ju överraskande goda teckningsresultat i folkskolor utan speciallokaler för teckning. Linearritningen var instruktiv, men den har man inte stor användning för i vanliga folkskolor.

Slöjden gav inte vad den bort och kunnat med fullvuxet elevmaterial. Vi fingo följa den gamla Nääserien i träslöjd från och med paketpinnen och så långt vi hunno, utan hänsyn till vad vi förut kunde. De flesta hunno väl igenom serien, och ett par av oss gjorde några extra modeller. Allesamman skulle under verkligt kunnig ledning ha kommit vida längre. Det var ytterst noga med putsen och de precisa måtten, men någon ytbehandling förekom icke, ej heller undervisning och övning i verktygsskötsel. Särskilt det sista var en mycket betänklighetsfull brist. Verkligen undervisning i ämnet kan man inte tala om, i varje fall inte om fackmässig sådan. Lärarnas huvudsakliga verksamhet bestod i att övervaka ordningen och godkänna eller kassera färdiga modeller. Genom att ingen sådan godtog utan att den på pricken stämde med ritningen, måste man lägga sig vinn om noggrannhet, och det var ju en god sak, men det kan i det stycket också gå till överdrift, och det gjorde det nog många gånger hos oss, särskilt vad »putsandet» beträffar. Ett stort antal av mina slöjdpojkar, vanliga folkskoleelever, ha tillverkat mycket svårare saker, än vad jag fick hålla på med i seminariet, och dock hörde jag till de duktigaste i min klass. Detta säger utan vidare, att ämnet måtte ha varit illa tillgodosett i läroanstalten. Det låge lockande nära att låta vederbörande lärare uppbära hundhuvudet för missförhållandena, men det vore alldeles felaktigt. De voro båda ytterst samvetsgranna personer och mycket duktiga i sitt egentliga arbete vid seminariet, nämligen att förestå övningsskolan och delvis leda elevernas undervisningsövningar. I slöjden gjorde de också helt visst sitt allra bästa, men de voro icke vuxna den uppgiften. De hade icke kommit dit av egen drift utan på grund av njuggheten på anslag till seminarierna. Det fanns inte medel för anställande av facklärare i slöjd, utan det ämnet måste överlätas som bisyssla åt lärarna i övningsskolan. De voro vid seminariet de enda, som kunde komma i fråga. Till lärare för övningsskolan tog man naturligtvis sådana med högsta möjliga kunskaps- och undervisningsbetyg. Men nu är det ju en känd sak, att utpräglad studiebegåvning och goda anlag för manuell

verksamhet mera sällan uppträda hos en och samma individ. Härtill kommer att de praktiska anlagen ofta helt lämnas obeaktade av de verkligt studiebegåvade. En yngling, som gick i seminariet någon klass före mig, klagade flera gånger för mig över svårigheterna i slöjdundervisningen. Han påstod sig inte ha några anlag för praktiskt arbete. Då han tog examen, tillkännagav rektor Bucht, att detta var det högsta avgångsbetyg, som givits vid seminariet på 25 år. Han hade berömlig i nästan alla ämnen utom i slöjd, där erhöles han ett tveksamt godkänd. Om ett par år placerades vår man på ena lärareplatsen i övningsskolan och därmed även som lärare i slöjd för seminaristerna. Han försökte visserligen förbättra sin magra färdighet i slöjd genom ett par kurser vid Nääs, men det lär inte ha lyckats. Med det sagda har jag ytterst velat påvisa de vådliga följderna av de anslagsbeviljande myndigheternas försyndelser mot seminarierna.

De utan tvivel bäst tillgodosedda ämnena inom seminariet voro de, som avsågo vår rent fackliga utbildning. Rektor Bucht hade här hand om praktiskt taget all teorin. Hans framställningssätt var onyanserat men vad han sade, var redigt, klart och följdriktigt samt fritt från onödiga ord och fraser. Man kände sig halvt tvungen att tillägna sig allt, vad han sade. Det vid seminarierna vanliga luntskrivandet inskränktes här nu till en smula anteckningar i logik, enär läroböcker införts i rektors övriga ämnesgrenar. Det var »Om uppfostrans föremål» och »Handledning i folkskolepedagogik» av C. O. Arcadius samt »Undervisningsväsendets särskilt folkskolans historia» av Gottfr. Westling, samtliga nytkomna och mycket kärkomna. Arbetena i psykologi och pedagogik befattade sig emellertid icke med det för barnets psyke egenomliga. Just sådant hade vi som blivande lärare behövt få reda på. Tänk hur mycken möda och mycket misshumör man skulle ha besparats och hur många orättvisor man skulle ha sluppit begå, om man fått t. ex. ett par tiotal konkreta exempel på hur annorlunda barn reagera än vuxna! Det var visserligen mycket intressant, då man själv efter många, många år som lärare fick upp ögonen för det faktum, att det är naturligt, att ett barn nekar, alltså »ljuger», då det överraskas med en beskyllning. Av ren självbevarelsedrift nekar det en sådan gång även för fullt lovliga handlingar. Min upptäckarglädje den där gången grumlades av något mycket bittert, då jag betänkte, hur många gånger jag genom överrumpling sökt få en liten syndare att bekänna, och hur jag sen åtminstone inom mig själv stämplat honom som lögnaktig!

Undervisningsövningarna bedrevos med flit och gjordes fruktbarande genom grundlig och saklig kritik. Därvid höll man dock allt för strängt på att det uppgjorda och av ämnesläraren granskade lektionsutkastet skulle i detalj följas. Särskilt i kristendom inträffar det inte så sällan, att barnen komma med uppslag, som läraren aldrig tänkt på, och om

han då är situationens herre, så att han omedelbart kan ta upp den utkastade trådändan och nysta vidare på den, blir i regel den sålunda improviserade lektionen värdefullare för barnen än den mest konstmässigt planlagda och genomförda undervisning. Detta borde åtminstone ha påvisats. Det inpräntades i oss som en lärarens absoluta plikt att väl förbereda sig till varje lektion. Meningen föreföll vara den, att man skulle i detalj tänka ut, vad man skulle säga, och hur man skulle fråga och eljest bete sig vid behandlingen av varje lektionspensum. Det finns dock ett annat sätt, och det är att läraren använder sin s. k. lediga tid till att genom läsning av mera omfattande arbeten förkovra sig i det kursavsnitt man håller på med i skolan och sedan extemporera själva lektionen. Idealet är, att läraren behärskar både kunskapsstoffet och undervisningstekniken så fullständigt, att han kan hålla en bra lektion på rak arm. Först då blir framställningssättet riktigt personligt, ledigt och medryckande. Då har han blivit verklig lärare och inte bara »praktare». Det låg något i gamle folkskoleinspektör J. Kjellins yttrande till en ung lärarinna, som hållit en riktig mönsterlektion för honom i övningsskolestil: »Fröken kommer nog att bli en mycket duktig lärarinna, då hon hållit på så pass länge, att hon hunnit glömma metodiken.» Seminariet kunde naturligtvis inte på den korta tiden höja oss över »praktarstudiet». Att det gives en högre utvecklingsform på området, fingo vi dock snart klart för oss, fast ingen påvisade det för oss. Läraren i övningsskolan, J. A. Svensk, var nämligen en undervisare av Guds nåde med fritt personligt maner, briljanta, blixtrande infall och ett förunderligt gott och säkert grepp om småttingarna. Genom vakthållningen i övningsskolan hade vi rika tillfällen att få höra honom undervisa. Det var ett sannskyldigt nöje, men han var så särpräglad i sitt sätt, att det nog skulle varit lönlöst att försöka efterlikna honom. Svensk undervisade också i räknemetodik. Tillsammans med rektor Bucht hade han givit ut en liten lärobok i ämnet. Den var torr och tråkig, vilket var överraskande, eftersom just räkning var Svensks bravurämne i övningsskolan. Den gode magistern var uppenbarligen ingen teoretiker, knappast någon tålmodig planläggare men i stället en improvisationens mästare.

Få seminarier torde haft en så utomordentlig chef som Härnösands under Gustaf Wilhelm Buchts tid. Han var Rektorn med stor begynnelsebokstav. Seminaristerna behandlades icke som skolpojkar utan som karlar. För vårt enskilda liv gåvos inga förhållningsorder från rektorns sida och då naturligtvis inte heller från någon av lärarna. Det som var tillåtet för annat städlat och anständigt folk, var lovligt även för oss. Det enda man fick akta sig för, ifall man reflekterade på att få stipendium, var att besöka restauranger.

Anständigt skulle enligt chefens oförblommerade mening allt ens uppträdande vara. Dispens från det kravet gavs icke, men ett felsteg

ledde icke till omedelbar halshuggning. Ett bra exempel på hur verkligt mänsklig vår rektor innerst i hjärtat var och hur lite väsen han behövde ställa till för att sätta absolut stopp för ett påbörjat, nog så allvarligt ofog är följande. Rektor kom en morgon ned till bönen, som hans sed var då han hade något att meddela hela elevkåren. Då andaktsstunden var slut, steg han upp i katedern och lät blicken granskande överfara bänkraderna, under det han såg ut att tänka mycket skarpt. Fast jag hade absolut rent samvete, kände jag mig riktigt kuslig till mods inför de forskande ögonen, och likadant var det nog för de andra. Så kom det, långsamt, lugnt och allvarligt: »Till min kännedom har kommit, att en del av eder tillåtit sig sådant, som jag på det allvarligaste måste klandra». Här lade han in en konstpaus, som syntes oss oändligt lång, fast den nog inte räckte mer än några ögonblick. Sen fortsatte han: »Saken är av den beskaffenhet, att blygsamheten förbjuder mig att närmare orda därom. — Det behöves icke heller. — De skyldiga veta förvisso, vad jag åsyftar». Här gjorde han åter några sekunders uppehåll, och under tiden steg spänningen hos oss till det olidliga. Vi anade förstas alla, att det var fråga om något mycket allvarligt och undrade, vad det skulle bli för slut på detta. Att det skulle följa en straffpredikan på den hotfulla inledningen, voro vi alla säkra på, men det blev kort och gott: »För denna gång må det vara nog med detta, men — *låt mig aldrig mera höra något sådant om Er!*» Därmed var den historien ur världen, och den upprepades inte heller. Hade den det gjort, då hade det nog blivit annat utav.

Rektor Buchts ordningskrav inom seminariet sträckte sig till de allra minsta småsaker och voro så absoluta, att man kunde vara böjd att stämpla honom som pedant, om inte det hela sett ut att falla sig så rent naturligt för honom själv och om hans korrigeringar inte varit så helt fria från småsinthet och kink. Behövde han någon gång rätta till något i överensstämmelse med sina principer, så motiverade han det alltid. För den eller den orsakens skull ville han ha det så eller så — inte för de givna reglernas egen skull utan för nyttighets-, lämplighets- eller rättsskålet bakom dem. Det där var uppfostrande, och det var just det som var hans mening.

Att det hade sina risker att sabotera fick en hel avdelning på min tid kännbart erfara. Tre elever i fjärde klassen infunno sig hos rektor och frågade, om de en viss dag längre fram kunde få lov från seminariet för att bevista ett bröllop på S:t Petrilogen. Det var en f. d. kamrat, som skulle gifta sig, och de tre voro bjudna. En av dem hade som finsktalande ett terminsstipendium à 150 kr., den andre hade till jul fått 65 kr. och ansågs kunna påräkna lika mycket till våren. Utan rektors tillåtelse vågade de förstas inte besöka restaurangen. Rektor svarade, att han inte kunde ge lov från lektionerna för en sådan orsaks skull; supplikanterna voro inte ens släkt med brudparet. Men kunde de för sina hem-

uppgifters skull komma ifrån, så hade han ingenting att invända mot att de deltog i festligheterna, sedan arbetet på seminariet var slut för dagen, och så avfärdade han de besökande med påminnelsen: »Plikten först, nöjet sedan!» Som det var ett par veckor kvar till bröllopet, trodde de tre, att rektor skulle ha glömt bort saken till dess. På bröllopsmorgonen gingo de därför till skolläkaren och föreburo någon krämpa, så att de blevo sjukskrivna, varpå de gladeligen gingo till bröllops. Då rektor inte såg till någon av de tre den dagen, anade han oråd och skickade vaktmästaren till S:t Petrilogen att rekognoscera. Där funnos mycket riktigt de saknade gossarna. Dessa visste inte, att de hade blivit skuggade, och avlämnade därför på måndagsmorgonen sina sjukbetyg till klassläraren och rågade därmed måttet. Efter ett förberedande förhör med syndarna, de där givetvis inte hade något val utan måste bekänna, blev det kollegium om saken, men innan dess hade fjärde klassens elever hunnit hålla ett sammanträde och besluta att en för alla och alla för en skynda de betryckta kamraterna till undsättning, varpå de avfattat och till kollegiet inlämnat en skrivelse i ärendet. Detta allt hade gått så i tysthet, att vi i de lägre klasserna inte visste, vad det gällde, då rektor klockan 1 lät i klasserna tillkännagiva, att hela seminariet skulle samlas i bön-salen kl. 2.

Vid inträdet funno vi salen ommöblerad. Bänkarna voro flyttade tillbaka så mycket som möjligt, så att det framför katedern blivit en stor, fri golvyta, och mitt på denna var ställt ett helt kort säte. Före inringningen hade samtliga lärare intagit sina platser så som vid en årsavslutning. Rektorn stod i katedern. De tre anklagade fingo ta plats på det korta sätet och vi andra på långbänkarna. Så började det! På sitt korta, klara och bestämda sätt redogjorde rektor för sakens hela förlopp. Sitt eget ställningstagande till frågan från första början motiverade och rättfärdigade han. De tre åtalades handlingssätt skärskådade han från etisk, rättslig och psykologisk synpunkt och kom till den slutsatsen, att här förelågo inga förmildrande omständigheter. Det gick icke att skylla på ungdom, ovetenhet eller överilning. Det var en under veckor planlagd ohörsamhet mot överordnad, missbruk av läkarens förtroende och användandet av ett i grund och botten falskt dokument. Att låta sådant passera onäpst ginge icke an, allra minst ifråga om personer, som snart skulle träda ut i livet såsom ledare av de ungas uppfostran. Klasskamraternas nämnda skrivelse läste han upp och plockade sönder argumenten i småmulor. Särdeles anmärkningsvärt fann han deras tilltag att kritisera kollegiets ställningstagande, innan detta ännu förelåg. Sådan brist på omdömesförmåga hade han inte väntat finna hos vuxna karlar, färdiga att snart träda ut i livet i lärares ansvarsfyllda gärning. Han förstod dock så väl, huru det hade gått till. Skrivelsen var tillkommen bara av några få, kanske av endast en, och sedan hade de andra skrivit under för kam-

ratskapets skull, förbiseende att de här gjorde sig solidariska med förkastliga handlingssätt. »Låt detta vara Eder en lärdom för livet,» slutade han talet till klassen, »att noga pröva innehållet, innan ni skriver under ett papper, som man lägger fram för Eder». Sedan manade han hela elevkåren att ta lärdom av det inträffade, och så kom domen. De två, som skulle haft stipendier vid terminens slut, förlorade dessa, och den tredje fick sitt sedebetyg så skamfilat, att han avstod från att anmäla sig till avgångsexamen det året utan gick i stället om vårterminen i fjärde avdelningen följande år och fick då fullt sedebetyg.

Rektor Bucht kunde naturligtvis inte förhindra, att ej önskvärda individer emellanåt, kommo in i hans seminarium, men upptäckte han dem i rättan tid, och kände han sig säker på sin sak, avlägsnade han dem fortast möjligt och helst utan att det behövde väcka någon uppmärksamhet. Från min tid känner jag ett par sådana fall, och flera skulle det med säkerhet ha blivit, om han inte hållit så styvt på det formellt oangripliga. Allt vad i hans förmåga stod gjorde han för den moraliska standardens höjande och vidmakthållande inom sin läroanstalt. Vad han i det stycket betytt, hör till det bästa i seminariets historia.

Vad så mig personligen beträffar under seminarietiden i Härnösand, så var det den ekonomiska frågan, som vållade mig de största, för att inte säga de enda bekymren. Här kunde jag inte som i Östersund hålla mig med mat själv eller skaffa mig inkomster. Skolarbetet upptog all min tid och var så pass pressande, att jag måste få ordentligt lagad mat. Det var mycket billigt i Härnösand på den tiden. De två första åren betalade jag 45 kr. i månaden för helinackordering. Vi bodde tre i ett mycket stort rum. Fotogen fingo vi hålla oss själva med. Fastän Härnösand torde varit den första stad i Sverige, som fått elektrisk belysning, var sådan ännu inte på långt när indragen i alla hus. Det mesta jag betalade för helinackordering var 55 kr. Då jag gav mig i väg till Härnösand första gången, hade jag fått hjälp med ett riksbankslån på 600 kr., och så hade jag väl tjänat ihop lite själv också. Det redde jag mig med till i mitten av vårterminen i tvåan. Ett par personer hemma i Frostviken hade lovat hjälpa mig med 300 kr. för det året, men då jag nu skrev till dem och ville ha pengar, fick jag inte ens svar. Jag skrev ånyo, men resultatet blev detsamma. Då jag blivit skyldig min inackorderingsfru 60 kr., sa hon upp mig till slutet av den veckan, om jag inte betalade. Det här var verkligen bekymmersamt. I stan visste jag inte en enda att vända mig till, och hemma var det heller ingen utsikt mera, då de där två tycktes ämna lämna mig i sticket. Om det hade varit vid terminens slut, så att jag hade haft klassen klar, hade det inte varit så farligt. Då skulle jag bara ha begärt lov från seminariet ett år och gått till sjöss. Om jag under den tiden var riktigt sparsam, borde jag kunna lägga ihop för en vinter till och sen klara fyran på samma sätt, räknade jag ut. Det

komme att ta tid med den tänkta metoden, men det kunde inte hjälpas. Som det nu vrängde till sig, komme jag att ha åtminstone halva sista terminen påkostad förgäves, och kanske måste jag gå om hela andra klassen. Det var så bekymmersamt, att jag knappt kunde sova och arbeta, och då jag satt till bords, tyckte jag mig stjåla varenda tugga av den fattiga änkan, för på mina moraliska reaktioner var det ingen skavank. Men det klarade upp sig. En lärare i övningskolan, D. F. Granström och en klasskamrat lånade mig 100 kr. vardera, och så fick jag mitt stipendium höjt från 30 kr. till 50. Tack vare detta klarade jag inackorderingsfrågan fram till terminens slut. Det var med stor bävan jag öppnade mitt terminsbetyg, för jag hade inte varit mig själv till belåtenhet denna vinter, men allt var i sin ordning. Jag hade t. o. m. fått ett par betyg höjda. Men jag hade inte kunnat omsätta banklånet för sista halvåret. Livförsäkringspremien å 34: 40 för 2000 kr. på livstid hade måst få gå före, ty den var den enda säkerhet jag hade för mina skulder.

Att resa hem över sommaren syntes mig bra meningslöst, men det måste jag dock. Resan med ångbåtarna upp till Ramsele kostade inte många kronor, och därifrån till Strömsund gick jag. Jag startade på kvällssidan, för att det inte skulle vara så varmt. Vid 11-tiden nästa dag var jag framme. Då hade jag gått 6 mil och 2 km. i ett sträck, utom det att jag på morgonen gått in i en liten stuga vid vägen och köpt mig kaffe. Det kostade 10 öre. Nattsäcken var hela mitt bagage. I den hade jag ett ombyte underkläder, ett par skor, Krok-Almquists flora och några smörgåsar. För att vara riktigt lättfotad hade jag tagit på mig gymnastikskorna, men det var inte förständigt. Fötterna svullnade och blevo mycket ömma, innan jag nådde Strömsund. Då jag på en lördag kom upp till Gäddede, hade jag inte många ören kvar, men där hade jag ju bekanta och vänner.

På söndagsmorgonen kom en av borgesmännen för mitt banklån på väg till kyrkan. Det var en bonde från Gussvattnet, antagligen den förmodnaste i Frostviken på den tiden. Han hade ett stort hemman med mycken värdefull skog och därtill stor kreatursbesättning och åtskilligt med pengar på banken. Efter gudstjänsten sökte jag upp honom och klagade min nöd. Jag hade inte kunnat utgöra sista avbetalningen på banklånet, så nu var det ingen annan råd, än att han måste hjälpa mig. Det hade redan gått en månad över tiden. Då sa han i överlägsen, nedgörande ton: »Ja, de voro väl de bästa, att jag toge å löste in de där skitpappere, för jag tör nog få förlora de i alla fall. — Inte för att de gör så mycke, men nog är de lite harmligt. Jag kunde väl hellre ha kostat på mina egna barn de där.» Jag svarade, att finge jag leva och ha hälsan, så skulle jag i sinom tid betala allt, och om jag dessförinnan skulle dö, så var det då rakt ingen fara för att han skulle förlora på mig, eftersom jag var försäkrad tillräckligt högt. Först morrade han oartikulerat, och sen

knarrade han fram, att såna där papper finge nog också skötas, om det skulle vara något värde i dem. Jag kunde inte begripa, vad som farit i gubben, ty han hade alltid förut varit vänlig och blid mot mig. Emellertid lämnade han mig de 60 kronorna, så att jag fick ordna lånet.

Just i de dagarna kom skogschefen för Kramfors, patron Carl Kjellberg i Backe, upp till Gäddede för att inspektera skogskontoret därstädes. Då gick jag till honom, talade om hur jag hade det ställt och bad honom hjälpa mig. »Hur mycket behöver Ni för att bli färdig med er examen?» frågade han. »1200 kronor», svarade jag. »Ja, det låter inte mycket för två år», svarade han och fortsatte: »Jag skall hjälpa Er med en tredjedel av det beloppet, men jag betalar ingenting ut, förrän Ni på annat håll fått skriftlig utfästelse på de återstående 800. Jag vill inte riskera att bli tvungen satsa hela beloppet. — Herr Johansson förstår, att jag har haft många sådana här affärer, så jag vet, hur det brukar kunna gå.» Jag bockade och tackade för löftet och vände om för att gå. »Nej, vänta lite!» sa han, »Det skall skrivas också». Pennan raspade redan i snabb fart över ett kvartsark, som han sen slängde över till inspektoren med tillsägelse, att det skulle kopieras. Det var en formlig förbindelse från hans sida om de 400 kronorna. Då jag frågade, om jag inte skulle ställa någon borgen, svarade han: »Nej, jag tar risken själv. Adjö och lycka till!»

Patron Kjellbergs hjälp värmdde mitt hjärta men förskaffade mig huvudbry. Vid kallt eftersinnande föreföll mig hans vackra papper så gott som värdelöst. Att uppfylla villkoret rörande de 800 kronorna var nog omöjligt. Den där rike bonden hade kanske inte ställt sig alldeles omöjlig, då han kommit i så fint sällskap som patron Kjellberg, men till honom kunde jag inte förmå mig att gå efter den skymfliga behandlingen. Men så kom jag att tänka på, att en bonde längre norrut i socknen för bara ett år sedan sålt sitt hemman till ett trävarubolag och fått hela 20,000 kr., en svindlande summa i mina ögon. På så kort tid borde han inte ha hunnit låna bort så mycket, att han inte kunde hjälpa mig. Jag kände honom mycket väl sedan barnåren, och han var en smula släkt med styvfar. Det borde kunna gå bra. Jag hade turen att snart nog träffa honom framme i socknen och få framföra mitt ärende. Det blev ett bleklagt nej. Han kunde inte, för han hade lånat bort så mycket och behövde själv använda slantarna. Det sista trodde jag inte på, för det huset hade i alla tider varit självförsörjande och stått sig gott. Jag kunde inte veta vad det berodde på, att ingen av dem där hemma syntes vilja hjälpa mig, fast jag var halva vägen kommen till »storskollärexamen». Jag drog den slutsatsen, att de gaddat sig samman för att stänga framkomsten för mig i livet, för att jag var »lösunge» och kommen av »simpelt folk där nol i hålen». Då ilsknade jag till och svor en dyr ed inom mig själv, att jag skulle visa dem, att jag var karl att ta mig fram dem förutan, om jag

så skulle segla i två år för att kunna få läsa det tredje. Den där idén om sjön hade nämligen bitit sig fast i huvudet på mig. Men då nöden var som störst, var hjälpen inte långt borta.

Jag hade fått en veckas arbete hos en skogvaktare. Strax på norska sidan väster om Kvarnbergsvattnet skulle vi taxera en skogsbit, som en person nerifrån Ström hade köpt. Jag skulle få mat och tio kronor för den veckan. Tidigt en vacker måndagsmorgon stego vi i Gäddede ombord på en liten ångbåtsskrov, som trafikerade Kvarnbergsvattnet ända bort till riksgränsen. Då båten blåste avgångssignal, kom en främmande herre med två 12—14-årspojkar med Härnösandsläroverkets skolmössa. Sällskapet var uppenbarligen ute på botaniseringsfärd i fjällen, ty gosarna kånkade på en stor växtpress. Då de fingo syn på min seminaristmössa, bekantade de sig med mig. Det var ett par livliga, pigga fyror med ögon och öron vidöppna för allt och alla. Då de hörde, att jag var hemma i trakten, blevo de stormförtjusta och frågade ut mig om allt möjligt, och så drogo de i väg med mig till pappan, som slagit sig ned på akterbänken. Mannen visade sig vara häradshövding Ringenson från Sollefteå. Han skulle med sina pojkar, Alfred och Sven, stanna hela veckan i byn Skogen strax västom gränsen och botanisera. Då häradshövdingen fick höra, att jag hade mitt hem åtta mil ännu längre inåt fjällen, och att jag sedan mitt elfte år stått på egna ben, blev han intresserad och undrade, hur en sådan karl bar sig åt för att få tag på pengar för studier. Utan beräkning på att här få hjälp talade jag om, huru jag dittills trasslat mig fram, och att det nu syntes ha kört fast ohjälpligt trots patron Kjellbergs löfte. Först på hans direkta fråga, hur jag nu tänkte bete mig, talade jag om mina planer på sjön. Då han härtill invände, att detta nog blev en både lång och svår väg för mig att komma dit jag ville, svarade jag, att det insåg jag mycket väl, men jag hade intet annat val, och det *måste* därför gå. Mera talade vi inte om detta den gången. Idén att gå till sjöss hade jag fått av en skollärare i Härnösand. Denne hade som pojke mot sin vilja blivit tvingad att gå i läroverket och hade därför helt resolut rymt från både skolan och hemmet och gått till sjöss. I två år hade han seglat på främmande världshav. Sen kom han hem och gick självmant genom seminariet och tog sin examen med glans. I den godtemplarloge, i vilken jag gått in för att få en smula umgänge utom kamratkretsen, höll han flera intressanta föredrag om sina strandhugg på fjärran belägna kuster. Det var rent otroligt, huru mycket han där fått vara med om samt se och lära. En dylik studieresa skulle ha varit något för mig också. Han blev sedan folkskoleinspektör, ecklesiastikminister och undervisningsråd.

Då jag skildes från mitt resällskap vid sjöändan, hade vi konstaterat, att vi skulle komma samma väg tillbaka följande lördagsafton. Då vi skildes vid ångbåtsbryggan i Gäddede, sa häradshövdingen till mig: »Kom

opp till mig på mitt rum i gästgivaregården och tag med terminsbetyget! Det vill jag se.» Det tövade förstås inte länge, förrän jag inställde mig. Häradshövdingen ögnade igenom betyget som hastigast, varpå han tog till orda: »Hur det än kommer att gå med penninganskaffningen i sommar, så res ned till Härnösand, då den tiden är inne. Titta i förbifarten upp till mig hemma i Sollefteå, så ska jag ge bestämt besked. Lyckas jag inte intressera någon annan för herr Johansson, så får jag väl försöka klara upp saken själv. Jag har visserligen åtta barn att ge uppfostran, men det ska väl kunna räcka även åt en nionde, då det inte är fråga om mera. Lagg nu av bekymren och njut av friheten och den vackra fjällsommaren! — Välkommen alltså till Sollefteå i augusti!» På det lilla talet följde så ett redligt, trofast handslag. Vad jag i det ögonblicket kände och än i dag känner vid erinringen därav, skall jag inte försöka beskriva, ty det duger jag inte till.

Under sommaren lyckades jag inte ordna mera än några långfristiga smålån, det största på 100 kr. Det fick jag av länsmannen. Häradshövding Ringenson gav mig ett intyg på att jag av honom skulle få låna 50 kr. varje läsmånad, under de två år jag hade kvar av seminariekursen. Det papperet skickade jag till patron Kjellberg och fick omgående en check på 200 kr. Jag kunde nu betala mina handlån sedan förra termen utan att råka i bryderi för de löpande utgifterna. Genom herr Granström hade rektor Bucht fått veta min ekonomiska ställning, och det gjorde, att jag efter detta fick det högsta stipendium, som på den tiden kunde komma i fråga eller 65 kr. i termen, och det räckte i det närmaste till avbetalningarna på banklånet. Det gällde fortfarande för mig att noga pröva behövligheten av varje utgift, innan jag beslutade mig för den, men jag behövde inte avstå från något verkligt nödvändigt. Till det umbärliga räknade jag allt, vad klädelegans hette. Under vardagarna gick jag fortfarande i den höghalsade ylletrojan, som jag använt under de föregående två åren, och då jag skulle vara fin, fick det duga med ett s. k. söndagsblad med tillhörande krage av »kompositionslinne», d. v. s. celluloid. Det var ett par praktiska tingestar. Då de blevo smutsiga, var det bara att tvätta dem med tvål och vatten och slipa av dem med sandpapper, så voro de alldeles som nya igen. I fyran köpte jag mig likvisst några veck och kragar av linne för helgdagsbruk och tog kompositionsgarnityret till vardags, ty ylletrojan höll på att bli trasig. I fråga om klädseln var jag så fördomsfri, att jag hade ämnat gå upp i examen i min blankslitna bättre kostym, men då en godtemplarbroder fick höra det, sa han, att det fick absolut inte ske. Jag behövde inte se ut sämre än de andra på en sån bemärkelsedag, och så lånade han mig 100 kr. Det räckte gladeligen till bonjour, hatt, skor och stärkskjorta, för det var verkligen värde i pengarna på den tiden. Fin var jag på examen, och visst var det roligt att se ut som de andra nybakade skollärarna, men utgiften

grämde mig i alla fall. Jag blev ju så mycket skyldig. Min livförsäkring var bara på 2000 kr., och jag stod där med en skuld på 2300. I den situationen hade jag inte kunnat skiljas hädan i frid.

Mötet med den noble häradshövdingen blev av stor betydelse för mig. Från och med det ögonblicket har jag inte behövt dragas med ekonomiska bekymmer utan kunnat klara mig efter visserligen kringskurna men icke allt för knappa villkor. Det är mycket ovisst, om jag rätt mig igenom svårigheterna, i fall jag inte träffat honom. Det kunde mycket väl ha råkat gå galet på mer än ett sätt, om jag nödgats ge mig till sjöss. Men genom detta möte förskonades jag från en mängd mödor och fres-telser. Men det var också en annan sak av inte mindre vikt. Jag fick vad tiden led, d. v. s. under hela 37 år eller tills herrskapet Ringensons avlidit, allt mer och mer lära känna och värdera ett par av de mest hjärte-goda och själsfina människor som man kan träffa på.

Det var tur, att jag inte fick veta den verkliga orsaken till frostviks-gubbarnas svek och oginhet mot mig, förrän ett par år sedan jag blivit välbeställd skollärare. Hade jag fått reda på det, medan jag hade det som mest bekymmersamt, kunde jag ha blivit frestad att försöka slå ihjäl en viss lymmel. Hemma i Raukasjön fanns en med mig jämnårig lappojke, som varit både i Fjellstedtska skolan och i allmänt läroverk, men han skötte sig inte. Till slut försökte man med honom i seminariet, där han kom in samtidigt med mig. I första klassen gick det någorlunda för honom, men i tvåan tappade han alldeles sugen. Det hjälpte inte, att hans mor hushållade för pojken och hade honom under sin uppsikt. Han försummade skolarbetet för skidträning och nöjen av tvivelaktigt slag. Av modern lär han ha stulit pengar, då hon inte gav honom dem utan vidare. Han hade skrivit till någon i hemtrakten och sagt, att jag var så dåligt anskrivnen hos lärarna, att av mig blev det nog ingen skollärare. Jag skötte inte alls min läsning och hade t. o. m. börjat supa. Allt detta var ren lögn men blev trots av dem som möjligen hade kunnat hjälpa mig. Därav kom det sig, att det på en gång blev stängt för mig. På våren i tvåan fick pojken så usla betyg, att han inte ens försökte sig på att gå om klassen, och för övrigt höll det visst på att bli slut med pengarna för gumman. Samma vår, som jag tog min examen, åkte lappen in på häktet för inbrott i sommarvillor ute på Härnön. Hur det sedan gick med honom, vet jag ej.

Omsättningen inom den klass jag tillhörde, var synnerligen livlig. Från början voro vi 25 lärjungar, men då vi togo examen, den 8 juni 1906, var det kvar bara 14 av den ursprungliga uppsättningen. Som vi hunnit i fatt två kvarsittare och därtill fått vår glesnade skara utökad med en student och en elev från läroverket, voro vi 18, som den dagen blevo folkskollärare. Av de borttappade hade en blivit kvarsittare och därmed försenad ett år. En annan hade gått över till Tekniska läroverket och tog

sin examen samtidigt med oss. Alla de andra torde ha »återgått till näringarna».

I god tid före examen infunno sig en hel del präster hos rektor och erbjödo platser åt den nya kullen lärare. Det rådde nämligen lärarebrist; underskottet för hela landet lär ha varit inte mindre än 2000. De flesta av oss hade platsfrågan klar, då vi togo examen, och ingen av de andra behövde känna sig orolig, ty till höstterminens början kunde varenda en vara säker om att vara placerad. Jag lovade mig till Fyrås i Hammerdal. Den anställningen avsåg vikariat under höstterminen, men redan den 9 december fick jag fullmakt på ordinarie befattningen vid skolan.

30. *Hågkomster från min lärareverksamhet.*

Som lärare har jag i likhet med Kain varit ostadig och flyktig på jorden, i det att jag hunnit med att inneha sex ordinarie tjänster, dock endast inom fyra församlingar. I Hammerdal stannade jag 3½ år eller till nyåret 1910. Nästa anhalt var i Fränsta, Torps socken i Medelpad. Efter bara tre terminer flyttade jag därifrån till Lundsved i Söderfors församling, Uppland. Det var de goda ekonomiska villkoren, som lockade mig dit. Man betalade 300 kr. utöver laglig lön, och kommunalskatten var endast 1:20 pr bevillningskrona. Blev man sjuk, hade man inte bara fri läkare utan också fri sjukhusvård, om det behövdes. Då dyrtiden i samband med förra världskriget satte in, fingo samtliga lärare 500 kr. i kommunalt dyrtidstillägg, så jag hade 800 kr. utöver laglig lön. På denna plats stannade jag i nio år, men jag vantrivdes från första början, och det gick aldrig ur mig utan blev nästan värre år från år. Jag kunde aldrig förlika mig med det flacka landet, kärrmarkerna och de täta, dystra skogarna. Jag hade inte härdat ut så länge, som jag gjorde, om det inte ordnat sig så, att jag största delen av somrarna fått vistas uppe i Norrland. En natt drömde jag, att jag befann mig vid en stor sjö med solglittrande, muntra små vågor. Närmast sjön var ett bälte av granskog, där ovanför lider med blandad lövskog och allra överst mjukt modellerade fjällklumpar med gråvideslingor nedomkring och glimmande snöfläckar uppe på topparna. Det var i sitt slag ett ideal av skönhet men en ren fantasi-bild. Där skulle jag ha velat ha min varelse, men det var omöjligt för mig att komma dit. Det förhöll sig med mig som med Moses, som endast på långt håll fick skåda löftets land. Detta grep mig så hårt, att jag vaknade av att jag jämrade mig, och då var kudden våt av tårar.

Jag vantrivdes ej blott med naturen utan även — och ännu mera — med förhållandena bland människorna. Mitt verksamhetsområde utgjordes av en jordbruksbygd, där det inte fanns en enda självägande åbo utan bara statare, »lösa» jordbruksarbetare, gårdsinspektorer och en del mindre arrendatorer, allesamman sorterande under bruksförvaltaren, som i sin tur var tjänsteman under Stora Kopparbergs Bergslags aktie-

bolag. Bruksförvaltaren styrde enväldigt över hela den lilla socknen, och det gjorde han både vist och humant, men systemet som sådant med underhuggares kryperi åt det ena hållet och översitteri åt det andra lärde jag mig aldrig trivas med, varför jag sökte mig tillbaka till Norrland, fastän årsinkomsten blev 600 kr. mindre, ända tills sista löneregleringen kom, då det ju blev lika över allt. På den nya platsen rådde vissa missförhållanden av mycket allvarlig art på skolans område, och då det syntes vara hopplöst att få ändring till det bättre, flyttade jag efter endast tre terminer tillbaka till Torp, där jag till sist hamnade vid den skola, där jag hade plats förra gången, och där blev jag kvar, tills jag fick pension på nyåret 1941. Om det inte varit en alldeles särskild sak, som stött till, hade jag antagligen aldrig brytt mig om att söka mig ifrån min första plats. Jag trivdes storartat med både naturen och människorna och hade större framgång i mitt arbete, än vad jag haft på något annat ställe, men det blev icke desto mindre olidligt för mig att vara där, och därför gav jag mig resolut i väg i hopp om att kunna glömma alltsammans bättre och fortare på en ny plats. Det skedde också så småningom, men det tog en rundlig tid. »Tiden läker alla sår», heter det av gammalt, och lyckligtvis är detta riktigt. Men jag skall lämna det där ämnet och ta fram trevligare hägkomster.

Skolan i Fyrås ligger på en höjd i gränsskillnaden mellan de tre stora byarna Fyrås, Solberg och Viken, vilka här stöta ihop med sina inägor. Det är alltså ingen i skogen undanstucken enslig och dyster plats. Det är en vidsträckt och hänförande utsikt där uppifrån »Tannan», som platsen kallas. Vid klart väder ser man på sju mils avstånd Hotagsfjällen blåna i nordväst bortom otaliga skogklädda åsar och berg. I norr och öster når blicken lika långt, men åt det hållet är landet flackare, så att synranden borta i blådiset bildar en nästan rak linje. Om man går vägen söderut ett par hundra meter från skolan, öppnar sig en lika vidsträckt utsikt åt det hållet. I det väldiga skoghavet blänka sjöar här och var, och ljusgrönare fläckar på åsarnas sydsluttningar låta en ana stora byar. Snett ned inunder sig ser man Solbergsvattnet med ett myller av holmar och uddar, Fyråssjöns rena vattenspegel och litet längre bort Hammerdalsjön. Sluttningarna av berget där man står äro nästan helt uppodlade och översållade med pampiga bondgårdar, och likadant ser det ut på åsarna norrgenom hela socknen. Det är en storslagen natur och en verkligt ståtlig bygd. I stil med det hela gick skolhuset där uppe på höjden. Det var helt säkert ett av de rejälaste och även vackraste i sitt slag på landsbygden den tiden. Lärarebostaden bestod av kök och två stora rum nere och ett likadant rum en trappa upp. Skolsalen var beräknad som samlingslokal för den folkrika bygden och därför ordentligt tilltagen i måtten. Avklädningsrummet var i proportion till salen. Det var stort som ett ordi- närt klassrum och försett med rymligt vindfång. Skollokalerne ävensom

lärarens förstuga och kök voro från golv till tak pärlspontboaserade och oljemålade. Det var rejäla don alltigenom. Då jag första gången kom in i skolsalen, gjorde jag stora ögon vid anblicken av orgeln. Det var nämligen en piporgel med två manualer och pedal. Den räckte från golv till tak, och ändock var blåsbalgen förlagd till vinden. Orgeln hade kostat 1000 kr. De pengarna hade bönderna i de tre byarna sammanskjutit. Instrumentet var tillverkat av J. Landberg i Solberg, som hade gjort inte bara en hel hop bra kammarorglar utan också byggt flera stora kyrkorglar. Överraskande var det att se klocka på väggen i en skolsal. Det var en riktigt bra fjäderregulator, nyligen skänkt av en bygdens son, som flyttat till en annan by i socknen. Det stod genast klart för mig, att här finge jag att göra med folk, som intresserade sig för sin skola och därför också väntade sig något av dess arbete. I det stycket tog jag inte heller fel.

Då jag började närmare syna lokalerna i sömmarna, gjorde jag upptäckter, som inte voro riktigt uppmuntrande. Tvärs över fönstret i vindfånget voro skyddssläar av trä anbringade, men de voro på ett flertal ställen till hälften avskurna. Det hade förstås skolpojkar gjort på rent okynne. Taket i avklädningsrummet påminde om himlavalvet, men dess stjärnor voro inga klart lysande himlakroppar utan snusbussar, som skolpojkar roat sig att slänga fast där uppe, då de på rasterna bytt om mullbänk. Då jag satte mig att provspela den ståtliga orgeln, väste det bara i ett flertal av piporna. Vi måste ta dit orgelbyggaren för att få felen avhjälpta. Han lyfte ut de felaktiga piporna och vände dem upp och ned. Ur de flesta trillade torra snusbussar, men där fanns också ett par små träpilar. Vid närmare undersökning visade det sig, att det på orgelns tak låg massor av upptorkade snusbussar. Detta tak bestod av en serie luckor, som av den spelande kunde öppnas och stängas medelst en trampa. Det var alltså krescendoverket. Medan snusbussarna voro sura, häftade de fast vid underlaget, men sedan lossnade en del och föll ned i piporna, då man öppnade luckorna. Då jag lyfte upp bänkklocken, fann jag på undersidan av dem fullt med inskriptioner och karvningar, och på pojknarnas avträde var det förstås, som det brukar, då skrivklådan inte hålles efter. När jag för folk förde mina iakttagelser på tal, sa man mig utan omsvep, att jag komme att få det svårt i skolan, ty pojknarna hade blivit alldeles förvildade det sista året. Man hade haft en utgammal, för länge sedan pensionerad lärare till vakansvikarie. Där hade inte varit någon tukt och ordning alls på ungarna sista året och för övrigt ingenting att skryta av förut heller. Då barnen gingo hem från skolan, brukade det vara ett leverne som av vildar. Man fick se upp inte bara för snöbollar utan också för småsten, då man mötte pojkhoparna. Dessa fasoner ville man ha slut på, och man rådde mig att försöka sätta mig i respekt från första stunden. Det där lät bra kusligt, tyckte jag, men på

samma gång verkade det uppfordrande och lockande. Bra var det emellertid, att jag kommit tillstädes några dagar före terminens början, så att jag hann bli informerad om läget, innan jag började arbetet.

Kom så inskrivningsdagen. De många bänkarna i den stora salen fylldes till sista plats. Det var visst 45 barn, och ändock var det bara de två sista skolklasserna. I skolområdet funnos så många barn, att de tre småskollärarinnorna måste läsa även med första och andra folkskoleklasserna. På några undantag när var det ovanligt storväxta, friska och granna ungar, som här mötte upp. Då jag första gången blickade ut över min avdelning, visade det sig, att alla pojkarna placerat sig längst bort i salen och avstått de främsta platserna åt flickorna. Att detta inte var något utslag av artighet mot det svagare könet utan skett av helt andra motiv, såg och hörde jag med detsamma. Det var betydligt både rörligt och hörligt nere i den stora pojkavdelningen. Från första ögonkastet hade jag klart för mig, att här ämnade det dra ihop sig till ett riktigt bråkproblem, som lätt kunde bli olösligt för mig, om jag inte genast tog i på skarpen med att hyfsa det. Det första, som här måste göras, var att resolut »vända upp och ned på divisorn» och i bokstavig mening göra de yttersta till de främsta.

Efter den obligatoriska korta andaktsstunden satte jag i gång med upprop och placering med ledning av fjolårets dagbok jämte de förteckningar jag fått från de tre lärarinnorna ute i byarna. Först var där ett pojknamn, tillhörande en i sista klassen. Då det ropades upp, kom ögonblickligen ett högt, frimodigt »ja»!, och ägaren lättade en smula på ändan, så att jag kunde se hans huvud som hastigast skjuta upp en aning över omgivningen. »Stig opp och stå, så att jag får titta på dig lite!» manade jag ynglingen. Det var en stor, välskapad pojke, och pigg och käck såg han ut att vara. Då jag anvisade honom plats på främsta bänkraden, svarade han: »Ja, men je ha bruke sete henan me-eitt förut.» Det betydde, att han hade brukat sitta på den redan intagna platsen hela tiden förut. Jag svarade honom, att det kunde han nog ha fått i fortsättningen också, om det inte varit på det sättet, att jag måste ordna den stora församlingen efter en viss plan, för att jag lättare skulle kunna lära mig namnen, och enligt den planen skulle han sitta just på den plats jag hade anvisat honom. Så gjorde jag en inbjudande handrörelse och sa: »Var så god och stig fram, och var inte blyg!» Ynglingen kastade förlägna blickar än på kamraterna, än på mig, och så sa han: »Men 'n Pelle å je ha bruke seta ilag mä-eitt förut». (Men Pelle och jag har brukat sitta tillsammans beständigt förut.) Min fråga, om han och Pelle voro särdeles goda vänner, bejakade han övertygande och tillade: »Å så e mä kusinan å». (Och så äro vi kusiner också). Det glädde mig mycket, sa jag, att få höra detta, och jag var inte den, som ville skilja släkt och vänner åt. Därför skulle han få ta Pelle med sig, så att de fortfarande fingo sitta

tillsamman och det t. o. m. på främsta platsen. Någon hänförelse syntes inte detta medgivande väcka, och jag måste säga till dem att kvicka på med att ta fram sina grejor ur bänklådorna och förfoga sig till anvisad plats. Sedan sa jag till de andra, att jag inte ville veta av något vidare krångel, utan var och en skulle genast gå och sätta sig, där jag bestämde, för på det här sättet bleve det ju sena kvällen, innan jag hade dem ordnade. Det gick också i fortsättningen undan ganska bra, men det fanns knappast en enda pojke, som inte gick på tvären och kastade saknadens blickar bakom sig under vandringen. Sedan alla kommit till ro på sina slutgiltiga platser, var det intressant att iakttaga vederbörandes miner. Pojkarna kände sig uppenbarligen generade av att sitta mig så där nära och utan möjlighet att ta betäckning för mina blickar. De uppfattade det naturligtvis också som ett misstroende votum att på detta sätt ha blivit ställda under omedelbar kontroll. Flickorna åter myste belåtet på de från pojkarna annekterade, mindre utsatta platserna, och vände en pojke sig om, möttes han av ett skadeglatt smil från många jäntögon.

Efter vad jag förut iakttagit och hört och av de erfarenheter jag gjort under uppropet, drog jag den slutsatsen, att här förestode en dragkamp, där jag visserligen hade att påräkna hemmens stöd men i övrigt var allena mot den ansenliga skocken storväxta och lindrigt sagt vidlyftiga pojkar. Där jag nu efter uppropet satt i katedern och med blicken granskade min blivande lärjungaskara, fäste jag mig särskilt vid en storväxt, grann pojke från Lorås. Han såg frisk och stark ut och hade ett par livliga, spelande ögon, med vilka han tycktes byta menande rackartygsblickar med kamraterna. Den får jag lov att alliera mig med, tänkte jag, och så utnämnde jag honom högtidligen till ordningsman och beklädde honom med stor makt och myndighet bland kamraterna men pålade honom också ett drygt ansvar. Då jag inte var närvarande, skulle han vara i mitt ställe och åtlydas utan krångel. Till medhjälpare fick han en vice ordningsman, som valdes av eleverna medelst slutna sedlar. Det var också en stor och stark pojke, och det behövdes, ty mer än en gång i avklädningsrummet och på lekplanen måste de båda ordningsmännen sätta sig i respekt med hjälp av knytnävarna. Valet av ordningsman väckte stort uppseende i pojkens hem. Föräldrarna hade varit ganska bekymrade för hur deras gosse skulle komma att sköta sig i skolan borta i en annan by, där de måste ha honom inackorderad hela veckorna, ty han var inte lite vild av sig. Om han icke begåvats med denna upphöjelse, är det också tämligen säkert, att han blivit ledare i annan riktning för kamraterna, och det hade inte varit lyckligare vare sig för honom själv eller skolan. Kalle blev en prima ordningsman på alla sätt.

*

Efter uppropet och placeringen togo vi en stunds rast, och sen blev

det övning i att kvickt och utan bråk ställa upp i avklädningsrummet, så att man vid inmarschen kom på sin plats i salen utan att behöva tränga sig förbi någon. Upprepade gånger fingo barnen gå ut, ställa upp och gå in, tills det hela gick utan trassel, kvickt och i det närmaste ljudlöst. »Nu kan ni det där», sa jag till sist, »och det kommer inte att gillas, att någon ändrar på den där ordningen. Så skall ni gå ut och in alla gångerna. Lägg det på minnet!» Någon inträdespredikan därutöver höll jag icke utan avslutade skoldagen på sedvanligt sätt. Utmarschen gick någorlunda ordentligt genom själva salen, men nere vid dörren tog första pojken ett långt skutt ut i avklädningsrummet, samtidigt med att han uppgav ett hojtande, och likadant gjorde nästan varenda en i hela pojkhoppen. Då sista ungen var utom dörren, skakade jag ringklockan välde- liga, samtidigt med att jag sprang ut i avklädningsrummet. De främsta pojkarna voro redan en bit från skolan, men de måste komma tillbaka, och så blev det uppställning, inmarsch, en dosis av »det tuktande ordet» och så utmarsch. Den gången gick det som det skulle, och sedan klickade det sällan med den detaljen. På hemvägen hade ett par pojkar varit inne i handelsboden i Fyrås, där den gamle gemytliga »farbror Sima» stod bak disken. Då han frågade, vad de tyckte om nyskolläraren, lämpade den ene av gossarna snusbussen till rätta och svarade: »Jää — hänn bli no helst lite seig å jära me, n' dän.» Det är i ordagrann översättning: »Ja — han blir nog lite seg att göra med, den där.» Jag hade inte verkat alldeles förgäves den dagen. Pojkarna hade fått ett bestämt, ett positivt intryck av mig, så att de inte behövde sväva i okunnighet om vems andas barn jag var. De hade likvisst inte givit upp i dragkampen. Det fick jag snart nog erfara.

Följande dag skulle jag försöka hålla skola, men det gick mycket dåligt. Ideligen måste jag avbryta mig och »huta ihop» pojkar, som sutto där och viskade högt eller gjorde grimaser och miner åt varandra. Då jag fått någorlunda lugnt på ena ändan av pojkraden, var något ofog i gång på andra flygeln. Bäst det var, steg en upp och begav sig med stora steg i väg bort genom salen. Han skulle hämta en bok hos en kamrat, sa han. Då jag befallde honom att genast gå tillbaka till sin plats, lydde han visserligen men synbart motvilligt, och sen satt han och signalerade till den andre, att denne skulle skicka honom boken, som ock skedde. Jag hade satt dem i arbete med skriftlig räkning och gladde mig som bäst åt att det blivit så stilla och andaktsfullt, då en gäll röst skar genom tystnaden, som handlade det om livet: »Lasse! Fo je låne kniven din? Je skä snikke pänna». Han ville formera pennan. Naturligtvis upplyste jag dem från första början, att sådant oskick icke var tillåtet i skolan, utan att det skulle vara på det och det sättet, men det möttes bara med kallflin. Givetvis larmade inte flickorna på det där sättet, men nog verkade de också lite oroliga. Nykomlingarna var det inte så stort fel

på, men visst syntes det på vissa pojkar, att de tagit förberedande privatlektioner i busologi. Mitt tålmod provades ända till bristningsgränsen, men jag beslöt att låta det anstå med tillgripandet av kraftigare medel till nästa dag.

Så blev det morgon i min skola den tredje dagen. Första timmen för- löpte över all förväntan stilla och lugnt. Eleverna hade uppenbarligen försyn för kristendomsämnet, ja, man skulle rent ut kunna säga, att de över en bank visade sig intresserade. I det stycket reagerade de som barn i allmänhet bruka. Efter första rasten började emellertid samma ofog som dagen förut, och inte nog med det. Den första jag måste tillrättavisa, svarade uppnosigt, och de närmast sittande av hans stallbröder tittade upp på honom beundrande och läto höra ett visserligen svagt men gillande fnitter. Men då var det hänt! Ögonblickligen gick jag efter min examenskäpp, ett lillfingertjockt, smidigt spanskt rör. Den uppstudsige pojken kommenderades att intaga en kroppsställning, så att baken sköt fram ordentligt, och så fick han tre rediga rapp över rundaste partiet. Så karlaktigt oberörd han försökte vara, kunde han inte återhålla ett rent barnsligt läte, men »grina» gjorde han inte. Då den var expedierad, kom turen till närmast sittande sympatfnissare och så till de andra två eller tre, som utmärkt sig mest. Jag kunde inte hjälpa, att jag imponerades av de små busfrönas sätt att ta den här saken. Deras bleka nosar utvisade, att de gruvade sig för exekutionen. Det försmädliga kallflinet var som bortblåst; där syntes varken trots eller feghet. Jag behövde bara peka på nästa offer, så intog det kvickt den rätta ställningen och mottog utan större olåt de tre rappen. Sedan gick jag upp i katedern och tillkännagav, att nu skulle här komma att hållas skola och det på rama allvaret. »Var enda en av er,» sa jag, »vet alldeles säkert, hur barn ska uppföra sig i skolan, för ni har gått hos duktiga lärarinnor och är ifrån präktiga hem. De här två dagarna jag varit hos er, har ni emellertid uppfört er som vildar och busar och inte som hyggliga skolbarn. Mig har ni blankt struntat i och bara haft till spektakel, men nu är det slut på det roliga. Det kan ni skriva opp!» Och så läste jag upp ordningsbestämmelserna i folkskolestadgan och reglementet samt förklarade och utfrågade texterna. Det där var helt enkelt lag, som de måste lyda, sa jag. För mig vore det en absolut plikt att se till, att de gjorde det. Sveke jag min skyldighet i detta eller något annat stycke, som hörde till mina tjänsteåligganden, riskerade jag att bli avsatt. För att de inte skulle tro, att jag farit hårdhäntare fram med dem, än lovligt och brukligt var, läste jag upp facklitteraturens metodiska anvisningar om agan. Detta allt tog skruv. Barnen blevo synbarligen intresserade. Allt emellanåt tittade pojkarna på varandra och nickade på ett sätt som ville de säga, att här var det fråga om rama allvaret, och flickorna myste belåtet inför utsikten av en ny och bättre tingens ordning.

Det tog mer än den timmen att ordentligt reda ut, huru vi skulle ha det med ordning och tukt. Det behövdes ju detaljbestämmelser. En alldeles speciell sak var det nästan allmänna och ogenerade snustuggandet. Att ålägga pojkar att radikalt lägga bort ovanan vågade jag inte av fruktan, att tobaksbegäret hos många redan blivit så starkt, att de rakt inte skulle kunna sluta. Jag åtnöjde mig med att på det strängaste förbjuda dem att ha snus med sig i skolan och förberedde dem på kroppsvisitation, så fort jag kunde märka något misstänkt. Vidare avlyste jag all skockbildning, allt skräl och skrän och annat ofog efter vägarna inte mindre på kvällarna än under vandringen till och ifrån skolan, dyrt försäkrande, att jag icke skulle spara mig någon möda med att öva tillsyn i det stycket, vilket jag också gjorde, ända tills barnen fått i sig vanan att ögonblickligen gå hem efter skolans slut.

Man skulle ha kunnat tro, att det var en helt ny uppsättning ungar, som följande dag infann sig i skolan. Inga störande intermezzon förekommo inne i skolsalen, men inga ledsamheter vilade över anletena ens hos dem, som fått stut förra dagen. Det var verkligen roligt att undervisa, ty det fanns både intresse, intelligens och äregirighet i den stora skaran och det sannerligen inte minst hos vildbasarna. Då det var slut för dagen, gav jag dem erkännande. Om de bara fortsatte, som de nu börjat, skulle vi komma att få mycket trevligt tillsammans. Sist sa jag: »Ni pojkar ha väl gått och väntat hela dagen, att jag ska ha tagit reda på, hur ni har det med snusdosorna. Det har jag inte brytt mig om att göra, för jag litar på, att det ska bli bra med den saken också utan vidare besvär och bråk. Kom likvisst ihåg, att jag har goda ögon och bra minne». Hur just den saken utvecklades, skulle jag inte nu ha kunnat redogöra för, om inte min förut nämnde ordningsman för ett par veckor sedan avlagt slutrapport i ärendet, men det sparar jag med att berätta till lite längre fram.

Naturligtvis var det oundvikligt, att det inträffade ett och annat återfall till de gamla takterna, så bortskämda som dessa stora pojkar blivit med obegränsad frihet i skolan förut, men då vederbörande alltid stötte på patrull, blev det ingen de fria fasonernas renässans, och då ett år hade gått, så att jag fått avpollettera den första avgångsklassen, blev det lugnt och bra på ordningsfronten. Ett par av dessa återfallsepisoder skall jag berätta.

Anders var en stor, kraftig pojke, som var i avsaknad av allt vad pappa hette, varför jag intresserade mig för honom på ett särskilt sätt, fast det inte fick lysa igenom för mycket. Nu hade jag honom framme vid svarta tavlan och kände honom på pulsen i inledningen till decimalbråk. Det gick galant, ända tills han råkade säga två hela, fem hundradelar i st. f. två hela, fem tiondelar. Antagligen rev jag nu i lite för bryskt, så att pojken ilsknade till, fast det förstod jag inte med detsamma. Då han

befalldes läsa om talet och läsa rätt, blev det 2,005. I fortsättningen blev denna femma alla möjliga delar utom tiondelar. Däremot tog han aldrig fel på 2,1, 2,3, 2,4 o. s. v. Det vållade honom inte heller någon svårighet att säga upp t. ex. 125,00375 och sen redogöra för alla talsorterna. Jag skrev upp på svarta tavlan en massa decimalbråk, hoppade med pekpinnen i rask fart från det ena till det andra hit och dit, opp och ned, och Anders sa inte fel på ett enda, ända tills jag pekade på 2,5. Då svarade han uppåt väggarna. Jag var nu riktigt säker på att han bara trilskades med mig, varför jag tog honom över nacken, bockade ned honom, så att jag kom åt att ge honom ett rapp över ändan med pekpinnen, varpå jag ruskade honom ett tag och sa honom, att om han nu inte sa rätt, skulle jag gå efter mitt spanska rör. Då kom det rätta svaret som ett skott. »Vad vill det här säga, varför har du inte sagt det förut?» frågade jag. »Jag kom inte ihåge förr», svarade han och tittade ilsket och fräckt på mig. Jag tittade igen och sade med tonvikt på vartenda ord: »Nu är du så god och säger sanningen, i annat fall går jag efter min fina käpp». Då kom det: »Joo, joo. Je tänkt, atte je skull vëra . . . vëra . . . — tjäku». (Jo, jag tänkte, att jag skulle vara käkig, d. v. s. tjurig eller trilsk). Omkring en vecka senare tog sig den allra minsta lilla knatten till att börja konstra på alldeles samma sätt, men med honom gjorde jag inte långa äfsingar. »Jasså!» sa jag och klappade honom lite menande i stjärten med pekpinnen. »Vill du, att jag skall hjälpa dej på samma sätt som jag gjorde med Anders häromdagen?» »Nää-nää-nä», sa han, och så kom det rätta svaret utan minsta tvekan. Då jag så ville veta, vad som nu flugit i honom, skyllde han med på dåligt komihåg men ändrade sig, då jag åter frågade honom, om han ville ha samma hjälp som Anders. »Nää-nää! Je tänkt, atte je skull vëra tjäku, je å.» Jag kunde inte bli på annat än gott humör, då jag tittade ned på den urlille lymmel, som försökte imitera den i jämförelse med honom jättelike Anders. Då jag så sa: »Jaha! Smått folk har stora inbillningar», plattades den lille äregirige gynnaren alldeles ihop av kamraternas högljudda, hjärtliga skratt. Vi få väl hoppas, att nederlaget inte förskaffade vederbörande ett s. k. mindervärdeskomplex för hela livet.

Redan till början av min andra termin inrättades gosslöjd vid skolan till inte mindre glädje för de praktiskt inställda hemmen än för pojkar och mig. En av de allra ivrigaste slöjdarna var »Sven at-a Pe-Svensa» (Sven åt honom Per Svensson), men som han inte gav sig tid att följa mina anvisningar utan gnodde på efter sitt utvecklade gehör, förstörde han för sig den ena pinnen efter den andra och kom på efterkälken. Det gick hans ära för när. Så en vacker dag saknade jag honom, då vi skulle börja slöjdlektionen ehuru han hade varit i skolan förra timmen. Ordningssmannen upplyste, att Sven sagt, att han inte ville gå i slöjden mera, och så hade han sprungit hem utan att begära lov eller ens säga

till. Jag satte pojkarna i arbete och kilade i väg till Per Svenssons, dit det var bara fem minuters väg. Per och hans hustru hade åkt bort, så det var bara barnen hemma. Sven återfann jag i vedboden, där han stod och klöv småved i bara skjortärmarna. Han hade sett mig komma och fått brått att skaffa sig en sorts alibi. Då jag frågade honom, varför han smitit hem från slöjden, svarade han, att han skulle hugga ved. Hade pappa verkligen satt honom till det på skoltid, undrade jag. Nej, det hade han inte gjort, medgav Sven efter att ha tegat några ögonblick. Det var det fina med denne pojke, att han aldrig nekade eller försökte ljuga sig fri, även om han råkat göra, »vad hugg värt var». Gav man honom bara tid att »sansa sej» (lugna sig), kröp sanningen till sist ur honom utan vidare åtgärder. Då jag en gång direkt frågade honom, varför han inte som andra pojkar försökte krångla sig fri, då han gjort något galet, svarade han med oefterhärmlig överlägsenhet: »Nähähä! — Je iis int löge.» (Nej, jag ids inte ljuga; jag bekvämar mig inte till det). — Nå; efter de upplysningar jag fått av Sven om hans sista tilltag, sa jag till honom att ta på sig rocken och följa med mig till skolan. Då sa han i mycket bestämd ton, att han tänkte sluta i slöjden. Hade han talat med pappa om den saken, frågade jag. Nej, det hade han då inte gjort. Jag frågade då, om han trodde, att pappa skulle bli glad, om han slutade slöjden. Nej, det trodde han inte. Pappa ville nog att han skulle fortsätta. »Är det på det viset», sa jag, »så har du ingenting att säga till om, utan nu tar du bara på dig rocken och följer med.» Då han fortfarande syntes ovillig att lyda, fick han sina tre rapp över ändan av min snobbkäpp, som jag enligt tidens sed alltid hade med på promenaderna. Då blev det äntligen fart på honom, men ilsken var han. Det blev aldrig mera tal om att Sven skulle sluta slöjden. Han fortsatte med samma iver som förr, och genom att jag dels höll ett vaksamt öga på honom, så att han inte kom åt att förstöra sina arbeten, dels avsiktligt bromsade in de andra en smula, hann Sven snart i fatt kamraterna. Sen trivdes han storartat med jobbet. Vid examen på våren var Svens pappa storförtjust över att hans pojke befann sig bland de främsta i slöjden, och nu fick jag veta, vad som tilldragit sig där hemma på kvällen den dagen, då jag hämtade Sven. Då föräldrarna kommo hem på kvällssidan, hade Sven beklagat sig för mamman över den behandling han hade fått av mig. Hon hade blivit ursinnig och farit ut som så: »Nog skall jag väl se till, att det blir slut på det, att den där förbannade torparpojken uppifrån Frostviken skall fara här och klå våra pojkar. Jag skall gå dit och skrifta upp honom, så att han skall minnas det, så länge han lever,» och så hade hon gjort min av att ämna rusa i väg med detsamma. Men då hade Per Svensson hejdat henne och sagt: »Gör inte det, du! Den där karlen är inte att leka med. Har jag lärt känna skollärarn rätt, så kommer du fortare ut än in, ifall du går på honom i den där tonen. Sätt du dej ned och sansa dej!

— Då det blir ett lämpligt tillfälle, ska jag tala med skollärarn, men jag ska inte gräla på honom, utan jag ska tacka honom, och det riktigt ändå, för att han vill hjälpa oss att försöka få folk utav ungarna våra.» Per Svensson var herre i sitt hus utan att tyrannisera. Då han sagt en sak så där bestämt, var den definitivt avgjord. Hans sunda inställning till skolan var till ovärderlig nytta för mig, eftersom han var skolrådsledamot och hade grannarnas öra. Med sådana pappor som han och sådana pojkar som Sven, är det tacksamt att vara lärare.

De här barnen voro mycket pigga på att få svara och i övrigt visa, vad de kunde. Ivrigast i den vägen var nog Sven. Att han allt emellanåt högg i sten, generade honom inte. Tack vare hans oräddhet att säga sin mening, fick jag i god tid upp ögonen för det faktum, att nya ord i regel väcka befängda föreställningar hos barnen. Vi läste den sedolärande berättelsen om Georg Washington, den lilla yxan och päronträdet. Där stod, att den lille pojken Georg i glädjen över den lilla fina yxan fadern skänkt honom sprang ut i trädgården för att pröva den, och att han då »fäste sina ögon på ett päronträd, som fadern nyss planterat». Uteslutande för att barnen skulle få försöka sig på att uttrycka samma sak med andra ord, frågade jag: »Vad vill det säga, att han fäste sina ögon på päronträdet»? Inte förr var frågan given, förrän Sven var på det klara med svaret, och han var så ivrig, att den uppräcka handen riktigt darade. Alla de andra åter syntes försänkta i intensivt grubbel. »Nå, Sven!» manade jag. Vips flög han upp och sa: »Jo, hänn to tå se glasögan å hängte dem på-n' kvässt dä'-på träe» (Han tog utav sig glasögonen och hängde dem på en kvist därpå trädet). Jag tystade ned hans skrattande kamrater med ett: »Kom med ett bättre svar, ni, innan ni skrattar åt Sven». Jag begrep inte själv då, huru utomordentligt värdefullt och bra detta svar var. På 36 år har jag inte fått mer än ett enda fullt likvärdigt, och det var också av Sven. Av någon anledning framkastade jag helt troskyldigt frågan: »Vad är ändamålet med detta?» Många anmälde sig, men Sven fick svara, för att han inte skulle explodera av sin skälvanande iver. Det var också något särdeles upplysande han ville ha fram: »Dä-'n tjäpp, som ä mäola utpå ään» (Det är en käpp, som är målad ute på ändan). Inför det svaret såg jag nog själv ut som ett frågetecken en lång stund, men då jag väl fattat pojkens konkretiseringsmetod och hans behov av en sådan, blev ju det konstiga svaret så lättbegripligt som helst. Sven hade kanske aldrig förut hört ordet *ändamål*, och därför fångade det hela hans intresse, så att han i fantasin skapade en konkret bild, som han tyckte stämde in på ordets sammansättningsdelar: ända och mål. Det sista uppfattade han såsom liktydigt med *målad*. Varenda nybörjare i skolan skulle kunna prestera massor exempel på dylika konkretioner av abstrakta begrepp, om de ville och vågade säga ut sin mening lika redigt och oförbehållsamt som Sven, men sådana barn höra till undantagen.

Lyckligtvis är det för en god undervisning inte alls nödvändigt, att läraren får reda på de enskilda barnens funderingar av denna art. Det är nog, att han har reda på, hur barn normalt bete sig inför abstrakta ord och bildliga uttryck, och rättar sin framställning därefter, men det är absolut behövt. För övrigt kan barnet ta grundligt fel på ord, i vilka den vuxne inte är i stånd att se något vilseledande. En lärarinna hade berättat om huru de vise männen framburo *skänker* åt Jesusbarnet i Betlehem. Då hon sedan frågade ut det berättade, sade en liten tös, att de vise männen hade givit Jesus en *byrå*. Då flickan hörde ordet skänker, tänkte hon genast på skänken där hemma i köket, men hon ansåg väl, att en sådan skulle ha varit en allt för tarvlig gåva av de rike vise männen, och så bättrade hon på saken till en byrå.

Folket i Fyråstrakten utgjordes mest av självägande, välbärgade bönder med gamla, förnäma anor. I varje gård höll man styvt på sitt anseende. Det gällde för allt husets folk att hävda sig var och en på sitt sätt. Det hade också skolbarnen klart för sig. Om möjligt skulle man vara duktigast i skolan och i varje fall inte sämre än storhopen. De tävlade intensivt med varandra. Därpå vill jag anföra ett exempel.

En stor pojke höll på att redogöra för ett avsnitt av läxan. Han hade inte vidare lätt för att uttrycka sig och var därtill noga med att vad han sade skulle vara rätt och riktigt. Bakomsittande pojken tyckte, att det där gick för långsamt, varför han sökte forta på den andre genom att viska, men det togs inte väl upp av denne. Han vände sig om och snäste till den oombedde hjälparen: »Tig å håll tjäfftn på de! Je vejt-ä no, bäre je fä sanse me» (Tig och håll käften på dig! Jag vet nog, bara jag får sansa mig [ta det med lugn och ro].) Den tillrättavisningen konfirmerades med gillande av läraren. Pojken fick all den tid han behövde för att »sansa» sig. Han klarade sin uppgift, så att han fick beröm. Innan han satte sig, vred han sig om, nickade bistert åt den som viskat och gav till en oartikulerad, knarrande ljudstöt av innebörd, att han var karl att klara sig själv.

Under en middagsrast tyckte sig ett par pojkar se ohyra på en flicka och sökte därför med en kniv skära hårflåtan av henne eller åtminstone skrämma henne genom dithörande handgrepp, och när hon skulle värja sig, gjorde kniven ett styggt skärsår vid ena tumroten. Under det jag ansade såret, synade jag henne i huvudet. Där fanns inga kryp och inga »gnet» (lusägg) heller. Om pojkarna verkligen hade sett något som »kröup», så var det väl någon tillfällig gäst, som under tumultet fallit på golvet. Den ene lymmeln hade hållit fast flickan, medan den andre skar.

Det var en så pass allvarlig sak, att jag inte ville ta slutbehandlingen helt på eget ansvar. Genom att uppskjuta handläggningen av målet lade jag pojkarna i hälsosamt sträckläge några dagar framåt. Till sist kallade jag skolrådsledamoten och pojkarnas pappor till enskild överläggning

en middagsrast, och de tre fingo vara närvarande, då jag för hela skolan läste upp det även av dem undertecknade utslaget. I detta fastslogs, att tilltaget var synnerligen rått, brutalt och farligt och därför värt att sonas med den högsta till vårt förfogande stående straffart, men som man ville och kunde antaga, att gärningen skett mera av obetänksamhet än av utstuderad illvilja och utan uppsåt att skada, hade vi beslutat ställa straffet på framtiden. Pojkarna skulle denna gång få slippa undan med blotta förskräckelsen, men om de inte uppförde sig absolut mönstergillt efter detta, skulle dem tilldelas en ordentlig björkrisbastu på bara ändan i alla de nu församlades närvaro. Den domen fingo de båda krabaterna åhöra stående. Lag samma skulle det vara, om någon nuvarande eller tillkommande elev gjorde sig skyldig till gärning, den där enligt rektor Arcadius'-uttolkning av bestämmelserna om tukt och ordning i Kungl. Maj:ts nådiga stadga ang. folkundervisningen i riket den 10 dec. 1897, är av beskaffenhet att böra med kroppsstraff beläggas, då andra tuktsens medel icke göra intryck, nämligen då smärta avsiktligen tillfogats människor och djur, då med vilja och föresats skada förövat å annans egendom, då fräckhet, oförskämdhet, elakhet och trots uppenbart förekommit. Hädanefter skulle det bl. a. vara slut på att kasta sten på människor, djur, odlad mark, telefonhattar, skyltar och smedjefönster, vilket hittills ofta förekommit från skolungarnas sida. Förrättningen gjorde åsyftad verkan. Något björkris behövde jag icke skicka efter och knappast heller, vad jag kan minnas, ta fram mitt fina spanska rör. Någon eftergift i mina ursprungliga krav på lydnad, hövlighet, flit och gott uppförande behövde jag därför icke göra. Förhållandena blevo med ens mönstergilla, trots att det från början såg så hopplöst ut. Att förbättringen kunde genomföras så pass snabbt, berodde ytterst därpå, att barnen så tidigt fingo klart för sig, att lagen lagt riset och rottingen inom räckhåll för mig, att det var min plikt att vid behov nyttja dessa medel, och att jag också komme att göra så, om det inte gick på annat sätt.

Jag har senare fått mycket klander, inte minst från kollegers sida, för att jag emellanåt begagnat mig av kroppsagan i skolan. För denna sakens skull har man låtit mig förstå, att jag som lärare varit långt efter min tid och i grund och botten olämplig som barnauppfostrare. Mer än en av dessa har skrutit med att han eller hon aldrig behövt »röra» ett barn. I de fall, där jag kunnat ta närmare reda på förhållandena inom vederbörandes skola, har det i regel visat sig, att dessa varit sådana, att det skulle varit synnerligen behövt att där ta i med hårdhandskarna, och att detta skulle ha varit det enda, som möjligen hade kunnat hjälpa. Att så icke skett har i en del fall berott på falsk humanitet eller kanske, riktigare sagt, på lärarens önskan att få framstå såsom human, såsom »snäll», i andra och de flesta fall på ren feighet. Man får alltid befara större eller mindre obehag för egen del, om man tar till riset eller rottingen, och

hellre än att ta den risken, sviker man sin solklara plikt, men det är san- nerligen ingenting att sedan skryta över. Inte ens Fyrås utgjorde något hundraprocentigt undantag från denna regel.

En bortåt 80-årig föderådsgubbe hyvlade upp mig rätt så grundligt, för att jag »slog» ungarna, och dock var det ingen av hans efterkom- mande, som varit utsatt för mig. Han sa mig i ansiktet, att jag var an- ställd som lärare och inte som »brofoss» (profoss: spögubbe). Då jag talade om för honom, vad lagen i detta fall stadgade, förklarade han, att det var en dum lag. Det gick så bra att uppfostra barn utan stryk. Gubben hade haft rätt många barn, och då jag frågade honom, om han verkligen aldrig behövt ta till några kraftigare medel åt dem, svarade han: »Ja, de' hänt fell nån gang, ätte je spännt te dem, men je to aller ti dem». (Ja, det hände väl någon gång, att jag sparkade till dem, men jag tog aldrig i dem.) Detta är mycket belysande för många föräldrars sätt än i dag att utöva tukt. Det är motbjudande för föräldrastinkten att lägga hand på avkomman. I det längsta försöker man att ha tålmod med stoj, stim och ohörsamhet från ungarnas sida. Man gnatar, tjatar, skriker och domderar åt dem, men det hjälper inte. Till sist blir man så ursinnig, att man förlorar kontrollen över sina handlingar och bryter ut i rena misshandeln, sparkar till ungen, fattar honom i håret och slänger undan honom eller kastar vedträn, skor och andra tillhyggen, i fall man inte får fatt i vederbörande. Sånt är ju rena misshandeln, och det kan aldrig åstadkomma annat än ont. Föräldrar med sådana erfarenheter om sig själva kunna omöjligen fatta, att någon kan lägga hand på ett barn utan att vara ursinnig. Därför stämpla de också läraren som »elak av sig», så fort han begagnar sig av agans uppfostringsmedel, även om han nyttjar det med största sans och måtta. Inför utsikten att bli så hall- stämplad vill det till, att man har en stark moralisk ryggrad, om man inte skall svika sin plikt. Denna föräldrars benägenhet att hos läraren söka efter låga, ovärdiga motiv sträcker sig för övrigt till tuktens alla medel, så fort dessa brukas på deras egen avkomma.

Den enda i Fyrås, som kom hem till mig och grälade, var mamman till den där Anders, han som sprack på tilltaget att vara »tjäjku» i räkning. Kvinnan var ogift men hade många barn med antagligen lika många pappor. Med hela sin skara innebodde hon i en liten stuga i Solberg. Själv var hon borta på arbete mest hela dagarna. Hon var en rivande duktig arbetsmänniska och låg nog inte det allmänna mycket till last. Det som jag låtit övergå hennes pojke, klandrade hon inte i och för sig. Nog torde han ha förtjänt det rapp och den omruskning han fått, trodde hon, men »det är nog på det sättet, sa hon, »att det går lättast att hoppa över gärdesgården, där han är lägst», och det var det som förargade henne. Det är alltid så förfärligt noga med de fattiges barn, menade hon. De rikes åter ser man genom fingrarna med. Hon ville alltså få det till,

att jag var partisk med storbondbarnen. Nu var det lyckligtvis en lätt sak för mig att bevisa, att hon därvidlag tog alldeles fel. De som fått riktigt klått av mig voro allesamman bondpojkar. Det föreföll faktiskt, som om hon inte hade reda på den saken, och då var det ju en stor tröst och lisa för henne att få veta det. Då hon gick, var hon blid och lugn, och jag behövde aldrig höra av henne mera.

En av de många fyråspojkar, som glatt mig, hette Hjalmar. Jag tyckte förfärligt synd om honom. Han var så liten till växten, att mamman hans måst göra honom en mycket hög dyna att sitta på, för att han skulle nå upp över bänkklocket och kunna skriva. Hela kroppen var så späd och vek och därtill var pojken puckelryggig. Jag kunde inte bli annat än vemodigt stämd, då jag från katedern tittade ned på den lille missbildade och bleke pysen. Hur skall det gå för dig att klara dig i livet? undrade jag mer än en gång för mig själv. Du borde ha fått bli rikbondpojke, tänkte jag, men nu var pappan död, och mamman försörjde sig och lille Hjalmar med att gå dagsverken. Han grubblade inte utan bara gnodde och arbetade. Då han skrev och räknade, syntes han gå så helt upp i detta, att han inte hade öga eller öra för något annat. Han skrev inte fort, för han var så ytterst noga om formen, men hann dock med mycket, ty pen- nan var i oavbruten rörelse. Inom mig tänkte jag, att det var bra tank- löst av Vår Herre att i ett så bräckligt skal montera in ett så energiskt intellekt.

Sju år efter det jag lämnat Fyrås, var jag på genomresa i Dorotea stationssamhälle. Vem träffar jag där om inte Hjalmar! Jag hade nog inte känt igen honom, för han hade skenat i väg på längden rent otroligt. Men han kände igen mig på långt håll och kom sättande med långa, raska steg för att hälsa. På det vackra betyg han fått av mig efter de två skolåren hade han erhållit plats på revirkontoret i Dorotea, och där hade han gjort sig så omtyckt för flit och ordning, att jägmästaren erbjudit honom penninghjälp för att gå igenom en utbildningskurs i kontors- göromål, och sen skulle han få komma tillbaka till kontoret. Sin mor hade Hjalmar tagit med sig. De hyrde en liten lägenhet och redde sig utmärkt på sonens lön och moderns klädtvätt. — Ett tiotal år senare kom jag åter till Dorotea. Hjalmar hade fortfarande plats på revirkon- toret. Han såg riktigt kraftig ut, och gift var han och pappa till två barn. Ekonomin hördes gå bra ihop för honom. Och jag som hade räknat ut, att all hans flit i skolan var fåfäng möda, eftersom han nog inte kunde leva många år!

Det var för ett par år sedan. Då jag kom hem på aftonsidan, möttes jag av en stor hejare till karl på bortåt de 50, som sade: »Nu känner nog skollärarn inte igen mig». Nej, det gjorde jag inte. Det var Kalle från Lorås, han som jag gjorde till ordningsman, bara för att han såg så full i tusan ut. Vi hade inte sett varandra på 33 år. Nu var han sedan ett

par årtionden bonde efter far sin, gift och pappa till bl. a. ett par fullväxta pojkar. Nu hade han varit till Sundsvall och avslutat en affär på 4 milj. kronor för Jämtlands skogsägareförening. På hemresan hade han stigit av tåget, bara för att söka rätt på mig och fullgöra en plikt, som han gått och burit på i alla dessa åren. Han ville tacka mig, för att jag hade »snusfrälst» honom, d. v. s. räddat honom från att bli snusätare. Med den saken förhöll det sig sålunda.

Som läsaren erinrar sig, förbjöd jag pojkarna att ta med sig snus till skolan. De första dagarna hade de också mycket riktigt lämnat sina till snusdosor apterade tomma blanksmörjsdosor hemma, men då jag inte genom kroppsvisitation kontrollerade påbudets efterlevnad eller ens förde saken på tal, trodde man, att det skulle få bero med detta, och så återgick man till att ta med sig matsäckssnus till skolan. Kalle hade inte försökt sig på snusätningen förut, men då han nu kommit i »storskolan», tyckte han, att det var på tid, att också han började mannas till, och så tog han till att träna snusätning lite smått och försiktigt och rustade sig med snusdosa av den där samma sorten. Fastän pojkarna numera lade in bara miniatyrbussar och anbringade dem ända inne vid käkvinkeln, deformerades kinden så pass hos en del, att det väckte mina misstankar, men jag ingrep inte med detsamma. Jag ville spara med svepet, tills fångsten kunde bli fulltalig. Det där minns jag själv, men Kalle hade något att tillägga, som jag inte fått reda på förrän nu. Jag brukade passa på att slipa för slöjden på middagsrasterna. Den här gången drog Kalle slipstenen åt mig. Som jag inte misstänkte min nitiske ordningsman för något snusmussel, anförtrodde jag honom min upptäckt och att jag i början av kommande timme skulle hålla allmän rannsakan efter snusdosor. Kalle fick nu genomleva sitt livs mest spännande minuter. För honom framstod nu som det enda nödvändiga, att slipningen toge slut i så pass god tid, att han hunne beställa om sin snusdosa före den annalkande domen. O, att det gäves honom några få fattiga sekunder före inringningen! Äntligen fick han slippa loss! Han rusade genast ut i avklädningsrummet, högg sin bästa vän och kamrat i armen, drog honom med sig och väste honom i örat: »Skynda dej, skynda dej, för nu är f-n lös. Skollärarn ska visitera oss efter snusdosorna.» Nätt och jämt hade de båda pojkarna hunnit begrava sina snusdosor under en stenhäll bakom uthusen, så ringde det in. Razzian sattes omedelbart i gång. Snusdosa efter snusdosa halades fram ur det fördolda, förklarades i korta men välvalda ordalag förbruten och konfiskerades. Kalle och hans stallbroder vände frimodigt ut och in på alla sina fickor. Sedan dess ha de båda icke lagt in någon mullbänk. Under skoltiden var motivet härtill enligt Kalles senkomna bekännelse det, att dom inte »tosch» (tordes), men sedan ha de inte heller velat. För sina pojkar har Kalle talat om, hur det gick till, då han blev »snusfrälst», och det har haft det goda med sig, att inte hel-

ler de lagt sig till med vanan. Kalle får likvist hela sitt liv dragas med ett s. k. komplex, som han ådrog sig under de där hemska minuterna vid slipstenen. Om den saken sa han själv ordagrant: »Så fort jag ser nån ta fram snusdosa, kommer jag ihåg hela ritningen på den där snusrannsakingen och särskilt den där slipstensdragninga, som allri höll på ta slut.» Något som helst själsligt lidande sade han sig likvisst icke ha haft av den där envetna idéförbindelsen, men väl hade den förskaffat både honom och andra mångt hjärtligt skratt. Det blev för den uttjante skolläraren en trevlig afton tillsammans med den forne skolpojken, och av dennes utsago att döma har ens arbete bland barnen kanske betytt mera, än vad man själv särskilt i mörka stunder förmodat.

I detta samma Hammerdal hade vi en utmärkt skolrådsordförande i kontraktsposten Harald Wedholm. Varje år kom han åtminstone en gång på besök i skolan och gjorde sig ingen brådska utan stannade flera timmar, hörde på undervisningen, granskade skrivböcker, räknehäften och teckningar samt kontrollerade skolgången med ledning av dagboken. Fann han något fel, anmärkte han på det lugnt och hovsamt. Emellanåt kunde han anhålla om extra förhör i något genomgånet kursavsnitt. Det hela var en verklig inspektion och inte bara ett proformabesök. För mig var detta så utmärkt bra, att jag då inte förstod att uppskatta det till fullo utan kände hans besök mera som ett obehagligt, när gången nagelfarande av mina gärningar och fruktade, att min auktoritet inför barnen och hemmen skulle bli lidande därpå. Nu förhåller det sig emellertid på rakt motsatt sätt med denna sak. Lärarens auktoritet stiger och respekteras i samma mån som det blir klart utåt, att han har över sig en högre, krävande auktoritet, som han prompt måste rätta sig efter. Om jag nu trädde i tjänst varaktigt och det visade sig, att jag hade svårt att komma till rätta med missförhållanden i min skola på grund av motspänstighet från barnens och hemmens sida, vilket dessvärre allt för ofta inträffar, skulle jag helt enkelt vidtala skolstyrelsens ordförande att komma tillstädes och inför barnen ge mig på huden, för att jag inte gjort min plikt och tagit saken till rätta. Ju mera uppenbart orättvis han därvid vore mot mig personligen, desto bättre vore det. Naturligtvis försvarade jag mig genom att tala om, vad jag åtgjort för att vinna rättelse, och då bleve det den inspekterandes sak att vända sig åt rätt håll och till äventyrs anvisa mig kraftigare medel, om det inte efter detta bleve bra. Nu må jag likvisst bekänna, att jag hyser liten eller ingen förhoppning om att kunna arrangera en dylik tablå med några nutida, efter politiska riktlinjer folkvalda skolstyrelseledamöter som medagerande. Av mänhet om sitt politiska skinn skulle de helt enkelt inte våga vara med. Hemmen kunde ju råka känna sig stötta och komma ihåg det vid nästa val. Jag har haft mer än en tråkig erfarenhet av dessa moderna skolstyrelser, sammansatta av idel partibundna pedagogiska analfabeter utan ryggrad

och med dåligt skolintresse. Jag skall andraga ett enda belysande exempel från senare delen av min läraretid.

Nya trafikstadgan hade utdelats i skolorna med åläggande för oss lärare att inpränta i ungarna dess bestämmelser, vilket vi också gjorde. För min del ansåg jag mig också böra öva uppsikt över att barnen efterlevde stadgandena. Så fort jag såg två barn på samma cykel, dök jag på dem. Förut hade många brukat starta från skolan på det sättet och även på rasterna farit så fram och åter på vägen. Då jag hade vaktvecka, fick sådant ej längre förekomma, och det väckte harm hos en del ungar. Till sist fick jag veta, att pojkar från andra klasser än min hade sagt, att om jag ville »bråka» med sånt, så nog skulle de ställa om, att jag också finge. Då ringde jag upp skolstyrelsens ordförande, bad honom komma upp till skolan, sammankalla alla klasserna och å styrelsens vägnar delge dem bestämmelserna och ålägga dem att leva efter dem. Ordföranden lovade att göra så. Hans egen verksamhet var reglerad av en hel massa stadganden, så att för honom framstod det nog som självfallet, att lag skall lydas. Nästa dag ringde han emellertid upp mig och sa, att han vid närmare begrundande funnit, att han ingenting kunde göra åt saken. Det här tillkom uteslutande polismyndigheterna att övervaka. Mig gav han rätt omilt på huden, för att jag lade mig i det som inte angick mig. Utom skolans område hade jag ingen rätt att befalla över ungarna. För övrigt skulle man inte »bråka» med dem så mycket. Det bli de bara trilska av och sätter sig på tvären. Allt nytt skall ha sin tid för att slå igenom. Det här med att inte två får åka på samma cykel reder opp sig självt med tiden, bara man inte gör extra väsen av det. Så talade min skolchef. Sedan dess har det nu gått mer än fem år. Skolans elevuppsättning är helt och hållet förnyad, men oskicket att åka två på samma cykel har ingalunda kommit bort. Jag tycker, att det ser ut att vara värre än förr, trots det jag inte varit där och »bråkat» på hela fyra år. Om jag den där gången haft en sådan karl att vända mig till som prosten Wedholm, hade denna angelägenhet varit avklarad på en enda gång. Kanske hade det gått ändå, om jag fått hållas, men nu blev jag ju direkt förbjuden att försöka göra det lilla jag kunde. Men detta hände icke i Hammerdal eller under prästävälde.

Det var mera om prosten Wedholm. Folkskolestadgans bestämmelser, att det skall hållas särskild avgångsprövning, är än i dag på många håll en död bokstav och eljest åtminstone på landsbygden mera en formalitet förutan verkligt granskande inslag. Men så var icke fallet under Wedholms regi i seklets början. I god tid före vårterminens slut varje år reste han omkring i socknen och höll avgångsprövning. Där han själv inte kunde vara med, fick antingen komministern i Gåxsjö eller en skolrådsledamot från annan by vara i hans ställe. Den dagen var endast avgångsklassen tillstädes i skolan. Förhör anställdes härvid i alla ämnena, och

man fick vara beredd på att redovisa för vilket avsnitt som helst i hela folkskolekursen. Under sådana förhållanden blev det ofrånkomligt att då och då göra översiktsrepetitioner av föregående årskurser. Examensledaren hade med sig räkneuppgifter och rättskrivningsprov eller uppsatsämnen, som prosten ställt i ordning. Överdrivna krav hade han icke, men det var heller ingen självskriven sak, att man skulle få avgångsbeleg, bara för att man gått sina år. Både lärare och elever befunno sig här i en viss »ångest under domens förbuden», men det var bara hälsosamt för båda parterna. För lärarens vidkommande kompenstrades denna aldrig slappnande känsla av redovisningsansvar mer än väl av den större flit och uppmärksamhet barnen utvecklade med tanke på avgångsprövningens skärseld. För mig har den frihet från närmast överordnades »inblandning» i mitt skolarbete, vilken jag under de senaste decennierna fått »åtnjuta», ingalunda tätt sig som någon förmån utan i stället som en påtvingad stor olägenhet. I min oerfarenhet och ungdomliga överkänslighet tyckte jag nog mången gång, att prostens hand vilade onödigt tung över mig, men ack, hur mången gång sedan har jag inte fått anledning sakna den mannens fasta stöd i mitt skolarbete! Inte på långt när alla självskrivna skolrådsordförande hade prosten Wedholms förmåga och vilja att så väl förvalta denna gren av sin ämbetsutövning, men icke desto mindre anser jag, att det för landsbygdens vidkommande var en oerhörd förlust, att kyrkoherdens självskrivnenhet som skolchef togs bort. Han är vanligen den ende inom socknen som innehar de behöfliga bildningskvalifikationerna för påverkan och kontroll av skolarbetet även som andra nödvändiga förutsättningar för ingivandet av respekt åt alla håll. Man kan visserligen välja honom till ordförande, men av partihänsyn göres detta mera sällan, och en förtroendesyssla är icke i samma grad som ett ämbetsåliggande bjudande och befallande för innehavaren, ej heller på samma sätt skyddad för obehörig påtryckning.

Då jag ser tillbaka på mitt kringflackande som lärare, ångrar jag, att jag inte stannade hela tiden i Fyrås. Om jag det hade gjort, skulle jag nu kunna blicka tillbaka på ett samlat och fullt synligt resultat av mina ärliga strävanden till ungdomens och därmed också bygdens bästa, för där fanns gynnsam jordmån för mina sedan barnsben insupna uppfostringsprinciper. Där hade jag majoritetens absoluta och frimodigt öppna gillande av vad jag ville uträtta och av de medel jag ansåg mig behöva tillgripa för mina syften. Då det gick med så föga gnissel att forcera den verkligt tungkörda vägstuppen genom portgången, hade det nog kommit att gå bra i fortsättningen också, men — »de var väl inte så tänkt» för att tala med fäderna, de där kunde konsten att resignera förståndigt.

Här kunde och borde jag kanske sätta punkt för min lilla livsskildring. Vid det här laget bör läsaren ha fått en ganska fullständig och som jag hoppas klar uppfattning både om de förhållanden och krafter som varit

formgivande vid utdanandet av min egen personlighet, om de riktlinjer jag följt och de medel jag betjänat mig av vid mina försök att uppfostra andra till karaktärer. Den sista frasen ber jag få understryka. En handledning av de unga, som endast ger till resultat hopade kunskaper, utvecklade färdigheter, stärkt fysik och skärpt intellekt är det inte stort bevänt med. Det där är alltsammans bara matnyttigheter, om inte deras tillägnande får tjäna som medel för att bilda goda karaktärer och moraliskt fullvärdiga personligheter. Jag skall i fortsättningen inte trötta med detaljerade miljöskildringar och kronologiskt ordnade, sammanhängande redogörelser för min ävlan som uppfostrare under alla åren utan inskränka mig till att plocka fram några bilder ur mitt rika minnesalbum under förhoppning, att det uppvisade skall kunna vara yngre kolleger till gagn i arbetet om ock bara såsom avskräckande exempel på begångna felgrepp.

Jag hade tagit emot avgångsklassen efter en avliden kollega, som uppenbarligen hade varit »snäll» i allra högsta grad. På barnens sätt att uppföra sig i skolan var det vid ett ytligt betraktande ingenting att anmärka. De uppförde sig städat och stillsamt och föreföllo vara uppmärksamma. De voro »snälla» men slöa och lata. Uppmärksamheten var endast skenbar. Det som sades, gick in genom ena örat och ut genom det andra. Äregirigheten och tävlingslusten lyste helt med sin frånvaro. Bara på prov gav jag mången gång frågor så enkla, att jag måste förutsetta, att alla skulle kunna svara på dem. Då nu någon enda satte upp handen, syntes de andra konstatera faktum och därmed slå sig till ro. Det var som skulle de ha resonerat som så, att jag ville ha upplysning om något, som jag inte visste, och då nu där syntes finnas en, som kunde stå mig till tjänst, behövde ju ingen annan göra sig besvär med att räcka upp handen. Att ge hemläxor och sedan fordra sammanhängande redogörelse för något längre avsnitt syntes vara fullständigt meningslöst. Jag fick vara glad, om klassen som sådan klarade en detaljutfrågning, genom att var och en svarade på en fråga. Egentligen var det ett mindre antal, som likasom hade detta på beting. De övriga anmälde sig icke ens genom handuppräknings under hela lektionen. En enda, en flicka vid namn Stina, syntes anstränga sig med att försöka fundera ut svaren, men det var så sällan hon kände sig säker nog att våga sätta upp handen. Givetvis härjade jag med ungarna, att de skulle läsa på och även ordentligt följa med, men det ville inte bita. Så en gång, sedan mitt tålmod var helt uttömt, grälade jag på dem, påvisande att de allesamma voro normalt begåvade, välklädda, välfödda och närboende. Av sådana barn hade man rätt att fordra, att de skötte sitt skolarbete ordentligt. »Det är bara en enda, som jag tycker synd om, och det är Stina. Hon försöker, men det vill inte gå för henne.» Vid de orden föll den stora flickan i bitter gråt. »Gråt inte, du Stina», sa jag, »det där är

inte något klander utan beröm. Du rår inte för, att du har 'tungt för'. Det har du ju?» Jaa då. Hon hade så farligt tungt för. Då frågade jag, hur länge hon hade haft det klart för sig. Ända sedan hon började gå i småskolan. Hade hon upptäckt detta själv, eller hade någon sagt henne det? Lärarinnan hade sagt det, och hemma hade de sagt det. Du har kanske t. o. m. fått höra, att du är dum? Jaa då, det hade hon visst, och så grät hon ännu mer. Hur gick det i slöjden för henne, frågade jag. Där gick det bra. Än hemma i arbetet då? Det gick bara bra. Det visste jag förut. Allt annat göra gick så bra, och roligt var det med arbetet. Det var bara läsning, räkning och sånt, som det var svårt med. »Nu ska du höra noga på, vad jag säger,» sa jag. »Jag tror absolut *inte*, att du är *dum*. Jag tror inte heller, att du har svårare för läsning än barn i allmänhet. Det är nog bara på det sättet, att det hakade upp sig lite för dig från början, och då du så fick höra, att du hade 'svårt för', så trodde du det och har hela tiden sedan dess inbillat dig, att du inte är som andra barn. Det är mycket möjligt, att du i början inte orkade fatta riktigt bra. Sånt är inte alls ovanligt, men det brukar växa bort. Nu ska du strunta i det där gamla dumma pratet, att du har så särdeles svårt för. Tro inte längre på det! Jag tror det i varje fall inte. Så ska du hädanefter inte hänga över boken, tills det börjar värka i huvudet. Läs bara korta stunder i taget och hjälp däremellan till i köket och ladugården, där du klarar upp saker och ting så bra. Har du inte något särskilt att göra mellan läxläsningstunderna, så spring ut och lek! Dig ska jag inte jaga hem, om jag råkar dig ute frampå kvällssidan. Här i skolan ska du vara morsk och sätta upp handen, så fort du tror, att du möjligtvis har rätt. Det gör ingenting, om du skulle hugga i sten. Jag kommer inte att banna dig för den delen. Det kan du vara lugn för. Skulle någon kamrat vara så simpel, att han flinar eller flabbar åt dig en sådan gång, så skall jag sörja för, att han inte gör så en gång till.» — Det var en splitter ny Stina jag såg framför mig i skolan nästa dag. Den svårmodiga blicken hade kommit bort ur hennes ögon, och den vände aldrig åter. Så småningom blev hon frimodigare. Hon vågade börja svara och svarade i regel rätt. Hemma kände de knappast igen sin tös efter detta. Hon blev munter och glad som barn ska vara. Hon hade blivit kvitt sina tvångsföreställningar, som hon måst dragas med i fem långa år till följd av oförstånd och tanklöshet. Man kan inte göra en svagt begåvad eller efterbliven barnunge en större otjänst än att låta honom bli medveten om att han är sådan. Att stämpla honom som dum är rent brottsligt, mycket värre än att orättvist beskylla honom för lättja, fast redan det är illa nog. Vid vårterminens slut befann sig Stina ingalunda bland de yttersta i klassen. Om hon fått den lilla hjälpen några år tidigare, hade hon mycket väl kunnat bli duktigast, ty hon var en jänta med »choklad i», hon var godhjärtad och hade ambition. — Sina skolkunskaper fick hon emellertid inte stor användning

för. Efter ett par år dog hon nämligen i galopperande lungsöt. Det är roligt att veta, att hennes korta levnad blev ljusare och lyckligare, än den eljest skulle ha varit, genom att det lyckades mig att lirka bort den där otäcka taggen ur hennes unga sinne. —

Niklas hade gått tre klasser hos mig, utan att jag upptäckt något anmärkningsvärt hos honom. Han såg kanske lite mera trumpen och tvär ut än barn i allmänhet, men då han aldrig betedde sig annat än korrekt mot både mig och sina kamrater, hade jag ju ingen anledning att försöka göra om uppsynen på honom. Han var väl av naturen kolorerad på det där viset i synamentet, resonerade jag. Det föll mig aldrig den tanken in, att en så ung människa skulle ha något så allvarligt problem att brottas med, att ansiktet för den sakens skull likasom stelnat till och förmörkats. Men det var så i alla fall. Anledningen till att jag fick veta detta var nog av ganska ovanligt slag. Jag hade till uppsatsämne givit: »Hur jag brukar hjälpa till hemma». Då jag ögnat igenom några få meningar av Niklas uppsats, stelnade jag formligen till. Föräldrarna voro arbetarfolk, som med enda barnet bodde i en egen liten bra stuga strax utom samhället. Fadern var för det mesta borta på arbete, varför sonen sällan fått vara tillsammans med honom och hålla på med sådant som en blivande karl bäst tycker om. Det var mest bara med fruntimmerssysslor Niklas fått hjälpa till hemma, men av dessa fick han över nog på sin lott, ty modern utnyttjade honom särdeles väl. Niklas uppsats var ingen mammas snälla gosses belättna redogörelse för hur mycken nytta han kunde göra kära mor utan i stället en riktig satunges skadeglada skryt över de förtretligheter han vid alla lämpliga tillfällen roade sig med att bereda sina dagars upphov. Varför gjorde han då detta, undrade jag. Det fick jag veta längre fram i den ovanligt långa skolpojksuppsatsen. Modern hade honom formligen till sin träl, och det hade pågått ända sedan han började duga till något. Niklas fick sköta om all diskning, bära in all ved och allt vatten och springa alla ärenden. Kärringen kunde sätta pojken till att skura golvet, medan hon själv rände i gårdarna. Värst var, att det var stört omöjligt att göra henne till lags. Hon bara klandrade, gnatade och tjatade. Den lille skribenten klagade över att han aldrig fick något beröm eller någon annan uppmuntran, »men olyckas det att jag slår sönder någon liten sak, då jag diskar, så räcker det till att gräla om det i flera dagar». Då hon var riktigt »på storsidan», var det bäst för honom att hålla sig utom räckhåll för henne, ty om hon fick honom fatt, luggades hon och slogs, fast nu var det bättre med den delen än förr. Hon tordes nog inte så mycket längre, skrev han. Den stackars pojken höll uppenbarligen på att förtäras av ett brinnande hat till sin egen mor, och nu begagnade han tillfället att få lätta sitt hjärta för en som han hade förtroende för. Kanske var det också ett sätt att hämnas på modern. Moderns uppgivna beteende föreföll mig så otroligt onaturligt, att jag

efter genomläsandet kände mig viss om att det här var ren lögn eller åtminstone stor överdrift av en riktigt grundfördärvad rackarunge. Att kritisera den där uppsatsen inför klassen gick naturligtvis inte an. Den dag jag gjort upptäckten, befalldes jag Niklas stanna kvar efter skolans slut. »Det här du skrivit om din mor, kan omöjligen vara sant,» sa jag. »Joo, magistern», försäkrade han och tillade: »Hon är svår». »Det kan väl hända», medgav jag, »men hur svår hon än är, så får inte en så stor pojke som du bete sig så mot mor, som du hörs göra, och skriva på det här sättet om henne. Nu får du ta hem boken, visa den för mamma och be henne om förlåtelse och sen sluta upp med att göra rackartyg mot henne, så blir nog hon också snäll mot dig». Då tittade Niklas mig stadigt i ögonen och sade: »Nej, magistern, det går inte. Får hon reda på det här, blir hon tokig. — Hon har varit det en gång förut». »Det var bra», sa jag, »att jag fick veta det. Nu börjar jag tro, vad du skrivit, och nu förstår jag dig, stackars pojke. Nu ska vi göra på ett annat sätt. Den här uppsatsen bränner vi opp. Du får godkänt på den i alla fall. Och så ska vi två slå våra kloka huvuden ihop och spekulera ut, hur du ska bete dig mot mamma». Sedan hade vi en lång överläggning, och då den var slut, hade Niklas klart för sig, att nu var det han, som hade att ta hand om mammas tillhyfsning men efter en helt annan metod, än den han hittills tillämpat. Utan att yppa anledningen tog jag sedan försiktigt reda på förhållandena i det hemmet. Grannarna hade ingenting att klaga på Niklas, men modern var konstig och besvärlig. Pojken följde mina anvisningar. Mor kunde han ju inte skapa om synnerligen mycket, men lite bättre blev hon genom sonens förändrade sätt mot henne, och han hade lättare att fördraga hennes egenheter, sedan han fått hjälp att förstå dem. Det finns kanske flera »problemföräldrar» än problembarn, och de förra äro minsann inte de lättare att komma till rätta med. Det är inte så gott att vara barn alla gånger. Niklas hade det väl alldeles särskilt svårt, för det här var ju ett rent psykopatiskt fall, men även vanliga, normala föräldrar kunna vara tillräckligt otacksamma objekt för ungarna. —

Föräldrakänslan är långt ifrån osjälvisk alla gånger, och det inträffar emellanåt, att föräldraegoismen förleder vederbörande till handlingar, som med hänsyn till barnet te sig kärlekslösa eller rent ut grymma. Jag skall relatera ett typiskt sådant fall från min egen praktik. Av viss orsak rör jag mig med fingerade namn.

Under flera år hade jag haft familjen Brodin till närmaste grannar och synnerligen goda vänner, umgängesvänner till på köpet. Den ene av deras pojkar, »stammade» och det så otäckt och tidsödande, att han sällan fick yttra sig i skolan, fastän han gärna skulle ha velat. I två års tid behandlade jag honom som stammare, d. v. s. försökte att inte låtsas om hans lyte. Då fick jag en nybörjare, en flicka, som också stammade.

Några sådana barn hade jag inte haft att göra med förut, så jag var oerfaren på området. Snart nog lade jag likvisst märke till, att de båda bedde sig högst olika. Flickan hade oerhört svårt för att få fram vissa ljud, vilket ju är typiskt för stammare. Men Knut upprepade samma stavelse flerfaldiga gånger, helst den första i två- eller flerstaviga ord. Flickan sa t. ex. »k-k-k-k-kunna» men Knut »kun-kun-kun-kunna». Det där måtte vara endast ett vanefel och därför möjligt att bortarbeta, tänkte jag men aktade mig visligen för att göra något försök i den vägen, innan jag närmare satt mig in i frågan. Först vände jag mig till en av mina bekanta, en bokligt bildad person ochorstammare. Han hade underkastat sig långvarig sakkunnig behandling för sin åkomma utan att bli nämnvärt bättre. Så mycket ansåg denne sig med bestämdhet kunna säga, att Knuts talfel var av den art, att jag med utsikt till framgång kunde försöka det sätt jag tänkt ut. Någon skada kunde det i varje fall inte göra. Följande dag satte jag i gång.

Först klargjorde jag för Knut, att det inte var något fel på hans ljudbildningsorgan. Han kunde ju utan svårighet kvickt utsäga vilken som helst stavelse rätt. Det provade vi, och det stämde. Han hörde och uppfattade språkljuden och deras förbindelser på samma sätt som vi andra, eftersom han återgav dem lika. Det enda felet med honom var, sa jag honom, att han regelbundet tog om, det han redan hade sagt rätt. Om han kunde lära sig låta bli detta, var ju alltsammans riktigt och bra. »Nu ska vi undersöka, om det där inte stämmer», sa jag med den mest trovissa ton. Så fick han slå upp ett mycket enkelt stycke i läseboken, och jag gjorde likadant. »Följ nu med i boken och viska tyst med, då jag läser!» Så läste jag det lilla stycket ytterst långsamt och mycket tydligt ett par gånger, varpå jag sa: »Så där långsamt får du också läsa. Om du vill, får du läsa ändå långsammare. Det gör ingenting, om du säger fel på en stavelse eller ett ord. Det är bara en enda sak som du nu ska tänka på, och det är att inte säga om, det du en gång har sagt. Gör hur långt uppehåll som helst mellan stavelserna, men säg inte om! Nu försöker vi!» Jag blev angenämt överraskad. Så bra hade jag inte beräknat, att det skulle gå redan första gången. Och pojken blev glad. Man såg riktigt, hur han sken upp. Men när han nu greps av iver och skulle ta och läsa fortare, började han hacka. Med ett »lugnt, lugnt!» tyglade jag varsamt in honom, och sen gick det bra hela stycket ut.

Under en vecka tog jag dagligen en fem minuters läsövning med Knut. Så fort han satte upp handen, fick han svara, och han visste själv, vad som än så länge var det viktigaste och aktade så noga därpå, att jag sällan behövde påminnande höja pekfingeret. Vid veckans slut var jag säker på att gossen skulle bli fullt återställd. Jag skall inte förneka, att jag kände mig vara en aning pedagog, då jag nu skyndade över till Brodins för att meddela mina vänner det glada budskapet, att deras pojke

var nära på botad från sitt talfel. Det skulle de nog bli mycket glada åt, trodde jag. Fru B. var ensam inne. »Nu har jag en verkligt god nyhet att tala om för Mina», sa jag genast. Vad kunde det vara, undrade hon förväntansfullt. »Knuts talfel», sa jag, »är inte stamning utan bara ett litet vanefel. Jag har under en veckas tid övat honom lite smått, och nu är han nära på bra.» Vid denna underrättelse blev kvinnan röd i hela ansiktet. Detta tog jag som tecken på översvallande glädje. Den gången ställde jag fel diagnos. Jag hann inte mer än sluta mina två korta meningar, så kom det som en fors ur Minas mun: »Det är då alldeles för bedrövligt i den här skolan! Aldrig får barnen vara i fred nån gång, utan det ska bråkas å bråkas å bråkas om allt som är. Komma å tala om för mig, att Knut inte stammar! Han har stammat, ända sen han var liten, så de' rår han inte för, å de' ska han inte behöva ha några tråkigheter för i skolan. De' fordrar jag verkligen!» Här skyndade jag mig sticka in den upplysningen, att jag aldrig givit honom den minsta tillrättavisning för hans talfel eller ens med en min låtsats om, att jag märkt den, förrän jag började behandla honom. Under den vecka vi hållit på med våra övningar, vilka inte pågått mer än fem minuter om dagen, hade han inte fått höra ett enda strängt tillrättavisande ord från mig av den anledningen, att han själv varit så intresserad och villigt gjort sitt bästa. Inte den minsta lilla tåreskvätt hade han fällt för den här sakens skull, men väl hade han visat en glad uppsyn över framgångarna. Här rev hon i, att jag var bra dum som inbillade mig duga till att bota stamning, då ingen doktor kunde det. Jag svarade: »Det är inte stamning; det vet jag alldeles säkert, för jag har ingående resonerat fallet med herr X. och han vet, vad det vill säga att stamma». Hade jag varit där också! Var det inte nog med att pojken fick skämmas i skolan för en sak, som han inte rådde för? Men nu skulle hon ta och skriva till en specialist och få papper på att pojken skulle lämnas i fred. Nu började jag ilska till, varför jag svarade med skärpa: »Hur klok Mina själv tycker sig vara, och hur dum hon anser mej vara, så kan jag upplysa därom, att det går inte att skriva till en specialist om en sån här sak. Han vill allt undersöka pojken mycket noga, innan han fäller sitt omdöme och ger några förhållningsregler.» »Ja, de' kan väl hända», måste hon medge, »men jag kan ta pojken å fara till en tocken å, jag». Hon kunde inte ha kämpat mera ettrigt energiskt, om det gällt att försvara sonens alla samhällliga och mänskliga rättigheter, än hon nu gjorde för att värna hans privilegium att hädanefter som hittills »stamma» efter behag. Nu kom Brodin själv in. Jag relaterade i korthet, vad som förevarit, och tillade: »Om det här vore något, som rörde uteslutande Mina, skulle jag naturligtvis efter detta inte lägga två strån i kors för saken, men eftersom det gäller min elev och hans bästa, kommer jag att fortsätta, och lyckas det verkligen för mig, vilket jag har alla skäl att tro, antar jag, att ni föräldrar också

ska bli glada åt resultatet. Det vore onaturligt eljest.» Lugnt och vänligt bejakade mannen min förmodan. Detta hände i början av höstterminen.

Det dröjde inte länge, förrän Knut talade och läste ungefär som andra normala barn. Började han någon gång under iverens inflytande hacka, tog han sig till rätta själv. Någon rapport om framåtskridandet avgav jag givetvis inte till hemmet efter det inträffade, och herrskapet Brodin låtsades heller ingenting om, fast de säkerligen lade märke till förändringen hos pojken. Hela det följande läsåret var jag tjänstledig för forskningsarbeten och vistades borta från hemmet, ända tills skolan skulle sluta på våren. Min vikarie hade jag inte sett förrän då och inte heller brevlades haft förbindelse med honom. Min första fråga, då vi träffades, var, hur det stod till med Knut och hans stamning. »Knut och hans stamning!» utropade han förvånad. »Inte stammar väl han!» »Nej, inte precis», medgav jag, »men nog har du väl märkt något talfel hos honom?» »Nej, inte alls! Han talar och läser väl så stadigt, rent och tydligt som andra,» blev svaret. Knut var definitivt botad från sin »stamning».

Kommande hösttermin återtog jag min skola. Knut, som nu var i sista klassen, infann sig med de andra. Då två veckor gått, fick jag en morgon en halvtimme före skolans början se Brodin komma i sällskap med sonen. Denne gick in i skolan, men fadern kom in i min bostad. Jag undrade, vad det kunde vara med mannen, ty han såg så mörk och dyster ut i uppsynen. Det fick jag snart veta. Han hade hos skolstyrelsen utverkat, att han skulle få ha Knut gående i en annan folkskola, belägen något över en halv mil längre bort. Som skäl därför hade han i ansökan åberopat, att där var bättre skolform (B. 1) än hos oss (B. 2). Detta var dock bara svepskal. Motivet till förflyttningsåtgärden var ren och oförfalskad hämndlust. Om jag misslyckats med bortarbetandet av gossens talfel och det sålunda blivit allom uppenbart, att föräldrarna begrepo sig bättre på barnet än jag, hade alldeles säkert ingen förflyttningskommit på fråga. Det finns knappast något mera ömtåligt och ego-centriskt än den naturella, okultiverade föräldrastoltheten. Den ser i avkomman en sorts hemslöjdsprodukt, som ingen utomstående skall underrstå sig att försöka ändra på. Behöves mot all förmodan någon justering av barnet vidtagas, så skall man utföra den »själv», ty ingen annan begriper sig så bra på barnet som just far och mor »själv». Är felet av den allvarigare beskaffenhet, att det ovillkorligen måste rättas till och föräldrarna inte se sig i stånd att själva göra detta, då måste de ju bekväma sig till att anlita den, som bättre förstår och kan, men själva vilja de åtminstone ha upptäckt felet. Knuts fall var mycket kränkande för föräldrastoltheten. Det allra värsta var väl, att jag vid den där första sammandrabbningen tillät mig ge råd om huru de hemma skulle uppträda mot pojken, ifall han glömde sig och började »stamma». Helt still-

samt skulle de göra honom uppmärksam på att han borde ta sig till vara men inte tilltala honom hetsigt bestraffande, så att han bleve nervös. Genom detta hade jag förbrutit mig mot föräldrastoltheten och skulle nu straffas. En värre utskällning än den jag nu fick, har varken förr eller senare kommit mig till del, men det hördes inte vara illa menat. Brodin ville bara »ärligt och öppet säga ut». Sen finge vi väl vara lika goda vänner som förr, hördes han hoppas. Antagligen sa han väl detta med tanke på våra affärer. Jag hade hittills haft mitt mjölk- och smörställe hos Brodins. Givetvis ansåg jag den erhållna »bestraffningen» oförtjänt, men i övrigt bekom den mig inte. Jag tyckte verkligt synd om pojken. Knut hade alldeles säkert det vettet, att han insåg, att han borde ha gått in till mig och sagt adjö och tack, och det hade han helt visst gärna gjort, om han bara fått, men fadern tog honom demonstrativt med sig och gick. Om föräldrarna någon gång besinnade, vad de här hade ställt till med, borde hämnden inte ha känts oblandat ljuv för dem. Fullkomligt i onödan måste deras pojke det året cykla omkring 160 mil eller lika lång sträcka som längs igenom hela Sverige från Smygehuk i söder och till Treriksröset längst i norr, och för det nöjet blev han tvungen avstå från slöjden, som han var så förtjust i. Jag tar inte illa opp, om någon av mina ärade läsare förmodar, att jag här skarvat en hel del. Alltsammans låter ju fast otroligt. Icke desto mindre är det till punkt och pricka sant (utom namnen).

I följande fall kunde jag ha visat ärendet ifrån mig och därmed gaderat mig mot ansvaret för ett misslyckande, kanske rent ut vållandet av skadeverkningar av ena eller andra slaget. Därmed hade jag emellertid, enligt mitt sätt att se saken, ådragit mig ett ännu större ansvar, nämligen det att inte ha försökt att göra det lilla jag kunde för människor i nöd.

Agnes i första folkskoleklassen var den raraste lilla tös man kan få se. Hon var vacker som en Jenny Nyströms sagoprincessa och lika smakfullt klädd. Med ett visst behagligt koketteri uppbar hon sin alltid fläckfria och nystrukna dräkt. Det hade inte alltid varit så. Agnes var dotter till en mycket fattig skomakare med många minderåriga barn i backstugusittarbyn borta i skogen en halv mil från stora bygden. Så undanstucket och hopkrupet det lilla fattigsamhället än låg långt på sidan om stora färdevägen, hittade dock spanska sjukan dit år 1918. Då blev skomakaren änklings och alla hans småttingar moderlösa. För Agnes vidkommande tedde sig det inträffade som en försynens välvälliga skickelse. Ett välbärgat barnlöst herrskap nere på bygden tog sig an flickan utan att sätta ifråga ersättning från något håll. Vi kunna kalla dem herr och fru S. Enligt alla grannarnas samstämmiga vittnesbörd voro de båda makarna de allra bästa fosterföräldrar man kunde önska åt flickan. För min del är jag övertygad om att det är ytterst få naturliga föräldrar, som utföra sin uppfostrargärning under sådan känsla av ansvar och med lika

klarsynt urskillning som makarna S. gjorde vis å vis sin fosterdotter. Här skymdes icke blicken av vare sig föräldrastolthet eller föräldrageoism. Enda motivet till deras görande och låtande var den lilla skyddslingens sanna bästa.

Jag blev inte litet förvånad, då fru S. en eftermiddag kom hem till mig och bad om ett samtal i enrum. Det gällde lilla Agnes. De hade för två år sedan tagit den fattiga moderlösa flickan i akt och mening att framdeles adoptera henne, om hon artade sig bra, men det var detta hon inte gjorde. Om de fått tänka bara på sig själva, skulle de redan ha lämnat henne ifrån sig, men med tanke på flickans framtid kunde de inte förmå sig därtill. De kände det som en absolut bjudande plikt att behålla henne och uppfostra henne till en bra människa. Nå, vad var det för fel på henne? Jo, hon snattade, så fort hon kom åt, ljög i fullständigt oträngda fall, var olydig och lat. Kunde hon sina läxor, och var hon flitig och uppmärksam i skolan? frågade fru S. Jag kunde inte neka till, att det var dåligt med alla de delarna, men eftersom hon uppträdde så stillsamt och städat och alltid visade ett blitt, vänligt ansikte, hade jag trott bristande förmåga vara orsaken till att hon inte följde med bättre. Var hon inte svagt begåvad, undrade jag. Nej, det var hon nog inte, påstod fru S. ty ifråga om oarter visade hon en förslagenhet, som det inte var minsta fel på. Sedan fru S. med konkreta exempel bestyrkt sina allmänt hållna påståenden om flickan, stod det klart för mig, att här var det frågan om inte bara hemtrevnadens störande barnsliga obetänksamheter utan om karaktärsfel så allvarliga, att om de icke snarast kunde radikalt avlägsnas, måste de ovillkorligen leda till framtida olycka för flickan. Fru S. fick nu redogöra för vad hon gjort åt saken. Det befanns alltsammans vara så riktigt, att jag hade mycket att lära därav. Först och främst hade hon försökt att bibringa flickan insikt om vad som var rätt och orätt, riktigt och felaktigt, lovligt och otillåtet. Vidare hade hon strävat efter att göra snedsteg överflödiga för flickan. Så t. ex. fick hon av karameller och kakor så mycket som kunde antagas vara lämpligt från sundhetssynpunkt. Hon borde icke ha något behov av att stjäla sådant, och om hon skulle ha känt sig »sugen» på mera, så hade hon bara behövt be därom, men det syntes som fann Agnes ett nöje just i att ta själv och i lönnedom. På samma sätt förhöll det sig med ljugandet och ohörsamheten. Det var icke framprovocerat. Då jag frågade fru S. om hon någon gång försökt tukta flickan, och hur hon i så fall burit sig åt, fick jag till livs en fullständig pedagogisk straffskala i absolut riktig ordningsföljd med agan som slutsteg. Till sist sa fru S.: »Jag har också försökt att be Gud om hjälp åt mej och flickan, men jag har inte blivit bönhörd», och med det brast hon i gråt. Jag kom härvid att tänka på Alexander Dumas ytt- rande, att det säkraste tecknet på en människas rent förtvivlade nödläge är, att hon börjar bedja, »ty sist av allt söker människan Gud».

Efter den paus, som nu gav sig själv, frågade jag, huru fru S. tänkt sig, att jag här skulle kunna hjälpa. Jo, hon ville be mig aga flickan. »Det har ni ju försökt själv, och det har inte hjälpt,» svarade jag. Men manne det inte skulle verka kraftigare på flickans sinne, om jag gjorde det, undrade hon. Det var jag inte så säker på, och dessutom hade jag ingen anledning och knappast rätt att bestraffa henne, eftersom hon inte förbrutit sig i skolan. Då det gällde förhållandena i hemmet, kunde jag på sin höjd uppträda rådgivande, men i det här fallet trodde jag mig inte om att kunna ge några råd. Alla sätt voro ju redan prövade. Då fru S. i alla fall vidhöll, att jag måste försöka hjälpa dem på ena eller andra viset, tog jag mig en lång funderare. Småningom fick jag en idé, som möjligen kunde leda till resultat, om man utvecklade den konsekvent. Till sist sa jag till den otåligt väntande frun: »Man kunde ju ta och försöka med ett medel, som ni inte har prövat. Det är visserligen en hästsöka, men det tycks också behövas en sådan i det här fallet. Det här är ingen ordination utan bara ett uppslag. Ni må själv avgöra, om ni skall ta vara på det eller inte, men det säger jag bestämt — sätt inte i gång med behandlingen, om ni inte känner er riktigt säkra på er själv om att kunna slutföra den. Flickan kommer att resa våldsamt motstånd, och ger ni då efter, så är spelet hopplöst förlorat. Det enda som sedan kan rädda flickstackarn är en djupgående religiös väckelse, men en sådan kan inte arrangeras.» Svaret blev, att hon skulle göra vad helst hon blev ålagd, om det fanns minsta utsikt till att det skulle hjälpa flickan. Här- förinnan hade jag av fru S. fått veta, att de kläder, som Agnes haft med sig hemifrån, funnos kvar och kunde användas av flickan, fast de nog torde vara i minsta laget. Det var därpå jag byggde min plan. Mitt råd ljöd:

»Då Agnes har somnat i kväll, så tar ni undan hennes nuvarande kläder och läser in dem, så att hon inte kan komma åt dem. Lagg i stället fram de gamla kläderna jämte tillhörande skor! Då hon i morron stiger upp och märker ombytet, vill hon förstås veta, vad det där kan betyda. Säg henne så lugnt och kallt ni kan, att ni tröttnat på att ha henne, därför att hon inte vill bättra sig från sina ovanor. I stället ska ni ta er en annan liten flicka, som inte snattar, ljuger eller är olydig och otacksam. Agnes ska ni snart skicka hem. Där blir det att gå lagom fin. Det är därför bäst, att hon får börja vänja sig därmed. Skulle hon då självmant falla till föga, be om förlåtelse och om att få stanna kvar och vara snäll, så går ni med på det så till vida, att hon får vara en tid på prov, och så låter ni henne få igen kläderna. Men kom ihåg, att ni inte får uppfordra henne till avbön och löfte. Hon skall hitta på det själv. Sätter hon andra sidan till och börjar pocka på att få igen sina kläder, så ge er inte. Hon skall gå till skolan i sin gamla dräkt. Bli inte orolig, om det dröjer någon halvtimme eller så efter skolans slut, innan hon kommer hem. Hon sitter bara hos mig och småpratar i all förtrolighet.»

Upptäckten av de förbytta kläderna framkallade intet sammanbrott av något slag hos Agnes, utan där blev i stället ett förfärligt leverne med alla de affektioner en trilsk jäntunge kan prestera. Hon rusade på fru S. och försökte bita henne, men alltsammans var som att köra huvudet mot väggen. Fru S. var obeveklig, flickan likaså. Fru S. kunde inte förmå Agnes att kläda på sig och gå till skolan med de andra barnen. Vid halvtiotiden kom herr S. hem till frukost, och då han sa till, lydte flickan och klädde på sig, men han måste följa henne till skolan, för nu var Agnes rädd att möta mig, eftersom hon kom för sent. Det var inte utan, att jag kände mig brottslig, då jag såg den lilla bortbytta prinsessan i de klumpiga, högskaftade smorlädersskorna och den urväxta grova klänningen med hål på ena armbågen. Lite stukad och förlägen såg hon ut men på intet sätt förkrossad. På hela dagen låtsades jag om henne varken mera eller mindre än om de andra. Då barnen gingo ut efter sista timmen, vinkade jag kvar Agnes. Det hade hon tydligen väntat, att jag skulle göra, ty hon kom självmant fram till mig, där jag satt i katedern. »Gå och stäng dörren,» sa jag, »så att vi får vara i fred.» Vips var det utträttat och flickan tillbaka. »Jaså», menade jag, »det var verkligen fulla allvaret det mamma sa till mig, då hon var hit i går. Hon har väl talat med dig också?» Jo, det hade hon. Då jag frågade, vad mamma sade, berättade flickan detta sanningsenligt. Då sa jag: »Ja, det var ju en ledsam historia för dig, men det tör nog inte vara något att göra åt den saken. Nå, strunt i det! Du kommer väl att klara dig på något sätt i livet, du också, fast nog lär du komma att få slita mycket ont och ha det fattigare på alla sätt, än om du hade fått stanna kvar, där du är, och bli upptagen som deras eget barn. Du vet väl, att detta har varit deras mening?» Jo, det hade hon reda på. »Ja, det där var stor skada för dig, men, som sagt var, det är nog ingenting att göra åt den saken nu. Då man har burit sig dumt åt, får man ta det som man får det. Men — inte får de skicka dig i skolan på det här sättet. Du ska naturligtvis ha igen dina fina kläder och inte gå här som en annan fågelskrämma. Inte tycker väl du heller om att se ut så där?» Nää, då! Det gillade hon inte. »Nej, tacka för det! Det där ska vi göra slut på. Då du nu kommer hem, så ska du bara säga till mamma riktigt bestämt, att nu ska hon vara så god och söka fram dina riktiga kläder, så gör hon det nog, ska du se.» Då tittade mig flickan rätt i ansiktet, log riktigt gott åt min naivitet och sa med övertygelse: »Nähähä, si de går då rakt inte». Hade hon försökt? Joo då! »Jasså, de var värre,» menade jag. »Då får vi väl fundera ut något annat sätt då, men det tar nog lång tid, så att du blir trött att stå. Om du vill, får du komma och sätta dig här», sa jag och pekade på mitt knä. Hon var inte nödbjuden utan tog genast sats, hoppade upp och gjorde det bekvämt åt sig vid mitt bröst. »Det vore roligt veta, hur du egentligen haft det på det där stället», sa jag. »De har nog kanske inte varit så värst

snälla mot dig.» Jo, det hade de visst varit, riktigt snälla. Så fick jag småningom utan krångel veta alltsammans både om fosterföräldrarna och henne själv, och det stämde precis med vad fru S. talat om för mig. Angående hennes oarter frågade jag inte, varför hon gjort det ena eller det andra. Det hade varit fullständigt meningslöst. T. o. m. vi äldre gå i regel bet på att angiva motiv till och avsikter med våra dumheter. Jag åtnöjde mig med att konstatera fakta och klistra på de rätta etiketterna. Hon hade inte »nallat», »knyckt» eller »snattat» utan *stulit*, inte »narrats» utan *ljugit* och inte varit »le» och »dum» utan *olydig* och *trotsig*. Sânt är inte »dumt», »enfaldigt» eller »barnsligt», utan det är rätt och slätt *syndigt*. Då man syndat, blir man förr eller senare *straffad*. Det kommer man inte ifrån, för Gud själv sköter om den saken. Agnes tycktes begripa allt det där mycket bra. Det var för övrigt inga främmande ord och nya begrepp för henne. Det var ingen svårighet alls att leda henne därefter, att hon själv drog den slutsatsen, att hon nu råkat ut för syndastraffet. Jag aktade mig noga för att ge henne någon antydning om hur hon skulle bära sig åt för att möjligen få detta avkortat, men det rådet fick hon, att då hon om några få år måste gå ut i världen för att tjäna sitt bröd hos främmande människor, skulle hon noga akta sig för att stjäla och synda på annat sätt, för då åkte hon i väg till ett mycket otrevligt ställe. Det visste hon själv, vad det var, nämligen häktet. Det gällde bättra sig, så att hon inte råkade än värre ut, än vad hon nu ställt till åt sig, fast det här var bedrövligt nog. Tänk, att vara tvungen ge sig i väg från en så bra ny pappa och mamma som hon råkat få! »Tja!» sa jag i likgiltig ton. »Det som är gjort, är gjort, och man får ligga som man har bäddat åt sig, men» — här lät jag mycket angelägen — »nog skulle vi väl ändå ha försökt få igen dina nya, fina kläder, så att du sluppe gå här och se ut som en annan tattarunge. Eller vad tycker du själv?» Hon var av samma mening som jag. »Kan du själv fundera ut något bra sätt för den delen?» frågade jag. Agnes tog sig en liten funderare, tittade mig i ögonen och sa: »Om jag skulle försöka vara riktigt snäll?» »De' du, kanske!» utropade jag glatt överraskad. »Vill du försöka med det en tid framåt?» Ja, det ville hon. Hade hon bara väl och vackert fått igen sina fina kläder, var det ju inte så kinkigt sen, eftersom hon ju i alla fall skulle flytta, menade jag. »Nää, jag skall vara snäll beständigt», svarade tösen med iver. »Ja, det låter bra, men tror du också, att du kan det?» — »Joo, då!» — »Det är nog bäst, att du inte gör dej så tvärsäker på den saken. Det brukar vara krångligt nog att få ut synden, om den en gång har fått komma in. Det går inte bra utan god hjälp, ska jag säga dig. Vem tror du skall hjälpa oss stackars människor med sânt?» Efter det hon funderat en stund, kom svaret, allvarligt och säkert: »Gud». Det var alldeles rätt tänkt, sa jag, men så mycket som Gud har att stå i med och hålla reda på, kan man inte begära, att han utan vidare skall

lägga märke till att en liten jäntunge här i H-d behöver få hjälp till att vara snäll. Det är nog säkrast, att man talar om det för honom. Visste hon, hur hon skulle bära sig åt för att komma till tals med Gud? Joo då! Hon skulle bedja till Gud. Så sa jag: »Ja, så är det. Då du nu har lagt dig i kväll och allt är lugnt och stilla, så ska du ta och be Gud riktigt vackert, att han hjälper dig att bli en verkligt snäll och god människa». Nu inträffade något, som höll på sätta mig i förlägenhet. Flickan såg allvarligt på mig med sina stora, klara barnaögon och sa i förtvivlad ton: »Ja, — men jag kan inte bedja». Jag riktigt hajade till, för jag var själv, skam till sägandes, ingen bedjande människa. Att Agnes fått lära sig sitt »Gud som haver», var jag säker på, men hon ansåg väl, att den bönen inte täckte behovet den här gången. Hon behövde en för tillfället lämpad bön. På rak arm lagade jag ihop en sådan, och den lydde: »Gode Gud, hjälp mig att bli en riktig snäll och god människa!» Då jag frågade henne, om hon trodde sig om att minnas den där lilla bönen, knäppte hon ihop sina små händer, vände blicken uppåt och upprepade med bevakande stämma de där få orden. Helt visst utträttade den enkla bönen redan i det ögonblicket, vad den skulle, bringande den första hjälpen på bättringsvägen. Så var det slut på vårt förtroliga samtal. Flickan gled ned från mitt knä, räckte mig sin lilla mjuka, varma hand, tackade och bjöd adjö. »Adjö med dig, och lycka till! Om du nu sköter dig så där fint, är det kanske möjligt, att pappa och mamma ändrar sig och låter dig stanna kvar,» uppmuntrade jag henne. Då jag om några ögonblick tittade ut genom fönstret, fick jag se en liten tös ta glädjeskutt neröver backen och hemåt.

På kvällssidan tog jag en promenad neråt det lilla samhället. Fru S. fick se mig nere på vägen och kom springande till mig. Aldrig har jag sett en mera glädjestrålade varelse. Då Agnes kommit hem från vårt lilla enskilda möte, hade hon betett sig på ett sätt, som fru S. aldrig kunnat drömma om. Hon hade slagit armarna om fostermoderns hals, bett så innerligt vackert om förlåtelse för att hon varit så stygg och olydig och lovat, att hon skulle försöka bli en riktigt snäll och god människa. Det skulle nog gå bra, för skolläraren hade lärt henne en särskild bön att läsa på kvällarna. Nu är att märka, att jag icke på minsta sätt antytt, att hon borde göra på detta sätt. Hon hade hittat på det själv. Det var därhän jag ville komma med henne, men aldrig hade jag kunnat tro, att det skulle gå så fort. »Nu ska vi akta oss», sa jag till fru S., »så att vi inte förstör alltihopa för oss. Gör inte minsta nummer nu till en början av att hon visar sig annorlunda än förr och vänta med att ge henne tillbaka de nya kläderna! Jag skall säga till, när jag tycker det kan vara lämpligt för henne att få börja känna sig riktigt hemma igen».

Nästa morgon klädde Agnes undergivet och snällt på sig de gamla kläderna och gick till skolan utan krångel, och likadant var det tredje

dagen. Att detta var en nog så svår prövning för den lilla koketta jäntstumpan, var uppenbart, men hon bar den tåligt och utan att försöka spela oberörd. Fjärde dagen hade hon åter på sin fina klänning och de nätta skorna. Synbarligen var hon mycket glad åt att ha fått byta hamn, men hon såg ut att inte fästa sig vid kläderna så mycket som förr. Hon hade fått viktigare saker att tänka på, däribland läxorna och skolarbetet. Hon blev också märkbart duktigare i skolan än förr. — Då ett par tre månader gått, flyttade jag till en annan plats, så jag kunde inte följa med hennes utveckling längre. Dittills hade hon inte visat minsta antydning om att ämna falla tillbaka i de förra envisa oarterna. Antagligen blev hon adopterad av sina präktiga fosterföräldrar, ty för en kort tid sedan fick jag av en person från den trakten veta, att de där tre fortfarande hålla ihop, fastän de ha flyttat till en annan trakt och Agnes sedan många år är gift.

Som detta skrives uteslutande för fackfolk, anser jag mig icke behöva analysera mitt handlingssätt och ange skälen till att jag valde de uppgivna medlen och satte in dem i angiven ordningsföljd. Överflödigt borde det också vara att påpeka, att de obehag jag beredde den lilla flickan icke voro avsedda som *straff* för de av henne begångna förseelserna. Hon behandlades på detta psykiskt hårdhänta sätt, inte för att hon varit vanartig, utan för att han skulle *bliva* välartad. Religionens uppgift i sammanhanget var icke främst att *fordra* respekt för de etiska kraven utan i stället att *giva hjälp* till deras fyllande. Religionen är gjord för människans skull och icke människan för religionens. Då jag skildrat denna händelse för ej reflekterande personer både inom och utom min kår, har jag mer än en gång fått höra, att så där »hårt och kärlekslöst» hade makarna S. icke *kunnat* behandla den lilla flickan, om hon varit deras eget barn. Härtill svarar jag, att det är rena larviga tanklösheten att beteckna ett sådant handlingssätt som kärlekslöst. Kärlek är inte detsamma som eftergivenhet och klemighet. Vidare: Människor, som för ett främmande barns bästa riskera så mycket för egen del, skulle väl ha kunnat våga vad som helst för sin egen avkomma. Särskilt fru S. visade här prov på ett mod, som man inte nog kan beundra. Eller var hon manne så blåögt naiv, att hon inte förstod, vilket ypperligt utgångsmaterial hon här gav skvallertanterna för uschande och ojande, dömande och fördömande? Säkerligen inte! Men det satte hon sig över och det av kärlek till ett främmande barn, som hittills långt ifrån gjort sig förtjänt därav. Sönt är verkligen storartat. »Det är att kristen heta» och — verkligen vara det.

Jag har relaterat den här tilldragelsen så pass utförligt, fastän jag är långt ifrån säker på att jag skötte saken på allra bästa sättet. Jag gjorde bara så gott jag efter fattig förmåga förstod, och det lyckades, vilket ju var huvudsaken. Händelsen visar, att det även i mycket brydsamma fall kan löna sig riktigt bra att försöka sig på verklig barnauppfostran och

inte åtnöja sig med att bara proppa i ungarna mat och kunskaper. Att det första är det viktigaste av allt, förbises dess värre allt för ofta av både hem och skola. De oarter och förseelser av skilda slag, som den vuxne i livet får lida för, äro oftare än man tror, direkta följder av fädernas missgärningar i form av uraktlåtenhetssynder, begångna vid barnens uppfostran. —

Till sist en liten solskenshistoria. Lilla Elisabet var en bråkstake. Hon viskade och knuffades åt alla fyra hållen och sökte medelst tecken, miner och små brevlappar komma i kontakt med t. o. m. de längst bort sittande. Ideligen fick jag knacka i katedern för att få henne att intressera sig en smula för mig också. Jag tvingades att anlägga »den tuktande blicken» så ofta och energiskt, att jag riskerade att bli skelögd, och måste därför växla med tuktomedlen och smågråla emellanåt. Verkligt ond kunde jag inte bli på jäntungen, för mitt upp i all sin ostyrighet såg hon så rörande oskuldsfull ut. Ett slut måste jag likvisst försöka få på hennes oskick, ty hon störde arbetet för oss andra. Så en gång, då hon mitt under en muntlig lektion steg upp och vände sig helt om, kallade jag henne till mig med ett kort, strängt: »Elisabet, kom hit!» och så pekade jag ut en fläck på golvet en liten bit från mig. Ögonblickligen stod hon där i stram gymnastikställning. För att mina straffande ord skulle träffa henne riktigt bra, lutade jag mig ned, så att mitt ansikte kom i jämnhöjd med hennes, och så sa jag: »Nu, Elisabet, får det lov att bli en annan ordning på dig, för nu är det kokta fläsket stekt.» Den där sista satsen är ett skämtsamt folkligt uttryck i vissa delar av Norrland. Här gjorde jag en paus dels för effektens skull, dels för att jag behövde tänka efter, vad jag nu skulle dra till med för bra saker. Jäntan såg mycket andäktig och allvarligt tänkande ut. Just då jag öppnade munnen för att ge den lilla sabotörskan en förintande salva, ryckte den lilla näpna rackarungen initiativet från mig. — Även om man är en gammal knarrig och uppretad magister, ställer det sig lite svårt att börja gråla, då man utan föregående varning känner ett par barnaarmar slingrande om halsen på sig och en mjuk liten jäntkind hårt tryckt mot ens egen grovhudade och sträva. Elisabet fick krama riktigt ordentligt, mindre för att jag fann situationen behaglig, än för att tösen skulle få meddela mig allt, vad hon då hade på hjärtat. Hon sade ingenting, men jag *kände* så innerligt väl, vad hon ville jag skulle få veta. Hon var så rysligt ledsen över att jag måst bli ond på henne, och hon ville så hjärtinnerligt be mig vara snäll och förlåta henne och glömma alltihopa, så skulle hon hädanefter verkligen försöka, om det inte skulle gå att hålla sig i skinnet. Allt detta lyckades jäntungen krama in i mig riktigt övertygande. Det värmdes mitt gamla kylslagna hjärta så innerligen gott att få göra den upptäckten, att jag trots min påstådda stränghet inte varit värre buse bland barnen, än att ett av dem vågade begagna det för smätningar naturligaste

meddelelsemedlet, då deras små hjärtan flöda över och orden tryta, nämligen den handgripliga ömheten. —

Då jag första gången reste ut till min skola i Uppland, lade jag märke till att nästan alla telefonhattar efter vägen voro trasiga. Det kunde inte gärna vara andra än skolbarnen, som kastat sönder dem. Då jag förde saken på tal för en jordbrukare i skolans närhet, fick jag inte bara bekräftelse på mitt antagande, utan också veta, att det rådde ett utbrett oskick bland barnen att kasta sten på allt möjligt. Då och då kom en ko hem med stora bulor efter stenar, som barnen kastat, och ägorna närmast vägen måste man slå för hand, emedan de voro så översällade av ditkastad småsten, att det var alltför riskabelt att begagna slättermaskinen. Då jag sa, att den ovanan skulle jag ta ur dem, hördes han tvivla på att det gick, för så där hade det varit i alla tider. Det var en urgammal tradition att kasta sten.

En av de första dagarna under höstterminen tog jag upp stenkastningen i skolan. Någon direkt anledning förelåg icke, utan det var en förebyggande åtgärd. Det var inte svårt leda samtalet så, att barnen själva fingo angiva alla de olägenheter, rent ut risker till liv och lem som detta oskick innebar, och att det därför måste bli slut därpå. Detta sista fastslogs inte genom ett förbud från mig, utan genom att barnen fingo besluta, att sten hädanefter icke fick kastas på levande varelser, odlad mark, byggnader och telefonledningar. (Kraftledningar funnos ej inom vår intressesfär.) Innan beslutet fattades, sa jag: »Alla, som inte gillar den här förändringen utan anser, att det bör råda samma frihet hädanefter som hittills med stenkastningen, räcker upp handen!» Ingen enda röstade för bibehållandet av det gamla skicket. Därpå fortfor jag: »Alla, som gillar beslutet, att sten hädanefter inte får kastas på levande varelser, odlad mark, byggnader och telefonledningar och som därtill förbinder sig att till punkt och pricka efterleva den bestämmelsen, räcker upp handen!» Nu flög varenda hand till väders. »Lägg nu märke till», sa jag, »att detta är inte något påbud av mig eller någon annan, utan det är edert eget enhälliga beslut — det är vår egen lag, som vi själva har stiftat. Den är vi *alla* absolut skyldiga att lyda — även jag». Ni skulle ha sett, så intresserade, rent ut andäktiga alla ungarna voro. »Men hur brukar det gå för den, som bryter mot lagen?» frågade jag. Jo, den fick straff. Det visste alla. I rikets lag står det för alla buden, upplyste jag, vad straff den skall få, som bryter mot budet. Man vet alltså på förhand, vad man har att vänta, om man bryter mot en lagbestämmelse. Om det inte påbudits några straff, skulle lagen vara verkningslös; den hade ingen respekt med sig. »Vi få nog också lov att göra på samma sätt med vår lag», konstaterade jag, »om den skall få någon respekt med sig. Vad straff skall den ha, som bryter mot denna vår lag? Det får ni själva bestämma. Var så goda och föreslå! Bara ett förslag kom fram, men det

var ord och inga visor. I hela skolans åsyn skulle läraren ge den boven ett ordentligt kok stryk med björkris på bara ändan, och själv skulle delinkventen hämta hem från skogen virket till karbasen. Medelst handuppräknings förklarade sig alla villiga att utan motstånd och efterföljande jämmer och klagolåt hemma lida detta straff, om de bröto mot denna vår lag. Det dröjde bara några dagar, så rapporterades en pojke i lägsta klassen för att han kastat sten mot en telefonhatt. Lagen måste förstås ha sin gång. Något fasansfullt kok stryk blev det inte men tillräckligt nog till att avskräcka från återfall. Under den kortvariga exekutionen kved och jämrade sig pojken just lagom mycket, för att de andra också skulle få nödig respekt för straff-formen. Stenkastningen upphörde fullständigt. Under de nio år jag stannade på platsen, inrapporterades icke flera fall. Den där pojken var hela tiden en av de snällaste och beskedligaste gossar jag någonsin haft, varför det synes mystiskt, att just han blev lagbrytare. Troligtvis gjorde han »ogärningen» bara för att pröva »lagens» effektivitet. Pojkar kunna nämligen emellanåt få besynnerliga infall. —

Den där idén med lagstiftningen visade sig vara bra. Gick det inte att komma till rätta med ett ofog på annat sätt, så lagstiftade vi om det enligt förut beskrivet förfarande, och sen höllo ungarna tummen på ögat åt varandra. På det sättet skaffade vi alla fåglar i trakten skydd för sina bon och ungar. Jag påpekade, att det finns en hel del småfåglar, som inte äro i allmän lag fridlysta, men även de skulle enligt vår lag få vara i fred, dels för att det inte är så lätt att veta, vilka småfåglar som räknas vara »skadliga», dels för att det är de vuxnas sak att hålla efter skadedjuren. Störandet av fågelfriden belades med samma straff som stenkastningen.

Det var ett gammaldags, otidsenligt skolhus i Lundsved. Så t. ex. var avklädningsrummet på samma gång slöjdsal. Då slöjd inte pågick, voro hyvelbänkarna sammanförda i salens bortre del, där de bildade en sorts höggolv, förbjudet att beträda. Det fria området var tillräckligt stort för barnens rastbehov, men ideligen kom jag på pojkar, som sprungo omkring uppe på bänkarna. Jag bannade, trätte och luvades, men det hjälpte för bara en eller annan dag. Det blev ingen annan råd än att lagstifta om saken, och sen var ofoget alldeles som bortblåst. Varenda en visste, att så fort han beträdde det fridlysta planet, skulle han bli anmäld hos den rannsakande, dömande och straffande myndigheten, d. v. s. läraren. Straffskalan var här stigande, eftersom brottet inte var av urbota natur. Första gången blev det en halv timmes kvarsittning efter läsningens slut för dagen, andra resan kostade en hel timme, och syndade man tredje gången, blev det urbota straff, som var risbastu. På samma sätt upphörde avträdena att vara samlingslokaler under rasterna. Dit fick man gå, bara då man var i behov, och ej stanna längre än vad som behövdes. Även här voro straffsatserna tre: 1:o en halv timmes fängelse på dasset,

2:o en hel timmes d:o, 3:o urbota straff. Sedan denna lag kom till förlo-
rade de där lokalerna sin lockelse.

Efter uppropet första dagen varje läsår upprepades skolans lagar och uttolkades för nykomlingarna, vilka genom handuppräknings fingor för sin del antaga dem. Därmed voro de nya eleverna medlemmar i vårt lilla rättssamhälle. Det var riktigt högtidligt. —

Givetvis har jag i skolan inte sysslat bara med att hålla ungarna i tukt och Herrens förmaning. Det har ju förekommit undervisning också. Några nya metodiska förfaranden av betydelse har jag inte lyckats lista ut, och jag har inte haft lätt för att anamma alla de nya påfund i den vägen, vilka tid efter annan förts i marknaden och uppreklamerats såsom varande av beskaffenhet att bli epokbildande. Vid närmare påseende har det där nya och märkvärdiga ofta visat sig vara varken det ena eller det andra utan för länge sedan av intresserade lärare upptäckta och praktiserade förfaranden. Så är t. ex. fallet med den s. k. hembygds-kunskapen. Största vinsten av dess upptagande i Undervisningsplanen var den, att läraren erhöll en viss frihet att avvika från lättschemat och kasta om ordningsföljden i kursplanen samt, då han så anser lämpligt, förlägga undervisningen utom skolans område.

Då en lärare i undervisningen kommer på något metodiskt trick, som mer eller mindre avviker från det man lärde i seminariet, högmodas han lätt och inbillar sig, att detta är något »nytt under solen» och att han själv är ett enastående pedagogiskt geni. Det skall man akta sig för. På en av de platser, där jag stannade ovanligt länge, hade jag mycken möda med att arbeta bort den dels släpiga och entoniga, dels brådskande och slarviga innanläsning, som barnen allmänt fått lägga sig till med i småskolan och som enligt Undervisningsplanen »icke får tålas». Det hjälpte inte att »föreläsa ofta och uttrycksfullt» och att »vid fel i pausering och satsbetoning hänvisa till det naturliga fria uttalet», såsom det står i Undervisningsplanens metodiska anvisningar. I förtvivlan tillgrip jag slutligen den radikala åtgärden att under en månad öva *körläsning* timmarna igenom. På den terminen uppnådde jag ett påtagligt resultat inte blott med enskilda barn utan med avdelningen i sin helhet. Både sångtonen och den förfärliga brådskan kommo bort ur läsningen. På ett par undantag när läste barnen sedan högt och tydligt och lade sig vinn om att betona. Inte alla lyckades därmed, men de *foro* därefter av alla krafter och togo inte till lipen, om de råkade framkalla allmän munterhet genom att betona på fel ställe och för mycket. De bästa barnen läste utmärkt och blott några få dåligt. Bättre kunde man inte vänta i en avdelning på närmare 40 barn. Jfr härom min uppsats i Svensk Läraretidning n:o 29 år 1923). Strax före fullbordandet av mitt opus fick jag veta, att metoden rekommenderats tidigare av andra både nyligen och i 1600-talets undervisningshistoria; jag hade emellertid ej haft kännedom om

dem. — Vid utarbetandet av vår ännu gällande undervisningsplan lär från något håll stora ansträngningar ha gjorts för att få körläsningsmetoden åtminstone i korthet omnämnd i de metodiska anvisningarna men detta lyckades inte, vilket är förvånande, ty metoden är bra, helst som botemedel mot redan inrotad dålig läsvana.

Likadant som det var med min »epokbildande» innanläsningsmetod, misstänker jag, att det förhåller sig med mina övriga undervisningsknep. Andra ha funnit på att göra på samma sätt som jag men likvisst inte alla, åtminstone inte de obotligt opraktiska. Härvid kommer jag närmast att tänka på teckningsundervisningen. Där man inte har fri skolmateriel utan barnen ska själva hålla sig med teckningsgrejerna, störes undervisningen mycket av att de måste låna färger o. d. av varandra, eftersom det numera behövs så många olika slag av behör. För många hem blir det för dyrt att hålla barnen med full uppsättning. Ofta är det också dålig kvalitet på det de skaffa sig, och det inverkar menligt på arbetsresultatet. Den saken klarade jag av på följande sätt. Jag köpte hem ritkol och hållare till sådana, prima pastell- och akvarellfärger, ett dussin sorterade färgpennor, lika många stomper och prima små penslar, små pennskaft, tuschpennor och tusch. Självtillverkade jag ett dussin trerummiga vattenkoppor av aluminium samt ett inrett snyggt skrin för alltsammans. Allt detta fingo barnen använda mot en avgift av 25 öre pr barn och termin. På den affären tjänade jag inte mycket, men det gick ihop. Så köpte jag hem en fullständig teckningskurs av en bra sort. Dessa häften skar jag upp i ryggen, så att bladen blevo lösa. De på insidan av omslagen tryckta färglagda förminskningarna av de i häftena ingående teckningarna klippte jag ur och gjorde ett fodral av starkt papper för bilderna från varje häfte. På varje sådant fodral skrevs häftets nummer likasom ock på de stora lösa bladen. Att rita på använde vi dels tonpapper, dels vitt ritpapper, allt i format 51×65 cm. Arken vekos i sex lika delar, i storlek motsvarande bladen i de särskurna häftena. Först då en teckning var färdig, skars det bladet loss. De sönderskurna häftena fingo barnen samla pengar till, och var och en köpte sitt ritpapper. Det blev mycket billiga teckningar. De stora slöjdpojkarna tillverkade under några middagsraster 15 enkla piedestaler att ha teckningsmodeller stående på. Barnen i avdelningen voro uppdelade i vaktgrupper à fyra stycken. Rasten före var teckningstimme stannade den i tur stående vaktgruppen inne och ställde i ordning för lektionen, så att de andra bara hade att slå sig ned och arbeta. För var och en var det framdukat allt vad han åtminstone från början av lektionen behövde. Då timmen var slut, hade alla utom vakten att utan vidare avlägsna sig. En vakt plockade ihop teckningarna bänkrad efter bänkrad, en annan rengjorde vattenkoppor och penslar, de två återstående togo vara på de andra grejerna och lade in dem i skrinet i den en gång för alla bestämda ordningen. Det var gjort på en liten stund

men sparade under loppet av ett år in en massa tid åt ämnet. Och det hela gick friktionsfritt. Till omslag och underlägg för teckningarna under arbetet hade varje barn fått ett gammalt nummer av en veckotidning. Det skyddade teckningarna utmärkt. Då en teckning var färdig, lades den in i skåpet och behölls på det sättet ren och snygg till läsarets slut för att då införlivas med varje elevs lilla arkiv från skoltiden. Alla de barn jag haft om hand under de sista tjugu åren av min lärarverksamhet, ha fortfarande kvar varje teckning, skriv- och räknebok sedan skoltiden, och alla häftena äro å omslagen lika rena och fina som då de togos ur packorna. Meningen är den, att ägaren, då han en gång skickar sina barn till skolan, skall kunna ta fram den där samlingen och visa avkomman, hur noggrant pappa eller mamma på sin tid arbetade i skolan och vårdade sina tillhörigheter. Det ha de vetat om ända sedan sin första skoldag, och det råder intet tvivel om att den framtidssynen verkat gott. De flesta av de pojkar, som gått i slöjden för mig hela tiden, ha där kommit så långt, att de tillverkat åt sig en rymlig dokumentkista. I den ha de lagt in sina samtliga skolpapper. Jag behöver väl inte utveckla, vilket stort affektionsvärde den saken kommer att med tiden få i den familjen. — Det jag nu sagt om teckningen är ju rent organisatoriska detaljer, men även sådana ha en uppfostrande betydelse, då de handhavas på förnuftigt sätt. Ett par arbetstekniska detaljer kunna måhända ha sitt intresse, för någon som kanske inte råkat komma på dem själv. Den ena är att låta barnen på begynnelsestadiet helt enkelt kalkera av teckningarna från ritkursbladen genom att gnida in bladets baksida med kol, lägga den på ritpapperet och sedan ganska hårt följa teckningens konturer med en benspets eller hård blyertspenna. I början tar man med nästan alla detaljer av förebilden och sedan allt färre och färre. Barnet får då en bestämd ledning vid uppteckningen, och teckningen blir någorlunda skaplig. Den öövade handen får röra sig i uppdragna, bestämda och riktiga banor. Det går lätt och fort att åstadkomma en teckning, och det sporrar intresset. Då man sedan tar bort detta hjälpmedel, visar det sig, att den lilla handen fått en helt annan säkerhet, än om den under hela tiden måst ävlas helt på gehör. Det andra knepet är att vid avtecknandet av verkliga föremål placera modellen på sådant avstånd, att den lille konstnären får begagna sig direkt av insyftningsmått, d. v. s. man avsetter på papperet den längd man vid insyftningen fått på pennan. Då bli proportionerna på teckningen utan vidare korrekta. —

Då jag gick ut från folkskoleseminariet, var jag av den uppfattningen, att det tjänar föga till att hålla på med gymnastik, om man inte har gymnastiksal, och om den åsikten var jag nog inte ensam. Före 1919 försummade jag också ämnet nästan helt och hållet. Det fanns ju inte heller i Normalplanen någon bestämd tid anslagen därtill. Men då nu den ännu gällande undervisningsplanen kom ut och bestämde tre, eventuellt två,

hela timmar i veckan, måste något göras av all denna tid, även om man inte hade gymnastiksal. I Sv. Läraretidning hade jag någon gång sett några bilder av gymnastiska övningar på vanliga skolbänkar. Den idén tog jag nu upp och försökte utforma ett gymnastiksystem med skolbänkar såsom enda redskap. Det gick dåligt, ända tills jag hittade på att flytta isär bänkarna, så att man kom åt att utnyttja även fram- och baksidorna av dem. Småningom fick jag ihop ett rörelseförråd, representerande alla rörelsesläktena. Det var tillräckligt omfattande för ett halvt dussin dagövningar med behövliga svårighetsstegringar. Gymnastikinspektören tyckte så bra om mitt system, att han bad mig göra skioptikonbilder över det att användas vid instruktionskurser å trakter, där gymnastiksal saknades. Det blev en 50 stycken, ordentligt monterade med täckglas och förpackade i snygg låda av standardtyp. Inspektören hade icke något anslag för dylik anskaffning, men han lovade ta upp kollekt vid sammanträden med lärarne och på det sättet skaffa mig gottgörelse för arbete och penningutlägg. Efter några år indrogos dessa inspektörsbefattningar. Då fick jag igen min bildlåda med flera bilder trasiga men inte en rad till tack för lånet och inte ett öres ersättning. Själv hade jag för saken haft kontanta utlägg på omkring 80 kr. och en massa arbete. För mig hade bildserien intet som helst värde.

I fråga om undervisningen i träslöjd måste läraren kunna fullt hantverksmässigt behärska alla de arbetsdetaljer som förekomma inom det enklare möbelsnickeriet, och dessutom vara praktisk nog att åt den veke nybörjaren fundera ut för honom lämpliga arbetsförfaranden. I verktygsvård måste han vara expert, och han får icke lämna någon möda ospard då det gäller att ständigt hålla slöjdredkapen i bästa form. Men det räcker icke med detta. Han bör kunna instruera på ett för barn begripligt och tillräckligt grundligt sätt samt förstå sig på att välja arbetsuppgifter, som äro av beskaffenhet att fånga barnens intresse. Slöjdläraren skall vara pedagog och inte bara mer eller mindre yrkesskicklig. Fastän jag gick ut från folkskoleseminariet med högsta betyget i slöjd och omedelbart därefter fortsatte med att slöjda i stor skala och med att handleda pojkar, dröjde det 16 år, innan jag började kunna uppvisa verkligt goda resultat av undervisningen. Detta berodde dels därpå att jag inte förr lärt mig behärska verktygsvården, dels på att jag var för mycket beroende av den uppställda modellserien. Sedan jag nått så långt, att jag behärskade ämnet både praktiskt och teoretiskt, ha mina slöjdpojkar på fyra år nått så pass långt, att de åstadkommit vida svårare slöjdföremål, än vad jag tillverkade i seminariet, men så har tiden inte heller plottrats bort på leksaker och annat »skojigt» strunt. Vad det »lustbetonade» i slöjden beträffar, förhåller det sig så, att pojkarna finna största glädjen i att göra stora »riktiga» saker, som de för framtiden kunna ha nytta av. På dem lägga de ned en helt annan omsorg än på

de små tillfällighetstingen. Våldigt roligt är det för en pojke att av mamma få »beställning» på någon sak, som hon behöver. En gång var det en pojke, som av denna anledning fick göra ett bakkbord. Det blev ett riktigt ett med stor, rejäl skiva av kvistren gran — inte av kryssfanner — bara 12 mm. tjock och insatt i gavlarna så, att den inte kan spricka eller bukta sig. På det bordet var det endast ett fel: det var så fint, att mamma inte nådes ta det i bruk utan gömde undan det, till dess pojken en gång skall sätta bo. Någon gång hade jag talat om för barnen, att det i gamla tider var sed bland allmogen i Norrland, att fästmannen skänkte sin käresta en sak, som han själv hade gjort. Oftast var det ett skrin, och det kallades »friarskrin». Ena året bådo samtliga sjätte klassens pojkar att få göra var sitt friarskrin, vilket beviljades. Jag ritade ett syskrin med platt, kvadratisk lock i storleken 35×35 cm. Skrinet smalnade av en smula nedåt och var försett med urtagbart innerfack. Till skrinet gjordes en fotställning med hylla. Skrinet fästes orubbligt vid fotställningen. Hela pjäsen hade samma höjd som ett vanligt bord. Lås och gångjärn voro av prima kvalitet. Den lilla möbeln målades i s. k. bondlasering och försågs med nyckelskylt och hörnbeslag av hamrad och svartbränd järnplåt. På nyckelplåten voro årtalet och ägarens initialer uppdrivna. Med beslagen fick jag förstås hjälpa till en hel del. En av mina äldre slöjdpojkar, som redan gift sig, talade om för mig, att han själv på lediga stunder gjort nästan hela sitt möblemang utan att ha praktiserat snickeri hos någon annan än mig. Det är naturligtvis bara enkla furumöbler, men man reder sig långt med sådana. Att man i jordbrukarhemmen skall ha stor nytta av att deras pojkar få ordentlig slöjdundervisning är självklart, men den undervisningen måste ha ett klart framtidsmål och inte åtnöja sig med det för stunden »skojiga».

Min brinnande iver för god skolslöjd hoppas jag skall ha övat verkan lite vidare omkring än mitt exempel kan ha smittat och även, på sina håll åtminstone, med påtagligare resultat. I det syftet har jag gjort, vad jag kunnat. År 1921 utgav jag en liten bok »Verktygsskötsel», en för skolslöjd och amatörer avpassad verktygslära. Den är nu ute i sin 3:e upplaga och har sålts i över 2500 ex., mest till slöjdskolor. Den boken vet jag har verkat gott på många håll. År 1924 skrev jag i Svensk Läraretidning fyra långa artiklar under huvudrubriken »Vår beprisade skolslöjd. En vidräkning.» Slutligen har jag konstruerat en slipapparat kallad »Malgo». Med hjälp av den och en vanlig slipsten kan även en oövad ensam slipa hyvel- och stämjärn så korrekt, att det inte finns någon möjlighet att på fri hand göra efter det, huru skicklig man än är. Det tog mig nästan alla lediga stunder under en hel vårtermin att experimentera fram Malgo. Av den har jag egenhändigt tillverkat 350 exemplar. De äro för länge sedan utplacerade i skolor landet runt och göra säkerligen nytta för den tia var och en kostat vederbörande. Apparaten åtföljdes

av slipvinkelmått och en broschyr om slipning. Den inbringade mig omkring 1500 kr. netto, men det fick jag slita kroppen för. Läger man härtill, att jag till mycket humana priser förvandlat tio trasiga oanvändbara verktygsuppsättningar till prima och finjusterade verktyg och att jag därtill »förnyat upp» en hel uppsättning om möjligt ännu värre åtgångna hyvelbänkar, torde man ursäkta, om jag anser mig i detta stycket ha uppfyllt allan rättfärdighet och lite till.

Välskrivningen var i 15 års tid mitt stora sorgeämne. Jag tog hem och lät lärjungarna förbruka massor av litograferade välskrivningsböcker enligt de mest berömda »system», jag skrev före, demonstrerade och kritiserade av alla krafter med det magra resultatet, att på sin höjd vartionde barn kom att skriva någorlunda skapligt. Sedan jag uppgivit hoppet om att i ämnet kunna uppnå klassresultat och kommit till den slutsatsen, att välskrivning förutsätter sällsynt personlig begåvning hos sin utövare, fick jag av en händelse se de två första undervisningsbrev i ämnet från Hermods. Så tog jag till att arbeta med barnen efter de i dessa brev uppdragna grundprinciperna, och det gav resultat. Med den nya klass jag nu tog emot, använde jag höstterminens alla skrivtimmar uteslutande till välskrivning. Det var en mycket arbetsam tid både för mig och barnen men ytterst intressant och stimulerande, i det att framstegen för varje lektion voro märkbara och kunde kontrolleras både på papperet och medelst tidtagning. Vid terminens slut skrevo alla barnen utan undantag jämnt och snyggt och så lika, att man måste lägga skrivböckerna intill varandra för att upptäcka, att det varit olika skrivare. Snabbheten var betydligt större, än vad den brukar vara hos skolbarn i allmänhet. De stora bokstäverna måste skrivas ganska långsamt och med noga aktgivande på formgivningen. De små bokstäverna åter formades rent automatiskt och med tre till fyra stycken i ett enda penndrag. I fortsättningen förekom fristående välskrivning endast i form av någon veckas drill varje år, men jag höll styvt på den regeln, att all skrivning skall vara välskrivning, även om det är fråga om bara blyertsanteckningar. Även med andra metoder än Hermods torde man kunna uppnå tillfredsställande resultat, om man bara får det rätta metodiska greppet om ämnet och riktigt lägger manken till. Nödvändigt är, att den grundläggande och inövande undervisningen sker i ett tillräckligt långt sammanhang och därnäst, att man aldrig släpper kraven på omsorgsfullhet. Den tid man under en sådan kurs tar från den språkliga skrivningen, får man igen, sedan man väl har nött in den mekaniska skrivfärdigheten, och det är intressant att se, huru fördelaktigt verklig välskrivning inverkar på både rätt- och uppsatsskrivning. Efter denna första stora och lyckade kraftansträngning behöll jag det vunna greppet om ämnet hela min tjänstetid ut, och resultatet blev alltid bra. Ämnet är långt ifrån hopplöst svårt, men det fordras både insikt och energi hos läraren, om det skall

bli något utav. Någon kungsväg gives här lika litet som i något annat ämne.

Redan i kap. 5 har jag berättat, hur jag tidigt lärde katekesen utan motvilja. Nu må jag avsluta avdelningen om undervisningen med att tala om mina erfarenheter under läraretiden i avseende å behovet av sådan lärobok. Jag fann det beklagligt, att katekesen togs bort, innan den blivit så omarbetad, att den blivit både lättlärdare och lättbegripligare. En del av innehållet hade bort utrangeras, t. ex. det ohållbara beviset för att barndopet skulle vara anbefallt av Jesus, och det hade varit av nöden att särskilt de kristna principerna för samlevnaden närmare utvecklades och starkare poängterades. Vi synas icke kunna avvara de kristna normerna för såväl den samhällseliga som den mera privata samlevnaden. Redan från den synpunkten är kunskap i vår religion nödvändig, men kunskap i ett ämne förutsätter reda, ordning och fullständighet i begreppsuppsättningen. Förutom en systematiskt uppställd lärobok i kristen tros- och sedeslära är det för läraren så ytterst svårt att bibringa verklig kunskap i ämnet, att det är mycket få, som gå i land därmed, och lika svårt är det för eleverna att tillägna sig och kvarhålla det meddelade. Den sammanfattning av kristen etik med anslutning till bergspredikan, som undervisningsplanen anbefaller, är det blott få givet att kunna göra, och så blir den inte på långa vägar fullständig. Det är ju på grundvalen av religionens rättsprinciper hela vårt samhälle är uppbyggt sedan mer än tusen år. Jag och många, många med mig ha nu i ett kvarts sekel väntat på, att man skulle låta utarbета en för hela riket gällande lärobok av beskaffenhet att fylla den gamla förkättrade katekesens uppgift. Alla sakkunniga torde väl vara ense om att den behövs, ävensom att den kateketiska framställningsformen är den för barn lämpligaste, då det är fråga om inpräglad av till övervägande delen abstrakta lärosatser. I ett fall som detta är inpräglad ofrånkomligt, om resultatet skall bli bestående. Nog bör det väl ändå bland mängden av teologie professorer och doktorer, 13 biskopar och tusentals andra prästmän finnas någon, som kan skriva en fullgod katekes. De fåtaliga katolikerna i vårt land ha en riktigt bra sådan, och den utgives vid behov i nya, efter de ändrade förhållandena omarbetade editioner.

Mera skulle jag nog kunna ha att berätta om hågkomster från och strävan i min lärareverksamhet, men jag torde redan ha satt läsarens tålmod på nog hårda prov. Jag berör sålunda icke t. ex. lagstadgade sammanträden, kärmöten och kamratliv.

31. En oregelbunden mångsiding.

Små, till synes betydelselösa tilldragelser spela ofta för en persons framtid samma stora roll, som den knivskarpa växeltungan på en järnvägsstation gör för de tåg, som där passera. Under det att jag nu i snart

ett hälvt år nästan uteslutande ägnat mig åt att detaljgranska mitt framfarna liv, har jag kommit till den hälsosamma insikten, att jag kan ta åt mig ytterst liten ära för att min levnad kommit att gestalta sig så pass bra, som den gjort. Tidigt började jag planlägga för framtiden, och envetet har jag knogat på i den inslagna huvudriktningen, men det är också allt. Tid efter annan ha små omständigheter gripit in, och de ha gjort, att mitt liv i väsentliga stycken kommit att gestalta sig på ett helt annat sätt, än jag ursprungligen hade tänkt mig det. Jag har, bildligt talat, hela tiden hållit min personlighets lilla dressin på rälsen och sparkat mig framåt, så gott jag kunnat, men växelspakarna efter sträckan är det någon annan som haft hand om.

Då jag sommaren 1902 arbetade hos den förutnämnde byggmästaren i Gäddede, företogo vi ungdomar på platsen en söndag med den lilla ångbåten Kvarnbergsvattnet en lusttur till byn Viken för att bese det lilla kapellet därstädes. Detta är socknens äldsta kyrka, byggd åren 1793—1799 av de 14 åboar, som då utgjorde traktens hela bofasta befolkning. Sedan 1839, då den nya kyrkan i Gäddede blivit färdig att tagas i bruk, har Vikens kapell stått öde, undantagandes att mässa där hållits ett par gånger om året. Här är inte platsen för en närmare beskrivning av den lilla helgedomen. Jag skall endast anföra några inskriptioner, som där finnas. Kappellets byggmästare var den från Norge inflyttade nybyggaren Enar Persson i Jorm. Till tack för att han så väl skilt sig från uppgiften, har man åt honom och hans efterkommande skänkt främsta bänken på manfolkssidan, och det beslutet är textat inuti bänken sålunda: »Denna Bänk till hörer Enar Pehrsson, och des efter Kommande i Wäster Gorm 1799». I motsvarande bänk på vänster sida står att läsa: »Denna Bänk till hörer Sara Aronsdotter och des efter Kommande i Wäster Gorm. 1799». Sara Aronsdotter var Enar Perssons hustru. Altartavlan utgöres av en från väggen fristående plankflake, på vars framsida en välvd nisch är målad och i denna ett latinskt kors. En inskription på baksidan av tavlan säger: »Denna Tafla blef snickat och hela Capelle målat af Iöns Asplund från Ström Och Äspnäs år 1799». Utan tanke på att jag skulle komma att få någon nytta av dessa texter, antecknade jag dem i min annotationsalmanacka. Denna enkla handling hör till de följdrikaste i mitt liv.

I tredje klassen i seminariet i Härnösand fingo vi nämligen av magister Hellenius till hemuppgift att skriva en uppsats över ämnet »Min sockenkyrka». Då frågade jag, om jag inte kunde få ändra rubriken till »Den första kyrkan i min hemsocken». Sedan han hört mina skäl, gick han gärna med på saken. Jag lyckades tota ihöp en uppsats, som läraren bad mig läsa upp för klassen. Uppgiften var också mycket tacksam. Den lilla helgedomens arkitektur avviker radikalt från vad som eljest är vanligt i Norrland från så sen tid, i det att man i exteriören särskiljer va-

penhuset, skeppet, koret och den vinkelbyggda låga sakristian. Därtil har tornet formen av en takryttare vid den ena av de spetsiga gavlarna. Det som jämte de där små skriftliga dokumenten väl föll magistern mest i smaken var den ganska stora nypa sägenartad folktradition om kapellbygget, varmed jag kunnat krydda anrättningen. Det hade varit omöjligt för mig att skriva en lika bra uppsats om sockenkyrkan, och hade jag inte rest till Viken den där dagen och sett det lilla kapellet, hade jag inte kunnat skriva om det. Men detta var bara början.

Magister Hellenius var mycket aktiv medlem i en skytteförening. Denna skulle ha en aftonunderhållning, en »überbrettl» med mycket blandat program. Till min stora förvåning ville Hellenius ha mig att därvid berätta landsmålshistorier. Det trodde jag mig inte om att gå i land med, för jag hade aldrig försökt mig på sådant och hade inte några lämpliga historier. Med tanke på min uppsats om kapellet påstod han att det skulle gå riktigt bra. Jag skulle inte bry mig om att försöka härma de s. k. bondkomikerna, utan jag skulle bara berätta enkelt och naturligt på min dialekt om förhållandena där hemma i mina fjälltrakter. Det behövde och borde inte vara sånt, som narrar folk till att skratta. Det kunde vara någon äkta folksaga där hemifrån, någon sägen eller verklig upplevelse. Om det varit någon annan lärare, som kommit med förslaget, hade jag inte alls reflekterat på det, men Hellenius vågade jag helt enkelt inte säga nej till, ty det påstods vara farligt att komma på kant med honom (fastän jag inte sett några fula tag av honom). Allt nog! Jag lovade att försöka. Jag förberedde mig ordentligt på några små korta historier, och så kom det stora ögonblicket, då jag första gången skulle uppträda offentligt. Till förebild hade jag tagit ingen mindre än morfar, och jag tror, att jag lyckades härma honom bra. Jag fick applåder i långa banor och måste kallprata en hel del, eftersom mitt program inte var beräknat för några extranummer. Då Hellenius efteråt sa, att jag skulle på Skansen och berätta landsmål, trodde jag, att han bara skämtade eller hade druckit en smula under kvällens lopp. Men då vi följande dag träffades i seminariet, sa han likadant och upprepade sitt förslag. Men det föreföll mig vara fullständigt meningslöst. Med täta mellanrum kom han tillbaka till frågan, och då jag beständigt satte mig på tvären, blev han till sist nästan ond och sa mig rent ut, att den där saken begrep han bättre än jag, och då han ville mig väl, skulle jag väl inte envisas med att bara slå ifrån mig. Då lovade jag att tänka på saken. Jag ville först höra, vad min gynnare häradshövdingen ansåg om det här. Han gillade uppslaget och erbjöd mig respengar till Stockholm, om jag efter skolans slut på våren ville fara ned och höra mig för om anställning på Skansen följande sommar. Hellenius hade erbjudit sig att skriva ett rekommendationsbrev, som jag skulle få ta med mig och lämna doktor Bernhard Salin, Nordiska museets styresman. Så tog jag Gud i hågen

och ångbåt till Stockholm och stegade upp till mäktig chef med min förseglade introduktionsskrivelse. Då doktor Salin var färdig med läsningen av den rätt långa episteln, frågade han, om jag ville börja med detsamma. Nej, det kunde jag inte göra. Om det skulle bli något av, måste jag vistas på hemtrakten över sommaren dels för att friska upp dialekten, dels för att skaffa mig en betydligt större repertoar. Det gillade doktorn, och så sa han: »Nu i sommar kan herr Johansson ta och göra anteckningar åt museet där uppe i Frostviken. Skriv upp alla sagor och sägner, all vidskepelse och övertro och annat gammalt, som folk talar om, så kan det nog bli en liten slant, tills seminariet börjar i höst. Och så, välkommen hit till Skansen nästa vår!» Därmed var jag installerad i en verksamhet, som med endast få och korta uppehåll pågått hela tiden sedan dess, och den ser ut att räcka hela livet ut. Om jag inte hade råkat göra de små uppteckningarna i Vikens kapell den där gången, är det knappast troligt, att jag kommit in på det etnografiska forskningsområdet. En tillfällighet var det väl också, att jag fick ett uppsatsämne, där mina anteckningar och iakttagelser kommo väl till pass, och att jag hade en lärare med fint väderkorn och verkligt intresse för sin elev samt därtill förmåga att driva igenom sin vilja. Hade han inte tvungit mig att göra den där första stockholmsresan, skulle en betydande del av det jag gjort i livet, blivit outrättat. Hellenius hör till de människor, som betytt mest för mig.

*

Så startade jag på våren 1905 min första uppteckningsfärd. Den ställdes till min födelsestrakt uppe vid Kultsjön. Det var nämligen vilhelminadialekten, jag tänkte begagna mig av på Skansen. Resultatet av uppteckningarna för Nordiska Museet blev emellertid mycket magert. Jag var ju nybörjare på området, och folkkunskapen som vetenskap låg ännu i sin linda hos oss, så jag kunde få ingen eller ringa hjälp i form av litteratur eller handledningar. Först framåt 1930-talet hade de vetenskapliga institutionerna vid våra högskolor och Nordiska Museet kommit så långt, att de kunde tillhandagå »arbetarna ute på fältet» med s. k. frågelistor. Jag tillhör pionärerna på detta område. Vi hade vid starten bara en dunkel aning om en liten bråkdel av det vi skulle söka efter och praktiskt taget intet begrepp om folkminnenas stora kulturhistoriska värde. Under åtskilliga år framåt hade folkminnessysslandet för mig själv intet annat värde, än att det gav lite inkomster. Det verkligt stora intresset infann sig först i och med att det insamlade notismaterialet blev så pass rikhaltigt, att jag började kunna skönja logiken och systemet i de gamla föreställningskomplexen. Först då blev det verkligen roligt att arbeta såsom folkminnessamlare. För det blygsamma resultatet av den där första sommarens uppteckningsarbete fick jag en hel hundralapp från

museet. Detta var inte bara stora pengar för mig med mina ytterst enkla vanor, utan det var också ett synnerligen frikostigt honorar i betraktande av både kvali- och kvantiteten.

På Skansen uppträdde jag ett par månader under var och en av somrarna 1906 och 1907, om vardagarna i Bollnässtugan och på söndagarna ute på Göddes sten. Publikerna var alltid välvilliga, och jag gjorde en hel del trevliga bekantskaper, däribland Willards Christensen, rådstuearkivarie i Köpenhamn. Den bekantskaper gav anledning till en månads resa i Danmark 1916. I förhållande till den lindriga tjänstgöringen var betalningen mycket god. Jag hade hundra kronor i månaden och allt fritt, för att jag uppträdde 20 minuter varje dag. All fritid använde jag till att ströva omkring i staden och besöka alla möjliga museer och andra sevärdheter. Jag hade det bra och trevligt men tyckte inte, att jobbet var göra för en karl. Därför blev jag mycket glad, då doktor Salin föreslog mig att sommaren 1908 beresa Medelpad och göra folkloristiska uppteckningar för museets räkning. Därmed kom jag definitivt in i folkminnesarbetet för alltid.

För Nordiska Museets räkning har jag besökt nära nog varenda by i Medelpad och därtill gjort en massa anteckningar i Vilhelmina i Lappland samt i Frostviken, Hammerdal m. fl. socknar i Jämtland ävensom i Ottersta och Götene socknar i Västergötland. Sommaren 1943 reste jag för Nordiska Museets räkning bland frostvikslapparna och skrev och fotograferade. I färdigarbetat skick blev det 230 maskinskrivna foliosidor. De betydande samlingar, Nordiska Museet har av min hand, utgöras till största delen av ren folklöre, d. v. s. vidskepelse, övertro, sagor och sägner.

Åren 1915—1917 arbetade jag åt Kulturhistoriska museet i Härnösand. Ena året tog jag tjänstledighet från min skola under höstterminen, så då var jag ute sex månader i ett sträck. Sammanlagt hann jag ströva igenom 18 stora socknar i Ångermanland samt göra en månads visit i södra lappmarken. Materielet är avlämnat till museet i form av primäran-teckningar, skrivna med bläck och försedda med register. Det är 3311 uppteckningsnummer, fyllande 12 stora anteckningsböcker. Här finnas belägg för alla möjliga norrländska folktrösföreställningar men därjämte också massor av notiser och längre och kortare utredningar av gammal materiell folklig kultur, synnerligast sådan av samhällelig natur, såsom de hävdvunna reglerna för sammanlevnaden i bondebyar och fiskelägen. Särskilt i norra Ångermanland kvarlevde ännu på 20-talet och kvarlever kanske alljämt mycket intressant i den vägen.

De, både vad massan och kvaliteten beträffar, betydelsefullaste samlingarna har jag hopbringat åt Landsmålsarkivet i Uppsala. Detta material hänför sig helt och hållet till Frostviken. Här märkes först och främst en ordsamling på nära 18000 lappar med omkring 16000 uppslags-

ord. Varje lapp upptar ett svenskt eller försvenskat uppslagsord och alla formerna av motsvarande dialektord. Sedan kommer en valörförteckning, där det redogöres för ordets skiftande betydelse i olika sammanhang. Om ordet avser något sådant, som icke kan förutsättas vara allmänt bekant, är en utredande notis tillfogad. Många av ordlapparna äro därtill försedda med förtydligande teckningar. På dessa ordlappar finns alltså betydligt mera än det rent språkliga materialet. I övrigt ges fullständiga, detaljerade utredningar om traktens hela folkliga kultur, både den andliga och materiella, delvis på grundvalen av egna hågkomster och iakttagelser men mest med ledning av muntliga uppgifter, som jag fått av gamla infödda personer, av vilka de flesta numera äro avlidna. En del av de kulturhistoriska primäranmärkningarna från ett enda år upptaga 1373 tätskrivna kvartsidor. Ur detta textmaterial skulle man kunna komplettera ordsamlingen, så att den komme att uppgå till det för en dialekt vanliga eller över 20000 ord. Genom tillkomsten av dessa samlingar har min hemsöcken kommit att bli ett av de i avhandlade hänseenden bäst dokumenterade områdena i vårt land. Det var i grevens tid detta arbete utfördes. Något tillnärmelsevis likvärdigt skulle i våra dagar icke kunna åstadkommas av någon, ty de gamla förhållandena äro till största delen likasom bortblästa och den kvarlevande traditionen om dem endast fragmentarisk och osäker. Det räddningsarbete, som jag här utfört till fromma för den nationella forskningen, skänker mig en alldeles särskild tillfredsställelse, i det jag vet, att ingen annan skulle ha kunnat utföra det med samma grundlighet och detaljtrohet som jag. Detta är icke överord. Jag har varit den ende för uppgiften tillräckligt skrivkundig, som på samma gång varit i besittning av personlig inlevelse i traktens alla gamla förhållanden. Det senare har uppvägt det som fattats hos mig i vetenskaplig skolning. För dessa arbeten har jag åtnjutit ledighet från läraretjänsten två år och uppburit anslag från Längmanska kulturfonden, men därjämte har jag arbetat där uppe under sommarferierna en följd av år. Särdeles glädjande för mig är, att jag blivit i tillfälle att med min kunskap om hembygden direkt gagna den lokala folkbildningen, fast därvidlag är min insats av endast sekundär natur.

År 1932 fick man till provinsialläkare i Gäddede smålänningen David Hummel, som i sju år följt Sven Hedin i Asien. Doktor Hummel var den gången endast 39 år och sjudande av verksamhetslust. Då han efter några år kommit in i traktens förhållanden ordentligt, bildade han Frostvikens hembygdsförening, vars ordförande han fortfarande är. Redan 1937 kunde föreningen inviga sin hembygdsgård, en från Jormlien till Gäddede nedflyttad pampig dubbelbyggnad i två våningar på tillhopp tio rum. Huset var byggt 1852. Under tiden hade doktorn och hans medhjälpare hopbringat bortåt tusentalet gamla föremål, mest sådana som traktens folk i gångna tider begagnat i sin dagliga gärning. Hela det

stora husets övervåning har apterats till hembygdsmuseum. Här äro de gamla sakerna ordnade i serier med hänsyn till utveckling och användningssätt. Nästan vartenda föremål är försett med etikett, som upptar inte bara sakens namn utan vanligen också en notis om dess användningssätt. Emellanåt ha dessa beskrivningar svällt ut till riktiga små uppsatser. Det är med säkerhet inte många platser på den rena landsbygden, där skolorna för sin hembygdsundervisning ha tillgång till en så fullständig, välordnad och dokumenterad uppsättning åskådningsmateriel: Ordlandet av dessa samlingar ha kostat mig många månader, och ännu är det inte riktigt färdigt, men det skall bli, om jag får leva. Ofta har jag här träffat på föremål, som jag förut endast hört talas om men aldrig hopats få se i verkligheten. Om jag skulle ha litat endast till mina hågkomster från uppväxtåren, hade jag inte kunnat klara av saken nöjaktigt, men tack vare det förut bedrivna systematiska forskandet har det gått bra. Först i en framtid skall man i Fröstviken kunna riktigt till fullo uppskatta, vad doktor Hummel genom skapandet av hembygdsgården med dess museum skänkt sin nya hembygd. Genom att jag här blivit i tillfälle taga en massa fotografier för samlingarna i Landsmålsarkivet, har doktors samlarverksamhet också kommit vetenskapen till godo.

Till följd av njuggheten på anslag för dylika ändamål har folkminnesforskandet inte varit någon lysande affär för mig. Nära nog allt annat jag tagit mig före, skulle jag ha tjänat mera pengar på. För att något litet bättra på intäkterna skrev jag på sin tid rätt flitigt tidningsartiklar med folkloristiskt och närbesläktat innehåll, mest i Östersunds-Posten. Det jag bokfört i den vägen, belöper sig till 305 tidningsspalter å 120 rader. Omräknat i boktryck med den stilart som där vanligen användes, gör detta något över 400 sidor stor 8:o. I pengar har det givit omkring 1900 kr. I fackkalendrar av skilda slag har jag skrivit sammanlagt 558 sidor oktav. På de skrivierna torde jag ha fått in 680 kr., och dock har jag erhållit ända upp till 200 kr. tryckarket, men — det är ytterst få som betalt någonting. De flesta ha helt enkelt tiggat artiklarna. Värst i den vägen har vännen Festin i Östersund varit. I hans publikationer Jämten och Fornvårdaren har jag skrivit 232 boksidor utan ett öres ersättning! Nog vill det under sådana förhållanden till, att man är lokalpatriot. De 958 boksidor artiklar med folkminnesinnehåll, som jag här redovisat, utgöra bara en ringa del av det material av samma slag, som jag lagrat upp i arkiven.

Tack vare den välsignade vidskepelsen och övertron likviderade jag mina skolskulder på den relativt korta tiden av nio år och satte ändock bo i all anspråkslöshet likvisst.

Det tillkommer inte mig att uttala något omdöme om det vetenskapliga värdet av de forskningsresultat jag uppnått. Det hör den sakkunniga kritiken till. Verket skall ju prisa mästaren och inte mästaren verket.

Det här amatörvetenskapandet har vanligen skänkt mig idel glädje och tillfredsställelse. Mina tusentals sagesmän ute i de skilda bygderna ha allesamman varit ytterst intresserade och tillmötesgående. Sakmaterialet, i sig självt fångslande och omväxlande, har blivit det i än högre grad genom traditionsbärarna själva, i det att var och en av dem givit med något av sitt eget psyke. De många verkliga vetenskapsmän av facket, som jag haft att redovisa till eller eljest kommit i beröring med, höra — på ett enda undantag när — till de angenämaste bekantskaper jag någonsin gjort. Aldrig ha de låtit mig erfara tyngden av sin överlägsna lärdom, utan de ha lagt resonemangen på den bogen, att jag kunnat få känna mig alldeles som hemma ibland dem. —

Lite varstans i det föregående har det skymtat fram, att jag sysslat med mångahanda vid sidan av min lärareverksamhet och det inte bara så, att jag roat mig med att »pröva på» än det ena, än det andra utan envisats med att försöka nå fram till en viss grad av verkligt kunnande. Jag har brukat karakterisera mig själv såsom varande »en oregelbunden mångsiding». Den bilden är träffande, särskilt vad det gäller manuell verksamhet. Jag har varit mycket flitig och otroligt enveten med mitt slöjdande, men detta har ursprungligen inte haft sin rot i någon obetvinglig arbetslust eller i ideell syn på handens verksamhet. Båda delarna ha blott så småningom infunnit sig, och det hela har därmed lyfts upp på ett högre plan. Starten åter skedde uteslutande på grund av nödvändighetens brutala tryck.

Då jag tog min första tjänstebostad i besittning, hade jag bara min hemmagjorda reskoffert att sätta in i de stora rummen. Kofferten rymde alla mina ägodelar, och kontanterna på fickan torde inte ha gått upp till hundra kronor. Mina skulder utgjorde 2300 kr., och tjänsten gav inte mera än 1030 kr. om året, däri inberäknat arvodet för slöjden. Den enda säkerhet, jag hade att ge för mina förbindelser, var en livförsäkring på 2000 kr. Ytterligare skuldsättning fick icke förekomma. Av en bonde fick jag låna de nödvändigaste möblerna till ett rum, och så köpte jag bräder och satte i gång med att snickra möbler. Då jag efter tre år flyttade, hade jag i möbelväg, vad som behövdes i kök och två rum. Men jag var missbelåten med stilen på dessa furumöbler och auktionerade därför bort dem. Sen gjorde jag nya men efter ordentliga ritningar.

Till min hemmagjorda matrumsmöbel i gammaldags stil behövde jag på sin tid stilenliga beslag, och emedan på den trakt, där jag då bodde, ingen kunde göra sådana, försökte jag och lyckades. Det var mina första egentliga lärospån i metallslöjd. I denna har jag verkligen kommit ett stycke till vägs, men givetvis befinner jag mig allt fort på det mer eller mindre trevande amatörstadiet.

Slöjden har ofta fått tjäna såsom psykisk medicin och har som sådan visat sig vara för mer än alla de apotekares pulver. Och den ekonomiska

nyttan har inte varit föraktlig. En ren inkomst är det ju att kunna göra en present i stället för att köpa den, och mottagaren blir i regel mycket gladare åt en dylik sak än åt en köpt. Smidena i Ankarede kapell, som jag förut omnämnt, ha t. ex. ett särskilt värde för hembygdens folk, genom att man vet, att jag tänkt ut och gjort varenda sak själv.

Särskilt sedan jag kommit därefter, att jag kunnat släppa den direkta nyttighetssynpunkten, har handens arbete för mig blivit inte bara en estetisk utan också en etisk faktor av betydelse. Att, som jag gjort nästan dagligen under skolterminerna, några timmar koppla över kraften till mera kroppsligt betonad verksamhet har jag funnit vara en form av rekreation vida överlägsen avkopplandet till ren passivitet. Strövtågen under ferierna i och för uppteckning ute i bygderna ha på samma gång varit trevliga turistfärder, så mycket angenämare genom att de betalats sig själva. Av de insikter och färdigheter, jag förvärvat genom min »enskilda praktik» har jag haft nytta på mångahanda sätt i arbetet bland barnen. Skolan har inte alls blivit lidande på mitt mångsyssleri.

Jag har sålunda haft intressantare saker att syssla med än förtroendeuppdrag o. d. På grund av mitt livsintresse och av ekonomiska skäl har jag isolerat mig från allt vad sällskapsliv heter. På så sätt har jag fått tid för allt mitt sysslande och därtill arbetsro, lugn och frid. Det har gått lätt för mig att ordna det så, tack vare att jag har en hustru, som med mig delar den uppfattningen, att man skall leva efter stånd och villkor och inte ävlas att få »komma med» i kretsar, där man noga taget inte har råd och tid att vistas. Om vi två inte strikt följt de principerna och om vi inte över huvud taget levat tillbakadraget, hade vi inte nu på gamla dagar suttit skuldfritt i vårt eget lilla, moderna hus.

Så långt jag kan överblicka förhållandena, har för mitt vidkommande satsen »bäst som sker» visat sig hålla streck in i alla detaljer livet igenom, och med det konstaterandet kan jag lämpligen sätta punkt för min levnadsskildring.

* * *

Då jag för ett halvt år sedan satte i gång med att skriva det här opuset, var det med ett trumpet »härtill är jag nödd och tvungen». Jag ville helt enkelt inte. Dels ansåg jag inte mina levnadsöden och min livsinsats vara av beskaffenhet att göra något nummer av, dels tilltrorde jag mig icke att kunna rent litterärt lösa uppgiften nöjaktigt. I många år hade jag gått och förargat mig över att mitt minne blivit så dåligt. Jag har verkligen känt mig hålla på att bli gammal och trott mig vara utsliten, förbrukad. En längre tid har Lektor B. Rud. Hall brevledes enträget bett, att jag skulle bidra till hans Årsböcker med några personliga seminarie- och skolminnen, och jag hade därför måst lova att i sinom tid komma med någon liten uppsats. Så kom jag sistlidne vinter ned till Stockholm i och för en svår operation i högra armen och ansåg mig då pliktskyldigast böra göra min nämnde brevbekantning en visit. Vi hade inte träffats förr. Men då var det hänt! Efter att i stora drag ha skisserat upp

planen för hela den föreliggande framställningen, ålade han mig helt enkelt att sätta i gång och göra mitt allra bästa. Genom sin hänförelse för saken lyckades han verkligen knuffa mig över tvehägsenhetens tröskel, så att jag lovade ett längre bidrag till det här numret av Årsböckerna. Under konvalescenstiden låg det löftet över mig som en mara. Värst var, att jag redan förut lovat Landsmålsarkivet i Uppsala utföra fältarbete under försommaren, så att jag för den här sakens skull inte hade mera än en månad att disponera. Jag ångrade bittert mitt löfte till Lektor Hall, men jag varken kunde eller ville svika honom. Så en vacker dag, strax innan jag skulle ha startat resan för Uppsala, fick jag besök av min uppdragsgivare där nere, chefen för Landsmålsarkivet Docenten Dag Strömbäck, som skulle överlägga om sommarens arbeten. Då han fick höra detta om levnadsteckningen, blev han med ens intresserad. »Nu stannar du hemma hela sommaren», sa han, »och ägnar dig i lugn och ro åt den där uppgiften. Det övriga kan det gott anstå med.» Detta var det förlösande ordet och det enda förnuftiga. Självbiografien hade inte kunnat utföras på kortare tid.

Jag vet inte, om det här arbetet kommer att få något värde för andra, men för mig själv har det varit mycket givande att göra denna detaljinventering av det framfarna. Jag har aldrig varit riktigt missbelåten med min lott, men efter den här grundliga översynen av tillvaron vet jag, att mitt liv varit i högsta grad värt att leva. Jag kan faktiskt inte uppleta någon, som jag skulle velat byta med, och jag skulle absolut inte tilltro mig att gå och rucka på någon detalj i mitt levnadslopp. Alltsammans har passat precis för mina behov och möjligheter. Vidare har jag kommit under fund med, att jag inte är alldeles förbrukad än. Det är inte något större fel på mitt minne, och arbetsuppgifter finnas — Gudi lov!

Sist ber jag få uttala mitt varma tack till Lektor Hall och Docenten Strömbäck för all den uppmuntran de låtit mig röna under arbetets gång!

27-11 1944. L. J—n.

Kommentar till Levi Johanssons självbiografi.

Av B. Rud. Hall.

Sid. 18 r 1—3 Även i K. A. Palmqvist: Frikyrklig kamp, 1913 s 129 samt i ÅSU 65 s 83 intygas att man för en 70 à 100 år underlät att läsa sina dörrar i förlitande på den allmänna ärligheten. — S 63 och 70 Sinclairvisan, diktad 1739 av Anders Odel (Celadon). Ville återuppliva minnet av och egga till svenska bragder samt underblåsa hatet mot Ryssland, mot vilket rike ett för Sverige inklusive Finland olyckligt krig utbröt 1741. — S 63—64 Stockholms Weckoblad. En moraliserande, illustrerad tidning av B. C. Kjellberg, en bror till grundläggaren av den radikala Östgöten. Jfr ÅSU 65 s 19—20. — S 64 mitten: Om val av bibeltext jfr om Estenberg hos L. Å. Malmberg: ÅSU 70. — S 135 om dåliga lärare jfr ÅSU n:r 47—48 s 184—188. — S 141 Luntskrivande jfr ÅSU n:r 47—48 passim; n:r 65 s 13—14. — S 141 Om att seminarie-lärarna själva icke fått någon utbildning i pedagogik och psykologi jfr ÅSU 47—48 s 251. — S 142 Förf:s ideal för undervisare torde kunna förverkligas blott av sådana som undervisa i 1—3 läroämnen. — S 148 nere: Den blivande ministerns namn var N. J. F. Almkvist. — S 160 »skrifta upp»; = förmå till skriftermål, tvinga på knä. Uttryck ur kyrkotukten; jfr ÅSU n:r 19, 21, 23, 30. — S 193 Monopolisering av katekesen skulle blott hindra fritt läroboksförfattarskap; en sådan har alltid varit till hinders; jfr ÅSU 68—69 s 249, 551. Ätminstone en kristen tros- och sedelära finns, och den användes i somliga skolor; den är utgiven av kyrkoherden C. Edquist, Stockholm.

Kap. 14. Det skräckinjagande häftets titel: Mennisko-hjertat, Ett Herrans Tempel eller Djefwulens Bostad; rätte och troende Christne framställt uti Tio Bilder. Stockholm, F. C. Askerbergs förlag. Andra upplagan Fahlun 1840.

Häftet utgör en översättning från tyska språket, dit innehållet överflyttats från franskan i början av 1700-talet. I ord och delvis ruskiga bilder illustreras ett människohjärtas invånare under dess rättfärdiga resp. ogudaktiga perioder. De sju döds-synderna o. a. onda väsen bo, drivas ut, tränga åter in etc. under bilder av djur och djävlar. »Möbleringen» i de goda hjärtana är betydligt enklare, ja torftig, timligt sett. Boken är ett alster från medeltiden, vars kyrka ju mycket sysselsatte sig med helvetet och dess invånare. Man kunde beskriva och avbilda dem noga, uppge deras antal osv. Jfr Häxhammaren; målningar i vissa medeltidskyrkor; Troels Lund: Dagligt Lif i Norden XIV.

S 199 Förf. synes ha erhållit åtminstone följande utmärkelser: Hazeliusmedaljen i silver 30/11 1924. Byamärke i guld i Jämtland; hedersledamotskap dels i hembygds-förening där, dels i Samfundet för hembygdsvård; Vasaorden 1937; Nordiska Museets guldmedalj För hembygdsvårdande gärning, när sådan den 30/8 1942 för första gången utdelades (av kronprinsen åt 20 personer vid Skansens 50-årsjubileum). Korresponderande ledamot i K. Gustaf Adolfs Akademien 6/11 1944.

* * *

Med beklagande av att »f. byskolläraren Johansson» fått i år varken spela sälppipa på våren (s 21) eller vara i fältarbete på sommaren (s 202) för föreliggande kraftprestations skull, ville jag gärna betyga min tacksamhet för att och hur han utfört

denna lärerika, sporrande och säregna minnesteckning över vad han upplevt och utfört. Mannagärningen har fötts ur barn- och ungdomsårens torftighet, lärdomar och arbete, säger han tacksamt — trots de tusen svårigheterna. Dessa reste sig över allt för att hindra honom, syntes det, men han tog sitt öde i egna händer, och då visade det sig efter hand att allt liksom var tillrättat för att han skulle kunna bli skickliggjord för sina livsuppgifter. På ett ypperligt sätt visar han detta närmast i fråga om förutsättningarna för hans insatser rörande folkminnena. — Men uppväxttidens betydelse framträder även i hans läraregärning. I viss motsvarighet till att lekmän varit de första (litterära) reformpedagogerna, så blev allmogeparet »morfar» och »mormor» lärofader resp. läromoder för L. J. i fråga om tukt och annan pedagogik. Han minns och beskriver med gillande, hur de båda med fast hand och ett litet ris kuvade hans istadighet. När sedan hans skolpojkar voro systematiskt fräcka, sökte han många utvägar för att rädda dem, och när det inte hjälpte, användes riset försiktigt. L. J. är alltså storartat omodern. Den ena gången talar han om försyncens ledning och plan. Den andra gången försvarar han risets — försiktiga — användning såsom sista resurs mot lymlar, trots det moderna människor i barnets århundrade äro lika huvudlösa i sin pjäskpedagoja, som tusen sinom tusen voro hjärtlösa i sin prygelpedagogik under tidigare sekler. L. J. vill söka och fasthålla en förnuftig, karaktärsdanande medelväg: använda både huvud och hjärta.

Livsbilder i litteraturen giva vid handen, att icke minst fattiga och strängt hållna ha efter hand gjort storverk, blivit vägbrytare, karaktärer, personligheter, ja kulturpersonligheter, inte »konstkabinett», inte anspråksfulla, självupptagna, nöjes- och njutningslystna nytthetsmänniskor eller polerade nickedockor, som huvudsakligen fika efter befördran, löneförhöjningar och arbetsminskning.

I detta samband förtjänar följande citeras ur »Skara Stifts Folkskolläroreförening 1852—1927, Minnesskrift» s 160, där sedermera folkskolläraren Anders Holmblad uppges ha yttrat om sina pojkar hos en släkting: »Det var en hård men god skola, ty jag fick lära mig arbete och försakelse. Det förra har varit mitt livs glädje, och det senare har hjälpt mig genom och över många svårigheter, och jag minnes den tiden om icke med odelad glädje så dock med tacksamhet».

Även i fråga om undervisningsverskamhetens detaljer har denne författare levat, tänkt, studerat och känt sig fram till mängden gång mycket beaktansvärda ståndpunkter. Vare sig dessa hävdats tidigare av andra eller icke, och vare sig han känt till eventuella föregångare eller icke, så har han i betydande avseenden arbetat sig fram till sin egen personliga uppfattning och stil. Med sin vakenhet och självständighet, sin intima naturinlevelser och sin starka aptit på lärdom, färdigheter och fortbildning har han icke kunnat stagnera och har hans undervisningsförfarande icke kunnat bli opersonlig, bokmalmässig eller ärketräkig.

Denne »praktiker», lärare och forskare har verkat mera och mångsidigare än de flesta och därvid brutit sin egen väg utan att dock själv brytas ner (— något som ju är många andra vägröjares lott). Detta beror tydligen till stor del därpå, att han i det översinnliga funnit tröst, kraft och ledning och att han har en strålande optimistisk livsfilosofi. Ett flertal gånger (sista sid. 202 rad 15—23) yttrar han sig härom på ett sätt, som är sällsynt och oväntat i synnerhet i dessa tider av sönderslitenhet, nedbrutenhet, hat, missnöje och strebertum. En sådan förtröstansfull livsåskådning, tillkämpad levnadskonst och själslig harmoni är det ännu svårare att förvärva och behålla än skicklighet i pedagogik och berömmelse för folkminnesforskning. En sådan själens hälsa och etiska halt är en nödvändig hörnsten vid mänsklighetens sedligt kulturella återuppbyggnadsarbete och försoningssträvandenarbete, över vilket allt ånglarna sjunga: Frid på jorden!

Julafton 1944. B. R. H.

Personlista

till Levi Johanssons självbiografi.

Upprättad — liksom Innehållsförteckningen — av författaren och B. Rud. Hall.

Andersson, Fredrik, 1822—1913, Raukasjön, förf:s styvfar, g. m. Sofia Erikssd., f. 1855, förf:s mor; dotter till Erik och Ulrika Johansson	7 29 o. f. 59 71
Andersson, Johannes, förf:s getarekamrat, nu bonde i Stora Blåsjön	55 56
Andersson, Olava och Jonas, barn i Fredr. Anderssons förra gifte	42
Arvidsson, A., f. 1847 i Torsås, kh i Frostviken 1908—1928; med fru (s. 99)	96
Arvidsson, Viktor, son till de förra, byråchef i Riksgäldskontoret	(102 rad 2)
Asplund, Jöns, snickare och målare vid kyrkbygge	194
Atterbom, P. D. A., 1790—1855, svensk skald	28
Booth, William, 1829—1912, frälsningsarméns stiftare (1878 i London) o. chef	115 116
Bucht, G. W., rektor, 47 133—145 Bäckman, J. sem.-adj.	132 138 139
Christensen, Willards, rådstuearkivarie, Köpenhamn	197
Daniel, profet, s. 115 116. Darajeves, konung i Medien	115
Darwin, Ch. R., 1809—1882, engelsk naturforskare	28 138. David Israels konung
Dillner, Johannes, 1785—1862, kyrkoherde i Funbo och i Östervåla	11
Edman, Gerhard och Rickard (Johansson), förf:s morbröder	13 18
Elias, profet 66. Ersson, Erik, torpare, lärare i Frostviken	84
Festin, Eric Emanuel, f. 1878, länsantikvarie	199
Grafström, E. O., lärare i Frostviken 1863—1875	85
Granström, D. F., övningsskollärare vid Härnösands folkskoleseminarium	146 149
Grönlund, Pehr Olof, 1788—1846, kyrkoherde i Vilhelmina 1829—1846	10
Gustaf I sid. 3. Göransson, vicevärd, Östersund	105 106 108
Hall, Bror Rudolf, f. 1876, f. lektor 201 202. Hallström, Gustaf, f. 1880, arkeolog	87
Hasselgren, Maria, övningsskollärarynna, Östersund	111
Hazelius, Artur, Skansens skapare 87. Hedin, Sven, forskningsresande	198
Hellenius, F. A., sem. adjunkt i Härnösand	135—138 194—196
Hummel, David, provinsialläkare i Gäddede, hembygdsforskare	198 199
Höglund, Henrik, kapellpredikant, kyrkoherde i Frostviken 1846—74	84 93
Ingmansson, kvinnlig kapten i frälsningsarmén	115
Johannes döparen, Kristi förelöpare s. 66. Johannes getarekamrat, jfr Andersson, Joh.	
Johansson, fru, lärareänka, Östersund	105 (106) 117
Johansson, Erik, 1826—1909, åbo i Stornäset, förf:s morfar	3 8 o. f. (79)
Johansson, Johan, förf:s far, son till Johan Person i Saxnäs	7 (130—131)
Johansson, Levi Manasse, f. 1880 s. 1—202. J—n, Gerda, f. Grass h. h.	201
Johansson, Ulrika, g. m. Erik Johansson i Vilhelmina; förf:s mormor	3 10 o. f.
Johansson, Ulrika o. Fredrika, döttrar till de förra; förf:s mosttrar	11 83
Jonsson, Per, sväger till Per Karlsson, Brattåsen	74 o. f. 80 82
Jordahl, Bengt, 1804—1889, kateket, lärare i Frostviken	84
Jönsson, Brita, f. 1800, mor t. Per och Lars Olofsson i St. Blåsjön	52 53
» Isak i Kycklingsvattnet, g. m. förf:s moster Ulrika	83 o. f.
» Olof, 1801—1862, g. m. Brita Jönsson	52 53
Karlsson, Emma, dotter till Per Karlsson i Lilla Blåsjön	74 (82)

Karlsson, Karl Nat., åbo i Stornäset, Vilhelmina, bror t. Ulr. J—n	3
» Per 1851—1944, bonde och navarsmed, Jämtland	74 o. f. 81—82
Kjellberg, Carl, skogschef, Kramfors	147—149
Kjellin, J., statens folkskoleinspektör, Östersund	102 142
Læstadius, Lars Levi, 1800—1861, kh i Karesuando och i Pajala	86
Landberg, I., orgelbyggare i Hammerdal	153
Larsson, Anders o. Olava Fredr. d:r, »gobba och gomma» i Raukasjön	50
» Jonas, f. 1855, lärare i Jorm 1874—1910	47—49
» Olof, son till Lars Olofsson i Blåsjön, nu hemmansägare ..	52 54 58 68 69
Lilja, Nils, klockare, naturforskare, trädgårdsfrämjare	28 111
Linderot, Lars, väckelsepredikant, o. Luther, M., kyrkoreformator	63
Malaki, gammaltestamentlig profet sid. 66. Matteus, evangelist	66
Martensson, Jöns (»Jens Mäscha»), bonde i Blåsjön	66
Nensén, J. A., kyrkoherde i Dorotea 1832—1881, lappolog	86
Nilsson, Simon (»Sima»), handl., Hammerdal	156
Norberg, Paul, lärare i Gäddede, Frostviken	85
Nordfjell, A. A., lärare i Frostviken	86—88 90—92 99
Nordin, Wilhelm, statens slöjkdkonsulent, kursledare	116
Nyberg, expresskörare, Strömsund 105. Nyström, Jenny, konstnär	177
Olava och Jonas, jfr Andersson, J. o. O.	42
Olofsson, Bengt, i Blomhöjden 123. D:o Daniel, »kungen i Norrsjön», Frost- viken	124 129
Olofsson, Gunilla, g. m. Per Olofsson i Blåsjön	52 o. f. 55 59
» Lars, 1837—1898, bror till Per O—n	52—54 58 63 64 69 70 105
» Lisbet, hustru till Olof Olofsson i Ankarvattnet	50
» Maria, syster till Gunilla O. och gift i Västgården i Blåsjön	55
» Olof, f. 1839, bonde i Ankarvattnet, förf:s fars kusin	50 51
» Olof, dövtum son till Per Olofsson, Stora Blåsjön	52 58
» Olof, son till Lars Olofsson, Blåsjön	52 54 58
» Per, Blåsjön, son till Ol. Jönsson	50 o. f. 54—55 59 60 72—74
Olsson, folkskollärare i Brunflo s. 116. Olsson, Erik, folkskollärare i Mattmyr ..	117
» Erik, gästgivare i Bredgård, Strömsund	104 119
Persson, Hans, nybyggare i Marsliden s. 22. Persson, Johan i Svanslet, † 1892 ..	120
» Johan, nybyggare i Saxnäs, förf:s farfar	7
» Olof, i Blåsjön (dövtum); nu grovarbetare i Blåsjön	52
» Enar, kyrkbyggare o. h. h., Sara, f. Andersdotter	194
Ringenson, häradshövding, med sönerna Alfred och Sven	148—150
Rosén, (»Jödde i Göljaryd»), ingenjör, »landsmålare» på Skansen	108 197
Salin, Bernhard, Nord. Museets styresman, riksantikvarie	195 196
Sandberg, Fredrik, seminarierector, kh i Solna, läroboksförf.	111
»Sima», Jfr Nilsson, S.	
Strömbäck, Dag, doc., chef för Uppsala landsmålsarkiv	202
Sundén, D. A., lektor i Västerås, läroboksförfattare	136
Svensk, J. A., övningsskollärare i Härnösand, läroboksförf.	48 125
Tegnér, Esaias 1782—1846, svensk skald	11 63 114
Tomasdotter, Anna, piga hos Per Olofsson i Stora Blåsjön	52 60—62
Wallin, J. O., 1779—1839, ärkebiskop 12. Washington, G., president	161
Wassdahl, Jon och Olof, lärare i Frostviken	84
Wedholm, Harald, kh i Hammerdal	167—169
Westlinder, N. P., seminarieföreståndare i Östersund	110 112
Vinnberg, A. F., kh i Frostviken 1875—1906	93—95

Innehållsförteckning

till Levi Johanssons självbiografi.

1. I skarven mellan två tidsskeden. Ungdomen i odlingens ytterkanter hade ännu vid år 1900 levat sig in i naturhushållningens uråldriga ekonomisystem och stränga folkuppfostran. Den mötte då den nya tidens revolterande förändringar	3
2. Nybyggarbyn bortom all ära och redlighet: Stornäset i Vilhelmina socken i södra Lappmarken	4
3. En ovälkommen kommer till gårds och ställer till oreda. Förf. födes där såsom lösunge och stannar i sju år hos morfar	7
4. En man över bord, en liten på luffen. Morfars far hade drunknat och morfar blivit efter 6 veckors skolgång och efter flerårigt vandringsliv nybyggare	8
5. En riktig pedagog. Katekesinprägling utan motvilja. Innanläsning. Morfars (och mormors) värdefulla, praktiska hemuppfostran, en god ursprungsmiljö. Slöjd. »Jag vill inte» och »jag måste väl»	10
6. Första uppbrottet. Mera om morfar. Överflyttning till mor och styvfar i Raukasjön i Frostviken (1888). Morfars mångsidighet	26
7. En gammaldags fjällgård med många människor. Raukasjöhemmet	29
8. Snälla barn roa sig själva. Lekar och sysselsättningslekar	33
9. Det krokigt skall bli, böje man i tid. Småsysslor. Skytte. Husflit. Obefintlig lustbetoning	41
10. Nu börjar livets allvar! Getarpojke. Barn och styvbarn	43
11. I rotskolan. Mogen för livet på egen hand. 20 veckors skolgång sammanlagt under fyra år. Läraren i Jorm. En gillad skolform: rotskolan; en dyr utackorderingsanstalt: folk- eller storskolan. Denna skulle betalas medelst getning under åratall, vilket hos förf. ledde till överväganden om att avskudda sig en sådan oskälig förpliktelse	46
12. Hos »vismannen». Märkliga bevis på hästars minne rörande rätta vägar. Exempel på värdfolkets hemnöjen och maträtter. En snäll frändes och »klok gubbes» folkmedicinska kurer	50
13. Mycken möda, lite mat och ingen lön. Beskrivning på en gård i Stora Blåsjön och på arbetet där under 2½ år, den ledsammaste tiden i förf:s liv med föga mat, psykiskt förtryck och tungt arbete	52
14. Gammal själaspis och ny för barn och vuxna. »Religiös» litteratur	62
15. »Det skulle djävulen gå och tjäna bönder!» Hårt arbete, stor otack, ringa föda och många anspelningar på den fattiga eller oäkta uppkomsten gav förf. rika anledningar till ett fast beslut att bryta sig ur miljön och skapa sig en självständig, lättsam och aktad ställning. Denna hårda tids stora betydelse för förf:s kommande personliga insats för tillvaratagande av traktens folkkultur	68
16. En bra plats för en liten vattenbyggare. Brattåsen i Lilla Blåsjön, dess inbyggare och många slags arbetsuppgifter beskrives (hösten 1894—våren 1897). Några svårförklarliga företeelser i naturen. Vattenverk, näverdoso, svarstol etc. tillverkas, men den händige hålles på avstånd. — Ankarede kapells konstnärliga utsmyckning senare	74
17. En getarpojke rymmer och tänker bli timmerflottare, men ... I Stora Blåsjön (kap. 13) hade han erhållit skolgång i 9 veckor. I Brattåsen (kap. 16) 32 veckors	

skolgång och 6 veckors konfirmandläsning. Efter de sistnämnda borde enligt gammal sed ännu två års getartjänst därför åligga 16-åringen. Han ansåg 2½ års arbete uppväga 28 veckors »läsning», sade upp sig och försvann. Hos en morbror fick han under 1½ år vara getare och Mädchen für alles mot riklig mat och bra kläder	82
18. Folkskola och folkskollärare i en fjällsocken. Roteskollärare i Frostviken. Folkskollärare Nordfjell. Skolliv	84
19. Skolväsendet och prästerna i en fjällsocken. Två lappsjuka skolrådsordförande. Husförhör i bara skjortan. Skolväsendets uppryckning	93
20. Prästen som hade velat bli målare men inte fick. Pastor Arvidsson, konfirmationsläraren föreslår förf. att bli lärare	97
21. Direkt från getarskogen till seminariet med lånta pengar och ringa packning. Förf. får bostad i ett kök och till seminariekamrater 34 flickor. Yttre arbetsförhållanden	102
22. Vedhuggare och hotelldräng m. m. — Välbehövlige extraförtjänster	108
23. På småskoleseminariet. Lärarna och undervisningen	110
24. »Litterära klubben» — med värdefulla bildningstillfällen. »Ljus»	112
25. Frälsningsfolk. Åskådlig barmhärtighet och åskådlig predikan	114
26. På slöjdkurs tillsammans med »riktiga» lärare. Sång och gott kamratskap. Vårdinnans vanliga hjälpsamhet	116
27. Slut på »semis». Hemfärden. En kall färd bland värmande kuttingar	117
28. En »mindre folkskollärare». Författarens erfarenheter på skidor och i skolorum. Bostad tidvis i kök. Tiggd skolmateriell. Utmärkta elevföräldrar och elever. Dålig postgång. Binärningar. Vägen till fadershjärtat	119
29. I Härnösands folkskoleseminarium. Inträdesprov med positivt resultat. Seminarielokalerna. Lärare. Undervisning och tukt. Ekonomiska angelägenheter. Första hemresan. »Borgesmän» och förtal. Hjälp	132
30. Hågkomster från lärareverksamheten 151—201 a) Anställningsorter	151
b) Minnen mestadels från Hammerdal. Vissa lärjungar och förmän: Avarter avhjälpna bl. a. genom elevomplacering, rätt val av ordningsmän, ris, gemensamma beslut i fråga om föreskrifter och näpst. Två trilskas. Sven i slöjden och i klassen. Viskning. Åter lag och ris. Falsk humanitet. »Likhet inför lagen». Hjalmar framtid. Kalles snus. Elisabet.	
Prosten Wedholm såsom skolrådsordförande jämförd med vissa valda skolstyrelsechefer. Återblick på Fyrås	152
c) Interiörer på skilda orter. Några elevtyper och åtgärder: Stina slipper höra om sin efterblivenhet, får därigenom tillförsikt och gör påtagliga framsteg. Niklas uppsats avslöjar hans svåra ställning i hemmet. Familjen Brodin söker skydda sitt barn mot att bli kvitt »stamning». Förf. sticker håll på Agnes lilla högfärdsblåsa och besegras av en liten solstråle. Förseelser och nya lagbud	170
d) Ett urval erfarenheter rörande undervisning och skolämnen: Välläsning. Teckning. Gymnastik. Slöjd. Välskrivning. Troslära	187
31. En oregelbunden mångsidig. Folkloristiska forskningar och samlingar. Handens arbete. Hemfrid i st. f. sällskapsliv. — Tillägg: Självbiografiens tillkomst 193—202	
*	
Kommentar. Av B. Rud. Hall	203
Personlista. Av förf. och B. Rud. Hall	205
Innehållsförteckning. Av B. Rud. Hall och författaren	207